COLLECTIO

SELECTA

SS. ECCLESIÆ PATRUM.

LXI.

PATRES QUARTI ECCLESIAE SAECULI.

S. AMBROSIUS.

VIII.

PROSTAT INSUPER VENALE

MONTIS PESSULANI,

APUD VIRENQUE, BIBLIOPOLAM;

PARISIIS,

APUD BIBLIOPOLAM, CUI NOMEN GALLICE:

SOCIÉTÉ POUR LA PUBLICATION DES BONS LIVRES

Rue des Saints-Pères, 16;

AQUIS SEXTIIS,

APUD MASSIE ET JEAN,

Via vulgo dicta du Pont-Moreau, 2.

PARISIIS — E TYPOGRAPHEO BOURGOGNE ET MARTINET,

VIA VULGO DICTA JACOB, N° 30.

COLLECTIO

SELECTA

SS. ECCLESIÆ PATRUM,

COMPLECTENS

EXQUISITISSIMA OPERA

TUM DOGMATICA ET MORALIA, TUM APOLOGETICA ET ORATORIA;

ACCURANTIBUS

D. A. B. CAILLAU,

CANONICO HONORARIO CENOMANENSI ET CADURCENSI,

NONNULLISQUE CLERI GALLICANI PRESBYTERIS.

OPUS REGI DICATUM.

TOMUS SEXAGESIMUS PRIMUS.

PARISIIS,

APUD PARENT-DESBARRES, EDITOREM,

Pluribus extraneorum ordinum insignibus decoratum

VIA VULGO DICTA DE SEINE, 48.

M. DCCC. XXXIX.

S. AMBROSII

MEDIOLANENSIS EPISCOPI

OPERUM

PARS IV.

SERMONES.

DE EXCESSU FRATRIS SUI SATYRI, LIBER I.
DE FIDE RESURRECTIONIS, LIBER II.
DE OBITU VALENTINIANI CONSOLATIO.
DE OBITU THEODOSII ORATIO.
SERMONES TRES RECENS EDITI A LEANDRO DE CORRIERIS.
EXPLANATIO SYMBOLI AD INITIANDOS RECENS EDITA A MAIO.

PARS V.

EPISTOLÆ. = CLASSIS I.

S. AMBROSII

MEDIOLANENSIS EPISCOPI

DE EXCESSU

FRATRIS SUI SATYRI

LIBRI II[1].

LIBER I.

I. Deduximus[2], fratres dilectissimi, hostiam meam, hostiam incontaminatam, hostiam Deo placentem, dominum (1) et fratrem meum Satyrum. Memineram esse mortalem, nec fefellit opinio, sed superabundavit gratia. Itaque nihil habeo quod querar, et habeo in quo Deo gratias agam, quia semper optavi, ut si quæ perturbationes vel Ecclesiam vel me manerent, in me potius ac meam deciderent domum. Deo igitur gratias, quia in hoc omnium metu, cum omnia motibus sint suspecta barbaricis, communem mœrorem privato dolore transegi, et in me conversum est, quidquid timebam omnibus. Atque utinam hic consummatum sit, ut dolor meus publici doloris redemptio sit!

II. Nihil quidem habui, fratres charissimi, in rebus

[1] Scripti anno 379. — [2] Vide D. Guillon, tom. IX, p. 389-480.

humanis tanto fratre pretiosius, nihil amabilius, nihil charius : sed præstant privatis publica. Ipsius quoque sententiam si quis sciscitaretur, mallet occidi pro aliis, quam sibi vivere; propterea enim pro omnibus secundum carnem Christus est mortuus[1], ut nos non solis nobis vivere disceremus.

III. Accedit illud quod ingratus Divinitati esse non possum : lætandum est enim magis quod talem fratrem habuerim, quam dolendum quod fratrem amiserim; illud enim munus, hoc debitum est. Itaque perfunctus sum, quandiu licuit, commisso mihi fœnore : qui deposuit pignus, recepit. Nihil interest utrum abjures depositum, an doleas restitutum. In utroque fidei ambiguum, vitæ periculum est (1 *bis*). An si pecuniam neges, culpa est : si hostiam neges, pietas est? cum pecuniæ fœnerator illudi possit, naturæ auctor, et necessitudinis creditor fraudari non queat. Itaque quanto uberior fœnoris summa, tanto gratior sortis usura.

IV. Unde ingrati de fratre esse non possumus; quia quod naturæ communis fuit, reddidit : quod gratiæ singularis est, meruit. Quis enim communem conditionem recuset? Quis doleat sibi proprium pignus ereptum, cum ad solatium nostri Filium suum unicum pro nobis Pater tradiderit ad mortem[2]? Quis exceptum se putet esse debere a conditione moriendi, qui non sit exceptus a conditione nascendi? Magnum pietatis mysterium, ut mors corporis nec in Christo esset excepta; ac licet naturæ Dominus, carnis tamen quam susceperat, legem non recusaret. Et mihi necesse est mori, illi necesse non fuit. An qui de servo dicit : « Si eum volo sic manere, donec » venio, quid ad te[3]? » non potuit ipse sic manere, si vellet? Sed perpetuitate vitæ hujus sibi pretium; mihi sacri-

[1] 2 Cor. v, 15. — [2] Rom. viii, 32. — [3] Joan. xxi, 22.

ficium perdidisset. Quod igitur majus est solatium nostri, quam quod secundum carnem et Christus mortuus est? Aut cur ego vehementius fleam fratrem, cum sciam illam mori non potuisse pietatem?

V. Cur solus præ cæteris fleam, quem fletis omnes? Privatum dolorem communi dolore digessi, præsertim cum meæ lacrymæ nihil prosint, vestræ autem lacrymæ fidem astruant, consolationem afferant. Fletis divites, et flendo probatis nihil opitulari repositas divitias ad salutem; cum pecuniæ pretio mors differri non queat, et pari usu divitem, inopemque dies supremus eripiat. Fletis senes, quod in hoc liberorum sortem pavetis; et ideo quia vitam corporis producere non potestis, instituite liberos non ad usum corporis, sed ad virtutis officium. Fletis et juvenes, quod naturæ finis non sit maturitas senectutis. Fleverunt et pauperes, et quod multo est pretiosius, multoque uberius, lacrymis suis ejus delicta laverunt. Illæ sunt lacrymæ redemptrices, illi gemitus qui dolorem mortis abscondunt, ille dolor qui perpetuæ ubertate lætitiæ veteris sensum doloris obducat. Itaque licet privatum funus, fletus tamen est publicus; et ideo non potest fletus esse diuturnus, qui universorum est affectibus consecratus.

VI. Nam quid te, mi frater amantissime, fleam, qui mihi sic ereptus es, ut esses omnium? Non enim perdidi usum tui, sed commutavi: ante corpore inseparabilis, nunc individuus affectu; manes enim mecum, at semper manebis. Et quidem cum viveres nobiscum, nunquam te patria eripuit mihi, nec ipse mihi unquam patriam prætulisti: et nunc alteram præstitisti; cœpi enim jam hîc non esse peregrinus, ubi melior mei portio est. Nunquam enim totus in me fui, sed in altero nostri pars major amborum: uterque autem eramus in Christo, in quo et summa

universitatis, et portio singulorum est. Hic mihi tumulus genitali solo gratior, in quo non naturæ, sed gratiæ meæ fructus est; in isto enim corpore, quod nunc exanimum jacet, præstantior vitæ meæ functio; quia in hoc quoque quod gero corpore, uberior tui portio.

VII. Atque utinam ut memoriæ, ut gratiæ; ita etiam vitæ tuæ hoc quidquid est, quod spiramus, spirare possemus, dimidiumque meorum decideret temporum, quod ad tuorum proficeret usum! Par enim erat ut quibus indivisum semper fuit patrimonium facultatum, non esset vitæ tempus divisum: vel certe qui indistincta semper habuimus vivendi consortia, non haberemus distincta moriendi.

VIII. Nunc vero, frater, quo progrediar, quove convertar? Bos bovem requirit, seque non totum putat, et frequenti mugitu pium testatur amorem, si forte defecerit cum quo ducere collo aratra consuevit: et ego te, frater, non requiram? Aut possum unquam oblivisci tui, cum quo vitæ hujus semper aratra sustinui? Labore inferior, sed amore conjunctior: non tam mea virtute habilis, quam tua patientia tolerabilis; qui pio semper sollicitus affectu latus meum tuo latere sepiebas: charitate, ut frater: cura, ut pater: sollicitudine, ut senior: reverentia, ut junior. Ita in unius necessitudinis gradu complurium mihi necessitudinum officia impendebas; ut in te non unum, sed plures amissos requiram, in quo uno ignorata adulatio, expressa est pietas. Neque enim habebas quod simulatione adderes, qui totum pietate comprehenderes, ut nec incrementa receperis, nec vicem expectaris.

IX. Sed quo immemor officii, memor gratiæ, immodico dolore progredior? Revocat Apostolus, et tanquam frenos mœrori inducit, dicens, sicut nuper audistis: «Nolumus vos ignorare, fratres, de dormientibus; ut

»non tristes sitis, sicut et cæteri qui spem non habent[1].» Date veniam, fratres charissimi. Neque enim omnes possumus dicere: «Imitatores mei estote, sicut et ego Christi[2];» sed ad imitandum si auctorem quæritis, habetis quem possitis imitari. Non omnes ad docendum idonei, utinam omnes ad discendum habiles!

X. At non gravem lacrymis contraximus culpam: non omnis infidelitatis aut infirmitatis est fletus. Alius est naturæ dolor, alia est tristitia diffidentiæ: et plurimum refert desiderare, quod habueris; et lugere quod amiseris. Non solus dolor lacrymas habet, habet et lætitia lacrymas suas. Et pietas fletum excitat, et oratio stratum rigat, et precatio, juxta propheticum dictum, lectulum lavat[3]. Fecerunt et fletum magnum sui cum Patriarchæ sepelirentur. Lacrymæ ergo pietatis indices, non illices sunt doloris. Lacrymavi ergo, fateor, etiam ego, sed lacrymavit et Dominus[4]. Ille alienum, ego fratrem: ille in uno lacrymavit omnes, ego in omnibus lacrymabo te, frater.

XI. Ille nostro, non suo lacrymavit affectu; neque enim Divinitas lacrymas habet: sed lacrymavit eo, quo tristis fuit[5]: lacrymavit eo, quo crucifixus est, quo mortuus, quo sepultus est: lacrymavit in eo, de quo hodie nobis insinuavit Propheta, dicens: «Mater Sion dicet: »Homo, et homo factus est in ea, et ipse fundavit eam »Altissimus[6].» Eo lacrymavit, quo matrem Sion dixit, genitus in Judæa, susceptus ex Virgine. Matrem autem secundum Divinitatem habere non potuit, quia auctor est matris. Ille factus est non divina generatione, sed humana; quia homo factus est, Deus natus est.

XII. Sic et alibi habes: «Puer natus est nobis, Filius »datus est nobis[7].» In puero enim nomen ætatis, in Filio

[1] I Thess. IV, 12. — [2] I Cor. IV, 16. — [3] Psal. VI, 7. — [4] Joan. XI, 35. — [5] Matth. XXVI, 38. — [6] Psal. LXXXVI, 5. — [7] Isaï. IX, 6.

plenitudo Divinitatis est. Factus ex matre, natus ex Patre; idem tamen et natus est et datus : non diversum, sed unum putes. Unus enim Dei Filius, et natus ex Patre, et ortus ex Virgine, distanti ordine, sed in unum concurrente nomine, sicut et præsens lectio docet, quia : « Et » homo factus est in ea, et ipse fundavit eam Altissimus[1], » homo utique corpore, Altissimus potestate. Et si Deus et homo diversitate naturæ, idem tamen non alter in utroque. Aliud ergo speciale naturæ suæ, aliud commune nobiscum: sed in utroque unus, et utroque perfectus.

XIII. Non igitur mirandum est, quia et Dominum eum et Christum fecit Deus. Fecit ergo Jesum, eum utique qui ex corpore nomen accepit; fecit eum de quo etiam patriarcha scribit David : « Mater Sion dicet : Homo, et homo » factus est in ea, » Homo autem factus dissimilis utique est non Divinitate, sed corpore : nec discretus a Patre, sed exceptus in munere : manens in consortio potestatis, segregatus in mysterio passionis.

XIV. Plura loci hujus tractatus exposcit, quibus possimus ostendere auctoritatem Patris, proprietatem Filii, Trinitatis totius unitatem : sed consolandi hodie, non tractandi partes recepi; quanquam abducere a mœrore animum intentione tractandi consolationis sit usus. Sed temperandus mihi magis mœror, quam alienandus affectus; ut mulceantur magis desideria, quam sopiantur. Non libet enim abire a fratre longius, et occupatione subduci; cum velut comitandi ejus gratia hic sermo susceptus sit, ut diutius sensu prosequar proficiscentem : et quem oculis teneo, mente complectar. In illo enim totam oculorum aciem figere libet, cum illo totis animorum officiis immorari, illum toto blanditiarum ambire obsequio; dum stupet animus, nec amissum credo, quem adhuc cerno præ-

[1] Psal. LXXXVI, 5.

sentem : nec mortuum puto, cujus adhuc officia non requiro, quibus ego vitæ meæ usum et spirandi omne munus addixeram.

XV. Quid enim referam tantæ gratiæ, tanto labori? Ego te, frater, hæredem feceram, tu me hæredem reliquisti : ego te superstitem optabam, tu me superstitem dimisisti. Ego pro muneribus tuis, ut compensarem beneficia, vota referebam : nunc et vota perdidi, sed tamen tua beneficia non amisi. Quid agam, mei successor hæredis? quid agam, meæ vitæ superstes? quid agam exsors hujus, quod capio, luminis? quas grates, quæ munera referam tibi? Nihil a me præter lacrymas habes. Aut fortasse securus meriti tui, quas solas superstites habeo lacrymas, non requiris. Nam etiam cum adhuc viveres, flere prohibebas : mœroremque magis nostrum, quam tuam mortem tibi esse testabaris dolori. Prohibent ulterius prodire lacrymæ, fletusque revocant. Prohibet etiam tui gratia; ne dum nostra deflemus, de tuis meritis desperare videamur.

XVI. At certe nobis tu etiam mœroris istius minuis acerbitatem : non habeo quod timeam, qui timebam tibi; non habeo quod mihi jam mundus eripiat. Etsi sancta supersit soror, integritate venerabilis, æqualis moribus, non impar officiis ; tibi tamen ambo plus timebamus, in te vitæ hujus jucunditatem repositam putabamus. Propter te vivere delectabat, propter te mori non pigebat; te enim ambo superstitem precabamur, tibi nos supervivere non juvabat. Quando non cohorruit animus, cum metus hujusmodi titillaret? Quomodo consternata mens erat ægritudinis tuæ nuntio?

XVII. Væ miseræ opinioni! Putabamus redditum, quem videmus dilatum; tuis enim votis apud sanctum martyrem Laurentium impetratum esse nunc cognoscimus commeatum (2). Atque utinam non solum commea-

tum, sed etiam prolixum vitæ tempus rogasses! Potuisti annos plurimos impetrare vivendi, qui potuisti commeatum impetrare veniendi. Et quidem tibi, omnipotens æterne Deus, gratias ago, quod vel hæc nobis suprema solatia non negasti, quod amantissimi fratris ex Siculis Africanisve regionibus exoptatum nobis reditum contulisti; ita enim mature, postquam venit, ereptus est; quasi propter hoc solum videretur esse dilatus, ut ad fratres rediret.

XVIII. Habeo plane pignus meum, quod nulla mihi peregrinatio jam possit avellere: habeo quas complectar, reliquias: habeo tumulum, quem corpore tegam, habeo sepulcrum, super quod jaceam; et commendabiliorem Deo futurum esse me credam, quod supra sancti corporis ossa requiescam. Utinam sic potuissem adversus mortem quoque tuam meum corpus objicere! Si gladiis petitus esses, me pro te potius suffigendum dedissem: si exeuntem potuissem revocare animam, meam potius obtulissem.

XIX. Nihil mihi profuit ultimos hausisse anhelitus, nihil flatus in os inspirasse morienti (3); putabam enim quod aut tuam mortem ipse susciperem, aut meam vitam in te ipse transfunderem. O infelicia illa, sed tamen dulcia suprema osculorum pignora! O amplexus miseri, inter quos exanimum corpus obriguit, halitus supremus evanuit! Stringebam quidem brachia, sed jam perdideram, quem tenebam; et extremum spiritum ore relegebam, ut consortium mortis haurirem. Sed nescio quomodo vitalis ille mihi halitus factus est, et majorem gratiam in ipsa morte redolebat. Atque utinam si tuam nequivi meo spiritu vitam producere, vel ultimi anhelitus tui vigor transfundi potuisset in meam mentem, et illam tui animi puritatem atque innocentiam noster spirasset affectus! Hanc mihi hæreditatem, frater charissime, reliquisses, quæ non

lacrymabili dolore perculeret affectum, sed memorabili gratia commendaret hæredem.

XX. Quid igitur nunc agam, cum omnes vitæ istius suavitates, cuncta solatia, cuncta denique ornamenta amiserim? Tu enim mihi unus eras domi solatio, foris decori: tu, inquam, in consiliis arbiter, curæ particeps, deprecator sollicitudinis, depulsor mœroris: tu meorum assertor actuum, cogitationumque defensor: tu postremo unus, in quo domestica sollicitudo resideret, publica cura requiesceret. Testor sanctam animam tuam, me in fabricis Ecclesiæ id sæpe veritum esse (4), ne displicerem tibi. Denique ubi rediisti, objurgasti moram: ita domi forisque eruditor quidam et arbiter sacerdotis, ut domestica cogitare non sineres, publica curare senseres. At non verear, ne videar arroganter dicere; hæc enim laudis tuæ portio est, quia sine offensione ulla et gubernasti fratris domum, et commendasti sacerdotium.

XXI. Sentio equidem quod repetendis officiis tuis, recensendisque virtutibus afficiatur animus: sed tamen in ipsa mei affectione requiesco, atque hæ mihi recordationes etsi dolorem renovant, tamen afferunt voluptatem. An ego possum aut non cogitare de te, aut unquam sine lacrymis cogitare? Et potero unquam aut tanti non meminisse fratris, aut sine lacrymabili quadam meminisse gratia? Quid enim mihi unquam jucundum, quod non esset ex te profectum? Quid, inquam, mihi sine te, aut tibi unquam sine me voluptati fuit? Quis non usus nobis, et prope visus ipse, somnusque communis? Quæ discreta unquam voluntas? Quod non commune vestigium? fere ut cum gradum tollerem, vel tu meum, vel ego tuum corpus videremur attollere.

XXII. Quod si quando sine altero prodeundum fuit, intectum latus putares, affectum vultum cerneres, mœs-

tum animum judicares : non assueta gratia, non vigor solitus prænitebat : suspecta omnibus solitudo metum alicujus ægritudinis afferebat. Ita novum videbatur omnibus nos dividi! Ego certe fraternæ impatiens et non oblitus absentiæ, quasi præsentem reflexa sæpius cervice quærebam, et coram alloqui atque aspicere videbar mihi: sed tanquam suspenso collo jugum, ubi speratis excideram, trahere me putabam, difficilis progredi, verecundus videri, et redire properans, quod sine te procedere non liberet.

XXIII. At vero ubi ambobus prodeundum fuit, non plura in itinere vestigia, quam verba ; nec incessus, quam sermo crebrior : nec ambulandi cura, sed colloquendi gratia ; uterque enim nostrum ex alterius ore pendebat. Non intento aspectu legere iter ; sed mutuo sollicitos experiri sermones, haurire oculorum gratiam, spirare fraternæ imaginis voluptates. Quam virtutes tuas tacitus mecum ipse mirabar! quam plaudebam mihi, quod tali me Dominus fratre donaverat, tam pudico, tam efficaci, (5) tam innocenti, tam simplici, ut cum tuam innocentiam cogitarem, efficaciam desperarem : cum efficaciam cernerem, innocentiam non putarem! Sed utrumque mira quadam virtute jungebas.

XXIV. Denique ea quæ ambo nequiveramus concludere, solus implesti. Plaudebat sibi, ut odio, Prosper, quod sacerdotii mei occasione redditurum se, quæ abstulerat, non putabat : sed vehementiorem tuam unius efficaciam expertus est, quam duorum. Itaque solvit omnia, nec moderationi ingratus tuæ, nec illudens pudori : sed et modestiæ gratus, nec insolens efficaciæ. Sed cui, frater, illa quæsisti? Nos enim idem volebamus laborum tuorum esse præmium, quod documentum erat. Peregisti omnia, et ubi perfunctus omnibus revertisti, tu solus nobis, qui

omnibus es præferendus, criperis; quasi ideo mortem distuleris, ut consummares pietatis officium, palmam efficaciæ reportares.

XXV. Quam nec ipsi nos, frater charissime, sæculi hujus delectabant honores, quod nos a nobis invicem dividebant! Quos ideo adepti sumus, non quia fuit eorum expectenda perceptio, sed ne vilis dissimulatio videretur. Aut fortasse ideo sunt tributi, ut quia immaturo tui obitu nostræ futurus eras voluptatis occasus, sine nobis jam vivere disceremus.

XXVI. Et quidem præsagæ mentis agnosco formidinem, dum repeto sæpe, quæ scripserim. Revocabam te, frater, ne ipse Africam peteres, ac potius aliquem destinares. Timebam te committere viæ, fluctibus credere, et solito metus major incesserat animum: sed et peregrinationem explicuisti, et rem ordinasti, et veteri et sentinoso, ut audio, navigio iterum te fluctibus credidisti. Namque cum celeritatem aucuparis, cautelam prætermisisti, avidus nostræ gratiæ, dissimulans periculi tui.

XXVII. O fallax lætitia! o incerta humanarum rerum curricula! Ex Africa redditum, ex mari restitutum, ex naufragio servatum, putabamus jam nobis non posse eripi: sed graviora naufragia in terris positi sustinemus; nam quem non potuerunt naufragia maris ad mortem deducere, strenuis natatibus evitata, ejus mors cœpit nobis esse naufragio. Quid enim superest suavitatis, quibus tam prædulce decus, tam clarum in his mundi tenebris lumen extinctum est: in quo non nostræ solum familiæ, sed totius patriæ decus occidit?

XXVIII. Habeo sane vobis, fratres dilectissimi, plebs sancta, maximam gratiam, quod non alium dolorem meum, quam vestrum putatis, quod vobis accidisse hanc nostri creditis solitudinem, quod fletum totius civita-

tis, ætatum omnium, ordinum omnium vota, nova quadam pietate defertis. Non enim misericordiæ privatæ dolor, sed quodam publicæ officium et munus est gratiæ : aut si qua vos mei tangit misericordia, quod talem fratrem amiserim, habeo fructum uberem, habeo vestri pignus affectus. Mallem fratrem viventem; sed tamen publicum officium in secundis rebus jucundius est, in adversis gratius.

XXIX. Neque vero mihi mediocre meritum tanti videtur officii. Neque enim ostiose vel in Actibus Apostolorum, Thabita mortua[1], flentes viduæ describuntur, vel in Evangelio mota lacrymis viduæ prosequens turba funus adolescentis inducitur[2], cui resurrectio debebatur; illam tamen Thabitam viduæ, hunc tota civitas flevit. Non ergo dubium est vestris lacrymis Apostolorum patrocinium comparari : non, inquam, dubium est Christum misericordia motum, cum vos flentes videret. Etsi nunc non tetigit loculum, suscepit tamen commendatum spiritum : et si non appellavit corporis voce defunctum; divinæ tamen potestatis auctoritate a cruciatibus mortis, et a nequitiæ spiritalis incursionibus ejus animam liberavit : et si non resedit in loculo, qui erat mortuus; tamen requievit in Christo : et si non locutus est nobis; tamen ea quæ supra nos sunt, cernit : et quæ potiora sunt nobis, jam se videre lætatur. Per ea enim quæ in Evangelio legimus, quæ futura sunt intelligimus : et præsentium species indicium est futurorum.

XXX. Non opus fuit ei resurrectio temporalis, cui æterna debetur. Quid enim in hanc miseram et ærumnosissimam recideret labem, atque in hanc flebilem vitam rediret, quem raptum magis esse ex tam imminentibus malis, urgentibusque periculis gaudere debemus? Nam si pacato sæculo, bellisque cessantibus, raptum Enoch nemo

[1] Act. IX, 39. — [2] Luc. VII, 12.

deflevit[1], sed magis Propheta laudavit, sicut de illo Scriptura dixit : « Raptus est, ne malitia mutaret cor ejus[2]; » quanto magis nunc jure dicendum est, cum ad sæculi lubricum vitæ accedat ambiguum. Raptus est, ne in manus incideret Barbarorum : raptus est, ne totius orbis excidia, mundi finem, propinquorum funera, civium mortes, ne postremo sanctarum virginum atque viduarum, quod omni morte acerbius est, colluvionem videret.

XXXI. Ego vero te, frater, cum vitæ tuæ flore, tum mortis commoditate beatum arbitror. Non enim nobis ereptus es, sed periculis : non vitam amisisti, sed ingruentium acerbitatum formidine caruisti. Nam qua eras sanctæ mentis misericordia in tuos, si nunc urgeri Italiam tam propinquo hoste cognosceres, quantum ingemisceres, quam doleres in Alpium vallo summam nostræ salutis consistere, lignorumque concædibus construi murum pudoris! Qua afflictione mœreres tam tenui discrimine tuos ab hoste distineri, ab hoste impuro atque crudeli, qui nec pudicitiæ parceret, nec saluti!

XXXII. Quonam, inquam, hæc modo ferres, quæ nos perpeti, et fortasse (quod gravius est) spectare cogemur, rapi virgines, et avulsos a complexu parentum parvulos liberos supra tela jactari, incestari sacrata Deo corpora, et senilem viduæ maturioris uterum in usus desuetos onerum redire, non pignorum? Quonam, inquam, modo ista tolerares, qui etiam ultimo spiritu tui jam fortassis oblitus, et adhuc nostri non immemor, de cavenda incursione Barbarorum nos sæpius admonebas, commemorans non frustra te dixisse fugiendum. Fortasse ideo quod nos destitui tua morte cernebas : quod non infirmitate animi, sed pietate faciebas; et si infirmus pro nobis, tamen fir-

[1] Gen. v, 24. — [2] Sap. iv, 11.

mus tibi. Qui cum a viro nobili revocareris Symmacho tuo parente, quod ardere bello Italia diceretur, quod in periculum tenderes, quod in hostem incurreres; respondisti hanc ipsam tibi causam esse veniendi, ne nostro deesses periculo, ut consortem te fraterni discriminis exhiberes.

XXXIII. Felix igitur tam opportuno obitu, quia non est in hunc servatus dolorem[1]. Certe felicior quam sancta soror, quæ tuo solatio destituta, de suo pudore sollicita, duobus nuper beata germanis, nunc ex duobus fratribus ærumnosa, neque alterum sequi potest, neque alterum derelinquere: cui tumulus hospitium tuus, et corporis tui sepulcrum est domus. Atque utinam vel hoc tutum diversorium! Cibus in fletibus, potus in lacrymis; cibum etenim dedisti nobis panem lacrymarum, et potum dedisti nobis in lacrymis in mensura, aut fortasse ultra mensuram[2].

XXXIV. Nam quid de me loquar, cui neque mori licet, ne sororem relinquam: neque vivere libet, ne a te avellat? Quid enim mihi sine te potest esse jucundum, in quo omnis semper fuit nostra jucunditas? aut quid diutius in hac vita degere juvat, atque in terris morari, in quibus tandiu jucunde viximus, quandiu simul viximus. Etsi esset quod hic delectare nos posset, sine te delectare non posset: et si quando voluissemus impense vitam producere, jam tamen sine te esse nollemus.

XXXV. Hæc intolerabilia. Quid enim tolerabile sine te tanto vitæ comite, tanto laborum meorum, officiorumque

[1] Hic aperta, ut advertit Nannius, imitatio est hujusce loci Virgiliani: Æneid. XI, 158 et 159.

..... Tuque, o sanctissima conjux,
Felix morte tua, neque in hunc servata dolorem!

— [2] Psal. LXXIX, 6.

consorte? Cujus ego casum quo esset tolerabilior, nec præmeditari potui; ita pavebat animus de illo tale aliquid cogitare! non quo conditionem ignorarem, sed quidam votorum usus sensum communis fragilitatis obduxerat; ut de illo nisi secunda omnia cogitare nescirem.

XXXVI. Denique proxime cum gravi quodam, atque utinam supremo urgerer occasu; hoc solum dolebam, quod non ipse assideres lectulo, ac votivum mihi cum sancta sorore partitus officium, morientis oculos digitis tuis clauderes (6). Quid optaveram? Quid rependo? Quæ vota deficiunt? Quæ ministeria succedunt? Aliud præparabam, aliud exhibere compellor, non jam ipse ministerium funeris, sed minister. O dura oculorum lumina, quæ potuistis fratrem videre morientem! O immites et asperæ manus, quæ clausistis oculos, in quibus plus videbam! O durior cervix, quæ tam lugubre onus, consolabili licet obsequio, gestare potuisti (7)!

XXXVII. Hæc tu, frater, mihi justius exhiberes. Hæc ego a te expectabam, hæc ego officia desiderabam. Nunc vero ipse meæ vitæ superstes, quod sine te solatium capiam, qui solus mœrentem solari solebas, excitare lætitiam, mœstitudinem propulsare? Qualem te nunc ego, frater, aspicio, jam nulla mihi verba referentem, jam nulla offerentem oscula? Quanquam ita mutuus semper utrique nostrum insederit amor, ut interiore potius foveretur affectu, quam forensi blanditia divulgaretur; neque enim aliorum quærebamus testimonium, qui tantam nostri gratiam tenebamus. Ita virilis se utrique nostrum germanitatis succus infuderat, ut non blanditiis probare amorem, sed conscia mente pietatis interno amore contenti, fucum blanditiarum non requirere videremur, quos et ipsa in amorem mutuum imago formaret; nescio enim qua ex-

pressione mentis, qua corporis similitudine alter in altero videbamur.

XXXVIII. Quis te aspexit, qui non me visum putaret? Quoties aliquos salutavi, qui quoniam te prius consalutaverant, se a me jam dicerent salutatos? Quanti tibi dixerunt aliquid, qui se mihi dixisse memorarent? Quæ mihi hinc gaudia, quanta frequenter oborta lætitia, quod eos errare in nobis cernerem? Quam gratus error[1], quam jucunda prolapsio, quam religiosa fallacia, quam suavis calumnia! Neque enim de tuis erat aliquid aut factis aut sermonibus, quod timerem, qui mihi tua lætabar ascribi.

XXXIX. Tamen si vehementius contenderent, quod se mihi aliquid intimasse memorarent, respondebam ridens et gaudens: Videte ne fratri dixeritis. Nam cum omnia nobis essent nostra communia, individuus spiritus, individuus affectus; solum tamen commune non erat secretum amicorum: non quo conferendi periculum vereremur, sed tenendi servaremus fidem. Sane si consilio pendenda res esset, erat semper commune consilium, nec semper commune secretum. Nam etsi amici ita alteri nostrum dicerent, ut dicta sua ad alterum pervenirent; tamen scio plerumque ita fidem secreti esse servatam; ut nec fratri committeretur. Erat enim fidele indicium, et extraneo non esse proditum, quod non esset cum fratre collatum.

XL. His igitur tantis ac talibus bonis in excessum quemdam, fateor, mentis elatus, superstitem me timere desieram, quod illum vita crederem digniorem: et ideo excepi plagam, quam ferre non possum; tolerabiliora enim tanti doloris præmeditata, quam inexplorata vulnera.

[1] Et hoc quoque, inquit Nannius, aliqua ex parte a Virgilio mutuo sumptum est: Æneid. x, 391 et 392.

Daucia, Laryde, Tymberque, simillima proles,
Indiscreta suis, gratusque parentibus error.

Quis jam mœstum solabitur? Quis afflictum levabit? Cum quo participabo curas? Quis me ab istius mundi vindicabit usura? Tu enim auctor negotiorum, censor servulorum, arbiter fratrum, non litis, sed pietatis arbiter.

XLI. Nam si quando aliquid cum sancta sorore mihi conferendum fuit, utra melior videretur sententia, te judicem sumebamus, qui nullius læderes os, atque utrique satisfacere gestiens, et amandi affectum tenebas, et censendi modum; ut et utrumque gratum dimitteres, et utriusque tibi gratiam vindicares. Aut si ipse aliquid disceptandum deferres, quam grata contentio tua! quam sine felle ipsa indignatio! quam servulis ipsis coërcitio non amara; cum te fratribus magis deferre, quam ex affectu disceres vindicare! Nobis enim professio repressit studia coërcendi; imo tu, frater, ab omni nos abducebas coërcitionis affectu, vindicare pollicens, et lenire desiderans.

XLII. Non mediocris igitur prudentiæ testimonium, quæ ita a sapientibus definitur. Bonorum primum esse Deum scire, et verum illud atque divinum pia mente venerari, illam amabilem et concupiscendam æternæ pulchritudinem veritatis tota mentis charitate diligere. Secundum autem, in proximos a divino illo fonte atque cœlesti naturæ derivare pietatem: quod etiam mundi sapientes nostris hausere de legibus. Neque enim derivare ista in hominum disciplinas, nisi de cœlesti illo divinæ legis fonte potuissent.

XLIII. Quid igitur observantiam ejus erga Dei cultum prædicem? Qui priusquam perfectioribus esset initiatus mysteriis, in naufragio constitutus, cum ea qua veheretur, navis scopuloso illisa vado, et urgentibus hinc atque inde fluctibus solveretur, non mortem metuens, sed ne vacuus mysterii exiret e vita; quos initiatos esse cognoverat, ab his divinum illud fidelium sacramentum poposcit: non ut

curiosos oculos inferret arcanis, sed ut fidei suæ consequeretur auxilium. Etenim ligari fecit in orario (8), et orarium involvit collo, atque ita se dejecit in mare, non requirens de navis compage resolutam tabulam, cui supernatans juvaretur, quoniam fidei solius arma quæsierat. Itaque his se tectum atque munitum satis credens, alia auxilia non desideravit.

XLIV. Simul fortitudinem ejus spectare licet, qui fatiscente remigio, non quasi naufragus tabulam sumpserit, sed quasi fortis ex se ipso adminiculum suæ virtutis assumpserit: nec deseruit spes, nec fefellit opinio. Denique primus servatus ex undis, et in portum terrenæ stationis evectus, præsulem suum, cui se crediderat, recognovit: statimque ubi etiam cæteros servulos suos vel ipse liberavit, vel liberatos comperit, negligens facultatum, nec amissa desiderans; Dei Ecclesiam requisivit; ut ageret gratias liberatus, et mysteria æterna cognosceret, pronuntians nullum referenda gratia majus esse officium. Quod si homini non referre, simile homicidio judicatum est; quantum crimen est non referre Deo?

XLV. Est ergo prudentis agnoscere se ipsum, et quemadmodum a sapientibus definitum est, secundum naturam vivere. Quid enim est tam secundum naturam, quam referre auctori gratiam? Aspice cœlum hoc, nonne auctori refert gratiam, cum videtur? « Cœli enim enarrant gloriam » Dei, et opera manuum ejus annuntiat firmamentum[1]. » Mare ipsum cum sedatum atque tranquillum est, divinæ serenitatis testatur indicium : cum movetur, indignatio superna terrori est. Nonne omnes Dei gratiam jure miramur, cum advertimus quod insensibilis natura quadam sensibili ratione suos fluctus coërceat, et fines suos unda cognoscat? Nam de terris quid loquar, quæ divino obe-

[1] Psal. XVIII, 2.

dientes præcepto omnibus sponte animantibus pabulum subministrant[1], atque id quod acceperint agri, velut crescentibus usuris multiplicatum, cumulatumque restituunt?

XLVI. Ergo ille qui natura duce divini rationem operis igneo mentis vigore perceperat, scivit primo omnium servatori suo gratiam esse referendam: sed quia referre non poterat, habere poterat. Est enim hujuscemodi gratiæ vis, ut et cum refertur, habeatur; et habendo referatur. Referebat igitur gratiam, deferebat fidem. Nam qui tantum mysterii cœlestis involuti in orario præsidium fuisset expertus, quantum arbitrabatur si ore sumeret, et toto pectoris hauriret arcano? quam majus putabat fusum in viscera, quod tantum sibi tectum orario profuisset?

XLVII. Sed non ita avidus fuit, ut esset incautus; scimus enim plerosque aviditate studii prætermittere cautionem. Advocavit ad se episcopum, nec ullam veram putavit nisi veræ fidei gratiam, percontatusque ex eo est utrumnam cum episcopis catholicis, hoc est, cum Romana Ecclesia conveniret? Et forte ad id locorum in schismate regionis illius Ecclesia erat; Lucifer enim se a nostra tunc temporis communione diviserat, et quanquam pro fide exulasset, et fidei suæ reliquisset hæredes; non putavit tamen fidem esse in schismate. Nam etsi fidem erga Deum tenerent, tamen erga Dei Ecclesiam non tenebant, cujus patiebantur velut quosdam artus dividi, et membra lacerari. Etenim cum propter Ecclesiam Christus passus sit, et Christi corpus Ecclesia sit[2]; non videtur ab his exhiberi Christo fides, a quibus evacuatur ejus passio, corpusque distrahitur.

XLVIII. Itaque quamvis gratiæ fœnus teneret, et metueret tanti nominis debitor navigare; tamen eo transire maluit, ubi tuto posset exolvere: judicabat enim divinæ

[1] Gen. I, 11. — [2] Ephes. V, 25.

solutionem gratiæ in affectu ac fide esse; quam quidem statim ubi primum copia liberior Eclesiæ fuit, implere non distulit. Deique gratiam et accepit desideratam, et servavit acceptam. Nihil igitur ea prudentia sapientius, quæ divina et humana secernit.

XLIX. Nam quid spectatam in stipendiis forensibus ejus facundiam loquar? Quam incredibili admiratione in auditorio præfecturæ sublimis emicuit? Sed malo illa laudare, quæ perceptis mysteriis Dei duxit humanis esse potiora.

L. Fortitudinem quoque ejus si quis plenius spectare volet, consideret quoties post naufragium invicto quodam contemptu vitæ hujus, maria transfretaverit : diffusasque regiones obeundo peragrarit : postremo quod hoc ipso tempore periculum non refugerit, sed ad periculum venerit, patiens injuriæ, negligens frigoris, atque utinam sollicitus cautionis? Sed hoc ipso beatus, quod dum licuit vigore uti corporis, inoffenso ad exequenda quæ vellet, functus juventutis officio, vitam vixit, debilitatem ignoravit.

LI. Qua vero prosecutione simplicitatem ejus edisseram? Ea est enim quædam morum temperantia, mentisque sobrietas. Date, quæso, veniam, et permittite dolori meo; ut de eo mihi paulo uberius liceat loqui, cum quo jam non conceditur colloqui. Certe et vobis proficit, ut advertatis non fragilitate quadam vos hoc officium, sed judicio detulisse : nec misericordia mortis impulsos, sed virtutum honorificentia provocatos; anima enim benedicta omnis simplex. Tanta autem simplicitas erat, ut conversus in puerum, simplicitate illius ætatis innoxiæ, perfectæ virtutis effigie, et quodam innocentium morum speculo eluceret. Intravit igitur in regnum cœlorum; quoniam credidit Dei verbo, quoniam sicut puer artem repulit

adulandi, injuriæ dolorem clementer absorbuit, quam inclementius vindicavit : querelæ quam dolo promptior, satisfactioni facilis, difficilis ambitioni, sanctus pudori; ut frequenter in eo superfluam magis verecundiam prædicares, quam necessariam quæreres.

LII. Sed nunquam superflua fundamenta virtutis; pudor enim non revocat, sed commendat officium. Itaque velut quadam virginali verecundia suffusus ora, cum vultu affectum proderet, si forte aliquam subito veniens offendisset parentem, velut depressus et quasi demersus in terram, licet, in ipso nequaquam dissimilis cœtu virorum, rarus attollere os, elevare oculos, referre sermonem : quod pudico quodam mentis pudore faciebat, cum quo castimonia quoque corporis congruebat. Etenim intemerata sacri baptismatis dona servavit, mundus corpore, purior corde : non minus adulterini sermonis opprobrium, quam corporis perhorrescens : non minorem ratus pudicitiæ reverentiam deferendam integritate verborum, quam corporis castitate.

LIII. Denique in tantum castimoniam dilexit, ut nec uxorem expeteret, licet in eo non solum castitatis appetentia fuerit, sed etiam pietatis gratia. Miro autem modo et conjugium dissimulabat, et jactantiam declinabat : tantaque erat dissimulatio, ut nobis quoque urgentibus, differre magis consortium, quam refugere videretur. Hoc unum itaque fuit, quod nec fratribus crederet : non aliqua cunctationis hæsitantia, sed virtutis verecundia.

LIV. Quis igitur non miretur virum inter fratres duos alteram virginem, alterum sacerdotem, ætate medium, magnanimitate non imparem, ita inter duo maxima munera præstitisse; ut alterius muneris castitatem, alterius sanctitatem referret, non professionis vinculo, sed virtutis officio? Ergo si libido atque iracundia reliquorum

vitiorum educatrices sunt, jure castitatem atque clementiam dixerim quasdam virtutum parentes; quanquam pietas quoque ut omnium principatus bonorum, ita etiam seminarium virtutum est cæterarum.

LV. Nam de parcimonia quid loquar, et quadam habendi castitate? Is enim non quærit aliena, qui sua servat: nec inflatur immodico, qui contentus est proprio. Nihil ergo aliud nisi proprium recuperare voluit; magis ne fraudaretur, quam ut ditaretur. Nam eos qui aliena quærerent, recte accipitres pecuniæ nominabat. Quod si radix malorum omnium avaritia est[1], utique vitia exuit, qui pecuniam non requirit.

LVI. Non unquam accuratioribus epulis aut congestis ferculis delectatus est, nisi cum amicos rogaret: quantum naturæ satis esset, non quantum voluptati superesset, requirens. Et certe erat non pauper opibus, sed tamen pauper spiritu. De istius beatitudine nequaquam utique dubitare debemus, qui neque ut opulens, exultavit in divitiis[2]: neque ut pauper, exiguum quod habuit, judicavit.

LVII. Superest ut ad conclusionem cardinalium virtutum, etiam justitiæ partes in eo debeamus advertere. Nam etsi cognatæ sint inter se, concretæque virtutes; tamen singularum quædam forma expressior desideratur, maximeque justitiæ. Ea enim sibi parcior foris tota est, et quidquid habet quadam inclementia sui, dum rapitur amore communi, transfundit in proximos.

LVIII. Sed hujus multiplex est species. Alia erga propinquos, alia erga universos, alia erga Dei cultum, vel adjumentum inopum. Itaque qualis in universos fuerit, provincialium, quibus præfuit, studia docent (9): qui parentem magis fuisse proprium, quam judicem loque-

[1] 1 Tim. vi, 10. — [2] Matth. v, 3.

bantur : gratum piæ necessitudinis arbitrum, constantem æqui juris disceptatorem.

LIX. Inter fratres autem qualis fuerit, licet omne hominum genus benevolentia complecteretur, indivisum patrimonium docet : nec distributa aut delibata, sed reservata hæreditas. Etenim pietatem sibi causam esse negavit testandi. Nam hoc quoque ultimo sermone signavit, cum quos dilexerat, commendaret; sibi nec uxoris arbitrium fuisse ducendæ, ne a fratribus divelleretur : nec testamenti faciendi voluntatem, ne nostrum in aliquo arbitrium læderetur. Denique et oratus et obsecratus a nobis, nihil tamen condendum putavit : non oblitus tamen pauperum, sed tantum obsecrans esse tribuendum, quantum nobis justum videretur.

LX. Quo uno satis et divini timoris expressit indicium, et humanæ edidit religionis exemplum. Nam quod pauperibus contulit, Deo detulit; quoniam «Qui largitur pau»peri, Deo fœnerat[1]:» et postulando quod justum est, non exiguum, sed totum reliquit. Hæc enim est summa justitiæ, vendere quæ habeas, et conferre pauperibus. «Qui enim dispersit, dedit pauperibus, justitia ejus manet »in æternum[2].» Ergo dispensatores nos, non hæredes reliquit; nam hæreditas successori quæritur, dispensatio pauperibus obligatur.

LXI. Unde non immerito quantus fuerit, hodie quoque per vocem lectoris parvuli, Spiritus sanctus expressit : «Innocens manibus, et mundo corde, qui non accepit »in vanum animam suam, nec fecit proximo suo dolum : »hæc est generatio requirentium Deum[3].» Hic ergo et in »montem Domini ascendet, et in tabernaculo habitabit Dei; quia «Ingressus sine macula, operatus est justitiam,

[1] Prov. IX, 17. — [2] Psal. CXI, 9. — [3] Id. XXIII, 4 et 6.

»locutus est veritatem, non decepit proximum[1]:» nec pecuniam fœneratus est suam, qui semper voluit recuperare hæreditariam. Agnosco oraculum; quod enim nullà ordinavit dispositio, Spiritus revelavit.

LXII. Quid vero illud recenseam, quod supra ipsam justitiam pietate progressus; cum quædam incubatori (10) communium fructuum mei contemplatione muneris putasset esse tribuenda, largitatis me jactabat auctorem, portionis suæ lucrum ad commune consortium conferebat.

LXIII. Hæc et alia, quæ mihi tunc erant voluptati, maxime nunc recordationem doloris exasperant. Manent tamen, eruntque semper, nec unquam velut umbra prætereunt, neque enim virtutis gratia cum corpore occidit, necidem naturæ meritorumque finis; licet ipsius naturæ usus non in æternum occidat, sed temporali quadam vacatione requiescat.

LXIV. Talibus igitur perfunctum virtutibus, ereptum periculis desiderio magis quam amissione flebo. Suadet enim ipsa opportunitas mortis, ut prosequendum magis gratia, quam dolendum putemus; scriptum est enim in communi dolore proprium vacare debere. Neque enim prophetico sermone uni illi mulieri, quæ figuratur, sed singulis dicitur, cum Ecclesiæ dictum videtur.

LXV. Dicitur ergo et ad me, et dicit Scriptura cœlestis: Hoccine doces, sic instituis Dei plebem? An nescis quia exemplum tuum periculum cæterorum est? Nisi forte exauditum non esse te quereris. Primum istud arrogantis est impudentiæ, mereri solum velle, quod multis etiam sanctis negatum noveris; cum scias, « Quia non est per»sonarum acceptor Deus[2].» Nam etsi misericors Deus, tamen si semper exaudiret omnes, non jam ex voluntate

[1] Psal. xiv, 2 et 3. — [2] Act. x, 34.

libera, sed ex quadam velut necessitate facere videretur. Deinde cum omnes rogent, si exaudiret omnes, nemo moreretur. Pro quantis ergo quotidie rogas? Numquid constitutio Dei contemplatione solvenda est tui? Cur ergo non impetratum aliquando doles, quod non semper impetrabile esse cognoscis?

LXVI. «Stulte, inquit, super omnes mulieres, nonne »vides luctum nostrum, et quæ nobis contigerunt, quo»niam Sion mater nostra omnium tristitia contristatur, »et humilitate humiliata est. Lugete validissime et nunc, »quoniam omnes lugemus; et tristes sitis, quoniam om»nes contristati sumus: tu enim contristaris in fratre. In»terroga terram et dicet tibi, quoniam hæc est quæ debeat »lugere, tantorum superstes germinum: et ex ipsa, in»quit, ab initio omnes nati, et alii venient, et ecce pene »omnes in perditionem ambulant, et in exterminium fit »multitudo eorum. Et quis ergo debet lugere magis, nisi »quæ tam magnam multitudinem perdidit, quam tu qui »pro uno doles[1]?»

LXVII. Absorbeat igitur nostrum dolorem communis dolor, et acerbitatem proprii mœroris excludat. Non enim dolere debemus eos, quos cernimus liberatos: neque enim otiose tam sanctas hoc tempore animas corporeis vinculis reminiscimur absolutas. Namque velut divino judicio tam graves viduas ita uno tempore defunctas videmus, ut profectionis quidam videatur excessus, non mortis occasus, ne veterana emeritis stipendiis pudicitia in dubium diu servati pudoris incideret. Quos gemitus mihi, quos dolores tam acerba excitat recordatio? Et si mœroribus non vacabam; tamen in ipso dolore privato, in ipso tantorum amisso flore meritorum, communis quædam naturæ me

[1] 4 Esdr. x, 6-11.

conditio solabatur : defixusque in uno dolor acerbitatem publici funeris, domesticæ specie pietatis obduxerat.

LXVIII. Repeto ergo, sacra Scriptura, solatia tua; juvat enim tuis præceptis, tuis sententiis immorari. Quam facilius est cœlum et terram præterire, quam de Lege unum apicem cadere[1]? Sed jam audiamus quæ scripta sunt : « Nunc, inquit, retine apud temetipsum dolorem tuum, » et fortiter fer, qui tibi contigerunt, casus. Si enim jus» tificaveris terminum Dei, et filium tuum recipies in tem» pore, et in mulieribus collaudaberis[2]. » Si hoc ad mulierem, quanto magis ad sacerdotem? Si de filio, non utique absurdum etiam de fratrum amissione talia posse memorari; quanquam si mihi fuisset filius, nunquam eum amplius dilexissem. Nam sicut in obitu liberorum effusi labores, suscepti frustra dolores mœrorem videntur augere; ita etiam in fratribus consuetudinis usus atque collegii acerbitatem doloris accendunt.

LXIX. Sed ecce dicentem Scripturam audio : « Noli » facere hunc sermonem, sed consenti persuaderi. Qui » enim casus Sion? Consolare propter dolorem Hierusalem. » Vides enim quia sancta nostra contaminata sunt, et no» men quod nominatum est super nos, pene profanatum » est, et illi nostri contumeliam passi sunt, et sacerdotes » nostri succensi sunt, et Levitæ nostri in captivitate fue» runt, et mulieres nostræ contaminatæ sunt, et virgines » nostræ vim passæ, et justi nostri rapti, et parvuli nostri » proditi sunt, et juvenes nostri servierunt, et fortes nostri » invalidi facti sunt. Et quod omnium majus, signaculum » Sion, quoniam resignata est de gloria sua, nunc et tra» dita est in manibus eorum, qui nos oderunt. Tu ergo » excute tuam multam tristitiam, et depone abs te multi-

[1] Luc. XVI, 17. — [2] 4 Esdr. X, 15, 16.

» tudinem dolorum; ut tibi repropitietur fortis, et requiem » faciat tibi Altissimus requietione dolorum[1].»

LXX. Cessabunt igitur lacrymæ; parendum est enim remediis salutaribus, quia debet aliquid inter fidos et perfidos interesse. Fleant ergo qui spem resurrectionis habere non possunt, quam non sententia Dei eripit, sed fidei inclementia. Intersit inter Christi servulos, idolorumque cultores; ut illi fleant suos, quos in perpetuum existimant interiisse: illi nullas habeant lacrymarum ferias, nullam tristitiæ requiem consequantur, qui nullam putant requiem mortuorum. Nobis vero quibus mors non naturæ, sed vitæ istius finis est; quoniam in melius ipsa natura reparatur, fletus omnes casus mortis abstergat.

LXXI. Certe si illi sibi aliqua solatia repererunt, qui finem sensus, defectumque naturæ mortem arbitrati sunt; quanto magis nos, quibus meliora post mortem præmia bonorum factorum conscientia pollicetur? Habent gentiles solatia sua, quia requiem malorum omnium mortem existimant: et ut vitæ fructu carent, ita etiam caruisse se putant omni sensu et dolore pœnarum, quas in hac vita graves et assiduas sustinemus. Nos vero ut erectiores præmio, ita etiam patientiores solatio esse debemus; non enim amitti, sed præmitti videntur, quos non assumptura mors, sed æternitas receptura est.

LXXII. Cessabunt ergo lacrymæ: aut si cessare non poterunt, in communibus lamentis flebo te, frater, et sub dolore publico domesticos gemitus tegam. Nam cessare qui poterunt, cum ad omnem sonum nominis tui lacrymæ subrepant, vel cum usus ipse recordationem excitat, vel cum affectus imaginem repræsentat, vel cum recordatio dolorem renovat? Quando enim dees, qui tantis officiis repræsentaris? Ades, inquam, et semper offunde-

[1] 4 Esdr. x, 20-24.

ris, et toto te animo ac mente complector, aspicio, alloquor, osculor, comprehendo vel in ipsa quiete nocturna, vel in luce clara; cum revisere et consolari dignaris mœrentem. Denique ipsæ jam noctes, quæ quasi molestiores, vivente te, videbantur; quod mutui conspectus copiam denegarent: ipse jam somnus colloquiorum nostrorum dudum interruptor inamabilis, dulcis esse jam cœpit; quia te mihi reddidit. Non igitur miseri, sed beati; quorum nec præsentia deficit, nec cura minuitur, et augetur gratia. Etenim somni similis imago mortis.

LXXIII. Quod si in quiete nocturna vinculis adhuc corporeis inhærentes, et quasi inter carceraria religatæ claustra membrorum; possunt tamen animæ altiora et discreta perspicere: quanto magis spectant hæc, cum jam puro æthereoque sensu nulla corporeæ labis impedimenta patiuntur? Meritoque mihi conquerenti, vergente quodam jam in occasum die, quod non reviseres quiescentem, totus omni tempore individuus affuisti; ita ut illo perfusus sopore membrorum, cum ego vigilarem tibi, tu viveres mihi, dicerem: Quid est mors, frater? Nam certe nullis a me separabare momentis; ita enim ubique præsto eras, ut quam in istius vitæ usu habere nostri copiam nequibamus, nunc nobis semper et ubique præsto sit. Nam tunc utique omnia præsto esse non poterant; nec enim complexiones nostræ, conspectusque et osculorum corporalium suavitates locis omnibus et omnibus temporibus suppetebant. Animorum imagines semper nobiscum erant, etiam quando non eramus una: quæ ne nunc quidem occiderunt, assiduoque advolant, quo majore desiderio, eo majore copia.

LXXIV. Teneo igitur te, frater, nec mihi te aut mors aut tempus avellet. Ipsæ dulces lacrymæ sunt, ipsi fletus jucundi, quibus restinguitur ardor animi, et quasi relaxa-

tus evaporat affectus. Neque enim sine te esse possum, aut tui non meminisse unquam, aut meminisse sine lacrymis. O amari dies, qui interruptam copulam proditis! O flebiles noctes, quæ tam bonum consortem quietis, et individuum mihi comitem perdidistis! Quas ederetis cruces, nisi se offunderet imago præsentis, nisi visiones animi repræsentarent, quem species corporis denegaret?

LXXV. Jam jam, frater animo meo charissime, quanquam tu immaturo decesseris obitu; beatus tamen, qui ista non sustines, nec amissum fratrem mœrere compelleris, quem absentem diu ferre non poteras, sed recursu celeri revisebas. Quod si tunc solitudinis meæ tædia repellere, mœstitiam fraternæ mentis ablevare properabas; quanto nunc crebrius afflictum animum debes revisere, et ex te conceptum, per te lenire mœrorem?

LXXVI. At mihi tamen dat aliquas officii usus inducias, et obsequii sacerdotalis intentio abducit animum: sanctæ vero sorori quid fiet, quæ licet divino metu pietatem temperet; rursus tamen ipsum pietatis dolorem studio religionis accendit, strata humi, et totum gremio sui complexa tumulum. laborioso fessa incessu, tristis affectu, dies noctesque mœrorem integrat? Nam licet fletum plerumque sermone suspendat, in oratione renovat: et quamvis Scripturarum memoria consolationes serentibus præcurrat; flendi tamen desiderium precandi assiduitate compensat, lacrymarum ubertatem tunc præcipue, quando nemo interrumpere possit, instaurans. Ita quod miserearis, habes: quod reprehendas, non habes; flere enim in oratione virtutis est. Et quanquam istud familiare virginibus, quibus mollior sexus, tenerior affectus, contuitu communis fragilitatis in lacrymas etiam sine domestici sensu doloris exuberat; tamen cum major causa mœrendi est, finis mœroribus excluditur.

LXXVII. Deest igitur consolandi via, quia suppetit excusandi gratia. Neque enim possis prohibere, quod doceas; præsertim cum religionis astruat lacrymas, non doloris; et communis seriem deplorationis metu pudoris obtexat. Consolare ergo qui potes adire animum, penetrare mentem. Cernat te esse præsentem, sentiat non esse defunctum; ut cujus secura de merito, ejus functa solatio, discat pro eo non graviter dolere, qui se admonuerit non esse dolendum.

LXXVIII. Sed quid ego te morer, frater? quid expectem, ut nostra tecum commoriatur, et quasi consepeliatur oratio? Licet ipsa species et exanimis corporis forma soletur, oculosque manens gratia et permanens figura demulceat; nihil, inquam, moror, procedamus ad tumulum. Sed prius ultimum coram populo vale dico, pacem prædico, osculum solvo (11). Præcede ad illam communem omnibus et debitam, sed jam mihi præ cæteris desiderabilem domum. Para hospiti consortium; et quemadmodum hîc omnia nobis fuere communia, ita illic quoque jus dividuum nesciamus.

LXXIX. Ne, quæso, cupientem tui diu differas, properantem expecta, festinantem adjuva, et si diutius morari tibi videbor, accerse. Neque enim unquam prolixius abfuimus a nobis, tu tamen solebas revisere. Nunc quoniam tu redire jam non potes, nos ad te ibimus: æquum est ut officium rependamus, subeamus vicem. Nunquam nobis fuit vitæ conditio discretior: semper aut sanitas aut ægritudo communis; ut cum alter ægresceret, alter in morbum incurreret; et cum alter revalesceret, uterque consurgeret. Quomodo jus nostrum amisimus? Et nunc consortium ægritudinis fuit, quomodo mortis consortium non fuit?

LXXX. Tibi nunc, omnipotens Deus, innoxiam com-

mendo animam, tibi hostiam meam offero : cape propitius ac serenus fraternum munus, sacrificium sacerdotis. Hæc mei jam libamina præmitto, in hoc ad te pignore venio, non pecuniæ, sed vitæ pignore; ne me diutius residere facias tanti fœnoris debitorem. Non mediocris est fraterni amoris usura, nec vilis naturæ sors, quam cumulant incrementa virtutis. Possum ferre, si cito cogar exolvere.

LIBER II.

DE FIDE RESURRECTIONIS.

I. Superiore libro[1] aliquid indulsimus desiderio, ne tanquam ferventi plagæ austeriora adhibita medicamenta exasperarent magis, quam linirent dolorem : simul quia fratrem sæpius allocuti sumus, et oculis tenebamus, absurdum non fuit relaxare paulisper affectum naturæ, qui lacrymis magis pascitur, fletibus delinitur, stupore defigitur. Mollis enim et tenera species est forma pietatis, nihil insolens amat, nihil immite, nihil durum : ferendo autem probatur patientia, quam resistendo.

II. Ergo quia dudum dies mortis inter lacrymabiles aspectus debuit animam declinare fraternum, quia totum tenebat; nunc quoniam die septimo ad sepulcrum redimus, qui dies symbolum futuræ quietis est, a fratre paululum ad communem humani generis cohortationem juvat derivare mentem, intentionemque transfundere; ita ut neque toti sensibus defigamur in fratre, ne obrepat affectus : neque tantæ exules pietatis et gratiæ eum, quem diligimus, deseramus; et vere ipsi nobis tanti doloris augeamus injuriam, si hodie nobis et in sermone moriatur.

III. Unde proposuimus, fratres charissimi, solari nos communi usu, nec durum putare, quidquid universos maneret; et ideo mortem non esse lugendam : primum, quia communis sit, et cunctis debita : deinde, quia nos

[1] Vide D. Guillon, tom. ix, p. 417-420.

sæculi hujus absolvat ærumnis : postremo, quia somni specie ubi ab istius mundi labore requietum sit, vigor nobis vivacior refundatur. Quem dolorem non soletur resurrectionis gratia? quem non excludat mœrorem, si credas nihil perire morte; imo ipsius mortis celeritate fieri, ut plus perire non possit? Erit ergo, fratres charissimi, ut in adhortatione communi, etiam fratri nostrum pendamus affectum : nec ab eo longius deviasse videamur, si per resurrectionis spem, et futuræ gloriæ suavitatem etiam in sermone nobis hodie reviviscat.

IV. Ordiamur igitur ab eo, ut lugendum nobis nostrorum obitum non esse doceamus. Quid enim absurdius, quam ut id quod scias omnibus esse præscriptum, quasi speciale deplores? Hoc est animum supra conditionem extollere, legem non recipere communem, naturæ consortium recusare, mentem carnis inflari, et carnis ipsius nescire mensuram. Quid absurdius, quam nescire qui sis, affectare quod non sis? Aut quid imprudentius, quam quod futurum scias, id cum acciderit, ferre non posse? Natura ipsa nos revocat, et ab hujuscemodi mœroribus quadam sui consolatione subducit. Quis est enim tam gravis luctus, aut tam acerbus dolor, in quo non interdum relaxetur animus? Habet hoc natura, ut quamvis homines in tristibus rebus sint, tamen si modo homines sunt, a mœrore mentem paulisper abducant.

V. Fuisse etiam quidam feruntur populi, qui ortus hominum lugerent, obitusque celebrarent (12). Nec imprudenter; eos enim qui in hoc vitæ salum venissent, mœrendos putabant : eos vero qui ex istius mundi procellis et fluctibus emersissent, non injusto gaudio prosequendos arbitrabantur. Nos quoque ipsi natales dies defunctorum obliviscimur, et eum, quo obierunt, diem celebri solemnitate renovamus (12 *bis*).

VI. Non est ergo gravis subeundus mœror secundum naturam ; ne aut excellentiorem aliquam naturæ exceptionem nobis arrogare videamur, aut communem recusare. Etenim mors æqualis est omnibus, indiscreta pauperibus, inexcepta divitibus. Et ideo licet per unius peccatum, in omnes tamen pertransivit[1]; ut quem generis non refugimus auctorem, non refugiamus et mortis : et sit nobis sicut per unum mors, ita per unum etiam resurrectio ; nec recusemus ærumnam, ut perveniamus ad gratiam : « Venit enim, ut legimus, Christus salvum fa» cere, quod perierat[2] : et ut non solum vivorum, sed » etiam mortuorum dominetur[3]. » Lapsus sum in Adam, de paradiso ejectus in Adam, mortuus in Adam ; quomodo revocet, nisi me in Adam invenerit[4], ut in illo culpæ obnoxium, morti debitum, ita in Christo justificatum ? Si ergo debitum est mortis, solutio debet esse tolerabilis. Sed hic locus posterioribus partibus reservandus.

VII. Nunc propositum est asserere mortem graviori non debere esse mœrori, quod eum natura ipsa respuat. Denique Lyciorum feruntur esse præcepta, quæ viros jubeant mulierum vestem induere, si mœrori indulgeant ; eo quod mollem et effœminatum judicaverint in viro luctum. Deforme est enim eos qui pro fide, pro religione, pro patria, pro æquitate judicii, atque intentione virtutis obvium morti debent pectus offerre, mœrere in alio gravius, quod in se, si causa exegerit, si expetendum. Nam quemadmodum potes in te non refugere, quod impatientius alii doleas accidisse ? Depone mœrorem, si potes : include, si non potes.

VIII. Aut absorbendus omnis, aut premendus est dolor ? Cur enim mœstitiam tuam non ratio potius, quam

[1] Rom. v, 18. — [2] Luc. xix, 10. — [3] Rom. xiv, 9. — [4] Vide S. Aug. de pecc. orig. cap. 41.

dies leniat? Non quod obliteratura est temporis series, melius prudentia mitigabit. Quin etiam hoc ipsum irreligiosum puto erga ipsorum memoriam, quos dolemus amissos; ut oblivisci eorum malimus, quam consolatione mulceri : aut cum horrore reminisci, quam meminisse cum gratia : recordationem timere, quorum imago debeat esse voluptati : diffidere potius, quam sperare de meritis defunctorum : et pœnæ addictos, quam immortalitati debitos, quos dilexeris, æstimare.

IX. Sed dicis : Quos diligebamus, amisimus. Nonne hæc nobis cum ipso mundo elementisque communia sunt; quia ad tempus credita in perpetuum tenere non possumus? Gemit terra sub aratris, imbribus cæditur, tempestate concutitur, stringitur frigore, sole torretur; ut fructus annuos fœta parturiat : et cum se vario flore vestierit, proprio exuitur et spoliatur ornatu. Quantos hæc raptores habet? Nec fructum suum queritur amissum, quem ideo generavit, ut amitteret : nec imposterum negat, quem sibi meminit auferendum.

X. Cœlum ipsum non semper stellarum micantium globis fulget, quibus quasi quibusdam insignitur coronis. Non semper ortu lucis albescit, radiis solis irrutilat : sed assiduis vicibus ille quidam mundi vultus gratissimus, humenti noctium caligat horrore. Quid gratius luce? quid sole jucundius? quæ quotidie occidunt, decessisse tamen hæc nobis non moleste ferimus, quia eum redire præsumimus. Doceris in his quam in tuis debeas exhibere patientiam. Si superiora tibi occidunt, nec dolori sunt; cur si occiderint humana, doleantur?

XI. Sit tamen patiens dolor, sit in tristibus modus, qui exigitur in secundis. An si immoderate gaudere non convenit, lugere convenit? Non enim mediocre malum est immoderatio doloris, aut metus mortis. Quantos ad

laqueum impulit, armavit ad gladium; ut in eo ipso amentiam suam proderent, mortem non ferentes, et mortem appetentes : et quod pro malo fugerent, pro remedio ascisserent? Qui quoniam consentaneum naturæ suæ ferre ac perpeti nequiverunt, contrarium voto incidunt; ut ab his in perpetuum separentur, quos sequi desideraverint. Sed hæc rara; quoniam natura ipsa revocat, etsi præcipitet amentia.

XII. Illud vero frequens in mulieribus (13), ut clamores publicos serant, quasi metuant ne earum ignoretur ærumna : ut illuviem vestis affectent, quasi in ea sit sensus dolendi : ut impexum sordibus immadident caput : ut postremo, quod plerisque in locis vulgo fieri solet, discisso amictu, diloricata veste, secreti pudoris nuda prostituant, quasi ipsum lenocinentur pudorem, quia pudoris sui præmia perdiderunt. Sic procaces oculi provocantur, ut concupiscant, ut amare incipiant membra nudata : quæ si non aspicerent, non amarent. Atque utinam sordidata illa tegumenta corporis non speciem, sed mentem obnuberent. Latet plerumque sub tristi amictu mentis lascivia : et deformis horror vestis obtexitur, ut secreta petulantium tegantur animorum.

XIII. Satis pie virum luget, quæ servat pudorem, non deserit fidem. Hæc bene defunctis officia impenduntur, ut vivant in mentibus, in affectibus perseverent. Non amisit virum, quæ exhibet castitatem : non est viduata conjugio, quæ non mutavit nomen mariti. Nec tu perdidisti hæredem, quæ adjuvas cohæredem : sed pro successore corruptibilium, mutasti consortem immortalium. Habes qui tibi repræsentet hæredem : solve pauperi, quod debetur hæredi; ut non solum maternæ aut paternæ senectutis, sed etiam vitæ propriæ sit superstes. Plus succes-

sori tuo relinquis, si portio ejus non ad luxum præsentium proficiat, sed ad pretium futurorum.

XIV. Sed desideramus amissos. Duo sunt enim quæ maxime angunt, aut desiderium eorum, quos amiserimus, sicut meo exemplo metior : aut quod eos vitæ suavitate privatos, ereptos laboris sui fructibus arbitremur. Tenera enim amoris est titillatio, quæ improvisum affectum excitat, ut sedandi magis, quam excludendi doloris facultas relinquatur : simul quia pium videtur desiderare quod amiseris, et specie virtutis adolescit infirmitas.

XV. Sed cur tu putes patientiorem illam esse debere, quæ dilectum ad peregrina dimiserit, et militiæ gratia, vel susceptæ administrationis officio, vel negotiandi usu transfretasse compererit; quam te qui non fortuito arbitrio derelinqueris, aut studio pecuniæ, sed lege naturæ? At recuperandi tibi interclusa spes, quasi cuiquam certa sit redeundi. Et plerumque dubia plus fatigant, ubi periculi metus integer, graviusque est timere, ne acciderit, quam tolerare quod jam noveris accidisse. Aliud enim summam formidinis coacervat, aliud finem expectat doloris.

XVI. An dominis jus est, quo decreverint, transferre mancipia, Deo non est? Sed non suppetit expectare remeantem, suppetit tamen præcedentem sequi. Et certe brevis vitæ usus nec illi multum videtur eripuisse, qui ante præcessit : nec te differre diutius, qui remanseris.

XVII. Quod si desiderium tuum mitigare non possis; nonne tamen videtur indignum pro desiderii tui studio rerum ordinem velle converti? Amantium ardentiora utique desideria sunt, et tamen necessitatis contuitu temperantur : et si dolent deseri, lugere tamen non solent : destituti amare impatientius erubescunt. Ita patientia desiderii plus probatur.

XVIII. Quid autem de his loquar, qui defunctos putant vitæ suavitate privari? Nulla potest esse jucunditas inter has vitæ nostræ amaritudines aut dolores, quæ vel ex corporis ipsius infirmitate, vel extrinsecus accidentium incommoditate generantur. Anxii enim semper, et ad ipsa lætiorum vota suspensi, quodam fluctuamus incerto, sperantes dubia pro certis, incommoda pro secundis, caduca pro solidis : nihil habentes potestatis in arbitrio, nihil firmitatis in voto. At si aliquid contra voluntatem acciderit, perditos nos putamus; plusque adversorum dolore frangimur, quam secundorum fructu potimur. Quibus igitur carent bonis, qui magis eripiuntur incommodis?

XIX. Valetudo, credo, bona plus adjuvat, quam affligit mala : aut opulentia plus delectat, quam egestas afficit : aut filiorum magis amabilis gratia, quam lugubris amissio : aut adolescentia jucundior, quam senectus tristior. Quam plerumque suorum tædet votorum, et optati pœnitet, ut doleat impetratum, quod non impetrare metuebat. Exilia vero, et cæterarum pœnarum acerbitates, quæ potest compensare patria? Quæ voluptates? Quæ etiam cum adsunt, debilitantur tamen, aut non utendi affectu, aut amittendi metu.

XX. Esto tamen maneat inoffensus, immunis a doloribus, perpes in voluptatibus vitæ cursus humanæ; quid tamen commodi consequi potest anima in istiusmodi corporis inclusa compagibus, et quibusdam membrorum angustiis coarctata? Si caro nostra carcerem fugit, si detestatur omne quidquid evagandi facultatem negat; quæ utique parvis ultra se audiendi videndique excurrere videtur sensibus : quanto magis anima nostra corporeum istud evadere gestit ergastulum, quæ motu aëreo libera, nescimus quo vadat, aut unde veniat[1]?

[1] Joan. III, 8.

XXI. Scimus tamen quod corpori supervivat, et ea, jam depositis proprii sensus repagulis expedita, libero cernat obtutu, quæ ante sita in corpore non videbat. Quod exemplo dormientium possumus æstimare (quorum animi velut sepulto quieti corpore, ad altiora se subrigunt, et renuntiant corpori) rerum absentium, vel etiam cœlestium visiones. Ergo si mors carnis ex sæculi nos absolvit ærumnis, utique malum non est, quæ libertatem restituit, excludit dolorem.

XXII. Hinc igitur nobis adoriendus disputandi locus mortem malum non esse; quia ærumnarum omnium, malorumque perfugium est, et fida statio securitatis, ac portus quietis. Nam quid in hac vita non experimur adversi? Quas non procellas, tempestatesque perpetimur? quibus non exagitamur incommodis? cujus parcitur meritis?

XXIII. Sanctus patriarcha Israël profugus patria, fratre, parentibus, domum mutavit exilio[1], stuprum filiæ, generi necem flevit[2], famem pertulit, sepulturam defunctus amisit; transferri enim ossa sua, ne vel mortuus requiesceret, obsecravit[3].

XXIV. Sanctus Joseph odia fratrum[4], insidias invidorum, servulorum obsequia, mercatorum imperia, dominæ petulantiam, mariti inscitiam, carceris quoque est expertus ærumnam[5].

XXV. Sanctus David filios amisit duos[6]: unum incestum, alterum parricidam. Hos habuisse pudoris est, doloris est perdidisse. Amisit et tertium, quem amabat, parvulum[7]. Hunc viventem adhuc flevit, mortuum non desideravit. Sic enim legimus quod ægrotante puero, de-

[1] Gen. XXVIII, 5. — [2] Id. XXXIV, 2. — [3] Id. XLIX, 5. — [4] Id. XXXVII, 4, et seqq. — [5] Id. XXXIX, 12, et seqq. — [6] 2 Reg. XIII, 29. — [7] Id. XVIII, 14.

precabatur David Dominum pro eo[1], et jejunavit, et in cilicio jacuit, et astantibus majoribus natu, ut excitarent eum de terra, nec surgendum sibi, nec cœnandum putavit. Ubi vero defunctum puerum comperit[2], surrexit de terra, lavit illico, unctus est, vestimenta mutavit, adoravit Dominum, cibum sumpsit. Cum hæc miranda pueris suis viderentur, respondit eis recte se, infante vivente, jejunasse et plorasse; quia jure arbitrabatur Dominum posse misereri, nec dubitandum quod vitam posset servare viventis, qui posset vivificare defunctos : jam vero, obita morte, quid jejunaret, qui jam non posset reducere mortuum, exanimemque revocare. « Ego, inquit, ibo ad eum : » ipse autem non revertetur ad me[3]. »

XXVI. O maximum solatium desiderantis! O verum sapientis judicium! O miram sapientiam servientis! ut nemo sibi adversi aliquid accidisse indigne ferat, et contra meritum suum se queratur afflictum. Quis enim tu es, qui de tuo merito ante pronunties? Cur prævenire desideras cognitorem? Cur eripis sententiam judicaturo? Nec Sanctis istud permissum est, nec a Sanctis impune unquam est usurpatum. David se propterea flagellatum suo carmine confitetur : « Ecce ipsi peccatores et abundantes in sæculo, » obtinuerunt divitias. Ergo sine causa justificavi cor » meum, et lavi inter innocentes manus meas : et fui fla- » gellatus tota die, et index meus in matutinum[4]. »

XXVII. Petrus quoque quamvis plenus fide devotionis; tamen quia nondum conscius nostræ infirmitatis præsumptive dixerat Domino : « Animam meam pro te ponam[5]; » tentationem præsumptionis antequam tertio gallus cantaret incurrit. Licet illa tentatio documentum fuerit ad salutem[6]; ut discamus non contemnere carnis infirmitatem,

[1] 2 Reg. XII, 18. — [2] Ibid. 20. — [3] Ibid. 23. — [4] Psal. LXXII, 12, et seqq. — [5] Joan. XIII, 37. — [6] Id. XVIII, 27.

ne contemnendo tentemur. Si Petrus tentatus est, quis præsumat, quis astruat se non posse tentari? Atque haud dubie pro nobis tentatus est Petrus, ut in fortiore non esset tentamenti periculum : sed in illo disceremus quemadmodum in persecutionibus resistentes, etsi vitæ studio tentaremur; tentationis tamen aculeum patientiæ lacrymis vinceremus.

XXVIII. Idem tamen David, ne quem fortassis Scripturarum tenacem moveat factorum diversitas : idem, inquam, David parricidam mortuum flevit, qui non fleverat innocentem. Denique cum ploraret et lugeret, dixit : «Filius meus Abessalon, filius meus Abessalon, quis da» bit mihi mortem pro te[1]? » Non solus ergo fletur Abessalon, fletur parricida, fletur Ammon[2]. Non solum fletur incestus, sed etiam vindicatur : alter contemptu regni, alter fratris exilio. Fletur sceleratus, non fletur dilectus. Quæ causa? quæ ratio? Non mediocris igitur in prudentibus deliberatio, sapientibus confirmatio; magna enim prudentiæ in tanta factorum diversitate constantia, una fides. Et illos mortuos flevit, et flendum infantem mortuum non putavit[3]; illos enim sibi periisse credebat, hunc resurrecturum sperabat.

XXIX. Sed de resurrectione posterius, nunc ad proposita revertamur. Præmisimus enim etiam sanctos viros gravia in hoc mundo et multa perpessos sine suffragatione meritorum, cum ærumna laborum. Unde regressus ad se David, in posterioribus dicit : « Memento, Domine, quia » pulvis sumus, homo tanquam fœnum, dies ejus[4]; » et alibi : « Homo vanitati similis factus est, dies ejus sicut » umbra prætereunt[5]. » Quid enim nobis miserius, qui tanquam spoliati et nudi projicimur in hanc vitam, cor-

[1] 2 Reg. XVIII, 33. — [2] Id. XIII, 36. — [3] Id. XII, 21. — [4] Psal. CII, 15. — [5] Id. CXLIII, 4.

pore fragili, corde lubrico, imbecillo animo, anxii ad sollicitudines, desidiosi ad labores, proni ad voluptates?

XXX. Non nasci igitur longe optimum, secundum sancti Salomonis sententiam. Ipsum enim etiam ii qui sibi visi sunt in philosophia excellere, secuti sunt. Nam ipse illis anterior, nostris posterior(14), ita in Ecclesiaste locutus est : «Et laudavi ego omnes defunctos, qui jam » mortui sunt, magis quam viventes, quicumque vivunt » usque adhuc. Et optimus super hos duos, qui nondum » natus est, et qui non vidit hoc opus malum, quod fac» tum est sub sole. Et vidi ego universum laborem, et » omnem virtutem operis hujus; quia æmulatio viro ab » altero ejus. Et quidem hoc vanitas, et præsumptio spi» ritus [1]. »

XXXI. Et quis hoc dixit, nisi ille qui sapientiam poposcit et impetravit [2]; ut sciret compositionem orbis terrarum, et virtutem elementorum, anni cursus, et stellarum dispositiones, non ignoraret naturas animalium, et iras colligeret bestiarum, vim ventorum, et cogitationes hominum deprehenderet? Quem igitur non latuerunt cœlestia, quemadmodum laterent mortalia? Qui cogitationem mulieris investigavit sibi infantem vindicantis alienum [3], qui naturas animalium, quas non acceperat [4], divina tamen gratia aspirante cognovit : hic de suæ conditione naturæ, quam in se expertus est, errare aut mentiri potuit?

XXXII. Sed non solus hoc sensit, etsi solus expressit. Legerat sanctum dixisse Job : «Pereat dies ille, in quo » natus sum [5]; » et cognoverat nasci malorum omnium esse principium : et ideo diem quo natus est, perire optavit; ut tolleretur origo incommodorum : et optavit perire

[1] Eccle. IV, 2. et seqq. — [2] Sap. VII, 7. — [3] 3 Reg. III, 27. — [4] Sap. VII, 20. — [5] Job. III, 3.

diem generationis suæ, ut diem resurrectionis acciperet. Audierat etiam Salomon dixisse patrem suum : «Notum »fac mihi, Domine, finem meum, et numerum dierum »meorum, ut sciam quid desit mihi[1].» Noverat enim David non posse id quod perfectum est, hic comprehendi, et ideo ad ea quæ sunt futura, properabat. Nunc enim ex parte scimus, et ex parte cognoscimus[2]: tunc autem id quod perfectum est, poterit comprehendi; cum revelata facie nobis speculandæ majestatis æternitatisque divinæ cœperit relucere non umbra, sed veritas.

XXXIII. Nemo tamen festinaret ad finem, nisi vitæ istius fugeret incommoditatem. Et ideo etiam David quare ad finem festinet, exposuit dicens : «Ecce veteres posuisti »dies meos, et habitudo mea tanquam nihil ante te : ve»rumtamen universa vanitas, omnis homo vivens[3].» Quid igitur moramur fugere vanitatem? aut quid nos delectat in hoc sæculo vane conturbari, thesaurum pecuniarum condere, et ignorare cui congregamus hæredi? Petamus amoveri a nobis plagas, eripi nos ex insipienti sæculo, carere peregrinatione diuturna, ad illam redire patriam et naturalem domum. In hac enim terra advenæ sumus atque peregrini[4]: remigrandum eo, unde descendimus : ambiendum et obsecrandum non perfunctorie, sed obnixe; ut a dolis et ab iniquitate loquacium liberemur. Et ille qui remedium noverat, prolongatum tamen suum ingemit incolatum, et cum peccatoribus et iniquis se habitare deplorat[5]. Quid ego faciam, qui et peccatum habeo, et ignoro remedium?

XXXIV. Hieremias quoque quod generatus sit, et ipse deplorat his verbis, dicens : «Heu me, mater! ut quid »me peperisti virum causam dicentem judicii in omni terra?

[1] Psal. xxxviii, 5. — [2] 1 Cor. xiii, 12. — [3] Psal. xxxviii, 6. — [4] Ephes. ii, 19. — [5] Psal. cxix, 5.

»Non profui, neque profuit mihi quisquam : virtus mea » defecit[1].» Si igitur sancti viri vitam fugiunt, quorum vita etsi nobis utilis, sibi tamen inutilis æstimatur, quid nos facere oportet, qui nec aliis prodesse possumus, et nobis vitam hanc quasi fœnebrem pecuniam usurario quodam cumulo gravescentem onerari in dies peccatorum ære sentimus?

XXXV. «Quotidie morior[2],» Apostolus dicit. Melius utique, quam illi, qui meditationem mortis Philosophiam esse dixerunt (15) : illi enim studium prædicarunt, hic usum ipsum mortis exercuit. Et illi quidem propter se : Paulus autem ipse perfectus moriebatur non propter suam, sed propter nostram infirmitatem. Quid autem est mortis meditatio, nisi quædam corporis et animæ segregatio; quia mors ipsa non aliud quam corporis atque animæ secessio definitur? Sed hoc secundum communem opinionem.

XXXVI. Secundum Scripturas autem triplicem esse mortem accipimus. Una est cùm morimur peccato, Deo vivimus[3]. Beata igitur mors, quæ culpæ refuga, Domino dedita, a mortali nos separat, immortali nos consecrat. Alia mors est vitæ hujus excessus, qua mortuus est patriarcha Abraham, patriarcha David, et sepulti sunt cum patribus suis, cum anima nexu corporis liberatur. Tertia mors est, de qua dictum est : «Dimitte mortuos sepelire » mortuos suos[4].» Eá morte non solum caro, sed etiam anima moritur : «Anima enim quæ peccaverit, ipsa mo- » rietur[5].» Moritur enim Domino, non naturæ infirmitate, sed culpæ. Sed hæc mors non perfunctio hujus est vitæ, sed lapsus erroris.

XXXVII. Una ergo est mors spiritalis, alia naturalis, tertia pœnalis. Sed non quæ naturalis, eadem pœnalis;

[1] Jerem. xv, 10. — [2] 1 Cor. xv, 31. — [3] Rom. vi, 10. — [4] Matth. viii, 22. — [5] Ezech. xviii, 4.

non enim pro pœna Dominus, sed pro remedio dedit mortem. Denique Adæ peccanti præscriptum est aliud pro pœna, aliud pro remedio; pro pœna, cum dicitur: « Quoniam audisti vocem uxoris tuæ, et manducasti de » ligno, de quo præceperam tibi ab eo solo ne manducares, maledicta terra in operibus tuis: in tristitia manducabis fructum ejus omnibus diebus vitæ tuæ. Spinas et » tribulos germinabit tibi, et edes pabulum agri. Cum sudore vultus tui manducabis panem tuum, donec revertaris in terram, de qua assumptus es[1]. »

XXXVIII. Habes pœnarum ferias, quia adversus spinas sæculi hujus et sollicitudines mundi[2], voluptatesque divitiarum, quæ Verbum excludunt, pœnam includunt; mors pro remedio data est, quasi finis malorum. Non enim dixit: Quoniam audisti vocem mulieris, reverteris in terram; hæc enim esset pœnalis sententia, quemadmodum est illa: « Maledicta terra spinas et tribulos germinabit » tibi; » sed dixit: « Manducabis panem tuum in sudore, » donec revertaris in terram. » Vides mortem magis metam esse nostrarum pœnarum, qua cursus hujus vitæ inciditur?

XXXIX. Ergo mors non solum malum non est, sed etiam bonum est. Denique pro bono quæritur, sicut scriptum est: « Quærent homines mortem, et non invenient » eam[3]. » Quærent enim illi qui dicturi sunt montibus: « Cadite super nos; et collibus: Operite nos[4]. » Quæret etiam anima illa, quæ peccat. Quærit dives ille positus in inferno, qui vult digito Lazari refrigerari linguam suam[5].

XL. Videmus itaque quod et mors hæc lucrum est, et vita pœna est. Unde et Paulus ait: « Mihi vivere Christus » est, et mori lucrum[6]. » Quid est Christus, nisi mors

[1] Gen. III, 17, et seqq. — [2] Luc. VIII, 12. — [3] Apoc. IX, 6. — [4] Luc. XXIII, 30. — [5] Luc. XVI, 24. — [6] Philip. I, 21.

corporis, spiritus vitæ? Et ideo commoriamur cum eo, ut vivamus cum eo. Sit quidam quotidianus usus in nobis, affectusque moriendi; ut per illam, quam diximus, segregationem a corporeis cupiditatibus anima nostra se discat extrahere, et tanquam in sublimi locata, quo terrenæ adire libidines, et eam sibi glutinare non possint, suscipiat mortis imaginem, ne pœnam mortis incurrat. Repugnat enim lex carnis legi mentis, et eam legi erroris addicit, sicut Apostolus revelavit, dicens: «Video enim » legem carnis meæ repugnantem legi mentis meæ, et cap» tivantem me in lege peccati [1].» Omnes impugnamur, omnes sentimus: sed non omnes liberamur. Et ideo infelix ego homo, nisi remedium quæram.

XLI. Sed quod remedium? «Quis me liberabit de cor» pore mortis hujus? Gratia Dei per Jesum Christum Do» minum nostrum [2].» Habemus medicum, sequamur remedium. Remedium nostrum Christi gratia est, et corpus mortis corpus est nostrum. Ergo peregrinemur a corpore, ne peregrinemur a Christo: etsi in corpore sumus, tamen quæ sunt corporis non sequamur, nec deseramus jura naturæ, sed dona gratiæ præoptemus: «Dissolvi enim, et » cum Christo esse multo melius: permanere autem in carne » magis necessarium propter vos [3].»

XLII. Sed non omnibus necessarium, Domine Jesu: non mihi, qui nulli utilis sum; nam mihi lucrum est mori, ne plura peccem. Lucrum mihi est mori, qui ipso libro quo alios consolor, quasi vehementiore monitore ad desiderium amissi fratris impellor; quoniam me ejus non sinit oblivisci. Nunc magis amo, et vehementius desidero. Desidero cum loquor, desidero cum relego; et ideo hoc potius scribendum arbitror, ne quando ab ejus recordatione divellar. Quod non contra Scripturas facio, sed cum

[1] Rom. VII, 23. — [2] Ibid. 24, 25. — [3] Philip. I, 23, 24.

Scripturis sentio; ut patientius doleam, impatientius desiderem.

XLIII. Præstitisti mihi, frater, ne mortem timerem, atque utinam moriatur anima mea in anima tua; hoc enim sibi Balaam pro maximo bono optat, donatus Spiritu prophetandi : «Moriatur, inquit, anima mea in animis » justorum, et fiat semen meum sicut semen istorum[1].» Et vere hoc secundum prophetiam optat; qui enim viderat ortum Christi, vidit ejus triumphale, vidit mortem, vidit in eo perennem hominum resurrectionem; et ideo mori non timet resurrecturus. Non moriatur ergo anima mea in peccato, neque peccatum in se recipiat : sed moriatur in anima justi; ut ejus recipiat æquitatem. Denique qui moritur in Christo, fit ejus gratiæ particeps in lavacro.

XLIV. Non ergo formidabilis mors, nec amara egentibus, nec gravior divitibus, nec injusta senioribus, nec ignava fortibus, nec perpetua fidelibus, nec improvisa sapientibus. Quam multi enim vitam solo mortis titulo consecrarunt, quantos vivere puduit, mori profuit (16)? Morte unius plerumque accepimus maximos populos liberatos : morte imperatoris fugatos exercitus hostium, quos vivus vincere nequivisset.

XLV. Morte Martyrum religio defensa, cumulata fides, Ecclesia roborata est : vicerunt mortui, victi persecutores sunt. Itaque quorum vitam nescimus, horum mortem celebramus. Unde et David prophetice gloriatus in suæ mentis excessu : « Pretiosa, inquit, in conspectu Domini » mors sanctorum ejus [2]. » Mortem maluit præferre, quam vitam. Ipsa mors Martyrum præmium vitæ est. Morte etiam inimicorum odia solvuntur.

XLVI. Quid plura? Unius morte mundus redemptus est. Potuit enim Christus non mori, si voluisset : sed

[1] Num. XXIII, 10. — [2] Psal. CXV, 15.

neque refugiendam mortem quasi ignavam putavit, neque melius nos quam moriendo servasset. Itaque mors ejus vita est omnium. Morte ejus signamur, mortem ejus orantes annuntiamus, mortem ejus offerentes prædicamus : mors ejus victoria est, mors ejus sacramentum est, mors ejus annua solemnitas mundi est. Quid præterea de ejus morte dicamus, cum divino probemus exemplo, quia immortalitatem mors sola quæsivit, atque ipsa se mors redemit? Non igitur mœrenda mors, quæ causa salutis est publicæ: non fugienda mors, quam Dei Filius non dedignatus est, non refugit. Non solvendus ordo naturæ; quod enim commune est omnibus, exceptum in singulis esse non potest.

XLVII. Et mors quidem in natura non fuit, sed conversa est in naturam; non enim a principio Deus mortem instituit, sed pro remedio dedit. Et consideremus ne videatur esse contrarium. Nam si bonum est mors, cur scriptum est, quia « Deus mortem non fecit : sed malitia hominum mors introivit in orbem terrarum[1] ? » Revera enim mors divino operi necessaria non fuit, cum in paradiso positis bonorum omnium jugis successus afflueret; sed prævaricatione damnata in labore diuturno, gemituque intolerando vita hominum cœpit esse miserabilis: debuitque dari finis malorum, ut mors restitueret, quod vita amiserat. Immortalitas enim oneri potius quam usui est (17), nisi aspiret gratia.

XLVIII. Et si bene discutias, non naturæ mors ista est, sed malitiæ; manet enim natura, malitia moritur. Resurgit quod fuit : atque utinam ut jam peccandi liberum, ita vacuum culpæ prioris! Sed hoc ipsum indicio est mortem non esse naturæ, quia iidem erimus, qui fuimus. Itaque aut peccatorum nostrorum supplicia pendemus,

[1] Sap. 1, 17, et 11, 24.

aut bene gestorum gratiam consequemur. Resurget enim natura eadem, jam stipendiis mortis honoratior. Denique « Mortui qui in Christo sunt, resurgent primi : deinde et » nos qui vivimus, inquit, simul cum illis rapiemur in nu» bibus obviam Christo in aëra ; et ita semper cum Domino » erimus[1]. » Illi primi, viventes autem secundi. Illi cum Jesu, viventes per Jesum. Illis dulcior vita post requiem: viventibus etsi grata compendia, tamen ignota remedia.

XLIX. Nihil est igitur quod in morte timeamus, nihil quod debeamus dolere ; si aut naturæ repetenti vita, quæ accepta est, rependatur : aut petenti impendatur officio, in quo religionis cultus, aut virtutis usus est. Neque enim quisquam sibi, ut sic maneret, optavit. Joanni promissum æstimatum est, sed non est creditum[2]. Verba tenemus, sententiam derivamus. Ipse in libro negat sibi, quod non moreretur, esse promissum ; ne quem vana spes exemplo incesseret. Quod si id velle spes insolens ; quanto insolentius, quod non præter modum acciderit, ultra modum dolere ?

L. Gentiles plerumque se consolantur viri, vel de communitate ærumnæ, vel de jure naturæ, vel de immortalitate animæ. Quibus utinam sermo constaret, ac non miseram animam in varia portentorum ludibria formasque transfunderent! Quid igitur nos facere oportet, quorum stipendium resurrectio est? cujus gratiam quoniam negare plerique non possunt, fidem abnuunt. Et ideo eam non uno argumento aliquo, sed pluribus modis, ut possumus, astruamus.

LI. Et quidem omnia aut usu, aut ratione, aut exemplo, aut eo quia decorum sit ea esse, ideo esse creduntur ; et ad fidem singula suffragantur. Usus, quia movemur : ratio, quia quod movet, virtutis alterius convenit æstimari ;

[1] 1 Thess. IV, 15, 16. — [2] Joan. XXI, 23.

exemplum, quia generavit ager fruges, et ideo generaturum esse præsumimus: decorum, quia et ubi fructum non putamus, decere tamen credimus, ut virtutis opera minime deseramus.

LII. Singula igitur singulis astruuntur. Tribus tamen evidentius colligitur resurrectionis fides, quibus omnia comprehenduntur : ratione, universitatis exemplo, testimonio rei gestæ; quia plurimi surrexerunt. Ratio evidens est; quia cum omnis vitæ nostræ usus in corporis animæque consortio sit, resurrectio autem aut boni actus præmium habeat, aut pœnam improbi; necesse sit corpus resurgere, cujus actus expenditur. Quomodo enim in judicium vocabitur anima sine corpore, cum de suo et corporis contubernio ratio præstanda sit?

LIII. Resurrectio omnibus attributa est: sed ideo difficile creditur, quia non nostrum meritum, sed Dei munus est. Prima igitur resurrectionis fides usus est mundi, rerumque status omnium, generationum series, successionum vices, obitus ortusque signorum, diei et noctis occasus, eorumque quotidie tanquam rediviva successio. Temperamenti quoque genitalis hujus terræ aliter ratio subesse non posset, nisi humoris ipsius quo omnia terrena generantur, quantum diurni solis æstus excoqueret, tantum rore nocturno dispositio divina repararet. Nam quid de fructibus loquar? Nonne tibi videntur occidere, cum decidunt: resurgere, cum revirescunt? Quod satum est, resurgit: quod mortuum est, resurgit; et in eadem genera, in easdem species reformatur. Hos terra primum reddidit fructus, in his primum natura nostra speciem resurrectionis imitata est.

LIV. Quid dubitas de corpore corpus resurgere? Granum seritur, granum resurgit: pomum decidit, pomum resurgit; sed flore granum induitur, folliculoque vestitur:

« Et hoc mortale oportet induere immortalitatem, et hoc » corruptibile induere incorruptionem[1]. » Flos resurrectionis immortalitas est, flos resurrectionis incorruptio est. Quid enim uberius quiete perpetua? quid locupletius securitate diuturna? Hic est multiplex fructus, cujus proventu pullulat fœcundior hominum natura post mortem.

LV. Sed miraris quemadmodum putrefacta solidentur, dispersa coëant, assumpta reparentur; non miraris quemadmodum semina vapore et compressu terræ soluta viridescant. Nam utique etiam ipsa terreno coalitu putrefacta solvuntur, et cum occæcata et mortua soli genitalis succus animaverit, quodam calore vitali spiritum quemdam herbæ viridantis exhalant. Deinde paulatim teneram spicæ adolescentis ætatem culmo erigit, et vaginis quibusdam natura tanquam sedula mater includit; ne pubescentem glacies adurat aspera, atque a nimio solis defendat ardore: frugem quoque ipsam adhuc quasi primis erumpentem cunabulis, mox adultam ne pluvia decutiat, ne aura dispergat, ne avium minorum morsus interimat, vallo aristarum sepire consuevit.

LVI. Quid igitur miraris si homines, quos acceperit, terra restituat; cum seminum corpora quæcumque susceperit, vivificet, erigat, vestiat, muniat, atque defendat? Desine ergo dubitare quod depositum generis humani terræ fides reddat, quæ commendata sibi semina usurario quodam fœnore multiplicata restituat. Nam quid de generibus arborum loquar, quæ posito surgunt de semine[2], fructusque resolutos rediviva fœcunditate resuscitant, et formæ veteri atque imagini suæ reddunt, multasque ætates quædam arborum corpora reparata transmittunt, ut ipsa durando vincant sæcula? Putrescere videmus acinum,

[1] 1 Cor. xv, 53.—[2] Allusio fit ad hunc Virgilii versum e lib. II, 14, Georg. *Pars autem posito surgunt de semine*, etc.

vitem resurgere : surculus inseritur, arbor renascitur. An de reparandis arboribus divina est providentia, de hominibus nulla cura? Et qui ea quæ ad usus hominum dedit, perire non passus est, hominem perire patietur, quem ad imaginem sui fecit?

LVII. Sed incredibile tibi videtur, ut mortui reviviscant : « Insipiens tu ipse quod seminas, nonne prius mori» tur, ut vivificetur[1]? » Sere quemlibet fructum arentem, resuscitatur. Sed habet succum. Et nostrum corpus habet sanguinem suum, habet humorem suum. Hic nostri succus est corporis. Unde illud quoque explosum arbitror, quod arentem surculum quidam reviviscere negant, idque ad præjudicium carnis derivare nituntur. Non enim caro arida, cum caro omnis e limo sit, limus in humore, humor e terris. Denique multa gignentia quamvis jugi serenitate humo arida arenosaque nascuntur; quoniam ipsa sibi terra humorem sufficit. Num igitur in hominibus terra degenerat, quæ omnia regenerare consuevit? Unde claret non esse dubitandum quod secundum naturam magis, quam contra naturam est; ex natura enim est resurgere nascentia omnia : contra naturam est interire.

LVIII. Sequitur illud quod gentiles plerumque perturbat, quomodo fieri possit ut quos mare absorbuerit, feræ dilaceraverint, bestiæ devoraverint, terra restituat. Quo ita demum veniatur necesse est, ut non de fide resurrectionis, sed de parte dubitetur. Esto enim ut laceratorum corpora non resurgant, resurgunt cæteri : nec resurrectio destruitur, si conditio excipitur. Miror tamen cur vel de his dubitandum putent, quasi non omnia quæ ex terris sunt, in terram redeant, et in terram resolvantur[2]. » Mare quoque ipsum quæcumque corpora humana demerserit, vicinis expuit unda plerumque littoribus. Quod ni ita

[1] 1 Cor. xv, 36. — [2] Eccles, iii, 20.

esset, difficile, credo, Deo foret dispersa connectere, dissipata sociare; cui mundus obtemperat, muta obsequuntur elementa, servit natura : quasi non majoris miraculi sit limum animare quam jungere?

LIX. Avis in regione Arabiæ, cui nomen est Phœnix, redivivo suæ carnis humore reparabilis, cum mortua fuerit, reviviscit; solos non credimus homines resuscitari? Atqui hoc relatione crebra, et Scripturarum auctoritate cognovimus (18) memoratam avem quingentorum annorum spatia vitalis usus habere præscripta; eamque cum sibi finem vitæ adesse præsaga quadam naturæ suæ æstimatione cognoverit, thecam sibi de thure et myrrha, et cæteris odoribus adornare, completoque opere pariter ac tempore, intrare illo, atque emori : ex cujus humore oriri vermem, paulatimque eum in avis ejusdem figuram concrescere, usumque formari, subnixam quoque remigio pennarum, renovatæ vitæ officia munere pietatis ordiri. Nam thecam illam, vel tumulum corporis, vel incunabulum resurgentis, in qua deficiens occidit, et occidens resurgit, ex Æthiopia in Lycaoniam vehit : atque ita resurrectione avis hujus, locorum incolæ completum quingentorum annorum tempus intelligunt. Ergo isti avi quingentesimus resurrectionis annus est, nobis millesimus (19) : illi in hoc sæculo, nobis in consummatione mundi. Plerique etiam opinantur quod avis hæc rogum sibi ipsa succendat, et rursus de favillis suis et cineribus reviviscat.

LX. Sed fortasse natura discretior, fidei quoque discretionem videatur afferre, in originem principiumque hominis procreandi mens nostra redeat. Viri estis, fœminæ estis, quæ humana sunt, non ignoratis : et si qui ignoratis, ex nihilo putatis esse, quod nascimur. Quam ex parvo quanti exurgimus ! Et si non exprimimus, intelligitis tamen

quid velimus, vel potius quid nolimus dicere. Unde hoc caput, et vultus iste mirabilis, cujus artificem non videmus, opus videmus, in varia officia ususque formatur? Unde forma erectior, status excelsior, faciendi vis, sentiendi vivacitas, gradiendi facultas? Ignota certe nobis sunt naturæ organa, sed nota ministeria. Et tu semen fuisti, et tuum corpus semen est resurrecturi. Audi Paulum, et disce quia semen es : « Seminatur in corruptione, » surget in incorruptione : seminatur in ignobilitate, surget » in gloria : seminatur in infirmitate, surget in virtute : se» minatur corpus animale, surget corpus spiritale[1] : » Et tu ergo seminaris ut cætera, quid miraris si resurges ut cætera? Sed illa credis, quia vides : ista non credis, quia non vides : « Beati qui non viderunt, et crediderunt[2]. »

LXI. Tamen antequam tempus veniat, nec illa creduntur; non enim omne tempus accommodum ad resuscitanda semina. Alio triticum seminatur, alio nascitur: alio vitis inseritur, alio gemmantia sarmenta pubescunt, luxuriat pampinus, uva formatur : alio plantatur olea, alio velut alvo gravis et onusta prole baccarum, fructus sui ubertate curvescit. Ante vero quam suum cuique tempus adveniat, fœtura restrictior est : nec generationis ætatem habet in potestate generandi ipsa, quæ generat. Nunc informem situ, nunc fœtu nudam, nunc virentem floribus, nunc arentem ipsam omnium cernas parentem. Quæ utique vellet omnibus se vestire temporibus, nec unquam aurea segetum aut viridantia pratorum indumenta deponere : ipsa sui egens, et proventuum suorum, quæ in alios transfuderit, indotata compendiis.

LXII. Ergo et nostram resurrectionem etsi non credis fide, non credis exemplo, usu es crediturus. Et aliis quidem fructibus, ut viti, oleæ, pomisque diversis anni ætas

[1] I Cor. XV, 42, et seqq. — [2] Joan. XX, 29.

extrema habilis maturandis: nobis quoque mundi consummatio tanquam extremus anni finis accommodam resurgendi præscripsit ætatem. Et bene in consummatione mundi resurrectio mortuorum est; ne post resurrectionem in hoc malum nobis esset sæculum recidendum. Ideo enim Christus est passus, ut nos ex hoc malo sæculo liberaret; ne iterum nos hujus sæculi tentamenta subruerent et obesset renasci, si renasceremur ad culpam.

LXIII. Et rationem igitur resurrectionis, et tempus tenemus: rationem, quia in omnibus sibi fœtibus æque natura respondet, nec in sola hominum successione degenerat: tempus, quia omnia in anni fine generantur. Mundi tempora annus unus est. Et quid mirum si annus unus est, quando dies una est? Una enim die Dominus operarios conduxit ad vineam, dicens: « Quid hic statis » tota die otiosi [1]? »

LXIV. Causæ originum semina sunt. Semen esse corpus humanum gentium Doctor asseruit [2]. Est ergo substantia resurgendi, quando est series seminandi. Quod si substantia aut causa non esset, arduum quisquam putaret Deo unde vellet, vel quomodo vellet, homines regenerare, qui mundum ex nulla materia, nulla substantia esse jussit, et factus est? Cœlum aspice, terram intuere. Unde stellarum ignes? unde orbis solis et radii? unde lunæ globus? unde montium vertices, dura saxorum, nemorosa sylvarum? unde vel diffusus aër, vel infusæ vel superfusæ aquæ? Sed si hæc omnia Deus fecit ex nihilo, « (Ipse enim dixit, » et facta sunt: ipse mandavit, et creata sunt [3]) » cur miremur renasci posse, quod fuerit; cum videamus natum esse, quod non fuit?

LXV. Illud mirum, quod cum resurrectionem non credant (20), tamen ne genus pereat hominum, clementi

[1] Matth. xx, 6. — [2] 1 Cor. xv, 42. — [3] Psal. CXLVIII, 5.

quadam benignitate prospiciunt; et ideo transire ac demigrare in corpora dicunt animas, ne mundus intereat. Sed quid sit difficilius, ipsi asserant, transire animas, an redire : sua repetere, an nova quærere.

LXVI. Sed illi dubitent, qui non didicerunt : nos vero qui legimus Legem, Prophetas, Apostolos, Evangelium, dubitare fas non est. Quis enim dubitet, cum legit : « Et » in tempore illo salvabitur omnis plebs tua, quæ scripta » est in libro : et multi dormientium in terræ fossis, una » apertione exurgent, hi in vitam æternam, et hi in op» probium et in confusionem perpetuam : et intelligentes » splendebunt ut splendor firmamenti, et ex justis multi » sicut stellæ in sæcula[1]. ? » Bene itaque dormientium dixit quietem, ut intelligas mortem non esse perpetuam, quæ somni vice initur ad tempus, et ad tempus excluditur : melioremque profectum vitæ ejus ostendit, quæ futura post mortem est, quam ejus quæ ante mortem mœrore ac dolore transigitur. Siquidem illa stellis comparatur, hæc ærumnæ addicitur.

LXVII. Nam quid illa contexam, quæ alio loco scripta sunt : « Suscitabis me, et confitebor tibi ? » Quid etiam illud, quob Job sanctus vitæ istius expertus injurias, et adversa omnia patientia virtutis exuperans, compensationem sibi malorum præsentium de resurrectione promisit dicens : « Suscitabis corpus meum hoc, quod multa mala » passum est[2] ? » Esaïas quoque resurrectionem populis annuntians Dominici se nuntium dixit esset responsi; sic enim habes : « Os enim Domini locutum est, et dicent die » illa[3]. » Quid igitur os Domini locutum sit populos esse dicturos, in posterioribus declaratur, ubi scriptum est; « Propter timorem tuum, Domine, in utero accepimus » et parturivimus spiritum salutis tuæ, quem effudisti super

[1] Dan. XII, 1, et seqq. — [2] Job. XIX, 26. — [3] Esaï. XXV, 8.

» terram. Cadent qui inhabitant terram[1], resurgent qui » in monumentis sunt; » ros enim qui abs te, sanitas est illis, terra vero impiorum peribit. Ambula, populus meus, et intra in recessus tuos. Abscondere aliquantulum, donec transeat ira Dei.

LXVIII. Quam bene recessus esse signavit tumulos mortuorum, quibus pauxillulum abscondimur; ut in judicium Dei, quod pro nostris sceleribus jus debitæ indignationis assumet, tolerabilius transire possimus! Vivit igitur qui absconditur et quiescit, quasi e medio se subtrahens et recedens; ne eum arctioribus laqueis mundi hujus involvat ærumna, quibus repositam resurrectionis esse lætitiam, sanitatemque corporum solutorum divino rore reparabilem, cœlestia oracula propheticis vocibus pollicentur. Et bene ros significatur, quo genitalia omnia terrarum semina suscitantur. Quid igitur mirum si fatiscentis quoque corporis nostri cineres ac favillæ pinguedine cœlestis roris exuberant, et accepto humore vitali, in compaginem suam membrorum nostrorum habitus reformantur?

LXIX. Docet etiam sanctus Ezechiel propheta, et plena expositione describit, quemadmodum arentibus vigor ossibus refundatur, sensus redeat, motus accedat, nervisque redeuntibus, corporis compago rigescat humani: quemadmodum nimis arida renatis ossa visceribus vestiantur (21), venarumque hiatus, et sanguinis rivulos extentæ cutis velamen obducat. In ipsis, dum legimus, propheticis sermonibus humanorum videtur seges corporum rediviva consurgere, atque ipsa spatia diffusa camporum novis videas pullulare seminibus.

LXX. Quod si veteres Sapientes (22) satis Hydri dentibus in regione Thebana inhorruisse armatorum segetem

[1] Esaï. xxvi, 18.

crediderunt : cum utique alterius naturæ semina certum sit in naturam verti alteram nequivisse, nec partum suis discordem fudisse seminibus ; ut ex serpente homines nascerentur, ut caro ex dentibus gigneretur : quanto magis utique credendum est, quæcumque sunt seminata, in suam naturam resurgere, nec a satione sua segetes discrepare, nec duris mollia, nec mollibus dura viviscere, nec in sanguinem venena converti ; sed carnem de carne, os de ossibus, sanguinem de sanguine, humorem de humore reparari. Potestis ergo, gentiles, reformationem negare naturæ, qui mutationem potestis asserere ? Potestis non credere oraculis, non Evangelio, non prophetiis, qui fabulis inanibus creditis ?

LXXI. Sed jam ipsum audiamus Prophetam; sic enim ait : « Et facta est super me manus Domini, et eduxit me » in spiritu Dominus, et posuit me in medio campo, et » hic erat plenus ossibus humanis : et circumduxit me per » gyrum eorum, et ecce ossa multa valde in facie campi, » arida nimis. Et ait ad me : Fili hominis, si vivent ossa » ista ? Et dixi : Domine, tu scis. Et ait ad me : Prophetiza » super ossa ista, et dices illis : Ossa arida hæc, audite » verbum Domini. Hæc dicit Dominus ossibus istis : Ecce » ego induco in vos spiritum vitæ, et dabo in vos nervos, et » adducam super vos viscera, et extendam super vos cutem, » et dabo Spiritum meum in vos ; et vivetis, et scietis quod » ego sum Dominus. Et prophetavi sicut mandavit mihi. » Et factum est cum prophetarem hæc omnia, ecce factus » est terræ motus magnus [1]. »

LXXII. Vide nunc quemadmodum et auditum in ossibus, et motum prius ostendat esse, quam vitæ spiritus refundatur. Nam et supra ossa arida jubentur audire, quasi sensum habeant audiendi : et hic accessisse eorum

[1] Ezech. xxxvii, 1, et seqq.

unumquoque ad suam compaginem prophetico sermone signatur; sic enim habes : « Et accedebant ossa, unumquodque ad suam compaginem. Et vidi, et ecce super » illa nervi et viscera nascebantur, et ascendebat super ea » cutis desuper, et spiritus in his non erat[1]. »

LXXIII. Magna Domini gratia, quod futuræ resurrectionis Propheta testis adhibetur, ut nos quoque eam illius oculis videremus. Neque enim omnes testes adhiberi poterant, sed in uno omnes testes sumus; quia nec in virum sanctum cadit mendacium, nec in tantum error Prophetam.

LXXIV. Nec minus verisimile debet videri, quia jubente Deo, ossa in suam compaginem reformantur, cum utique innumera habeamus exempla, quibus natura rerum cœlestibus est obsecuta præceptis; ut terra pabulum gignere juberetur, et gigneret[2] : ut ad virgæ tactum sitientibus populis petra vomeret aquam[3]. atque æstu torridis miseratione divina undarent fluenta dura saxorum. Virga in serpentem versa quid aliud indicavit[4], nisi volente Deo ex insensibilibus sensibilia posse generari? An vero incredibilius putas quod ossa, cum jubentur, accedunt[5]; quam quod retrorsum fluenta vertuntur, maria fugiunt? Sic enim Propheta testatur : « Mare vidit et fugit, Jordanis conversus est retrorsum[6]. » Nec super hoc ambigi potest, quod duorum populorum alterius salute, alterius obitu comprobatum est aquarum cursus stetisse frenatos eosdemque aliis circumfusos, aliis ad mortem refusos, ut alios mergerent, alios reservarent[7]. Quid in ipso Evangelio? Nonne ibi probavit Dominus, quod verbo unda mitescat fugentur cœli nubila, cedant flabra ventorum, placidisque littoribus muta Deo famulentur elementa[8]?

[1] Ezech. XXXVII, 7, et seqq. — [2] Gen. I, 11. — [3] Num. XX, 11. — [4] Exod. IV, 3. — [5] Ezech. XXXVII, 7. — [6] Psal. CXIII, 3. — [7] Exod. XIV, 22, et seqq. — [8] Matth. VIII, 26.

LXXV. Sed persequamur cætera, ut quemadmodum spiritu vitæ animentur defuncti, surgant jacentes, sepulcra reserentur, possimus advertere. « Et ait ad me : Prophe- » tiza, fili hominis, et dic spiritui : Hæc dicit Dominus; » A quatuor ventis cœli veni, Spiritus, et insuffla in mortuos » istos, et vivant. Et prophetavi sicut mandavit mihi, et » intravit in eos spiritus vitæ, et vixerunt et steterunt in » pedibus suis congregatio nimis multa. Et locutus est Do- » minus ad me, dicens : Fili hominis, ossa hæc omnis do- » mus Israël. Ipsi enim dicunt : Arida facta sunt ossa nostra, » periit spes nostra, interibimus. Propterea prophetiza et » dic : Hæc dicit Dominus ; Ecce ego aperio vobis monu- » menta vestra, et educam vos de monumentis vestris in » terram Israël, et scietis quod ego sum Dominus, cum » aperiam sepulcra vestra, et educam de sepulcris popu- » lum meum, et dabo Spiritum meum in vobis, et vivetis, » et ponam vos super terram vestram, et scietis quia ego » sum Dominus : locutus sum, et faciam, dicit Dominus[1]. »

LXXVI. Advertimus quemadmodum vitalis spiritus commercia resumantur, cognovimus quemadmodum dehiscentibus tumulis, mortui suscitentur. An vero mirandum est jussu Domini mortuorum sepulcra reserari, cum tota suis terminis uno tonitruo terra quatiatur, mare suis exundet finibus, idemque suarum cursus refrenet undarum ? Denique ille qui credidit quia in momento, in ictu oculi, in novissima tuba (canet enim tuba) mortui resurgent; cum primis rapietur in nubibus obviam Christo in aëra[2] : qui non credidit, relinquetur, et perfidia sua subdet se ipse sententiæ.

LXXVII. Ostendit tibi Dominus etiam in Evangelio, ut jam ad exempla veniamus, quemadmodum resurgas. Non enim unum Lazarum, sed fidem omnium suscitavit : quod

[1] Ezech. XXXVII, 9, et seqq. — [2] I Cor. XV. 52, et I Thess. IV, 16.

tu si credas; cum legis, mens quoque tua, quæ mortua fuerat, in illo Lazaro reviviscit. Quid enim sibi vult quod Dominus ad monumentum accessit, magna voce clamavit: « Lazare, exi foras[1] ? » nisi ut futuræ resurrectionis specimen præstaret, exemplum ederet? Cur voce clamavit, quasi spiritu non soleat operari, quasi tacitus non soleat imperare? Sed ut illud ostenderet, quod scriptum est: « Quoniam in momento, in ictu oculi, in novissima » tuba, et mortui resurgent incorrupti[2]; » tubarum enim crepitus vocis metitur elatio. Et clamavit: « Lazare, exi » foras » Cur etiam nomen additur; nisi forte ne alius resuscitatus pro alio videretur, aut fortuita magis resurrectio, quam imperata?

LXXVIII. Audivit ergo defunctus, et exivit foras de monumento, ligatus pedes et manus institis (23), et facies ejus orario colligata erat[3]. Comprehende, si potes, quemadmodum clausis oculis iter carpat, vinctis pedibus gradum dirigat, inseparabili gressu, separabilique progressu. Manebant vincula, nec tenebant: tegebantur oculi, sed videbant. Videbat denique qui resurgebat, qui ambulabat, qui deserebat sepulcrum. Virtute enim divinæ præceptionis operante, natura suum non requirebat officium; et tanquam in excessu posita, non jam suo ordini, sed divino nutui serviebat. Rumpebantur prius mortis quam sepulturæ vincula: agebatur prius quam parabatur incessus.

LXXIX. Si miraris hæc, disce quis imperaverit, ut mirari desinas. Jesus Christus Dei virtus, vita lux, resurrectio mortuorum: virtus erexit jacentem, vita gressum extulit, lux fugavit tenebras, reparavit obtutum, resurrectio vivendi gratiam reformavit.

LXXX. Fortasse moveat quod Judæi lapidem tollunt,

[1] Joan. xi, 44. — [2] 1 Cor. xv, 52. — [3] Joan. xi, 44.

Judæi institas solvunt[1]; ne forte et tu sollicitus sis, quis lapidem de monumento tuo tollat. Quasi vero qui spiritum refundere poterat, lapidem removere non poterat : aut vincula rumpere, qui vinctum fecerat ambulare : aut deoperire faciem, qui opertis oculis lumen infuderat : aut findere petram, qui poterat reformare naturam? Sed ut vel oculis suis crederent, qui credere mente nolebant, removent lapidem, vident cadaver, fœtorem sentiunt, institas rumpunt. Non possunt negare defunctum, quem aspiciunt resurgentem; vident signa mortis, et vitæ munera. Quid si dum conantur, labore ipso emendantur? quid si dum audiunt, vel auribus suis credunt? quid si dum intuentur, vel oculis suis corriguntur? quid si dum rumpunt vincula, mentes suas solvunt? quid si dum Lazarus exuitur, populus liberatur? dum Lazarum abire permittunt, ipsi ad Dominum revertuntur? Denique multi qui venerant ad Mariam, videntes quæ facta sunt, crediderunt[2].

LXXXI. Nec hoc solum exemplum edidit Dominus noster Jesus Christus; sed alios quoque resuscitavit, ut nos vel exemplis uberioribus crederemus. Resuscitavit adolescentem fletu viduæ matris inflexus, quando accessit et tetigit loculum, dicens : « Adolescens, tibi dico, » surge : et resedit qui erat mortuus, et cœpit loqui[3]. » Statim ut audivit, statim resedit, statim locutus est. Alia ergo virtutis gratia, alius ordo naturæ.

LXXXII. Nam quid de archisynagogi filia loquar in cujus obitu flebant turbæ, tibicines personabant? Etenim ad fidem mortis pompa funeris exhibetur. Quam cito ad vocem Domini convertitur spiritus, redivivum corpus erigitur, cibus sumitur, ut vitæ testimonium crederetur.

LXXXIII. Et quid miremur ad vocem Dei refundi

[1] Joan. XI, 41. — [2] Ibid. 45. — [3] Luc. VII, 14. 15.

animam, redire ossibus viscera; cum meminerimus prophetici tactu corporis mortuum suscitatum[1]? Elias oravit, et defunctum suscitavit infantem[2]: Petrus in nomine Christi Tabitham surgere atque ambulare præcepit[3], et redditam sibi pauperes gratulati crediderunt pro alimentis; et nos adhuc pro salute non credimus? Illi resurrectionem alienam suis lacrymis redemerunt, nos nostram nec Christi credimus passione? Qui cum emitteret spiritum, ut ostenderet pro nostra resurrectione se mortuum, seriem ipsam resurrectionis exercuit; simul enim ut « Clamans iterum voce magna emisit spiritum, et terra mota est, et petræ scissæ sunt, et monumenta aperta sunt, et multa corpora sanctorum dormientium resurrexerunt, et exeuntes de monumento post resurrectionem ejus venerunt in sanctam civitatem, et multis apparuerunt[4]. »

LXXXIV. Si hæc facta sunt, cum emitteret spiritum, cur incredibilia putamus, cum redire cœperit ad judicium? præsertim cum hæc resurrectio documentum illius resurrectionis, et futuræ sit veritatis exemplum: minus autem exemplum est, quam veritas. Quis igitur in Domini passione monumenta aperuit; manum resurgentibus dedit; viam, qua civitatem sanctam peterent, demonstravit? Si nemo fuit, fuit utique vis divina, quæ operaretur in corporibus mortuorum. Hominis tu quæris auxilium, ubi opus Dei cernis?

LXXXV. Non egent humanis divina ministeriis. Cœlum Deus fieri jussit, et factum est: terram creari statuit, et creata est[5]. Quis humeris saxa convexit? quis congessit impensas? quis laboranti Deo suam operam ministravit? In momento hæc facta sunt. Vis scire quam brevi? « Dixit, et facta sunt[6]. » Si dicto elementa consurgunt, cur dicto

1 4 Reg. XIII, 21. — 2 3 Reg. XVII, 22. — 3 Act. IX, 40. — 4 Matth. XXVII, 51, 52. — 5 Gen. I, 6, et seqq. — 6 Psal. CXLI, I, 5.

mortui non resurgant? Qui licet mortui sint, tamen aliquando vixerunt habuerunt spiritum sentiendi, habuerunt vires agendi; plurimumque refert capax animi non fuisse, et exanimum remansisse. Diabolus dixit: «Dic lapidi huic, ut fiat panis[1].» Confitetur, jubente Deo, converti posse naturam; tu non credis, jubente Deo, reformari posse naturam?

LXXXVI. De solis cursu cœlique ratione philosophi disputant, et sunt qui putant his esse credendum; cum quid loquantur, ignorent. Neque enim cœlum ascenderunt, axem dimensi, mundum oculis perscrutati sunt; quia nullus eorum cum Deo in principio fuit, nullus eorum de Deo dixit: «Cum pararet cœlum, cum ipso eram, »et eram cum eo componens, ego eram cui aggaude»bat[2].» Si ergo illis creditur, non creditur Deo, qui ait: «Quemadmodum cœlum novum, et terra nova, quæ »ego facio manere coram me, dicit Dominus; sic stabit »nomen vestrum, et semen vestrum: et erit mensis ex »mense, et sabbatum ex sabbato; et veniet omnis caro »in conspectu meo, ut adorent in Hierusalem, dicit Do»minus Deus: et exhibunt, et videbunt membra homi»num, qui prævaricati sunt in me. Nam vermis eorum »non morietur, et ignis eorum non extinguetur, et erunt »in aspectum universæ carni[3].»

LXXXVII. Si terra renovatur et cœlum, cur dubitemus hominem posse renovari, propter quem terra facta et cœlum est? Si prævaricator servatur ad pœnam, cur justus non perpetuatur ad gloriam? Si vermis non moritur peccatorum, quemadmodum interibit caro justorum? Hæc est enim resurrectio, sicut verbi ipsius sonus exprimit; ut quod cecidit, hoc resurgat: quod mortuum fuerit, reviviscat.

[1] Luc. IV, 3. — [2] Prov. VIII, 27, 38. — [3] Esaï. LXVI, et seqq.

LXXXVIII. Et hæc est series et causa justitiæ, ut quoniam corporis animique communis est actus (quia quæ animus cogitavit, corpus effecit) utrumque in judicium veniat, utrumque aut pœnæ dedatur, aut gloriæ reservetur. Nam propemodum absurdum videtur, ut cum animi legem lex carnis impugnet, et mens plerumque quod odit, hoc faciat, quando inhabitans in homine peccatum carnis operatur; animus subdatur injuriæ alienæ reus culpæ, caro quiete potiatur auctor ærumnæ : et solus atteratur, qui non solus erravit : aut solus gloriam referat, qui non solus gratiæ militavit.

LXXXIX. Plena, ni fallor, et justa ratio : sed ego rationem a Christo non exigo. Si ratione convincor, fidem abnuo. Credidit Abraham Deo[1] et nos credamus; ut qui sumus generis, etiam fidei simus hæredes. Credidit et David, propter quod et locutus est[2] : et nos credamus, ut possimus loqui, scientes quoniam, « Qui suscitavit » Dominum Jesum Christum, et nos cum Jesu suscitabit[3]. » Hoc enim promisit, qui nunquam mentitur, Deus : hoc promisit Veritas in Evangelio suo dicens : « Hæc est » autem voluntas ejus qui misit me, ut omne quod dedit » mihi, non perdam ex eo : sed resuscitem illud in novissimo die[4]. » Nec satis putavit semel dixisse, sed etiam repetita expressione signavit; sic enim sequitur, « Hæc » est enim voluntas Patris mei, qui misit me, ut omnis qui » videt Filium, et credit in eum, habeat vitam æternam, » et ego resuscitabo eum in novissimo die[5]. »

XC. Quis hoc dicit? Utique is qui mortuus plurima defunctorum corpora suscitavit. Si Deo non credimus? nec exemplo credimus? Non credimus quod promisit; quando etiam quod non promisit, effecit? Ipse autem

[1] Gen. xv, 6. — [2] Psal. cxv, 10. — [3] 2 Cor. iv, 14, et Tit. i, 2. — [4] Joan. vi, 39. — [5] Ibid. 40.

quam causam moriendi habuisset, nisi habuisset et causam resurgendi? Etenim quoniam Deus mori non poterat, mori non poterat sapientia : resurgere autem non poterat, quod mortuum non erat; assumitur caro, quæ mori posset; ut dum moritur, quod solet, quod mortuum fuerat, hoc resurgeret. Neque enim poterat esse nisi per hominem resurrectio ; quoniam « Sicut per » hominem mors ; ita et per hominem resurrectio mor» tuorum[1]. »

XCI. Ergo resurrexit homo, quoniam homo mortuus est : resuscitatus homo, sed resuscitans Deus. Tunc secundum carnem homo, nunc per omnia Deus[2] : nunc enim secundum carnem jam non novimus Christum[3], sed carnis gratiam tenemus; ut ipsum primitias quiescentium, ipsum primogenitum ex mortuis noverimus. Primitiæ utique ejusdem sunt generis atque naturæ, cujus et reliqui fructus, quorum pro lætiore proventu primitiva Deo munera deferuntur, sacrum munus pro omnibus, et quasi reparatæ quædam libamina naturæ. Primitiæ ergo quiescentium Christus. Sed utrum suorum quiescentium, qui quasi mortis exortes dulci quodam sopore teneantur, an omnium mortuorum? Sed « Sicut in Adam omnes mo» riuntur, ita et in Christo omnes vivificabuntur[4]. » Itaque sicut primitiæ mortis in Adam, ita etiam primitiæ resurrectionis in Christo.

XCII. Omnes resurgunt, sed nemo desperet, neque justus doleat commune consortium resurgendi; cum præcipuum fructum virtutis expectet. « Omnes quidem resurgent, sed unusquisque, ut ait Apostolus, in suo or» dine[5]. » Communis est divinæ fructus clementiæ, sed distinctus ordo meritorum. Dies omnibus lucet, sol om-

[1] 1 Cor. xx, 21. — [2] Ibid. 28. — [3] 2 Cor. v, 16. — [4] 1 Cor. xv, 22. — [5] Ibid. 23.

nes populos fovet, pluvia possessiones omnium uberiore imbre fœcundat.

XCIII. Omnes nascimur, omnes resurgemus : sed in utroque vel vivendi, vel reviviscendi gratia dispar, diversa conditio. « In momento enim, in ictu oculi, in novissima » tuba mortui resurgent incorrupti, et nos immutabi- » mur [1]. » Quin etiam in ipsa morte quiescunt alii, vivunt alii. Bona quies, sed vita melior. Denique Paulus ad vitam excitat quiescentem, dicens : « Surge qui dormis, et ex- » surge a mortuis, et illuminabit tibi Christus [2]. » Ergo hic excitatur, ut vivat, ut similis Pauli sit, ut possit dicere : « Quia nos qui vivimus, non præveniemus eos qui dormie- » runt [3]. » Non enim communem hunc vivendi loquitur usum, spirandique commercium, sed meritum resurgendi. Nam cum dixisset : « Et mortui qui in Christo sunt, » resurgent primi, » subjecit deinde : « Et nos qui vivi- » mus, simul cum illis rapiemur in nubibus obviam Christo » in aëra [4]. »

XCIV. Utique mortuus est Paulus, et passione venerabili vitam corporis cum immortali gloria commutavit : num fefellit ergo qui se viventem scripsit in nubibus obviam Christo esse rapiendum? Hoc enim de Enoch legimus [5], aut Elia [6] : sed et tu rapieris in spiritu. Ecce currus Eliæ, ecce ignes, etsi non videntur, parantur ; ut justus ascendat, innocens transferatur, et tua vita mori nesciat. Denique Apostoli mori nescierunt ; unde et dictum est : « Amen, amen dico vobis, multi ex his astantibus non » gustabunt mortem, donec videant Filium hominis ve- » nientem in regno suo [7]. » Vivit enim qui non habet, quod moriatur in eo, qui non habet ex Ægypto calceamentum aliquod aut vinculum : sed exuit illud priusquam corporis

[1] 2 Cor. xv, 52. — [2] Ephes. v, 14. — [3] 1 Thess. iv, 14. — [4] 1 Thess. iv, 15. — [5] Gen. v, 24. — [6] 4 Reg. ii, 11. — [7] Matth. xvi, 28.

hujus deponat officium. Non solus itaque Enoch vivit, quia non solus est raptus : rapitur et Paulus obviam Christo.

XCV. Vivunt etiam Patriarchæ; neque enim aliter Deus Abraham, Deus Isaac, et Deus Jacob, nisi mortui viverent, diceretur : Deus enim mortuorum non est, sed viventium[1]. Vivemus et nos, si gesta moresque majorum voluerimus imitari. Miramur Patriarcharum præmia, imitemur obsequia : prædicamus gratiam, sequamur obedientiam, non escis inducti, sæculi laqueos incidamus. Arripiamus opportunitatem temporis, præscriptum Legis, clementiam vocationis, desiderium passionis. Exierunt de terra sua Patriarchæ, et nos exeamus proposito de corporis potestate; nos exeamus proposito, illi exilio : sed exilium non putarunt, quod devotio obiret, non necessitas imperaret. Illi terram solo mutarunt, nos terram cœlo mutemus : illi habitatione, nos spiritu. Illis illuminatum stellis cœlum ostenderit sapientia, nostri cordis oculos illuminet. Sic typus veritati, et veritas concurrit typo.

XCVI. Abraham paratus excipiendis hospitibus, fidelis Deo, impiger ministerio, promptus officio, Trinitatem in typo vidit[2], hospitalitatem religione cumulavit, tres suscipiens, unum adorans; et personarum distinctione servata, unum tamen Dominum nominabat, tribus honorificentiam muneris deferens, et unam significans potestatem. Loquebatur enim in eo non doctrina, sed gratia : et melius credebat ille, quod non didicerat, quam nos qui didicimus. Nemo enim typum falsaverat veritatis, et ideo tres videt, sed unitatem veneratur. Tres mensuras similaginis promit, unum immolat vitulum; satis credens unum esse sacrificium, trium munus[3] : unam hostiam, trium gratiam. Nam in quatuor regibus quis non intelligat

[1] Luc. xx, 38. — [2] Gen. xviii, 2. — [3] Ibid. 6, et seqq.

quod materialis elementa naturæ[1], præfiguratæ Dominicæ passionis indicio, et omnia sibi mundana subjecerit? Fidelis in bello, abstemius in triumpho, qui donis non hominum ditescere, sed Dei mallet.

XCVII. Generare se posse filium senex credidit, immolare posse se filium pater judicavit[2]: nec patrius trepidavit affectus, cum senis dexteram pietas adjuvaret; sciebat enim acceptiorem Deo filium immolatum esse, quam sanum. Ergo adducit ad sacrificium filium dilectissimum; et quem sero susceperat, cito obtulit: nec paterni nominis appellatione revocatur, cum ille patrem vocaret, hic filium. Chara quidem nominum pignora, sed amabiliora Dei præcepta. Itaque licet compaterentur corda, vota durabant. Distrinxit super filium gladium paterna manu, et patrio percussit affectu, ne periret pœna: trepidavit, ne ictus erraret, dextera deficeret. Sensit pietatis affectum, sed non omisit devotionis negotium: et properabat obsequium, etiam cum audiret oraculum. Unde nos quoque Deum omnibus, quos diligimus, præferamus, patri, fratribus, matri; ut possit nobis servare dilectos, sicut in Abraham uberiorem remuneratorem, quam ministrum videmus.

XCVIII. Obtulit quidem filium pater, sed Deus non sanguine, sed pietate placatur. Ovem pro homine demonstravit in ligno[3]; ut et filium patri redderet, nec periret hostia sacerdoti. Itaque nec Abrahām parricidio cruentatus est, nec Deus sacrificio defraudatus. Vidit Propheta, nec affectavit jactantiam, nec tenuit pertinaciam: ovem pro homine mutavit. Quo magis ostenditur, quam religiose obtulerit, quem tam libenter recepit. Et tu, si Deo munus tuum offeras, non amittis[4]. Sed avari sumus. Deus unicum Filium morti pro nobis obtulit, nos nostros negamus.

[1] Gen. xiv, 1, et seqq. — [2] Id, xxii, 11. — [3] Ibid. 13. — [4] Rom. viii, 32.

Vidit hoc Abraham, et agnovit mysterium, salutem nobis in ligno futuram : nec latuit in uno eodemque sacrificio aliud esse quod videretur offerri, aliud quod posset occidi.

XCIX. Imitemur ergo Abrahæ devotionem, imitemur Isaac bonitatem, imitemur castimoniam. Bonus plane et pudicus vir, devotus Deo, castus uxori : qui injuriam non reddidit, excludentibus cessit, pœnitentes eosdem recepit, nec protervus contumaciæ, nec durus gratiæ. Litium fugitans, cum recederet : facilis veniæ, cum reciperet : profusior bonitate, cum ignosceret. Petebatur societatis consortium, adjunxit convivium voluptatis.

C. Imitemur in Jacob typum Christi, sit ejus in nobis aliqua similitudo factorum. Erimus consortes, si fuerimus imitatores. Matri obedivit, fratri cessit, socero servivit, mercedem de lucris, non de gregis divisione quæsivit. Non avara divisio, ubi lucrativa portio. Nec illa otiosa significatio, scala de cœlo, quod per crucem Christi Angelorum atque hominum futura consortia viderentur[1]. Cui obstupefactum est femur, ut in femore suo agnosceret generationis hæredem[2], et obstupefactio femoris passionem prophetaret hæredis.

CI. Videmus igitur cœlum patere virtuti, nec hoc esse paucorum : « Multi enim venient ab Oriente, et ab Occi» dente, et Aquilone et Austro, et recumbent in regno Dei[3], » delectationem perpetuæ quietis sepultis animorum motibus exprimentes. Sequamur Abraham moribus, ut nos recipiat in gremium suum, et tanquam Lazarum suæ humilitatis hæredem propriis circumfusum virtutibus pio foveat amplexu[4]. Non enim nos in gremio corporali, sed in quodam bonorum factorum amictu sancti Patriarchæ

[1] Gen, XXVIII, 12. — [2] Id, XXXII, 29. — [3] Matth, VIII, 11. — [4] Luc, XVI, 23.

probata Deo successio fovet. «Nolite, inquit, seduci, Deus » non deridetur[1]. »

CII. Advertimus quam grave sit sacrilegium resurrectionem non credere; si enim non resurgimus, ergo Christus gratis mortuus est[2], ergo Christus non surrexit. Si enim nobis non resurrexit, utique non resurrexit, qui sibi cur resurgeret, non habebat. Resurrexit in eo mundus, resurrexit in eo cœlum, resurrexit in eo terra; erit enim cœlum novum, et terra nova[3]. Sibi autem ubi erat necessaria resurrectio, quem mortis vincula non tenebant? Nam etsi secundum hominem mortuus, in ipsis tamen erat liber infernis.

CIII. Vis scire quam liber? «Factus sum sicut homo » sine adjutorio, inter mortuos liber[4].» Et bene liber, qui se poterat suscitare, juxta quod scriptum est: «Solvite hoc » templum, et in triduo resuscitabo illud[5]. » Et bene liber, qui alios descenderat redempturus. Factus est autem sicut homo, non specie utique, sed veritate formatus; quia et homo est, et quis cognoscet eum? Etenim «In similitudi» nem hominum factus, et specie inventus ut homo, hu» miliavit semetipsum, factus obediens usque ad mortem[6];» ut per illam scilicet obedientiam ejus gloriam videremus, «Gloriam quasi Unigeniti a Patre[7] » secundum Joannem sanctum. Ita enim Scripturæ figura servatur, ut et Unigeniti gloria, et perfecti hominis natura servetur in Christo.

CIV. Itaque adjutore non eguit: neque enim eguit, cum faceret mundum; ut egeret cum redimeret. Non legatus, non nuntius, sed ipse Dominus salvum fecit eum: «Ipse dixit, et facta sunt[8]. » Ipse Dominus salvum fecit eum: ubique ipse, quia per ipsum omnia[9]. Quis autem

[1] Galat. VI, 7. — [2] I Cor. XV, 13. — [3] Apoc. XXI, 1. — [4] Psal. LXXXVII, 5. — [5] Joan. II, 19. — [6] Philip. II, 7, 8. — [7] Joan. I, 14 — [8] Psal. XXXII, 9. — [9] Coloss. I, 17.

adjuvaret eum, in quo creata sunt omnia, et omnia in ipso constant[1]? Quis adjuvaret eum, qui omnia in momento facit, et in novissima tuba mortuos suscitat? Non quia aut prima, aut secunda non possit, aut tertia : sed ordo servatur, non quo difficultas sero vincenda, sed legitimus numerus explicandus sit.

CV. Tempus autem, arbitror, de tubarum specie dicere, quoniam sermo propinquat ad finem; ut nostri quoque consummandi eloquii tuba sit signum. Septem tubas legimus in Apocalypsi Joannis[2], quas septem sumpsere Angeli. Ubi habes quoniam septimus Angelus tuba cecinit, et facta est vox magna de cœlo dicens : «Factum est regnum hujus mundi Dei nostri, et Christi ejus, et regnabit in sæcula sæculorum[3].» Tuba quidem et pro voce accipitur, quia habes : «Quoniam ecce ostium apertum in cœlo, et vox prima, quam audivi, sicut tubam loquentem mecum et dicentem : «Ascende huc, et ostendam tibi quæ oportet fieri[4].» Legimus etiam : «Canite initio mensis tuba[5];» sed etiam alibi : «Laudate eum in sono tubæ[6].»

CVI. Ergo quid sibi velit tubarum significatio omni virtute debemus advertere; ne quasi fabulam aniliter accipientes periclitemur, si indigna dogmate spiritali, nec convenientia Scripturarum eminentiæ sentiamus. Nam cum legerimus bellum nobis esse non adversus carnem et sanguinem, sed adversus spiritalia nequitiæ, quæ sunt in cœlestibus[7]; non carnalia utique arma; sed fortia Deo æstimare debemus[8]. Non enim satis est tubam te videre, nec sonum ejus audire, nisi proprietatem sonitus intelligas. Etenim si incertam vocem det tuba, quomodo quis parabit se ad bellum? Unde oportet vocis tubæ nos scire virtutem, ne videamur barbari (24), cum tubas hujus-

[1] 1 Cor. xv, 52. — [2] Apoc. viii, 2. — [3] Id. xi, 15. — [4] Id. iv, 1. — [5] Psal. lxxx, 4. — [6] Id. cl, 3. — [7] Ephes. vi, 12. — [8] 2 Cor. x, 4.

modi aut audimus aut loquimur. Et ideo cum loquimur, oremus ut eas nobis Spiritus sanctus interpretetur.

CVII. Requiramus igitur in Scripturis veteribus quid de tubarum genere legerimus, consentientes eas solemnitates, quæ Judæis Lege præscriptæ sunt, superiorum esse umbram celebritatum, cœlestiumque festorum. Hîc enim umbra, illic veritas. Per umbram ad veritatem pervenire nitamur. Cujus figura etiam alibi expressa est hoc modo; habes enim quia locutus est Dominus ad Moysen : « Lo- » quere filiis Israël, dicens : Mense septimo, una mensis, » erit vobis requies in memoriale tubarum, vocata sancta » erit vobis. Omne opus servile non facietis, et accende- » tis holocaustum Domino[1]. » In Numeris autem : « Lo- » cutus est Dominus ad Moysen, dicens : Fac tibi duas » tubas ductiles, argenteas facies eas, et erunt tibi ad evo- » candam synagogam, et promovenda castra : et tuba canes » in illis, et colligetur omnis turba ad ostium tabernaculi » testimonii. Si autem in una tuba cecineris, ad te venient » omnes principes et duces Israël, et tuba canetis signifi- » cationem primam, et promovebunt castra, et consti- » tuentur ad Orientem. Et tuba canetis significationem » secundam, et promovebunt castra, et constituentur ad » Libanum. Et tuba canetis significationem tertiam, et » promovebunt castra, quæ constituentur ad Boream. Et » tuba canetis significationem quartam, et promovebunt » castra, quæ constituentur ad Aquilonem. Significationem » tuba canent in promotu eorum. Et cum congregabitis sy- » nagogam, tuba canite, et non significationem. Et filii » Aaron sacerdotes tubis canent, et erit vobis legitimum » æternum in progenies vestras. Si autem exieritis in bel- » lum in terram vestram ad adversarios, qui resistunt » vobis, significabitis tubis, et reminiscemini coram Domino,

[1] Levit. XXIII, 24.

» et liberationem habebitis a mortuis vestris. Et in diebus » lætitiæ vestræ, et in diebus festis vestris, et in neomeniis » vestris concinite tubis, et in holocaustis et sacrificiis sa» lutaribus vestris, et erit vobis in commemoratione vestra » coram Domino, ait Dominus[1]. »

CVIII. Quid igitur, dies festos in potu et in epulis æstimabimus? Sed nemo nos in manducando dijudicet[2]; novimus enim quia Lex spiritalis est : « Nemo ergo nos » judicet in escis aliquibus, aut in potu, aut in parte diei » festi, aut neomeniis, aut sabbato, quæ sunt umbra fu» turorum, corpus autem Christi[3]. » Corpus itaque Christi requiramus, quod vobis quasi novissima tuba vox de cœlo paterna monstravit, tunc cum dicebant Judæi, quia tonitruum factum est illi[4] : corpus Christi, quod iterum tuba nobis novissima revelabit ; « Quoniam ipse Dominus in » jussu Archangeli, et in tuba Dei descendet de cœlo : et » mortui qui in Christo sunt, resurgent[5]; ubi enim corpus, » illic et aquilæ[6] : » ubi Christi corpus, ibi veritas.

CIX. Septima igitur tuba hebdomadis requiem videtur significare, quæ non solum in diebus et annis et periodis æstimatur (unde et jubilæus sacratus est numerus) sed etiam annum septuagesimum comprehendit, quando in Hierusalem regressus est populus, qui septuaginta annis in captivitate duravit. In centesimis quoque et in millesimis sacri observatio numeri minime præteritur; neque enim otiose Deus dixit : « Reliqui mihi septem millia viro» rum, qui non curvaverunt genua ante Baal[7]. » Ergo umbra futuræ quietis in diebus, mensibus, annis, mundi ipsius tempore figuratur; et ideo per Moysen mandatur filiis Israël, ut septimo mense, una mensis, singulis fiat requies in memoriale tubarum : nec servile aliquod opus,

[1] Num. x, 1-10. — [2] Rom. vii. 14. — [3] Coloss. ii, ii, 16. — [4] Joan. xii, 28. — [5] I Thess. iv, 15. — [6] Luc. xvii, 37. — [7] 3 Reg. xix, 18.

sed Deo sacrificium offeratur; eo quod in ipso fine hebdomadis, quasi mundi sabbato, spiritalia a nobis non carnalia opera flagitantur. Quod enim carnale, servile; quia animo caro servit : liberum vero innocentia facit, culpa vernaculum.

CX. Oportuit igitur per speculum et in ænigmate fieri spiritalia : «Nunc enim per speculum videmus, tunc autem » facie ad faciem[1]. » Nunc secundum carnem militamus, tunc spiritu videbimus divina mysteria. Et ideo veræ legis character in nostris moribus exprimatur, qui in Dei ambulamus imagine; quoniam jam Legis umbra transivit : umbra Judæis carnalibus, imago nobis, veritas resurrecturis. Tria enim hæc secundum Legem esse cognovimus, umbram, imaginem, veritatem : umbram in Lege, imaginem in Evangelio, veritatem in judicio. Sed Christi omnia, et in Christo omnia, quem nunc secundum veritatem videre non possumus : sed videmus quasi in quadam imagine futurorum, quorum umbram in Lege perspeximus. Ergo Christus non umbra, sed imago Dei : non vacua imago, sed veritas. Et ideo per Moysen Lex; quia umbra per hominem, figura per Legem, per Jesum veritas[2]. Neque enim veritas aliunde, nisi ex veritate procederet.

CXI. Si quis ergo hanc imaginem Dei videre desiderat, debet diligere Deum, ut diligatur a Deo : et sit jam non servus, sed amicus, qui mandata Dei fecerit; ut possit introire in nubem[3], ubi est Deus. Ipse faciat sibi rationabiles tubas duas ductiles argento probato, hoc est, pretioso verbo compositas et ornatas[4]; quibus non raucum increpans, terribili sonitu murmur interstrepat, sed sublimes gratiæ Deo continua jubilatione fundantur. Talium enim tubarum sonitu mortui suscitantur, non crepitu uti-

[1] I Cor. XIII, 12. — [2] Joan. I, 17. — [3] Exod. XXIV, 15. — [4] Num. X, 1.

que æris, sed verbo veritatis animati. Et fortasse duæ istæ tubæ sunt, per quas divino spiritu Paulus increpuit dicens : « Orabo spiritu, orabo et mente : psallam spiritu, » psallam et mente[1]; » alterum enim sine altero nequaquam videtur evocationem habere perfectam.

CXII. Nec tamen omnium est utraque canere tuba, nec est omnium universam colligere synagogam : sed solis sacerdotibus, et ministris Dei canentibus ista prærogativa defertur; ut quicumque audierit, et secutus eo fuerit, ubi est Dei gloria, et ad tabernaculum testimonii præmatura intentione convenerit[2]: et opera possit spectare divina, et legitimum illud æternumque domicilium in suæ posteritatis seriem promereri. Tunc enim bellum conficitur, hostis fugatur; quando Spiritus gratia concinit, et mentis industria.

CXIII. Sunt et illæ salutares tubæ, si corde credas, et ore confitearis : « Corde enim creditur ad justitiam, ore » autem confessio fit ad salutem[3]. » Hic igitur gemina tuba ad illam sanctam terram, resurrectionis scilicet gratiam, pervenitur; et ideo semper tibi concinant, ut semper audias Dei vocem : semper te Angelorum Prophetarumque oracula excitent atque commoveant, ut ad superiora festines.

CXIV. Hanc intentionem David versabat in pectore, cum dicebat : « Quoniam transibo in locum tabernaculi » admirabilis, usque ad domum Dei; in voce exultationis » et confessionis, sonus epulantis[4]. » Non enim soli hostes harum tubarum sonitu vincuntur : sed et delectationes, et dies festi, et neomeniæ sine his esse non possunt. Nemo enim potest nisi divini hauriat promissa sermonis, et resultantibus credat oraculis, exultare lætitia, dies festos

[1] I Cor. XIV, 15. — [2] Num. X, 1, et seqq. — [3] Rom. X, 10. — [4] Psal. XLI, 5.

aut neomenias agere, quibus se corporali gratia, et sæculari occupatione vacuatum, Christi repleri luce desideret. Sacrificia quoque ipsa Deo probata esse non possunt, nisi confessio vocis aspiret, quæ sacerdotali oblatione ad obsecrandam Dei gratiam populos excitare consuevit.

CXV. Itaque simus prædicatores Domini, et laudemus eum in voce tubæ[1], non exigua de virtute ejus et vilia sentientes, sed ea quæ possint aurem mentis implere, et intimæ conscientiæ penetrare secretum, ut ea quæ corpori conveniunt, Divinitati non putemus aptanda : nec divinæ magnitudinem potestatis humanis viribus metiamur; ut quæramus quomodo quis resurgat, aut quali corpore veniat, aut quemadmodum soluta coëant, lapsa reparentur; hæc enim arbitrio Dei simul ut statuuntur, implentur. Nec sensibilis tubarum expectatur auditus, sed invisibilis potentia magnificentiæ cœlestis operatur; Deo enim velle pro facto est : nec resurrectionis requirendus nisus, sed fructus nobis est expetendus. Quæ proclivius celebrabitur, si exinaniti vitiis plenitudinem spiritalis mysterii consequamur, gratiamque renovata caro sumat a spiritu, et fulgorem lucis æternæ anima mutuetur a Christo.

CXVI. Sed non solum singulorum, verum etiam universitatis sunt ista mysteria. Adverte enim juxta typum Legis, ordinem gratiæ. Cum tuba prima cecinerit, orientales congregat, quasi præcipuos et electos : cum secunda, suppares meritis, qui secundum Libanum siti, dereliquerint ludibria nationum : cum tertia, eos qui tanquam in mari exagitati istius freto mundi, sæculi hujus fluctibus vacillaverint : cum quarta, illos qui duritiam mentium nequaquam satis potuerint eloquii spiritalis mollire præcepto; et ideo secundum Boream vocati sunt, Boreas enim secundum Salomonem, durus est ventus[2].

[1] Psal. CL, 3. — [2] Prov. XXVII, 16.

CXVII. Itaque licet in momento resuscitentur omnes, omnes tamen meritorum ordine suscitantur. Et ideo primi resurgunt, qui maturo devotionis occursu, et quodam antelucano fidei exortu prodeuntes, Solis æterni radios receperunt. Quod vel de Patriarchis juxta Veteris seriem Testamenti, vel de Apostolis juxta Evangelium jure memoraverim. Secundi autem, qui ritum gentium relinquentes, ab errore sacrilego transierunt in Ecclesiæ disciplinam. Et ideo illi primi ex patribus, isti secundi ex gentibus; ab illis enim lux fidei cœpit, in istis usque ad mundi occasum suscepta duravit. Tertii suscitantur, et quarti, qui ab Austro, et qui ab Aquilone sunt. His quatuor terra distinguitur, his quatuor annus includitur, his quatuor mundus impletur, his quatuor Ecclesia congregatur. Omnes enim qui sacrosanctæ Ecclesiæ copulati, divini nominis appellatione censentur, prærogativam resurrectionis et delectationis æternæ gratiam consequentur; « Quoniam venient ab Oriente et Occidente, ab Aqui- » lone et Austro, et recumbent in regno Dei[1]. »

CXVIII. Non enim exigua mundum suum Christus luce complectitur; quandoquidem « A summo cœlo egressio » ejus, et occursus ejus usque ad summum ejus : nec est » qui se abscondat a calore ejus[2]. » Omnes enim benignus illustrat, nec refutare levem, sed emendare vult : nec excludere durum Ecclesia, sed mollire desiderat. Et ideo in Canticis Canticorum eos Ecclesia, in Evangelio Christus invitat dicens : « Venite ad me omnes qui laboratis, » et onerati estis, et ego reficiam vos. Tollite jugum meum » super vos, et discite a me quia mitis sum et humilis » corde[3]. »

CXIX. Ecclesiæ quoque vocem invitantis agnosce;

1 Luc. XIII, 29. — 2 Psal. XVIII, 7. — 3 Matth. XI, 28, 29.

dicit enim : « Exurge, Aquilo, et veni, Auster ; perfla hortum » meum, et defluant unguenta mea. Descendat frater meus » in hortum suum, et edat fructum pomiferarum suarum[1]. » Sciens enim jam tunc etiam horum tibi fore opera fructuosa, Christo tuo fructum de talibus pollicebare : et quæ primo te in cubiculum dixisti Regis inductam, diligens ubera super vinum, cum diligentem amares, lactantem quæreres, pericula pro religione contemneres.

CXX. Deinde a Libano, sponsa, rogaris ut venias, judicio Domini adhuc tota formosa, adhuc tota irreprehensibilis. Sic enim scriptum est : « Tota es formosa, proxima » mea, et reprehensio non est in te. Ades huc a Libano, » sponsa, ades huc a Libano[2]. »

CXXI. Postea ipsa jam nullos aquæ lapsus, jam nullos impetus descendentes a Libano pertimescens, Aquilonem et Austrum advocas, perflari cupiens hortum tuum; ut in aliis unguenta tua defluant, in aliis multiplices fœcunditatis tuæ fructus offeras Christo.

CXXII. « Et ideo beatus qui custodit verba prophetiæ » hujus[3], » quæ nobis resurrectionem evidentioribus testimoniis revelavit dicens : « Et vidi mortuos magnos et pu» sillos stantes ante sedem, et libros aperuerunt : et alius » liber apertus est, qui est vitæ : et judicati sunt mortui » de scriptis in libris, secundum facta sua. Et dedit mare » mortuos, qui in ipso erant : et inferi dederunt mortuos, » qui penes se erant[4]. » Ne ergo dubites quemadmodum resurgant, quos inferi revomunt, mare reddidit.

CXXIII. Accipe etiam quando promittatur gratia futura justorum : « Et audivi, inquit, vocem magnam de » throno dicentem : Ecce tabernaculum, Dei cum homi» nibus, et habitabit cum illis; et ipsi populus ejus erunt, » et ipse Deus cum illis erit illorum Deus. Et delebit om-

[1] Cant. IV, 16, et V, 1. — [2] Id. IV, 7, 8 — [3] Apoc. XXII, 7. — [4] Id. XX, 12.

» nem lacrymam de oculis eorum, et mors non erit am-
» plius, neque luctus, neque clamor, neque dolor ultra
» rit[1]. »

CXXIV. Compara nunc, si placet, atque contende vitam hanc cum illa vita; et elige, si potes, perpetuam corporis vitam in labore ærumnaque miserabili tantarum commutationum, votorumque tædio, fastidio voluptatum. Nonne si Deus ista perpetuare velit, illa deligeres? Nam si per se ipsa vita fugienda est, ut sit molestiarum fuga, requies ærumnarum; quanto magis ea requies est expetenda, cui futuræ resurrectionis voluptas perpetua succedet: ubi nulla criminum series, nulla illecebra delictorum?

CXXV. Quis in dolore tam patiens, qui non mortem oret? quis in infirmitate tam constans, ut non optet mori se potius, quam debilem vivere? quis in mœrore tam fortis, ut non desideret eo se vel moriendo defungi? Quod si ipsi nobis dum vivimus, displicemus, cum vivendi finem præstitum esse noverimus; quanto amplius vitæ nos tæderet istius, si sine fine futuros nobis labores hujus corporis cerneremus? Quis est igitur qui se velit mortis exortem? Aut quid gravius immortalitate miserabili? « Si in hac » vita, inquit, in Christo tantum sperantes sumus, mise» rabiliores sumus omnibus hominibus[2]; » non quod in Christo sperare sit miserum, sed quia Christus sperantibus in se vitam alteram præparaverit. Hæc enim peccato obnoxia est, illa præmio reservata.

CXXVI. Ipsos cursus breves nostrarum ætatum quantum videmus nobis afferre fastidium? Puer adolescentiam desiderat, adolescens annos sibi majoris metitur ætatis, juvenis beneficio ævi florentis ingratus, senilem honorificentiam concupiscit. Ita omnibus ex natura venit

[1] Cant. xxi, 3, 4. — [2] 1 Cor. xv, 19.

velle mutari; quia ejus nos quod sumus, pœnitet. Denique etiam ipsa post usum vota fastidio sunt : et quæ mereri optavimus, cum meruerimus, abdicamus.

CXXVII. Unde non immerito etiam sancti viri prolongatum incolatum suum sæpe doluerunt[1] : doluit David, doluit Hieremias[2], doluit Elias[3]. Si sapientibus creditur, et hi in quibus divinus Spiritus loquebatur, ad meliora properabant : si reliquorum judicia sciscitamur, ut cognoscamus omnes in unam convenire sententiam; quanti mortem mœrori, quanti mortem formidini prætulerunt? judicantes videlicet graviorem metum mortis esse, quam mortem. Adeo suis malis mors non timetur, sed vitæ miseriis antefertur! cum expetitur morientis exitus, et evitatur formido viventis.

CXXVIII. Sed esto, huic vitæ resurrectio præferatur. Quid, philosophi ipsi genus post mortem aliquod repererunt, quo nos uti magis, quam resurgere delectabit? Et illi quidem qui dicunt animas immortales esse, non satis mulcere me possunt, cum pro parte me redimunt. Nam quæ potest esse gratia, ubi non totus evasi? quæ vita, si in me opus Dei occidat? quæ justitia, si naturæ finis (25) mors sit, erranti justove communis? quæ veritas, ut quia ipsa se moveat, et semper moveatur anima, immortalis esse credatur? Quod nobis in corpore commune cum bestiis, ante corpus quid geratur incertum; nec ex contrariis colligatur veritas, sed destruatur.

CXXIX. An vero illorum sententia placet, qui nostras animas, ubi ex hoc corpore emigraverint, in corpora ferarum, variorumque animantium transire commemorant? At certe hæc Circeis medicamentorum illecebris composita esse ludibria Poëtarum ipsi philosophi disserere solent : nec tam illos qui perpessi ista simulentur, quam sensus

[1] Psal. cxix, 5. — [2] Jerem. xx, 17. — [3] 3 Reg. xix, 4.

eorum qui ista confinxerint, velut Circeo poculo ferunt in varia bestiarum monstra conversos. Quid enim tam simile prodigii, quam homines credere in habitum ferarum potuisse mutari? Quanto majoris est prodigii gubernatricem hominis animam, adversam humano generi bestiarum suscipere naturam, capacemque rationis ad irrationabile animal posse transire, quam corporis effigies esse mutatas? Vos ipsi hæc destruitis, qui docetis. Nam magicis incantata carminibus portentosæ hujus conversionis genera tradidistis.

CXXX. Ludunt hæc Poëtæ, reprehendunt philosophi : et quæ putant ficta de viventibus, hæc arbitrantur vera de mortuis. Illi autem qui ista finxerunt, non suam probare fabulam, sed philosophorum errores irridere voluerunt : qui putant quod illa anima, quæ miti humilique proposito iracundiam vincere, patientiam assumere, cruore abstinere consueverat; eadem frementi motu leonis incensa, iræ impatiens, effrena rabie, si ire sanguinem, cædemque possit expetere : et illa quæ populorum fremitus varios regali quodam consilio temperabat, et rationabili voce mulcebat; eadem se inter devia atque deserta ritu luporum patiatur ululare : aut quæ injusto sub onere gemens, duros aratri labores questu miserabili mugiebat; eadem postea in figuram hominis commutata, levi[1] cornua quærat in fronte : vel illa quam præpetes prius pennæ usque ad alta cœli per sublime aëris alarum remigiis evehebant; eadem postea volatus jam non suos requirat, et se humani doleat corporis gravitate pigrescere.

CXXXI. Hinc fortasse et illum Icarum perdidistis, quod persuasionibus vestris inductus adolescens, prius

[1] *Levi*, ait Nannius, cui contrarium est asperum. Virg. de Prœti filiabus, Eglog. VI, 51.

Et sæpe in levi quæsisset cornua fronte.

avem se fuisse fortasse crediderat. Hinc etiam senes plerique decepti sunt, ut gravi immorerentur dolori, Cygneis male creduli fabulis (26), dum putant modulis se mulcendo flebilibus albentem molli pluma mutare canitiem.

CXXXII. Hæc quam incredibilia! quam deformia! Quanto illud est convenientius, ut credas secundum naturam, credas secundum usum fructuum cæterorum, credas secundum gestorum exempla, oracula Prophetarum, Christi cœleste promissum. Quid vero præstantius, quam ut opus Dei judices non perire, et secundum imaginem et similitudinem Dei factos transferri non posse in effigies bestiarum; cum utique ad similitudinem Dei non corporis sit imago, sed spiritus? Nam quemadmodum homo cui subjecta sunt animantium genera cæterorum, in subjectum sibi animal meliore sui parte demigret? Non patitur hoc natura, et si pateretur natura, non pateretur gratia.

CXXXIII. Sed videro quid vos de vobis, gentes, opinionis habeatis; neque enim mirum debet videri, quod creditis vos in bestias posse mutari, qui bestias adoratis. Ego tamen malim de vestro merito melius judicetis; ut non inter cœtus ferarum, sed inter Angelorum consortia vos credatis futuros.

CXXXIV. Habet animus ex hoc jam vitæ anfractu, et terreni corporis colluvione discedere, et ad illa concilia superna contendere, etsi sanctorum sit pervenire, laudem dicere Deo, (quam citharizantes illos dicere prophetica lectione comperimus : « Quia magna mirabilia opera tua, » Domine Deus omnipotens: justæ et veræ viæ tuæ, Rex » gentium! Quis non timebit, et magnificabit nomen tuum; » quia solus sanctus es, quia omnes gentes venient et ado» rabunt ante te[1]) videre quoque tuas, Jesu, nuptias, in

[1] Apoc. xv, 3, 4.

quibus de terrenis ad cœlestia, concinentibus omnium gaudiis, sponsa deducitur; « Ad te enim omnis caro ve» niet[1], » jam non sæculo obnoxia, sed spiritui copulata : videre thalamos ornatos byssino, rosis, liliis, et coronis. Cujus enim alterius sic ornantur nuptiæ? Ornantur enim Confessorum livore, Martyrum sanguine, liliis Virginum, coronis etiam Sacerdotum?

CXXXV. Hoc sibi præ cæteris David sanctus optavit, ut hæc spectaret et cerneret. Denique ait : « Unam petivi » a Domino, hanc requiram; ut inhabitem in domo Do» mini omnes dies vitæ meæ, et videam voluptatem Do» mini[2]. »

CXXXVI. Juvat hoc credere, sperare delectat : certe non credidisse pœna est, sperasse gratia. Quod si in hoc erro, quia Angelis me post mortem sociari malo, quam bestiis; libenter in hoc erro, neque unquam hac me opinione, dum vivo, fraudari patiar.

CXXXVII. Quid enim mihi superest solatii, quam quod me citius ad te, frater, spero venturum, nec digressus tui inter nos longa divortia fore; tuisque intercessionibus mihi hoc posse conferri, ut citius desiderantem tui advoces. Quis enim est, qui non sibi debeat istud optare præ cæteris; « Ut corruptibile hoc induat incorruptelam, et » mortale hoc induat immortalitatem[3]? » ut qui nunc morti corporis fragilitate succumbimus, supra naturam siti, mortem jam timere nequeamus.

[1] Psal. LXIV, 3. — [2] Id. XXVI, 4. — [3] 1 Cor. XV, 53

S. AMBROSII

MEDIOLANENSIS EPISCOPI

DE OBITU

VALENTINIANI

CONSOLATIO[1].

I. Etsi incrementum doloris sit[2], id quod doleas, scribere; quoniam tamen plerumque in ejus, quem amissum dolemus, commemoratione requiescimus; eo quod in scribendo dum in eum mentem dirigimus, intentionemque defigimus, videtur nobis in sermone reviviscere: signare aliquid de Valentiniani junioris ultimis cordi fuit; ne aut obliterasse silentio bene meriti de nobis pignoris memoriam videremur, atque inhonoratam reliquisse, aut refugisse incentivum dolendi, cum doluisse plerumque solatium sit dolentis: simul cum de ipso aut ad ipsum loquor tanquam de præsente vel ad præsentem mihi sermo sit.

II. Quid igitur primum defleam? Quid primum amara conquestione deplorem? Conversi sunt dies nobis votorum nostrorum in lacrymas; siquidem Valentinianus nobis, sed non talis qualis sperabatur, advenit. Et iste tamen vel

[1] Scripta ann. 421-435. — [2] Vide D. Guillon, tom. IX, p. 421-435.

morte sua voluit implere promissum : sed nobis acerbissima est facta ejus, quæ exoptabatur, præsentia. Utinam adhuc nobis abesset, ut sibi viveret ! Sed ille non passus, cum audiret Alpes Italiæ hoste infestari barbaro, maluit periclitari se, si Gallias derelinqueret, quam nostro deesse periculo. Magnum crimen agnoscimus imperatoris, quod Romano voluit subvenire imperio ! Hæc causa mortis, quæ plena laudis. Solvamus bono principi stipendiarias lacrymas; quia ille nobis solvit etiam mortis suæ stipendium.

III. Nec tamen flendi admonitio necessaria. Flent omnes, flent et ignoti, flent et timentes, flent et inviti, flent et barbari, flent et qui videbantur inimici. Quantos iste de Galliis usque huc totius tractu itineris populorum egit gemitus (27)? Omnes enim non tanquam imperatorem sibi, sed tanquam parentem publicum obisse domestico fletu doloris illacrymant, suaque omnes funera dolent. Amisimus enim imperatorem, in quo duo pariter acerbant dolorem, annorum immaturitas (28), et consiliorum senectus. In his ego fleo, sicut dixit Propheta : « Oculi » mei caligaverunt a fletu; quia elongavit a me, qui con» solabatur me [1]. » Oculi mei non solum corporis, sed etiam mentis hebetati sunt, et quadam cecitate omnis sensus obductus est; quoniam ereptus est mihi, qui convertit animam meam, et ad spem maximam de summa rerum desperatione revocavit.

IV. « Audite, omnes populi, et videte dolorem meum. » Virgines meæ et juvenes mei abierunt in captivitatem [2] : » sed cognito quod de Valentiniani essent partibus, liberi reverterunt. Militàvit hostis barbarus imperatori adolescènti, et suæ oblitus victoriæ, memor fuit imperialis reverentiæ. Laxavit sponte quos ceperat, excusans quod

[1] Thren. 1, 16. — [2] Ibid. 18.

ignorasset Italos. Nos adhuc murum Alpibus addere parabamus: Valentiniani gratia non expectavit Alpium vallum, fluenta amnium, aggeres nivium, sed Alpes et fluvios supergressa, muro nos sui imperii protexit. Unde prophetici Threni mihi utendum videtur exordio: Quomodo mœret Italia, quæ abundabat gaudiis? « Plorans ploravit in nocte, » et lacrymæ illius in maxillis ejus. Non est qui eam » consoletur ab omnibus qui diligunt eam. Omnes qui » amant illam, despexerunt eam. Omnis populus ejus in» gemiscentes[1]. »

V. Et quia de Jerusalem dictum est: « Plorans ploravit » in nocte; » et nostra Jerusalem, id est, Ecclesia, ploravit in nocte; quoniam qui eam splendidiorem fide sua et devotione faciebat, occubuit. Merito ergo plorans ploravit, et adhuc lacrymæ ejus in maxillis ejus. Ubertatem quidem fletuum solet vultus humescentis declarare infusio, cum lacrymis genæ rorant; sed quia scriptum est: « Genæ » ejus sicut phialæ aromatis gignentes unguentaria, labia » ejus lilia distillantia myrrham plenam[2]; » mystica Ecclesiæ gratia deflentis accipitur, quæ in obitu Valentiniani bonum doloris sui effudit unguentum, et vitam ejus prædicando concelebrat. Cui mors obesse non potuit, eo quod odor prædicationis universorum ore celebrabilis fœtorem omnem mortis abolevit.

VI. Flet igitur Ecclesia pignus suum, « Et lacrymæ » ejus in maxillis ejus. » Quæ sit maxilla audi: « Qui te » percusserit in maxillam, præbe ei et alteram[3]; » eo quod in dolore sit patiens, ut pœniteat verberantem. Percussa eras, Ecclesia, in maxilla tua, cum amitteres Gratianum: præbuisti et alteram, quando tibi Valentinianus ereptus est. Merito tibi non in una maxilla, sed in utraque sunt lacrymæ; quia pie germanum utrumque deploras. Ploras

[1] Thren. I, 2. — [2] Cant. v, 13. — [3] Luc, VI. 29.

igitur, Ecclesia, et fletu genæ tuæ velut fluentibus quibusdam stillicidiis pietatis exundant. Quæ sunt istæ genæ Ecclesiæ? De quibus alibi ait Scriptura : « Ut corium ma» lorum granatorum genæ tuæ[1]. » Istæ sunt genæ in quibus solet nitere verecundia, pulchritudo fulgere : in quibus aut flos juventæ (29), aut perfectæ ætatis insigne est. In obitu igitur fidelium imperatorum quidam fidei pudor, quædam Ecclesiæ verecundia est : et in tam immatura morte piorum principum omnis Ecclesiæ mœstior pulchritudo est.

VII. Plorat Ecclesia in sapientibus suis, qui velut caput Ecclesiæ sunt : « Oculi enim sapientis in capite ejus[2]. » Plorat in oculis, hoc est, in suis fidelibus; quia scriptum est : « Oculi tui sicut columbæ, extra taciturnitatem » tuam[3]; » eo quod videant spiritaliter, et noverint ea; quæ viderint, tacere mysteria. Plorat in sacerdotibus suis, qui sunt sicut genæ Ecclesiæ, in quibus est barba Aaron, hoc est, barba sacerdotalis : in quam de capite descendit unguentum[4]. Isti sunt in quibus est pulchritudo Ecclesiæ, in quibus flos ejus gratior, in quibus ætas perfectior : qui velut cortices malorum punicorum decorem foris præferant abstinentia corporali, intus autem commissam sibi plebem diversæ ætatis et sexus foveant sapientia spiritali; objecti quidem sæculo ad injurias, sed interna mysteria dividentes. Plorat in virginibus suis, quæ sunt sicut lilia, et lilia myrrha plena, candorem integritatis, et mortificatæ corporalis illecebræ gloriam præferentes.

VIII. In his ergo flet, sicut scriptum est : « Viæ Sion » lugent, sacerdotes ejus ingemiscunt, virgines ejus ab» ductæ, et ipsa indignatur intra se[5]. » Et intra se quidem indignatur, ad Valentinianum autem dicit : « Assumam

[1] Cant. VI, 6. — [2] Eccle. II, 14. — [3] Cant. IV, 1. — [4] Psal CXXXII, 2. — [5] Thren. I, 4.

» te, et inducam in domum matris meæ, et in secretum » ejus quæ concepit me. Potum tibi dabo a vino operosi » unguenti[1], » hoc est, multi operis, multi odoris unguento a fluxu malorum granatorum meorum; ut bibat vinum quod lætificat cor hominis[2], et defluat in eum malorum granatorum fluxus, in quibus multus et diversus est fructus. Sermo enim multorum sensuum, et de diversis Scripturis abundans, sermo Angelorum, sermo Apostolorum ac Prophetarum, quos uno velut corio Ecclesia sancta complectitur, malorum fluxus est granatorum.

IX. Videns hæc Valentinianus integræ plena gratiæ, respondet : « Misericordiæ Domini quod non defecimus; » quia non sunt consummatæ miserationes ejus. Renovabit » illas sicut lux matutina[3]. » Multi sunt gemitus mei, et cor meum defecit. « Sors mea Dominus, dixi; ideo sustinebo » eum. Bonus est Dominus sustinentibus eum, animæ quæ » quærit eum. Bonum est sperare in salutare Domini. Bo- » num est viro cum portaverit jugum grave in juventute sua : » sedebit singulariter, et silebit; quia tulit jugum grave[4]. » Et ille quidem se suarum virtutum remuneratione solatur ; eo quod in juventute sua labores absorbuit, pericula multa toleravit; jugum maluit grave emendatioris propositi, quam molle illud ac plenum deliciarum, vivida mentis cervice portare.

X. Beatus plane qui vel in senectute correxit errorem, beatus qui vel sub ictu mortis animum avertit a vitiis. « Beati enim quorum tecta sunt peccata[5]; » quia scriptum est : « Desine a malo, et fac bonum, et inhabita in sæcu- » lum sæculi[6]. » Quicumque ergo desierit a peccatis, et fuerit ad meliora in quacumque conversus ætate, habebit superiorum indulgentiam peccatorum, quæ fuerit vel pœ-

[1] Cant. VIII, 2. — [2] Psal. CIII, 15. — [3] Thren. III, 22. — [4] Ibid. 24, et seqq. — [5] Psal. XXXI, 1. — [6] Id. XXXIII, 15.

nitendi confessus affectu, vel corrigendi aversatus ingenio. Sed huic cum plurimis veniæ societas emerendæ; plurimi enim sunt qui se a peccatis et lubrico juventutis in senectute revocare potuerunt : rarus autem qui in juventute grave jugum seria sobrieate portaverit. Hoc est illud jugum, de quo Dominus in Evangelio ait : « Venite ad me » omnes, qui laboratis, et onerati estis, et ego vos refi» ciam : tollite jugum meum super vos[1]. » Si quis ergo antequam gravi oneretur peccatorum sarcina, tulerit jugum in juventute, singulariter sedebit : non cum plurimis conferendus, sed cum illo qui potest dicere : « Quo» niam tu singulariter in spe constituisti me[2]. »

XI. Sed forte dicas : Quomodo jugum grave dicit Hieremias, cum in Evangelio Dominus dixerit : « Jugum meum suave, et onus meum leve est[3] ? » Ac primo disce, quia Græcus « Jugum » tantummodo posuit (30), non addidit « Grave. » Tamen et illud adverte, quia etsi ita esset in Threnis[4], in Evangelio tamen « Ju» gum suave » dixit, et « Onus leve, » Non jugum leve. Potest enim grave jugum Verbi esse, sed suave : grave adolescenti, grave juveni, cujus ætas est florulentior : ut nolit jugo Verbi subjiciendam animi præbere cervicem. Potest et grave Verbi jugum videri propter onera disciplinæ, austeritatem correctionis, pondus abstinentiæ, restrictionemque lasciviæ; suave tamen esse fructu gratiæ, spe remunerationis æternæ, purioris conscientiæ suavitate. Tamen jugum Verbi suave dixit, onus obedientiæ leve; quoniam ei qui jugum Verbi patienti cervice susceperit, disciplinæ onus grave esse non poterit.

XII. Qui ergo tulerit a juventute jugum, singulariter sedebit, et silebit, revelata sibi gaudens divinæ remune-

[1] Matth. XI, 28, 29. — [2] Psal. IV, 10. — [3] Matth. XI, 29. — [4] Thren. III, 27.

rationis æternamysteria. Aut certe silebit, non opus habens excusatione peccati, quod matura confessione prævenit, et propera correctione deposuit. Non enim dicitur huic : « Quæ in juventute non congregasti, quomodo invenies » in senectute [1] ? » Potest autem et sic intelligi, quoniam qui cito portaverit jugum Verbi, hoc est, a juventute, non se miscebit cum juvenibus, sed sedebit seorsum et silebit ; donec plena se perfectione virtutis erudiat, et magnam induat animo patientiam : dabitque percutienti maxillam suam, etiam cædis contemnens injuriam ; ut mandatis obsequatur cœlestibus.

XIII. Magnum est enim vel abstinere a vitiis juventutis, vel eam in ipso juventutis vestibulo derelinquere, atque ad seriora converti ; lubricæ enim et perplexæ sunt viæ juventutis. Denique Salomon ait : « Tria mihi impos- » sibilia sunt intelligere, et quartum quod non cognosco. » Vestigia aquilæ volantis, et vias serpentis in petra, et » semitas navis navigantis, et vias viri in juventute [2]. » David autem ait : « Delicta juventutis meæ et ignorantiæ » meæ ne memineris [3]. » Juvenis enim non solum fragilitate lubricæ ætatis prolabitur, verum etiam ignorantia cœlestium mandatorum plerumque delinquit : cito autem meretur veniam, qui prætendit ignorantiam. Propheta itaque dicit : « Delicta juventutis meæ et ignorantiæ meæ » ne memineris. » Non dicit : Delicta senectutis meæ et scientiæ meæ ne memineris : sed quasi Propheta, qui cito correxerit et emendaverit vitia juventutis, ætatem ignorantiamque prætendit.

XIV. Valentinianus quoque etiam in delicto Prophetæ similis ait : « Delicta adolescentiæ et ignorantiæ meæ ne » memineris. » Nec solum dixit, sed etiam ante correxit errorem, quam disceret esse lapsum alicujus erroris. Ita-

[1] Eccli. xxv, 5. — [2] Prov. xxx, 18, 19. — [3] Psal. xxiv, 7.

que dicit : Correctionem juventutis meæ ne memineris. Error in pluribus est, in paucis correctio.

XV. Et quid jam de aliis dicam, qui etiam ludo juventutis putaverit abstinendum, resecandam ætatis licentiam, severitatis publicæ duritiem molliendam, lenitatem senectutis in alienis annis deferendam ei, qui in periculum convicti criminis vocaretur ? Ferebatur primo ludis circensibus delectari : sic istud abstersit, ut ne solemnibus quidem principum natalibus, vel imperialis honoris gratia circenses putaret esse celebrandos (31). Aiebant aliqui ferarum eum venationibus occupari, atque ab actibus publicis intentionem ejus abduci : omnes feras uno momento jussit interfici.

XVI. Audire in consistorio negotia, et Danielis spiritu, in quibus dubitarent senes, vel personæ alicujus contuitu ducerentur, congruam vero adolescentem videres senilemque ferre sententiam. Jactabant invidi, quod præmature prandium peteret ; cœpit ita frequentare jejunium, ut plerumque ipse impransus convivium solemne suis Comitibus exhiberet : quo et religioni sacræ satisfaceret, et principis humanitati.

XVII. Scenicæ cujusdam forma ac decore deperire Romæ adolescentes nobiles nuntiabatur : jussit eam ad comitatum venire. Missus pretio depravatus, sine mandati effectu rediit : alterum misit, ne voluisse emendare vitia adolescentum, et non potuisse videretur. Datus est obtrectandi aliquibus locus ; deductam tamen nunquam aut spectavit, aut vidit. Postea redire præcepit ; ut et omnes agnoscerent irritum ejus non esse mandatum, et adolescentes doceret ab amore mulieris temperare, quam ipse qui potuit habere in potestate, despexerat. Et hæc fecit, cum adhuc non haberet uxorem, et tamen exhiberet sui tanquam vinctus conjugio castitatem. Quis tam dominus

servi, quam ille sui corporis fuit? Quis tam aliorum arbiter, quam ille suæ censor ætatis?

XVIII. Quid de pietate ejus loquar? qui cum homines nobili ortos genere, et locupleti prosapia, quæ cito movere invidiam solet, regiæ cupiditatis accusator urgeret, præfectus insisteret, respondit ut nihil cruentum sanctis præsertim diebus statueretur. Et cum post aliquot dies accusatoris legeretur libellus, calumniam pronuntiavit, accusatum libere, donec præfectus cognosceret, observare jussit. Neque ante aut postea quisquam tanti criminis sub adolescente imperatore formidavit invidiam. Risit adolescens, quod robusti metuunt imperatores.

XIX. Miserat propter recuperanda templorum jura, sacerdotiorum profana privilegia (32), cultus sacrorum suorum Roma legatos; et, quod est gravius, senatus nomine nitebantur. Et cum universi, qui in consistorio aderant, christiani pariter atque gentiles dicerent esse reddenda; solus velut Daniel[1], excitato in se Dei Spiritu, arguebat perfidiæ christianos, gentilibus obviabat dicens: Quod pius frater eripuit, quomodo a me putatis esse reddendum? cum in eo et religio lædatur et frater, a quo se nollet pietate superari.

XX. Et cum paterno conveniretur exemplo, quod sub patre suo ea nullus abstulerat, respondit: Patrem meum laudatis, quia non abstulit; nec ego abstuli. Numquid pater meus reddidit, ut me debere reddere postuletis? Postremo etiamsi pater reddidisset, frater abstulerat, imitatorem in ea parte fratris esse me mallem. Aut numquid meus pater augustus fuit, et frater non fuit? Par utrique debetur reverentia, et par utriusque est circa rempublicam gratia. Utrumque imitabor: ut et non reddam quod pater reddere non potuit; quia nullus abstulerat: et servem

[1] Dan. XIII, 45.

quod a fratre est constitutum. Postulet parens Roma alia quæcumque desiderat : debeo affectum parenti, sed magis obsequium debeo salutis auctori.

XXI. Quid de amore provincialium loquar, vel quo eos ipse complectebatur, vel qui ab iis consultori suo rependebatur, quibus nihil unquam indici passus est? Præterita, inquit, non queunt solvere, nova poterunt sustinere? Ex hoc laudant provinciæ Julianum : et ille quidem in robusta ætate, iste in processu adolescentiæ : ille plurima reperit, et exhausit omnia; iste nihil invenit, et omnibus abundavit.

XXII. Audivit in Transalpinis partibus positus, ad Italiæ fines barbaros propinquasse, sollicitus ne alieno hoste suum regnum attentaretur, venire properabat, cupiens dimittere Gallicana otia, et pericula nostra suscipere.

XXIII. Hæc mihi cum aliis communia. Illa privata, quod sæpe me appellabat absentem, et a me initiandum se sacris mysteriis præferebat. Quin etiam cum rumor quidam ad Viennensem pertulisset urbem, quod invitandi ejus ad Italiam gratia eo pergerem; quam gaudebat, quam gratulabatur me sibi optato affore! Mora ei adventus mei prolixior videbatur. Atque utinam adventum ipsius nullus prævenisset nuntius!

XXIV. Jam promiseram me profecturum, respondens vel honoratis petentibus, vel præfecto, ut tranquillitati Italiæ consuleretur, me sicut superfluo ingerere non possem propter verecundiam, ita necessitatibus non defuturum. Confirmatum hoc erat : ecce postridie litteræ de instruendis mansionibus, invectio ornamentorum regalium, aliaque ejusmodi quæ ingressurum iter imperatorem significarent. Quibus rebus ab ipsis a quibus fuerant postulata, intermissa legatio est.

XXV. Reus mihi videbar speratæ meæ præsentiæ, nec

impletæ : sed utinam viventi tibi hunc deberem reatum ! Excusarem quod nulla tua audissem pericula, nullas tuas accepissem litteras, quod non potuissem propriis animalibus occurrere, etiamsi iter ingressus essem. Itaque securus veniæ, dum dies subduco, adventus tui iter lego; ecce rescriptum accipio (33), ut sine mora pergendum putarem, eo quod vadem fidei tuæ habere me apud comitem tuum velles. Num restiti? num moratus sum? Additur eo ut properarem ocyus, nec arbitrarer causam itineris mei synodum Gallorum esse episcoporum, propter quorum frequentes dissensiones crebro me excusaveram : sed ut ipse baptizaretur.

XXVI. In ipso egressu gestarum jam rerum indicia potui cognoscere, sed properandi studio nihil advertere poteram. Jam superabam Alpium juga, et ecce nuntius amarus mihi et omnibus de tanti morte imperatoris. Reflexi iter, et fletibus meis lavi. Quibus ego votis omnium proficiscebar? quo gemitu omnium revertebar? non enim imperatorem sibi, sed salutem ereptam putabant. Quanto ipse angebar dolore? primum quod tantus princeps, quod dulce pignus meum, quod ita mei cupidissimus occidisset. Quos ego æstus ejus illo biduo fuisse comperi, quo litteris quas ad me miserat, supervixit? Vesperi profectus est silentiarius (34), tertio die mane quærebat jamne remeasset, jamne venirem : ita sibi salutem quamdam venturam arbitrabatur !

XXVII. O juvenis optime, utinam te viventem invenire potuissem, utinam te dilatio aliqua meo reservasset adventui! Nihil de aliqua mei virtute polliceor, nihil de ingenio atque prudentia : sed quanta ego cura inter te et Comitem tuum, quanta sedulitate concordiam et gratiam refudissem? Quam me ipsum pro tua obtulissem fide, quam in me ipsum eos recepissem, quibus ille se timere

dicebat? Certe si Comes non esset inflexus, tecum remansissem. Præsumebam de te, quod ipse me audires, si pro te non esse auditum videres.

XXVIII. Multa habueram, quæ tenerem : nunc nihil habeo præter lacrymas et fletus. Quotidie mihi major ad dolorem es, crescis ad gemitum. Omnes quanti me feceris protestantur : omnes absentiam meam causam tuæ mortis appellant. Sed non sum Elias, non sum propheta, ut potuerim futura cognoscere : sed sum vox clamantis in gemitu, quo possim deflere præterita. Quid enim habeo quod melius faciam, quam ut tibi lacrymas pro tanto tuo in me affectu rependam? Ego te suscepi parvulum, cum legatus ad hostem tuum pergerem : ego Justinæ maternis traditum manibus amplexus sum : ego tuus iterum legatus repetivi Gallias, et mihi dulce illud officium fuit pro salute tua primo, deinde pro pace atque pietate, qua fraternas reliquias postulabas : nondum pro te securus, et jam pro fraternæ sepulturæ honore sollicitus.

XXIX. Sed revertamur ad Threnos, et ipsa doloris ingrediamur viscera : « Quid testabor, inquit, tibi, aut quid » assimilabo tibi, filia Hierusalem? Quis salvam te faciet, » et quis consolabitur te, virgo filia Sion? quia magna facta est super te contritio tua. Quis sanabit te [1]? » Quis autem me consolabitur, a quo alii petunt consolationis officium? « Implevit me amaritudine, inebriavit me felle [2]. » Ventrem meum doleo, ventrem meum doleo [3], » ut prophetico utar eloquio; quoniam quem in Evangelio eram generaturus, amisi.

XXX. Sed ille non amisit gratiam (35), quam poposcit, qui mihi in sermone, quo utebar ad plebem, hodie resurrexit. Nam cum in tractatum incidissem propositæ lectionis, quod populus pauper benediceret Deum; quæ-

[1] Thren. II, 13. — [2] Id. III, 15. — [3] Jerem. IV, 19.

rere cœpi quis esset hic populus, et distinguere quod esset populus, alter dives, alter pauper: dives Judæorum, pauper Ecclesiæ: dives ille eloquiis sibi creditis, iste pauper aliena eloquia mutuatus. Merito pauper; quia congregatus a paupere est, illo videlicet, qui pauper factus est, cum dives esset, ut nos ejus inopia ditaremur[1]: exinanivit enim se, ut omnes repleret.

XXXI. Sed quomodo pauper qui habebat æternitatis divitias, et plenitudinem Divinitatis? Denique in carne erat, et dicebat: « Amodo videbitis Filium hominis sedentem ad dexteram virtutis[2]. » Et alibi ad Petrum dicit: « Tibi dabo claves regni cœlorum[3]. » Hic ergo pauper, qui regnum cœleste donabat? Sed audi quomodo pauper: « Tollite, inquit, jugum meum super vos; quia mitis sum, et humilis corde[4]. » Ideo et populus ejus pauper est, non indigentia, quem divite illo populo video ditiorem; non solum enim oracula Prophetarum, sed etiam Apostolorum meruit divino fusa Spiritu habere præcepta.

XXXII. Non ergo inopia pauper, sed pauper spiritu cui dictum est: « Beati pauperes spiritu; ipsorum est enim regnum cœlorum[5]. » Vere beati pauperes, qui acceperunt quod divites non habebant. Ex hoc numero est ille propheticus pauper, de quo scriptum est: « Iste pauper clamavit, et Dominus exaudivit eum[6]. » Ex hoc populo ille, qui ait: « Argentum et aurum non habeo, sed quod habeo, hoc do tibi: In nomine Jesu Nazareni surge, et ambula[7]. » Ille ergo pauper auctor populi pauperis dicit: « Deus laudem meam ne tacueris; quoniam os peccatoris et os dolosi super me apertum est. Locuti sunt super me lingua dolosa, et sermonibus odii circumdederunt me, et expugnaverunt me gratis.

[1] 2 Cor. VIII, 9. — [2] Matth. XXVI, 64. — [3] Id. XVI, 19. — [4] Id. XI, 29. — [5] Id. V, 3. — [6] Psal. XXXIII, 6. — [7] Act. III, 6.

» Pro eo ut me diligerent, detrahebant mihi : ego autem » orabam[1]. » Bonum scutum oratio, quo omnia adversarii ignita spicula repelluntur[2]. Orabat ergo Dominus Jesus, et ejus imitator Valentinianus orabat.

XXXIII. Sed forte dicatur : Quid ei profuit sua oratio? Ecce in primo vitæ occidit cursu. De celeritate mortis, non de genere loquor; non enim accusationis voce utor, sed doloris. Sed etiam Dominus orabat, et crucifixus est; hoc enim orabat, ut peccatum mundi tolleret. Audiamus ergo quid oret Christi Discipulus : utique quod Magister docuit. Docuit autem ut vigilemus et oremus, ne ingrediamur in tentationem, hoc est, ne incidamus in peccatum. Hæc est enim tentatio Christiani, si in suæ animæ periculum prolabatur : mortem autem timere non est perfectionis.

XXXIV. Rogare autem quis debet et pro inimicis suis, orare etiam pro persequentibus, sicut Dominus orabat, dicens : « Pater, dimitte illis; non enim sciunt quid fa» ciunt[3]. » Vide clementiam magnam. Illi suum persequebantur auctorem, ipse adversariis etiam gravia peccata donabat ; quin etiam ignorantiæ velamine excusabat admissum, dicens : « Quia nesciunt quid faciunt ; » nam si scirent, Dominum non persequerentur suum, in cujus potestate ac jure salutem esse suam arbitrarentur. Et quia non sola Christi persecutores ejus erant morte contenti, addebant maledicta atque convicia, ut ait ipse : « Maledi» cent ipsi, et tu benedices[4]. » Docuit nos quod timere maledicta persequentium minime debeamus, cum habeamus benedictionis auctorem : nec movere nos convicia debeant, ubi præsul est, qui possit auferre maledicta.

XXXV. Quid illud quod mori non timuit? Imo pro

[1] Psal. CVIII, 2, et seqq. — [2] Ephes. VI, 16. — [3] Luc. XXIII, 34. — [4] Psal. CVIII, 28.

omnibus se obtulit, dicens quod frustra innoxii in invidiam vocarentur, quod frustra propter se alii periclitarentur: sibique potius mortem optabat, ne ipse aliis causa mortis esset. Hoc est illud Evangelicum Domini in ipsa sui captione dicentis: « Si me quæritis, sinite hos abire[1]. » Occidit itaque pro omnibus quos diligebat, pro quo amici sui parum putabant, si omnes perirent.

XXXVI. Advertimus quem circa amicos suos habuerit animum, quem erga germanas suas habuerit affectum consideremus. In ipsis requiescebat, in ipsis se consolabatur, in ipsis relaxabat animum, et fessa curis corda mulcebat. Rogabat eas, ut si quo pueritiæ suæ lapsu, si sermone aliquo offensæ a fratre viderentur, ignoscerent, veniam sibi a Domino Deo deprecarentur. Manus, capita sororibus osculabatur, immemor imperii, memor germanitatis: et quanto magis aliis potestatis jure præstaret, hoc se magis humilem sororibus exhibebat. Rogabat ut non meminissent injuriæ, meminissent gratiæ.

XXXVII. Acciderat ut quoddam de earum possessione audiret negotium; tantus enim erat, ut etiam in causa sororum æquus fore arbiter a provincialibus æstimaretur: quod etsi circa sanctas necessitudines suas charitate propenderet, tamen pietatem suam justitia temperaret. Audivit negotium non de jure, sed de possessione prædii. Hinc pietas pro sororibus, inde misericordia pro orphani causa certabat; ut pro eo apud ipsas interveniret sorores. Remisit ad judicem publicum negotium, ne aut jus, aut pietatem læderet. Privatim tamen, quantum ex proposito nobilium puellarum advertimus, pium sanctis sororibus impressit affectum; ut concedendi prædii voluntatem haberent, indicium darent. Vere dignæ tanto fratre germanæ (36), quæ id quod mater sibi reliquerat, mallent

[1] Joan. XVIII, 8.

de suo potius jure laxare, quam fratrem in sua causa verecundiam sustinere.

XXXVIII. Hæc est vobis, sanctæ animæ, hæreditas pretiosior fraternæ laudis et gloriæ, his vos pius frater nobiliores et ditiores reddidit, qui caput vestrum non gemmis onerabat, sed osculis : manus vestras non tam regalibus ambiebat insignibus, quam imperatorio ore lambebat. In vestræ fructu præsentiæ omne ponebat solatium, ut nec ipsam nimie desideraret uxorem. Ideo nuptias differebat, quia plus eum vestræ gratiæ pascebat affectus. Hæc vobis desiderio amplius, quam dolori sint; ut fraterna gloria plus reficiat mentem, quam dolor torqueat. Pascunt frequenter et lacrymæ, et mentem allevant : fletus refrigerant pectus, et mœstum solantur affectum.

XXXIX. Durum quidem funus videtis; sed stabat et sancta Maria juxta crucem Filii, et spectabat Virgo sui unigeniti passionem. Stantem illam lego, flentem non lego. Unde dixit ei Filius : « Mulier, ecce filius tuus. Et Discipulo » dixit : Ecce mater tua[1]; » hæreditatem illis charitatis suæ et gratiæ derelinquens. In quo vobis, pia pignora, quoniam fratrem vestrum servare propter mea peccata non merui, affectum paternum exhibere desidero. Illum intueor in vobis, illum teneo, illum puto esse mihi præsentem; imo utrumque germanum, quos velut oculos mihi effossos arbitror. Felicius episcopos persequuntur imperatores, quam diligunt. Quanto mihi beatius Maximus minabatur? In illius odio laus erat, in horum amore supplicii feralis hæreditas (37). Utinam, filii, pro vobis licuisset hunc spiritum fundere! Compendium doloris inveneram, et gloriosius mihi fuerat pro tantis obire pignoribus.

XL. Sed ad vestram, sanctæ filiæ, consolationem revertar, quamvis rerum gestarum acerbitas vim omnem

[1] Joan. XIX, 26, 27.

consolationis absorbeat. Quæ si brevis sit, nihil affert quo mœstum affectum demulceat : sin prolixior, longiorem affert admonitionem doloris. Quo enim prolixior fueris, hoc magis in consolando afficies eum, quem consolari velis, et diutius mœrorem ejus tenebis.

XLI. Non igitur velut penicillo (38) quodam sermonis mei vestras abstergam lacrymas; neque enim id facere vellem, etiamsi possem : est enim piis affectibus quædam etiam flendi voluptas, et plerumque gravis lacrymis evaporat dolor. Sed id postulo, ne vel infixum pectori vestro fratrem duris gemitibus revellatis, vel avertatis planctibus, vel requiescentem excitetis. Ille vobis maneat in corde, ille vivat in pectore, ille amplexibus piis hæreat, ut solebat ; ille fraterna oscula premat, ille semper in oculis sit, semper in osculis, semper in alloquiis, semper in mentibus : ille jam talis, ut ei nihil timeatis sicut ante. Obliviscamini ejus ærumnam, teneatis gratiam. Ille vobis auxiliaturus speretur, ille noctibus præsul assistat, illum a vobis jam nec somnus excludat. Propter ipsum delectet quies, ut vobis gratior revertatur. In vobis est, filiæ, ut fratrem vobis jam nemo possit auferre.

XLII. Sed corpus ejus tenere desideratis, tumulum circumfusæ tenetis. Ille tumulus fratris vobis habitatio sit, ille sit aula palatii, in quo chara vobis membra requiescent.

XLIII. Quod si me ad illum revocatis dolorem, quod cito excessit e vita : nec ego abnuo immatura obisse ætate, quem nostræ vitæ temporibus fulcire cuperemus ; ut de nostris annis viveret (39), qui fungi non potuit suis.

XLIV. Sed quæro utrum aliquis sit post mortem sensus, an nullus? Si est, vivit ; imo quia est, vita jam fruitur æterna. Quomodo enim non habet sensum, cujus anima vivit, et viget, et remeabit ad corpus ; et faciet illud, cum

refusa fuerit, reviviscere? Clamat Apostolus : « Nolumus » vos ignorare, fratres, de dormientibus ; ut non tristes » sitis, sicut et cæteri qui spem non habent. Nam si credi- » mus quod Jesus mortuus est, et resurrexit ; ita et Deus » illos qui dormierunt per Jesum, adducet cum eo[1]. » Manet ergo eos vita, quos manet resurrectio.

XLV. Quod si gentes, quæ spem resurrectionis non habent, hoc uno se consolantur, quod dicant quod nullus post mortem sensus sit defunctorum, ac per hoc nullus remaneat sensus doloris : quanto magis nos consolationem recipere debemus ; quia mors metuenda non sit, eo quod finis sit peccatorum : vita autem desperanda non sit, quæ resurrectione reparatur? Job quoque docet nec mortem timendam, et potius optandam piis, dicens : « Utinam in » inferno me custodires, et absconderes me, donec miti- » getur ira tua, et constituas mihi tempus, in quo memor » sis mei. Si enim mortuus fuerit homo, vivet. Consum- » mans dies vitæ meæ sustinebo, donec iterum fiam. Tunc » vocabis, et ego tibi obediam : opera autem manuum tua- » rum ne despicias[2]. »

XLVI. Esto tamen, dolendum sit quod primæva obierit ætate ; gratulandum tamen quod virtutum stipendiis veteranus decesserit. Tanta enim fuit emendatio vitæ ejus in illo omnibus lubrico adolescentiæ tempore, tanta laus morum ejus, ut omnem memoriam doloris obducat. Quod enim obiit, fragilitatis est : quod talis fuit, admirationis. Quam beata fuisset respublica, si eum diutius servare potuisset (40) ! Sed quia vita sanctorum non hic in terris est, sed in cœlo ; (justis « Enim vivere Christus, et mori lucrum, » quia dissolvi et cum Christo esse multo melius[3],) dolendum est quod nobis cito raptus sit, consolandum quod ad meliora transierit.

[1] I Thess, IV, 12, 13. — [2] Job. XIV, 13, 14. — [3] Philip. I, 21 et 23.

XLVII. Denique David moriturum filium flebat, mortuum non dolebat. Flebat, ne sibi eriperetur : sed flere desivit ereptum[1], quem sciebat esse cum Christo. Et ut scias verum esse quod assero, incestum Ammon filium flevit occisum[2], parricidam Abessalon doluit interemptum, dicens : « Filius meus Abessalon, filius meus Abes- » salon[3]; » innocentem filium non putavit esse lugendum; quia illos sibi periisse pro scelere, hunc pro innocentia credidit esse victurum.

XLVIII. Nihil ergo habetis quod gravissime doleatis in fratre : homo natus est, humanæ fuit obnoxius fragilitati. Nemo se redimit a morte, non dives, non ipsi reges; imo ipsi gravioribus subjacent. Job dixit : « Numerati anni » dati sunt potenti, timor autem ejus in auribus ejus; » quando videtur habere pacem, tunc veniet ejus eversio[4]. » Vobis quoque ipsis tam acerba incidisse patienter ferre debetis, quæ videtis vobis communia esse cum Sanctis. Etiam David amissis filiis destitutus est : optasset illos tales obire, qualis vobis frater ereptus est : ille crimina doluit, non exitum filiorum.

XLIX. Sed esto fuerit ingemiscendum. Quousque luctus tempora protrahuntur? Duorum mensium curricula in fraterni funeris quotidiano clausistis amplexu. Sola in Scripturis Jephthe filia fletus sui tempora postulavit, cognito quod pater ejus profecturus ad prælium voverat quia id rerum potitus offerret Domino, quod sibi primum occurreret. Post victoriam revertenti occurrit filia, gnara pietatis, ignara promissi. Vidit eam, et ingemuit pater, dicens : « Heu me, filia, impedisti me, in stimulum dolo- » ris facta es mihi. Ego enim aperui os meum de te ad Do- » minum, et non potero avertere. » Illa dixit ad eum : « Pa-

[1] 2 Reg. XII, 20. — [2] 2 Reg. XIII, 36. — [3] 2 Reg. XVIII, 33. — [4] Job. XV, 20.

»ter, si in me aperuisti os tuum, fac mihi ut exiit de »ore tuo.» Et iterum dixit : «Sine me mensibus duobus, »et vadens flebo in montibus super virginitatem meam ego et compares amicæ meæ[1].» Itaque duobus exactis regressa mensibus, sacrificii munus implevit : quæ decreto populi Israël quaternis in anno diebus ab ejusdem plebis fœminis deplorabatur.

L. Ad deflendum igitur suæ virginitatis florem duos sat esse menses Jephthe filia judicavit, et adhuc non venerat resurrectio; et hoc spatio temporis satis putavit a paucis se esse defletam : vobiscum omnes populi defleverunt, omnes ingemuerunt provinciæ; et adhuc parva putatis vestra hæc esse supplicia ? Si fratrem vestro redimere possetis exitio, nollet tamen ille vestra afflictione resuscitari; quia se melius vivere credidit in vobis, qui optavit potius se ipsum mori, quam vestram videre injuriam, qui pro vobis se libenter fuit paratus offerre, qui ipso nostri doloris die dicitur hanc solam emisisse vocem : Væ miseris sororibus meis ! Itaque magis vestram destitutionem, quam suam mortem dolebat.

LI. Sed audio vos dolere, quod non acceperit sacramenta baptismatis. Dicite mihi quid aliud in nobis est, nisi voluntas, nisi petitio? Atqui etiam dudum hoc voti habuit, ut et antequam in Italiam venisset, initiaretur, et proxime baptizari se a me velle significavit; et ideo præ cæteris causis me accersendum putavit. Non habet ergo gratiam, quam desideravit : non habet, quam poposcit? Certe quia poposcit, accepit. Et unde illud est : «Justus »quacumque morte præventus fuerit, anima ejus in re»quie erit[2].»

LII. Solve igitur, Pater sancte, munus servo tuo, quod Moyses, quia in spiritu vidit, accepit : quod David, quia

[1] Judic. XI, 35-37. — [2] Sap. IV, 7.

ex revelatione cognovit, emeruit. Solve, inquam, servo tuo Valentiniano munus, quod concupivit: munus quod poposcit sanus, robustus, incolumis. Si affectus ægritudine distulisset; tamen non penitus a tua misericordia esset alienus, qui celeritate temporis esset, non voluntate fraudatus. Solve ergo servo tuo munus gratiæ tuæ, quam ille nunquam negavit, qui ante diem mortis templorum privilegia denegavit, his urgentibus, quos revereri posset. Astabat virorum caterva gentilium, supplicabat senatus: non metuebat hominibus displicere, ut tibi soli placeret in Christo. Qui habuit Spiritum tuum, quomodo non accepit gratiam tuam?

LIII. Aut si quia solemniter non sunt celebrata mysteria, hoc movet: ergo nec Martyres, si catechumeni fuerint, coronentur; non enim coronantur, si non initiantur. Quod si suo abluuntur sanguine, et hunc sua pietas abluit et voluntas (41).

LIV. Ne quæso eum, Domine, a fratre sejungas, nec jugum hoc piæ germanitatis patiaris abrumpi. Hic tuus jam, et tuo judicio vindicatus, periclitatur amplius Gratianus, si separetur a fratre, si non mereatur esse cum eo, per quem meruit vindicari. Quas ille nunc manus ad te, Pater, erigit? quas pro fratre preces fundit? quo ei inhæret amplexu? quemadmodum sibi eum non patitur avelli?

LV. Adest etiam pater, qui militiam sub Juliano (42), et tribunatus honores fidei amore contempsit. Dona patri filium, fratri germanum suum, quorum utrumque imitatus est: alterum fide, alterum devotione pariter atque pietate in templorum privilegiis denegandis. Quod patri defuerat, adjunxit: quod frater constituit, custodivit. Et huic adhuc intercessionem ascisco, cui remunerationem præsumo!

LVI. Date manibus sancta mysteria (43), pio requiem ejus

poscamus affectu. Date sacramenta cœlestia, animam nepotis nostris oblationibus prosequamur (44). Extollite populi mecum manus in sancta[1], ut eo saltem munere vicem ejus meritis rependamus. Non ego floribus tumulum ejus aspergam, sed spiritum ejus Christi odore perfundam. Spargant alii plenis lilia calathis, nobis lilium est Christus. Hoc reliquias ejus sacrabo, hoc ejus commendabo gratiam. Nunquam ego piorum fratrum separabo nomina, merita discernam. Scio quod Dominum commemoratio ista conciliet, et copula ista delectet.

LVII. Nec putet aliquis quidquam meritis eorum obitus celeritate detractum. Raptus est Enoch[2]; ne malitia mutaret cor ejus[3]: et Josias decimo octavo anno regni sui ita Domini Pascha celebravit[4], ut omnes retro principes devotione superaret, nec diutius fidei suæ meritis supervixit; imo quia plebi Judææ grave imminebat exitium, rex justus ante sublatus est. Metuo ergo ne et tu nobis aliqua nostri offensione sis raptus, ut octavo decimo regni tui anno imminentis mali acerbitatem, quasi justus evaderes.

LVIII. Sed jam chara mihi complectar viscera, et debito condam sepulcro; prius tamen singula membra perspiciam. Valentinianus meus, « Juvenis meus, et candidus » et rubeus[5], » habens in se imaginem Christi; talibus enim prosequitur Ecclesia in Canticis Christum. Nec injuriam putes : charactere Domini inscribuntur et servuli (45), et nomine imperatoris signantur milites. Denique et ipse Dominus dixit : « Nolite tangere Christos meos[6]; » et « Vos » estis lux mundi[7]. » Et Jacob dixit : « Juda, te laudabunt » fratres tui[8]. » Ad filium loquebatur, et Dominum revelabat. Et de Joseph dictum : « Filius meus ampliatus, filius » meus ampliatus Joseph[9], » et Christum significabat.

[1] Psal. CXXXIII, 2. — [2] Gen. V, 24. — [3] Sap. IV, 11. — [4] 4 Reg. XXIII, 21. — [5] Cant. V, 10. — [6] Psal. CIV, 15. — [7] Matth. V, 14. — [8] Gen. XLIX, 8. — [9] Ibid. 22.

LIX. Licet ergo et mihi charactere Domini signare servulum : « Juvenis meus candidus et rubeus, electus e decem » millibus[1]. » Electus est filius meus, cum post mortem patris parvulus ascisceretur imperio. « Caput ejus aurum » cephas, oculi ejus sicut columbæ super abundantiam » aquarum[2]. Ibi enim sedimus, et flevimus[3], » dixerunt qui inde venerunt.

LX. « Venter ejus pyxis eburnea[4], » qui reciperet oracula Scripturarum, ut posset dicere : « Ventrem meum » doleo[5], » sicut dixit Propheta; dicit enim hæc, qui imitator est Christi.

LXI. « Genæ ejus sicut phialæ aromatis, » quibus Christi influebat unguentum.

LXII. « Labia ejus sicut lilia distillantia, myrrha plena. » Manus ejus tornatæ, aureæ, plenæ Tharsis[6]; » eo quod in verbis ejus justitia refulgeret, in factis et operibus reniteret gratia : in quo et plenum virtutis et auctoritatis regalis esset alloquium, nec inflexa aliquo mortis terrore constantia, et factorum pretiosa et emendata correctio; omnis enim bonus operarius manus Christi est.

LXIII. « Fauces ejus dulcedines, et totus desiderium[7]. » Quam dulcia enim omnia judicia ejus universorum faucibus adhæserunt! Quanta gratia sermones ipsius singuli recensentur! Quemadmodum, fili, desideraris a populis? Mihi certe impressisti, quæ pectore teneo verba illa postrema, quibus me vadem tuum fieri postulabas. Reliquisti ipse de me testimonium judicii gloriosi. Ego tibi fidem meam exhibere non potui, quam parabam; dixi tamen absens, et dicentem me fidem pro te Christus audivit. Tenetur in cœlo sponsio mea, etsi non tenetur in terris : obligatus sum Deo, etsi non potui hominibus obligari.

[1] Cant. v, 10. — [2] Ibid. 11. — [3] Psal. cxxxvi, 1. — [4] Cant. v, 13, 14. — [5] Jerem. iv, 19. — [6] Cant. v, 13, 14. — [7] Ibid. 15.

LXIV. Locutus sum de corpore tuo, nunc alloquar animam tuam dignam propheticis ornamentis. Iisdem igitur utar exordiis : « Quænam est hæc prospiciens sicut di» luculum, speciosa ut luna, electa ut sol[1]? » Videor mihi te videre fulgentem, videor audire dicentem : Diluculum mihi est, pater. « Nox terrena præcessit, dies cœlestis » appropinquavit[2]. » Prospicis nos igitur, sancta anima, de loco superiore, tanquam inferiora respiciens. Existi de tenebris istius sæculi, et ut luna resplendes, ut sol refulges. Et bene ut luna : quia et ante in umbra licet istius corporis refulgebas, et terrarum tenebras illuminabas : et nunc lumen a Sole justitiæ mutuata clarum diem ducis. Videre igitur videor te tanquam de corpore recedentem, et repulsa noctis caligine surgentem diluculo sicut solem appropinquantem Deo, et rapido volatu sicut aquilam, quæ terrena sunt, relinquentem.

LXV. « Convertere, Solamitis, convertere; et videbi» mus te[3]. » Convertere ad nos, pacifica; ut gloriam tuam sororibus tuis monstres, et incipiant se tuæ quietis et gratiæ securitate solari. Semel tantum ad nos convertere, ut te videamus, et rursus convertere, atque ad Hierusalem illam civitatem sanctorum tota intensione festina. Aut certe quia ad animam piam Christus hoc dicit, jubet illam paulisper converti; ut nobis gloria ejus appareat, et requies futura cum sanctis : et postea præcipit eam ad illud supernum sanctorum festinare consortium.

LXVI. « Quid videbitis, inquit, in Sulamitide, quæ » venit sicut chori castrorum[4]? » hoc est, in ea quæ multum et adversus plurimos in corpore præliata est. Etenim pugnavit adversus extraneos hostes, pugnavit adversus lubricas sæculi mutationes, pugnavit adversus corporis fragilitates, adversus multiplices passiones. Audivit a Do-

1 Cant. VI, 9. — 2 Rom. XIII, 12. — 3 Cant. VI, 12. — 4 Id. 7. 1.

mino : « Convertere, Sulamitis.» Conversa est ad pacem semel in sæculo, conversa est iterata communione ad gratiam Christi; et ideo pulchra conversio ejus in sæculo, pulcherrimus incessus ejus et volatus in cœlum.

LXVII. Unde meretur audire : « Speciosi facti sunt » gressus tui in calceamentis, filia Aminadab[1], » hoc est, filia principis; speciosos enim processus habuisti in corpore, tanquam calceamento eo usa, non ut involucro; ut quasi superior et eminentior, quo velles tuum circumferres sine ulla offensione vestigium : vel certe sicut calceamentum illud exolveres, sicut Moyses fecit, cui dictum est : « Solve calceamentum pedum tuorum[2].»

LXVIII. Dicit igitur tibi nunc pater Aminadab, ille populi princeps : « Audi, filia, et vide quoniam concupivit » rex speciem tuam[3]. Speciosi ergo facti sunt gressus tui » in calceamentis, filia Aminadab. Moduli femorum tuo- » rum similes torquibus[4], » hoc est, consonans sibi in » omnibus factis tuis gratia atque moderatio, magnorum æquavit insignia triumphorum. Denique moderatione tua et tranquillitate pacifica nec Gallia hostem sensit, et Italia hostem repulit, qui ejus finibus imminebat. Torques autem insignia esse victoriæ dubitari non potest (46), cum ii qui in bello fortiter fecerint, torquibus honorentur.

LXIX. « Umbilicus tuus crater tornatilis, non deficiens » mixto. Venter tuus acervus tritici, muniti inter lilia. » Cervix tua sicut turris eburnea. Oculi tui sicut stagna » in Esebon[5].» Bonus umbilicus animæ, virtutum omnium capax, sicut crater ab ipso fidei auctore tornatus; Sapientia enim in cratere miscuit vinum suum, dicens : « Venite, » edite panes meos, et bibite vinum, quod miscui vobis[6].» Umbilicus ergo iste tornatus omni decore virtutum non

[1] Cant. VII, 1. — [2] Exod. III, 5. — [3] Psal. XLIV, 11. — [4] Cant. VII, 1. — [5] Ibid. 2, et seqq. — [6] Prov. IX, 5.

deficit mixto. Venter quoque ejus non solum justitiæ velut frumentario cibo replebatur, sed etiam gratia suavitateque florebat sicut lilium. Cervix quoque ejus candida et pura, jugo Christi sponte subjecta, cogitationes rationabiles, fidei odor, circumcisionis attentio, ornatus capitis gloriosus; quod non regalia diademata, sed Dominici sanguinis insignia coronarent.

LXX. Merito tanquam rex peccati victor, et cœlesti corona redimitus ascendit, cujus animæ dicit Deus Verbum : « Quam pulchra et suavis facta es, charitas, in de» liciis tuis[1] ! » Pulchra per virtutis decorem, suavis per » gratiam. Procera sicut palma, quæ vincentis est præmium.

LXXI. Huic ascendenti animæ Gratianus frater occurrit, et complexus eam, dicit : « Ego fratri meo, et super me » conversio djus[2] ; » vel quod sibi eum cupiat inhærere, vel quod pietate fraterna quasi advocatus assistat, dicens conversionem ejus etiam suæ gratiæ præferendam.

LXXII. « Veni, inquit, frater meus, exeamus in agrum, » requiescamus in castellis, diluculo surgamus in vineas[3]; » hoc est, venisti eo ubi diversarum virtutum fructus pro singulorum meritis deferuntur, ubi abundant meritorum præmia. Exeamus ergo in agrum, in quo non vacuus labor, sed fœcundus proventus est gratiarum. Quod in terris seminasti, hîc mete : quod ibi sparsisti, hîc collige. Aut certe veni in illum agrum, qui est odor Jacob, hoc est, veni in gremium Jacob, ut sicut Lazarus pauper in Abrahæ sinu, ita etiam tu in Jacob patriarchæ tranquillitate quiescas; sinus enim Patriarcharum recessus quidam est quietis æternæ[4]. Merito ergo Jacob ager est fructuosus, sicut Isaac patriarcha testatus est dicens : « Ecce odor » filii mei, tanquam odor agri pleni, quem benedixit Do» minus[5]. »

[1] Cant. VII, 6. — [2] Ibid. 10. — [3] Ibid. 11, 12. — [4] Luc. XVI, 22. — [5] Gen. XXVII.

LXXIII. « Requiescamus, inquit, in castellis, » ostendens illic esse requiem tutiorem, quæ septo cœlestis refugii munita atque vallata, non exagitetur sæcularium incursibus bestiarum.

LXXIV. « In foribus, inquit, nostris omnes fœtus ar-» borum : nova et vetera, frater meus, servavi tibi[1]. Quis » dabit te, frater, fratrem mihi, lactentem ubera matris » meæ ? Inveniens te foris, osculabor te; et quidem non » spernent me : assumam te, et inducam te in domum » matris meæ, et in secretum ejus quæ concepit me. Potum » dabo tibi a vino operosi unguenti, a fluxu malorum gra-» natorum meorum. Læva ejus sub caput meum, et dex-» tera ejus complectetur me[2]. » Promittit fratri augustæ memoriæ Gratianus præsto sibi fructus diversarum esse virtutum; fuit enim et ipse fidelis in Domino, pius atque mansuetus, puro corde. Fuit etiam castus corpore, qui præter conjugium nescierit fœminæ alterius consuetudinem.

LXXV. Ideo in foribus sedis suæ habet fructus paratos, nec longe petendos. Offert quæ servaverit fratri nova et vetera, hoc est, et Testamenti Veteris, et Evangelii sacramenta, et dicit : « Quis dabit te, frater, fratrem mihi » lactentem ubera matris meæ, » hoc est, non quicumque te, sed Christus illuminavit gratia spiritali. Ille te baptizavit, quia humana tibi officia defuerunt. Plus adeptus es, qui minora te amisisse credebas. Quæ sunt ubera Ecclesiæ, nisi sacramenta baptismatis ? Et bene ait : « Lacten-» tem, » quasi eum qui baptizatus lactis nivei succum requirat. « Inveniens, inquit, te foris, osculabor te, » hoc est, extra corpus te reperiens, osculo mysticæ pacis amplectar. Nemo te spernet, nullus excludet, in penetralia

[1] Cant. VII, 13. — [2] Id. VIII, 1-3.

te et arcana Ecclesiæ matris inducam, et in omnia secreta mysterii; ut bibas poculum gratiæ spiritalis.

LXXVI. Amplexatus igitur fratrem, deducere eum cœpit ad propriam mansionem : et quia pio officio ad ulteriora processerat, cum fratre cœpit ascendere, petens ut sibi et fratri major illic charitas augeatur, eo quod vitia humana defecerant, invidia atque jactantia, quæ in plerisque solent fraternæ pietatis jura vacuare.

LXXVII. Videntes eos vel Angeli, vel aliæ animæ, quærunt ab iis, quæ veluti comitatu suo fratres hos et officio deducebant, dicentes : « Quæ est hæc quæ ascendit » candida, innitens super fratrem suum[1]? » Nec nos quidem dubitemus de meritis Valentiniani, sed jam credamus vel testimoniis Angelorum, quod detersa labe peccati, ablutus ascendit, quem sua fides lavit, et petitio consecravit. Credamus, et sicut alii habent, quia « Ascendit a deserto, » hoc est, ex hoc arido et inculto loco ad illas florulentas delectationes, ubi cum fratre conjunctus æternæ vitæ fruitur voluptate.

LXXVIII. Beati ambo, si quid meæ orationes valebunt[2]! nulla dies vos silentio præteribit, nulla inhonoratos vos mea transibit oratio, nulla nox (47) non donatos aliqua precum mearum contextione transcurret : omnibus vos oblationibus frequentabo. Quis prohibebit innoxios nominare? Quis vetabit commendationis prosecutione complecti? « Si oblitus fuero te, sancta Hierusalem; » hoc est, sancta anima, pia et pacifica germanitas, « Obli- » viscatur me dextera mea : adhæreat lingua mea faucibus » meis, si non meminero tui, si non meminero Hierusalem

[1] Cant. VIII, 5. — [2] Hic allusio manifesta est ad illos duos Virgilii versus Æneid, IX, 446 et 447 :

Fortunati ambo! si quid mea carmina possunt,
Nulla dies unquam memori vos eximet ævo.

» in principio meæ lætitiæ[1]. » Ipse me citius, quam vos obliviscar : et si unquam sermo tacebit, loquetur affectus : et si vox deficiet, non deficiet gratia, quæ meis est infixa præcordiis.

LXXIX. Quomodo ceciderunt potentes? Quomodo uterque super illa Babylonis ceciderunt flumina[2]? Quomodo rapidiora utriusque vitæ fuere curricula, quam ipsius Rhodani sunt fluenta? O mihi Gratiane et Valentiniane speciosi et charissimi, quam angusto vitam fine clausistis! quam proxima vobis mortis fuere confinia! quam sepulcra vicina! Gratiane, inquam, et Valentiniane, in vestris nominibus adhærere juvat, atque delectat in vestri commemoratione requiescere. O omnibus Gratiane et Valentiniane speciosi et charissimi! Inseparabiles in vita, et in morte non estis separati[3]. Non vos discrevit tumulus, quos non discernebat affectus. Non causa mortis separavit, quos pietas una jungebat. Non virtutum distantia dispares fecit, quos religio una fovebat. Super columbas simpliciores, super aquilas leviores, super agnos clementiores, super vitulos innocentiores. Gratiani sagitta non est reversa retro, et Valentiniani justitia non fuit vacua, nec inanis auctoritas. Quomodo sine pugna ceciderunt potentes?

LXXX. Doleo in te, fili Gratiane, suavis mihi valde. Plurima dedisti tuæ pietatis insignia. Tu me inter tua pericula requirebas, tu in tuis extremis me appellabas, meum de te plus dolebas dolorem. Doleo etiam in te, fili Valentiniane, speciosus mihi valde. Deciderat amor tuus in me, sicut amor pignoris. Tu per me putabas eripi te periculis : tu me non solum ut parentem diligebas; sed ut redemptorem tui, et liberatorem sperabas. Tu dicebas : Putas ne, videbo patrem meum? Speciosa de me voluntas

[1] Psal. CXXXVI, 5, et seqq. — [2] 2 Reg. XIX, 1. — [3] 2 Reg. I, 23.

tua, sed non efficax præsumptio. Hei mihi vana spes in homine! sed tu in sacerdote Dominum requirebas. Hei mihi quod voluntatem tuam non ante cognovi! Hei mihi quod non clanculo ante misisti! Hei mihi qualia amisi pignora! « Quomodo ceciderunt potentes, et perierunt arma concupiscenda[1]? »

LXXXI. Domine, quia nemo habet, quod alii plus deferat, quam quod sibi optat; non me ab illis post mortem separes, quos in hac vita charissimos sensi. « Domine, peto ut ubi ego fuero, sint et illi mecum[2]; » ut vel illic eorum perpetua copula fruar, quia hic uti eorum diuturniore conjunctione non potui. Te quæso, summe Deus, ut charissimos juvenes matura resurrectione suscites et resuscites; ut immaturum hunc vitæ istius cursum maturiore suscitatione compenses. Amen.

[1] 2 Reg. I, 27. — [2] Joan. XVII, 24.

S. AMBROSII

MEDIOLANENSIS EPISCOPI

DE OBITU

THEODOSII

ORATIO [1].

I. Hoc [2] nobis motus terrarum graves (48), hoc juges pluviæ minabantur, et ultra solitum caligo tenebrosior denuntiabat, quod clementissimus imperator Theodosius excessurus esset e terris. Ipsa igitur excessum ejus elementa mœrebant. Cœlum tenebris obductum, aër perpeti horrens caligine, terra quatiebatur motibus, replebatur aquarum alluvionibus. Quidni mundus ipse defleret eum principem continuo esse rapiendum, per quem dura mundi istius temperari solerent; cum criminum pœnas indulgentia præveniret.

II. Et ille quidem abiit accipere sibi regnum quod non deposuit, sed mutavit, in tabernacula Christi jure pietatis ascitus, in illam Hierusalem supernam, ubi nunc positus dicit : Sicut audivimus, ita et vidimus in civitate Domini

[1] Scripta ann. 395. — [2] Vide D. Guillon, tom. IX, pag 335-445.

»virtutum, in civitate Dei nostri, quam Deus fundavit in »æternum[1].» Sed plurimos tanquam paternodestitutos præsidio dereliquit, ac potissimum filios. Sed non sunt desti tuti, quos pietatis suæ reliquit hæredes : non sunt destituti, quibus Christi acquisivit gratiam, et exercitus fidem (49): cui documento fuit Deum favere pietati, ultoremque esse perfidiæ.

III. Ejus ergo principis et proxime conclamavimus obitum et nunc quadragesimam celebramus, assistente sacris altaribus Honorio principe; quia sicut sanctus Joseph patri suo Jacob quadraginta diebus humationis officia detulit, ita et hic Theodosio patri justa persolvit. Et quia alii tertium diem et trigesimum, alii septimum et quadragesimum observare consueverunt, quid doceat lectio, consideremus. « Defuncto itaque Jacob, præcepit, inquit, »Joseph pueris sepultoribus, ut sepelirent eum. Et sepe»lierunt sepultores Israël, et repleti sunt ei quadraginta »dies; sic enim dinumerantur dies sepulturæ. Et luxit »eum (50) Ægyptus septuaginta diebus[2]. »Hæc ergo sequenda solemnitas, quam præscribit lectio. Sed etiam in Deuteronomio scriptum est : « Quia planxerunt filii Israël »Moysen diebus triginta, et consummati sunt dies luc»tus[3]. » Utraque ergo observatio habet auctoritatem; quia necessarium pietatis impletur officium.

IV. Bonus itaque Joseph, qui formam pio muneri dedit, quem amabat pater, cuique dixit : « Adjuvet te Deus »meus, et benedicat te benedictione terræ habentis om»nia, propter benedictionem mamillarum et vulvæ, be»nedictiones matris tuæ, et propter benedictiones pa»tris tui[4] : »pii patris soboles bona. Celebrat ergo et iste quadragesimam patris Jacob, supplantatoris illius[5]; et

[1] Psal. XLVII, 9. — [2] Gen. L, 2. — [3] Deut. XXXIV, 8. — [4] Gen. XLIX, 25. — [5] Id. XXVII, 36.

nos celebramus Theodosii quadragesimam. qui imitatus Jacob, supplantavit perfidiam tyrannorum, qui abscondit simulacra gentium (51); omnes enim cultus idolorum fides ejus abscondit, omnes eorum cæremonias obliteravit: qui etiam iis qui in se peccaverant, doluit quam dederat periisse indulgentiam, et veniam denegatam (52). Sed non negabunt filii, quod donavit pater: non negabunt, etiamsi quidam interturbare conatus sit; neque enim poterunt negare, quod in commune donavit, qui solvunt, quod singulis dedit.

V. Nihil gloriosius exitus tanti principis habuit, qui omnia jam filiis tradidisset (53), regnum, potestatem, nomen Augusti: nihil, inquam, speciosius ei in morte servatum est, quam quod in aliquantis promissa annonarum exigendarum relaxatio (54), dum moratur, facta est successio ejus indulgentiarum hæreditas; ut ille qui voluit impedire, sibi odium fecerit, Theodosio tamen tantæ cumulus gratiæ non sit ademptus. Nec immerito, si enim privatorum ultimæ voluntates, et deficientium testamenta habent perpetem firmitatem; quomodo potest tanti principis esse irritum testamentum? Gloriosius quoque in eo Theodosius, qui non communi jure testatus est; de filiis enim nihil habebat novum quod conderet, quibus totum dederat, nisi ut eos præsenti commendaret parenti (55): et de subditis sibi et commissis testari debuit, ut legata dimitteret, fidei commissa signaret. Præcepit dari legem indulgentiæ, quam scriptam reliquit. Quid dignius, quam ut testamentum imperatoris lex sit?

VI. Ergo tantus imperator recessit a nobis, sed non totus recessit; reliquit enim nobis liberos suos, in quibus eum debemus agnoscere, et in quibus eum et cernimus et tenemus. Nec moveat ætas: fides militum imperatoris perfecta est ætas; est enim perfecta ætas, ubi perfecta est

virtus. Reciproca hæc; quia et fides imperatoris militum virtus est.

VII. Recognoscitis nempe quos vobis Theodosii fides triumphos acquisiverit (56). Cum locorum angustiis et impedimentis calonum agmen exercitus paulo serius in aciem descenderet, et inequitare hostis mora belli videretur, desilivit equo princeps, et ante aciem solus progrediens, ait : Ubi est Theodosii Deus? Jam hoc Christo proximus loquebatur. Quis enim posset hoc dicere, nisi qui Christo se adhærere cognosceret? Quo dicto excitavit omnes et exemplo omnes armavit. Et jam certe senior ætate, sed validus fide.

VIII. Theodosii ergo fides fuit vestra victoria : vestra fides filiorum ejus fortitudo sit. Fides ergo auget ætatem. Denique nec Abraham, ut in senectute generaret filium, consideravit ætatem : nec Sara, ut pareret. Nec mirum si auget ætatem fides, cum repræsentet futura. Quid enim est fides; nisi rerum earum, quæ sperantur, substantia[1]? Sic nos Scripturæ docent. Ergo si substantia eorum, quæ sperantur, fides est; quanto magis eorum, quæ videntur? Bona fides, de qua scriptum est : « Justus autem ex fide » vivit[2]. » Quod si substraxerit se, non placebit animæ meæ.

IX. Nos autem non subtrahamus nos ad dispendium animæ, sed inhæreamus fidei ad animæ nostræ acquisitionem; quoniam in hac fidei militia testimonium consecuti sunt seniores nostri Abraham, Isaac et Jacob. Et ideo hæreditatem nobis fidei reliquerunt. Fidelis Abraham, qui non ex operibus, sed ex fide justificatus est[3]; quoniam Deo credidit : Isaac, qui per fidem nec gladium ferituri parentis expavit[4] : Jacob, qui paternæ fidei vestigiis

[1] Hebr. XI, 1. — [2] Id. X, 30. — [3] Gen. XV, 6. — [4] Id. XXII, 9.

intentus, dum iter agit, Angelorum vidit exercitum, et vocavit concilium Dei[1].

X. Alibi quoque, id est, in libris Regnorum, Eliseus erat intra Samariam, et subito eum circumfusus Syrorum obsedit exercitus. Vidit eos Giezi, et ait ad dominum suum : « O domine, quid faciemus? Et dixit Eliseus » propheta : Noli timere; quoniam nobiscum plures sunt, » quam cum illis. Et rogavit ut aperiret Dominus oculos » Giezi. Et aperti sunt oculi ejus, et vidit plenum montem » equis et curribus in circuitu Elisei. Et rogavit Eliseus » ut percuteret eos Deus cæcitate, et percussi sunt, et in- » troierunt in civitatem, quo ingrederentur, nequaquam » videntes[2]. » Audistis certe, milites, qui circumfusi estis, quia ubi perfidia, ibi cæcitas est. Merito ergo cæcus erat exercitus infidelium. Ubi autem fides, ibi exercitus Angelorum est. Bona itaque fides, quæ frequenter operatur in mortuis. Denique adversarius, et legiones suæ quotidiana Martyrum virtute torquentur. Unde arbitror quod fila chordarum citharæ ideo fides dicantur, quoniam et mortua sonum reddant.

XI. Quo magis ac magis enitendum est, ne in hoc vivendi munere siti, simus ingrati : sed pii pignoribus principis sedulum ac patrium impendamus affectum. Solvite filiis ejus, quod debetis patri. Plus debetis defuncto, quam debuistis viventi. Etenim si in liberis privatorum non sine gravi scelere minorum jura temerantur; quanto magis in filiis imperatoris?

XII. Addatur eo cujus imperatoris? imperatoris pii, imperatoris misericordis, imperatoris fidelis, de quo non mediocre locuta est Scriptura dicens : « Magnum et hono- » rabile est homo misericors : invenire autem virum fidelem » difficile est[3]. » Si magnum est misericordem aut fidelem

[1] Gen. XXXII, 1. — [2] 4 Reg. VI, 15, et seqq. — [3] Prov. XX, 6.

quemcumque hominem invenire; quanto magis imperatorem, quem potestas ad ulciscendum impellit, sed revocat tamen ab ultione miseratio? Quid præstantius fide imperatoris, quem non extollat potentia, superbia non erigat, sed pietas inclinet? De quo præclare Salomon ait: « Iniqui » regis minitatio similis rugitui leonis: sicut autem ros in » herba, sic et hilaritas ejus[1]. » Quantum igitur est deponere terrorem potentiæ, præferre suavitatem gratiæ?

XIII. Beneficium se putabat accepisse augustæ memoriæ Theodosius, cum rogaretur ignoscere; et tunc proprior erat veniæ, cum fuisset commotio major iracundiæ. Prærogativa ignoscendi erat indignatum fuisse: et optabatur in eo, quod in aliis timebatur, ut irasceretur. Hoc erat remedium reorum; quoniam cum haberet supra omnes potestatem, quasi parens expostulare malebat, quam quasi judex punire. Sæpe trementes vidimus, quos objurgabat, et convictos sceleris, cum desperassent, solutos crimine. Vincere enim volebat, non plectere æquitatis judex, non pœnæ arbiter, qui nunquam veniam confitenti negaret: aut si quid esset, quod occulta conscientia involveret, Deo servabat. Hanc vocem ejus homines magis, quam pœnam timebant; quod tanta imperator ageret verecundia, ut mallet sibi homines religione quam timore astringere.

XIV. Maximum philosophorum impunitatem ferunt dedisse iis facinoribus, quæ per iram commissa forent: sed Scriptura divina melius ait: « Irascimini, et nolite pec- » care[2]. » Maluit peccatum recidere, quam excusare. Satius est in indignatione laudem clementiæ reperire, quam ira in ultionem excitari.

XV. Quis ergo dubitabit filius ejus apud Dominum maximum præsidium fore? Domino favente, Arcadius imperator, jam validus juventa est: Honorius continuo pul-

[1] Prov. xix, 12. — [2] Psal. iv, 5.

sat adolescentiæ fores, provectior ætate quam Josias. Ille enim destitutus patre, orsus imperium usque ad tricesimum et primum annum regni sui perduxit ætatem, et placuit Domino[1]; quoniam præ cæteris regibus Israël Domini Pascha celebravit, et cæremoniarum abolevit errores. Asa quoque adhuc invalidus corporis robore, cum regnandi curricula recepisset, quadraginta annis regnavit in Hierusalem : qui cum Æthiopum infinita urgeretur atque innumerabili multitudine, speravit a Domino et in paucis se posse salvari[2]. » Utinam tam fidelis processu, quam devotus exordio! Nam servatus in paucis et victor, postea a Syris auxilia, relicto Domino, postulavit, et medicos adhibuit ad pedum dolorem; accepto enim tanto indicio divini favoris, auxiliatorem suum derelinquere non debuit, sed tenere. Ideo ei nec medici profuerunt, et quasi incredulus mortem implevit.

XVI. Sed illorum patres Abias et Amos ambo infideles : Theodosius vero plenus timoris Dei, plenus misericordiæ, speramus quod liberis suis apud Christum præsul assistat, si Dominus propitius sit rebus humanis. Bonum est misericors homo, qui dum aliis subvenit, sibi consulit, et in alieno remedio vulnera sua curat. Agnoscit enim se esse hominem, qui novit ignoscere : et vias Christi sequitur, qui carne suscepta, maluit in hunc mundum redemptor venire, quam judex.

XVII. Unde pulchre Psalmista dixit : « Dilexi, quoniam » exaudiet Dominus vocem orationis meæ[3]. » In quo Psalmo dum legitur, velut ipsum Theodosium loquentem audivimus. « Dilexi, » inquit : agnosco vocem piam, cujus testimonia vocis agnosco. Et vere dilexit, qui officia diligentius implevit; qui servavit hostes; qui dilexit inimicos; qui iis, a quibus est appetitus, ignovit; qui regni affectatores

[1] 4 Reg. XXII, 1, et seqq. — [2] 3 Reg. XV, 8. — [3] Psal. CXIV, 1.

perire non est passus. Non mediocris, sed perfecti in Lege vox ista est dicere : « Dilexi. Plenitudo enim Legis, dilec- » tio est[1]. » Sed quid dilexerit, audiamus. Cum tacetur genus dilectionis, utique divinæ charitatis gratia significatur, qua diligimus illud, quod est super omnia desiderabilia desiderabile, de quo scriptum est : « Diliges Dominum » Deum tuum[2]. »

XVIII. Ergo discedens e terris pia anima, et sancto repleta Spiritu, quasi interrogantibus iis, qui sibi occurrerunt, cum sese ad sublimia et superna subrigeret, dicebat: « Dilexi. » Nihil hoc plenius, nihil expressius. Interrogabant Angeli vel Archangeli : Quid egisti in terris? occultorum enim est solus cognitor Deus. Dicebat, « Dilexi; » hoc est dicere : Legem implevi, Evangelium non præterivi; hoc est dicere : Morti me obtuli, et « Tota die æsti- » matus sum sicut ovis occisionis[3]. » Et ideo confido, « Quia » neque mors, neque vita, neque Angeli, neque Virtutes, » neque altitudo, neque profundum, neque creatura alia » poterit nos separare a charitate Dei, quæ est in Christo » Jesu Domino nostro[4]. »

XIX. Hoc mandatum Legis etiam in Evangelio Dominus Jesus docet esse servandum, cum dicit ad Petrum : « Simon Joannis, diligis me? et ille respondit : Tu scis, » Domine, quia diligo te. Et iterum dixit : Simon Joan- » nis, diligis me? et iterum respondit : Etiam, Domine, » tu scis quia diligo te. Et tertio interrogatus ait : Do- » mine, omnia tu scis, tu nosti quia amo te[5]. » Confirmavit itaque charitatem trina responsio, vel abolevit trinæ negationis errorem. Et hic trinam responsionem si quærimus, invenimus : « Dilexi, quoniam exaudiet Dominus » vocem orationis meæ[6]. » Dilexi, quoniam inclinavit au-

[1] Rom. XIII, 10. — [2] Deut. VI, 5. — [3] Psal. XLIII, 22. — [4] Rom. VIII, 38, 39. — [5] Joan. XXI, 15, et seqq. — [6] Psal. CXIV, 1, et seqq

rem suam mihi, ut in diebus meis invocarem eum. Dilexi, quia tribulationem et dolorem inveni, et pro nomine Dei mei pericula inferni non refugi, sed expectavi, ut comprehendere et invenire me possent.

XX. Et pulchre ait : «Dilexi,» quia jam cursum vitæ hujus impleverat. Unde et Apostolus in passione jam positus ait : «Certamen bonum certavi, cursum consummavi, fidem servavi; quod reliquum est, reposita est mihi corona justitiæ[1].» Magnus Dominus, qui nobis dedit certamina, quibus mereatur, qui vicerit, coronari. »Dilexi, inquit confidens, quoniam exaudiet Dominus »vocem orationis meæ.»

XXI. Dilexi, et ideo inclinavit aurem suam mihi, ut jacentem erigeret, mortuum resuscitaret. Non enim Deus inclinat aurem suam, ut audiat corporaliter : sed ut condescendat nobis, quo nos audire dignetur, et infirmitatis nostræ relevare substantiam. Inclinat se nobis, ut nostra ad eum ascendat oratio. Voce non indiget, qui misericordiam defert; neque enim voce indiguit, qui Moysen tacentem audivit[2] : et non loquentem, sed interpellantem gemitibus ineffabilibus ad se clamare dicebat. Novit Deus et sanguinem audire, cui nulla vox subest, lingua non suppetit[3]: sed accepit vocem sacræ titulo passionis. Clamavit in martyrio, clamavit in parricidio, quod pertulit pro sacrificio.

XXII. «Dilexi,» inquit, et ideo diligens feci voluntatem Domini, et invocavi eum non in paucis, sed in omnibus diebus vitæ meæ[4]. Nam certis diebus invocare, non omnibus, fastidientis est, non sperantis : et pro usu affluentium commodorum, mercedem gratiarum referre, non pro devotionis affectu. Et ideo Paulus : «In omnibus,

[1] 2 Tim. IV, 7.8. — [2] Exod. XIV, 15. — [3] Gen. IV. 10. — [4] Psal. CXIV, 2.

» inquit, gratias agite[1]. » Quando enim non habes quod Deo debeas? aut quando sine Dei munere es, cui quotidie vivendi usus a Domino est? « Quid enim habes, quod non » accepisti[2]? » Ergo quia semper accipis, semper invoca : et quia quod habes, a Domino est, debitorem te semper esse cognosce. Malo tamen ut quasi diligens, quam coactus debitum tuum solvas.

XXIII. Audis dicentem : « Circumdederunt me dolores » mortis? » Ego tamen et in mortis dolore Dominum dilexi. « Pericula inferni invenerunt me[3], » non timentem utique, sed amantem, sed sperantem, quod nullæ me angustiæ, nulla persecutio, nulla pericula, nullus gladius separet a Christo. Denique volens invenit tribulationem et dolorem, sciens quia tribulatio patientiam operatur, patientia probationem, probatio spem[4]. Etenim quasi bonus athleta quæsivit certamina, ut coronam inveniret; quam tamen non suis viribus, sed Domini auxilio novit sibi esse donatam. Non enim potuisset vincere, nisi eum qui certantes adjuvat, invocasset.

XXIV. Miser homo congreditur, ut vincat; et ipse in periculum ruit, nisi Domini nomen affuerit, nisi cum veretur, oraverit dicens : « O Domine, libera animam » meam[5]. » Hinc illud Apostolicum : « Video legem carnis » meæ repugnantem legi mentis meæ, et captivantem me » in legem peccati, quod est in membris meis. Infelix ego » homo! quis me liberabit de corpore mortis hujus? Gra- » tia Dei per Jesum Christum Dominum nostrum[6]. »

XXV. Ille vincit, qui gratiam Dei sperat, non qui de sua virtute præsumit[7]. Cur enim non præsumas gratiam, cum habeas præsulem certaminis misericordem : « Miseri- » cors enim et justus Dominus, et Deus noster miseretur[8]. »

1 1 Thess. v, 17. — 2 1 Cor. iv, 7. — 3 Psal. cxiv, 3. — 4 Rom. viii, 35. 5 Psal. cxiv, 4. — 6 Rom. vii, 23, et seqq. — 7 Jacob. xxi, 3. — 8 Psal. xi, 45.

Bis misericordiam posuit, semel justitiam : in medio justitia est, gemino septo inclusa misericordiæ; superabundant enim peccata, superabundet ergo misericordia. Apud Dominum omnium virtutum abundantia est; quia Dominus virtutum est[1]. Neque tamen justitia sine misericordia est, neque sine miseratione justitia; quia scriptum est : « Noli esse nimium justus[2]. » Quod supra mensuram est, etsi bonum est, tamen tu non sustines. Mensuram serva, ut secundum mensuram recipias.

XXVI. Non impedivit tamen justitiam misericordia; quia misericordia ipsa justitia est : « Dispersit, dedit pauperibus, justitia ejus manet in æternum[3]; » novit enim justus debere se infirmis atque inopibus subvenire. Unde Dominus veniens ad baptismum, ut nobis infirmantibus peccata donaret, ait ad Joannem : « Sine modo; sic enim decet nos implere omnem justitiam[4]. » Liquet igitur justitiam esse misericordiam, et misericordiam esse justitiam. Etenim si Dei nos misericordia non sustentaret, quomodo in ipso exordio parvuli viveremus; cum effusi utero de calidis in frigida, de humidis in arida, piscium more, jactemur, quos naufragos in hanc vitam quidam velut naturæ fluctus expuerit? Ratio deest, sed gratia divina non deficit. Ipse ergo custodit parvulos[5], aut certe eos qui se parvulos humili confitentur affectu.

XXVII. Bona igitur humilitas, quæ liberat periclitantes, jacentes erigit. Novit eam ille qui dixit : « Ecce sum, ego peccavi, et ego pastor male feci; et isti in hoc grege quid fecerunt? Fiat manus tua in me[6]. » Bene hoc dicit, qui regnum suum Deo subjecit, et pœnitentiam gessit, et peccatum suum confessus, veniam postulavit : ipse per humilitatem pervenit ad salutem. Humiliavit se Christus,

[1] Psal. xxiii, 10. — [2] Eccle. vii, 17. — [3] Psal. cxi, 9. — [4] Matth. iii, 15.
[5] Psal. cxiv, 6. — [6] 2 Reg. xxiv, 17.

ut omnes elevaret : ipse ad Christi pervenit requiem, qui humilitatem Christi fuerit secutus.

XXVIII. Et ideo quia humilem se præbuit Theodosius imperator, et ubi peccatum obrepsit, veniam postulavit, conversa est anima ejus in requiem suam, sicut habet Scriptura quæ dicit : « Convertere, anima mea, in re-»quiem tuam; quia Dominus benefecit tibi[1]. » Pulchre dicit animæ : « Convertere, » quasi diuturno cujusque operis sudore exercitæ, ut a labore convertatur ad requiem. Convertitur equus ad stabulum, ubi cursum impleverit : navis ad portum, ubi ad stationem fidam a fluctuum mole subducitur. Sed quid est, quod ait : « In requiem tuam, » nisi secundum illud intelligas, quod ait Dominus Jesus : « Venite, benedicti Patris mei, hæreditate possidete pa-»ratum vobis regnum a constitutione mundi[2]? » Tanquam enim possessionem hæreditariam recipimus ea, quæ promissa sunt nobis ; fidelis enim Deus, qui semel servis suis præparata non subtrahit. Si fides nostra maneat, manet et sponsio.

XXIX. Vide, o homo, circa te gratiam Christi : adhuc in terris quateris, et in cœlo possides. Ibi ergo sit cor tuum, ubi est possessio tua. Hæc est requies quæ justis debetur, negatur indignis. Unde ait Dominus : « Sicut ju-»ravi in ira mea, si introibunt in requiem meam[3]; » qui enim non cognoverunt vias Domini, non ingrediuntur in requiem Domini. Qui autem bonum certamen certavit, et cursum consummavit[4], ipsi dicitur : « Convertere in re-»quiem tuam[5]. » Bona requies præterire quæ mundi sunt, et illis quæ supra mundum sunt, cœlestibus consortiis requiescere secretorum. Hæc est requies, ad quam Propheta properavit, dicens : « Quis dabit mihi pennas sicut

[1] Psal. CXIV, 7. — [2] Matth. XXV, 34. — [3] Psal. XCIV, 11. — [4] 2 Tim. IV, 7. — [5] Psal. CXIV, 7.

»columbæ, et volabo et requiescam[1]?» Hanc sanctus requiem suam novit, ad hanc requiem convertendum animæ suæ dicit. Erat ergo anima in requie sua, ad quam dicit esse redeundum. Hæc est requies sabbati magni, ut unusquisque Sanctorum supra mundi sensibilia sit, in illo intelligibili secreto totus intentus, atque adhærens Deo. Hæc est requies illa sabbati, quo requievit Deus ab omnibus operibus mundi istius[2].

XXX. Feriatus his sæculi curis Theodosius se ereptum gaudet, et elevat animam suam, atque ad illam perpetuam dirigit requiem, pulchre sibi consultum asserens, quod eripuerit animam ejus Deus de morte[3], quam mortem frequenter in hoc sæculi istius lubrico sustinebat, inquietus fluctibus peccatorum : eripuerit etiam oculos ejus a lacrymis; fugiet enim dolor et tristitia et gemitus[4]. Et alibi habemus : «Delebit omnem lacrymam ab oculis eorum, »et mors non erit amplius, neque luctus, neque clamor, »neque dolor[5].» Si ergo mors non erit, lapsum sentire non poterit in illa requie constitutus : sed placebit Deo in regione vivorum. Non enim ut hic homo involutus est mortis corpore obnoxio lapsibus atque delictis ; ita et illic. Ideoque regio illa vivorum est, ubi anima est, quæ ad imaginem et similitudinem Dei facta est, non caro figurata de limo[6]. Ideo caro in terram revertitur, anima ad requiem festinat supernam, cui dicitur : «Con»vertere, anima mea, in requiem tuam[7].»

XXXI. In quam festinavit intrare Theodosius, atque ingredi civitatem Hierusalem, de qua dictum est : «Et re»ges terræ ferent gloriam suam in illam[8].» Illa est vera gloria, quæ ibi sumitur; illud regnum beatissimum, quod ibi possidetur, ad quod festinabat Apostolus, dicens : Au-

[1] Psal. LIV, 7. — [2] Gen. II, 2. — [3] Psal. CXIV, 8. — [4] Isaï. XXXV, 10. — [5] Apoc. XXI, 4. — [6] Gen. I, 27. — [7] Psal. CXIV, 9. — [8] Apoc. XXI, 24.

demus ergo, et consentimus magis peregrinari de corpore, et adesse ad Dominum; et ideo connitimur sive absentes, sive præsentes placere illi[1].

XXXII. Absolutus igitur dubio certamine, fruitur nunc augustæ memoriæ Theodosius luce perpetua, tranquillitate diuturna, et pro iis quæ in hoc gessit corpore remunerationis divinæ fructibus gratulatur. Ergo quia dilexit augustæ memoriæ Theodosius Dominum Deum suum, meruit Sanctorum consortia.

XXXIII. Et ego, ut quadam sermonem meum peroratione concludam, dilexi virum misericordem, humilem in imperio, corde puro, et pectore mansueto præditum, qualem Dominus amare consuevit, dicens: «Supra quem » requiescam, nisi supra humilem, et mansuetum[2]?»

XXXIV. Dilexi virum, qui magis arguentem, quam adulantem probaret. Stravit omne, quo utebatur insigne regium (57), deflevit in Ecclesia publice peccatum suum, quod ei aliorum fraude obrepserat: gemitu et lacrymis oravit veniam. Quod privati erubescunt, non erubuit Imperator, publice agere pœnitentiam: neque ullus postea dies fuit, quo non illum doleret errorem. Quid, quod præclaram adeptus victoriam; tamen quia hostes in acie prostrati sunt, abstinuit a consortio sacramentorum, donec Domini circa se gratiam filiorum experiretur adventu (58).

XXXV. Dilexi virum, qui me in supremis suis ultimo spiritu requirebat. Dilexi virum, qui cum jam corpore solveretur, magis de statu Ecclesiarum, quam de suis periculis angebatur. Dilexi ergo, fateor, et ideo dolorem meum intimo viscere dolui, et prolixiore sermonis prosecutione solandum putavi. Dilexi, et præsumo de Domino quod suscipiat vocem orationis meæ, qua prosequor animam piam.

[1] 2 Cor. v, 6 9. — [2] Isaï. LXVI, 2.

XXXVI. « Circumdederunt me dolores mortis, pericula » inferni invenerunt me[1]; » multorum enim pericula sunt, sed remedia paucorum. In omnibus sacerdos periclitatur, in omnibus reis angitur; quod enim alii patiuntur, ipse sustinet: et iterum liberatur, cum alii qui tenentur, periculis liberantur. Conteror corde; quia ereptus est vir, quem vix possumus invenire : sed tamen tu solus, Domine, invocandus es, tu rogandus, ut eum in filiis repræsentes. Tu, Domine, custodiens etiam parvulos in hac humilitate, salvos facito sperantes in te[2]. Da requiem perfectam servo tuo Theodosio, requiem illam, quam præparasti sanctis tuis. Illo convertatur anima ejus, unde descendit; ubi mortis aculeum sentire non possit, ubi cognoscat mortem hanc non naturæ finem esse, sed culpæ. Quod enim mortuus est, peccato mortuus est[3]; ut jam peccato locus esse non possit: resurget autem, ut perfectior renovato munere vita reparetur.

XXXVII. Dilexi, et ideo prosequor eum usque ad regionem vivorum[4], nec deseram, donec fletu et precibus inducam virum, quo sua merita vocant, in montem Domini sanctum : ubi perenis vita, ubi corruptela nulla, nulla contagio, nullus gemitus, nullus dolor, nullum consortium mortuorum; vera regio viventium, ubi mortale hoc induat immortalitatem, et corruptibile hoc induat incorruptionem[5]. Magna requies, quæ votum impleat diligentis, pulcherrima promissio. Ideo centesimus quartus decimus Psalmus Alleluia inscribitur : denique supra in quarto decimo Psalmo perfectionem hominis accepimus. Sed illic formatus, perfectus licet vir, sed adhuc peccato obnoxius; quia vivit in sæculo : hic vera perfectio est, ubi jam culpa cessavit, gratia perpetuæ quietis affulsit.

[1] Psal. CXIV, 3. — [2] Ibid. 5, 6. — [3] Rom. VI, 10. — [4] Psal. CXIV, 9. — [5] I Cor. XV, 54.

XXXVIII. Ideo centesimus quartus decimus Psalmus, quia remuneratio charitatis est : unde Domini Pascha quarta decima luna formam celebritatis accepit ; quoniam qui Pascha celebrat, debet esse perfectus, debet amare Dominum Jesum, qui diligens populum suum perfecta charitate, sese obtulit passioni. Et nos sic diligamus, ut si necesse fuerit, pro Domini nomine mortem non fugiamus, nullum æstimemus dolorem, nihil metuamus : « Perfecta enim charitas timorem expellit foras[1]. » Grande numeri mysterium, quando Pater Filium unicum pro nobis omnibus tradidit, cum pleno luminis sui orbe luna fulgeret. Ita est enim Ecclesia, quæ pie Pascha celebrat Domini nostri Jesu Christi, sicut luna perfecta in æternum manet[2]. Quisquis bene hic Domini Pascha celebraverit, in lumine perpetuo erit. Quis splendidius celebravit, quam qui sacrilegos removit errores, clausit templa, simulacra destruxit? In hoc Josias rex superioribus antelatus est[3].

XXXIX. Manet ergo in lumine Theodosius, et Sanctorum cœtibus gloriatur. Illic nunc complectitur Gratianum jam sua vulnera non mœrentem, quia invenit ultorem : qui licet indigna morte præreptus sit, requiem animæ suæ possidet. Illic bonus uterque et pietatis interpres largus misericordiæ suæ consortio delectantur. De quibus bene dicitur : « Dies diei eructat verbum[4]. » Contra autem Maximus et Eugenius in inferno, quasi « Nox nocti indicat » scientiam ; » docentes exemplo miserabili quam durum sit arma suis principibus irrogare. De quibus pulchre dicitur : « Vidi impium superexaltatum et elevatum sicut » cedros Libani ; et transivi, et ecce non erat[5]. » Transivit enim pius de caligine sæculari ad lumen æternum, et non erat impius, qui esse desivit iniquus.

[1] 1 Joan. IV, 18. — [2] Psal. LXXXVIII, 38. — [3] 4 Reg. XXIII, 2. — [4] Psal. XVIII, 3. — [5] Id. XXXVI, 35.

XL. Nunc se augustæ memoriæ Theodosius regnare cognoscit, quando in regno Domini Jesu Christi est, et considerat templum ejus. Nunc sibi rex est, quando recipit etiam filium Gratianum, et Pulcheriam, dulcissima sibi pignora, quæ hic amiserat, quando ei sua Flaccilla adhæret, fidelis anima Deo; quando patrem sibi redditum gratulatur, quando Constantino adhæret. Cui licet baptismatis gratia in ultimis constituto omnia peccata dimiserit, tamen quod primus imperatorum credidit, et post se hæreditatem fidei principibus dereliquit, magni meriti locum reperit. Cujus temporibus completum est illud propheticum : « In illo die erit, quod super frenum equi, sanctum Do» mino omnipotenti[1]. » Quod illa sanctæ memoriæ Helena mater ejus infuso sibi Dei Spiritu revelavit.

XLI. Beatus Constantinus tali parente, quæ imperanti filio divini muneris quæsivit auxilium (59), quo inter prælia quoque tutus assisteret, et periculum non timeret. Magna fœmina, quæ multo amplius invenit quod imperatori conferret, quam quod ab imperatore acciperet. Anxia mater pro filio, cui regnum orbis Romani cesserat, festinavit Hierosolymam, et scrutata est locum Dominicæ passionis.

XLII. Stabulariam hanc primo fuisse asserunt (60), sic cognitam Constantio seniori, qui postea regnum adeptus est. Bona stabularia, quæ tam diligenter præsepe Domini requisivit. Bona stabularia, quæ stabularium non ignoravit illum, qui vulnera curavit a latronibus vulnerati[2]. Bona stabularia, quæ maluit æstimari stercora, ut Christum lucrifaceret[3]. Ideo illam Christus de stercore levavit ad regnum, secundum quod scriptum est : « Quia suscitat » de terra inopem, et de stercore erigit pauperem[4]. »

[1] Zach. XIV, 20. — [2] Luc. X, 34. — [3] Philip. III, 8. — [4] Psal. CXII, 7.

XLIII. Venit ergo Helena, cœpit revisere loca sancta, infudit ei Spiritus ut lignum crucis requireret, accessit ad Golgotha, et ait : Ecce locus pugnæ, ubi est victoria? Quæro vexillum salutis, et non invenio. Ego, inquit, in regnis, et crux Domini in pulvere? ego in aureis, et in ruinis Christi triumphus? ille adhuc latet, et latet palma vitæ æternæ? Quomodo me redemptam arbitror, si redemptio ipsa non cernitur?

XLIV. Video quid egeris, diabole, ut gladius quo peremptus es, obstrueretur. Sed Isaac obstructos ab alienigenis puteos eruderavit, nec latere aquam passus est[1]. Tollatur igitur ruina, ut vita appareat : promatur gladius, quo veri Goliæ caput est amputatum[2] : aperiatur humus, ut salus fulgeat. Quid egisti, diabole, ut absconderes lignum[3] ; nisi ut iterum vincereris? Vicit te Maria, quæ genuit triumphatorem, quæ sine imminutione virginitatis, edidit eum, qui crucifixus vinceret te, et mortuus subjugaret. Vinceris et hodie, ut mulier tuas insidias deprehendat. Illa quasi sancta Dominum gestavit, ego crucem ejus investigabo : illa generatum docuit, ego resuscitatum : illa fecit ut Deus inter homines videretur, ego ad nostrorum remedium peccatorum divinum de ruinis elevabo vexillum.

XLV. Aperit itaque humum, decutit pulverem : tria patibula confusa reperit, quæ ruina contexerat, inimicus absconderat. Sed non potuit obliterari Christi triumphus. Incerto hæret : hæret, ut mulier, sed certam indaginem sanctus Spiritus inspirat eo quod duo latrones cum Domino crucifixi fuerint. Quærit ergo medium lignum. Sed poterat fieri ut patibula inter se ruina confunderet, casus inverteret. Redit ad Evangelii lectionem, invenit quia in medio patibulo prælatus titulus erat : « Jesus Nazarenus

[1] Gen. XXVI, 18. — [2] I Reg. XVII, 51. — [3] Isaï. XLV, 8.

» Rex Judæorum [1]. » Hinc collecta est series veritatis, titulo crux patuit salutaris. Hoc est quod petentibus Judæis Pilatus respondit : « Quod scripsi, scripsi [2], » id est, non ea scripsi, quæ vobis placerent, sed quæ ætas futura cognosceret : non vobis scripsi, sed posteritati; propemodum dicens : Habeat Helena quod legat, unde crucem Domini recognoscat (61).

XLVI. Invenit ergo titulum, Regem adoravit, non lignum utique; quia hic gentilis est error, et vanitas impiorum : sed adoravit illum, qui pependit in ligno, scriptus in titulo : illum, inquam, qui sicut scarabæus clamavit, ut persecutoribus suis Pater peccata donaret [3]. Avida mulier festinabat tangere remedium immortalitatis, metuebat calcare sacramentum salutis. Læto corde, et trepidanti vestigio, quid faceret, nesciebat. Pertendit tamen ad cubile veritatis, lignum refulsit, et gratia micuit. Et quia jam fœminam visitaverat Christus in Maria, Spiritus in Helena visitavit : docuit eam quod mulier ignorabat, et deduxit in viam, quam mortalis scire non poterat.

XLVII. Quæsivit clavos, quibus crucifixus est Dominus, et invenit. De uno clavo frenos fieri præcepit, de altero diadema intexuit : unum ad decorem, alterum ad devotionem vertit. Visitata est Maria, ut Evam liberaret : visitata est Helena, ut imperatores redimerentur. Misit itaque filio suo Constantino diadema gemmis insignitum, quas pretiosior ferro innexas crucis redemptionis divinæ gemma connecteret. Misit et frenum. Utroque usus est Constantinus, et fidem transmisit ad posteros reges. Principium itaque credentium imperatorum (62) sanctum est quod super frenum [4]: ex illo fides, ut persecutio cessaret, devotio succederet.

XLVIII. Sapienter Helena, quæ crucem in capite re-

[1] Joan. XIX, 19. — [2] Ibid. 22. — [3] Luc. XXIII, 34. — [4] Zach. XIV, 20.

gum locavit; ut crux Christi in regibus adoretur. Non insolentia ista, sed pietas est, cum defertur sacræ redemptioni. Bonus itaque clavus Romani imperii, qui totum regit orbem, ac vestit principum frontem; ut sint prædicatores, qui persecutores esse consueverunt. Recte in capite clavus, ut ubi sensus est, ibi sit præsidium. In vertice corona, in manibus habena. Corona de cruce, ut fides luceat: habena quoque de cruce, ut potestas regat: sitque justa moderatio, non injusta præceptio. Habeant hoc etiam principes Christi sibi liberalitate concessum, ut ad imitationem Domini dicatur de imperatore Romano: «Posuisti in capite ejus coronam de lapide pre- » tioso[1]. »

XLIX. Ex illo gratulatur Ecclesia, erubescit Judæus: nec solum erubescit, sed etiam torquetur; quod ipse sibi auctor confusionis est. Dum insultat Christo, confessus est eum regem: dum regem Judæorum appellavit, sacrilegium suum, qui non credidit, confitetur. Ecce, inquiunt, crucifiximus Jesum; ut Christiani, et post mortem resurgant, et mortui regnent. Nos crucifiximus quem reges adorant: quem non adoramus, ipsi adorant. Ecce et clavus in honore est; et quem ad mortem impressimus, remedium salutis est, atque invisibili quadam potestate dæmones torquet. Putabamus nos vicisse, sed victos fatemur. Iterum Christus resurrexit, et resurrexisse eum principes agnoverunt. Iterum vivit, qui non videtur. Nunc major nobis contentio, nunc pugnat vehementior adversus eum. Cui regna famulantur, cui servit potestas, illum contempsimus, quomodo regibus resistemus? Ferro pedum ejus reges inclinantur. Reges adorant, et Photiniani Divinitatem ejus negant? Clavum crucis ejus diademati

[1] Psal. xx, 4.

suo præferunt imperatores, et Arriani potestatem ejus imminuunt?

L. Sed quæro : Quare sanctum super frenum, nisi ut imperatorum insolentiam refrenaret[1], comprimeret licentiam tyrannorum, qui quasi equi in libidines adhinnirent[2]; quod liceret illis adulteria impune committere? Quæ Neronum (65), quæ Caligularum, cæterorumque probra comperimus, quibus non fuit sanctum super frenum?

LI. Quid ergo aliud egit Helenæ operatio, ut frena dirigeret; nisi ut omnibus imperatoribus sancto dicere Spiritu videretur : « Nolite fieri sicut equus et mulus[3]; » sed in freno et chamo maxillas eorum constringeret, qui se non agnoscerent reges, ut regerent sibi subditos? Prona enim potestas in vitium ferebatur, et more pecudum vaga sese libidine polluebant. Ignorabant Deum, restrinxit eos crux Domini, et revocavit a lapsu impietatis. Levavit oculos eorum, ut Christum in cœlum quærerent. Exuerunt se chamo perfidiæ, usceperunt frena devotionis et fidei, secuti dicentem : « Tollite jugum meum super vos... » Jugum enim meum suave est, et onus meum leve[4]. » Inde reliqui principes christiani, præter unum Julianum, qui salutis suæ auctorem reliquit, dum philosophiæ se dedit errori. Inde Gratianus et Theodosius.

LII. Non ergo mentita est prophetia, dicens : « Am» bulabunt reges in lumine tuo[5]. » Ambulabunt plane ac maxime Gratianus et Theodosius præ cæteris principes, non jam armis militum, sed meritis suis tecti : non purpureum habitum, sed amictum induti gloriæ. Qui cum hic delectarentur ab solutione multorum, quanto magis illic pepercisse se pluribus recensendo, pietatis suæ recordatione

[1] Zach. XIV, 20. — [2] Jerem. V, 8. — [3] Psal. XXXI, 9. — [4] Matth. XI 30. — [5] Isaï. LX, 5.

mulcentur? Qui nunc luce fruuntur candida, longe meliora illic, quam hic possidebant, habitacula consecuti, dicentes : « O Israël, quam magna est domus Domini, et » quam ingens locus possessionis ejus : magnum, et non » habens finem[1]! » Et perfuncti maximis laboribus inter se conferunt : « Bonum est viro cum portaverit jugum grave » a juventute, sedebit singulariter, et silebit; quia porta» vit jugum grave[2]. » Qui enim jugum grave portaverit a juventute, requiescit postea : remotus a turba, præcipuum locum quietis suæ possidet, dicens : « Quoniam tu, » Domine, singulariter in spe constituisti me[3]. »

LIII. Portavit jugum grave a juventute sua Lazarus pauper, ideo singulariter in sinu Abrahæ requiescit[4], divinæ testimonio lectionis. Portavit jugum grave Theodosius a juventute, quando insidiabantur ejus saluti, qui patrem ejus triumphatorem occiderant (64). Portavit jugum grave, quando subiit pietatis exilium, quando infusis Romano imperio barbaris, suscepit imperium. Portavit jugum grave, ut tyrannos Romano dimoveret imperio : sed quia hic in labore, ibi in requie.

LIV. Sed jam veniamus ad augusti corporis transmissionem. Fles, Honori, germen augustum, et lacrymis pium testificaris affectum; quod inhonorum adhuc honore tumuli patris corpus per spatia multa transmittis. Sed et patriarcha Jacob propter populum liberandum, quem tetra fames gravi urgebat periculo, relicta domo, senex ad peregrina contendit[5]: atque ibi defunctus, ad sepulcrum patrium per aliquot dies, filio prosequente, deductus est[6]. Nec derogatum est aliquid meritis ejus, sed magis accessit ad laudem, quod pro suis carens debitæ

[1] Baruc. III, 24. — [2] Thren. III, 27. — [3] Psal. IV, 10. — [4] Luc. XVI, 24. — [5] Gen. XLVI, 5, et seqq. — [6] Id. XLIX, 32.

domus sorte, quodam supremi funeris peregrinabatur exilio[1].

LV. Fles etiam, imperator Auguste, quod non usque Constantinopolim reverendas reliquias ipse prosequeris. Eadem tibi causa nobiscum est, omnes justo dolore prosequimur, omnes, si fieri posset, deductores tecum esse cuperemus. Sed Joseph ad finitimam accessit provinciam : hic multa interjacent regionum divortia, hic maria transfretanda sunt. Nec hoc quidem tibi laboriosum, nisi te teneret Respublica, quam boni imperatores et parentibus et filiis prætulerunt. Denique ideo te imperatorem pater fecit, Dominus confirmavit; ut non soli militares patri, sed omnibus imperares.

LVI. Nec vereare ne inhonoræ videantur, quocumque accesserint, reliquiæ triumphales. Non hoc sentit Italia, quæ claros spectavit triumphos, quæ a tyrannis iterum liberata, concelebrat suæ libertatis auctorem : non hoc Constantinopolis, quæ secundo ad victoriam principem misit : quem cum vellet tenere, non potuit. Expectabat quidem in reditu ejus triumphales solemnitates, et titulos victoriarum : expectabat totius orbis imperatorem, stipatum exercitu Gallicano, et totius orbis subnixum viribus. Sed nunc illic Theodosius potentior, nunc gloriosior redit : quem Angelorum caterva deducit, quem Sanctorum turba prosequitur. Beata plane, quæ paradisi incolam suscipis, et habitatorem supernæ illius civitatis augusto sepulti corporis tenebis hospitio.

[1] Gen. VII, 50.

SERMONES III
RECENTIUS EDITI
A D. LEANDRO DE CORRIERIS.

ANNOTATIO PRÆVIA.

D. Leander de Corrieris-Schelmius Hetruscus in lucem anno 1834 Romæ emisit tres sancti Ambrosii sermones, quos ex Sessoriana Bibliotheca extractos, licet Ambrosii nomini titulus episcopi non addatur, Mediolanensi episcopo convenire arbitratur, 1° quia in his tribus sermonibus Ambrosianæ locutiones frequenter occurrunt; 2o quia multa reperiuntur quæ apprime quadrant cum S. Ambrosii doctrina et agendi ratione propria, sicut bonis temporalibus renuntiatio, facultatum in pauperes distributio, vanitatum sæculi fuga, Arrianorum impugnatio, mentio Eliæ gestorum, neophytorum institutio, sedula ad psalmos hymnosque canendos invitatio, consensio perfecta cum aliis ejusdem Doctoris sermonibus, pro Ambrosiano more non servatus accurate ordo partitioque artificiosa, frequens ad S. Basilii opera respectus; quæ omnia, cum certum

sit aliunde multos periisse S. Ambrosii sermones, et hi S. Ambrosio, neophytos instituenti, id est, episcopo, tribuantur in codice qui ad octavum usque sæculum retro ascendit, evidenter demonstrant hos esse fœtus S. Ambrosii episcopi Mediolanensis. Neque dicatur sermones istos S. Ambrosio Autperto esse affigendos, vel Ambrosio Cadurcensi episcopo, cum uterque posteriores sint codici, cui insunt orationes prædictæ. Hæc est argumentorum summa quibus nititur novi editoris judicium. Quod quidem ut admittere vel repudiare queat doctissimus lector, hos sermones aliis S. Ambrosii sermonibus submittere curavimus.

S. AMBROSII

MEDIOLANENSIS EPISCOPI

SERMONES RECENS EDITI.

SERMO I.

De Perfecto.

I. Domini nostri Jesu Christi cœleste præceptum est sacratissimis Evangelicis apicibus annotatum : « Vendite » omnia quæ possidetis, et date eleemosynam[1]. » Præsens sermo caret ambagibus, et nihil relinquit incertum aut obscuritate perplexum : ubi aperta veritate distractio possessionis indicitur, et pretii prærogatio non tacetur « Vendite, inquit, omnia quæ possidetis, et date elee- » mosynam. » Occupatos cœlestibus officiis mundanæ possessionis cura molestiaque non patitur implicari; et Deo ipsa devotionis professione jam proximos, vel potius mentis sinceritate Christo conjunctos cura sollicitudineque sæcularis possessionis absolvit; omnem operis tui cursum omnemque cogitationis tuæ motum eripit mundo, quem deputare dignatus est cœlo. Inde namque est et illud, quod aperte demandat : « Nolite cogitare, dicentes : » Quid edemus, aut quid vestiemur? Et nolite cogitare » de crastino[2]. » Ut ea quæ demandaverat, remotis omni-

[1] Luc. xii, 33. — [2] Matth. vi, 31-34.

bus cogitationis angoribus, impleri facile potuissent: « Vendite, inquit, omnia quæ possidetis, et date eleemo» synam. » Amputavit omnem callidæ cupiditatis excusationem, qui nihil relinqui cogitare jubet in crastinum, qui præcepit prærogari omnem substantiæ quantitatem.

II. Sed præmissa repetamus disputatione collustranda; « Nolite, inquit, cogitare, dicentes: Quid edemus, aut » quid vestiemur? Hæc enim nationes quærunt. Scit au» tem Pater vester cœlestis, quia horum omnium indige» tis[1]. » Cogitatio diffidentiæ divinæ professionis in te perimit fidem: et dum metuis, ne quid desit in alterum diem, necesse est dubites de promissis; manus deinde retrahis ab operibus justis: atque ita fit, ut infirma cogitatione detentus a bono opere desistas, et desistens a bono opere, religionis ac divinum nomen amittas, et ipsa imbecillitatis tuæ perfidia ethnicis incredulis comparatus, incredulitatis detestabile nomen, et stultitiæ vocabulum gentilitatis incurras. Christianorum est enim spe fidissima futura cogitare, et gentilium desperata perfidia præsentia quærere, dicente Christo: « Nolite cogitare, » dicentes: Quid edemus, aut quid vestiemur? Hæc enim » gentes quærunt. » Et adjecit: « Scit autem Pater vester » cœlestis, quia horum omnium indigetis. »

III. Conditionis nostræ necessitatis cœlesti Patri notitiam latere non posse divinus sermo commonuit, et ejus providentia procurationeque nobis omnia apponi demandat; si nos justitiæ operibus inhærentes, et regni cœlestis inquisitione detentos nulla ærumnarum præsentium sollicitudo compungat, dicens: « Quærite primum regnum » Dei, et justitiam ejus; et omnia apponentur vobis[2]. » Deditos justitiæ ac pietatis officiis, et cœlestibus exercitationibus occupatos tutos facit de omnibus, et securos:

[1] Matth. VI, 32. — [2] Ibid. 33.

ut non avoceris a notitia Genitoris, non a cognitione Unigeniti distraharis, nec a dono sancti Spiritus professioneque desistas; non aberres a meditatione præcepti, non ab spe promissi, non a fide crediti, non a dilectione proximi, non a perfectione mandati, de quo Moyses monet, ut cordi nostro semper insidat[1], semper conspectui assistat, meditatione membris omnibus vinculatum sensibus nostris semper inhæreat. De hoc David : « Cantabiles mihi » erunt semper justificationes tuæ, Domine[2]. » Et iterum : « In lege Domini fuit voluntas ejus, et in lege ejus medi- » tabitur die ac nocte[3]. » Et alibi scriptum est : « Non re- » cedat liber legis hujus de manu tua; et meditaberis in » eo die ac nocte[4]. » Similiter Apostolus hortatur et monet, ad Timotheum scribens : « Hæc meditare, in his » esto : ut profectus tuus appareat omnibus[5]. »

IV. Voluntas religiosi hominis cœlestibus legibus detenta, et divinæ justificationis meditationibus diebus ac noctibus occupata non habet vacuum tempus, quo sæculum cogitet, quo possessionem curet, exornet urbana prædia, rusticationis disciplinam excolat, redditus supputet, impensa discutiat. Si enim istud arripuerit, illud deserit, secundum quod Dominicus sermo promisit : « Nemo po- » nens manum in aratrum (hoc est cœlesti operationi, et » Dominicæ crucis signo) retro respiciens, aptus est in » regno Dei[6]. » Non enim potest utrumque peragere quod sibi inimicum est ratione, veritate diversum, et æmulum voluntate. Hoc enim sæculum cogitat, illud cœlum exoptat; hoc rationibus mundanis insistit, illud divinis orationibus, et meditationibus vacat. Denique ut dicta rebus approbem, et sermonis mei assertionem operibus firmem, utar exemplo. Si tibi gestanti divinum Librum in manibus,

[1] Deut. VI, 6 8. — [2] Psal. CXVIII, 54. — [3] Id. I, 2. — [4] Josue. I, 8. — [5] I Tim. IV, 15. — [6] Luc. IX, 62.

et oculis apices carpenti pari ac legenti, divinaque præcepta sensibus commendanti rationum libri vel comparatæ possessionis tabulæ forte tradantur, necesse est, ut abjicias librum divinæ legis, quem gestabas in manibus, ut rationum sæcularium scripta accipias perlegenda; atque ita fit, ut divinis Libris mundanas præferens rationes, præcepti contemptor existas, quo crebris admonitionibus intimatur, ne liber manibus desit, ne corde ejus meditatio conquiescat. et ideo Dominus in Evangelio perfectis, et consummatis volens esse consultum, omnia quæ possiderent vendi censuit, et impendi : nulla ut ratione ab ejus possint dilectu divelli, vel meditatione avocari. Inde est quod necessitatem ipsam mortalium, id est, vestitum, victum, et potum cogitari prohibuit : et a se omnia perficientibus promisit apponi; ut nulla necessitate, sicuti sæpe jam dictum est, a commercio divini operis retarderis; nulla ut te anni sterilitas turbet; nulla frugum inopia ariditasque camporum, nec olearum vinearumque fallentes fructus excrucient; non pecorum morientium damna concutiant.

V. Maneat libera inconcussaque devotio, ut Dei sui et Domini Christi dilectione possessa hymnis resonet, orationibus vacet, jejuniis ac vigiliis insistat, et in propheticum illud Canticum congrue et competenter abrumpat : « Ficus non afferet fructus, non erunt nascentia in vineis. » Mentietur opus olivæ : campi non præstabunt escam. » Deficient a pabulo oves : et non erunt in præsepibus » boves. Ego autem in Domino exultabo, et gaudebo in » Deo salutari meo [1]. » Gaudet semper et lætatur in Domino qui mundanæ possessionis oneribus abjectis, vel potius in fratrum inopia prærogatis, nec imminentibus nec præsentibus plagis præstringuitur. Non eum exactio

[1] Habac. III, 17, 18.

tributaria necessitatis impulsat, non possessionis arva squalentia, non arbusta cultorum desertione deformia: non eum sollicitat sæva grandinis cædes, non ubertas imbrium longa serenitate suspensa, non tempestatum vastitas crebra: non ruina tectorum, non conditio languentium ac morientium proximorum sollicitudo discruciat, non servorum fuga, non furtum.

VI. In tuto sunt omnia quæ ad cœlum translata sunt; nulla calumnia inquietantur, nulla lite pulsantur, nullo detrimento sæculari depereunt, quæ cœlo præmissa sunt, quæ Deo custode servantur, dicente Domino Jesu Christo: « Nolite vobis condere thesauros in terra, ubi tinea et » ærugo exterminat; et ubi fures effodiunt, et furantur. » Thesaurizate autem vobis in cœlo, ubi neque tinea, neque ærugo exterminat: et ubi fures non effodiunt, et » furantur. Ubi enim fuerit thesaurus tuus, ibi erit et cor » tuum [1], » Hujus præcepti exemplo apostolus Paulus Timotheum beatissimum monet, locupletibus hujus sæculi præcipiendum: ut non extollantur pompa mundana, sed Christianæ humilitatis celsitudine potiantur: neque sæcularium divitiarum spe caduca fallantur, sed divinarum promissionum perpetuitatibus invitentur. « Divitibus, inquit, hujus sæculi præcipe, non superbe sapere, neque » sperare in incerto divitiarum suarum, sed in Deo vivo, » qui præstat nobis omnia abundare ad fruendum, benefaciant, divites sint in operibus bonis, facile tribuant, » communicent, thesaurizent sibi fundamentum bonum » in futurum, ut apprehendant veram vitam [2]. »

[1] Matth. vi, 19-21. — [2] 1 Tim. vi, 17-19.

SERMO II.

Adversus eos, qui dicunt possessionem non distrahendam, sed fructibus misericordiam faciendam.

I. Jesu Christi salutare præceptum est : « Vendite om» nia quæ possidetis, et date eleemosynam[1]. » Dominici magistri fides in promptu est, quæ non solum distrahi jussit ; verum etiam, quid de distracto fieret, demandavit. Sed hanc fidem pravi doctores frivolis ac futilibus verbis infuscant ; quos apostolus Paulus jam non carnis, sed quod pejus est, divinis sermonibus adulteros prædamnavit, dicendo : « Adulterantes Verbum Dei[2]. » Et iterum : « Nes» citis quia qui templum Dei corrumpit, disperdet illum » Deus[3]. » Et illud quod in Evangelio Christus Pharisæos increpans memoravit, dicens : « Rejicitis mandata Dei, » ut traditiones vestras statuatis[4]. »

II. Non est, inquiunt, distrahenda, sed retinenda possessio ; et de ejus reditibus misericordiæ opera celebranda. Quid sub vestitu operis misericordiæ ardorem cupiditatemque habendæ retinendæque possessionis obtegis ? Quid impietatis tuæ flagitium sub velamine pietatis obumbras? Quid Dominicum præceptum, et ipsa sua puritate præclarum, credentibus subtili cripis persuasione ? Quid ficto simulatoque colloquio religiosis denegas cœleste mandatum ? Quid Dei servulis serpentino consilio paradisum intercludis, qui non introiens ipse, verum etiam introire cupientibus regnorum cœlestium claves abscondis ? Non es sapientior Christo nec major, qui fieri jussit ;

[1] Luc. XII, 33. — [2] 2 Cor. II, 17. — [3] 1 Cor. III, 17. — [4] Marc. VII, 9.

non melior Paulo apostolo, qui perfecit. Qui mox illuminatus est gratia, non acquievit carni et sanguini in passionibus trepidis; non Hierosolymam conscendit, ut a præcedentibus Apostolis consilium sortiretur, quem de omnibus fidei præconiis instructum fecerat divinum et cœleste colloquium: non Ciliciam petit propriam civitatem, hæreditatem accipere paternam, quam pro Christo pauperibus deseruerat; qui nec nobilitatem ipsam Romani generis, de quo originem sanguinis duxerat, defensavit, quam passione Dominica noverat deturpatam: sed per Arabiæ regionem, ut nomen illud venerabile, quod fuerat persecutus injuria, quod eloquentia oppugnaverat et Pharisæorum invidia, salutare esse ac divinum fido præconio mortalibus cunctis inferret. Quis igitur Paulo triumphis multiplicibus prædito similis approbatur in gestis; qui se omnibus exuerit sæculi vinculis et pompis, et rite Dei famulus nuncupabitur; qui obtrectantibus invidis perseveranter insistit Domini Christi præceptis implendis, qui dixit: « Vendite omnia quæ possidetis, et » date eleemosynam[1]; et ecce vobis munda sunt omnia[2]. »

III. In præcepto indicta distractio est, et de distracto dispensatio exacta est. Devotis purificatio mentis promittitur, sordium mundatis cœleste regnum est præparatum. Rogo, quid quæris amplius, aut quid relictum est, nisi, non facientibus famulis quod præcipitur, ut Deus faciat quod minatur? Qui et dixit: « Si in injusto mammona » fideles non fuistis, quod est verum, quis dabit vobis? » Et si in alieno fideles non fuistis, quod est vestrum, » quis credet vobis[3]? Et abibunt isti in ambustionem æter- » nam; justi autem in vitam æternam[4]. »

[1] Luc. XII, 33. — [2] Id. XI, 41. — [3] Id. XVI, 11, 12. — [4] Matth. XXV, 46.

SERMO II.

Adversus eos, qui dicunt possessionem non distrahendam, sed fructibus misericordiam faciendam.

I. Jesu Christi salutare præceptum est : « Vendite omnia quæ possidetis, et date eleemosynam[1]. » Dominici magistri fides in promptu est, quæ non solum distrahi jussit; verum etiam, quid de distracto fieret, demandavit. Sed hanc fidem pravi doctores frivolis ac futilibus verbis infuscant; quos apostolus Paulus jam non carnis, sed quod pejus est, divinis sermonibus adulteros prædamnavit, dicendo : « Adulterantes Verbum Dei[2]. » Et iterum : « Nescitis quia qui templum Dei corrumpit, disperdet illum Deus[3]. » Et illud quod in Evangelio Christus Pharisæos increpans memoravit, dicens : « Rejicitis mandata Dei, ut traditiones vestras statuatis[4]. »

II. Non est, inquiunt, distrahenda. sed retinenda possessio; et de ejus reditibus misericordiæ opera celebranda. Quid sub vestitu operis misericordiæ ardorem cupiditatemque habendæ retinendæque possessionis obtegis? Quid impietatis tuæ flagitium sub velamine pietatis obumbras? Quid Dominicum præceptum, et ipsa sua puritate præclarum, credentibus subtili eripis persuasione? Quid ficto simulatoque colloquio religiosis denegas cœleste mandatum? Quid Dei servulis serpentino consilio paradisum intercludis, qui non introiens ipse, verum etiam introire cupientibus regnorum cœlestium claves abscondis? Non es sapientior Christo nec major, qui fieri jussit;

[1] Luc. XII, 33. — [2] 2 Cor. II, 17. — [3] 1 Cor. III, 17. — [4] Marc. VII, 9.

non melior Paulo apostolo, qui perfecit. Qui mox illuminatus est gratia, non acquievit carni et sanguini in passionibus trepidis; non Hierosolymam conscendit, ut a præcedentibus Apostolis consilium sortiretur, quem de omnibus fidei præconiis instructum fecerat divinum et cœleste colloquium : non Ciliciam petit propriam civitatem, hæreditatem accipere paternam, quam pro Christo pauperibus deseruerat; qui nec nobilitatem ipsam Romani generis, de quo originem sanguinis duxerat, defensavit, quam passione Dominica noverat deturpatam : sed per Arabiæ regionem, ut nomen illud venerabile, quod fuerat persecutus injuria, quod eloquentia oppugnaverat et Pharisæorum invidia, salutare esse ac divinum fido præconio mortalibus cunctis inferret. Quis igitur Paulo triumphis multiplicibus prædito similis approbatur in gestis; qui se omnibus exuerit sæculi vinculis et pompis, et rite Dei famulus nuncupabitur; qui obtrectantibus invidis perseveranter insistit Domini Christi præceptis implendis, qui dixit : « Vendite omnia quæ possidetis, et » date eleemosynam[1]; et ecce vobis munda sunt omnia[2]. »

III. In præcepto indicta distractio est, et de distracto dispensatio exacta est. Devotis purificatio mentis promittitur, sordium mundatis cœleste regnum est præparatum. Rogo, quid quæris amplius, aut quid relictum est, nisi, non facientibus famulis quod præcipitur, ut Deus faciat quod minatur? Qui et dixit : « Si in injusto mammona » fideles non fuistis, quod est verum, quis dabit vobis? » Et si in alieno fideles non fuistis, quod est vestrum, » quis credet vobis[3]? Et abibunt isti in ambustionem æter» nam; justi autem in vitam æternam[4]. »

[1] Luc. XII, 33. — [2] Id. XI, 41. — [3] Id. XVI, 11, 12. — [4] Matth. XXV, 46.

SERMO III.

De charitate ex lectione sancti Pauli apostoli contra malos, qui bonis invident.

I. Peractis perfectionis inspectisque muneribus, ad potiora eminentioraque Apostoli præconia, sicut promisimus, procedamus; qui nec mysterii notitiam, nec eloquentiæ celsitudem, nec misericordiæ largam pietatem, nec fidei sublime meritum, nec martyrii fortem intrepidamque constantiam prodesse posse memoravit, si charitas fraterna eademque sincera defuerit. Quid enim prodest sumptu nutrias, quem perimas ferro? aut quid juvat eum quibuscumque foveas alimentis, quem latronis odio prosequaris? Caret omnibus pietatis officiis, qui odiorum flammis acccensus, persequitur in fratrem gratiam, vel divina ope collatam, vel laboribus jejuniorum, vel assiduitate orationum, vel vigiliarum instantia omnibusque virtutum generibus conquisitam. Charitas enim sine misericordia imperfecta est : quia misericordia charitatis corporis membrum est; contra misericordia sine charitate nihil est : quia emoritur omne membrum, quod ex solido corpore vel divulsum fuerit vel abscissum. Est enim charitas apex quidam membrorum omnium retinens arcem, cui adcorporata connexaque perdurant officia cuncta virtutum; sine qua omnium bonorum merces aut languescit, aut deperit, dicente Apostolo : « Si linguis hominum loquar et Angelorum, charitatem autem non habeam, unum sum velut æramentum, aut cymbalum tinniens. Et si habeam prophetiam, et noverim

»mysteria omnia, et omnem scientiam : et si habeam »omnem fidem, ita ut montes transferam, charitatem »autem non habeam, nihil sum. Et si donavero omnes »facultates meas, et distribuero omnia mea pauperibus, »et si tradidero corpus meum urendum, ita ut glorier, »charitatem autem non habeam, nihil mihi prodest[1]. »

II. Charitas omnium bonorum mater est, misericordiæ principium, origo pietatis, fons benignitatis, caput justitiæ, legis adimpletio, perfectio præceptorum. Sine hac una omnia aut debilitata corruunt, aut regno carent. Nam et propheticum sentire nihil est; et leve nosse mysteria; parvum est fugare dæmones; omniaque virtutum genera consummare, si charitas desit, inane est. Unde Dominus Christus sic ait : « Multi mihi dicunt in illa die : » Domine, Domine, nonne in tuo nomine prophetavimus, »et in nomine tuo dæmonia exclusimus, et in nomine »tuo virtutes magnas fecimus? Tunc dicam illis : Disce- »dite a me, non vos novi, qui operamini iniquitatem[2]. » Iniquitatis opera est, hominem homini velle præferri, fratrem invidere fratri, alterum alteri non id velle quod sibi : et cum sit nobis una conditio naturalis, conditionem conditioni velle præponi.

III. Cum auctor nostræ salutis, naturæ propriæ Divinitatis conscius, mortalibus se cunctis mortalem exhibuit, et hominibus omnibus hominem præbuit, et quod majus est, conditionem conditioni subjecit, sui corporis formam in forma nostri corporis cooptavit; ut hoc sacramento celsitudinem humilitati, et humilitatem celsitudini coæquaret; et ut in hoc consummaret patriam voluntatem, qui dixit : « Non descendi de cœlo, ut faciam voluntatem meam ; sed voluntatem ejus, qui me misit[3]. » Et iterum : « Filius hominis, inquit, non venit ministrari, sed mi-

[1] 1 Cor. XIII, 1-3. — [2] Matth. VII, 22, 23. — [3] Joan. VI, 38.

»nistrare[1]. » Et facile qui majestatis celsitudine sequestrata formam servitutis accepit, dicente Apostolo : « Qui »cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse »se æqualem Deo, sed semetipsum exinanivit formam »servi accipiens[2]. » Et illud : « Non omnis qui mihi dicit : »Domine, Domine, intrabit in regnum cœlorum, sed »qui facit voluntatem Patris mei, qui in cœlis est[3]. »

IV. Sed non prius voluntatem Patris facere possumus, nisi quæ sit ipsa voluntas, ante noscamus. Voluntas ergo Dei est, auctore apostolo Paulo « Sanctificatio nostra[4] ; » quos ab omni facie contagionis antiquæ per regenerationem salutaris lavacri hac nostra professione purgavit, qua in carnis infirmitate venisse credimus Deum, qua natum ex Virgine confitemur, qua non negamus conditioni fuisse subjectum, qua Christum crucifixum extollimus, prædicamus sepultum, et Dei gloria suscitatum. Unde cum tantum nobis sola ex professione ejus sanctificationis videamus esse collatum ; ex hoc intelligere possumus, quantum ex ejus imitatione voluntatisque peractæ vel cognitæ conferri poterit præmiorum : de qua nos sic docet Apostolus : « Ut sciatis quæ est voluntas Dei, quod »bonum, et quod placitum, et perfectum[5]. » Voluntas Dei est dilectio proximi, frater, ut congaudeas fratri[6], ut non invideas meliori, inferiorem ut præferas tibi, ut non admittas offensam, ut remittas admissam, ut honorificentia præcedas honorantes, ut dilectu antevenias diligentes, ut pro inimicis ores, ut cibes adversarios, ut non oderis persequentes. Sic et omnis virtus decus efficitur, ornamentum, fides, perfectio, misericordia, martyrium, flammis corpus exustum ; sic filii Dei efficimur, cum Patri cœlesti operibus similamus[7] ; sic Christo hæreditario

[1] Matth. xx, 28. — [2] Philip. II, 6, 7. — [3] Matth. VII, 21.— [4] I Thess. IV, 3. — [5] Rom. XII, 2. — [6] Ibid. 9, et seqq. — [7] Id. VIII, 16, 17.

jure conjungimur, cum bonis, ac malis bona largimur, cum aut obliviscimur injuriæ aut corde dimittimus retentatam, cum eminentiore dilectu pro amicis non solum nostra, sed et nosmetipsos impendimus; sic sancto Spiritu abundabimus, cujus et sumus, si omni mansuetudine, quæ benignitatis sunt, impleamus.

V. Inde Dominus Christus Apostolos ad ultionem inhospitum Samaritanorum properantes monuit, discens: «Nescitis cujus spiritus estis[1]?» utique mansuetudinis: qui ab omnibus commotionibus alienus sit, qui nulla concutiatur injuria, qui ab omnibus perturbationibus vacet, qui tranquillitate subnixus, mitis, benignus, lenis, et blandus est; quem tertio vidit Helias, dicente Scriptura: «Exies crastina die, et stabis ante conspectum Domini: » et ecce Dominus transiet, et ecce spiritus magnus, potens, comminuens montes, et conterens petras in conspectu Domini: et non in eo spiritu Dominus, et post » spiritum terræ motus, et non in terræ motu Dominus et post » terræ motum ignis: et non in igne Dominus, et post » ignem vox auræ tenuis: et in eo Dominus[2].» Sed hoc quod per sacramentum Helias videre meruit, aperte propheta Esaïas Domino revelante cognovit, «Super quem, » inquit, requiescam, nisi super humilem, et mansuetum, » et trementem verba mea[3]?» Sic et Samuël ille, ille Samuël sacerdos illustris, præclarissimos fratres specie consimiles, pares proceritate, virtute non impares Domini præcepto reprobat et depellit, et David eorum fratrem humilitate subjectum, mansuetudine infirmum, et tranquillitatis spiritu leniorem Domini præcepto unxit in regem; unde ipse precatus ait: «Memento, Domine David, » totius lenitatis ejus[4].» Hæc electio Dei mansit semper et manet, ut superbos oppugnet et deprimat, et humiles

[1] Luc. IX, 55. — [2] 3 Reg. XIX, 11, 12. — [3] Isaï. LXVI, 2. — [4] Psal. CXXXI.

lud de quo Litteris suis Ephesiorum Ecclesiam idem Apostolus monuit : « Nolite contristare Spiritum sanctum Dei, » in quo signati estis in die redemptionis[1]. » Contristatur autem Spiritus a contrariis desideriis, id est, ab operibus carnis, quæ inter cætera latentia hæc sunt : « Inimicitiæ, » contentiones[2], æmulationes, indignationes, provocatio» nes, iræ, rixæ, dissensiones, sectæ, invidiæ, ebrietates, » comessationes (id est comestores)[3]. » His enim operibus contristatur Spiritus, offenditur; deserit et abscedit, Salomone dicente : « Sanctus enim Spiritus disciplinæ » effugiet fictum[4]. »

IX. « Nolite, inquit apostolus Paulus, contristare Spi» ritum sanctum Dei, in quo signati estis in die redemp» tionis[5]. » Dies redemptionis est in quo salutaris indulgentiæ dono redempti, a mortis sententia liberamur; in quo veterem hominem cum actibus ejus exponimus, et induimus novum, qui secundum Deum creatus est in operibus bonis. Eo enim die et sancto Spiritui consignamur, cum sacramentis omnibus consummatur, dicente Evangelista : « Et baptizato Jesu, confestim ascendit » de aqua : et ecce aperti sunt cœli, et vidit Spiritum Dei » descendentem de cœlo sicut columbam, venientem in » ipsum[6]. » Columba innocentia simplex vel simplicitate innocens, non clamore violenta, non furore sæva, non moribus iracunda, non amaritudine fellis infesta : et ideo eodem Spiritu, qui in modum ejus descendit, accepto subjunxit Apostolus, ut diceret. « Omnis, inquit, amari» tudo, et ira, et indignatio, et clamor, et blasphemia » auferantur a vobis[7]. » Amaritudo est inimicitias concipere, ructari odia, evomere venena, obtrectare proximis, disseminare lethalia, sicut in Deuteronomio scriptum est :

[1] Ephes. IV, 30. — [2] Galat. V, 20. — [3] Ibid. 31. — [4] Sap. I, 5. — [5] Ephes. IV, 30. — [6] Matth. III, 16. — [7] Ephes. IV, 31.

« Inimici nostri insensati. De vinea Sodomorum vitis eo» rum, et palmites eorum de Gomorra : uva eorum uva » fellis, et botrus amaritudinis ipsorum. Ira draconum » vinum eorum, et furor aspidum insanabilis[1]. » Et David : « Sepulcrum patens est guttur eorum : linguis suis dolose » agebant, quorum os maledictione et amaritudine plenum » est[2]. » Ira, inquit, ira est invidere meliori, felici detrahere, gemere profectibus proximi; unde Propheta sic dicit : « Peccator videbit, et irascetur, dentibus suis fren» det, et tabescet[3]. » Indignatio, inquit, indignatio est indigne ferre inferiorem superiori dono gratiæ coæquari, aut gradu charismatis anteferri ; cum Apostolus Galatis dicat : « Non est servus neque liber : non inest masculus, » neque fœmina ; sed omnes vos unum estis in Christo » Jesu[4]. »

X. Docet beatissimus Paulus in omnibus ferme Epistolis suis, ex omni natione, dignitate, nobilitate, ætate, vel sexu convocatos ad fidem unum effectos in Christo ; cujus passionis sacramento dehonestatus est mundi principatus, deturpata nobilitas, celsitudo dejecta, exaltata humilitas, elevata depressa, purificata sordida, jacentia erecta, et vivificata sunt mortua. Sic apud Esaïam vallium fossa replentur, montium ardua humiliantur; sic prava diriguntur, et aspera deplanantur[5] : sic collium omnium prona in æqualitate librata in planitie sunt deducta camporum ; sic cedri Libani tenuati sunt, virgulta vitulaminum roborata pinguescunt[6] ; sic leonum feritas mansuefacta bovi conjungitur, et carnium pinguedine fastidita cum bove paleis vescitur : sic lupus rabie deposita cum agnis camporum prata depascitur[7] : sic ursus cum vitulo, et hœdus cum pardo concordat : sic infantes cavernis aspidum ma-

[1] Deut. xxxii, 31-33. — [2] Psal. xiii, 3. — [3] Id. cxi, 10. — [4] Galat. iii, 28. — [5] Isaï. xl, 4. — [6] Id. xi, 6, 7. — [7] Ibid. 8, 9.

nus ingerunt, nec nocent : sic humani generis varietas (quia de bove ad Deum non pertinet) in unum redigetur: sic diversitas natalium unitate concordat : sic conditiones æmulæ pares efficiuntur; dum moriuntur per baptismum natalibus mundi, et nobilitati per gratiam cœlo nascuntur, dicente Esaïa propheta : « Ecce nunc dominator Dominus » Sabaoth conturbabit gloriosos cum virtute, et qui superbi » sunt contumelia conterentur, et humiliabuntur, et ca- » dent excelsi gladio : Libanus vero cum altis cadet[1]. Frequenter Libanum montem, et cedrorum ejus cacumina regno mundano comparat ejusque principibus sermo divinus; quod regnum ejusque ministros Dominus Christus sua passione dejecit et pressit. Et ne nos tractorum diversitas perturbaret, ipsius Domini Christi personam, qui hæc omnia esset consummaturus, designans idem Propheta subjunxit, ut diceret : « Exiet virga de radice Jesse, » et flos de radice ejus ascendet. » Radix utique David significavit personam, ex cujus semine Christus est natus in carne, qui ex patris sui Jesse lumbis erumpens usque ad florem Dominicæ nativitatis carnalis porrexit originem. Denique sic adjecit, ut diceret. « Requiescet in eo Spiri- » tus Dei, spiritus sapientiæ, et intellectus, spiritus con- » silii et virtutis, spiritus cognitionis et pietatis, replebit » eum spiritus sancti timoris Dei. » Et ut apertius Christum intelligi oportere monstraret, prosequitur, dicens : « Non secundum gloriam judicabit, neque secundum » eloquentiam redarguet; sed judicabit humili judicio, et » redarguet gloriosos terræ, et percutiet terram verbo » oris sui, et spiritu per labia interficiet impium[2]; » eo scilicet verbo, et labiorum aspiratione, qua dixit : « Prin- » cipatus hujus mundi, (id est dominatus) mittetur foris[3]. » De quo iterum : « Venit principatus mundi, et non inveniet

[1] Isaï. x, 33, 34. — [2] Id. xi, 1-4. — [3] Joan. xii, 31.

» in me nihil[1]. » Et ut sacramentum crucis ostenderet, adjecit, dicens : « Et erit justitia præcinctus lumbos, et veritate involatus latera. Tunc, ait, (id est ex eo tempore) » pascet lupus cum agno, et pardus requiescet cum hœdo, » et vitulus et taurus et leo simul pascentur ; et puer parvulus ducet eos » (hoc est sacerdos vel ætatis parvitate innocus, vel innocentiæ puritate subnixus gubernabit eos.) « Et bos et ursus simul pascentur, (et natio eorum » una erit) et leo et bos manducabunt paleas, (id est aridas escas)[2]. » Ac ne mea interpretatio præsumpta vel temeraria a sollicitis auditoribus judicetur, apostoli Pauli disputationem meis interpretationibus interseram, dicentis : « Expoliate vos veterem hominem cum actibus ejus, » et induite novum qui renovatur in agnitione Dei secundum imaginem ejus, qui creavit eum. Ubi non est masculus et fœmina, Græcus et Judæus, circumcisio et » præputium, barbarus et Scyta, servus et liber, sed » omnia et in omnibus Christus. » Veteris actibus spoliatos conversatione novi hominis, qui Christus est, vestit ; nec passus est relinquere exutos, sed tegmine honestæ conversationis, et bonorum operæ claritate contexit. « Induite vos, inquit, sicut electi Dei et sancti viscera » misericordiæ, benignitatem, humilitatem, patientiam, » modestiam, sufferentes invicem, et donantes vobismet» ipsis, si quis adversum aliquem habet querelam, sicut » et Dominus donavit vobis, ita et vos facite[3]. »

XI. Deo donante remissa sunt nobis omnia ; permanebimus indemnes si et nos fratrum remittamus offensa : si charitatis vinculis inseparabili nexu jungamur[4] : si pacis munere alterno amore lætemur : si divinis nos ædificemus Eloquiis : si Psalmis ad cœlestia provocemus : si ad su-

[1] Joan. XIV, 30. — [2] Isaï. XI, 5-7. — [3] Coloss. III, 9-13. — [4] Ibid. 14, et seqq.

perna canticis invitemus : si omnia quæ facimus opere, quæ sermone loquimur, quæ cogitatione complectimur, in Dei timore perficimus ; gratias referentes Patri per Filium, laudantes Deum in Christo, et Christum præferentes in Deo, ut cœlestes cœlestibus comparati, spiritales spiritalibus similemus. Quod opus aliud nullum est, nisi Dei gloriam divina voce collaudent, dicente Joanne : « Vidi et audivi vocem multorum in circuitu throni, et » animalium, et seniorum : et erat numerus decies cen» tena millium, dicentes voce magna : Dignus est Agnus, » qui occisus est, accipere potestatem, et virtutem, et » divitias, et patientiam, et honorem, et fortitudinem, et » gloriam, et benedictionem. Et omnem creaturam, quæ » est in cœlo, et super terram, et mare, et quæ in eis sunt » omnia[1]. » Et iterum monet : « Angeli stabant circa thro» num, et seniores, et quatuor animalia : et prociderunt » ante thronum in faciem suam, et adoraverunt Deum, » dicentes : Benedictio, et gloria, et sapientia, et gratia» rum actio, et honor, et potestas, et virtus Deo nostro » sæcula sæculorum. Amen[2]. »

[1] Apoc. v, 11-13. — [2] Id. vii, 11, 12.

S. AMBROSII
MEDIOLANENSIS EPISCOPI
EXPLANATIO SYMBOLI
AD INITIANDOS.

[*Tres primo sequentes tractatus e Vaticanis codicibus ab Angelo Maïs editis desumptimus.*]

I. Celebrata hactenus mysteria scrutaminum. Inquisitum est ne immunditia in corpora alicujus hæreret. Per exorcismum[1] non solum corporis, sed etiam animæ quæsita et adhibita est sanctificatio. Nunc tempus est et dies ut symbolum tradamus; quod symbolum est spiritale signaculum, cordis nostri meditatio, et quasi semper præsens custodia, certe thesaurus pectoris nostri.

II. Primum igitur rationem nominis ipsius debemus accipere. Symbolum græce dicitur, latine autem collatio; et maxime symbolam negotiatores dicere consuerunt, quando conferunt pecuniam suam, et quasi ex singulorum collatione in unum constipata, integra et inviolabilis conservatur, ut nemo fraudem collationi facere conetur, nemo negotiationi: denique inter ipsos negotiatores ista est consuetudo, ut si quis fraudem fecerit, quasi fraudulentus rejiciatur. Sancti ergo Apostoli in unum convenientes, breviarium fidei fecerunt, ut breviter fidei totius seriem comprehendamus. Brevitas necessaria est, ut semper memoria et recordatione teneatur. Scio in partibus maxime

[1] Exorcismus legitur in Ambrosii editione Maurina tom. II. fin., sumptus videlicet ex vaticano pervetere codice LXXXII, sæculi XI.

Orientis[1], quod ea quæ primo tradita sunt a majoribus nostris, dum quasi fraude alii, alii diligentia, fraude hæretici, diligentia catholici; dum ergo illi fraudulenter conantur irrepere, addiderunt quod non opus est; dum isti fraudem præcavere contendunt, finis majorum velut pietate quadam et incuria videntur esse prætergressi.

III. Ergo Apostoli sancti convenientes fecerunt symbolum breviter. Signate vos. Quo facto, et dicto symbolo; in hoc symbolo Divinitas Trinitatis æternæ evidentissime comprehensa est unius operationis. «Patrem et Filium et Spi»ritum sanctum,» hoc est, venerabilem Trinitatem. Et quod fides nostra ita sit, ut pari genere credamus in Patrem et Filium et Spiritum sanctum. Ubi enim nulla discretio majestatis est, nec fidei debet esse discretio. Deinde frequenter admonui, quod Dominus noster Jesus Christus Filius Dei solus carnem istam suscepit corporis forma. Corporis istius veritate factus est ut homo; sed habet singulare privilegium generationis suæ: non enim ex virili natus est semine, sed, «Generatus Spiritu, inquit, sancto » ex Maria virgine.» Prærogativam auctoris cœlestis agnoscis; factus quidem ut homo, ut infirmitates nostras in sua carne susciperet, sed cum privilegio venit majestatis æternæ. Ergo dicamus symbolum. (Et cum dixisset, hinc complevit.) Hoc habet Scriptura divina. Numquid supra Apostolorum fines progredi audaci mente debemus? Numquid nos sumus Apostolis cautiores?

IV. Sed dicis mihi, postea emerserunt hæreses. Quid ergo? vide simplicitatem, vide puritatem. Patripassiani cum emersissent, putaverunt etiam Catholici in hac parte addendum «Invisibilem et impassibilem,» quasi Filius Dei visibilis et passibilis fuerit. Si fuit visibilis in carne, caro illa fuit visibilis, non Divinitas. Denique quid dicat, audi:

1 Par sententia est apud Rufinum comm. in Symbolum.

« Deus, Deus, respice in me; quare me dereliquisti ? » In passione hoc dicit; Dominus noster Jesus Christus hoc secundum hominem locutus est, quasi caro dicat ad Divinitatem : « Quare me dereliquisti ? » Ergo esto medici fuerint majores nostri; voluerint addere ægritudini sanitatem; medicina non quæritur. Ergo si medicina non fuit eo tempore necessaria, quo erat hæreticorum quorumdam gravis ægritudo animorum : et si fuit tunc temporis quærenda, nunc non est. Qua ratione? Fides integra adversus Sabellianos. Exclusi sunt Sabelliani maxime de partibus Occidentis. Ex illo remedio Arriani invenerunt sibi genus calumniæ : et quoniam symbolum Romanæ Ecclesiæ nos tenemus [1], ideo visibilem et passibilem Patrem omnipotentem illi æstimarent et dicerent; vides quia symbolum sic habent, ut visibilem Filium et passibilem designarent. Quid ergo? Ubi fides integra est, sufficiunt præcepta Apostolorum. Cautiones licet sacerdotum non requirantur. Quare? Quia tritico immixta zizania sunt.

V. Hinc symbolum. « Credo unicum Dominum nostrum. » Sic dicite : « Filium ejus unicum. » Non unicus Dominus? Unus Deus est, unus et Dominus : sed ne calumniantur et dicant, quia una persona [2]; dicamus Filium etiam unicum Dominum nostrum. Quia de divinitate Patris et Filii venitur ad incarnationem ipsius, « Qui natus et sepultus, » habes et passionem ipsius et sepulturam. « Tertio die a » mortuis; » habes et resurrectionem ejus. « Ascendit, et » sedet ad dexteram Patris. » Vides ergo quia caro divinitati imminuere nihil potuit; imo de incarnatione triumphus magnus quæsitus est Christo. Qua ratione enim ubi

[1] Nullis additamentis fuisse auctum Romanum Symbolum, et publice ab initiandis recitari solitum, narrat Rufinus loc. cit., qui tamen Aquileiense suum sequitur. — [2] Cod. *unam passio nam.*

de morte ascendit, sedet ad dexteram Patris? Quasi qui Patri retulerit bonæ fructum voluntatis. Duo habes: « Surrexit a morte, sedet ad dexteram Patris. » Nullum ergo potuit afferre caro divinitatis gloriæ detrimentum. Duo habes: aut quasi secundum prærogativam divinitatis et substantiæ generationis suæ Dominus noster Jesus Christus sedet ad dexteram, a morte surrexit: aut certe quasi triumphator æternus qui bonum regnum Deo Patri comparavit, prærogativam sibi suæ victoriæ vindicavit, sedens ad dexteram Patris.

VI. [« Judicare vivos[1]] et mortuos. » Audi, homo. Debes quidem cito credere. Fides ipsa de charitate promatur. Qui amat, nihil derogat; amicus qui amicum amat, nihil derogat: qui amat Dominum, multo magis non debet derogare. Quare dico: « Sedet? » Qui amat, habet quid timeat. Unde « Et mortuos? » Ipse de nobis judicaturus est. Cave ergo detrahere ei, quem judicem habiturus es. Quare hoc mysterium? Numquid non unum judicium est Patris et Filii et Spiritus sancti? Numquid non una voluntas est? Numquid non una majestas? Quare tibi dicitur quod Filius judicaturus est, nisi ut intelligas nihil Filio derogandum? Ergo vide, credes in Patrem, credes et in Filium. Et quid tertio? et in Spiritum sanctum. Quæcumque accipies sacramenta, in hac Trinitate accipies. Nemo te fallat. Vides ergo unius operationis, unius sanctificationis, unius majestatis esse venerabilem Trinitatem.

VII. Sane accipe rationem quemadmodum credimus in auctorem; ne forte dicas, sed habet et « In Ecclesiam, » sed habet et « In remissionem peccatorum, » sed habet et « In » resurrectionem. Quid ergo? Par causa est. Sic credimus in Christum, sic credimus in Patrem, quemadmodum credimus et in Ecclesiam, et in remissionem peccatorum,

[1] Prætermissa in Codice verba uncis includo.

et in carnis resurrectionem. Quæ ratio est? Quia qui credit in auctorem, credit et in opus auctoris. Denique ne hoc ingenii nostri putetis, accipite testimonium: « Si mihi » non creditis, vel operibus credite. » Ergo hoc habes. Nunc fides tua amplius elucebit, si in opus auctoris tui fidem veram et integram putaveris deferendam. « In Ecclesiam » sanctam, et in remissionem peccatorum. » Crede ergo ex fide, quia omnia tibi peccata remittuntur. Quare legisti in Evangelio, dicente Domino: « Fides tua te salvum fe» cit. » « Resurrectionem. » Crede quia resurget et caro. Quid enim opus fuit, ut Christus carnem susciperet? Quid opus fuit ut Christus mortem gustaret, sepulturam susciperet et resurgeret, nisi propter tuam resurrectionem? Totum hoc sacramentum tuæ est resurrectionis. Si Christus non resurrexit, vana est fides nostra; sed quia resurrexit, ideo firma est fides nostra.

VIII. Ergo dixi Apostolos symbolum composuisse. Si ergo mercum istarum negotiatores et collatores pecuniæ hanc habent legem, ut si quis symbolam suam violaverit, improbus et intestabilis habeatur, multo magis cavendum est nobis, ne de majorum symbolo aliquid detrahatur: cum habeas in libro Apocalypsis Joannis, qui libellus canonizatur, et maxime ad fidei proficit fundamentum: ibi enim evidenter omnipotentem Dominum nostrum Jesum Christum memoravit. Licet et in aliis locis, tamen in ipso libello « Si quis, inquit, addiderit, aut detraxerit, » judicium sibi sumit et pœnam. » Sic unius Apostoli Scripturis nihil est detrahendum, nihil addendum, quemadmodum nos symbolo quod accepimus ab Apostolis traditum atque compositum, nihil debemus detrahere, nihil adjungere. Hoc autem est symbolum quod Romana Ecclesia tenet, ubi primus Apostolorum Petrus sedit, et communem sententiam eo detulit.

IX. Ergo quemadmodum duodecim Apostoli, et duodecim sententiæ. Signate vos. Quo facto : « Credo [in Deum » Patrem omnipotentem, creatorem cœli et terræ, et in » Jesum Christum Filium ejus unicum Dominum nostrum, » qui conceptus est de Spiritu sancto, natus ex Maria] Vir» gine ; » [habes Patrem omnipotentem, habes Filium unicum], habes incarnationem Filii, quemadmodum dixi. « Sub Pontio Pilato passus et sepultus ; » habes passionem et sepulturam. Ecce quatuor istæ sententiæ. Videamus alias. « Tertia die [resurrexit a mortuis, ascendit ad » cœlos, sedet ad dexteram Dei Patris, inde venturus est » judicare vivos] et mortuos. » Ecce aliæ quatuor sententiæ, hoc est, octo sententiæ. Videamus adhuc alias quatuor sententias. «Et in Spiritum sanctum, [sanctam Ecclesiam, » remissionem peccatorum, carnis] resurrectionem. » Ecce secundum duodecim Apostolos, et duodecim sententiæ comprehensæ sunt.

X. Illud sane monitos vos volo esse, quoniam symbolum non debet scribi, quia reddere illud habetis. Sed nemo scribat. Qua ratione? Sic accepimus ut non debeat scribi. Sed quid? Teneri. Sed dicis mihi, quomodo potest teneri, si non scribitur? Magis potest teneri, si non scribatur. Qua ratione? Accipite. Quod enim scribes, securus quasi relegas, non quotidiana meditatione incipis recensere : quod autem non scribis, times ne amittas, quotidie incipis recensere. Magnum autem tutamentum est : nascuntur stupores animi et corporis, tentatio adversarii qui nunquam quiescit, tremor aliquis corporis, infirmitas stomachi ; symbolum recense intra te, maxime recense intra te ipsum. Quare consuetudinem facias et cum solus, (ut) fortius recenseas ubi sunt fideles.

S. AMBROSII

MEDIOLANENSIS EPISCOPI

EPISTOLA DE FIDE

AD BEATUM HIERONYMUM PRESBYTERUM.

I. Apostolica narrat auctoritas, sine fide impossibile esse ut quisquam placeat Deo. Nos ergo fideliter credimus Patrem, Filium et Spiritum sanctum, unum, verum, solum Deum in essentiali substantia, ac sanctam et individuam personalem æternitatem. Deitas enim Christi par in omnibus et consubstantialis est Patri, et sempiterna atque intemporaliter una eademque potentia genitoris et geniti. Creator quippe omnium naturarum, quoniam per ipsum omnia facta sunt, et sine ipso factum est nihil, superior est omnibus quæ creavit, nec unquam Creatori suo non fuerunt subjecta quæ condidit : cui proprium et sempiternum est nec aliunde quam de Patre, nec alium esse quam Pater est. Huic si addita esset potestas, si illustrata dignitas, si exaltata sublimitas, minor erat provehente qui creavit, nec habebat divitias ejus naturæ cujus indiguit largitate.

II. In ea plenitude temporis, quæ sempiterno consilio fuerat præstituta, et prophetica dictorum atque gestorum

significatione promissa, factus Filius hominis non suæ conversione substantiæ, sed nostræ assumptione naturæ, venit quærere et salvare quod perierat. Venit autem non locali accessu nec motione corporea, tanquam præsens futurus unde affuisset, aut illinc accessurus unde venisset, sed venit per hoc quod erat visibilis et cunctis cernentibus declarandus. Humanam scilicet carnem atque animam in visceribus virginis matris accipiens, ut manens in forma Dei, servi formam assumeret, et in similitudine carnis peccatorum veniret, per quam non minueret divina humanis, sed augeret divinis humana. Talis enim erat omnium ac primis ducta genitoribus causa mortalium, ut originali peccato transeunte per posteros, nullus pœnam damnationis evaderet, nisi Verbum caro fieret et habitaret in nobis. Quod deitatis est, caro non minuit; quod carnis est, deitas non peremit. Idem enim et sempiternus ex Patre, et temporalis ex matre, in sua virtute inviolabilis, in nostra infirmitate passibilis. In deitate tantum et cum Patre et cum Spiritu sancto unius ejusdemque naturæ: in susceptione autem hominis, non unius substantiæ, sed unius ejusdemque personæ : ut idem esset dives in paupertate, omnipotens in submissione, impassibilis in supplicio, immortalis in morte. Nec enim Verbum aut in carnem aut in animam aliqua sui parte conversum est; cum simplex et immutabilis natura deitatis tota in sua sit semper essentia; nec damnum sibi recipiens nec augmentum; et sic assumptam naturam beatificans, ut glorificata in glorificante permaneat.

III. Cur autem inconveniens aut impossibile videatur, ut Verbum et caro atque anima unus homo Christus et unus Dei hominisque sit Filius, si caro et anima, quæ dissimilium naturarum sunt, unam faciunt, etiam sine Verbi incar-

natione, personam[1]? Cum multo facilius sit, ut hanc unitatem sui atque hominis, deitatis præstet potestas, quam ut eam in substantiis suis obtineat solius humanitatis infirmitas. Nec Verbum igitur in carnem, nec in Verbum caro mutata est : sed utrumque in uno manet, et unus in utroque est : non diversitate divisus, non permixtione confusus; nec alter ex Patre, alter ex Matre; sed idem ex Patre ante omne principium, et idem in fine sæculorum ut esset mediator Dei et hominum, homo Jesus Christus, in quo habitaret plenitudo Divinitatis.

IV. Nativitas enim Domini secundum carnem quamvis habeat quædam propria, quibus humanæ conditionis initia transcendat, sive quod solus ab inviolata Virgine sine concupiscentia est conceptus et natus; sive quod ita e visceribus matris est editus, ut fœcunditas pareret, et virginitas permaneret; non alterius tamen naturæ erat ejus caro quam nostra est : nec alio illi quam cæteris hominibus anima est inspirata principio, quæ excelleret non diversitate generis, sed sublimitate virtutis. Nihil enim carnis suæ habebat adversum; non discordia desideriorum gignebat compugnantiam voluptatum : sensus corporei vigebant sine lege peccati, et veritas affectionum sub moderamine deitatis et mentis nec tentabatur illecebris, nec cedebat in vitiis : verus homo, vere unitus est Deo : nec secundum existentem prius animam deductus e cœlo, nec secundum carnem creatus ex nihilo : eamdem gerens in Verbi deitate personam, et tenens communem nobiscum

[1] Rectissime Ambrosius *personam* non *naturam* dicit. Nam si contra una hominis natura dicitur, ut plerique loqui solent, hoc exemplo mire abutuntur Monophysitæ, ut unam Christi naturam affirment. Re autem vera duæ sunt in homine naturæ seu substantiæ; spiritalis, anima; materialis, caro. Legatur de hoc exemplo præclara Athanasii doctrina ed. Maur. T. 1, pag. 1279.

in corpore animaque naturam. Non enim esset Dei hominumque mediator nisi idem Deus idemque homo in utroque et unus esset et verus.

V. Invitat quidem nos ad latitudinem disserendi materiæ magnitudo; sed apud eruditionem tuam non est copia laborandi. Apud te est Bethlehem, in qua salutifer virginis partus illuxit, quem involutum pannis, inter angustias diversorii præsepe suscepit. Apud te est declarata ab Angelis, adorata a Magis, post multorum infantium ab Herode mortem Salvatoris infantia est persecuta. Apud te, inquam, locus est, ubi pueritia adolevit, ubi adolescentia maturavit, ut per incrementa corporea in virum perfectum veri hominis natura profecit, non sine cibo esuritionis, non sine somno quietis, non sine fletu miserationis, nec sine pavore formidinis. Unus enim atque idem est qui in Dei forma operatur miracula magnæ virtutis.

VI. Ut autem repararet omnium vitam, recepit omnium causam: et vim veteris chirographi, quod solus inter omnes non debuit, pro omnibus solvendo vacuavit: ut sicut per unius reatum omnes facti fuerant peccatores, ita per unius innocentiam omnes fierent innocentes: inde in homine manente justitia, ubi est suscepta humana natura. Nulla enim ratione extra nostri corporis veritatem. Nam quia captivitatis nostræ originalia vincula solvi non poterant, nisi existeret homo nostri generis nostræque naturæ, quem primi præjudicia non tenerent, et qui immaculato sanguine suo chirographum lethale dilueret, sicut erat ab initio divinitus præordinatum; ita est in plenitudine præfiniti temporis factum; ut multis modis significata promissio diu expectato veniret effectu; nec posset esse ambiguum quod continuis significationibus semper fuerat nuntiatum. In magno autem sacrilegio diversa hæreticorum impietas manifestatur, cum specie deitatis honorandæ,

humanæ carnis in Christo derogant veritatem; et religiose æstimant credi, si dicatur in Salvatore nostro verum non esse quod salvat; cum ita secundum promissionem omnia sæcula præcurrentem mundus sit Deo reconciliatus in Christo, ut nisi Verbum dignaretur caro fieri, nulla caro posset salvari. Enucleatius autem declarare fidei sacramentum, et confundere hæreticam pravitatem, tuum est, pater optime Hieronyme. Hoc unum oro et deprecor, mei ut memor sis frequentius, invictissime miles Christi. Amen.

ALIA EXPOSITIO FIDEI[1].

Profitemur nos credere indivisibilem et inseparabilem sanctam Trinitatem, hoc est, Patrem et Filium et Spiritum sanctum, unum Deum, ita unum et trinum, et ita trinum et unum; Trinitatem in distinctis atque discretis personis: hoc est, Patrem ex quo omnia, Filium per quem omnia, Spiritum sanctum in quo omnia; unius tamen deitatis, unius essentiæ, uniusque substantiæ, in tribus quidem subsistentiis seu personis, ut Pater Pater sit, Filius Filius sit, Spiritus sanctus Spiritus sanctus sit, in una natura unaque substantia, ut Deus unus et solus et summus credatur. Non tres naturæ introducentes, ut Arrius blasphemat, qui tres deos prædicavit, excellentiorem, minorem et inferiorem. Nos vero sanctam Trinitatem in unitate, et unitatem in sancta Trinitate confitemur. Nam cum dicimus omnipotentem Patrem, appellatio hujus paterni nominis ad Filii personam attenditur. Et cum dicimus æter-

[1] Ex antiquo codice Vaticano, olim Bobiensi, post libros S. Augustini de Trinitate.

num Filium ad æterni Patris personam refertur. Et cum nominamus Spiritum sanctum, ab æterni Patris persona eum credere[1] demonstramus. Cum autem dicimus Deum Patrem omnipotentem, non potest hujus nominis evacuari sacramentum : quia cum dicimus Patrem, Filium demonstramus : et cum dicimus Filium, Patrem declaramus : et cum dicimus æternum Patrem, æternum filium demonstramus. Nam si non invenimus initium vocabuli hujus paterni nominis, quando Pater sit dictus consequenter ostenditur, quia nec initium Geniti reperiemus. Obsecramus ut detur nobis ratio, quando Pater hoc vocabulum, ut Pater vocitaretur, sortitus est. Si in tempore, si extra tempus, dicat nobis aliquis quando primitus cœperit appellari : et si potuerit hoc approbari, nulla erit dubietas ex illo initio paterni nominis Filium initium accepisse, quo Pater nominatus est. Et si defecerit, imo quia et defecit, nec poterit approbari, nec dari initium paterni nominis, quando Pater esse cœperit, profiteatur ergo nobis sanctam Trinitatem coëssentialem atque substantialem : nec Patrem ante Filium, nec Filium post Patrem, nec Spiritum sanctum inferiorem fuisse : quia dum initium paterni nominis non invenitur, nescimus qua ratione Filio initium ascribatur, quia cum dicimus sempiternum Deum Patrem, sempiternum Dei Filium ostendimus. Ideo sanctam Trinitatem in una natura unaque essentia atque substantia, in tribus subsistentiis sive personis profitemur. Credimus autem ipsum Dei Verbum, hoc est, Filium Patris sine initio genitum, eumdem unum ex tribus subsistentiis de sancta Trinitate æternum Filium, per dispensationem factam pro nobis et nostra salute descendisse incarnatum Verbum Dei, et hominem factum. Intra Virginis uterum veniens sibi nostræ naturæ virtutem « assumpsit » ex sancta gloriosa

[1] Cod. *ab æternæ patris persona et credere.*

Dei genitrice Maria virgine, perfectus Deus et perfectus homo, in duabus naturis, Divinitatis scilicet atque humanitatis : consubstantialis item ipse nobis secundum humanitatem ; non in duos filios divisus, sed unus et idem Dei et hominis Filius, in veritate duarum naturarum, in una subsistentia sive persona Divinitatis et humanitatis unitione facta ; ut ex duabus perfectis naturis non duo filii, sed unus, idem Dei et hominis Filius permanens quod erat, cœperit esse quod non erat, dum sine initio æterni Patris Filius, factus est hominis Filius. Ideo et unus est Dominus.

S. AMBROSII

MEDIOLANENSIS EPISCOPI

PARS V.

EPISTOLÆ

IN DUAS CLASSES DISTRIBUTÆ.

PRIOR EAS CONTINET, QUAS IN ORDINEM CHRONOLOGICUM LICUIT DIGERERE : POSTERIOR CÆTERAS SECUNDUM ARGUMENTI RATIONEM DISTINCTAS COMPLECTITUR.

CLASSIS I.

GRATIANI AD AMBROSIUM

EPISTOLA[1].

Ambrosium ad se invitat, ut se in fide de Filii ac Spiritus sancti divinitate confirmet. Librum etiam petit, cui et alium de Spiritu sancto jungi postulat.

Ambrosio religioso sacerdoti omnipotentis Dei Gratianus Augustus.

I. Cupio valde ut quem recordor absentem, et cum

[1] Scripta an. 379.

quo mente sum, cum eo etiam corpore sim præsenti. Festina igitur ad me, religiose Dei sacerdos, ut doceas doctrinam vere credentem : non quod contentioni studeam, aut velim magis Deum verbis quam mente complecti ; sed ut magis aperto pectori revelatio Divinitatis insidiat.

II. Docebit enim me ille, quem non nego, quem fateor Deum ac Dominum esse meum (65), non ei objiciens, quam in me video, creaturam, qui Christo nihil me addere posse confiteor ; velle tamen ut etiam Patri me commendem, Filium prædicando. Non ego in Deo verebor invidiam : non me talem laudatorem putabo, qui Divinitatem verbis augeam. Ego infirmus et fragilis, quantum possum, prædico : non quantum est ipsa Divinitas.

III. Rogo te ut mihi des ipsum tractatum, quem dederas, augendo illic de Spiritu sancto fidelem disputationem: Scripturis atque argumentis Deum esse convincas. Divinitas te servet per multos annos, parens, et cultor Dei æterni, quem colimus, Jesu Christi.

EPISTOLA I[1].

Ambrosius apud Cæsarem se, quod non venerit, excusat, et laudata ipsius humilitate, fide ac pietate, a se mitti libros petitos scribit, seque voluntati ejusdem in lucubrandis tractatibus de Spiritu sancto satisfacturum spondet.

Beatissimo Augusto Gratiano[2], et christianissimo principi Ambrosius episcopus.

I. Non mihi affectus defuit, christianissime principum;

[1] Scripta an. 379. — [2] Vide D. Guillon, tom. IX, p. 354.

nihil enim habeo, quod hoc verius et gloriosius dicam : non, inquam, mihi affectus defuit, sed affectum verecundia retardavit, quominus clementiæ tuæ occurrerem. Revertenti tamen si non occurri vestigio, occurri animo, occurri voto, in quo majora sunt officia sacerdotis. Occurri, dico? Quando enim abfui, quem toto sequebar affectu, cui sensu ac mentibus inhærebam? Et certe major animorum præsentia est. Tuum quotidianum iter legebam, nocte ac die in tuis castris cura et sensu locatus, orationum excubiis prætendebam : et si invalidus merito, sed affectu sedulus.

II. Et hæc quidem cum pro tua salute deferebamus, pro nobis faciebamus. Nihil hic adulationis est, quam tu non requiris, ego alienam nostro duco officio : sed plurimum gratiæ, quam dedisti. Scit ipse nostri arbiter, quem fateris, et in quem pie credis, refici viscera mea tua fide, tua salute, tua gloria : meque non solum officio publico debitas pendere preces (66), sed etiam amore privato. Reddidisti enim mihi quietem Ecclesiæ, perfidorum ora, atque utinam et corda, clausisti : et hoc non minore fidei, quam potestatis auctoritate fecisti.

III. Nam quid de litteris recentibus loquar? Scripsisti tua totam epistolam manu; ut ipsi apices fidem tuam pietatemque loquerentur. Sic Abraham sua manu quondam vitulum occidit[1], ut hospitibus epulantibus ministraret : nec in ministerio religioso aliorum adjumenta quæsivit. Sed ille privatus aut Domino et Angelis, aut Domino in Angelis deferebat : tu, Imperator, dignatione regali honoras infimum sacerdotem. Sed Domino defertur, cum servulus honoratur; ipse enim dixit : « Quod uni horum » minimorum fecistis, mihi fecistis[2]. »

IV. At ego humilitatem tantummodo prædico in impe-

[1] Gen. xviii, 7. — [2] Matth. xxv, 40.

ratore sublimem, ac non amplius fidem, quam vere conscia meriti tui mente dixisti, quam docet te ille, quem non negas? Quis enim alius docere te potuit, ut ei non objicias, quam in te vides, creaturam? Nihil moralius, nihil expressius dici potuit; creaturam enim Christum dicere, pro objectu contumeliæ est, non pro confessione reverentiæ. Deinde quid tam insolens, quam id eum existimare, quod non sumus? Docuisti igitur me, a quo te discere velle profiteris : nihil tale adhuc legi, nihil tale audivi.

V. Quam pium autem illud, quam admirabile, quod in Deo non vereris invidiam! De Patre remunerationem pro Filii amore præsumis, et laudando Filium, non ei te posse aliquid addere profiteris : sed velle ut etiam Patri te Filii prædicatione commendes. Quod utique solus te docuit ille, qui dixit : « Qui me diligit, diligetur a Patre » meo[1]. »

VI. Addidisti ad hæc, quia tu infirmus et fragilis non te talem laudatorem putabas, ut Divinitatem verbis augeas : sed quantum possis prædices, non quantum est ipsa Divinitas. Hæc infirmitas in Christo fortior est, sicut et Apostolus dixit : « Cum infirmor, tunc potens sum[2]. » Hæc humilitas excludit fragilitatem.

VII. Veniam plane, et festinabo, ut jubes; ut hæc præsens audiam, ut hæc præsens legam, cum ex tuo ore procedunt. Misi autem duos libellos, quorum jam, quia tuæ clementiæ sunt probati, periculum non verebor : de Spiritu vero interim veniam scriptioni peto; quoniam quem judicem mei sim sermonis habiturus, agnovi.

VIII. Interim tamen sententia et fides tua de Domino et Salvatore deprompta de Dei Filio, redundat ad assertionem uberrimam, per quam sancti quoque Spiritus Di-

[1] Joan. XIV, 21. — [2] 2 Cor. XII, 10.

vinitas sempiterna credatur; ut non ei objicias, quam in te vides creaturam, nec Deum Patrem Domini nostri Jesu Christi Spiritui suo existimes invidere. Quod enim creaturæ caret communione, divinum est.

IX. Si Dominus faverit, huic etiam clementiæ tuæ satisfaciam voluntati; ut cujus accepisti gratiam, eum plane in Dei gloria præeminentem suo nomine æstimes honorandum.

X. Beatissimum te et florentissimum Deus omnipotens Pater Domini nostri Jesu Christi tueri ætate prolixa, et regnum tuum in summa gloria, et pace perpetua confirmare dignetur, domine Imperator auguste, divino electe judicio, principum gloriosissime.

EPISTOLA II.

Constantium in episcopum nuper electum monet, ut Ecclesiam in mari ac fluminibus regat, quid utroque significetur, promens. Hortatur ut aquas, quibus populi mentes riget, colligat : et cujusmodi sermones ejus esse, quasve illum præcipere virtutes oporteat, ubi docuit, de statera, qua sermo expendatur, tractat. Humilitatis ostensurus utilitatem, exemplum affert beati Joseph; præsentiumque vanitate, ejusdem Joseph ac David historiis demonstrata, populos ad veras opes sibi parandas excitandos tradit. Denique Ecclesiam Fori Cornelii ei commendans, de prudentia in hæreticos, de justitia in vicinos, deque humanitate in servos nonnihil addit.

Ambrosius Constantio.

I. Suscepisti munus sacerdotii, et in puppe Ecclesiæ sedens, navim adversus fluctus gubernas. Tene clavum fidei, ut te graves hujus sæculi turbare non possint procellæ. Mare quidem magnum et spatiosum, sed noli vereri; «Quia ipse super maria fundavit eam, et super flumina » præparavit eam[1]. » Itaque non immerito inter tot mundi freta Ecclesia Domini tanquam supra apostolicam ædificata petram immobilis manet[2], et inconcusso adversum impetus sævientis sali perseverat fundamine. Alluitur undis, non quatitur : et licet frequenter elementa mundi

[1] Psal. XXIII, 2. — [2] Matth. XVI, 18.

hujus magno illisa resultent fragore; habet tamen quo laborantes excipiat, tutissimum portum salutis.

II. Sed tamen etsi in mari fluctuat, currit in fluminibus; et vide ne in illis fluminibus magis, de quibus dictum est : « Elevaverunt flumina vocem suam[1]. » Sunt enim flumina, quæ de ventre ejus fluent[2], qui potum a Christo acceperit : et de Spiritu Dei sumpserit. Hæc ergo flumina, cum redundant spiritali gratia, elevant vocem suam. Est et fluvius qui decurrit in sanctos suos sicut torrens[3]. Est et fluminis impetus, qui lætificat animam pacificam[4], atque tranquillam. Ex hujus fluminis plenitudine quicumque acceperit, sicut Joannes evangelista, sicut Petrus et Paulus, elevat vocem suam : et sicut Apostoli evangelicæ prædicationis vocem usque in totos fines orbis terrarum canoro diffuderunt præconio, ita et iste incipit evangelizare Dominum Jesum. Accipe ergo a Christo, ut et tuus sonus exeat.

III. Mare est Scriptura divina, habens in se sensus profundos, et altitudinem propheticorum ænigmatum : in quod mare plurima introierunt flumina. Sunt ergo et fluvii dulces atque perspicui, sunt et fontes nivei, qui saliant in vitam æternam[5] : sunt et sermones boni, sicut favi mellis[6] : et gratæ sententiæ, quæ animos audientium spiritali quodam potu irrigent, et præceptorum moralium suavitate mulceant. Diversa igitur Scripturarum divinarum fluenta[7]. Habes quod primum bibas, habes quod secundum, habes quod postremum.

IV. Collige aquam Christi, illam quæ laudat Dominum[8]. Collige aquam de pluribus locis, quam effundunt nubes propheticæ. Quicumque colligit de montibus aquam, atque ad se trahit, vel haurit e fontibus, et ipse rorat sicut

[1] Psal. XCII, 3. — [2] Joan. VII, 38. — [3] Isaï. LXVI, 12. — [4] Psal. XLV, 5. — [5] Joan. IV, 14. — [6] Prov. XVI, 24. — [7] Isai. IX, 5. — [8] Psal. CXLVIII, 5.

nubes[1]. Imple ergo gremium mentis tuæ; ut terra tua humescat, et domesticis irrigetur fontibus. Ergo qui multa legit et intelligit, impletur : qui fuerit impletus, alios rigat; ideoque Scriptura dicit : « Si impletæ fuerint nubes, » pluviam in terram effundent[2]. »

V. Sint ergo sermones tui proflui, sint puri, et dilucidi; ut morali disputatione suavitatem infundas populorum auribus, et gratia verborum tuorum plebem demulceas, ut volens quo ducis, sequatur. Quod si aliqua vel in populo vel in aliquibus contumacia, vel culpa est, sint sermones tui hujusmodi, ut audientem stimulent, compungant male conscium : « Sermones enim sapientium » tanquam stimuli[3]. » Stimulavit et Dominus Jesus Saulum, cum esset persecutor. Quam salutaris fuerit stimulus, considera, qui ex persecutore Apostolum fecit, dicendo : « Du» rum est tibi, ut adversus stimulum calces[4]. »

VI. Sunt etiam sermones sicut lac, quos infudit Paulus Corinthiis[5]; qui enim fortiorem cibum epulari non queunt, succo lactis ingenii sui exercent infantiam.

VII. Alloquia tua plena intellectus sint. Unde et Salomon ait : « Arma intellectus labia sapientis[6]; » et alibi : « Labia tua alligata sint sensu[7], » id est, fulgeat sermonum tuorum manifestatio, intellectus coruscet, et alloquium tuum atque tractatus aliena non indigeat assertione : sed sermo tuus velut armis suis se se ipse tueatur, nec ullum verbum tuum in vanum exeat, et sine sensu prodeat. Est enim alligatura, quæ constringere solet animorum vulnera[8] : quam si quis rejicit, desperatam sui prodit salutem. Et ideo circa eos qui gravi ulcere vexantur, utere oleo sermonis, quo foveas mentis duritiam : appone malagma, adjunge alligaturam salutaris præcepti; ut vagos

[1] Eccle. XI, 3. — [2] Ibid. — [3] Id. XII, 11. — [4] Act. IX, 5. — [5] I Cor. I I, 2. — [6] Prov. XIV, 3. — [7] Id. XV, 5. — [8] Isaï. I, 6.

et fluctuantes circa fidem, vel disciplinæ observantiam nequaquam soluto animo et remisso vigore patiaris perire.

VIII. Admone igitur plebem Domini, atque obsecra, ut abundet in operibus bonis, renuntiet flagitiis, non accendat flammarum incendia, non dicam in sabbato, sed in omni tempore; ne comburat corpus suum[1]: fornicatio et immunditia non sit in Dei servulis; quia immaculato servimus Dei Filio. Noverit unusquisque se, et vas possideat suum[2], quo subacto quodam sui corporis solo, fructus expectet debitos, nec spinas et tribulos ei terra sua germinet[3], sed dicat et ipse: «Terra dedit fructus suos[4]; atque in hac dumosa quondam passionum fragilitate insitiva virtutum effloreant.

IX. Edoce etiam atque institue, ut faciant quod bonum est, et unusquisque non intermittat opus probabile, sive a pluribus videatur, sive sine arbitro sit; abundat enim sibi locuples testis conscientia.

X. Fugiat etiam mala opprobria; etiamsi se credat non posse convinci. Nam etsi clausus parietibus sit, et opertus tenebris, sine teste, sine conscio; habet tamen facti arbitrum, quem nihil fallat, ad quem facta clamant omnia. Denique clamavit et vox sanguinis[5]. Se ipsum unusquisque et animum suum severum judicem sui, ultorem sceleris, et vindicem criminis habet. Denique timens et tremens oberrabat Caïn[6], parricidalis facinoris luens pœnas; ut ei remedio sua mors fuerit, quæ vagum exulem formidato per omnia momenta terrore mortis, per mortem exuit. Nemo igitur vel solus, vel cum altero aliquid turpe aut improbum faxit. Et si quis solus est, se ipsum præ cæteris erubescat, quem maxime debet vereri.

XI. Nec concupiscat plurima, quia et pauca ei pluri-

[1] Ephes. v, 3. — [2] 1 Thess. iv, 4. — [3] Gen. iii, 18. — [4] Psal. lxxxiv, 13. — [5] Gen. iv, 10. — [6] Ibid. 14.

ma sunt; paupertas enim et opes inopiæ et satietatis vocabula sunt. Nec dives est qui indiget aliquo : nec pauper, qui non indiget. Nec quisquam viduam spernat, circumscribat pupillum, fraudet proximum suum. Væ enim illi, qui congregatam dolo habet substantiam, et in sanguine ædificat civitatem[1], id est, animam suam! Hæc est enim, quæ ædificatur sicut civitas[2]. Hanc civitatem non ædificat avaritia, sed destruit : non ædificat libido, sed exurit atque incendit. Vis bene ædificare civitatem? « Melius est » exiguum cum Dei timore, quam thesauri magni sine ti» more[3]. » Divitiæ hominis ad redemptionem animæ debent proficere, non ad destructionem. Et thesaurus redemptio est[4], si quis eo bene utatur : et iterum laqueus est, si quis uti nesciat. Quid enim homini pecunia sua, nisi quoddam viaticum est? Multa oneri, moderata usui. Viatores sumus vitæ hujus : multi ambulant, sed opus est, ut quis bene transeat; cum illo enim est Dominus Jesus, qui bene transit. Ideoque legis : « Si transeas per aquam, tecum » sum; flumina te non concludent, nec ignis exuret vesti» menta tua, si transeas[5]. » Qui autem ignem alligat in corpore suo, ignem libidinis, ignem immodicæ cupiditatis, non transit[6], sed exurit involucrum istud animæ suæ. Præclarior est bona existimatio quam pecunia, et super omnes argenti acervos bona est gratia[7]. Fides ipsa abundat sibi, satis superque censu suo dives. Sapienti quoque nihil alienum, nisi quod virtuti incongruum : quocumque accesserit, inveniet sua omnia. Totus mundus possessio ejus est; quoniam toto eo quasi suo utitur.

XII. Quid igitur circumscribitur frater? Quid fraudatur mercenarius? Non magna, inquit, lucra de mercede meretricis[8], id est, lubricæ istius fragilitatis. Meretrix ista

[1] Habac. II, 6. — [2] Psal. CXXI, 3. — [3] Prov. XV, 16. — [4] Id. XIII, 8. — [5] Isaï. XLIII, 2. — [6] Prov. VI, 27. — [7] Id. XXII, 1. — [8] Prov. VI, 26.

non specialis, sed publica est : non una mulier, sed vaga omnis cupiditas meretrix est. Omnis perfidia, omnis fallacia meretrix, non illa sola, quæ corpus prostituit suum; sed omnis anima quæ spem suam vendit, quæ deformes quæstus et degenerem stipem quærit. Et nos mercenarii sumus, qui ad mercedem laboramus, et hujus operis nostri mercedem speramus a Domino nostro et Deo. Si quis cognoscere vult quam mercenarii sumus, audiat dicentem : « Quantis panibus mercenarii patris mei abundant? ego » autem hic fame pereo[1]; » et infra : « Fac me, inquit, sicut unum mercenariorum tuorum[2]. » Omnes mercenarii, omnes operarii : qui tamen fructum expectat laboris, consideret quod is qui alium mercede fraudaverit debita, et ipse fraudabitur sua. Fœneratum istud offendit, et postea cumulatiore mensura exolvet. Ergo qui non vult amittere, quod est perpetuum, non eripiat alii, quod temporale est.

XIII. Nemo etiam in dolo loquatur ad proximum suum. Laqueus est in labiis nostris[3], et sæpe unusquisque sermonibus suis non explicatur, sed involvitur. Fovea alta est os malevoli[4] : grande innocentiæ præcipitium, sed majus malevolentiæ. Innocens dum credit facile[5], cito labitur, sed tamen iste lapsus resurgit : maledicus autem suis artibus præcipitatur, unde nunquam exiliat atque evadat. Ponderet ergo unusquisque sermones suos, non cum fraude et dolo : « Statera fallax improbabilis apud Deum[6] : » non illam stateram dico, quæ mercem appendit alienam (et in vilibus quidem rebus caro constat fallacia), sed statera verborum ipsa apud Deum est execrabilis, quæ prætendit pondus gravitatis sobriæ, et subnectit versutias fraudulentiæ. Hoc maxime condemnat Deus, si decipiat aliquis proximum suum promissorum benignitate, et sub-

[1] Luc. xv, 17. — [2] Ibid. 19. — [3] Prov. vi, 2. — [4] Id. xxii, 14. — [5] Id. xiv, 15. — [6] Id. xi, 1.

dola iniquitate defœneratum opprimat, nihil sibi profuturus astutiæ suæ artibus. Quid enim prodest homini, si totius mundi capiat opes, animam autem suam vitæ æternæ defraudet stipendio[1]?

XIV. Alia piis mentibus consideranda statera, qua singulorum facta trutinantur, in qua plerumque ad judicium peccata propendunt, aut bene gesta peccatis præponderant. Væ mihi, si præcedant flagitia, et ad mortis præjudicium lethali vergant pondere! Tolerabilius si subsequantur omnia tamen manifesta Domino: et ante judicium[2]: nec bona possunt latere, nec ea quæ plena sunt offensionis, abscondi.

XV. Quam beatus qui radicem vitiorum resecare potuerit avaritiam! Is profecto stateram hanc non reformidabit. Avaritia enim plerumque sensus hebetat humanos[3], et pervertit opiniones; ut quæstum pietatem putent, et pecuniam quasi mercedem prudentiæ. Merces autem magna pietatis est, et quæstus sobrietatis, habere quod usui est satis. Quid enim in hoc mundo prosunt divitiarum superflua, cum in iis et nulla adjumenta nascendi sint, nec impedimenta moriendi? Nam et sine integumento in hoc mundo nascimur, et sine viatico discedimus, sine hæreditate sepelimur.

XVI. Pendet singulis nostrorum statera meritorum, atque exiguis vel boni operis, vel degeneris flagitii momentis huc atque illuc sæpe inclinatur: si mala vergant, heu me! si bona, præsto est venia. Nemo enim a peccato immunis: sed ubi propendunt bona, elevantur peccata, obumbrantur, teguntur. Ergo in die judicii aut nostra opitulabuntur nobis opera, aut ipsa nos in profundum, tanquam molari depressos lapide, mergent. Gravis est enim, ut pote talento plumbeo suffulta, iniquitas[4]; intolerabilis avaritia,

[1] Matth. XVI, 26. — [2] 1 Tim. V, 24. — [3] Id. VI, 10. — [4] Zach. V, 7.

atque omnis superbia, tetra fraudulentia. Et ideo hortare plebem Domini sperare magis in Domino, abundare in divitiis simplicitatis, in quibus ambulet sine laqueo, sine impedimento[1].

XVII. Bona etiam puri sermonis sinceritas, et locuples apud Deum, etiamsi inter laqueos ambulet; tamen quia alii nescit insidias aut vincula innectere, non alligatur.

XVIII. Illud quoque præcipuum, si persuadeas ut noverint humiliari, sciant verum humilitatis colorem, naturam noverint. Multi habent humilitatis speciem, virtutem non habent: multi eam foris prætendunt, et intus impugnant: ad fucum præferunt, ad veritatem abjurant, ad gratiam negant: «Est enim qui nequiter humiliat se, et »interiora ejus plena sunt doli[2].» Et est qui se nimium submittit ab humilitate multa. Non est ergo humilitas nisi sine fuco, sine fraude. Ipsa est vera, quæ habet piam mentis sinceritatem. Magna virtus ejus. Denique per inobedientiam unius hominis mors introivit, et per obedientiam unius Domini Jesu Christi facta est universorum redemptio[3].

XIX. Scivit humiliari sanctus Joseph, qui cum esset a fratribus in servitutem venditus[4], vel a negotiatoribus coemptus, humiliatus in compedibus[5], ut Scriptura dicit, virtutem humilitatis didicit, infirmitatem repudiavit. Itaque emptus in Ægypti partibus a servo regio, coquorum præposito[6], non prosapiæ nobilis conscientia, quasi germen Abrahamitarum, dedignatus obsequia vernacula, fastidivit degenerem conditionem: sed magis gnavum se et fidelem herili imperio præbuit, alto intendens consilio nihil interesse in quo statu quis probabilem se præstaret: sed illum esse finem bonorum, ut in quocumque statu

[1] 2 Cor. VIII, 2. — [2] Eccli. XIX, 23. — [3] Rom. V, 19. — [4] Gen. XXXVII, 28. — [5] Psal. CIV, 18. — [6] Gen. XXXIX, 1, et seqq.

probarentur; illudque præcipuum, si magis mores commendarent statum, quam status mores. Etenim quo status inferior, eo virtus eminentior. Talem itaque se exhibebat, tam sedulum, ut ei Dominus suus totam domum suam crederet, ipsi omnia committeret.

XX. Unde et uxor ejus oculos injecit in eum, capta formæ venustate[1]; nihil enim ad nos, si petulantibus oculis aut ætas expetitur, aut pulchritudo. Ars desit, nullum est crimen decoris : illecebra facessat, inoffensa est species, et formæ gratia. Itaque percita atque animi furens interpellat juvenem, et cogente libidine, victa passionum stimulis crimen fatetur. Verum ille abjurat flagitium, dicens nec moribus Hebræorum convenire, nec legibus, ut alienum violent thorum, quibus cura est tuendi pudoris; ut integri nuptiarum integris socientur virginibus, nec ulli conveniant fœminæ, quæ legitimi usus thori nesciat : religionemque sibi esse, ne ebrius turpis intemperantiæ, ingratus herilis indulgentiæ, cui obsequium deberet, ei gravem inferret contumeliam.

XXI. Numquid erubescebat illum vilem Dominum tamen dicere, et se servum fateri? Quinetiam cum ambiret mulier, obsecraret etiam metu proditionis, vel amoris sui lacrymas funderet ad extorquendi necessitatem, nec misericordia flexus ad flagitii consensum, nec coactus metu, et precibus restitit, nec minis cessit, præponens præmiis periculosam honestatem, quam turpem remunerationem casto pudori. Iterum quoque mulier majoribus adorsa tentamentis[2], cum inflexibilem adverteret, etiam secunda vice immobilem, passione effera et impudentia vires ministrante, juvenem aggreditur, veste apprehensa ad cubile trahens, complexum offerens : et pene ceperat, nisi

[1] Gen. XXXIX, 7, et seqq. — [2] Ibid. 11, et seqq.

exuisset Joseph vestem, qua tenebatur; ne exueret amictum humilitatis, indumentum pudoris.

XXII. Scivit igitur humiliari, qui humiliatus est usque ad carcerem; et cum sustineret calumniam, maluit crimen falsum subire, quam verum referre. Scivit, inquam, humiliari, quia humiliabatur pro virtute. Humiliabatur in typo ejus, qui se erat humiliaturus usque ad mortem, mortem autem crucis : qui venturus erat, ut vitam hanc de somno resuscitaret; et somnium esse hunc vivendi usum doceret, in quo diversæ commutationum vices tanquam ebriæ; et nihil solidum, nihil firmum, tanquam dormientis somnium videntes non videmus, et audientes non audimus, et manducantes non satiamur, gratulantes non gratulamur, currentes non pervenimus. Vanæ spes hominum in hoc sæculo, qui ea quæ non sunt, tanquam quæ sint, sequenda arbitrentur. Itaque inanes et vacuæ rerum species tanquam in somnio venerunt, abierunt : astiterunt, evanuerunt. Circumfusæ et dispersæ sunt, teneri videntur, et non tenentur. Denique ubi quis audivit dicentem : « Surge, qui dormis[1], » et de sæculi istius somno exurrexit, falsa hæc intellexit omnia : evigilavit, et fugit somnium, fugit potestas, abiit cura patrimonii, formæ venustas, honorum studium. Hæc enim somnia sunt, quibus non moventur, qui vigilant corde : sed dormientes exagitantur.

XXIII. Vadatur hunc sermonem meum sanctus Joseph, non esse perpetua nec diuturna, quæ sunt hujus sæculi, qui ab initio nobilis genere, censu dives, subito ignobilis servulus est, et (quod ipsam servitii vilitatem acerbat) degeneris Domini ære emptum mancipium. Minus enim vile putatur servire libero : geminatur autem servitus, ubi servitur vernaculis. Servus igitur ex genere præclaro,

[1] Ephes. v, 14.

pauper ex patre divite, de amore ad odium, de gratia ad supplicium[1] : rursus de carcere ad aulam, de reatu ad judicium traductus; neque adversis fractus est, neque elevatus secundis.

XXIV. Astipulatur etiam momentarias esse vices rerum etiam sancti David frequenter variatus status, qui despectus patri, pretiosus Deo, triumpho nobilis, invidia vilis, accitus ad ministerium regium, electus ad affinitatem, postremo faciem et ora mutatus, exul regni, fugitans parricidii, nunc sua offendicula deplorabat, et rursus aliena removebat, conciliato hærede nobilior, quam decolorato[2]. Expertus igitur omnia, pulchre dixit : « Bonum » mihi quod humiliatus sum[3]. »

XXV. Quanquam hoc et ad eum possit referri, qui cum esset in Dei forma[4], facilis inclinare cœlos; descendit tamen, et formam servi accipiens nostras portavit infirmitates : qui prævidens sanctos suos, non quasi rapinam sibi proprium honorem assumere; sed subjicere se æqualibus, et alios sibi anteferre, dixit : « Bonum mihi » est quod humiliatus sum. » Bonum mihi est quod me subjeci; ut subjecta mihi sint omnia, et sit Deus omnia et in omnibus[5]. Hanc infunde humilitatem singulorum animis, et te ipsum formam præbe omnibus, dicens : « Imitatores » mei estote, sicut et ego Christi[6]. »

XXVI. Discant bonorum operum divitias quærere, et morum esse locupletes. Pulchritudo divitiarum non in sacculis divitum, sed in alimentis pauperum est. In illis infirmis et egenis melius opes lucent. Discant itaque pecuniosi non sua, sed ea quæ sunt Christi, quærere; ut illos et Christus requirat, ut illis sua largiatur. Impendit

[1] Gen. xli, 39, et seqq. — [2] 1 Reg. xvi, 11, et seqq. xviii, 2, et seqq, et 2 Reg. xii, 1, et seqq. — [3] Psal. cxviii, 71. — [4] Philip. ii, 6. — [5] 1 Cor. xv, 27, 28. — [6] Id. xi, 1.

pro illis sanguinem suum, effundit illis Spiritum suum, offert illis regnum suum. Quid amplius dabit, qui se ipsum obtulit? Aut quid est quod non sit daturus Pater, qui pro nobis unicum Filium tradidit morti[1]? Admone igitur illos servire Domino in sobrietate et gratia, tota mentis sedulitate erigere oculos ad cœlestia, nihil ponere in lucro, nisi quod vitæ æternæ sit; nam iste omnis hujus quæstus sæculi animarum dispendium est. Denique omnium detrimentum passus est, qui volebat Christum lucrari[2]: quod etsi mirabiliter dixerit, minus tamen expressit, quam acceperat. Ilic enim de alienis locutus est, Christus autem dixit : « Qui vult post me venire, abneget » se ipsum sibi[3]; » ut ipse suum detrimentum sit, quo fiat lucrum Christi. Caduca hæc omnia, cum damno, sine lucro : illud solum est lucrum, ubi fructus perpetuus, ubi æternæ merces quietis.

XXVII. Commendo tibi, fili, Ecclesiam, quæ est ad Forum Cornelii (67), quo eam de proximo intervisas frequentius, donec ei ordinetur episcopus. Occupatus diebus ingruentibus quadragesimæ, tam longe non possum excurrere.

XXVIII. Habes illic Illyrios de mala doctrina Arrianorum, cave eorum zizania: non appropinquent fidelibus, non serpant adulterina semina : advertant qui propter suam perfidiam acciderit sibi (68), quiescant, ut veram fidem sequantur. Difficile quidem imbuti animi infidelitatis venenis abolere possunt impietatis suæ glutinum; si tamen in iis virus infaustum inoleverit, nec facile iis credendum putes. Nervi enim sunt, et quidam artus sapientiæ, non temere credere, maxime in causa fidei, quæ raro perfecta est in hominibus.

XXIX. Tamen si quis est, qui licet suspectæ sit infir-

[1] Rom. VIII, 32. — [2] Philip. III, 8. — [3] Luc. IX, 23.

mitatis, et nutantis affectus, purgare habitam de se opinionem velit; permitte ut satisfecisse se putet, indulge aliquantulum; cujus enim excluditur satisfactio, avertitur animus. Nam etiam medendi periti cum vident notas ægritudines (69), ut ipsi appellant, medicinam quidem non adhibent; sed tamen medicinæ tempus expectant : nec deserunt invalidum, sed lenioribus verbis, aut quibus possunt, palpant delinimentis; ne aut intermissa ægritudo desperatione animi gravescat, aut crudior medicinam respuat : eo quod ad maturitatem pervenire nequeat, si indigeste insolens rerum hujusmodi medicus adhibeat manus. Siquidem et pomum cum immaturum exagitatur, cito deperit.

XXX. Et quia de agro exemplum sumpsimus, præcipe illis inviolata confinii servare jura, paternos custodire terminos, quos Lex tuetur[1]. Supra fraternam charitatem frequenter est vicini gratia; ille enim sæpe longe, hic in proximo est, vitæ omnis testis, conversationis arbiter. Delectet eum per finitima spatia laxari liberum pecus, et in herba viridi projectum secura captare otia.

XXXI. Servos quoque Dominus jure servitii subditos habeat pro moderamine coercitionis, quasi animæ consortes. Paterfamilias enim dicitur, ut quasi filios regat; quoniam et ipse Dei servus est, et patrem appellat Dominum cœli, moderatorem potestatum omnium. Vale et nos dilige, ut facis; quia nos te diligimus.

[1] Deut. XIX, 14.

EPISTOLA III[1].

Felicis munusculum prædicat, sed eum quod se a longo tempore non inviserit, arguens; ut non tam diu procrastinetur, petit.

Ambrosius Felici.

I. Misisti mihi tubera, et quidem miræ magnitudinis; ut stupori forent ea tam grandia. Nolui in sinu, ut aiunt, abscondere : sed aliis quoque demonstrare malui. Itaque partem direxi amicis, partem mihi reservavi.

II. Suave munus, non tamen ita præpollens, ut comprimeret querelam meam jure excitatam, quod nos tandiu amantes tui nequaquam revisas. Et cave posthac ne majora invenias doloris tubera. Nam hujus nominis diversa ratio; ut enim grata in munere, ita in corpore atque in affectu molesta sunt. De te impetra, quominus te abesse doleam; nam causa commotionis meæ, desiderium est tui. Effice, si potest, ut minus gratus sis.

III. Rem exposui, causam probavi. Intorquenda est amentata illa (70), non manipularis sententia. Metuisti certe : sed vide quam movear, ut delectet jocari. Postea tamen ne excusaveris : etenim quamvis tua hæc vectigalis mihi sit excusatio; male tamen de te judicas, nec de me melius, si aut tuam absentia muneribus compensandam, aut me muneribus redimendum putes. Vale, et nos amantes tui dilige.

[1] Scripta circa ann. 380.

EPISTOLA IV[1].

Sermone Felicis recreatum se esse; maxime vero quod venturum ad basilicæ consecrationem eum speraret, postquam celebrassent initi abs se episcopatus diem. Suas ad hoc preces ei promittit, mutuasque ab eodem reposcit, dum ingredietur sancta sanctorum. Tum quæ illic contineantur, mystice decursis, Felicis administrationem prædicat, polliceturque adjutores ei non defuturos.

Ambrosius Felici salutem.

I. Etsi habitu corporis minus valebam, tamen ubi sermonem unanimi mihi pectoris tui legi, non mediocrem sumpsi ad convalescendum gratiam, quasi quodam tui alloquii puleio refotus(71); simul quia celebrem utrique nostrum annuntiasti diem affore, quo suscepisti gubernacula summi sacerdotii, de quo ante momentum cum fratre nostro Bassiano loquebar. Ortus enim sermo de Basilicæ, quam condidit Apostolorum nomine, dedicatione, dedit huic sermoni viam; siquidem significabat quod sedulo tuæ quæreret sanctitatis præsentiam.

II. Tum ego nostris fabulis intexui diem natalis tui, qui foret in exordio ipso Kalendarum Novembrium: eumque, si non fallerer, appropinquasse, et crastina celebrandum die; unde posthac non excusaturum. Promisi ergo de te, quoniam et tibi id de me licet: promisi illi, exegi mihi; præsumptum enim habeo quod affuturus sis,

[1] Scripta ann. 380.

quia debes adesse. Non ergo te magis meum promissum tenebit, quam tuum institutum, qui id in animum indueris, ut quod oportet facias. Advertis itaque quia non tam promissi audax, quam tui conscius fratri spopondi. Veni igitur, ne duos sacerdotes redarguas : te, qui non affueris; et me, qui tam facile promiserim.

III. Natalem autem tuum prosequemur nostris orationibus, et tu nostri in tuis votis non obliviscaris. Te noster spiritus comitabitur : tu quoque cum ingredieris secundum tabernaculum, quod dicitur Sancta sanctorum[1]; facito nostro more, ut nos quoque tecum inducas. Cum spiritu adoles aureum illud thymiamaterium, nos ne intermiseris; ipsum est enim quod in secundo tabernaculo est, de quo plena sapientiæ oratio tua sicut incensum dirigitur ad cœlestia.

IV. Ibi arca Testamenti undique auro tecta (72), id est, doctrina Christi, doctrina sapientiæ Dei. Ibi dolium aureum habens manna; receptaculum scilicet spiritalis alimoniæ, et divinæ promptuarium cognitionis. Ibi virga Aaron insigne sacerdotalis gratiæ. Aruerat ante, sed in Christo refloruit. Ibi Cherubim super tabulas Testamenti, lectionis cognitio sacræ. Ibi propitiatorium, supra quod in excelsis Deus Verbum est, imago invisibilis Dei[2], quod tibi dicit : « Loquar tecum de super propitiatorium de » medio duorum Cherubim[3]; » sic enim loquitur nobiscum, ut nos ejus sermonem intelligamus : vel quia non mundana, sed intelligibilia loquitur, sicut ait : « Aperiam in » parabolis os meum[4]. » Ubi enim Christus, ibi omnia, ibi doctrina ejus, ibi peccatorum remissio, ibi gratia, ibi separatio mortuorum ac viventium.

V. Et Aaron quidem semel stetit in medio eorum, ob-

[1] Exod. xxvi, 35, et seqq. — [2] Coloss. i, 15. — [3] Exod. xxv, 22. — [4] Psal. lxxvii, 2.

jiciens se, ne mors transiret ad viventium agmina, a funeribus mortuorum[1]. Hic autem quasi Verbum semper stat in singulis, quem nos non videmus, intra nos separans rationabiles virtutes a cadaveribus passionum lethalium, et pestilentium cogitationum. Hic stat, quasi qui in hunc mundum venerit[2], ut aculeum mortis hebetaret, devoratorium ejus obstrueret, viventibus æternitatem gratiæ daret, defunctis resurrectionem concederet.

VI. Huic tu militas bonam militiam[3], hujus depositum custodis, hujus pecuniam fœneras, secundum quod scriptum est : « Fœnerabis gentibus[4]. » Bonum fœnus spiritalis gratiæ, quod veniens Dominus cum usuris exiget; et cum te bene dispensasse invenerit, dabit tibi plura pro paucioribus : eritque mihi fructus dulcissimus, quod meum in te judicium comprobabitur. Ordinatio non reprehendetur, quam accepisti per impositionem manuum mearum, et benedictionem in nomine Domini Jesu[5]. Fac ergo bonum opus, ut in illo die mercedem invenias, et ego in te, et tu in me requiescamus.

VII. Multa messis Christi, sed pauci operarii; et difficile reperiuntur, qui adjuvent. Verum hoc vetus : sed potens est Dominus, qui mittat operarios in messem suam[6]. Certe in illo ordine Comensium jam plerique cœperunt credere magisterio tuo, et doctrina tua verbum Dei receperunt : sed qui dedit credentes, et adjutores dabit; quo et tibi excusandi auferatur necessitas, quod serius nos inviseris : et mihi crebrior tuæ præsentiæ refundatur gratia. Vale, et nos dilige, ut facis.

[1] Num. xvi, 47. 48. — [2] Hebr. ii, 14, 15. — [3] 1 Tim. i, 18. — [4] Deut. xv, 6. — [5] 2 Tim. i, 6. — [6] Matth. ix, 37.

EPISTOLA V[1].

Sententiam abs se in causa Indiciæ latam defendens, Syagrii judicium arguit, quod legitima in eo forma non servata sit. Maximum tragœdiæ auctorem apud se non comparuisse: Syagrium inspectionem virgini contumeliosissimam decrevisse; cum alia, unde judicari virgo debeat, suppetant: inspectionem incertam atque inutilem; aliud enim obstetricum officium esse: non ergo hac ratione causam decidendam; præsertim cum peperisse diceretur Indicia. In quibus inspectio sit toleranda! Syagrium vanam afferre excusationem: Maximum vere accusatorem esse. Postremo accusatione ac testibus rursus vituperatis, refertur Marcellinæ aliarumque pro Indicia testimonium, post quod judicium Ambrosianum subjicitur.

Ambrosius Syagrio.

I. Prospiciendum esse ne de nostro obloquantur judicio charissimi nostri Veronenses, propriis texuisti litteris. Non arbitror fore, certe non solent. Aut si obloquantur, de quo obloqui soleant, haud dubie liquet: cum exasperati huc veniant, pacifici ad te revertantur (73); præsertim cum hoc judicium nostrum cum fratribus et consacerdotibus nostris participatum processerit: tu autem sine alicujus fratris consilio hoc judicium tibi solus vindicandum putaris; in quo tamen ante judicium præjudicium feceris, ut puellam Zenonis sanctæ memoriæ judicio pro-

[1] Scripta circa ann. 380.

batam, ejusque sanctificatam benedictione post tot annos, sine auctore criminationis, sine accusatore, sine professore delationis, in periculum reatus deducendam arbitrare : cui invidia esset a vanis, ab hæreticis, ut ipsi volunt, a turpibus personis conflata per scelus, per avaritiam, per intemperantiam, quærentibus proprii libertatem flagitii; ab iis, postremo qui domo ejus ejecti atque eliminati forent, quo discolora opera subtexerent, quam prima fronte suæ professionis prætenderant.

II. Hujusmodi accusatores, hujusmodi testes in tuo constituebas judicio, qui neque accusare audebant, neque delationis se nexu obligare; atque ita inspectioni adjudicandam constituebas virginem, quam nullus argueret, nullus deferret. Ubi hæc cognitionis solemnitas? Ubi talis judicandi formula? Si leges publicas interrogamus, accusatorem exigunt; si Ecclesiæ, « Duobus, inquit, et » tribus testibus stat omne verbum[1]: » sed illis testibus qui ante hesternum et nudiustertius non fuerint inimici; ne irati nocere cupiant, ne læsi ulcisci sese velint.

III. Inoffensus igitur affectus testium quæritur; ita tamen ut accusator prius in medium procedat. Ipsi illi presbyteri Judæorum manus suas prius supra caput imposuerunt Susannæ[2], et accusationem professi sunt, et pariter addiderunt testimonii auctoritatem, quam imprudenter populus sub errore positus acceperat : sed divino judicio per Prophetam retexit, et redarguit omnipotens Deus; ut liqueret omnibus eos velle invidiam præseminare adversum innocentis periculum, qui deficerent accusationis argumento, et firmamento probationis, conjicientes videlicet quod si præoccupatis vulgi auribus invidia mentem incesseret, præjudicium examinandæ veritatis inferret. Etenim cum audita præveniunt, aurem obstruunt,

[1] Matth. XVIII, 16. — [2] Dan. XIII, 34, et seqq.

animum occupant; ne probatio desideretur, ut rumor pro convicto teneatur crimine.

IV. Nos igitur accusatorem exegimus, et auctorem totius scenæ Maximum perurgendum arbitrati sumus. Verum ille accusationem, quam studio informaverat, verbo detulerat, deseruit professione; et tamen affectu urgebat, arte exequebatur : sed fugiebat nomine, quod diffideret probationi. Denique sparsis rumoribus, sed etiam epistolis compositis et destinatis, quæsivit acerbare invidiam delationis : sed nequaquam opprimi potuit integritas et circumveniri. Nam si habuisset probationes, nunquam inspectionem tua sententia flagitavisset.

V. Quid igitur sibi velit, et quo spectet quod obstetricem adhibendam credideris, non possum advertere. Ita-ne ergo liberum erit accusare omnibus, et cum probatione destiterint, patebit ut genitalium secretorum petant inspectionem, et addicentur semper sacræ virgines ad hujusmodi ludibria, quæ et visu et auditu, horrori et pudori sunt? Denique non minima etiam in tuis litteris tentatæ expressionis verecundia est. Quæ ergo sine damno pudoris in alienis auribus resonare non queunt, ea possunt in virgine sine ejus tentari verecundia?

VI. Invenisti tibi vile mancipium, procacem vernulam, cur non abutaris pudibundo ministerio, et exponas ejus modestiam; cum præsertim nihil sanctius in virgine sit, quam verecundia? Non enim sacra virgo ut corpore tantummodo integra sit quæritur, et non ut in omnibus ejus inoffensus maneat pudor. Virgo Domini suis est nixa fulcris ad sui probationem, nec alienis dotibus eget; ut se virginem probet : et nec abditorum, occultorumque inspectio, sed obvia omnibus modestia astipulatur integritati. Non placet Deo, quam non suorum gravitas morum probat : non probatur Domino, quæ unius obstetricis

indiget testimonio, quod plerumque quæritur pretio. Ea ergo tibi locuples videtur ad fidem, quæ et redimi et falli potest; ut excuset ream, et crimen tegat, aut nesciat, et non possit flagitium deprehendere?

XVII. Neque vero illud justum arbitror, quod tuis comprehendisti litteris, quia nisi inspecta fuerit, integritas periclitetur, et incerto sui fluctuet. Ergo omnes quæ inspectæ non sunt, periculum subierunt pudoris? Ergo et quæ nupturæ sunt, prius inspiciantur, ut nubant probatiores? Ergo et quæ velandæ sunt, prius subjiciendæ sunt hujusmodi attrectationi; non enim visitantur, sed attrectantur: et rectius secundum tuam sententiam inspicitur, non probata, quam consecrata.

VIII. Quid, quod etiam ipsi archiatri (74) dicunt non satis liquido comprehendi inspectionis fidem, et ipsis medicinæ vetustis doctoribus id sententiæ fuisse? Nos quoque usu hoc cognovimus, sæpe inter obstetrices obortam varietatem, et quæstionem excitatam; ut plus dubitatum sit de ea, quæ inspiciendam se præbuerit, quam de ea quæ non fuerit inspecta. Siquidem et proximo id comperimus exemplo: nam quædam conditionis servilis Altini inspecta et refutata, postea Mediolani non meo quidem jussu, sed Nicenti ex tribuno et notario domini vel patroni sui voluntate visitata est a peritissima et locupleti fœmina hujusmodi artis; et cum simul ista suppeterent, ut neque paupertas obstetricis suspectam faceret fidem, neque indocilitas imperitiam, tamen adhuc manet quæstio.

IX. Quid profuit igitur eam inspici, cum damnatio maneat? Nam ut quisque voluerit, aut imperitam medicam, aut redemptam asseret; ita sine effectu ullo injuria inspectionis est. Quid deinde fiet? Quotiescumque emerserit, qui non credat, toties virgo attrectabitur? Nam si unquam se visitandam annuerit, secundum assertionem tuam de

crimine confitebitur. Et facilius est ut refutet, quod nunquam fecerit, quam quod fecerit. Variabuntur igitur obstetrices, ne suspectæ aliqua repetatur gratiæ. Erit itaque inter plures, quanquam paucarum etiam in magnis urbibus hic usus medendi sit: erit, inquam, vel malevola, vel imperita, quam pudoris claustra prætereant, et per imperitiam integro notam affigat pudori. Vides in quod periculum inducas virginalem professionem, dum obstetricem adhibendam putas; ut jam non solum verecundiæ suæ dispendio; sed etiam obstetricis incerto periclitetur.

X. Nunc consideremus quod obstetricis officium sit. Legimus etiam in Veteri Testamento obstetrices, sed non inspectrices: denique ad parturientes ingrediebantur, non ad virgines; ut partus susciperent, non ut pudorem examinarent. Unde et obstetrices dictæ, eo quod obsistant dolori: vel certe pignori, ne laxatis uteri genitalibus claustris, in terram delluat. Secundo et tertio loco in Scripturis invenimus obstetrices adhibitas: sed ubique partui, nusquam inspectioni. Primo ubi Rachel parturit[1], deinde ubi Thamar parit[2], tertio ubi necandos mares Pharao mandat Hebræorum obstetricibus[3]; quando responderunt illæ, non eo more Hebræas fœminas parere, quo pariunt Ægyptiæ: sed Hebræas prius parere, quam introeant obstetrices ad eas. Qui locus ut superiori utilis ad Hebræorum salutem; ita reliquo confragosus ad obstetricum fidem, quæ didicerunt mentiri pro salute, et fallere pro excusatione.

XI. Quid igitur suspecta et dubia captamus; cum majora sint alia examinandæ veritatis documenta et testimonia, in quibus expressiora insignia vel temerati pudoris sint? Quid enim est quod magis publicum sit, quam offensa pudoris, et defloratio virginitatis? Nihil profecto quod

[1] Gen. xxxv, 17. — [2] Id. xxxviii, 27. — [3] Exod. i, 15, et seqq.

magis se prodat, quam castitatis dispendium. Tumescit alvus, et incedentem fœtus sui onera gravant; ut prætermittamus alia, quibus se vel tacita prodit conscientia.

XII. At forte sterilitatis obtentu abscondi in aliquibus possit flagitium. Hic vero cum editus partus et expositus, vel necatus (dum invidiæ magis, quam probationi consulitur) dissipatus sit per aures universorum, strangulata est libertas calumniarum, si peperit. Nemp e Veronæ fuit, visebatur frequenter a virginibus et mulieribus; in honore enim semper erat. Visebatur et a sacerdotibus propter pudicitiæ reverentiam, et gravitatis speculum. Quomodo ergo potuit occulere crimen, quod se vel specie sui proderet? quomodo texit uterum? quomodo non refugit aspectum mulierum, oculos salutantium? quomodo parturiens vocem repressit? Sed hoc non patitur dolor: denique Scriptura hos maximos dicit dolores, qui sunt parturientis[1]. Sic enim inquit: Dies Domini subito venit, et improvisus adest, ut dolor partus[2]; qui intercludit omnia effugia delitescendi.

XIII. Hæc est verior documentorum fides, quam erubescunt et mulieres. Denique Elisabeth occultabat se mensibus quinque[3]; eo quod sterilis conceperat in senectute. His signis et ipsa Mariæ virginitas apud ignaros mysterii, probri suspectabatur. Unde et Joseph, cui desponsata erat Virgo, suspectum habebat vitium[4]; dum adhuc nesciret Dominicæ incarnationis sacramentum.

XIV. Quid ergo, negamus inspiciendas virgines? Interim quod nusquam legerim, non astruo, nec verum arbitror. Sed quia pleraque ad speciem facimus, non ad veritatem; et erroris gratia complura frequenter prætendimus (sunt enim qui nesciant recte facere, nisi metu pœnæ) relinquamus hoc illis, quas non verecundia revocat a lapsu, sed solus injuriæ deterret metus: apud quas

[1] Gen. III, 16. — [2] Isaï. XIII, 8, 9. — [3] Luc. I, 24. — [4] Matth. I, 18.

nulla cura pudoris, et castitatis gratia, sed pœnæ timor est. Relinquamus vernaculis, quibus formido est deprehendi magis, quam peccasse. Absit a virgine sacra, ut obstetricem noverit : partus putatur, et remedium doloris ducitur, non examen pudoris. Relinquamus etiam illis, si quæ gravibus appetitæ calumniis, oppressæ testimoniis, strangulatæ argumentis, ad id confugiant, ut se offerant inspectioni, quo vel corporis probetur custodia ; si tamen deprehendi potest, in quibus nutat pudoris gratia, et disciplina integritatis. Male tamen se habet causa, ubi potior est carnis, quam mentis prærogativa. Malo morum signaculo, quam corporis claustro virginitatem exprimi.

XV. Jam illud præclarum, quod scripsisti insinuatum tibi a quibusdam quod nequaquam tibi communicarent, si eam sine visitatione suscipiendam crederes. Ergo judicandi accepisti formulam. Quales illi, qui volunt præscribere sacerdotibus quid sequi debeamus? Liberavimus itaque te a cognitionis gravissimæ necessitate, ne necesse haberes formulam mandatam exequi. Quid nobis futurum est, qui eorum studiis non obtemperavimus?

XVI. Sed tamen scio illic plerosque esse qui timeant Dominum. Nam et hic vidimus dudum, et illic esse comperimus, qui compositam hanc quærantur calumniam : quos aiunt eo offensos favisse Maximo, quod ista virgo non circumeat domos, nec eorum matronas salutet atque ambiat. Quid igitur fiet, quomodo tanto eam exuemus crimine? quomodo persuadebimus ut cultus assumat novos, suos exuat? Grave flagitium virginem intra secreta domus degere, claudi penetralibus suis ! Sic certe lectio docet Mariam domi repertam, cum ad eam Gabriel Archangelus venisset[1]. Susanna fugiens turbarum inducitur[2].

[1] Luc. I, 28. — [2] Dan. XIII, 15, et seqq.

Denique cum se lavaret, paradisum claudi jubebat. Quid autem præstantius (præsertim in virgine, cujus præcipuum opus verecundia) quam secretum? quid tutius secreto, et ad omnes actus expeditius? Munia enim pudoris induit, non concursationis. Sed de aliis videro, tuæ nunc mihi respondendum epistolæ est.

XVII. Te miror, frater, qui tantopere defendas Maximum non fuisse accusatorem, sed parentis dolore doluisse invidiam sparsi rumoris; cum ille se inimicum et adversarium litigatorem, proposito jam jurgio, negare non potuerit adversus sacram virginem judicia attentavisse: muroque interjecto, discretas ædes uxoris suæ ac virginis, divisam germanitatis inter sorores societatem; aliaque, quibus doleret quod virgo in agro affinitatis suæ refugisset consortium. Quomodo ergo non accusator, qui affectum accusatoris jamdudum exercuit, qui sermone suo accusationem detulit, aures tuas implevit clamore, et testes auditionis deduxit (75), cognitionem poposcit?

XVIII. Quamlibet argumentatus, negare non potuisti quod ad Indiciam scripseris, quoniam Maximus, seu impulsu aliorum, seu dolore proprio crimen grave detulerit. Sola hæc epistola satis est ad accusationis testimonium; neque enim te ego tuis ad me datis litteris urgendum putavi, sed iis lectis quas ad virginem dederas, adverti diversum esse, quod ad me scripseras, et tamen cum epistolæ tuæ sibi non convenirent, consulendum te, non arguendum putavi. Quid igitur sibi vult illa argumentatio, quia illud detulerit, quod ad me scripseras, delatam videlicet eam in turpe crimine; ita ut editum et obrutum partum dici asserat? Quasi vero istud ad Indiciam, non ad me scripseris. Illa ubi audivit litteris tuis Maximum subduci accusationi, litteras tuas protulit, quibus eum criminis delatorem probavit: ad me datas non legerat, nec quid haberent, sciebat.

XIX. Ego autem exhorrui a primo calumniam, quia advertebam non crimen intendi, sed injuriam virginis desiderari, cujus inspectio et visitatio postulabatur, non aliquod flagitium deferebatur. Quis enim istud a principio fraude compositum nequaquam sibi congruere et convenire non arbitraretur? Cucurrisse mulieres viles ad monasterium (76), jactasse partum virginis, et necem pignoris, de monasterio rumorem per populos sparsum, eumque affluxisse in aures novi affinis Maximi, ab ipso interpellatum episcopum, dimissas eas quæ dixisse ferebantur, atque in fugam coactas, ut apud nos patuit: eos qui audisse se dicerent, ad Ecclesiam vocatos prodisse Renatum et Leontium, duos illos iniquitatis viros, quos apposuit Jezabel[1], redarguit Daniel[2], subornavit Judæorum populus; ut auctorem vitæ suæ falso appeterent testimonio[3]. Qui tamen cum simul composuissent flagitium, simul ingressi essent viam, et ne quid præteream, adjuncti Maximo, comitantibus, ut dixit Leontius, iis qui illum rumorem sparserant; tamen ubi in meo astiterunt judicio, cum primo de origine causæ quærerem, diversa et distantia prompsere, non locorum separati, sed mendaciorum divortio.

XX. Cum igitur sibi ipsi non convenirent, Mercurium et Leam vilissimæ conditionis et detestabilioris nequitiæ personas amandavissent, aufugisset Theudule, non ignara objiciendi sibi facinoris, quod ante lectum Renati sola cubitavisset, ancilla præsto esset alia, quæ stupro ejusdem Renati se diceret coinquinatam; die ipso, qui dictus erat cognitioni, subtraxerunt se episcoporum conventui; licet etiam pridie subito se profecturos idem Renatus clamaverit.

XXI. Unde ego judicio præscripsi diem, et tamen

[1] 3 Reg. XXI, 10. — [2] Dan. XIII, 15, et seqq. — [3] Matth. XXVI, 59, 60.

nullo accusante, nullis testimoniis perurgentibus, insinuavi sanctæ sorori quod peteres coram ipsa inspici et visitari memoratam virginem. At illa sancte inspectionem quidem recusavit, sed testimonium non declinavit, dicens nihil se in Indicia comprehendisse, nisi quod esset virginalis pudoris et sanctitatis : habitasse eam Romæ in domo nostra, nobis absentibus, nulli eam se vitiorum familiaritati dedisse, optare cum ea sibi a Domino Jesu partem reservari in regno Dei.

XXII. Paternam quoque filiam nostram interrogavi, quod ab ea nunquam soleat discedere, cujus charitas vitæ hujus testimonium est. Itaque etsi quod injurata diceret, fidei sacramento conferendum foret; sub obtestatione tamen professa est alienam criminis quo appetebatur, nec quidquam in ea scire se bonæ vacuum conversationis.

XXIII. Nutricem quoque liberæ conditionis interrogavimus, cui et status haudquaquam degeneri servitio obnoxius libertatem vera fatendi daret, et fides atque ætas ad veritatem astipularetur, et officium nutricis ad cognitionem secreti. Ea quoque nihil se indecorum vidisse, nihil sibi quasi parenti commissum a virgine aliqua dignum reprehensione.

XXIV. His moti, Indiciam inoffensi virginem muneris pronuntiavimus : Maximum autem et Renatum et Leontium ita involvit sententia, ut Maximo, si errorem emendaret, spes reditus reservaretur; Renatus autem et Leontius excommunicati manerent, nisi forte probata sui pœnitentia, et hujus facti diuturna deploratione, dignos se præberent misericordia. Vale, frater, et nos dilige; quia nos te diligimus.

EPISTOLA VI[1].

Cum Syagrio quod Indiciam contumeliosæ inspectioni sententia sua addixiset, Ambrosius amice expostulat; eique atrocissimam ultionem, quam Israëlitæ ob violatam in Levitæ uxore castitatem repetiverunt, ante oculos ponens, totam rei seriem eleganter describit.

Ambrosius Syagrio.

I. Quæ sint in nostro judicio decursa, comperta retines; et ideo nunc quasi animæ portionem convenio meæ, habens apud te pro castitatis contumelia familiarem et dolentem querelam. Ita-ne oportuit inoratam atque inauditam virginitatis causam adjudicari, ut non possit absolvi? Hoc est, nisi sua injuria, nisi ab honesto pudore traducatur ad indecoram sui corporis oblationem, grande videlicet relatura sui testimonium, ut exponatur ludibrio, et procacitatis notetur. Hanc igitur prærogativam detulisti integritati, hujusmodi honorificentiam, qua se lacessiri aut invitari gaudeant, quæ hoc munus recipiendum putant; ut amittant libertatem communis assertionis, nec se jure tueantur vel sanctæ legis, vel publico, ut non accusatorem exigat, non arcersitorem urgeat: sed impudentiam solam induat, ac sese projiciat ad injuriam?

II. Non ita majores nostri despicabilem habebant castimoniam, cui tantum deferebant reverentiæ, ut bellum adversum temeratores pudicitiæ suscipiendum putarent. Denique tantum fuit ultionis studium, ut omnes tribules

[1] Scripta ann. circ. 380.

de Benjamin tribu extinguerentur, nisi sexcentos qui bello reliqui forent[1], natura editioris loci defendisset; sic enim lectionis divinæ serie expressum tenetur, cujus tenorem recensere congruit.

III. Levites vir animo major quam opibus (77), habitabat in partibus montis Ephræm[2]; ei quippe tribui sortito obtigerat locus in possessionem terræ datus pro funiculo hæreditatis. Is sibi accepit jugalem de Bethlehem Juda. Et ut se habent prima copularum exordia, ardebat juvenculam immodica animi cupiditate : simul quia similibus ejus non fungebatur, exardescebat magis magisque possessione, atque immane quantum exæstuabat. Unde quia nihil referebatur ex parte adolescentulæ, vel levitate amoris, vel vi doloris, quod haudquaquam mercede pari secum decerneret, cum eadem expostulabat. Hinc frequens jurgium : quo mulier offensa, claves remisit (78), domum revertit.

IV. At ille amore victus, qui quod speraret non habebat aliud; cum quartum jam mensem fluere cerneret, eo contendit, fretus quod consilio parentum emolliretur animus adolescentulæ[3]. Occurrit pro foribus socer, generum introduxit, filiam reconciliavit; et ut lætiores dimitteret, triduo tenuit, quasi repararet nuptias : ac volenti abire, quartum quoque diem comperendinavit, prætenta humanitatis specie, moras innectendo. Pari modo cum etiam quintum diem vellet adjungere superioribus, et jam novæ deessent causæ morandi; paterno tamen affectu retinendæ filiæ desiderium non deforet, promissam profectionis copiam distulit in meridiem, ut viam cibo curati adorirentur. Post epulas quoque volens dilationem

[1] Judic xx, 1, et seqq., et 47. — [2] Id. xix, 1, et seqq. — [3] Ibid. 3, et seqq.

attexere, eo quod jam vesper appropinquaret, generi precibus, ægre licet, tamen acquievit.

V. Ille iter suum perrexit lætus animi, quod dilectam sibi recuperavisset[1]. Qui uno comitati servulo, cum jam declinaret dies, festino viam celerabant gradu. Mulier vehebatur jumento, viro nullus sensus laboris, qui fructu desiderii, simul et vario mulieris ac vernaculi sermone viam levaret. Denique ubi Hierosolymam appropinquarunt, quæ triginta stadiis aberat, quam tunc temporis Jebusæi tenebant, suggessit puer deflectendum in civitatem, quia sub noctem suspecta essent etiam illa, quæ tutiora sunt, cavendaque tenebrarum ambigua; maxime quia locorum incolæ non essent de filiis Israël. Et ideo prævertendum, ne quid adversa studia gerentes insidiarum inferrent, obscuro noctis dolum quærentibus ad perpetrandum facinus satis opportuno. Sed domino ejus haudquaquam placuit sententia, ut inter alienigenas hospitio succederent; cum Gaba et Rama non longe abessent civitates Benjamin. Itaque prævalens sententia, posthabuit servuli suggestionem; quasi ex conditione consilium æstimaretur, et non consilio quamvis infima conditio allevaretur. Et jam sol in occasu erat: denique vix occurrit, cum jam urgeretur vespere in civitatem succedere.

VI. Gabaonitæ incolebant locum, inhospitales, immites, intolerabiles[2]; omnia tamen tolerabiliores (79), quam si aliquem hospitio recepissent. Denique commodius huic viro Levitæ cesserat, si in Gabaa hospitium non reperisset. Verum ne quid deesset offensionis, primo ingressu diversorium non reperit: et cum in publico situs, alienam misericordiam imploraret, offendit advenientem ex agro senem, quem vesper ex opere agresti compulit nocte decedere. Et cum esset ei conspicuus, rogatus quo

[1] Judic. XIX, 10, et seqq. — [2] Ibid. 15, et seqq.

iret, et unde adventaret, respondit : De Bethlehem Juda revertor, contendo ad montem Ephræm, et mulier est mecum : sed ecce huc diverti, et nemo est qui hospitio recipiat, et requiescendi usum ministret. Non quo cibi aut potus sibi, aut pecori pabulorum esset indigentia, sed tecti hospitio prohiberentur : præsto esse illa, nudum tecti hospitium desiderari. Ad ea senior benigne satis et placide : Pax, inquit, tibi : et succede hospes pariter et civis; nam et mihi origo de montis Ephræm partibus, et hic hospitalis habitatio : sed tempore diuturno incolatus sedes fundavit. Itaque receptos domicilio ministerio sui et subsidiis hospitalibus juxta fovit.

VII. Hortabatur ad lætitiam senior, et frequentioribus provocabat poculis, ut vino aboleret curarum oblivia[1]; cum subito circumsistunt eos Gabaonitæ, juvenes ad omnem projecti libidinem, nihil pensum ac moderatum habentes : quos forma mulieris illexerat, et in omnem amentiam præcipitabat; capti enim ejus decore, et per senectutem hospitis, atque infirmitatem subsidii, accepta spe potiundi, poscunt mulierem, et pulsant januam.

VIII. Itaque egressus senior rogabat eos, ne hospitales mensas turpi flagitio fœdarent[2], et reverendum jus etiam indomitis barbararum gentium nationibus violandum arbitrarentur : contribulem illum sibi, Israëlitem virum legitimi thori subnixum copula non sine indignatione cœlestis arbitri tanta affici contumelia. Quod ubi parum procedere advertit, esse sibi filiam virginem adjecit, illam se offerre majore parentis dolore, sed minore gratiæ hospitalis dispendio : publicum flagitium privato dedecore tolerabilius habere. At illi exagitati æstu furoris, et inflammati incentivo libidinis, eo amplius ardebant formam juvenculæ, quo magis negabatur. Et justitiæ exortes

[1] Judic. XIX, 22. — [2] Ibid. 23, 24.

ridebant verba æquitatis, filiam senis, quia minore invidia sceleris offerebatur, despectui habentes.

IX. Itaque cum piæ nihil proficerent preces, et seniles frustra hospes manus tenderet, desperato præsidio, rapitur mulier, et per totam noctem injuriæ impletur. At ubi lux finem intemperantiæ dedit, januam hospitalem repetit, non quo viri conspectum exposceret, quem magis declinandum putaret, contumeliæ pudore miserabilis : sed ut affectum viro referret, quæ castitatem amiserat, et contumeliæ suæ funus lamentabili specie ante januam hospitalem exponeret. Egressus itaque Levita, cum jacentem invenisset, arbitratus quod verecundia vultum nequaquam attollere auderet, consolari cœpit; quia non voluntate, sed invita tantæ injuriæ succubuisset : hortari assurgere, et secum repetere domum. Sed ubi nullum responsum referebatur, quasi quiescentem majore voce e somno excitare.

X. Verum ubi mortis supremæ patuit fides, impositas jumento reliquias domum pertulit, et divisos artus mulieris in partes duodecim misit per singulas tribus Israël[1]. Quo commotus universus populus convenit in Massephat, atque ibi querela per Levitam cognita, omnes in bellum exarsere, statuentes neminem virorum fas esse in tabernaculum succedere, priusquam de tanti sceleris auctoribus ultio capesseretur. Animis itaque ruebant in prælium : sed consilium prudentiorum prævertit sententiam, non temere confligendum bello cum civibus, sed prius verbis experiendum de flagitio, et decernendum conditionibus pro delictis : neque justum videri, ut paucorum sceleris pretium ad omnes perveniret, et privata adolescentium peccata statum salutis publicæ labefactarent. Itaque miserunt viros, qui denuntiarent Gabaonitis, ut tanti reos fla-

[1] Judic. xix, 28.

gitii offerrent : sin autem, cognoscerent non minoris esse criminis tantum facinus defendisse, quam exercuisse.

XI. Verum illis superba referentibus, consilia pacis bello mutata[1]. Neque primo aut secundo conflictu cum plurimi a paucis afflictarentur, cedendum Israëlitæ adversis præliis æstimarunt; quadringenta enim millia virorum bellantium adversum viginti quinque millia Benjamin tribus, et septingentos Gabaonitas expertos belli juvenes decertabant. Et cum sinistra sorte duo sibi jam cecidissent prælia, animi tamen promptus haudquaquam deposuit Israël vincendi fiduciam, et ulciscendi præsumptam spem.

XII. Sed quia causa numeroque præstantiores, inferiores pugnæ eventu pedem retulerant[2], divinam offensam rati, jejunio et fletu maximo reconciliationem gratiæ cœlestis affectavere. Itaque orata Domini pace, acriores in bellum revertuntur; ut pote quibus oraculum animos dederat, spem accumulaverat. Et simulato a fronte quod cederetur, ac dispositis per noctem insidiis a tergo urbis, in qua locata erat manus hostium ; dum hi cedunt, et illi sectantur, invadendi urbem vacuam facta copia, et mox admoto, statimque adulto incendio, flammarum fragor atque æstus furens captæ urbis speciem manifestarunt. Quo et suis fracti animi, et erecti hostium. Nam et Benjamin viri clausos se et circumventos rati, priusquam a tergo invaderentur, dispergere sese, atque in desertum fugere cœperunt; et contra Israël gemino agmine urgere eos, ac palantes persequi.

XIII. Cæsa itaque viginti quinque millia, id est, omnes fere de viris Benjamin, præter sexcentos[3], qui arrepto scrupeæ rupis munimento, partim loci ingenio et subsidio naturæ, partim desperatione victoribus terrori fuere. Nam secundæ res cautionis admonent : in adversis ultio pro

[1] Judic. xix, 13, et seqq. — [2] Ibid. 26, et seqq. — [3] Ibid. 35, et seqq.

victoria habetur. Nec fœminarum numerus tanti discriminis exors fuit : sed omnis tribus Benjamin muliebris sexus cum pueris et puellis, omnique ætate gladio aut igne extinctus; sacramentumque additum, ne quis tribus illius viro filiam suam in uxorem daret, quo reparandi nominis omnis aboleretur successio.

XIV. Belli finis simul atque iræ factus, et furor in pœnitentiam vertit[1] : armisque positis, in unum convenientes viri Israël fleverunt fletum magnum, et celebrarunt jejunium, dolentes unam tribum perisse ex fratribus, atque extinctam populi sui validam manum : jure quidem pro delicti pretio bellatum adversum propugnatores flagitiorum, sed misere in sua populum conversum viscera, et bello civili utrumque afflictum. Lacrymarum effusio movit passionem animi, et affectum perpulit, sævitiæ ratio successit : missique legati ad sexcentos illos Benjamin viros, qui per quatuor menses edito se præruptarum tuebantur rupium, aut deserti indigentia, quæ multitudini obsidentium periculo foret, deploraverunt communem illam ærumnam, quod illi contribules, isti cognatos et socios amisissent; sed tamen non penitus interceptam reparandæ tribus successionem : consulere se in medium quomodo et sacramenti fides sibi constet, et tribus una nequaquam a corpore avulsa intercidat.

XV. Altari itaque posito, reconciliationis et pacis oblatum sacrificium[2]. Et quia Jabis Galaad populus erat pœnæ et maledicto obnoxius (obstrinxerat enim se omnis Israël magno sacramento, ut si quis non ascendisset cum eo ad puniendum flagitium, morte moreretur) duodecim millia bellatorum directa ; ut et viri omnes et mulieres ferro extinguerentur, solas virilis thori exortes reservarent adolescentulas. Interfectis itaque omnibus Jabis Galaad, solæ

[1] Judic. XXI, 2, 3. — [2] Ibid. 4, et seqq.

virgines quadringentæ exitio cæterorum superfuerunt. Quas accipiens Israël, statuit viros Benjamin belli metum deponere, et in conjugium sibi sumere integras ævi juxta ac pudoris puellas : quibus et causa esset apud viros integra, quod nemo suorum adversum eos bellum susceperat : et charitatis gratia, quia propter eos supremo supplicio ereptæ forent. Hoc igitur modo quadringentis juvenibus quæsita copularum consortia sunt.

XVI. Sed quia ducenti numero supererant[1], quibus jugales deerant, iis quoque sine fraude sacramentorum consultum accepimus. Dies festus in Silo quotannis celebrabatur. Ibi exultare solitæ virgines, et choreas ducere in honorem religionis : aliæ præire matribus, et totum iter agmine viantum repleri. Dixit unus ex senioribus : Si ducenti illi tribus Benjamin viri intra vineas siti excubias tenderent, donec se omnis fœminea turba effunderet, et surgentes ex vineis unusquisque quam occursus dederit, uxorem sibi vindicaret, fraudi id nequaquam futurum; populum etenim favere reparandæ Tribus successioni, propter sacramentum impertire non posse filiarum suarum societatem : neque tamen contra sacramentum videri, si prohibendum non putaret; quia sacramento neque cogendi, neque prohibendi necessitas imposita videretur : illos sibi sine metu consulere oportere. Sane si puellarum parentes vindictam efflagitarent, partim prece, partim etiam retorquendo in ipsos invitæ culpam custodiæ, sese revocaturos; quia cum scirent Benjamin viros exortes esse jugalium, cum filiabus processerint : dignam sane tribum jam non pœna, sed misericordia : satis dure sævitum in eos, et debellatam corporis sui partem : immoderatius exarsisse plebem, ut successionem domesticam extingueret, atque ex suis necaret : placere Deo non pe-

[1] Judic. xxi, 16, et seqq.

rire populo tribum, neque pro una muliere tam acerbe consuli.

XVII. Probaverunt consilium Israëlitæ[1] : executi sunt viri Benjamin, et dispositi in vineis loco opportuno et tempore, plenas fœminei agminis vias occupaverunt. Præbuit illis festum nuptiarum religionis solemnitas. Avulsæ de complexu patrum filiæ, tanquam in manum ab ipsis parentibus tradebantur, et velut pactam e gremio matris non abduci, sed prodire arbitrareris. Ita tribus Benjamin pene intercepta atque extincta brevi floruit, documentum exhibens, quod magno exitio sit insolentibus vindicta pudicitiæ, et læsæ castitatis ultio.

XVIII. Nec hoc solo loco, sed plerisque Scriptura hoc docet. Nam et in Genesi legimus exercitum quæstionibus regem Ægypti Pharao, quod Saram attentavisset[2]; et tamen alienam esse uxorem nesciebat.

XIX. Est igitur Domino castitatis tuendæ voluntas, quanto magis est defensandæ integritatis? Unde nulla debet virginibus sacris irrogari injuria; quæ enim non nubunt, et qui uxores non ducunt, habentur sicut Angeli Dei in cœlo[3]. Et ideo cœlesti gratiæ non inferamus corporalem contumeliam; quoniam potens est Deus, quem nec prævaricatio prætereat, et moveat accepti sibi muneris et consecratæ virginitatis acerba et gravis contumelia. Vale, frater, et nos dilige; quia nos te diligimus.

[1] Judic. XXI, 23. — [2] Gen. XII, 17. — [3] Luc. XX, 36.

EPISTOLA VII [1].

Justo sciscitanti quidnam didrachmi dimidium pro redemptione afferri præceptum significasset, Ambrosius rescribit fidem ac misericordiam, in quibus redemptio est, eo signari : hac de re idem pretium cunctis præscriptum, in quo cum manna, cujus mensura de sapientia et Christi sanguine explicatur, congruit : congruit præterea cum paschali agno, qui æqualiter distributus æqualem singulis redemptionem tribui indicabat; quo etiam refertur promissa in Evangelio eadem merces. His subdit Christum nostram esse redemptionem, qua cum pro se non indigeat, staterem non sua, sed nostra causa dari jussisse. Quid eodem statere significetur, aut cur illum ignoraverint Judæi a Christianis haud imitandi. Adjicit dimidium didrachmi eorum figuram esse, qui vitæ partem mundo impendunt : quod non fecerunt Hebræi pueri. Denique ubi exposuit, quare Dominus quod non debebat, solverit, mystica quædam enucleat ad instituendos mores idoneæ.

Ambrosius Justo salutem.

I. Pulchre admones, frater, ut epistolares fabulas, et sermonem absentium ad interpretationem conferamus oraculi cœlestis, interrogans me quid significet illud didrachmum (80), cujus dimidium Hebræus præcipitur offerre pro redemptione animæ suæ [2]. Quid enim tam con-

[1] Scripta ante ann. 381. — [2] Exod. xxx, 12, et seqq.

sociabile, quam de divinis rebus sermonem contexere?

II. Est autem dimidium didrachmi, drachma : redemptio autem animæ, fides : fides ergo drachma, quam illa mulier in Evangelio, ut legimus, amissam diligenter requirit, lucernam accendens, et mundans domum suam[1]; et si invenerit, convocat amicas et vicinas petens congratulari eas secum, quod invenerit drachmam, quam perdiderat. Magnum enim damnum animæ, si quis fidem amiserit, vel gratiam, quam fidei pretio acquisivit sibi. Et tu ergo accende lucernam tuam : « Lucerna tua oculus » tuus est[2], » ille scilicet interior oculus mentis. Istam lucernam accende, quæ accipit oleum spiritale, et lucet in tota domo tua. Quære drachmam redemptionem animæ tuæ, quam qui amiserit, turbatur : qui invenerit, exultat.

III. Est et redemptio animæ misericordia[3]; redemptio enim animæ hominis divitiæ ejus, quibus utique fit misericordia, quæ sumptu pauperes juvat. Fides igitur, gratia, misericordia, redemptio est animæ, quæ drachmæ, id est, integro pretio summæ plenioris expenditur. Sic enim scriptum est, dicente Domino ad Moysen : « Cum » acceperis computationem filiorum Israël in visitatione » ipsorum, dabunt singuli redemptionem animæ suæ Do» mino, et non erit in his ruina, in visitatione eorum. Et » hoc est quod dabunt, quotquot perambulant visitatio» nem, didrachmi dimidiam partem, quod est secundum » didrachmum sanctum. Viginti oboli didrachmum : di» midia autem pars didrachmi illatio Domino. Omnis qui » intraverit visitare a viginti annis et supra, dabunt illatio» nem Domino. Qui dives est, non adjiciet : et qui pauper » est, non minorabitur a dimidia parte didrachmi; cum » cœperint dare oblationem Domino, exorare pro anima» bus suis. Et accipies pecuniam illationis a filiis Israël,

[1] Luc. xv, 8, et seqq. — [2] Matth. vi, 22. — [3] Prov. xiii, 8.

» et dabis illam in opus Tabernaculi testimonii, et erit » filiis Israël legitimum memoriale in conspectu Domini, » exorare pro animis vestris[1]. »

IV. Ita ergo deerat vel dives, qui plus offerret; vel pauper, qui minus haberet, si in pecunia dimidium didrachmum istud, et non in virtute esset? Unde advertendum quod non materialis ista, sed intelligibilis drachma sit, quæ ex æquo ab omnibus conferenda æstimatur.

V. Denique etiam de illa cœlesti esca (esca autem et delectatio alimenti cœlestis sapientia est, qua vescebantur in paradiso locati, qui erat indeficiens animæ cibus, quem vocavit manna divinus sermo) ita legimus distributionem factam per singulas animas, ut æqualis fieret divisio. Et collegerunt secundum dispositionem Moysi, qui plurimum, et qui minimum[2] : et mensuram fecerunt gomor (81), et non abundavit, nec superfuit ei, qui multum, et ei qui minus, non defuit. Unusquisque enim pro numero animarum, qui apud se erat in tabernaculis, collegerunt per singula capita gomor, id est, mensuram vini, sicut habet interpretatio.

VI. Est autem mensura sapientiæ, quæ si supra mensuram sit, nocet; quia scriptum est : « Noli esse multum » sapiens[3]. » Et Paulus docuit secundum mensuram dari divisionem gratiarum, cum dicit : « Quia unicuique datur » manifestatio spiritus ad utilitatem, alii sermo sapientiæ, » alii sermo scientiæ, alii fides sapientiæ per spiritum » scientiæ secundum eumdem spiritum, fides in eodem » spiritu[4]; » et dividi eam gratiam secundum voluntatem Spiritus. Quod dividit, æquitatis est : quod autem secundum voluntatem suam dividit, potestatis. Vel quia id velit unicuique conferre, quod profuturum noverit.

[1] Exod. xxx, 12-16. — [2] Id. xvi, 17, 18. — [3] Eccli. vii, 17. — [4] 1 Cor. xii, 7, et seqq.

VII. Gomor ergo mensura est, et mensura vini, quod lætificat cor hominis[1]. Quid autem nisi sapientiæ potus jucunditas cordis est? Hoc est illud vinum, quod miscuit in cratere Sapientia[2], et offert bibendum, ut sumamus nobis sobrietatem et prudentiam : quod ea æqualitate transfundi oportet sensibus et cogitationibus nostris, et omnibus motibus, qui intra hanc nostram sunt domum; ut sciamus posse abundare omnibus, deficere nulli.

VIII. Plenius autem de sanguine Christi intelligitur, cujus ad gratiam nihil minuitur, nihil adjungitur. Et si parum sumas, et si plurimum haurias, eadem perfecta est omnibus mensura redemptionis.

IX. Pascha quoque Domini, hoc est, agnum, ita patres epulari jubentur[3], ut secundum numerum animarum epulentur suarum, neque plures, neque pauciores : neque aliis plus dari, aliis minus, sed secundum animas singulorum; ne aut fortiores amplius sumant, aut infirmiores minus. Gratia enim æqualis singulis dividitur, redemptio dividitur, donum dividitur. Neque plures oportet esse, ne quis vacuus spei et redemptionis recedat. Plures sunt, quando aliqui extra numerum sunt : sancti autem numerati sunt omnes, et capilli eorum; cognovit enim Dominus qui sunt ipsius[4] : neque pauciores, ne magnitudine gratiæ sit ad recipiendum infirmior.

X. Et ideo omnes æqualitatem devotionis et fidei deferre præcipit ad Pascha Domini, id est, ad transitum. Pascha autem est[5], quando anima irrationabilem deponit passionem; sumit autem bonam compassionem, ut compatiatur Christo, et transitum ejus in se suscipiat, ut inhabitet in ea, et deambulet, et fiat ejus Deus. Gratia itaque æqualis per omnes, virtus autem diversa in singulis.

[1] Psal. CIII, 15. — [2] Prov. IX, 2. — [3] Exod. XII, 4. — [4] Matth. X, 30. — [5] 1 Cor. VI, 8.

Unusquisque ergo portionem competentem suis viribus sumat, ne aut fortior indigeat, aut oneretur infirmior.

XI. Habes hoc in Evangelio, quia merces æqualis omnibus solvitur in vinea laborantibus[1] : sed pauci ad bravium, pauci ad coronam perveniunt, pauci dicunt: «Reposita est mihi corona justitiæ[2].» Alia est enim merces liberalitatis et gratiæ, aliud virtutis stipendium, laboris remuneratio.

XII. Ergo didrachmum redemptio est, imo dimidium didrachmi. Redemit autem nos a morte, redemit a servitute; ne subjecti simus mundo, cui renuntiavimus. Unde Dominus in Evangelio dicit ad Petrum, ut vadat ad mare, mittat hamum, et in ore piscis inventum staterem sumat (82), et det pro Domino et pro se exigentibus didrachma[3]. Hoc est igitur didrachma, quod exigebatur secundum legem[4] : sed non debebat illud filius regis, sed alienus. Quid enim se Christus redimeret ab hoc mundo, qui venerat ut tolleret peccatum mundi[5]? Quid se a peccato redimeret, qui descenderat, ut omnibus peccatum dimitteret? Quid se redimeret a servitute, qui se exinaniverat, ut universis libertatem daret[6]? Quid se redimeret a morte, qui carnem susceperat, ut morte sua omnibus resurrectionem acquireret?

XIII. Non utique opus habuit redemptione Redemptor universorum : sed sicut circumcisionem accepit, ut Legem impleret[7]; et ad baptismum venit, ut impleret justitiam[8] : ita etiam didrachma exigentibus solutionem non recusavit, sed statim staterem pro didrachmo jussit pro se et Petro dari. Maluit enim supra Legem solvere, quam id quod erat Legis negare[9]. Ostendit autem contra Legem Judæos facere, qui ab uno didrachmum exigerent; cum

[1] Matth. xx, 10. — [2] I Tim. iv, 8. — [3] Matth. xvii, 26. — [4] Ibid. 24. — [5] Joan. i, 29. — [6] Philip. ii, 7. — [7] Luc. ii, 22. — [8] Matth. iii, 15. — [9] Id. xvii, 26.

dimidium didrachmi exigendum Moyses præscripserit. Et ideo et pro se et pro Petro tanquam singulas drachmas in statere solvi mandavit. Bonus autem census Christi, qui statere solvitur; quia statera justitia est, justitia autem supra Legem. Denique finis Legis Christus ad justitiam omni credenti[1]. Hic stater in ore piscis invenitur : illius piscis, quem capiunt piscatores hominum : illius piscis, qui ponderat sermones suos, ut igne examinatos proferat[2].

XIV. Hunc staterem nescierunt Judæi, quem proditori dederunt. Lex autem dimidium didrachmi pro redemptione animæ exigit, quam drachmam Deo deputat, quia totum didrachmum vindicare non poterat. Vix enim in Judæo vel portio devotionis poterat investigari. Qui autem verus est liber, verus Hebræus, totus est Dei; totum quod habet, libertatis est. Nihil habet illius, qui libertatem recusat dicens : « Dilexi dominum meum, » et uxorem et infantes : non abibo liber[3]. » Quod non solum ad dominum, sed etiam ad ejus refertur infirmitatem, qui se subjecerit mundo, quod diligat mundum, vel mentem suam, id est, νοῦν, hujus auctorem voluntatis. Nec solum ad uxorem, sed etiam ad delectationem refertur, quæ domesticam, non illam æternam curam suscipit. Huic ergo ad limen et ostium suum dominus suus aurem pertundit; ut meminerit sermonis sui, quo servitutem elegit.

XV. Et ideo tu, Christiane, istum non imiteris; quia tibi scriptum est, non ut didrachmi dimidium, si tamen vis perfectus esse, Deo offeras : sed ut omnia tua vendas, et des pauperibus[4]. Nec ut portionem servitutis mundo reserves : sed ut totum te abneges, et Domini crucem tollas, et sequaris eum.

XVI. Cognovimus itaque ideo dimidium didrachmi

[1] Rom. x, 4. — [2] Psal. xvii, 31. — [3] Exod. xxi, 5. — [4] Matth. xix, 21.

Lege postulari, quia dimidium generi hujus mundi, id est, conservationi sæculari, et usui domestico, et posteritati reservabatur, quibus necesse erat et sortem ex sorte, id est, transmissionis deputari. Unde et Dominus tentantibus se Pharisæis subdola interrogatione utrum suaderet censum dari Cæsari, respondit : « Quid me tentatis, hypocritæ ? » Ostendite mihi numisma census[1]. » At illi obtulerunt ei denarium, in quo erat imago Cæsaris. Ait illis : « Reddite » quæ sunt Cæsaris, Cæsari : et quæ sunt Dei, Deo[2] ; » ostendens illos ita esse imperfectos, qui sibi perfecti viderentur, ut prius Cæsari quam Deo solverent. Quibus enim prior esset cura mundi, ab iis prius solvendum foret, quod erat mundi. Unde et ait : « Reddite, id est, vos » reddite, quæ sunt Cæsaris, » apud quos figura et imago invenitur Cæsaris.

XVII. Illi ergo Hebræi pueri Ananias, Azarias, Misaël[3], ille Daniel sapientior[4], qui non adoraverunt imaginem regis, qui non receperunt eam, qui nihil de illa mensa regis accipiebant[5], non tenebantur ad solutionem tributi[6]. Nihil enim eorum, quæ sub rege terreno erant, possidebant. Ergo eorum imitatores non solvunt tributum, quibus portio Deus est. Ideo Dominus ait : « Reddite, » id est, vos reddite, qui protulistis imaginem Cæsaris, apud quos invenitur : ego autem nihil debeo Cæsari, quia nihil hujus mundi habeo : « Venit enim hujus mundi princeps, et in » me inveniet nihil[7]. » Nihil debet Petrus, nihil Apostoli mei ; quia non sunt de hoc mundo, etsi in hoc mundo sunt. Ego misi eos in hunc mundum : sed jam non sunt de hoc mundo, quia mecum sunt supra mundum.

XVIII. Ergo quod divinæ legis est, solvi jubetur, non quod Cæsaris. Sed tamen et ipsum perfectus, id est, præ-

[1] Matth. XXII, 8-19. — [2] Ibid. 21. — [3] Dan. II, 17. — [4] Id. III, 18. — [5] Id. I, 8. — [6] Deut. XVIII, 2. — [7] Joan. XIV, 30.

dicator Evangelii jam non debebat, qui plus prædicabat. Non debebat Filius Dei, non debebat et Petrus in adoptionem a Patre ascitus per gratiam : sed « Ne scandalizen» tur, inquit, vade ad mare, et mitte hamum, et eum pis» cem, qui primus ascenderit, tolle; et aperto ore ejus, » invenies ibi staterem, illum sumens da iis pro me et te[1].» O magna mysteria! dat dimidium didrachmi quod Lex jubebat, et non negat quod Legis est, quasi factus ex muliere, factus sub Lege[2]. Factum secundum incarnationem locutus sum, ex muliere secundum sexum : mulier sexus est, virgo species : sexus generis, virgo integritatis. In quo ergo venit sub Lege, in eo factus est ex muliere, id est, in corpore. Et ideo didrachmum solvi jubet pro se et Petro, quia uterque sub Lege generati. Jubet ergo secundum Legem solvi, ut eos qui sub Lege erant, redimeret[3].

XIX. Et tamen staterem dari jubet, quo vectes imponerent ori suo, ne ex multiloquio peccatum amitterent. Et jubet dari in ore piscis repertum, ut agnoscerent Verbum. Qui enim quod Legis est, exigebant; cur quod Legis est, nesciebant? Verbum enim Dei ignorare non debebant; quia scriptum est : « Prope est Verbum in ore tuo, » et in corde tuo[4]. » Totum igitur didrachmum Deo solvit, qui sæculo nihil reservavit. Deo enim justitia solvitur, quæ est mentis sobrietas : Deo solvitur sermonis custodia, quæ est sermonis sobrietas : « Corde enim creditur ad justitiam, » ore confessio fit ad salutem[5]. »

XX. Potest autem et drachma pro Veteri Testamento accipi, didrachmum pro utriusque Testamenti pretio; quia secundum Legem unusquisque per Legem redimebatur : qui autem secundum Evangelium redimitur, solvit drachmam secundum Legem, sanguine redimitur Christi

[1] Matth. xvii, 26. — [2] Galat. iv, 4. — [3] Ibid. 5. — [4] Deut. xxx, 14. — [5] Rom. x, 10.

secundum gratiam, geminam habens redemptionem, et devotionis et sanguinis. Nec enim fides sola ad perfectionem satis est, nisi etiam baptismatis adipiscatur gratiam, et sanguinem Christi redemptus accipiat. Bona ergo drachma, quæ Deo solvitur.

XXI. Non est drachma denarius (83), sed diversum est. Denique in denario imago Cæsaris est, in drachma imago Dei; quia unius est Dei, ad imitationem ipsius. Ab uno incipit, et in infinitum diffunditur[1] : et iterum de infinito numero in unum, quasi in finem omnia revertuntur; quia Deus et principium et finis omnium est. Unde nec numerum monada, sed elementum numeri, quibus ea cura est, appellaverunt. Et hoc propterea diximus, quia scriptum est : « Ego sum α et ω, primus et novissi» mus[2]; » et, « Audi, Israël, Dominus Deus tuus Deus unus » est[3]. »

XXII. Et tu ergo ad similitudinem Dei unus esto atque idem : non hodie sobrius, cras ebrius : hodie pacificus, crastina die litigiosus : hodie frugi, crastina die incontinens; mutatur enim unusquisque morum varietate, et fit alter : in quo non agnoscitur, quod fuit, et incipit esse, quod non fuit, sui degener. Grave est enim mutari in pejus : sed esto sicut imago in drachma, immutabilis, eumdem habitum servans quotidie. Videns drachmam, attende imaginem, hoc est, videns Legem, attende in Lege imaginem Dei Christum[4]; quia ipse imago Dei invisibilis et incorruptibilis, luceat tibi velut in speculo Legis. Confitere eum in Lege, ut eum in Evangelio recognoscas. Si cognovisti in mandatis, recognosce in operibus. Vale, et si non infructuose didrachmum istud commissum mihi arbitraris, iterum si quid habes, committere ne dubitaveris.

[1] Matth. XXII, 21. — [2] Apoc. I, 8. — [3] Deut. VI, 4. — [4] Colos. I, 15.

EPISTOLA VIII [1].

Adversus eos, qui secundum artem negabant scripsisse sacros auctores, contendit ab his ipsis illos qui de eadem arte præceperunt, expressisse placita sua. Tum propositis sacrorum codicum aliquot locis, dicendi leges illic servari sedulo probat.

Ambrosius Justo (84).

I. Negant plerique nostros secundum artem scripsisse (85). Nec nos obnitimur; non enim secundum artem scripserunt, sed secundum gratiam, quæ super omnem artem est; scripserunt enim quæ Spiritus iis loqui dabat [2]. Sed tamen ii, qui de arte scripserunt, de eorum scriptis artem invenerunt, et condiderunt commenta artis, et magisteria.

II. Denique in arte requiruntur præcipue, ut sit αἴτιον, ὕλη, ἀποτέλεσμα; cum igitur legamus sanctum Isaac (86) patri dicere: « Ecce ignis et ligna, ubi hostia [3], » quid horum deest? Nam qui quærit, dubitat: qui respondet quærenti, pronuntiat, et dubitationem absolvit. Ecce ignis. id est, αἴτιον: et ligna, id est, ὕλη, quæ latine materia dicitur: tertium quid superest, nisi ἀποτέλεσμα, quod filius quæsivit, pater retulit dicenti: « Ubi hostia? Deus, inquit, » providebit sibi sacrificium, fili [4]. »

III. Differamus paulisper mysterium. Ostendit Deus arietem pendentem cornibus [5]: aries autem est Verbum plenum tranquillitatis, et moderationis, atque patientiæ; quo ostenditur bonum sacrificium esse sapientiam, et

[1] Scripta ante ann. 381. — [2] Act. II, 4. — [3] Gen. XXII, 7. — [4] Ibid. 8. — [5] Ibid. 13.

prudenter emerendi ac propitiandi rationem cognoscere. Unde et Propheta ait : « Sacrificate sacrificium justitiæ[1]. » Itaque justitiæ, ita ut sapientiæ sacrificium est.

IV. Ecce ergo mens calida et fervens, ut ignis, quæ operatur : ecce et intelligibilia, id est, materia ; ubi est tertium, intelligere? Ecce color; ubi est videre? Ecce sensibilia ; ubi est sentire? Materia enim non ab omnibus videtur; ideoque Deus dat munus intelligendi, et sentiendi, et videndi.

V. Verbum ergo Dei ἀποτέλεσμα est, id est, definitio et consummatio disputationis, quod infunditur prudentioribus, et dubia confirmat. Pulchre autem etiam ii, qui in adventum Christi non crediderunt, se ipsos revincunt; ut confiteantur, quod negandum putant. Dicunt enim arietem Verbum Dei, et non credunt passionis mysterium ; cum in illo mysterio Verbum Dei sit, in quo impletum est sacrificium.

VI. Ergo primum accendamus in nobis ignem mentis, ut operetur in nobis. Quæramus subjicientis materiam, quid sit quod nutriat animam, tanquam in tenebris requiramus eam. Neque enim vel Patres sciebant, quid esset manna[2] : invenerunt, inquit, manna dicentes ipsum esse sermonem et Verbum Dei; unde omnes disciplinæ fonte jugi ac perpetuo fluunt, atque derivant.

VII. Hæc est esca cœlestis. Significatur autem ex persona dicentis : « Ecce ego pluam vobis panes de cœlo[3] : » αἴτιον ergo, eo quod operatur Deus, qui irrigat mentes rore sapientiæ : ὕλη, quia videntes animæ et gustantes delectantur, et requirunt unde sit illud splendidius luce, dulcius melle. Respondetur eis Scripturæ serie : « Hic est panis, » quem dedit vobis manducare Dominus[4]; » et hoc est Verbum Dei, quod disposuit Deus, vel ordinavit : quo pas-

1 Psal. IV, 6. — 2 Exod. XVI, 15, 16. — 3 Ibid. — 4 Ibid. 15.

citur anima prudentium, et delectatur : quod est candidum et suave, veritatis splendore illuminans, et virtutum suavitate demulcens audientium animas.

VIII. In se enim dedicerat Propheta quid esset consummandæ rei αἴτιον. Nam cum mitteretur ad populum Dei liberandum, ad regem Ægypti, ait : « Quis sum ego, » ut vadam, et educam populum a regis potestate? » Respondit Dominus : « Ego ero tecum. » Interrogabat iterum Moyses; « Quid dicam illis, si requirant : Quis est Domi» nus, qui misit te, et quod nomen est illi? Dixit Dominus : » Ego sum qui sum. Dices : Qui est, misit me[1]. » Hoc est verum nomen Dei, esse semper. Unde et Apostolus de Christo : « Dei enim filius Jesus Christus, qui in vobis est, » qui per nos prædicatus est, per me et Sylvanum et Ti» motheum; (non fuit, inquit, Est et Non): sed Est in illo » fuit[2]. » Respondit Moyses : « Si non crediderint mihi, » neque obaudierint vocem meam, dicentes, quia non » apparuit tibi Deus, quid dicam illis[3]? » Dedit illi signa facere, ut crederetur quia a Domino missus est. Tertio ait Moyses : « Non sum dignus, et gracili voce sum, tar» diore lingua, quomodo me audiet Pharao[4]? » Responsum est ei : « Vade, et ego aperiam os tuum, et instruam te » quid debeas loqui[5]. »

IX. Interrogationes ergo illæ in medio et responsiones sapientiæ semina et θεωρίαν. Gratum tamen ἀποτέλεσμα est; quia ait : « Ego ero tecum[6]. » Et quamvis dederit ei signa facere; tamen dubitanti iterum, ut scias quia signa non credentibus, promissum autem credentibus, respondit ad infirmitatem vel meriti, vel voti : « Ego ape» riam os tuum, et instruam te quid debeas loqui. » Perfectum ergo ἀποτέλεσμα servatum est.

[1] Exod. III, 11-14. — [2] 2 Cor. I, 19. — [3] Exod. IV, 1, et seqq. — [4] Ibid. 10. — [5] Ibid 12. — [6] Id. III, 12.

X. Habes hoc et in Evangelio : «Petite et dabitur vobis : « Quærite, et invenietis : pulsate, et aperietur vobis[1]. » Pete ἀπὸ τοῦ αἰτίου, id est, ab auctore quære. Habes ὕλην intelligibila, quibus quæras : pulsa, et aperit tibi Deus Verbum. Quæ petit, mens est, quæ operatur, sicut ignis : intelligibilia, in quibus mentis ardor operatur, sicut ignis in lignis : aperit tibi Verbum Deus, quod est ἀποτέλεσμα. Habemus et alibi in Evangelio, dicente Domino : « Cum » autem tradent vos, nolite cogitare quomodo aut quid » loquamini; dabitur enim vobis in illa hora quid loqua- » mini. Non enim vos eritis, qui loquimini : sed Spiritus » Patris vestri, qui loquitur in vobis[2]. »

XI. Habes hoc et in Genesi (87), dicente Isaac : « Quod » est, quid tam cito invenisti, fili ; » Qui dixit : « Quid tradidit Dominus Deus tuus in manus meas[3]. » Αποτέλεσμα Dominus est. Qui per Dominum quærit, invenit. Laban denique qui per Dominum non quæsivit, quia quærebat idola, non invenit[4].

XII. Pulchre autem quos dicunt ὅρους, servavit. Primus est ὅρος : « Vade, affer mihi de venatione tua, ut manducem[5]. » Excitat atque adolet velut igni quodam adhortationis suæ mentem ejus, ut operetur et quærat. Secundus ὅρος « Quid est, quod tam cito invenisti[6]? » Hic in interrogatione est. Tertius ὅρος in responsione : « Quod » tradidit Dominus Deus tuus in manus meas. Αποτέλεσμα Deus est, qui concludit et consummat omnia : de quo dubitandum non est.

XIII. Est et ille ὅρος de spontaneis : « Si non seminaveritis, non metetis[7] ; » nam etsi cultura provocet semina, tamen natura spontaneo quodam, ut surgant, in iis operatur ingenio.

[1] Matth. VII, 7. — [2] Id. X, 16. — [3] Gen. XXVII, 20. — [4] Id. XXXI, 33, et seqq. — [5] Id. XXVII, 24. — [6] Ibid. 20. — [7] Levit. XXV, 11, et seqq.

XIV. Unde Apostolus : « Ego plantavi, inquit, Apollo » rigavit, sed Deus incrementum dedit. Itaque neque qui » plantat, est quidquam; neque qui rigat : sed qui dat in- » crementum, Deus[1]. » Dat tibi Deus in spiritu, et in corde tuo seminat Dominus. Age ergo, ut inspiret, et seminet, ut metas : si non seminaveris, non metes. Quasi admoneris, ut semines : non seminasti, non metes; sententia est. Principio finis convenit : principium semen est, finis messis.

XV. Disce, inquit, ex me : natura adjuvat discentem : Deus autem auctor naturæ est. Dei quoque, ut bene discamus; quia hoc naturæ est, perdiscere : duri enim corde non discunt. Incrementa per naturam, quæ divini habet gratiam muneris : consummationem et perfectionem Deus dat, id est, illa præstantissima et divina Trinitatis natura et substantia. Vale, et nos dilige, ut facis; quia nos te diligimus.

GESTA CONCILII[2] AQUILEIENSIS (88)

CONTRA

PALLADIANUM ET SECUNDIANUM

HÆRETICOS.

Consessus Patrum, et Ambrosii ad eos de conficiendis actis oratio.

I. Syagrio et Eucherio viris clarissimis coss. III. Non. Sept. Aquileiæ in Ecclesia considentibus, cum episcopis,

[1] 1 Cor. III, 6, 7. — [2] Ann. 381.

Aquileiensium civitatis Valeriano, Ambrosio, Eusebio, Limenio, Anemio, Sabino, Abundantio, Artemio, Constantio, Justo, Philastro, Constantio, Theodoro, Almachio, Domino, Amantio, Maximo, Felice, Bassiano, Numidio, Januario, Proculo, Heliodoro, Jovino, Felice, Exuperantio, Diogene, Maximo, Macedonio, Cassiano, Marcello, et Eustachio episcopis; Ambrosius episcopus dixit:

II. Diu citra acta tractavimus: et quoniam tanta sacrilegia a parte Palladii et Secundiani nostris auribus ingeruntur, ut difficile quisque credat tam aperte eos blasphemare potuisse; vel ne qua ipsi calliditate dicta sua postea negare conentur, licet de tantorum sacerdotum testificatione dubitari non queat: tamen quoniam omnibus episcopis placet, fiant acta, ut unusquisque professionem suam negare non possit. Quid ergo vobis, sancti viri, placeat declarandum est.

Omnes episcopi dixerunt: Placet.

Ambrosius episcopus dixit: Disceptationes nostræ firmandæ sunt ex rescripto imperiali, ut allegentur.

Rescriptum imperiale recitatur in Concilio.

III. Sabinianus diaconus recitavit: «Ambigua dogmatum reverentia ne dissideant sacerdotes quamprimum experiri cupientes, convenire in Aquileiensium civitatem ex diœcesi meritis excellentiæ tuæ creditam, episcopos jusseramus. Neque enim controversiæ dubiæ sententiæ rectius poterant expediri, quam si obortæ altercationis interpretes ipsos constituissemus antistites; ut videlicet a quibus proficiscuntur instituta doctrinæ, ab eisdem discordis eruditionis repugnantia solveretur.

IV. Neque sane nunc aliter jubemus ac jussimus, non invertentes præcepti tenorem, sed superfluam convena-

rum copiam recolentes. Nam quod Ambrosius et vitæ merito, et Dei dignatione conspicuus episcopus Mediolanensium civitatis ibi multitudinem non opus esse suggerit, ubi veritas non laboraret in pluribus, si locata esset in paucis : seque eorum qui contra astarent assertionibus, et sacerdotes vicinarum ex Italia civitatum satis abundeque sufficere posse suggerit; abstinendum venerabilium virorum fatigatione censuimus, ne quis vel maturo ævo gravis, vel corporali debilitate confectus, vel laudabili paupertate mediocris, insuetas repetat terras. » Et reliqua.

Ambrosius lectam Arrii epistolam damnari a Palladio petit : hic tergiversatur, et nisi in generali Concilio negat se responsurum : Patres anathemate percellunt eos, qui Filii Dei vel divinitatem vel æternitatem negarent. Effugium aucupatur in eo Palladius, quod se fateri dictitat Christum verum esse Dei Filium. Ejus fraus in confitendo eumdem esse Deum atque unigenitum. Postea transitur ad Christi immortalitatem, atque ab ea ad sapientiam, a qua similiter ad bonitatem; ubi more suo Palladius conatur illudere. Deinde utrum Dei Filium omnipotentem, utrum etiam judicem eum agnoscat, urgetur : ad quæ post multam tergiversationem solita utitur ad plenum Concilium provocatione. Sub hæc Attalo condemnato, qui respondere etiam recusabat, Palladius auditores laïcos petit, et condemnatur.

V. Ambrosius episcopus dixit : Ecce quod Christianus constituit imperator. Noluit injuriam facere sacerdotibus; ipsos interpretes constituit episcopos. Ac per hoc, quoniam in sacerdotali Concilio considemus, responde ad ea quæ tibi proponuntur. Arrii epistola lecta est : etiam nunc

recitabitur, si tibi videtur. A principio habet blasphemias, solum Patrem æternum dixit. Si tibi videtur quod Dei Filius sempiternus non sit, hoc ipsum quemadmodum vis, astrue : si damnandum putas, damna. Evangelium præsens est, et Apostolus, omnes Scripturæ præsto sunt. Unde vis astrue, si putas non esse Dei Filium sempiternum.

VI. Palladius dixit : Vestro studio factum est, sicut dicta lectio sacra a vobis prolata, ut non esset generale et plenum concilium : absentibus consortibus nostris, nos respondere non possumus.

Ambrosius episcopus dixit : Qui sunt consortes vestri?

Palladius dixit : Orientales episcopi.

VII. Ambrosius episcopus dixit : Interim quia superioribus temporibus Concilium sic factum est, ut Orientales in Orientis partibus constituti haberent Concilium, Occidentales in Occidente; nos in Occidentis partibus constituti, convenimus ad Aquileiensium civitatem, juxta imperatoris præceptum. Denique etiam præfectus Italiæ litteras dedit, ut si vellent Orientales convenire, in potestate haberent : sed quia scierunt consuetudinem hujusmodi, ut in Oriente Orientalium esset Concilium, intra Occidentem Occidentalium; ideo putaverunt non esse veniendum.

VIII. Palladius dixit : Imperator noster Gratianus jussit Orientales venire : negas tu jussisse eum? Ipse imperator nobis dixit se Orientales jussisse venire.

Ambrosius episcopus dixit : Utique jussit, qui non prohibuit huc venire.

Palladius dixit : Sed ne venirent tua petitio fecit : sub specie falsæ voluntatis hoc impetrasti, et distulisti Concilium.

IX. Ambrosius episcopus dixit : Non opus est diutius evagari, responde nunc. Bene dixit Arrius solum æternum Patrem? Et secundum Scripturas hoc dixit, an non?

Palladius dixit : Non tibi respondeo.

Constantius episcopus dixit : Non respondes, qui tandiu blasphemasti ?

Eusebius episcopus dixit : Sed debebis simpliciter fidei tuæ prodere libertatem. Si a te gentilis exigeret quemadmodum in Christum crederes, confiteri erubescere non deberes.

X. Sabinus episcopus dixit : Tu petisti ut responderemus : hodie ex voluntate tua, et te urgente, convenimus, et non expectavimus reliquos fratres, qui poterant venire. Proinde non tibi liberum est evagari. Christum dicis esse creatum ? aut sempiternum dicis esse Filium Dei?

Palladius dixit : Dixi tibi, nos ideo diximus vobis ut veniremus, et convinceremus quod non recte fecistis subrepere imperatori.

Ambrosius episcopus dixit : Legatur epistola Palladii, utrum nobis hoc mandaverit, et docebitur quod etiam nunc fallit.

Palladius dixit : Legatur plane.

Episcopi dixerunt : Imperator cum esset præsens Syrmio, tu illum interpellasti, an ipse te compulit ? et addiderunt : Quid ad ista respondes ?

Palladius respondit : Dixit mihi : Vade. Diximus : Orientales conventi sunt ? Ait : Conventi sunt. Numquid si Orientales non fuissent conventi, numquid nos convenissemus ?

XI. Ambrosius episcopus dixit : Sequestrata sit causa Orientalium, sententiam tuam hodie quæro. Arrii tibi epistola lecta est : soles te Arrianum negare. Aut damna hodie Arrium, aut defende.

Palladius dixit : Non est auctoritatis tuæ, ut hoc a me quæras.

Eusebius episcopus dixit : Non credimus religiosum imperatorem aliud dixisse, quam scripsit. Episcopos jussit

convenire : non potuit tibi soli contra rescriptum suum dicere, ut sine Orientalibus causa minime diceretur.

Palladius dixit : Si Itali soli jussi sunt convenire ?

Evagrius presbyter et legatus dixit : Ut ante quatuor dies, et ante biduum responderet se affuturum. Quid ergo expectabas? Orientalium, ut dicis, consortium tuorum sententiam expectandam? Sic debuisti mandare, non promittere conflictum.

Palladius dixit : Quia quasi ad Concilium plenum veneram, vidi non convenisse consortes meos, ut convenirem, et dicerem secundum jussionem ageretis in præjudicium futuri Concilii.

XII. Ambrosius episcopus dixit : Ut hodie resideremus, ipse exegisti. Denique etiam hodie tu ipse dixisti quia christiani ad christianos venimus. Christianos igitur nos probasti. Promisisti te conflictaturum, promisisti te allaturum aut acceptaturum esse rationem. Libenter itaque accepimus præfationem tuam. Optavimus ut quasi christianus venires. Obtuli tibi epistolam Arrii, quam scripsit Arrius, de cujus nomine dicitis vos injuriam frequenter sustinere. Dicitis quod Arrium non sequamini. Hodie aperta debet esse sententia : aut condemna illum, aut astrue quibusvis lectionibus. Et addidit : Ergo juxta epistolam Arrii Christus Dei Filius non est sempiternus?

Palladius dixit : Nos diximus probaturos nos christianos, sed in Concilio pleno. Non vobis respondemus omnino in præjudicium Concilii futuri.

Eusebius episcopus dixit : Sine calliditate fidei tuæ professionem debes exponere.

Palladius dixit : Et quid Concilio reservamus?

XIII. Ambrosius episcopus dixit : Omni ore condemnatio facta est in eum, qui negaret Dei Filium sempiternum. Negavit Arrius, hunc sequitur Palladius, qui non

vult condemnare Arrium. Itaque utrum hujus probanda sententia sit, considerate : et utrum secundum Scripturas dicat, aut contra Scripturas, intelligere licet. Lectum est enim : « Sempiterna virtus Dei atque divinitas. Dei virtus » Christus est[1] ? » Si igitur sempiterna Dei virtus est, sempiternus utique Christus est; quia Christus est Dei virtus.

Eusebius episcopus dixit : Hæc fides nostra est, hæc intelligentia catholica. Qui hæc non dixerit, anathema.

Omnes episcopi dixerunt : Anathema.

XIV. Eusebius episcopus dixit : Specialiter dicit solum Patrem sempiternum, et Filium aliquando cœpisse.

Palladius dixit : Arrium nec vidi, nec scio qui sit.

Eusebius episcopus dixit : Arrii blasphemia prolata est, in qua negat Dei Filium sempiternum. Hanc perfidiam damnas cum auctore, aut asseris?

Palladius dixit : Ubi auctoritas pleni Concilii non est, non dico.

XV. Ambrosius episcopus dixit : Dubitas post divina judicia damnare Arrium, cum crepuerit medius? Et addidit : Dicant etiam sancti viri legati Gallorum.

Constantius episcopus et legatus Gallorum dixit : Hanc impietatem ejus hominis et semper damnavimus, et nunc damnamus non solum Arrium; sed et quicumque Filium Dei non dixerit sempiternum.

Ambrosius episcopus dixit : Quid etiam dicit Dominus meus Justus?

Justus episcopus et legatus Gallorum dixit : Qui Filium Dei coæternum cum Patre non confitetur, anathema habeatur.

Omnes episcopi dixerunt : Anathema.

XVI. Ambrosius episcopus dixit : Dicant etiam Afrorum legati, qui omnium civium huc attulere sententias.

[1] Rom. I, 20, et I Cor. I, 8.

Felix episcopus et legatus dixit : Si quis Filium Dei negaverit sempiternum, et coæternum negaverit, non solus ego legatus totius Africanæ provinciæ damno : sed et cunctus chorus sacerdotalis, qui ad hunc cœtum sanctissimum me misit, etiam ipse ante damnavit.

Anemius episcopus dixit : Caput Illyrici non nisi civitas est Syrmiensis : ego igitur episcopus illius civitatis sum. Eum qui non confitetur Filium Dei æternum, et coæternum Patri, quod est sempiternum, anathema dico : sed etiam iis qui idem non confitentur.

XVII. Ambrosius episcopus dixit : Audite sequentia.

Et recitatum est : Solum æternum, solum sine initio, solum verum, solum immortalitatem habentem.

Ambrosius episcopus dixit : Et in hoc damna eum, qui negat Filium Deum verum. Cum enim ipse sit veritas, quemadmodum non est Deus verus? Et addidit : Quid ad hoc?

Palladius dixit : Filium verum quis non dicit?

Ambrosius episcopus dixit : Arrius negavit.

Palladius dixit : Cum Apostolus dicat, Christum super omnia Deum, potest aliquis negare verum Filium Dei?

XVIII. Ambrosius episcopus dixit : Ut scias quam simpliciter veritas a nobis requiratur, ecce dico ego, ut dicis : sed semiplenum habeo. Cum enim ita dicis, videris negare Deum verum : si autem simpliciter confiteris : verum Deum Filium Dei; eo ordine astrue, quo ipse propono.

Palladius dixit : Ego secundum Scripturas tibi loquor, verum Filium Dei Dominum dico.

Ambrosius episcopus dixit : Verum Dominum dicis Filium Dei?

Palladius dixit : Cum verum Filium dicam, quid amplus?

Ambrosius episcopus dixit : Non quæro tantummodo

ut verum Filium dicas, sed ut verum Dominum Dei Filium dicas.

XIX. Eusebius episcopus dixit: Christus Deus verus est, secundum omnium fidem, et catholicam professionem?

Palladius dixit: Verus Dei Filius est.

Eusebius episcopus dixit: Nam et nos per adoptionem filii sumus[1], ille secundum proprietatem generationis divinæ. Et addidit: Confiteris ergo verum Filium Dei Dominum verum esse secundum nativitatem et proprietatem.

Palladius dixit: Verum Dei Filium unigenitum dico.

Eusebius episcopus dixit: Hoc ergo putas contra Scripturas, si Christus Deus verus esse dicatur?

XX. Cumque Palladius reticeret, Ambrosius episcopus dixit: Solum verum Filium Dei qui dicit, et non vult dicere Dominum verum, videtur negare. Hoc igitur ordine confiteatur, si tamen confitetur, Palladius; et dicat utrum verum Dominum Dei Filium dicat.

Palladius dixit: Cum dicat Filius: « Ut cognoscant te » solum verum Dominum, et quem misisti Jesum Chris- » tum[2]; » affectu an in veritate?

Ambrosius episcopus dixit: Joannes dixit in Epistola sua: « Hic est verus Deus[3]. » Nega hoc.

Palladius dixit: Cum dicam tibi verum Filium, profiteor veram etiam divinitatem.

Ambrosius episcopus dixit: Et in hoc est fraus; sic enim soletis dicere unam et veram divinitatem, ut Patris tantummodo non etiam Filii veram et unam divinitatem dicatis, ergo si aperte vis dicere, quia ad Scripturas me provocas, dic quod dixit evangelista Joannes: « Hic est » verus Deus: » aut nega dictum.

Palladius dixit: Absque Filio alius genitus non est.

XXI. Eusebius episcopus dixit: Christus verus Deus

[1] Galat. IV, 7. — [2] Joan. XVII, 3. — [3] I Joan. V, 20.

secundum omnium fidem, et catholicam professionem, an in sententia tua Deus verus non est?

Palladius dixit : Virtus Dei nostri est.

Ambrosius episcopus dixit : Non habes libertatem profitendi; ac per hoc anathema ei, qui non confitetur verum Dominum Filium Dei.

Omnes episcopi dixerunt : Anathema habeatur, qui Christum Filium Dei Dominum verum non dixerit.

XXII. Iterum addidit : Solum verum, solum immortalitatem habentem.

Ambrosius episcopus dixit : Filius Dei habet immortalitatem, aut non habet secundum Divinitatem?

Palladius dixit : Apostolum admittis, an non? « Rex regum, qui solus habet immortalitatem[1]. »

Ambrosius episcopus dixit : De Christo Filio Dei quid dicis?

Palladius dixit : Christus nomen divinum est, an humanum?

XXIII. Eusebius episcopus dixit : Secundum carnis quidem sacramentum Christus dicitur, sed idem Deus et homo est.

Palladius dixit : Christus nomen carnis est : Christus nomen humanum est; et respondete vos mihi.

Eusebius episcopus dixit : Quid superfluis immoraris? Cum legeretur impietas Arrii, qui hoc dicit de Patre, quia solus habet immortalitatem, attulisti testimonium ad consensum impietatis Arrii, ex Apostolo dicens : « Qui solus habet immortalitatem, et lucem inaccessibilem habitat[2]. » Sed si intelligis, totius naturæ dignitatem in Dei nomine expressit : siquidem in Dei nomine Pater et Filius designantur.

[1] Tim. VI, 16. — [2] Ibid.

Palladius dixit : Et ego vos, quod interrogavi, respondere noluistis.

XXIV. Ambrosius episcopus dixit : Aperte de te sententiam quæro : Filius Dei habet immortalitatem secundum generationem divinam, an non habet?

Palladius dixit : Secundum generationem divinam incorruptibilis, et per carnem mortuus est.

Ambrosius episcopus dixit : Non Divinitas mortua est, sed caro mortua est.

Palladius dixit : Ante vos mihi respondete.

Ambrosius episcopus dixit : Filius Dei secundum divinitatem habet immortalitatem, an non habet? Sed et jam fraudes et insidias tuas non secundum Arrii professionem prodidisti? et addidit : Qui Filium Dei negat habere immortalitatem, quid vobis videtur?

Omnes episcopi dixerunt : Anathema habeatur.

XXV. Palladius dixit : Satus divinus immortalis est.

Ambrosius episcopus dixit : Astute et hoc, ut de Dei Filio nihil exprimas evidenter, et ego dico : Immortalitatem habet Dei Filius secundum Divinitatem, aut nega quia non habet immortalitatem.

Palladius dixit : Christus mortuus est, an non?

Ambrosius episcopus dixit : Secundum carnem : anima nostra non moritur; scriptum est enim : « Nolite timere » eos qui occidunt corpus, animam autem non possunt » occidere[1]. » Cum igitur anima nostra mori non possit, putas quod Christus secundum Divinitatem mortuus sit?

Palladius dixit : Mortis appellationem quare tu horres?

Ambrosius episcopus dixit : Imo non horreo, sed confiteor secundum carnem meam; est enim per quem a mortis vinculis sum revinctus.

Palladius dixit : Mortem separatio facit spiritus; nam

[1] Matth. XII, 28.

Christus Filius Dei carnem suscepit, et per carnem mortuus est.

Ambrosius episcopus dixit : Scriptum est Christum passum. Secundum carnem igitur passus est, secundum Divinitatem habet immortalitatem. Hoc qui negat, diabolus est.

Palladius dixit : Ego Arrium non novi.

XXVI. Ambrosius episcopus dixit : Ergo male dixit Arrius, cum etiam Filius Dei habeat immortalitatem secundum Divinitatem. Et addidit : Bene dixit ergo, an male ?

Palladius dixit : Non consentio.

Ambrosius episcopus dixit : Cui non consentis? Anathema illi, qui non explicat fidei libertatem.

Omnes episcopi dixerunt : Anathema.

Palladius dixit : Dicite quod vultis, ejus est Divinitas immortalis.

Ambrosius episcopus dixit : Cujus, Patris, an et Filii? Et addidit : Multas impietates congessit Arrius. Sed ad alia transeamus.

XXVII. Et recitatum est : Solum sapientem.

Palladius dixit : Pater a se sapit : Filius autem sapiens non est.

Ambrosius episcopus dixit : Ergo Filius non est sapiens, cum ipse sit sapientia ? Nam et nos dicimus, quia ex Patre natus est Filius[1].

Eusebius episcopus dixit : Est aliquid tam impium, tam profanum, quam quod dixit : sapientem Filium Dei negare?

Palladius dixit : Sapientia dicitur, quis potes sapientiam denegare ?

Ambrosius episcopus dixit : Sapiens est, an non ?

Palladius dixit : Sapientia est.

1 1 Cor. 1, 24.

Ambrosius episcopus dixit : Sapiens ergo, cum sit sapientia.

Palladius dixit : Secundum Scripturas vobis respondemus.

Ambrosius episcopus dixit : Etiam sapientem, quantum video, Filium Dei Palladius negare conatus est.

Eusebius episcopus dixit : Qui negat Filium Dei sapientem, anathema sit.

Omnes episcopi dixerunt : Anathema.

XXVIII. Eusebius episcopus dixit : Etiam Secundianus ad hoc respondeat.

Cumque Secundianus reticeret, Ambrosius episcopus dixit : Qui tacet, integrum vult habere judicium. Et addidit : Solum Patrem bonum cum dicit, Filium confessus est, an negavit?

Palladius dixit : Legimus : « Ego sum pastor bonus[1]; » et nos negamus? Quis non dicat bonum Dei Filium?

Ambrosius episcopus dixit : Ergo bonus est Christus.

Palladius dixit : Bonus.

Ambrosius episcopus dixit : Male ergo Arrius de solo Patre dixit, cum etiam Filius Dei Deus omnibus sit.

Palladius dixit : Qui bonum non dicit Christum, male dicit.

XXIX. Eusebius episcopus dixit : Christum bonum confiteris? Nam et ego bonus sum. Mihi dixit : « Euge, serve » bone[2], » et, « Homo bonus profert de thesauro suo bona[3]. »

Palladius dixit : Jam dixi, vobis non respondeo usque ad plenum concilium.

Ambrosius episcopus dixit : Judæi dicebant quia bonus est[4] : et Arrius negat quia Filius Dei bonus est.

Palladius dixit : Quis potest hoc negare?

Eusebius episcopus dixit : Bonus est ergo Deus Filius Dei.

[1] Joan. x, 11. — [2] Matth. xxv, 20. — [3] Luc. vi, 45. — [4] Joan. vii, 12.

Palladius dixit : Bonus Pater bonum Filium genuit.

XXX. Ambrosius episcopus dixit : Et nos bonos genuit[1]; sed non secundum Divinitatem. Deum bonum Dei Filium dicis.

Palladius dixit : Filius Dei bonus est.

Ambrosius episcopus dixit : Vides ergo quia Christum bonum, bonum Filium, non bonum Deum dicis; quod a te quæritur. Et addidit : Qui bonum Filium Dei Deum non confitetur, anathema.

Omnes episcopi dixerunt : Anathema.

XXXI. Item recitavit : Solum potentem.

Ambrosius episcopus dixit : Potens est Filius Dei, an non?

Palladius dixit : Qui omnia fecit, non est potens ? Qui omnia fecit, minus potest ?

Ambrosius episcopus dixit : Ergo Arrius male dixit. Et addidit : Vel in hoc damnas Arrium ?

Palladius dixit : Unde scio qui sit? Ego pro me respondeo tibi.

Ambrosius episcopus dixit : Filius Domini Dei Deus potens est ?

Palladius dixit : Potens.

Ambrosius episcopus dixit : Deus bonus est ?

Palladius dixit : Jam dixi Filium Dei unigenitum esse potentem.

Ambrosius episcopus dixit : Dominum potentem.

Palladius dixit : Filium Dei potentem.

XXXII. Ambrosius episcopus dixit : Potentes et homines sunt; scriptum est enim : « Quid gloriaris in malitia, » qui potens es in iniquitate[2] ? » Et alibi : « Cum infirmor, » tunc potens sum[3]. » Illud a te requiro, ut confitearis Dominum potentem esse Christum Dei Filium : aut si negas, astrue. Nam qui unam potentiam dico Patris et Filii, sic

[1] Gen. I, 31. — [2] Psal. LI, 3. — [3] 2 Cor. XII, 10.

Filium Dei dico potentem sicut et Patrem. Dubitas ergo confiteri Dominum potentem esse Dei Filium.

Palladius dixit : Jam dixi, secundum disputationem, prout possumus, respondemus vobis; vos enim soli vultis esse judices: vos litigatores esse vultis. Non vobis respondemus nunc, sed in Concilio generali et pleno respondebimus vobis.

Ambrosius episcopus dixit : Anathema illi, qui negat Dominum potentem Christum.

Omnes episcopi dixerunt : Anathema.

XXXIII. Item recitatum est : Solum potentem, omnium judicem.

Palladius dixit : Omnium judicem Filium Dei. Est qui dat, est qui accipit.

Ambrosius episcopus dixit : Per gratiam dedit, an per naturam? Et hominibus datur judicium.

Palladius dixit : Patrem majorem dicis, an non?

Ambrosius episcopus dixit : Postea respondebo tibi.

Palladius dixit : Ego tibi non respondeo, si non respondes mihi.

Eusebius episcopus dixit : Nisi impietatem Arrii ex ordine damnaveris, interrogandi non tibi dabimus facultatem.

Palladius dixit : Non tibi respondeo.

Ambrosius episcopus dixit : Filius Dei, sicut lectum est, judex est, an non?

Palladius dixit : Si non respondes mihi, ego tibi, ut impio, non respondeo.

XXXIV. Ambrosius episcopus dixit : Habes professionem meam, qua respondebo tibi. Interim perlegatur epistola Arrii. Et addidit : In epistola Arrii invenies et hoc sacrilegium, quod tu moliris.

Palladius dixit : Ego qui interrogo, non respondetis?

Eusebius episcopus dixit : Filium Dei Deum æqualem dicimus.

Palladius dixit : Tu judex es, tui exceptores hic sunt.

Ambrosius episcopus dixit : Scribant tui, qui volunt.

XXXV. Palladius dixit : Pater major est, an non?

Eusebius episcopus dixit : Secundum Divinitatem æqualis est Filius Patri. Habes in Evangelio quod Judæi persequebantur eum ; quia non solum solvebat sabbatum, sed et Patrem suum dicebat Deum, æqualem se faciens Deo[1]. Quod ergo impii persequentes confessi sunt, nos credentes negare non possumus.

Ambrosius episcopus dixit : Et alibi habes : « Qui cum » esset in forma Dei, non rapinam arbitratus est esse se » æqualem Deo ; sed semetipsum exinanivit, formam servi » accipiens, in similitudinem hominum factus obediens us- » que ad mortem[2]. » Et addidit : Vides quia in forma Dei æqualis est ? « Et formam, inquit, servi accepit[3]. » In quo ergo minor est? Secundum formam utique servi, non Dei.

Eusebius episcopus dixit : Sicut in forma servi constitutus, inferior servo non fuit : ita in forma Dei constitutus, inferior Deo esse non potuit.

XXXVI. Ambrosius episcopus dixit : Aut dic quia secundum Divinitatem minor est Filius Dei.

Palladius dixit : Pater major est.

Ambrosius episcopus dixit : Secundum carnem.

Palladius dixit : « Qui me misit, major est me[4], » Caro missa est a Deo, aut Filius Dei?

Ambrosius episcopus dixit : Falsaria vobis divinas Scripturas hodie comprobamus; sic enim scriptum est : « Pacem » meam do vobis, pacem meam relinquo vobis. Non turbe- » tur cor vestrum : non quomodo hic mundus dat, ego do » vobis. Si diligeretis me, gauderetis quia dixi : Vado ad

[1] Joan. v, 18. — [2] Philip. II, 6. — [3] Ibid. — [4] Joan. XIV, 27.

» Patrem; quia Pater major me est. » Non dixit : « Qui me » misit, major me est. »

Palladius dixit : Pater major est.

Ambrosius episcopus dixit : Anathema illi, qui divinis Scripturis addit aliquid, aut minuit.

Omnes episcopi dixerunt : Anathema.

XXXVII. Palladius dixit : Pater major est Filio.

Ambrosius episcopus dixit : Secundum carnem Filius minor est Patre, secundum Divinitatem æqualis est Patri : legi igitur Dei Filium æqualem Patri, sicut jam et prolata exemplaria testantur. Secundum carnem autem quid miraris minorem; cum dixerit se servum, cum dixerit se lapidem, cum dixerit se vermem, cum dixerit se minorem Angelis[1]; quia scriptum est : « Minorasti eum » paulominus ab Angelis ? »

Palladius dixit : Impie vos asserentes video : non respondemus vobis sine auditoribus.

Sabinus episcopus dixit : Nemo requirat ab eo sententiam, qui tam innumeris sententiis blasphemavit.

Palladius dixit : Non vobis respondemus.

XXXVIII. Sabinus episcopus dixit : Ab omnibus jam damnatus est Palladius : Arrii blasphemiæ multo minores sunt quam Palladii. Et cum Palladius surrexisset, atque foras exire voluisset : Ideo, inquit, surrexit Palladius, quoniam apertis Scripturarum testimoniis convincendum esse se cernit, sicut jam convictus est; sic enim lectum est, secundum Divinitatem quod æqualis Patri Filius sit. Accipiat autem quia Filius Dei secundum Divinitatem majorem non habet. Scriptum est : « Abrahæ cum repro» misisset Deus.... quoniam nullum alium habebat majo» rem, per quem juraret, juravit per semetipsum[3]. » Vides igitur Scripuram, quia nullum alium majorem habet,

[1] Psal. cxv, 16. Matth. xxi, 42, et Psal. xxi, 7. — [2] Psal. viii, 6. — [3] Hebr. vi, 13.

per quem juraret. Filius autem est, de quo dicitur quoniam ipse visus est Abrahæ; unde et ait : « Abraham diem » meum vidit, et gavisus est[1]. »

Palladius dixit : Pater major est.

Eusebius episcopus dixit : Quando ut Deus locutus est, majorem non habuit : quando ut homo locutus, majorem habuit.

XXXIX. Palladius dixit : Pater genuit Filium, Pater misit Filium.

Ambrosius episcopus dixit : Anathema illi qui negat Filium secundum Divinitatem æqualem Patri.

Omnes episcopi dixerunt : Anathema.

Palladius dixit : Filius subjectus Patri, Filius præcepta Patris custodit.

Ambrosius episcopus dixit : Subjectus secundum carnis rationem. Cæterum et ipse meministi quia legisti : « Nemo venit ad me, nisi quem Pater attraxerit[2]. »

Sabinus episcopus dixit : Dicat si secundum Divinitatem subjectus est Patri, an secundum incarnationem ?

XL. Palladius dixit : Ergo Pater major est.

Ambrosius episcopus dixit : Et alibi scriptum est : « Fidelis Deus, per quem vocati estis in communionem Filii ejus[3]. » Ego dico Patrem majorem esse secundum carnis assumptionem, quam suscepit Filius Dei, non secundum Divinitatem.

Palladius dixit : Quæ enim comparatio est Filii Dei ? Et caro potest dicere : Deus me major est ? Caro loquebatur, aut Divinitas; quia ibi erat caro.

Ambrosius episcopus dixit : Caro sine anima non loquitur.

Eusebius episcopus dixit : Deus in carne loquebatur secundum carnem, quando dicebat : « Quid me persequimini, hominem[4] ? » Quis hoc dixit ?

[1] Joan. VIII, 56. — [2] Id. VI, 44. — [3] I Cor. I, 9. — [4] Joan. VII, 40.

Palladius dixit : Filius Dei.

Ambrosius episcopus dixit : Deus ergo Filius Dei est secundum Divinitatem, et homo est secundum carnem.

Palladius dixit : Carnem suscepit.

Eusebius episcopus dixit : Ergo humanis verbis usus est.

Palladius dixit : Carnem humanam suscepit.

XLI. Ambrosius episcopus dixit : Dicat quia non secundum Divinitatem Apostolus dixit subjectum, sed secundum carnem ; scriptum est enim : « Humiliavit semet» ipsum, factus obediens usque ad mortem[1]. » In quo ergo mortem gustavit?

Palladius dixit : Quia se humiliavit.

Ambrosius episcopus dixit : Non Divinitas, sed caro humiliata est atque subjecta. Et addidit : Creaturam perfectam bene dixit Arrius, an male dixit?

Palladius dixit : Ego tibi non respondeo auctoritatem non habenti.

Ambrosius episcopus dixit : Profitere quod vis.

Palladius dixit : Non respondeo vobis.

XLII. Sabinus episcopus dixit : Pro Arrio non respondes, ad interrogata non respondes?

Palladius dixit : Pro Arrio ego non respondi.

Sabinus episcopus dixit : Usque adeo respondisti, ut Filium Dei negares potentem, negares verum Deum.

Palladius dixit : Ego te judicem non patior, quem impietatis arguo.

Sabinus episcopus dixit : Ipse nos coëgisti sedere.

Palladius dixit : Mandavi ut sederetis, ut arguerem vos. Quare subripuistis imperatori? Ut plenum Concilium non esset, obripuistis.

Ambrosius episcopus dixit : Cum Arrii impietates legerentur, et impietas tua pariter condemnata est, quæ

[1] Philip. II, 8.

consensit Arrianæ impietati. Placuit tibi in epistola media lectionem proponere, quam volebas : responsum tibi est quemadmodum Filius Patrem majorem dixerit, eo quod secundum carnis susceptionem Pater major est eo. Proprosuisti etiam subjectum esse Filium Dei; et in hoc responsum tibi est, quia subjectus Filius Dei secundum carnem est, non secundum Divinitatem. Habes professionem nostram, nunc audi cætera. Quoniam tibi responsum est, responde ad ea, quæ leguntur.

XLIII. Palladius dixit : Non tibi respondeo; quia quæcumque ego dixi, non sunt scripta : vestra tantummodo scribuntur verba : non vobis respondeo.

Ambrosius episcopus dixit : Omnia vides scribi. Denique quæ scripta sunt, abundant ad tuæ impietatis indicium. Et addidit : Creaturam dicis Christum, an negas?

Palladius dixit : Non respondeo.

Ambrosius episcopus dixit : Ante horam citra actam, cum legeretur quia Arrius dixit creaturam Christum, negasti : oblatum est tibi, ut damnares perfidiam, noluisti : vel nunc dic utrum natus ex Patre Christus sit, an creatus?

Palladius dixit : Si vultis, exceptores nostri veniant, et sic totum excipiatur.

Sabinus episcopus dixit : Adducat suos exceptores.

Palladius dixit : Pleno Concilio vobis respondebimus.

XLIV. Ambrosius episcopus dixit : Attalus in tractatu Nicæni Concilii subscripsit. Neget factum, quia venit ad Concilium. Dicat hodie utrum subscripserit in tractatu Nicæni Concilii, an non.

Cumque Attalus reticeret, Ambrosius episcopus dixit : Attalus presbyter licet inter Arrianos sit, tamen habet auctoritatem loquendi : libere profiteatur utrum subscripserit in tractatu Nicæni Concilii sub episcopo suo Agrippino, an non.

Attalus dixit : Jam dixisti me aliquoties damnatum : non tibi respondeo.

Ambrosius episcopus dixit : Subscripsisti in tractatu Concilii Nicæni, an non?

Attalus dixit : Non tibi respondeo.

XLV. Palladius dixit : Modo vultis tractatum plenum haberi, an non?

Chromatius presbyter dixit: Creaturam non negasti, potentem negasti. Omnia negasti, quæ fides catholica profitetur.

Sabinus episcopus dixit : Testes sumus nos Attalum subscripsisse in Concilio Nicæno, et nunc nolle respondere. Quid cunctis videtur?

Cumque Attalus reticeret, Ambrosius episcopus dixit : Dicat utrum subscripserit in tractatu Concilii Nicæni, an non?

XLVI. Palladius dixit: Exceptor vester et noster stent, et omnia scribant.

Valerianus episcopus dixit : Jam quæ dixisti, et quæ negasti, scripta sunt omnia.

Palladius dixit : Dicite quod vultis.

Ambrosius episcopus dixit : Quia sæpius vult damnari Palladius, qui jam frequenter damnatus est, lego epistolam Arrii, quam ille noluit condemnare : profitemini quid vobis videtur?

Omnes episcopi dixerunt : Legatur. Et recitata est : Nato autem non putative, et reliqua.

Ambrosius episcopus dixit : Respondi tibi de majore, respondi tibi et de subjecto : nunc et ipse responde.

XLVII. Palladius Dixit : Non respondebo, nisi auditores veniant post Dominicam diem.

Ambrosius episcopus dixit : Veneras tractaturus, sed posteaquam objeci tibi, vidisti epistolam Arrii, quam

damnare noluisti, asserere autem non potes; idcirco nunc refugis et cavillaris. Plenarie ipsam recito ad singula. Dic utrum Christus creatus videatur; an fuit, quando non fuit: an vero semper fuit unigenitus Dei Filius? Cum Arrii epistolam audieris, aut damna, aut proba.

XLVIII. Palladius dixit : Cum impietatis te arguam, te judice non utor. Transgressor es.

Sabinus episcopus dixit : Quas impietates objicis fratri nostro et consacerdoti nostro Ambrosio, dicito.

Palladius dixit : Jam vobis dixi, pleno Concilio respondebo, et præsentibus auditoribus.

Ambrosius episcopus dixit : In consessu fratrum meorum cupio confutari et redargui. Quæ igitur impie dixerim, dicito : sed impius tibi videor, qui pietatem astruo.

Sabinus episcopus dixit : Ergo impius tibi videtur, qui Arrii blasphemias arguit?

XLIX. Palladius dixit : Ego non negavi bonum Filium Dei.

Ambrosius episcopus dixit : Dicis ergo Christum Deum bonum?

Palladius dixit : Non vobis respondeo.

Valerianus episcopus dixit : Nolite multum adigere Palladium, non potest vera nostra simpliciter confiteri. Ipsius enim conscientia duplici blasphemia confusa est; nam a Photinianis est ordinatus, et cum ipsis est damnatus : et nunc plenius damnabitur.

Palladius dixit : Hoc proba.

Sabinus episcopus dixit : Non aliter poterat Christum verum negare, nisi auctores suos sequeretur.

L. Ambrosius episcopus dixit : Objecisti me esse impium, hoc proba.

Palladius dixit : Expositionem nostram afferemus; cum autem attulerimus, tunc disputatio habebitur.

Ambrosius episcopus dixit : Damna impietatem Arrii.

Cum reticeret Palladius, Eusebius episcopus dixit : Superfluis immoratur. Tot impietates Arrii Palladius noluit condemnare, imo potius asserendo confessus est. Hunc qui non damnat, similis illius est, et hæreticus jure dicendus est.

Omnes episcopi dixerunt : A nobis omnibus anathema sit Palladio.

LI. Ambrosius episcopus dixit : Acquiescis, Palladi, ut cætera legantur Arrii.

Palladius dixit : Date auditores : veniant et ex utraque parte exceptores. Non potestis esse judices, si auditores non habuerimus ; et nisi ex utraque parte venerint, qui audiant, non vobis respondemus.

Ambrosius episcopus dixit : Quos quæris auditores?

Palladius dixit : Sunt hic viri honorati multi.

Sabinus episcopus dixit : Post tot blasphemias auditores petis?

Ambrosius episcopus dixit : Sacerdotes de laïcis judicare debent, non laïci de sacerdotibus. Sed tamen quos judices petas, dicito.

Palladius dixit : Auditores veniant.

Chromatius presbyter dixit : Salva condemnatione sacerdotali, quin et qui Palladii sunt, etiam nunc in pleno legantur.

LII. Palladius dixit : Non permittuntur loqui. Auditores veniant, et ex utraque parte exceptores, et respondebunt vobis hi in Concilio generali.

Ambrosius episcopus dixit : Etsi in multis impietatibus deprehensus sit, erubescemus tamen, ut videatur qui sacerdotium sibi vindicat, a laïcis esse damnatus : ac per hoc quoque et in hoc ipso damnandus est, qui laïcorum expectat sententiam ; cum magis de laïcis sacerdotes debeant judicare. Juxta ea quæ hodie audivimus Palladium profitentem, et juxta ea quæ condemnare noluit, pronun-

tio illum sacerdotio indignum, et carendum, ut in loco ejus catholicus ordinetur.

Omnes episcopi dixerunt : Anathema Palladio.

LIII. Ambrosius episcopus dixit : Imperator clementissimus et christianus sacerdotum judicio causam, et ut ipsi arbitri essent altercationis, inquit, constituissemus. Quoniam igitur nobis judicium videtur delatum interpretes esse Scripturarum, condemnemus Palladium, qui impii Arrii noluit damnare sententiam : et quia ipse Filium Dei sempiternum, et cætera quæ actis inhærent, negavit. Ergo anathema habeatur.

Omnes episcopi dixerunt : Omnes condemnamus eum, anathema habeatur.

Patrum singulorum in Palladium condemnatio[1].

LIV. Ambrosius episcopus dixit : Quoniam omnes consistunt viri christiani, et Deo probati fratres, et consacerdotes nostri, dicat unusquisque quid sibi videatur.

Valerianus episcopus (89) dixit : Mihi quidem videtur, quia qui Arrium defendit, Arrianus est : qui blasphemias ejus non condemnat, ipse blasphemus est; ideoque hujusmodi hominem a consortio sacerdotum censeo esse alienum.

Palladius dixit : Cœpistis ludere, ludite. Sine Concilio orientali vobis non respondemus.

LV. Anemius episcopus Sirmiensis (90) dixit : Quicumque hæreses Arrianas non condemnat, Arrianus sit necesse est. Hunc igitur alienum etiam a nostra communione, et sacerdotali cœtu denuo privatum esse censemus.

Constantius episcopus Arausicus dixit : Palladium Arrii discipulum, cujus impietates jam olim damnatæ sunt a Patribus nostris in Concilio Nicæno, et nunc hodie probatæ, cum recenserentur, a Palladio singulæ; quia non confusus est dum Dei Filium a Deo Patre esse alienum, cum

[1] Vide D. Guillon, tom. IX, p. 493 et 494.

creaturam confitetur: cum temporalem cœpisse dicit, Dominum verum negat, in sempiternum censeo esse damnandum.

LVI. Justus episcopus dixit : Palladium, qui blasphemias Arrii damnare noluit, sed etiam magis has confiteri videtur, censeo ulterius sacerdotem dici non posse, nec inter episcopos deputari.

Eventius episcopus Ticiniensis dixit : Palladium, qui impietatem Arrii damnare noluit, arbitror a consortio sacerdotali in perpetuum esse remotum.

LVII. Abundantius episcopus Tridentinus dixit : Cum evidentes blasphemias Palladius defendat, damnatum se ex Concilio Aquileiensi cognoscat.

Eusebius episcopus Bononiensis (91) dixit : Quia impietates Arrii diabolico stylo conscriptas, quas non licebat nec ad aures admittere, Palladius non solum noluit condemnare; sed et earum extitit assertor, negando Filium Dei Dominum verum, Dominum bonum, Dominum sapientem, Dominum sempiternum, hunc a cœtu sacerdotali, et mea sententia et omnium catholicorum judicio arbitror jure esse damnatum.

LVIII. Sabinus episcopus Placentinus (92) dixit: Quoniam cunctis patefactum est, Palladium, qui Arrianæ perfidiæ auctor est, etiam ejus impietatem tenere, quæ contra evangelica et apostolica instituta venit, justa in eum totius Concilii illata sententia est, qui meæ licet parvitatis sententia sacerdotio denuo privatus, ex hoc sacrosancto cœtu jure pellatur.

Felix et Numidius legati Afrorum dixerunt : Arrianæ hæresis sectæ, in qua in Aquileiensi Synodo Palladius declaratus est, anathema. Sed et eos qui contra veritatem Nicænæ synodi repugnantes sunt, condemnamus.

LIX. Limenius episcopus Vercellensis dixit : Arrianam doctrinam sæpe esse damnatam manifestum est; et ideo

Palladius conventus in hac sacra Synodo Aquileiensi, quia noluit se corrigere vel emendare : sed magis probavit reprehensibilem, et so. oletavit perfidia, quam se publice confessus est tenere, hunc sententia mea et ego profiteor a consortio sacerdotali esse privandum.

Maximus episcopus Emonensis (93) dixit : Palladium, qui blasphemias Arrii nec damnare voluit, sed magis ipse confessus est, juste ac merito esse damnatum, et Deus novit, et fidelium conscientia condemnavit.

LX. Exuperantius episcopus Dertonensis dixit : Palladium, qui sectam Arrii vel ejus doctrinam damnare noluit, sed defendit, ut cæteri consortes mei damnaverunt, etiam et ego condemno.

Bassianus episcopus Laudensis dixit : Audivi sicut et cæteri consortes mei, impietates Arrii. Quas Palladius non solum non condemnavit, sed confirmavit : hic anathema sit, et sacerdotio privabitur.

LXI. Philaster episcopus Brixianus (94) dixit : Blasphemias et iniquitatem Palladii, qui Arrianam doctrinam sequitur et defendit, una cum omnibus ego condemnavi.

Constantius episcopus Sciscianensis (95) dixit : Palladium, qui blasphemias et impietates Arrii non condemnavit, sicut et cæteri consacerdotes mei, et ego censeo damnandum.

Heliodorus episcopus Altiniensis (96) dixit : Qui perfidiam Arrii, omniumque hæreticorum, quorum consors est Palladius, cujus insipiens cor, qui veritatem non est confessus, cum cæteris consacerdotibus meis condemno.

LXII. Felix episcopus Jadertinus (97) dixit : Palladium, qui blasphemias dicit in Filium sicut Arrius, cum omnibus pariter condemno.

Theodorus episcopus Octodorensis dixit : Palladium, qui Christum Deum verum, coæternum Patri negavit, nec

Christianum hunc, nec sacerdotem ullo modo censemus.

Domninus episcopus Gratianopolitanus dixit : Palladium in perfidia Arrii permanentem in perpetuum, sicut et fratres damnaverunt, etiam et ego censeo esse damnandum.

LXIII. Proculus episcopus Massiliensis dixit : Palladium, qui Arrii blasphemias sub quadam impia hæreditate non condemnando defendit, sicut hunc et plurimorum jam venerabilium sacerdotum sententia blasphemum designavit, atque a sacerdotio alienum dixit, ita mea pariter sententia in perpetuum condemnatum designat.

Diogenes episcopus Genuensis dixit : Palladium, qui Christum Dominum Deum verum similem et æqualem Patri dum non confitetur, imo negavit, damnationem judico cum cæteris fratribus meis vel consacerdotibus sortiri.

LXIV. Armantius episcopus Niciensis dixit : Palladium qui sectam Arrii non destruxit, secundum consacerdotum meorum judicium etiam et ego condemno.

Januarius episcopus dixit : Sicut omnes consacerdotes mei damnaverunt Palladium, ita et ego pari judicio eum censeo esse damnandum.

Secundianus Christum agnoscere Deum verum interpellatus eadem, qua Palladius, cavillatione conatur Patres ludificari.

LXV. Et cum Secundianus subripuisset, Ambrosius episcopus dixit : Audisti, Secundiane, cujusmodi Palladius impius sententiam, sacerdotali Concilio damnatus exceperit; licet displicuerit nobis quod ejus, hoc est, Palladii non horrueris amentiam, tamen de te aliqua specialiter quæro. Utrum Dei Filium Dominum nostrum Jesum Christum, verum vel non verum Deum dicas?

Secundianus dixit : Qui negat Deum verum esse Patrem

Domini et Dei nostri Jesu Christi, non est Christianus : nec qui negat Dominum Filium Dei verum.

Ambrosius episcopus dixit : Deum verum Dei Filium confiteris?

Secundianus dixit : Verum Dei Filium, unigenitum Dei Filium verum dico.

LXVI. Ambrosius episcopus dixit : Verum Dominum dicis?

Secundianus dixit : Verum unigenitum Filium : quis negat verum Filium Dei?

Eusebius episcopus dixit : Non sufficit quod Filium Dei unigenitum confiteris ; nam hoc omnes confitentur : sed hoc movet, quod Arrius dixit Dominum solum Patrem, solum verum : negavit Filium Dei Dominum verum. Simpliciter Filium Dei Deum verum confiteris?

Secundianus dixit : Quis fuerit Arrius, ignoro : quid dixerit nescio? Mecum loqueris vivus ad vivum. Illud dico quod Christus dixit : « Unigenitum qui est in sinu Patris[1] ; » ergo unigenitum Filium se asserit Patris : Filius igitur unigenitus est Dei Filius verus.

LXVII. Ambrosius episcopus dixit : Deus verus est, verus Dei Filius Deus? Et addit : In divinis Libris scriptum est : « Quia qui jurabunt Deum verum[2]. » Quod utique de Christo esse non dubium est. Nos ergo verum Deum profitemur : et fides nostra hæc est, et professio, quia unigenitus Patris Filius est verus Deus. Dic et tu de Deo vero, deinde Filium Deum verum.

Secundianus dicit : De Deo vero.

LXVIII. Ambrosius episcopus dixit : Filius Dei Deus verus est?

Secundianus dixit : Ergo mendax.

Ambrosius episcopus dixit : In hoc fraudem facis, ut

[1] Joan. I, 18. — [2] Isaï. LXVI, 16.

non Deum verum dicas, sed Deum unigenitum verum, ac per hoc dic simpliciter : Unigenitus Dei Filius Deus verus est.

Secundianus dixit : Unigenitum dixi Dei Filium.

LXIX. Eusebius episcopus dixit : Hoc Photinus non negat, hoc Sabellius confitetur.

Ambrosius episcopus dixit : Et qui hoc non confitetur, jure damnatur : ac per hoc sæpe te convenio, licet cavillando negaveris veritatem. Non quæro ut tantummodo unigenitum verum Filium dicas Dei, sed etiam Deum verum.

Secundianus dixit : Veritatis me servum profiteor. Quæ dico, non scribuntur : et quæ dicis, scribuntur. Christum verum Dei Filium dico. Quis negat Filium Dei verum esse?

LXX. Ambrosius episcopus dixit : Qui negat Deum verum unigenitum Dei Filium, anathema sit.

Secundianus dixit : Deum verum unigenitum Filium Dei : Quid mihi profiteris, quod non est scriptum?

Ambrosius episcopus dixit : Apertum sacrilegium est, quando Christum Dei Filium Arrius Deum verum negavit.

Secundianus dixit : Jesum Christum Filium Dei Deum, qui Christus dicatur Filius verus, Filium Dei dico : sed verum Deum non est scriptum.

LXXI. Ambrosius episcopus dixit : Nondum resipuisti? Et adjecit : Ne quid illi videatur esse subreptum, confirmet sententiam suam. Dicat ergo unigenitum Christum Dei Filium Deum verum.

Secundianus dixit : Jam dixi. Quid mihi extorquere vis amplius?

Ambrosius episcopus dixit : Quid dixisti? Certe si dixisses tanta, quod gloriose dicitur, sæpe repetendum est.

Secundianus dixit : Dictum est : « Sit sermo vester : » Est est, Non non[1]. »

[1] Matth. v. 37.

LXXII. Ambrosius episcopus dixit : Qui dicit ipsum Patrem Filium, sacrilegus est. Hoc a te quæro, ut dicas de Deo vero Deum verum Dei Filium natum.

Secundianus dixit : Ego Filium a Deo genitum, dicente Patre : « Genui te[1] ; » et confitente se genuisse, unigenitum Dei verum esse dico.

LXXIII. Ambrosius episcopus dixit : A Deo vero Deus verus est ?

Secundianus dixit : Et cum nomini etiam addis, et verum ; audis qualis in te fides sit, et Christianus es ?

Eusebius episcopus dixit : Qui negavit illum Deum verum ? Arrius et Palladius negavit. Tu si Deum verum credis, debes simpliciter designare.

LXXIV. Ambrosius episcopus dixit : Si non dixeris Deum verum de Deo vero natum esse, Christum negasti.

Secundianus dixit : Interrogatus de Filio, dedi responsum : quemadmodum deberem profiteri, respondi. Habemus vestram expositionem, afferemus, legatur.

Ambrosius dixit : Hodie afferre debueras, cæterum tu subterfugere conaris. Professionem a me exigis : et professionem a te exigo. Deus verus est Dei Filius ?

Secundianus dixit : Unigenitus est Deus Dei Filius. Et ego eum interrogo : Unigenitus est ?

LXXV. Ambrosius episcopus dixit : Ratio permoveat nos, et impietas et insipientia tua. Cum dicis Deum verum unigenitum, non Deum verum dicis : sed verum unigenitum. Ac per hoc, ut istam adimas quæstionem, ita responde : Ex Deo vero Deus verus est ?

Secundianus dixit : Ergo Deus Deum non genuit ? Deus verus ille qui est, quod est, genuit : unum verum, unigenitum Filium genuit ?

Ambrosius dixit : Non confiteris Deum verum, sed vis

[1] Psal. cix. 3.

dicere verum unigenitum. Et ego unigenitum dico, sed et Deum verum.

Secundianus dixit : Ego dico genitum a Patre, verum genitum dico omnibus.

Episcoporum et presbyterorum qui Concilio interfuerunt, nomina.

LXXVI. Valerianus episcopus Aquileiensis.
Ambrosius episcopus Mediolanensis.
Eusebius episcopus Bononiensis.
Limenius episcopus Vercellensis.
Anemius episcopus Sirmiensis Illyrici.
Sabinus episcopus Placentinus.
Abundantius episcopus Tridentinus.
Philaster episcopus Brixianus.
Constantinus episcopus Arausicus, legatus Gallorum.
Theodorus episcopus Octodorensis.
Domninus episcopus Gratianopolitanus.
Amantius episcopus Niciensis.
Maximus episcopus Emonensis.
Bassianus episcopus Laudensis.
Proculus episcopus Massiliensis, legatus Gallorum.
Heliodorus episcopus Altiniensis.
Felix episcopus Jadertinus.
Eventius episcopus Ticiniensis.
Exuperantius episcopus Dertonensis.
Diogenes episcopus Genuensis.
Constantius episcopus Sciscensis.
Justus episcopus Lugdunensis, alius legatus Gallorum.
Felix legatus Afrorum.
Numidius legatus Afrorum.
Evagrius (98) presbyter et legatus.

Artemius, Almachius, Januarius, Jovinus, Macedonius, Cassianus, Marcellus, Eustathius, Maximus, Chromatius (99) presbyter.

EPISTOLA IX.

Concilium Gallis episcopis gratias agit, eisque Palladii et Secundiani damnationem scribit.

Concilium quod convenit Aquileiæ, dilectissimis fratribus episcopis Galliarum provinciæ Viennensis et Narbonensis primæ et secundæ.

I. Agimus gratias sanctæ unanimitati vestræ, quod in dominis et fratribus nostris Constantio et Proculo omnium vestri præsentiam nobis contulistis : simulque præscripta majorum sequentes, non mediocre addidistis pondus sententiis nostris, cum quibus etiam vestræ sanctitatis convenit professio, domini fratres dilectissimi. Itaque ut libenter suscepimus memoratos de vestro nostroque consortio sanctos viros; ita etiam uberi gratiarum actione dimittimus.

II. Quam necessarius autem conventus hic fuerit, rebus ipsis patescet, quando adversarii et inimici Dei, Arrianæ sectæ ac hæresis defensores, Palladius ac Secundianus, duo tantum, qui ausi sunt ad Concilium convenire, debitam præsentes excepere sententiam, super impietate convicti. Valete. Incolumes vos et florentissimos Deus noster tueatur omnipotens, domini fratres dilectisssimi. Amen.

EPISTOLA X.

Imperatoribus de Synodi convocatione gratias agit, qui ad eam convenerint, exponit, hæreticorum tergiversationem, blasphemias ac pervicatiam memorat, tandem implorat fidem imperatorum, ut et eorum auctoritate executioni mandentur concilii decreta, et alii nonnulli hæretici coërceantur.

Imperatoribus clementissimis et christianis, beatissimisque principibus Gratiano, Valentiniano et Theodosio, sanctum Concilium, quod convenit Aquileiæ.

I. Benedictus Deus Pater Domini nostri Jesu Christi, qui vobis Romanum imperium dedit; et benedictus Dominus noster Jesus Christus unigenitus Dei Filius, qui regnum vestrum sua pietate custodit, apud quem gratias agimus vobis, clementissimi Principes, quod et fidei vestræ studium probavistis, qui ad removendas altercationes congregare studuistis sacerdotale Concilium, et episcopis dignatione vestra honorificentiam reservastis; ut nemo deesset volens, nemo cogeretur invitus.

II. Itaque juxta mansuetudinis vestræ præceptum convenimus sine invidia multitudinis, et cum affectu disceptationis : nec ulli de hæreticis episcopi sunt reperti, nisi Palladius et Secundianus, nomina vetustæ perfidiæ, propter quos congregari Concilium postulabant de extrema orbis parte Romani. Ecce nullus senectutis gravatus annis, cujus vel sola esset reverenda canities, de ultimo sinu maris Oceani venire compulsus est, et Concilio nihil

defuit : nullus debile corpus trahens, jejuniorum stipendiis oneratum, itineris est coactus injuria fortitudinis amissæ damna deflere : nullus postremo pauperiem in sacerdotibus gloriosam subsidio veniendi destitutus ingemuit. Unde completum est in te, clementissime principum Gratiane, quod Scriptura devina laudavit : « Beatus qui » intelligit super egenum et pauperem[1]. »

III. Quam vero grave fuisset propter duos tantum in perfidia cariosos sacerdotes toto orbe essent Ecclesiæ summis sacerdotibus destitutæ? Qui etiamsi venire propter prolixitatem itineris nequiverint, tamen omnes prope ex omnibus provinciis occidentalibus, missis affuere legatis, et attestationibus evidentibus id se tenere, quod nos asserimus, et in tractatu Nicæni congruere concilii designarunt, sicut subjecta declarant. Ubique ergo nunc pro vestro imperio concinunt vota populorum, nec tamen arbitrio vestro fidei assertores defuerunt. Nam licet evidentia essent præscripta majorum, a quibus impium est et sacrilegum deviare; tamen disceptandi obtulimus facultatem.

IV. Ac primo principium ipsum obortæ discussimus quæstionis, atque Arrii epistolam putavimus esse recitandam, qui auctor Arrianæ hæresis invenitur, unde et hæresis nomen accepit; ea videlicet et gratia, ut quoniam Arrianos, se negare consueverant, Arrii blasphemias aut incusando damnarent, aut astruendo defenderent, aut certe non recusarent nomen ejus, cujus impietatem, perfidiamque sequerentur. Sed quia auctorem suum nec damnare poterant, nec probare volebant; cum ipsi ad disceptandum ante triduum provocassent loco et tempore constituto, non expectata conventione, prodiissent subito qui dixerant se quia christiani essent facile probaturos (quod

[1] Psal. XL, 2.

nos libenter accepimus, et optavimus ut probarent) fugere congressum illico, et disceptationem declinare cœperunt.

V. Multus tamen nobis cum his sermo fuit, propositæ divinæ in medio Scripturæ, disceptandi de primo ortu diei in horam septimam copia data, delata patientia. Atque utinam pauca dixissent, vel certe quæ audivimus, possemus abolere! Nam sacrilegis vocibus cum Arrius solum Patrem sempiternum, solum bonum, solum verum Deum, solum immortalitatem habentem, solum sapientem, solum potentem dicendo, expertem horum Filium impia commonitione voluisset intelligi; isti Arrium potius sequi, quam sempiternum Deum Dei Filium, et verum Deum, et bonum Deum, et sapientem, et potentem, et immortalitatem habentem voluerunt fateri. Multas horas frustra consumpsimus. Crescebat illorum impietas, nec corrigi ullo poterat modo.

VI. Denique cum viderent se Arrii epistolæ sacrilegiis perurgeri (quam ideo subdidimus, ut eam etiam vestra clementia perhorresceret) resilientes de media epistolæ lectione, petierunt ut eorum propositis responderemus. Quanquam non esset ordinis neque rationis, ut proposita interrumperemus; responsumque esset a nobis ut damnarent Arrii impietates, et de quibus vellent, ordine, locoque servato, eorum intentionibus responderemus: tamen acquievimus præposteræ voluntati. Ibi tum Evangelii scripta falsantes, proposuerunt nobis, dixisse Dominum: Qui me misit, major me est; cum aliter scriptum doceat series Scripturarum.

VII. Redarguti de falsitate sunt, ut faterentur; nec tamen ratione correcti. Nam cum diceremus secundum carnis susceptionem minorem Patre suo Filium dici, secundum Divinitatem autem pro testimoniis Scripturarum parem Patri et æqualem probari, nec posse ibi esse dis-

cretionis gradus alicujus, aut magnitudinis, ubi esset unitas potestatis; non solum illi noluerunt emendare errorem, sed etiam vesaniam augere cœperunt, ut et subjectum secundum Divinitatem dicerent Filium, quasi ulla Dei secundum Divinitatem et majestatem suam possit esse subjectio. Mortem denique ejus non ad sacramentum nostræ salutis, sed ad infirmitatem quamdam Divinitatis referunt.

VIII. Horremus, clementissimi Principes, tam dira, sacrilegia, pravosque doctores : et ne ulterius populos deciperent quos tenebant, sacerdotio putavimus abdicandos, quoniam subditi libelli impietatibus concinebant. Neque enim dignum est ut ejus sacerdotium sibi vindicent, quem negarunt. Vestram fidem, vestram gloriam deprecamur, ut reverentiam imperii vestri deferatis auctori, censeatisque impietatis assertores, et adulteros veritatis, datis apicibus clementiæ vestræ ad judicia competentia, ab Ecclesiæ arcendos esse liminibus, et ut in damnatorum locum per nostræ parvitatis legatos sancti subrogentur sacerdotes.

IX. Attalum quoque presbyterum de prævaricatione confessum, et Palladii (100) sacrilegiis inhærentem, parilis sententia comprehendit. Nam quid de magistro ejus Juliano Valente dicamus? qui cum esset proximus, declinavit sacerdotale Concilium; ne eversæ patriæ, proditorumque civium præstare causas sacerdotibus cogeretur. Qui etiam torquem, ut asseritur, et brachiale, Gothica profanatus impietate, more indutus gentilium, ausus sit in conspectu excercitus prodire Romani : quod sine dubio non solum in sacerdote sacrilegium, sed etiam in quocumque Christiano est; etenim abhorret a more Romano. Nisi forte sic solent idololatræ sacerdotes prodire Gothorum.

X. Moveat pietatem vestram sacerdotale nomen, quod ille sacrilegus infamat : qui etiam suorum vocibus, si qui

tamen superesse possunt, nefandi sceleris arguitur. Certe domum repetat suam, non contaminet florentissimæ Italiæ civitates, qui nunc illicitis ordinationibus consimiles sui sociat sibi, et seminarium quærit suæ impietatis atque perfidiæ per quosque perditos derelinquere; qui episcopus esse nec cœpit. Nam primo Patavione superpositus fuerat sancto viro Marco, admirabilis memoriæ sacerdoti: sed posteaquam deformiter dejectus a plebe est, qui Patavione esse non potuit, is nunc Mediolani post eversionem patriæ, dicamus proditionem, inequitavit.

XI. Super omnibus ergo pietas vestra nobis consulere dignetur; ne nos obtemperantes vestræ tranquilitatis statutis, frustra convenisse videamur. Non solum enim cavendum est, ne nostra, sed etiam vestra decreta infamentur. Petimus igitur ut legatos Concilii, sanctos viros æque clementia vestra audire dignetur, et cum effectu eorum quæ poscimus, maturius redire præcipiat; ut mercedem recipiatis a Domino Deo Christo, cujus Ecclesias ab omni sacrilegorum labe purgastis.

XII. Photinianos quoque, quos et superiori lege censuistis nullos facere debere conventus, et eam quæ de sacerdotum Concilio data est congregando, removistis; petimus, ut quoniam in Syrmiensi oppido adhuc conventus tentare cognovimus, clementia vestra, interdicta etiam nunc coitione, reverentiam primum Ecclesiæ catholicæ, deinde etiam legibus vestris deferri jubeatis; ut et vos, Deo præsule, triumphetis, qui paci Ecclesiarum quietique consulitis.

EPISTOLA XI.

Imperatoribus, quid in Synodo actum fuerit, significant; eosque monent, ne Ursinum sibi patiantur obrepere, ipsum turbarum auctorem esse, nec non infami crimine accusatum asseverantes. Rogant denique ut Romani cleri, ac simul omnium incolumitati prospiciant.

Imperatoribus clementissimis, et principibus christianis gloriosissimis ac beatissimis Gratiano, Valentiniano, et Theodosio Concilium, quod convenit Aquileiæ.

I. Provisum est quidem, clementissimi Principes, vestræ tranquillitatis statutis, ne Arrianorum perfidia possit ulterius vel latere, vel serpere; etenim effectum Concilii decretis putamus minime defuturum: nam quantum ad partes spectat Occidentis, duo tantum reperti sunt, qui auderent profanis et impiis vocibus obviare Concilio, vix angulum Ripensis Daciæ turbare consueti.

II. Aliud est quo magis angimur, de quo, quoniam convenimus, fuit rite tractandum; ne posset totum corpus Ecclesiæ toto orbe diffusum, et universa turbare. Nam licet frequenter convenerimus Ursinum (101) non potuisse obrepere pietati vestræ (quamvis quietum nihil esse patiatur, et inter tot bellicas necessitates obreptio importuna tentetur) tamen ne sancta mens vestra, animique tranquillitas, quæ omnibus consulere gestit, importuni hominis simulata adulatione flectatur, deprecandos vos et obsecrandos, si dignanter ducitis, æstimamus, non solum

præcaventes futura, sed etiam præterita, quæ jam ipsius temeritate gesta sunt, perhorrescentes. Nam si aliquam viam nactus fuerit audaciæ, quid non ille confundat?

III. Sed si unius miseratio vos inflectere potest, multo magis vos precatio omnium moveat sacerdotum. Quis enim nostrum ei communionis societate jungetur, cum indebitum sibi gradum usurpare conatus sit, nec jure ad eum potuerit pervenire; et quem importune affectavit importunissime repetere moliatur? Turbarum toties damnatus, incedit adhuc quasi præteritis non perhorrescendus exemplis. Qui plerumque (sicut in hoc Concilio cognovimus, et vidimus) cum Arrianis copulatus atque conjunctus erat eo tempore, quo turbare Mediolanensem Ecclesiam cœtu detestabili moliebatur cum Valente: nunc ante Synagogæ fores, nunc in Arrianorum domibus miscens occulta concilia, et suos eis jungens; et quoniam ipse aperte in eorum congregationes prodire non poterat, instruens et informans quemadmodum pax Ecclesiæ turbaretur: quorum furore respirabat, quod eorum posset fautores et socios emereri.

IV. Cum igitur scriptum sit: « Hæreticum post unam » correptionem devita[1]; » cum et alius vir sancto locutus Spiritu, dixerit declinandas hujusmodi bestias, nec salutatione recipiendas[2], neque congressu: quomodo fieri potest, ut eum quem societati eorum insertum vidimus, non etiam assertorem perfidiæ judicemus? Quid etiam si deforet? tamen totius orbis Romani caput Romanam Ecclesiam, atque illam sacrosanctam Apostolorum fidem, ne turbari sineret, obsecranda fuit clementia vestra; inde enim in omnes venerandæ communionis jura dimanant. Et ideo petimus et rogamus ut obrependi ei adimere dignemini facultatem.

[1] Tit. III, 10. — [2] 2 Joan. x.

V. Scimus clementiæ vestræ sanctum pudorem; ne auditu vestro indigna ingerat, non aliena ab officio et nomine sacerdotis interstrepat, non inverecunda vobis loquatur : quem cum habere oportuerit testimonium etiam ab his qui foris sunt[1], quali testimonio et cives proprii prosecuti sunt, clementia vestra meminisse dignetur. Pudet enim dicere, inverecundum est recensere quam turpis fama ejus convicio sauciaverit. Quo saltem pudore constrictus conticescere debuisset; et si haberet aliquam conscientiam sacerdotis, pacem Ecclesiæ, concordiamque ambitioni suæ et studio præoptaret. Verum longe alienus ab omni verecundia, per abscissum hominem Paschasium, signiferum furoris sui, missis litteris, serit turbas, gentiles quosque ac perditos homines concitare conatur.

VI. Oramus igitur, ut jam et populo Romano, qui post relationem præfecti Urbis pendet incertus, et nobis sacerdotibus securitatem interdictam, importunissimi hominis abjectione tribuatis. Quo impetrato, apud Deum omnipotentem Patrem, et Christum et Dominum Deum gratias jugi continuatione celebremus.

[1] I Tim. III, 7.

EPISTOLA XII.

Aguntur imperatoribus gratiæ ob restitutam Ecclesiæ tranquillitatem, eisdemque episcoporum preces promittuntur. Tum nuntiatis quibusdam Catholicorum dissidiis, rogantur iidem principes, ut Alexandriæ jubeant coire Concilium, cui et auxilium suum impendere non dedignentur, magnum episcopis collaturi beneficium.

Imperatoribus clementissimis christianisque, et gloriosis, beatissimisque principibus Gratiano, Valentiniano, et Theodosio sanctum Concilium, quod convenit Aquileiæ.

I. Quamlibet etiam redundantibus gratiarum actionibus, nequaquam tamen possumus beneficia vestræ pietatis æquare, Imperatores clementissimi, atque beatissimi et gloriosissimi principes Gratiane, Valentiniane et Theodosi dilecti Deo Patri, et Filio ejus Domino nostro Jesu Christo. Nam cum post multa tempora, et persecutiones varias, quas Catholicis intulerunt Arriani, maximeque vel Lucius ille monachorum et virginum impia cæde grassatus, sed etiam Demophilus dirum perfidiæ caput, omnes Ecclesiæ Dei, maxime quæ per Orientem, Catholicis restitutæ sint: in Occidentalibus autem partibus vix duo hæretici, qui obviare possint sancto Concilio, sint reperti; quis est qui putet se gratiarum vestrarum fore idoneum relatorem?

II. Sed tamen etsi beneficia vestra verbis explicare non

possumus, votis tamen Concilii compensare desideramus : qui licet per singulas quasque Ecclesias quotidianas apud Deum nostrum pro imperio vestro celebremus excubias ; tamen conducti in unum quo munere nihil esse pulchrius opinamur, Deo nostro omnipotenti et pro imperio, et pro pace ac salute vestra gratias agimus, quod per vos nobis pax et concordia ita sit refusa.

III. Equidem per Occidentales partes duobus in angulis tantum, hoc est, in latere Daciæ Ripensis, ac Mœsiæ, fidei obstrepi videbatur : quibus tandem nunc post Concilii sententiam, vestræ favore clementiæ opinamur illico consulendum. Per omnes autem tractus atque regiones, et vicorum claustra usque ad Oceanum manet una et intemerata fidelium communio. In Orientalibus autem partibus cognovimus quidem summo gaudio atque lætitia, ejectis Arrianis qui Ecclesias violenter invaserant, sacra Dei templa per solos Catholicos frequentari.

IV. Sed tamen quoniam invidia diaboli nunquam quiescere solet, inter ipsos Catholicos audimus crebras dissensiones esse, impacatamque discordiam ; totoque confundimur affectu, quod innovata pleraque comperimus, eosque gravari nunc, quos oportuit adjuvari, qui in nostra semper communione durabant. Denique Alexandrinæ Ecclesiæ Timotheus episcopus, sed et Antiochenæ Paulinus, qui semper communionis nobiscum intemeratam habuere concordiam, dissensionibus aliorum, quorum fides superioribus temporibus hæsitabat, feruntur urgeri. Quos quidem, si fieri potest, et fides plena commendat, ad consortia nostra optamus adjungi : sed ita ut vetustæ communionis sociis sua prærogativa servetur, quorum nobis non superflua cura est : primo omnium, quia communionis societas nullam debet habere offensam : deinde, quia utriusque partis dudum accepimus litteras, præci-

pueque illorum, qui in Antiochena Ecclesia dissidebant.

V. Et quidem nisi hostilis impedimento fuisset irruptio, aliquos etiam de nostro numero disposueramus illo dirigere, qui sequestres et arbitri refundendæ, si fieri posset, pacis existerent. Sed quia studia nostra tunc temporis habere effectum per tumultus publicos nequiverunt, oblatas pietati vestræ opinamur preces nostras, quibus juxta partium factum poposcimus ut altero decedente, penes superstitem Ecclesiæ jura permanerent, nec aliqua superordinatio vi attentaretur. Ideoque petimus vos, clementissimi et christiani Principes, ut et Alexandriæ sacerdotum catholicorum omnium Concilium fieri censeatis, qui inter se plenius tractent atque definiant quibus impertienda communio, quibusque servanda sit.

VI. Nam etsi Alexandrinæ Ecclesiæ semper dispositionem ordinemque tenuerimus, et juxta morem, consuetudinemque majorum ejus communionem indissolubili societate ad hæc usque tempora servemus; tamen ne aut aliqui videantur esse posthabiti, qui etiam pacto, quod stare volumus, communionem nostram rogarunt : aut illius pacis et societatis fidelium neglecta compendia; id obsecramus, ut cum inter se cœtu pleniore tractaverint, etiam auxilia decretis sacerdotalibus vestræ pietatis aspirent. Et nobis deferri in notitiam censeatis; ne titubanti nutemus affectu, sed læti atque securi pietati vestræ apud Deum omnipotentem agamus gratias, non solum quia exclusa perfidia est, sed quia Catholicis fides et concordia est restituta. Quod a vobis Africanæ et Gallicanæ Ecclesiæ per legatos obsecrant, hoc est, ut toto vobis faciatis in orbe episcopos debitores; licet non mediocre sit debitum, quod virtuti vestræ debetur.

VII. Ad deprecandam autem clementiam vestram, et impetranda quæ poscimus, legatos fratres et compresby-

teros nostros direximus, quos petimus ut et clementer audire dignemini, et redire maturius censeatis.

EPISTOLA XIII.

Actis Theodosio gratiis de restitutis in basilicas orthodoxis, et dolore suo propter Ecclesiæ turbas significato, episcopum Antiochiæ mortuo Meletio subrogatum queritur: et ut Nectarius Constantinopoli post Maximum ordinatus loco cedat, vel de utriusque ordinatione in Synodo Romæ pronuntietur, petit.

Beatissimo imperatori, et clementissimo principi Theodosio, Ambrosius et cæteri episcopi Italiæ.

I. Sanctum animum tuum Deo omnipotenti pura et sincera fide deditum sciebamus: sed recentibus cumulasti beneficiis, quod catholicos Ecclesiis reddidisti, Imperator Auguste. Atque utinam catholicos ipsos reverentiæ veteri reddidisses, ut nihil novarent contra præscripta majorum, nec temere vel servanda rescinderent, vel rescindenda servarent. Itaque dolentius forte quam inconsultius ingemiscimus, Imperator, facilius expelli potuisse hæreticos, quam inter Catholicos convenire. Quanta enim nuper confusio facta sit, explicari non potest.

II. Scripseramus dudum, ut quoniam Antiochena civitas duos haberet episcopos, Paulinum atque Meletium, quos fidei concinere putabamus, aut inter ipsos pax et concordia salvo ordine ecclesiastico conveniret: aut certe, si quis eorum, altero superstite, decessisset, nulla subrogatio in defuncti locum, superstite altero,

gigneretur. At nunc Meletio defuncto, Paulino superstite, quem in communione nostra mansisse consortia, quæ a majoribus inoffense ducta, testantur contra fas atque ecclesiasticum ordinem in locum Meletii, non tam subrogatus, quam superpositus asseritur.

III. Atque hoc factum allegatur consensione et consilio Nectarii, cujus ordinatio quem ordinem habuerit, non videmus. Namque in Concilio nuper, cum Maximus episcopus Alexandrinæ Ecclesiæ communionem manere secum, lectis Petri sanctæ memoriæ viri litteris, prodidisset; ejusque intra privatas ædes, quia Arriani Ecclesiæ basilicas adhuc tenebant, secretum esse, mandatoribus episcopis ordinantibus, dilucida testificatione docuisset, nihil habuimus, beatissime Principum, in quo de episcopatu ejus dubitare possemus; cum vim sibi repugnanti a plerisque etiam de populo et clero testatus esset illatam.

IV. Tamen ne, absentibus partibus, præsumpte aliquid definisse videremur, clementiam tuam, datis litteris, putavimus instruendam; ut ei consuleretur ex usu publicæ pacis atque concordiæ; quia revera advertebamus Gregorium nequaquam secundum traditionem patrum Constantinopolitanæ Ecclesiæ sibi sacerdotium vindicare. Nos igitur in Synodo ea, quæ totius orbis episcopis videbatur esse præscripta, nihil temere statuendum esse censuimus. Adeo ipso tempore qui generale Concilium declinaverunt, Constantinopolique gessisse dicuntur; nam cum cognovissent ad hoc partium venisse Maximum, ut causam in Synodo ageret suam (quod etiamsi indictum Concilium non fuisset, jure et more majorum, sicut et sanctæ memoriæ Athanasius, et dudum Petrus Alexandrinæ Ecclesiæ episcopi, et Orientalium plerique fecerunt; ut ad Ecclesiæ Romanæ, Italiæ, et totius Occidentis confugisse judicium viderentur) cum eum, sicut diximus, experiri velle ad-

versum eos, qui episcopatum ejus abnuerant, compe-rissent; præstolari utique etiam nostram super eo sententiam debuerunt. Non prærogativam vindicamus examinis, sed consortium tamen debuit esse communis arbitrii.

V. Postremo prius constare oportuit, utrum huic abrogandum, quam alii conferendum sacerdotium videretur; ab his præsertim, a quibus se Maximus vel destitutum, vel appetitum injuria querebatur. Itaque cum Maximum episcopum receperunt in communionem nostra consortia, quoniam eum a catholicis constitit episcopis ordinatum, nec ab episcopatus Constantinopolitani putavimus petitione removendum. Cujus allegationem præsentibus partibus æstimavimus esse pendendam. Nectarium (102) autem cum nuper nostra mediocritas Constantinopoli cognoverit ordinatum, cohærere communionem nostram cum Orientalibus partibus non videmus; præsertim cum ab iisdem Nectarius dicitur illico sine communionis consortio destitutus, a quibus fuerat ordinatus.

VI. Non mediocris igitur hic scrupulus. Nec quædam nos angit de domestico studio et ambitione contentio, sed communio soluta et dissociata perturbat. Nec videmus eam posse aliter convenire; nisi aut is reddatur Constantinopoli, qui prior est ordinatus : aut certe super duorum ordinatione sit in urbe Roma nostrum Orientaliumque Concilium.

VII. Neque enim indignum videtur, Auguste, ut Romanæ Ecclesiæ antistitis, finitimorumque et Italorum episcoporum debeant subire tractatum, qui unius Acholii episcopi ita expectandum esse putaverunt judicium, ut de Occidentalibus partibus Constantinopolim evocandum putarent. Si quid uni huic reservatum est, quanto magis pluribus reservandum est?

VIII. Nos autem a beatissimo principe fratre tuæ pie-

tatis admoniti, ut tuæ clementiæ scriberemus imperio; postulamus ut ubi una communio est, commune velit esse judicium, concordantemque consensum.

EPISTOLA XIV [1].

Theodosio quod restituendæ inter orientalem atque occidentalem Ecclesiam unitati operam dedisset, commendato, episcopi cur de ea re superiorem scripserint epistolam, exponunt: addunt curæ etiam sibi fuisse ut fautores Apollinaris condemnarentur: postremo nec se Concilium petendo injuriam cuipiam intulisse, nec a majorum instituto usquam defecisse asserunt.

Beatissimo imperatori, et clementissimo principi Theodosio, Ambrosius et cæteri episcopi Italiæ.

I. Fidei tuæ diffusa toto orbe cognitio intimum nostræ mentis demulsit affectum; eoque, ut hæc quoque gloria tuo imperio crearetur, quod unitatem reddidisse Occidentalium juxta atque Orientalium Ecclesiis videreris, clementiam tuam obsecrandam pariter, ac super Ecclesiasticis negotiis instruendam nostris litteris æstimavimus, Imperator tranquillissime ac fidelissime. Dolori enim erat inter Orientales atque Occidentales interrupta sacræ communionis esse consortia.

II. Silemus jam quorum errore, quorumve delicto, ne serere fabulas et alloquia cassa videamur. Nec nos tentasse pœnitet, quod intentatum caderet in culpam. Isto

[1] Scripta circa ann. 382.

enim sæpe arguebamur, quod posthabere Orientalium societatem, et refutare gratiam videremur.

III. Laborem quinetiam nobis indicendum putavimus, non pro Italia, quæ jam dudum ab Arrianis quieta atque secura est, nec ulla hæreticorum perturbatione vexatur: non, inquam, pro nobis; quia non quærimus quæ nostra sunt, sed quæ sunt omnium: non pro Gallia atque Africa, quæ omnium sacerdotum concordi societate potiuntur; sed ut ea quæ communionem nostram de Orientis parte turbaverunt, cognoscerentur in synodo, et omnis e medio scrupulus tolleretur.

IV. Non solum enim de his de quibus clementia tua dignata est scribere, sed etiam de illis, qui dogma nescio quod, Apollinaris asseritur, in Ecclesiam conantur inducere, nos pleraque moverunt, quæ partibus fuerant resecanda præsentibus; ut convictus in dogmate novo, et redargutus in errore, nequaquam sub generali fidei lateret nomine: sed illico, quod doctrinæ magisterio non teneret, et officium deponeret, et vocabulum sacerdotis; nec fibræ aliquæ posthac fallere cupientibus, et præstigiarum commenta remanerent. Nam qui convictus non fuerit præsentibus partibus, quod vere augusto principalique responso tua clementia definivit, referendam semper ansulam quæstionis arripiet.

V. Eo igitur obsecravimus sacerdotale Concilium, ut nemini liceret mendacium in absentem componere, et in Concilio discuteretur quid esset in vero. Itaque non cadit in eos intentionis vel facilitatis ulla suspicio, qui omnia præsentibus partibus observarunt.

VI. Sane allegata texuimus, non definiendi, sed instruendi gratia: et qui judicium petivimus, non deferimus præjudicium. Neque ullum eorum æstimandum convicium fuit, cum rogarentur ad Concilium sacerdotes,

quorum frequenter præsentior absentia fuit, quando in commune consuluit. Neque enim vel nos æstimavimus esse convicium, cum unus Constantinopolitanæ Ecclesiæ presbyter, Paulus nomine, intra Achaiam synodum Orientalium juxta atque Occidentalium postulaverit.

VII. Advertit clementia tua non fuisse irrationabile postulatum, quod etiam ab Orientalibus est petitum. Sed quia Illyrici suspecta movetur, ideo maritima ac tutiora quæsita sunt. Neque plane nos tanquam ex forma aliquid innovavimus : sed sanctæ memoriæ Athanasii, qui quasi columen fidei fuit, et veteris sanctitatis patrum nostrorum in Conciliis definita servantes, non evellimus terminos, quos posuerunt patres nostri; nec hæreditariæ communionis jura violamus : sed debitam vestro imperio honorificentiam reservantes, studiosos nos pacis et quietis ostendimus.

EPISTOLA XV [1].

Acholii mortem se rescivisse, nec sine quodam miraculo: illum non tam mortuum esse, quam ad feliciorem vitam translatum: actiones ejus ut Eliseo similis haberetur, commeruisse; ut autem etiam Eliam dicatur exprimere, maxime successorem, quem spiritus sui hæredem fecit, persuadere: jucundissimum sibi fuisse Acholii primum congressum, et ejus obitum plurimis valde flebilem: sed viri sancti desiderium levari virtute successoris.

Ambrosius Anatolio, Numerio, Severo, Philippo, Macedonio, Ammiano, Theodosio, Eutropio, Claro, Eusebio, et Timotheo Domini sacerdotibus, et omni clero et plebi Thessalonicensium dilectis salutem.

I. Dum semper affixum tenere animo desidero virum sanctum, atque omnes actus ejus quasi in specula positus exploro, hausi nimia indagine sollicitudinis amaritudinem nuntii celerioris, et quod adhuc mallem nescire, cognovi in cœlestibus jam requiescere virum, quem in terris requirebamus.

II. Quæritis quis hoc annuntiaverit, cum vestræ sanctitatis nondum venissent litteræ? Non teneo auctorem nuntii: et usu quidem venit, ut non libenter teneamus nuntium mœstitudinis; sed tamen clauso tunc temporis mari, occupatis terrarum barbarica infestatione regionibus, cum deesset qui advenire potuerit, non defuit qui

[1] Scripta ann. 383.

nuntiaret : ut mihi videatur ipse Sanctus annuntiasse se nobis, eo quod jam perpetuo laboris sui potiretur stipendio, et solutis vinculis corporis, inter Angelorum ministeria Christo adhæreret, cupiens amantis sui errorem absolvere; ne illi longævitatem vitæ hujus deprecaremur, cui vitæ æternæ jam præmia deferebantur.

III. Abiit ergo, non obiit, et emigravit a nobis veteranus Christi Jesu, cœlo terræ istius solum mutans, et plaudens alis atque remigiis spiritalibus, dicit : « Ecce elongavi fugiens[1]. » Cupiebat enim Apostolico spiritu jamdudum terras relinquere : sed tenebatur votis universorum, sicut de Apostolo legimus[2], quia remorari eum diutius in carne erat Ecclesiæ necessarium. Vivebat enim non sibi, sed omnibus : et populi erat vitæ æternæ minister; ut prius ejus fructum etiam in aliis, quam cognitionem in se adipisceretur.

IV. Est igitur jam superiorum incola, possessor civitatis æternæ illius Hierusalem, quæ in cœlo est. Videt illic urbis ejus mensuram immensam, purum aurum, lapidem pretiosum, lumen sine sole perpetuum : et hæc omnia jamdudum quidem sibi comperta, sed nunc facie ad faciem manifestata videns dicit : « Sicut audivimus, ita et » videmus in civitate Domini virtutum, in civitate Dei nos- » tri[3]. » Ibi ergo positus appellat populum Dei, dicens : « O Israël, quam magna est domus Dei, et quam ingens » locus possessionis ejus! magnus et non habens finem[4]. »

V. Sed quid hoc est? Dum merita viri considero, et quasi discedentem spiritu sequor, et sanctorum choris deducentibus intermisceor, non merito ullo, sed affectu, pene sum oblitus mei. Ita-ne ergo raptus est nobis murus fidei, gratiæ, et sanctitatis : quem toties ingruentibus

[1] Psal. LIV, 8. — [2] Philip. I, 23, 24. — [3] Psal. XLVII, 9. — [4] Baruc. III, 24, 25.

Gothorum catervis, nequaquam tamen potuerunt barbarica penetrare tela, expugnare multarum gentium bellicus furor? Denique in cæteris populatores locis, illic pacem rogabant; mirantibusque quid sibi sine milite ullo obsisteret, a prudentioribus intimabatur Elisei intus imitatorem degere, ætate supparem, non imparem spiritu: caverent ne exemplo Syriaci agminis sibi quoque cæcitas offunderetur[1].

VI. Et tamen circa discipulos suos diversa dona Christi sunt. Eliseus quidem in Samariam captivas acies induxit Syrorum, sanctus autem Acholius precibus suis fecit, ut de partibus Macedoniæ victores fugaret. Nonne et hoc intelligimus virtutis superioris fuisse; ut ubi miles nullus aderat, illic pellerentur sine milite? Nonne et hoc cæcitatis est, ut fugerent, quos nullus urgebat? Sed urgebat et præliabatur sanctus Acholius non gladiis, sed orationibus: non telis, sed meritis.

VII. An incognitum nobis est dimicare sanctos, etiam cum feriantur? Nonne otiosus erat Eliseus? Otiosus scilicet corpore; sed vibrabat spiritu, et orationibus præliabatur, quando in castris Syriæ vox equitum et vox virtutis magnæ audiebatur: adeo ut putarent Syri aliorum regum adversus se venire exercitus, qui populo Israël adjumento forent; unde perculsi magno fugerunt pavore, ita ut leprosi quatuor, qui mortis egressi fuerant desiderio, castra hostium deprædarentur. Nonne in Macedonia similia Dominus per orationes sancti Acholii fecit mira, aut prope majora? Non enim inani metu, nec superflua suspicione, sed sæviente lue, et ardenti pestilentia perturbati Gothi ac territi sunt. Denique tunc fugerunt, ut evaderent: regressi postea pacem rogaverunt, ut viverent.

VIII. Vidimus itaque in tanti viri meritis superiora sæ-

[1] 4 Reg. VII, 1, et seqq.

cula, et opera Prophetarum, quæ legebamus, aspeximus. Quasi Eliseus inter arma, inter acies, dum vixit, versatus est, meritis suis componens prælia. Denique ubi securitas cohabitantibus reddita est, quod ipso fuit durius bello, sanctum exhalavit spiritum. Quasi Elias usque ad cœlum elevatus est[1], non curru quidem igneo, nec equis igneis, nisi forte illa non vidimus, nec in commotione aëris : sed in voluntate et placiditate Dei nostri, et sanctorum Angelorum lætitia, qui ad se tantum virum transisse gratulabantur.

IX. Certe dubitare illa nequaquam possumus, quandoquidem reliqua congruerunt. Siquidem eodem momento, quo ille adhuc elevabatur, velut quodam melotidis suæ (103) dimisso amictu, sanctum Anysium discipulum suum induit, et sui vestivit infulis sacerdotii : cujus meritum et gratiam non nunc primum audio, nec in vestris epistolis didici, sed in vestris litteris recognovi. Nam quasi præscius successurum sibi, et si promissis tegebat, tamen indiciis designabat, adjutum se ejus cura, labore, officio memorans; ut jam declarare consortem videretur, qui non quasi novus ad summum sacerdotium veniret, sed quasi vetus sacerdotii executor accederet. Cui pulchre convenit dictum illud Evangelicum : «Euge, serve bone et » fidelis, quoniam super pauca fidelis fuisti, super multa » te constituam[2]. »

X. Hæc mihi de sancto Acholio vobiscum communia : illud tamen speciale, quod devinctus sum beatæ memoriæ viro; quia tribuit mihi, ut eum non ignorarem. Nam cum eo veniente ad Italiam, ægritudine confectus tenerer, ut non possem occurrere, ipse ad me venit et visitavit. Quo studio, quo affectu ipse in me, et ego in eum irruimus! Quo gemitu mala istius sæculi, et ea quæ hic acciderent,

[1] 4 Reg. II, 11. — [2] Matth. XXV, 23.

deploravimus! ita ut lacrymarum profluvio vestem infunderemus, dum salutatione exoptatissima, mutuo desiderio, et expetito diu fruimur, adhæremus amplexu. Itaque quod voti mei erat, illius beneficii fuit, quia potui illum videre. Nam et si major portio et plenior cognitio sit in spiritu, quo diligimus; tamen etiam in figura corporis videre desideramus. Sic aliquando reges terræ quærebant faciem Salomonis videre, et audire ejus sapientiam[1].

XI. Discessit igitur a nobis, et nos in hoc reliquit salo: sed quod illi utile, id multis ipso barbarico furore est gravius, quia illum iste depellebat, hunc nobis quis poterit repræsentare? Sed repræsentat Dominus, et se ipse in discipulo repræsentat. Repræsentant judicia vestra, quibus dictum est: « Date Levi manifestos ejus, et veritatem » suam viro sancto[2]. » Dedistis manifestum ejus, ut pote ejus institutione fundatum: dedistis imitatorem viri ejus, qui dixit patri suo et matri suæ: « Non vidi te[3]; » et fratres suos non scivit, et filios non recognovit: custodivit verbum Domini, et Testamentum ejus observavit. « Narra- » bunt populi justitiam ejus[4]. »

XII. Talis viri vita, talis hæreditas est, talis conservatio, talis successio. Ille se monasteriis puer dedit, et intra Achaïam angusto clausus tugurio, gratia tamen multarum terrarum peragravit divortia. Ad summum sacerdotium a Macedonicis obsecratus populis, electus a sacerdotibus; ut ubi ante fides per sacerdotem claudebatur, ibi postea per sacerdotem muralia fundamenta fidei confirmarentur.

XIII. Non alia etiam ejus discipulus imitatione, qui et ipse « Dixit patri suo et matri suæ: Non vidi te[5]. » Non vidit enim studio, non vidit affectu: et fratres suos non

[1] 3 Reg. x, 24. — [2] Deut. xxxiii, 8. — [3] Ibid. 9. — [4] Eccli. xliv, 15. — [5] Deut. xxxiii, 9, et seqq.

scivit; quia Dominum scire desideravit. Et hic recognovit verbum Domini, et custodivit Testamentum ejus, et imponet honorem in ara ejus semper. Benedic, Domine, fidem ejus, sanctitatem, sedulitatem. Benedictio tua veniat super caput ejus, et super cervicem ipsius[1]. Sit honorificus inter fratres suos : sit in eo tauri species; ut ventilet corda inimicorum suorum, et sanctorum mentes demulceat, et judicium sacerdotum tuorum in eo sicut lilium floreat. Valete, fratres, et diligite me; quia ego vos diligo.

EPISTOLA XVI.

Anysio in Acholii locum recens ascito gratulatur, et decessoris sanctimoniam, adolescentiam in monasterio exactam, ornatam virtutibus juventutem, cumulatamque senectutem laudans, ut Anysius ejusdem meritorum successor fiat, apprecatur.

Ambrosius episcopus Anysio fratri.

I. Jamdudum teneo, etsi nunc primum lego; meritisque compertum habeo, quem oculis non videram. Doleo quidem illud accidisse, sed hoc successisse gaudeo, quia licet, superstite me, non optaverim illud contingere; speravi tamen post illius sancti viri exitum hoc solum posse merito succedere. Tenemus ergo te sanctæ memoriæ Acholii dudum discipulum, nunc successorem, hæredemque ejus vel honoris vel gratiæ. Magnum meritum, frater. Gaudeo tibi, ne uno quidem momento de successore tanti dubitatum viri. Et magnum onus, frater, tanti nominis pondus subisse, tantæ libræ, tantique examinis.

[1] Deut. xxxiii, 16, et seqq.

Quæritur in te Acholius : et sicut erat in affectu tuo, ita in officiis desideratur illius virtutis, illius disciplinæ effigies, illius fortitudo animi in tam senili corpore.

II. Vidi, fateor, virum ; nam et hoc meritis illius debeo quod illum viderim : vidi ita illum esse in corpore, ut extra corpus putarem : vidi imaginem illius, qui se sive in corpore, sive extra corpus nesciens, raptum ad paradisum viderat[1] ; ita enim percurrebat omnia excursu frequenti, Constantinopolim, Achaïam, Epirum, Italiam, ut juniores eum non possent consequi. Cedebant fortiores corpore, quia eum sine impedimento esse corporis noverant; ut eo tantum pro velamine uteretur, non pro officio : certe ad servitium, non ad subsidium ; ita enim affecerat corpus suum, ut in eo mundum crucifigeret, et mundo semetipsum.

III. Benedictus Dominus, et benedicta adolescentia ejus, quam exegit in tabernaculis Dei Jacob, positus in monasteriis, in quibus cum quæreretur a parentibus vel proximis, dicebat : « Qui sunt fratres mei, aut quæ ma» ter mea[2] ? » Non novi patrem, vel matrem, vel fratres meos ; nisi qui audiunt verbum Dei, et faciunt. Benedictus etiam processus juventutis ipsius, in qua ad summum electus est sacerdotium, maturo jam probatus virtutum stipendio. Venit enim tanquam David ad pacem populi reformandam[3]. Venit tanquam illa navis aurum secum intelligibile vehens, et ligna cedrina, et lapides pretiosos[4], et illas columbæ pennas deargentatas[5], quibus medias inter sortes somno pacis et tranquillitatis sopore dormivit.

IV. Est enim sanctorum etiam somnus operarius, secundum quod scriptum est : « Ego dormio, et cor meum » vigilat[6]. » Et secundum quod Jacob sanctus divina dor-

[1] 2 Cor. XII, 2. — [2] Matth. XII, 48. — [3] 2 Reg. V, 3. — [4] 2 Paral. IX, 21. — [5] Psal. LXVII, 14. — [6] Cant. V, 2.

miens videbat mysteria, quæ vigilans non viderat, de cœlo ad terras aërem pervium sanctis[1], respicientem Dominum, et pollicentem terræ ejus possessionem. Itaque brevi somno dormiens impetravit, quod magno labore postea acquisivit hæreditas ejus. Est enim somnus sanctorum feriatus ab omnibus corporis voluptatibus, ab omni animi perturbatione, tranquillitatem menti invehens, placiditatem animæ; ut tanquam soluta nexu corporis se ablevet, et Christo adhæreat.

V. Hic est somnus vita sanctorum, quam vivebat sanctus Acholius, cujus benedicta etiam senectus. Ipsa est vere senectus illa venerabilis[2], quæ non canis, sed meritis albescit; ea est enim reverenda canities, quæ est canities animæ, in canis cogitationibus et operibus effulgens. Quæ est enim vere ætas senectutis, nisi vita immaculata[3], quæ non diebus aut mensibus, sed sæculis propagatur, cujus sine fine est diuturnitas, sine debilitate longævitas? Quo enim diuturnior, eo fortior: et quo diutius eam vitam vixerit, eo fortius in virum perfectum excrescit.

VI. Hujus igitur successorem te Dominus non solum honore, sed etiam moribus probet, et summa fundare dignetur gratia: ut ad te quoque populi concurrant, de quibus dicas: « Qui sunt isti, qui sicut nebulæ volant, et » sicut columbæ cum pullis suis[4]? » Veniant quoque sicut naves Tharsis, quæ accipiant frumentum, quod Salomon verus impertivit viginti mensuras tritici[5]. Accipiant oleum et sapientiam Salomonis, et sit pax inter te, et populum, et testamentum pacis custodias. Vale, frater, et nos dilige; quia et nos te diligimus.

[1] Gen. XXVIII, 13. — [2] Sap. IV, 8. — [3] Ibid. 9. — [4] Isaï. LX, 8. — [5] 2 Paral. IX, 21.

EPISTOLA XVII.

Imperatorum esse religionem tueri : nec ab eis instaurationem superstitionis postulandam. Nullam ergo illorum habendam rationem a quibus quidpiam contra fidei christianæ decus flagitatur. Falso petitionem senatus nomine oblatam esse , cum ei christiani senatores non consenserint. De hoc referri oportere ad Theodosium , et ad episcopos : Valentinianum , si privilegia infidelibus concesserit, ab Ecclesia rejiciendum , sed et fratris ac patris memoriæ irrogaturum injuriam , de qua graviter expostulantes, inducuntur.

Ambrosius episcopus beatissimo principi, et christianissimo imperatori Valentiniano[1].

I. Cum omnes homines , qui sub ditione Romana sunt , vobis militent imperatoribus terrarum atque principibus, tum ipsi vos omnipotenti Deo et sacræ fidei militatis. Aliter enim salus tuta esse non poterit , nisi unusquisque Deum verum, hoc est, Deum Christianorum, a quo cuncta reguntur, veraciter colat ; ipse enim solus verus est Deus, qui intima mente veneretur : « Dii enim gentium dæmo» nia[2], » sicut Scriptura dicit.

II. Huic igitur Deo vero quisquis militat, et qui intimo colendum recipit affectu, non dissimulationem , non conniventiam, sed fidei studium et devotionis impendit. Postremo si non ista , consensum saltem aliquem non debet

[1] Vide D. Guillon, tom. IX, p. 318-325. — [2] Psal. XCV, 5.

colendis idolis, et profanis cæremoniarum cultibus exhibere. Nemo enim Deum fallit, cui omnia etiam cordis occulta manifesta sunt.

III. Ergo cum a te, Imperator christianissime, fides Deo vero sit exhibenda, cum ipsius fidei studium, cautio atque devotio; miror quomodo aliquibus in spem venerit, quod debeas aras diis gentium tuo instaurare præcepto, ad usus quoque sacrificiorum profanorum præbere sumptum; quod enim jamdudum vel fisco vel arcæ est vindicatum, de tuo magis conferre videbere, quam de suo reddere.

IV. Et de dispendiis quæruntur, qui nunquam nostro sanguini pepercerunt, qui ipsa Ecclesiarum ædificia subruerunt. Petunt etiam ut illis privilegia deferas, qui loquendi et docendi nostris communem usum Juliani lege proxima denegarunt, et privilegia illa, quibus sæpe decepti sunt etiam Christiani: nonnullos enim illis privilegiis partim per imprudentiam, partim propter publicarum necessitatum molestias declinandas irretire voluerunt; et quia non omnes fortes inveniuntur, etiam sub principibus christianis plerique sunt lapsi.

V. Sed hæc si jam sublata non essent, auferenda tuo imperio comprobarem: at cum per totum fere orbem a pluribus retro principibus inhibita interdictaque sint, Romæ autem a fratre clementiæ tuæ augustæ memoriæ Gratiano fidei veræ ratione sublata sint, et datis antiquata rescriptis; ne, quæso, vel fideliter statuta convellas, vel fraterna præcepta rescindas. De negotiis civilibus, si quid statuit, nemo putat esse temerandum; et præceptum de religione calcatur.

VI. Nullus obrepat juniori ætati tuæ: sive ille gentilis est, qui ista deposcit, non debet mentem tuam vinculis suæ superstitionis innectere: sed proprio studio docere

et admonere te debet, quemadmodum veræ fidei studere debeas; quando ille tanto motu veri vana defendit. Deferendum meritis clarorum virorum et ego suadeo : sed Deum certum est omnibus præferendum.

VII. Si de re militari est consulendum, debet exercitati in præliis viri expectari sententia, consilium comprobari : quando de religione tractatus est, Deum cogita. Nullius injuria est, cui Deus omnipotens antefertur. Habet ille sententiam suam. Invitum non cogitis colere, quod nolit; hoc idem vobis liceat, Imperator, et unusquisque patienter ferat, si non extorqueat imperatori, quod moleste ferret, si ei extorquere cuperet imperator. Ipsis gentilibus displicere consuevit prævaricantis affectus; libere enim debet defendere unus quisque fidele mentis suæ et servare propositum.

VIII. Quod si aliqui nomine christiani tale aliquid decernendum putant, mentem tuam vocabula nuda non capiant, nomina cassa non fallant. Quisquis hoc suadet, sacrificat, et quisquis hoc statuit : tolerabilius tamen est unius sacrificium, quam lapsus omnium. Totus hic Christianorum periclitatur senatus.

IX. Si hodie gentilis aliquis, Imperator, quod absit, aram statueret simulacris, et eo convenire cogeret Christianos; ut sacrificantibus interessent, ut oppleret anhelitus et ora fidelium cinis ex ara, favilla de sacrilegio, fumus ex busto : et in ea curia sententiam diceret, ubi jurati ad aram simulacri in sententiam cogerentur (propterea enim interpretantur aram locatam, ut ejus sacramento, ut ipsi putant, unusquisque conventus consuleret in medium, cum majore jam curia Christianorum numero sit referta) persecutionem esse crederet Christianus, qui cogeretur tali optione ad senatum venire : quod fit plerumque; nam et injuriis convenire coguntur. Te ergo imperatore, Chris-

tiani in aram jurare cogentur? Quid est jurare, nisi ejus quem testatis fidei tuæ præsulem, divinam potentiam confiteri? Te imperatore, hoc petitur et postulatur; ut aram jubeas elevari, sumptum sacrificiis profanis dari?

X. Sed hoc non potest sine sacrilegio decerni; unde rogo te ne id decernas, statuas, vel in ejusmodi decreta subscribas. Convenio fidem tuam Christi sacerdos: omnes conveniremus episcopi, nisi incredibile hoc et repentinum ad aures pervenisset hominum, quod tale aliquid esset vel in consistorio suggestum tuo, vel a senatu petitum. Sed absit ut hoc senatus petisse dicatur: pauci gentiles communi utuntur nomine. Nam et ante biennium ferme, cum hoc petere tentarent, misit ad me sanctus Damasus Romanæ Ecclesiæ sacerdos, judicio Dei electus, libellum quem christiani senatores dederunt, et quidem innumeri, postulantes nihil se tale mandasse, non congruere gentilium istiusmodi petitionibus, non præbere consensum: questi etiam publice privatimque se non conventuros ad curiam, si tale aliquid decerneretur. Dignum est temporibus vestris, hoc est, christianis temporibus, ut dignitas christianis senatoribus abrogetur; quo gentilibus profanæ deferatur voluntatis effectus? Hunc libellum ego fratri clementiæ vestræ direxi; unde constitit non senatum aliquid de superstitionis impensis mandasse legatis.

XI. Sed fortasse dicatur: Cur dudum non interfuerint senatui, cum ista peterentur? Satis loquuntur quid velint, qui non interfuerunt: satis locuti sunt, qui apud imperatorem locuti sunt. Et miramur tamen si privatis resistendi Romæ eripiunt libertatem, qui nolunt esse liberum tibi non jubere, quod non probas; servare, quod sentis.

XII. Et ideo memor legationis proxime mandatæ mihi, convenio iterum fidem tuam, convenio mentem tuam; ne vel respondendum secundum hujusmodi petitionem

gentilium censeas, vel in ejusmodi responsa sacrilegium subscriptionis adjungas. Certe refer ad parentem pietatis tuæ principem Theodosium, quem super omnibus fere majoribus causis consulere consuesti. Nihil majus est religione, nihil sublimius fide.

XIII. Si civilis causa esset, diversæ parti responsio servaretur; causa religionis est, episcopus[1] convenio. Detur mihi exemplum missæ relationis, ut ego plenius respondeam; et sic de omnibus consultus clementiæ tuæ parens respondere dignetur. Certe si aliud statuitur, episcopi hoc æquo animo pati et dissimulare non possumus; licebit tibi ad Ecclesiam convenire : sed illic non invenies sacerdotem, aut invenies resistentem

XIV. Quid respondebis sacerdoti dicenti tibi: Munera tua non quærit Ecclesia (104); quia templa gentilium muneribus adornasti? Ara Christi dona tua respuit, quoniam aram simulacris fecisti; vox enim tua, manus tua : et subscriptio tua, opus est tuum. Obsequium tuum Dominus Jesus recusat et respuit, quoniam idolis obsecutus es; dixit enim tibi : « Non potestis duobus dominis servire[2]. » Privilegia tua sacratæ Deo virgines non habent, et vindicant virgines Vestæ? Cur sacerdotes Dei requiris, quibus petitiones profanas gentilium prætulisti? Alieni erroris societatem suscipere non possumus.

XV. Quid respondebis his verbis? Puerum esse te lapsum? Omnis ætas perfecta Christo est : omnis Deo plena. Pueritia fidei non probatur : parvuli etiam Christum intrepido adversus persecutores ore confessi sunt.

XVI. Quid respondebis germano tuo? Nonne tibi dicet : Victum me esse non credidi, quia te imperatorem reliqui : mori non dolui, quia te hæredem habebam : imperio me decedere non ingemui; quia imperia mea, præsertim de

[1] Codices aliquot habent : *Episcopos convenio.* — [2] Matth. VI, 25.

religione divina, omnibus sæculis mansura credebam? Hos ego titulos piæ virtutis erexeram, has de sæculo manubias, hæc spolia de diabolo, has ego de adversario omnium exuvias offerebam, in quibus æterna victoria est. Quid mihi plus potuit meus hostis auferre? Abrogasti decreta mea : quod adhuc ille qui contra me levavit arma, non fecit. Nunc gravius telum corpore recipio, quod a fratre mea statuta damnantur. Meliore parte mei apud te periclitor; illa enim mors corporis, ista virtutis est. Nunc mihi abrogatur imperium, et quod est gravius, abrogatur a tuis, abrogatur a meis : et id abrogatur, quod in me etiam mei adversarii prædicarunt. Si volens acquievisti, damnasti fidem meam : si invitus cessisti, prodidisti tuam. Ergo, quod gravius est, et in te periclitor.

XVI. Quid respondebis etiam patri, qui te majore dolore conveniet, dicens : De me, fili, pessime judicasti, qui putasti quod ego gentilibus conniventiam præstitissem : nemo ad me detulit aram esse in illa Romana curia (105); nunquam tantum nefas credidi, quod in communi illo Christianorum gentiliumque concilio sacrificarent gentiles, hoc est, insultarent gentiles præsentibus Christianis, et inviti Christiani interesse sacrificiis cogerentur. Multa et diversa crimina, me imperante, commissa sunt, ultus sum quæcumque sunt deprehensa : si quis tunc latuit, debet ergo dicere me probasse, quod ad me nemo detulerat? De me pessime judicasti, si mihi superstitio aliena, non fides mea servavit imperium.

XVII. Unde cum id advertas, Imperator, Deo primum, deinde patri et fratri injurias irrogari, si quid tale decernas; peto ut id facias, quod saluti tuæ apud Deum intelligis profuturum.

RELATIO SYMMACHII URBIS PRÆFECTI [1].

Imperatoribus supplicat senatus nomine, ut veteres religiones instaurentur, ac reparetur ara Victoriæ, ut ad eam jusjurandum exigatur more antiquo; non enim superiores principes in eo imitandos, quod eam sustulere, sed in eo quod alios ritus non sustulerunt. Hoc ab eis Romam poscere, et profecto sine damno ærarii concedi posse: iniquum autem illud habendum, quod bona sibi legata Vestales sacrificique adire prohibeantur: quam rem dii ulti dicuntur immissa fame. Negat denique dicendum, quod petit, sumptum publicum: et orationem cohortando imperatores ad postulata sibi præstanda claudit.

I. Ubi primum senatus amplissimus, semperque vester, subjecta legibus vitia cognovit, et a principibus piis vidit purgari famam proximorum temporum, boni sæculi auctoritatem secutus, evomuit diu pressum dolorem, atque iterum me querelarum suarum jussit esse legatum: cui ideo divi principis denegata est ab improbis audientia; quia non erat justitia defutura, Domini imperatores Valentiniane, Theodosi, et Arcadi incliti, victores ac triumphatores, semper augusti.

II. Gemino igitur functus officio, et ut præfectus vester gesta publica prosequor, et ut legatus civium mandata commendo. Nulla est hic dissensio voluntatum; quia jam credere homines desierunt aulicorum se studio præstare, si discrepent. Amari, coli, diligi, majus imperio est. Quis ferat obfuisse reipublicæ privata certamina? Merito

illos senatus insequitur, qui potentiam suam famæ principis prætulerunt.

III. Noster autem labor pro clementia vestra ducit excubias. Cui enim magis commodat quod instituta majorum, quod patriæ jura et fata defendimus, quam temporum gloriæ : quæ tum major est, cum vobis contra morem parentum intelligitis nil licere? Repetimus igitur religionum statum, qui reipublicæ diu profuit. Certe numerentur principes utriusque sectæ, utriusque sententiæ : proximus eorum cæremonias patrum coluit, recentior non removit. Si exemplum non facit religio veterum, faciat dissimulatio proximorum.

IV. Quis ita familiaris est barbaris, ut aram Victoriæ non requirat? Cauti in posterum sumus, et talium rerum ostenta vitamus. Reddatur tamen saltem nomini honor, qui numini denegatus est. Multa victoriæ debet æternitas vestra, et adhuc plura debebit. Aversuntur hanc potestatem, quibus nihil profuit : vos amicum triumphis patrocinium nolite deserere. Cunctis potentia ista votiva est : nemo colendam neget, quam profitetur optandam.

V. Quod si hujus ominis non esset justa vitatio, ornamentis saltem curiæ decuit abstinere. Præstate, oro vos, ut ea quæ pueri suscepimus, senes posteris relinquamus. Consuetudinis amor magnus est. Merito divi Constantii factum diu non stetit. Omnia vobis exempla vitanda sunt, quæ mox remota didicistis. Æternitatem curamus famæ et nominis vestri; ne quid futura ætas inveniat corrigendum.

VI. Ubi in leges vestras et verba jurabimus? qua religione mens falsa terrebitur; ne in testimoniis mentiatur? Omnia quidem Deo plena sunt, nec ullus perfidis tutus est locus : sed plurimum valet ad metum delinquendi etiam præsentia religionis urgeri. Illa ara concordiam tenet omnium, illa ara fidem convenit singulorum : neque

aliquid magis auctoritatem facit sententiis nostris, quam quod omnia quasi juratus noster ordo decernit. Patebit ergo sedes profana perjuriis, et hoc incliti principes mei probabile judicabunt, qui sacramento publico tuti sunt.

VII. Sed divus Constantius idem fecisse dicitur. Cætera potius illius principis æmulemur : qui nihil tale esset aggressus, si quis ante se alius deviasset. Corrigit enim sequentem lapsus prioris, et de reprehensione antecedentis exempli nascitur emendatio. Fas fuit ut parens ille clementiæ vestræ in re adhuc nova non caveret invidiam. Num potest etiam nobis eadem defensio convenire, si imitemur, quod meminimus improbatum?

VIII. Accipiat æternitas vestra alia ejusdem principis facta, quæ in usum dignius trahat. Nil ille decerpsit sacrarum virginum privilegiis, replevit nobilibus sacerdotia, Romanis cæremoniis non negavit impensas, et per omnes vias æternæ Urbis lætum secutus senatum, vidit placido ore delubra, legit inscripta fastigiis Deorum nomina, percontatus est templorum origines, miratus est conditores. Cumque alias religiones ipse sequeretur, has servavit imperio; suus enim cuique mos, suus cuique ritus est. Varios custodes urbibus et cultus mens divina distribuit. Ut animæ nascentibus, ita populis fatales genii dividuntur. Accedit utilitas, que maxime homini Deos asserit. Nam cum ratio omnis in operto sit, unde rectius quam de memoria atque documentis rerum secundarum cognitio venit numinum? Jam si longa ætas auctoritatem religionibus faciat, servanda est tot sæculis fides, et sequendi sunt nobis parentes, qui secuti sunt feliciter suos.

IX. Romam nunc putemus assistere, atque his vobiscum agere sermonibus : Optimi principes, patres patriæ, reveremini annos meos, in quos me pius ritus adduxit. Utar cæremoniis avitis; neque enim pœnitet. Vivam meo

more; quia libera sum. Hic cultus in leges meas orbem redegit : hæc sacra Annibalem a mœnibus, a Capitolio Senonas repulerunt. Ad hoc ergo servata sum, ut longæva reprehendar? Videro quod instituendum putatur; sera tamen et contumeliosa emendatio senectutis.

X. Ergo diis patriis, diis Indigetibus pacem rogamus. Æquum est quidquid omnes colunt, unum putari. Eadem spectamus astra, commune cœlum est, idem nos mundus involvit. Quid interest qua quisque prudentia verum requirat? Uno itinere non potest perveniri ad tam grande secretum : sed hæc otiosorum disputatio est : nunc preces, non certamina offerimus.

XI. Quanto commodo sacri ærarii vestri Vestalium virginum prærogativa detracta est? Sub largissimis imperatoribus denegatur, quod parcissimi præstiterunt? Honor solus est in illo velut stipendio castitatis. Ut vittæ earum capiti decus faciunt, ita insigne ducitur sacrificii vacare muneribus. Nudum quodam modo nomen immunitatis requirunt; quoniam paupertate a dispendio tutæ sunt. Itaque amplius laudi earum tribuunt, qui aliquid rei detrahunt; siquidem saluti publicæ dicata virginitas crescit merito, cum caret præmio.

XII. Absint ab ærarii vestri puritate ista compendia. Fiscus bonorum principum non sacerdotum damnis, sed hostium spoliis augeatur. Ullum-ne lucrum compensat invidia? Et quia avaritia in mores vestros non cadit, hoc miseriores sunt, quibus subsidia vetera decerpta sunt. Etenim sub imperatoribus, qui alieno abstinent, qui resistunt cupiditati, ad solam detrahitur amittentis injuriam, quod desiderium non movet auferentis.

XIII. Agros etiam virginibus et ministris deficientium (105 *bis*) voluntate legatos fiscus retentat. Oro vos, justitiæ sacerdotes, ut Urbis vestræ sacris reddatur privata succes-

sio. Dictent testamenta securi, et sciant sub principibus non avaris stabile esse, quod scripserint. Delectet vos ista felicitas generis humani, cœpit causæ hujus exemplum sollicitare morientes. Ergo Romanæ religiones sub Romana jura non pertinent? Quod nomen accipiet ablatio facultatum, quas nulla lex, nullus casus fecit caducas? Capiunt legata liberti, servis testamentorum justa commoda non negantur; tantum nobiles virgines, et fatalium sacrorum ministri excluduntur prædiis hæreditate quæsitis. Quid juvat saluti publicæ castum corpus dicare, et imperii æternitatem cœlestibus fulsire præsidiis, armis vestris, aquilis vestris amicas applicare virtutes, pro omnibus efficacia vota suscipere, et jus cum omnibus non habere? Itaque melior est servitus, quæ hominibus impenditur. Rempublicam lædimus, cui nunquam expedit ut ingrata sit.

XIV. Nemo me putet solam causam religionum tueri: ex hujusmodi facinoribus orta sunt cuncta Romani generis incommoda. Honoraverat lex parentum Vestales virgines, ac ministros Deorum, victu modico, justisque privilegiis. Stetit muneris hujus integritas usque ad degeneres Trapezitas, qui ad mercedm vilium bajulorum sacræ castitatis alimenta verterunt. Secuta est hoc factum fames publica, et spem provinciarum omnium messis ægra decepit. Non sunt hæc vitia terrarum. Nihil imputamus astris. Nec rubigo segetibus obfuit, nec avena fruges necavit: sacrilegio annus exaruit; necesse enim fuit perire omnibus, quod religionibus negabatur.

XV. Certe si est hujus mali aliquod exemplum, imputemus tantam famem viribus annorum. Gravis hanc sterilitatem aura constrinxit: sylvestribus arbustis vita producitur, et rursus ad Dodonæas arbores plebis rusticæ inopia convolavit. Quid tale provinciæ pertulerunt, cum

religionum ministros honor publicus pasceret? Quando in usum hominum concussa quercus, quando vulsæ sunt herbarum radices, quando alternos regionum defectus deseruit fœcunditas mutua; cum populo et virginibus sacris communis esset annona? Commendabat enim terrarum proventus victus antistitum: et remedium magis, quam largitas erat. An dubium est semper pro copia omnium datum, quod nunc inopia omnium vindicavit?

XVI. Dicet aliquis sumptum publicum denegatum alienæ religionis impendiis. Absit a bonis principibus ista sententia; ut quod de communi quibusdam tributum est, in jure fisci esse videatur. Nam cum respublica de singulis constet; quod ab ea proficiscitur, sit rursus proprium singulorum. Omnia regitis, sed suum cuique servatis: plusque apud vos justitia, quam licentia valet. Consulite certe munificentiam vestram, an hæc publica velit existimari, quæ in alios transtulistis? Semel honori Urbis delata compendia desinunt esse tribuentium: et quod a principio beneficium fuit, usu atque ætate sit debitum. Inanem igitur metum divino animo vestro tentat incutere, si quis asserit conscientia vos habere præbentium, nisi detrahentium subieritis invidiam.

XVII. Faveant clementiæ vestræ sectarum omnium arcana præsidia: et hæc maxime, quæ majores vestros aliquando juverunt, vos defendant, a nobis colantur. Eum religionum statum petimus, qui divo parenti(106) culminis vestri servavit imperium, qui fortunato principi legitimos suffecit hæredes. Spectat senior ille divus ex arce siderea lacrymas sacerdotum, et se culpatum putat more violato, quem libenter ipse servavit.

XVIII. Præstate etiam divo fratri vestro alieni consilii correctionem: tegite factum quod Senatui displicuisse nescivit. Siquidem constat ideo exclusam legationem, ne

ad eum judicium publicum perveniret. Pro existimatione est temporum superiorum, ut non dubitetis abolere, quod probatum est principis non fuisse.

EPISTOLA XVIII [1].

Relationi Symmachi respondet Ambrosius, et post conciliatam sibi Valentiniani benevolentiam, tria in eadem relatione præcipua capita aggreditur. Nam prosopopœiæ qua Roma priscos suos ritus poscere fingebatur, alia ejusdem Romæ contraria efflagitantis opponitur, cum Vestalibus et sacrificulis virgines sacræ et Christi sacerdotes comparantur, ac tandem quod sublatas illas cæremonias famem ultam fuisse dictitabatur, id vanum esse invictissimis argumentis demonstratur.

Ambrosius episcopus beatissimo principi et clementissimo imperatori Valentiniano augusto.

I. Cum vir clarissimus [2] præfectus urbis Symmachus ad clementiam tuam retulisset, ut ara quæ de urbis Romæ curia sublata fuerat, redderetur loco; et tu, Imperator, licet adhuc in minoris ævi tyrocinio florentibus novus annis, fidei tamen virtute veteranus obsecrata gentilium non probares; eodem, quo comperi, puncto libellum obtuli: quo licet comprehenderim, quæ suggestioni necessaria viderentur; poposci tamen exemplum mihi relationis dari.

II. Itaque non fidei tuæ ambiguus, sed providus cau-

[1] Scripta ann. 384. — [2] Vide D. Guillon, tom. IX, p, 325-335.

tionis, et pii certus examinis, hoc sermone Relationis assertioni respondeo, hoc unum petens, ut non verborum elegantiam, sed vim rerum expectandam putes. Aurea enim, sicut Scriptura divina docet, est lingua sapientium litteratorum[1], quæ phaleratis dotata sermonibus, et quodam splendentis eloquii velut coloris pretiosi corusco resultans, capit animorum oculos specie formosi, visuque perstringit. Sed aurum hoc, si diligentius manu tractes, foris pretium, intus metallum est. Volve, quæso, atque excute sectam gentilium : pretiosa et grandia sonant, veri effœta defendunt : Deum loquuntur, simulacrum adorant.

III. Tria igitur in Relatione sua vir clarissimus præfectus Urbis proposuit, quæ valida putavit : quod Roma veteres, ut ait, suos cultus requirat, et quod sacerdotibus suis virginibusque Vestalibus emolumenta tribuenda sint, et quod emolumentis sacerdotum negatis, fames secuta publica sit.

IV. In prima propositione, flebili Roma quæstu sermonis illacrymat, veteres, ut ait, cultus cæremoniarum requirens. Hæc sacra, inquit, Annibalem a mœnibus, a Capitolio Senonas repulerunt. Itaque dum sacrorum potentia prædicatur, infirmitas proditur. Ergo Annibal (106 *bis*) diu sacris insultavit Romanis, et diis contra se dimicantibus, usque ad muros Urbis vincendo pervenit. Cur se obsideri passi sunt, pro quibus deorum suorum arma pugnabant ?

V. Nam de Senonibus quid loquar, quos Capitolii secreta penetrantes Romanæ reliquiæ non tulissent ; nisi eos pavido anser strepitu prodidisset ? En quales templa Romana præsules habent. Ubi tunc erat Jupiter ? An in ansere loquebatur ?

VI. Verum quid negem sacrorum ritus militasse Romanis ? Sed etiam Annibal eosdem deos colebat. Utrum vo-

[1] Eccli. VI, 11.

lunt igitur, eligant. Si in Romanis vicerunt sacra, in Carthaginensibus ergo superata sunt: si in Carthaginensibus triumphata, nec Romanis utique profuerunt.

VII. Facessat igitur invidiosa illa populi Romani querela: non hanc Roma mandavit. Aliis illa eos interpellat vocibus: Quid me casso quotidie gregis innoxii sanguine cruentatis? Non in fibris pecudum, sed in viribus bellatorum trophæa victoriæ sunt. Aliis ego disciplinis orbem subegi. Militabat Camillus, qui sublata Capitoli o signa, cæsis Tarpeiæ rupis triumphatoribus, reportavit: stravit virtus, quos religio non removit. Quid de Attilio loquar (107), qui militiam etiam mortis impendit? Africanus non inter Capitolii aras, se inter Annibalis acies triumphum invenit. Quid mihi veterum exempla profertis? Odi ritus Neronum. Quid dicam bimestres imperatores (108), et terminos regum cum exordiis copulatos? Aut forte illud est novum, barbaros suis excessisse finibus? Numquid etiam illi Christiani fuerunt, quorum miserabili novoque exemplo alter captivus imperator, sub altero captivus orbis, fefellisse quæ victoriam promittebant, suas cæremonias prodiderunt? Numquid et tunc non erat ara Victoriæ? Pœnitet lapsus: vetusta canities pudendi sanguinis traxit ruborem. Non erubesco cum toto orbe longæva converti. Verum certe est quia nulla ætas ad perdiscendum sera est. Erubescat senectus quæ emendare se non potest. Non annorum canities est laudata, sed morum. Nullus pudor est ad meliora transire. Hoc solum habebam commune cum barbaris, quia Deum antea nesciebam. Sacrificium vestrum ritus est bestiarum cruore respergi. Quid in mortuis pecudibus quæritis Dei voces? Venite, et discite in terris cœlestem militiam: hic vivimus, et illic militamus. Cœli mysterium doceat me Deus ipse, qui condidit: non homo, qui se ipsum ignoravit. Cui magis de Deo, quam Deo

credam? Quomodo possum vobis credere, qui fatemini vos ignorare quod colitis?

VIII. Uno, inquit, itinere non potest perveniri ad tam grande secretum. Quod vos ignoratis, id nos Dei voce cognovimus. Et quod vos suspicionibus quæritis, nos ex ipsa sapientia Dei et veritate compertum habemus. Non congruunt igitur vestra nobiscum. Vos pacem diis vestris ab imperatoribus obsecratis, nos ipsis imperatoribus a Christo pacem rogamus. Vos manuum vestrarum adoratis opera, nos injuriam ducimus omne quod fieri potest, Deum putari. Non vult se Deus in lapidibus coli. Denique etiam ipsi philosophi vestri ista riserunt.

IX. Quod si vos ideo Christum Deum negatis; quia illum mortuum esse non creditis (nescitis enim quod mors illa carnis fuerit, non Divinitatis, quæ fecit ut credentium jam nemo moriatur) quid vobis imprudentius, qui contumeliose colitis, et honorifice derogatis; vestrum enim Deum lignum putatis. O contumeliosa reverentia! Christum mori potuisse non creditis. O honorifica pervicacia!

X. Sed vetera, inquit, reddenda sunt altaria simulacris, ornamenta delubris. Reposcantur hæc a consorte superstitionis; christianus imperator aram solius Christi didicit honorare. Quid manus pias et ora fidelia ministerium suis cogunt sacrilegiis exhibere? Vox imperatoris nostri Christum resultet, et illum solum, quem sentit, loquatur; « Quia cor regis in manu Dei[1]. » Numquid imperator gentilis aram Christo levavit? Dum ea quæ fuerunt, reposcunt, exemplo suo admonent quantum christiani imperatores religioni, quam sequuntur, debeant deferre reverentiæ; quando gentiles superstitionibus suis omnia detulerunt.

XI. Dudum cœpimus, et jam sequuntur exclusos. Nos

[1] Prov. XXI, 1.

sanguine gloriamur, illos dispendium movet. Nos hæc victoriæ loco ducimus, illi injuriam putant. Nunquam nobis amplius contulerunt, quam cum verberari Christianos atque proscribi ac necari juberent. Præmium fecit religio, quod perfidia putabat esse supplicium. Videte magnanimos. Per injurias, per inopiam, per supplicium nos crevimus : illi cæremonias suas sine quæstu manere posse non credunt.

XII. Habeant, inquit, Vestales virgines immunitatem suam. Dicant hoc, qui nesciunt credere, quod possit esse gratuita virginitas : provocent lucris, qui diffidunt virtutibus. Quantas tamen illis virgines præmia promissa fecerunt? Vix septem Vestales capiuntur puellæ. En totus numerus, quem infulæ vittati capitis, purpuratarum vestium murices, pompa lecticæ ministrorum circumfusa comitatu, privilegia maxima, lucra ingentia, præscripta denique pudicitiæ tempora coëgerunt.

XIII. Attollant mentis et corporis oculos, videant plebem pudoris, populum integritatis, concilium virginitatis. Non vittæ capiti decus, sed ignobile velamen usui, nobile castitati : non exquisita, sed abdicata lenocinia pulchritudinis : non illa purpurarum insignia, non luxus deliciarum, sed usus jejuniorum : non privilegia, non lucra : omnia postremo talia, ut revocari a studio putes, dum exercentur officia. Sed dum exercetur officium, studium provocatur. Suis castitas cumulatur dispendiis. Non est virginitas, quæ pretio emitur, non virtutis studio possidetur : non est integritas quæcumque in auctione nummario ad tempus licitatur compendio. Prima castitatis victoria est facultatum cupiditates vincere; quia lucri studium tentamentum pudoris est. Ponamus tamen subsidia largitatum conferenda virginibus. Quæ Christianis munera redundabunt? Quod tantas opes sufficiet ærarium?

Aut si arbitrantur solis Vestalibus conferendum; non pudet, ut qui totum sibi sub imperatoribus gentilibus vindicarunt, iidem sub principibus christianis non putent nobis sortem debere esse communem?

XIV. Sacerdotibus quoque suis et ministris queruntur alimenta publica non deberi. Quantus hinc verborum tumultus increpuit? At contra, nobis etiam privatæ successionis emolumenta recentibus legibus denegantur, et nemo conqueritur; non enim putamus injuriam, quia dispendium non dolemus. Si privilegium quærat sacerdos, ut onus curiale declinet, patria atque avita et omnium facultatum possessione cedendum est. Quomodo hanc gentiles si haberent, ingravarent querelam; quod sacerdos ferias ministerii sui emat totius patrimonii sui damno, et privati universæ commoditatis dispendio usum publici mercetur obsequii: prætendens communis salutis excubias, domesticæ inopiæ se mercede soletur; quia ministerium non vendidit, sed gratiam comparavit.

XV. Conferte causas. Vos excusare vultis decurionem, cum Ecclesiæ excusare non liceat sacerdotem. Scribuntur testamenta templorum ministris, nullus excipitur profanus, nullus ultimæ conditionis, nullus prodigus verecundiæ: soli ex omnibus clerico commune jus clauditur, a quo solo pro omnibus votum commune suscipitur, officium commune defertur: nulla legata vel gravium viduarum, nulla donatio. Et ubi in moribus culpa non deprehenditur; tamen officio mulcta præscribitur. Quod sacerdotibus fani legaverit christiana vidua, valet: quod ministris Dei, non valet. Quod ego non ut querar, sed ut sciant quid non querar, comprehendi; malo enim nos pecunia minores esse, quam gratia.

XVI. Sed referunt ea, quæ vel donata vel relicta sunt Ecclesiæ, non esse temerata. Dicant et ipsi quis templis

dona detraxerit, quod factum est Christianis. Quæ si facta essent gentilibus, redderetur potius quam inferretur injuria. Nunccine demum justitia prætenditur, æquitas postulatur? Ubi tunc erat ista sententia; cum direptis Christianorum omnium facultatibus, ipsos vitales anhelitus inviderent, et nullis usquam negata defunctis inhiberent supremæ commercia sepulturæ? Quos gentiles præcipitarunt, maria reddiderunt. Fidei ista victoria est, quod et ipsi jam facta majorum carpunt, quorum gesta condemnant. Sed quæ, malum! ratio, ut eorum munera petant, quorum gesta condemnant?

XVII. Nemo tamen donaria delubris, et legata haruspicibus denegavit: sola sublata sunt prædia; quia non religiose utebantur iis, quæ religionis jure defenderent. Qui nostro utuntur exemplo, cur non utebantur officio? Nihil Ecclesia sibi, nisi fidem possidet. Hos redditus præbet, hos fructus. Possessio Ecclesiæ sumptus est egenorum. Numerent quos redemerint templa captivos, quæ contulerint alimenta pauperibus, quibus exulibus vivendi subsidia ministraverint. Prædia igitur intercepta, non jura sunt.

XVIII. En quod factum, quæ triste piaret nefas[1], fames, ut aiunt, publica vindicavit; quia usui omnium proficere cœpit, quod proficiebat commodis sacerdotum. Propterea ergo detractis, ut aiunt, arbusta exuta corticibus; succo miserabili deficientium ora lambebant. Propterea Chaoniam frugem glande (110) mutantes, rursus in pecudum pastus, et ad infelicis victus alimenta revocati, concussa quercu[2], famem in sylvis miseram solabantur.

[1] Est imitatio Virg. Æneid. II. vers. 184.

Effigiem statuere, nefas quæ triste piaret.

— [2] Istic quoque alluditur ad Virgilianum illud Georg. I, vers. 159.

Concussaque famem in sylvis solabere quercu.

Nova videlicet prodigia terrarum, quæ nunquam ante acciderant; cum superstitio gentilis toto orbe ferveret? Re vera quando ante vacuis avenis seges avari vota lusit agricolæ, et spem rusticæ plebis quæsita sulcis frugis herba destituit?

XIX. Et unde Græcis oracula habita suæ quercus[1], nisi quia remedium sylvestris alimoniæ cœlestis religionis donum putarunt? Talia enim suorum munera credunt deorum. Quis Dodonæas arbores nisi gentium populus adoravit; cum pabulum triste agri nemorum honore donaret? Non est verisimile quod indignantes eorum dii id pro pœna intulerint, quod solebant placati conferre pro munere.

XX. Quæ autem æquitas, ut paucis sacerdotibus dolentes victum negatum, ipsi omnibus denegarent; cum inclementior esset vindicta, quam culpa? Non est igitur idonea, quæ tantam ægritudinem mundi fallentis causa constrinxerit; ut virentibus segetibus subito spes anni adulta moreretur.

XXI. Et certe ante plurimos annos templorum jura toto orbe sublata sunt: modo-ne demum diis gentilium venit in mentem suas injurias ultum ire? Propterea nec assueto cursu Nilus intumuit, ut urbicorum sacerdotum (111) dispendia vindicaret, qui non vindicavit suorum?

XXII. Esto tamen si superiore anno deorum suorum injurias vindicatas putant, cur præsenti anno contemptui fuere? Jam enim nec herbarum vulsis radicibus rusticana plebs pascitur, nec baccæ sylvestris explorat solatia; nec

[1] Utique ex Virg. lib. II. Georg. vers. 16, ubi legitur:

Atque habitæ Grajis oracula quercus.

De Dodonæis porro quercubus hic agi constat; de quibus præter Virgili commentatores ad versum citatum, consulere etiam licet Erasmum. Chil. 1. Cent. 1. Adagio 7.

cibum de sentibus rapit : sed operum læta felicium, dum messes suas et ipsa miratur, explevit voti satietate jejunium : usurarios nobis reddidit terra proventus.

XXIII. Quis ergo tam novus humanis usibus vices stupeat annorum? Et tamen etiam superiore anno plerasque novimus provincias redundasse fructibus. De Galliis quid loquar solito ditioribus? Frumentum Pannoniæ, quod non severant, vendiderunt : et secunda Rhetia fertilitatis suæ novit invidiam; nam quæ solebat tutior esse jejunio, fœcunditate hostem in se excitavit : Liguriam Venetiasque autumni frumenta paverunt. Ergo nec ille sacrilegio annus exaruit, et iste fidei fructibus annus effloruit. Negent etiam quod largo fœtu vineæ redundaverint. Itaque et messem fœneratam recepimus, et liberalioris vindemiæ beneficia possidemus.

XXIV. Postremus superest et maximus locus, utrum ea quæ vobis profuerint, Imperatores, restituere subsidia debeatis; ait enim : Vos defendant, a nobis colantur. Hoc est, fidelissimi Principes, quod ferre non possumus; quia exprobrant nobis vestro se nomine diis suis supplicare, et vobis non mandantibus, sacrilegium immane committunt, dissimulationem pro consensu interpretantes. Sibi habeant præsidia sua : suos, si possunt, illa defendant. Nam si iis a quibus coluntur, auxilio esse non possunt, quomodo possunt vos defendere, a quibus non coluntur?

XXV. Sed majorum, inquit, servandus est ritus. Quid quod omnia postea in melius profecerunt? Mundus ipse, qui vel primum coactis elementorum per inane seminibus, tenero orbe, concrevat, vel confuso adhuc indigesti operis caligabat horrore; nonne postea distincto cœli, maris, terrarumque discrimine, rerum formas quibus speciosus videtur, accepit? Exutæ humentibus tenebris novum

terræ stupuere solem. Dies in exordio non refulget, sed in processu temporis incremento luminis micat, et caloris exæstuat.

XXVI. Luna ipsa, qua propheticis oraculis species Ecclesiæ figuratur; cum primum resurgens in menstruas reparatur ætates, tenebris nobis absconditur: paulatimque cornua sua complens, vel e regione solis absolvens, clari splendore fulgoris irrutilat.

XXVII. Exerceri infructus terræ ante nesciebant: post ubi imperare arvis sollicitus cœpit agricola[1], et informe solum vestire vinetis, sylvestres animos domesticis mollitæ cultibus exuerunt.

XXVIII. Anni ipsius ætas prima, quæ nos usu parili coloravit nutu gignentium: sed in processu lapsuris floribus vernat, postremis adolescit fructibus.

XXIX. Nos quoque ævi rudes, sensus habemus infantiam: sed mutati in annos ingenii rudimenta deponimus.

XXX. Dicant igitur in suis omnia manere debuisse principiis; mundum tenebris obductum, quia splendore solis illuxerit, displicere. Et quanto gratius est animi tenebras depulisse, quam corporis; fideique jubar emicuisse, quam solis? Ergo et mundi sicut omnium rerum primæva nutarunt; ut venerabilis canæ fidei sequeretur senectus. Quos hoc movet, reprehendant messem, quia sera fœcunditas est; reprehendant vindemiam, quia in occasu anni est; reprehendant olivam, quia postremus est fructus.

XXXI. Ergo et messis nostra fides animorum est; Ecclesiæ gratia meritorum vindemia est, quæ ab ortu

[1] Mutuatus est hunc locum Ambrosius ex illo Virgilii Georg. 1, vers. 99.

Exercetque frequens tellurem, atque imperat arvis.

Alios quoque versus e lib. 11 hîc expressi sunt, quos facile deprehendere est.

mundi virebat in sanctis, sed postrema ætate se diffudit in populos; ut adverterent omnes non rudibus animis irrepsisse fidem Christi (nulla enim sine adversario corona victoriæ) sed explosa opinione, quæ ante convaluit, quod erat verum, fit jure prælatum.

XXXII. Si ritus veteres delectabant, cur in alienos ritus eadem Roma successit? Omitto absconditam pretio humum, et pastorales casas auro degeneri renitentes. Quid ut de ipso respondeam quod queruntur, captarum simulacra urbium, victosque deos, et peregrinos ritus sacrorum alienæ superstitionis æmuli receperunt? Unde igitur exemplum, quod currus suos simulato Almonis (112) in flumine lavat Cybele? Unde Phrygii vates, et semper invisa Romanis non æquæ Carthaginis numina? Quam Cœlestem Afri, Mithram Persæ, plerique Venerem colunt, pro diversitate nominis, non pro numinis varietate. Sic deam esse et Victoriam crediderunt, quæ utique munus est, non potestas: donatur, non dominatur, legionum gratia, non religionum potentia. Magna igitur dea, quam militum multitudo sibi vindicat, vel præliorum donat eventus?

XXXIII. Hujus aram strui in urbis Romæ curia petunt, hoc est, quo plures conveniunt Christiani. Omnibus in templis aræ, ara etiam in templo victoriarum. Quoniam numero delectantur, sacrificia sua ubique concelebrant. Quid est nisi insultare fidei, unius aræ sacrificium vindicare? Ferendum-ne istud, ut gentilis sacrificet, et Christianus intersit? Hauriant, inquit, hauriant vel inviti fumum oculis, symphoniam auribus, cinerem faucibus, thus naribus, et adversantium licet ora excitata focis nostris favilla respergat; non illi satis sunt lavacra, non porticus, non plateæ occupatæ simulacris? Etiam-ne in communi illo concilio non erit communis conditio? Obstringetur pia senatus portio obtestantium vocibus, adjurantium

sacramentis. Si refutet, videbitur mendacium prodere : si acquiescat, sacrilegium confiteri.

XXXIV. Ubi, inquit, in leges vestras et verba jurabimus? Ergo mens vestra, quæ legibus tenetur inclusa, cæremoniis gentium suffragium colligit, fidem stringit? Jam non solum præsentium, sed absentium etiam, et quod est amplius, Imperatores, fides vestra pulsatur; vos enim cogitis, si jubetis. Constantius augustæ memoriæ nondum sacris initiatus mysteriis, contaminari se putavit, si aram illam videret. Jussit auferri, non jussit reponi. Illud auctoritatem facti habet, hoc præcepti non habet.

XXXV. Nemo sibi de absentia blandiatur. Præsentior est, qui se animis inserit, quam qui oculis protestatur. Plus enim est mente connecti, quam corpore copulari. Vos senatus cogendi concilii præsules habet, vobis coit : vobis conscientiam suam, non diis gentium præstat : vos liberis suis, non tamen fidei suæ præfert. Hæc est charitas expetenda, hæc est charitas major imperio, si fides tuta sit, quæ servat imperium.

XXXVI. Sed fortasse aliquem moveat ita fidelissimum principem destitutum (113); proinde quasi meritorum pretium caducis æstimetur præsentium. Quis enim sapiens non in orbe quodam atque circuitu locata humanarum rerum novit negotia; quia non eosdem semper successus habent : sed variant status, et mutant vices?

XXXVII. Quem beatiorem Cneio Pompeio Romana templa miserunt? At is cum tribus triumphis terrarum cinxisset orbem, pulsus acie, bello profugus, et sui terminis exul imperii, Canopei manu spadonis occubuit.

XXXVIII. Quem nobiliorem Cyro Persarum totius Orientis terræ regem dederunt? Is quoque cum principes potentissimos adversantes vicisset, victos reservasset, muliebribus armis fusus interiit. Et ille rex, qui superatos etiam

consessus honore donaverat, exsecto capite, et intra utrem plenum cruoris, satiari jussus, incluso, fœmineis imperiis ludibrio fuit. Adeo in istius vitæ curriculo non paria paribus, sed longe diversa referuntur!

XXXIX. Quem etiam magis sacrificiis deditum, quam Carthaginensium ducem Hamilcarem reperimus? Qui cum toto prælii tempore inter acies positus dimicantes, sacrificium faceret; ubi partem suorum victam esse cognovit, in ipsos quos adolebat, se præcipitavit ignes: ut eos vel corpore suo restingueret, quos sibi nihil profuisse cognoverat.

XL. Nam de Juliano quid loquar? qui cum responsis haruspicum male credulus esset, ademit sibi subsidia revertendi. Ergo in communi casu non est communis offensa; neminem etenim promissa nostra luserunt.

XLI. Respondi lacessentibus tanquam non lacessitus; refellendæ etenim relationis, non exponendæ superstitionis mihi studium fuit. Te tamen, Imperator, ipsa eorum relatio faciat cautiorem. Nam cum de superioribus principibus texuisset, quia prior eorum numerus cæremonias patrum coluit, recentior non removit; addidisset etiam: Si exemplum religio veterum non facit, faciat dissimulatio proximorum; evidenter docuit quid et fidei tuæ debeas, ut gentilitii ritus non sequaris exemplum: et pietati, ut fratri statuta non violes. Si enim pro suis duntaxat partibus eorum dissimulationem principum prædicarunt, qui cum essent Christiani, decreta tamen gentilium minime removerunt: quanto magis amori debes deferre fraterno, ut qui dissimulare deberes, etiamsi quid forsitan non probares, ne fraternis derogares statutis, et nunc teneas quod et fidei tuæ, et germanitatis necessitudini judicas convenire.

EPISTOLA XIX[1].

Ambrosius a Vigilio ad episcopatum recens allecto, ut sibi formam institutionis traderet, obsecratus, admonet ne fideles cum infidelibus patiatur inire conjugia: deterreat populum a fraudibus atque fœnoribus: ad hospitalitatem vero illum hortetur: sed potissimum ut memorata Christianorum cum gentilibus matrimonia efficacius prohibeat, historiam Samsonis universam decurrit atque edisserit.

Ambrosius Vigilio (114).

I. Poposcisti a me institutionis tuæ insignia[2], quoniam novus accitus es ad sacerdotium. Et quoniam te ipsum ædificasti ut oportuit, qui dignus habitus es tanto munere; quomodo et alios ædifices, significandum videtur.

II. Primum omnium cognosce Ecclesiam Domini tibi commissam; ideoque vitandum semper, ne quid obrepat offensionis, et fiat velut commune corpus ejus gentilium admixtione. Unde Scriptura tibi dicit: « Ne accipias uxorem de filiabus Chananæorum, sed vade in Mesopotamiam, in domum Bathuel, id est, domum sapientiæ; et ejus tibi acquire copulam[3]. » Mesopotamia autem regio est in partibus Orientis, quæ duobus maximis per ea locorum Euphrate et Tigri fluminibus circumvenitur, quibus origo est in Armeniæ locis. Influunt autem diverso meatu in mare Rubrum; et ideo Mesopotamiæ nomine

[1] Scripta circa ann. 385. — [2] Vide D. Guillon, tom. IX, p. 383-385. — [3] Gen. XXVIII, 1, 2.

signatur figura Ecclesiæ, quæ maximis fluentorum prudentiæ irriguis atque justitiæ fœcundat mentes fidelium, quibus sacri baptismatis, cujus typus præcessit in Rubro mari, infundit gratiam, culpamque abluit. Doce ergo plebem, ut non ex alienigenis, sed ex domibus christianis conjugii quæratur copula.

III. Nemo fraudet mercenarium mercede debita[1]; quia et nos mercenarii sumus Dei nostri, et ab eo mercedem laboris nostri expectamus. Et tu quidem, o quicumque es negotiator, mercenario tuo mercedem pecuniariam negas, id est, vilem caducam : tibi autem negabitur merces promissorum cœlestium : « Non fraudabis ergo, ut Lex » dixit, mercenarium mercede sua[2]. »

IV. Non dabis pecuniam tuam ad usuram; quoniam scriptum est quod is qui pecuniam suam non dedit ad usuram, habitabit in tabernaculo Dei[3]; nam ille supplantatur, qui usurarum captat emolumenta. Itaque vir christianus si habet, det pecuniam quasi non recepturus : aut certe sortem, quam dedit recepturus. Habet in ea non mediocrem gratiæ usuram. Alioquin decipere istud est, non subvenire. Quid enim durius, quam ut des pecuniam tuam non habenti, et ipse duplum exigas? Qui simplum non habuit, unde solveret; quemadmodum duplum solvet?

V. Exemplo nobis sit Tobis, qui nunquam requisivit pecuniam, quam dederat, nisi extremo vitæ suæ tempore[4]; magis ne fraudaret hæredem, quam ut depositam pecuniam cogeret ac recuperaret. Populi sæpe conciderunt fœnore, et ea publici exitii causa extitit. Unde nobis sacerdotibus id præcipuæ curæ sit, ut ea vitia recesemus, quæ in plurimos videntur serpere.

VI. Hospitem doce voluntarium magis quam ex necessitate esse oportere; ne in hospitio deferendo inhospitalem

[1] Levit. XIX, 13. — [2] Deut. XXIV, 14. — [3] Psal. XIV, 5. — [4] Tob. IV, 21.

affectum animi sui prodat, et in ipsa hospitis susceptione per injuriam violetur gratia: sed magis excolatur officiorum usu, et aliquo humanitatis ministerio. Non enim a te munera exiguntur ditia, sed officia voluntaria, plena pacis, et convenientis concordiæ; meliora sunt enim olera cum amicitia et gratia[1], quam si exquisitis dapibus adornetur convivium, si desit affectus gratiæ. Legimus peremptos gravi populos excidio propter violata jura hospiti[2]. Propter libidinem quoque commissa bella atrocia[3].

VII. Sed prope nihil gravius quam copulari alienigenæ, ubi et libidinis et discordiæ incentiva, et sacrilegii flagitia conflantur. Nam cum ipsum conjugium velamine sacerdotali (115), et benedictione sanctificari oporteat quomodo potest conjugium dici, ubi non est fidei concordia? Cum oratio communis esse debeat, quomodo inter dispares devotione potest esse conjugii communis charitas? Sæpe plerique capti amore fœminarum fidem suam prodiderunt; ut patrum populus in Beelphegor. Unde Phinees, arrepto gladio, interfecit Hebræum et Madianiten fœminam[4], et mitigavit indignationem divinam; ne totus populus extingueretur.

VIII. Quid de pluribus exemplis loquar? Ex multis unum proferam, et ejus commemoratione liqueat, quam perniciosum sit alienigenæ mulieris ascivisse copulam. Quis fortior, et ab incunabulis suis et munitior Dei spiritu, quam Nazaræus Samson? Et ipse proditus est, et ipse per mulierem non potuit suam tenere gratiam[5]. Cujus generationis et vitæ totius seriem historico digestam stylo enarrabimus secundum sacri libri continentiam, quæ in hunc est modum, non verborum serie, sed sensu.

IX. Multos per annos Hebræorum populum subditum

[1] Prov. xv, 17. — [2] Judic. xx, 44. — [3] Gen. xxxiv, 25. — [4] Num. xxv, 8. — [5] Judic. xvi, 18, et seqq.

Palæstini ac subjectum habebant; quoniam fidei prærogativam amiserat, qua victoriam patres adepti fuere. Non penitus tamen interciderat insigne electionis apud auctorem suum, et funiculus hæreditatis : sed quia rerum scundarum insolentia sæpe extollebantur, dabat eos plerumque in potestatem hostium; ut more ingenii humani remedium malorum de cœlo sibi quærerent. Tunc enim Deo subditi sumus, cum adversis aliquibus urgemur : secundæ res mentem extollunt. Quod cum alias usu probatum sit, tum maxime in ea rerum conversione, qua rursus ad Hebræos a Palæstinis versa vice res mutatæ.

X. Namque cum diuturna injuria longæ subjectionis ita essent depressa Hebræorum[1] pectora, ut nullus virili ingenio ad libertatem animos tollere auderet, ortus est illis Samson divino oraculo prædestinatus, magnus vir, nec in pluribus numerandus, sed in paucis præstantissimus, et quod sine ulla controversia sit, viribus corporis omnium facile primus. Eoque ingenti admiratione nobis spectandus a principio, non illa quæ temperantiæ et sobrietatis jam inde a pueritia vini abstemius præclara insignia dedit, nec illa quæ intonso capite Nazaræus sacra diu servavit custodia : sed ab adolescentia, quæ in aliis ætas mollior, in hoc egregia, atque supra humanum modum perfectæ virtutis stupenda facinora effecit : quibus divini oraculi mox aperuit fidem, quod non perfunctorie tanta eum anteisset gratia ; ut descenderet Angelus, per quem ortus ejus præter spem parentibus annuntiaretur, futurum regimen et præsidium suis; nam gravibus jamdiu Palestinorum imperiis afflictabantur.

XI. Pater illi erat de tribu Dan timens Deum, haud ignobili genitus loco, præstans cæteris[2] : mater utero sterilis, sed animi virtutibus haud infœcunda; quæ pro-

[1] Judic. XIII, 1, et seqq. — [2] Ibid. 2, et seqq.

priæ hospitio mentis recipere meruit visionem Angeli, mandatum tenuit, oraculum implevit. Nec tamen passa sine viro scire vel Divinitatis secretum, insinuavit marito visum sibi hominem Dei, præclara specie, futuræ sobolis ferentem oracula : qua pollicitatione se se fidentem cum conjuge fidem promissorum cœlestium participare. Quod ubi comperit, pie Deum precatus oravit; ut sibi quoque visionis ejus gratia tribueretur, dicens : « Ad me, Domine, » Angelus veniat tuus[1]. »

XII. Unde ego arbitror, non zelo mulieris, quæ esset spectabilis pulchritudinis, aliquid eum suspectum habuisse, ut quidam[2] existimavit : sed magis divinæ zelo gratiæ provocatum, conspectus sacri voluisse participari munere. Neque enim vitiis animi prave affectus, tantam apud Dominum invenisset gratiam, ut Angelus in ejus domum reverteretur : qui monitis iis quæ usus oraculi postulavisset, subito flammæ vehementis elevatus specie, se se recepit. Id formidolosum viro, mulier salubrius interpretata, in gaudium vertit, atque ademit sollicitudinem; eo quod prosperorum indicium, non adversantium sit visere Deum.

XIII. Talibus e cœlo commendatus insignibus ubi primum adolevit, conjugio mentem intendit, sive quod vagam ac familiarem adolescentulis abhorreret animo lubricæ libidinis consuetudinem : sive quia jam causa quærebatur, quemadmodum a cervicibus plebis suæ averteret Palæstinorum potentiam, duraque imperia. Pergens itaque in Thamnatam (urbi hoc nomen est in illis positæ locis, quæ tunc temporis Palæstinorum incolis frequentabatur) virginem aspexit, grata specie, et vultu decoro; et parentes proprios, quorum comitatu fultus gradiebatur, oravit ut eam in conjugium sibi poscerent. Verum illi in-

[1] Judic. XIII, 8, et seqq. — [2] Joseph. Antiq. lib. V, cap. 10. — [3] Judic. XIV, 1, et seqq.

terrogantes quod eo intentio vergeret, ut Palæstinis aut negantibus infestior foret, aut acquiescentibus, affectus inferendæ in subditos injuriæ demeretur; cum ex conjunctione æqualitas par, et gratia consortii jure accresceret, aut si quid offensum esset, longius ultionis studia procederent, quasi alienigenam declinandam arbitrabantur. Sed ubi flectere animum pignoris legitimorum objectu frustra experti, in arbitrium ejus volentes concessere.

XIV. Recepta itaque petitione, Samson cum sibi promissam reviseret, divertit, et paulisper de aggere deflexit; continuoque occurrit ei leo ferus de sylva, agresti libertate sævior. Comes nullus, telum in manibus haudquaquam suppeditabat : cedere pudor, et conscia virtus fiduciam dare. Ruentem in se brachiis amplexus necat, et lacertorum nodo exanimatum, præter aggerem supra sylvestria germina projecit ac dereliquit. Locus erat lætus pabuli herboso gramine, vinetis consitus. Itaque apud dilectissimam sibi sponsam exuvias feræ credidit sine momento futuras; cum talium rerum tempora non terribilibus spoliis, sed mitibus gaudiis, et festa fronde fiant venustiora. Denique post eadem regrediens via, favum in utero leonis offendit, atque abstulit, donum parentibus ac puellæ futurum; talia enim sponsam munera decent; ac degustato melle, favum prædictis edendum dedit, causam repressit.

XV. Sed forte quadam die nuptialis festi celebrabatur convivium, læta in epulis juventus mutuis se ad ludum invitabat sermonibus[1]; cum alius alium salsiore dicacitate perstringeret[2], sicut se hujusmodi usus habet, certamen lætitiæ accendebatur. Ibi tum quæstionem hujusmodi proposuit Samson juvenibus coëpulantibus : « De manducante

[1] Judic. XIV, 1, et seqq. — [2] Hinc animadverte quam vetus fuerit miscendæ genialibus epulis verborum lasciviæ consuetudo, et unde thalassionis fescenninorumque carminum licentia ortum duxerit.

»exivit esca, et de forti processit dulce[1]; » absolventibus pollicens præmium, quasi mercedem sapientiæ, triginta sindones, et totidem stolas, secundum numerum virorum comessantium : aut mulctam ignorantibus.

XVI. Qui cum enodare implexa, et distinguere ambigua nequirent, mulierem ejus partim minis exagitando, partim fatigando precibus, eo impulere, ut a viro posceret quæstionis ejus absolutionem, insigne futurum conjugalis gratiæ in mercedem amoris. Atque ea seu animi territa, seu muliebri ingenio inflexa, veluti pio questu maritalis odii dolorem prætexere hoc cœpit, quod secretum viri consors totius vitæ et conscia non comperisset, similisque cæteris habita foret, cui arcanum viri proprii non crederetur. « Odisti me, inquit, et non amasti, quam » celasti usque adhuc[2]. »

XVII. Hisque et cæteris talibus invictus ad cætera animus, muliebribus emollitus blanditiis, aperuit dilectæ propositam quæstionem, et illa civibus. A quibus vix tandem septimo die, qui præscriptus absolvendæ parabolæ fuerat, ante occasum solis comperta soluta sunt, atque in hunc modum relata : « Quid fortius leone? Quid dulcius » melle? » Et ille respondit : « Nec muliere aliquid perfidio» sius : nam si non domuissetis vitulam meam, nunquam » intelligeretis parabolam meam[3]; » et statim descendit in Ascalonem et triginta viros peremit, quorum exuvias auferens, eos qui propositam quæstionem solverant, promisso munere donavit.

XVIII. Abstinuit autem conjugio puellæ, cujus perfidiam deprehenderat, atque in patriam domum sese recepit. Turbataque animi juvencula, quæ indignationem læsi, ferociam fortissimi fraudi sibi fruturam justa formidine perhorresceret, in alterius viri concessit nuptias; quem

[1] Judic. XIV, 14, et seqq. — [2] Ibid. 16. — [3] Ibid. 18.

tamen paranymphum sibi Samson quasi fidum sodalem, cum duceret eam uxorem, asciverat. Nec sic tamen, prætento licet conjugio, offensionis periculum avertit. Namque ubi res prodita, volentique ad conjugem redire interclusa copia, quod pater eam alii viro nupsisse diceret, sororem sane ejus, si vellet, ducere liceret[1]; stimulo injuriæ exulceratus, publicam excogitavit ultionem capessere domesticæ contumeliæ indignatione : correptisque trecentis vulpibus, adulta æstate, cum jam matura essent in agris frumenta, binas sibi invicem caudam ad caudam ligavit, atque in medium earum ardentem inseruit facem, nodoque astrinxit inexsolubili, et ultor injuriæ super manipulos messis dimisit frumentariæ, quam secuerant incolæ Palæstinorum. At illæ igni exterritæ, quacumque præcipites convolvebantur, spargebant incendium, et exurebant spicas eorum. Quo dispendio commoti, quod omnes sibi locorum fructus interierant, factum principibus suis intimaverunt. Et illi miserunt viros in Thamnatam, qui mulierem quæ variato fidem conjugio mutaverat, ac totam ejus domum parentesque igni involvere; quod ea causa suæ vastitatis et injuriæ foret : nec oportuisse lædi virum pronuntiantes, qui posset malo publico se ulcisci.

XIX. Nec tamen Samson populis Palæstinorum delicti gratiam fecit, atque eo vindictæ fine contentus fuit : sed concidit eos strage maxima, plurimique eorum ferro interiere. Ipse autem concessit in Etam, ad torrentem in deserto. Petra illic erat munitio tribus Juda. Palæstini vero, ut qui eum non auderent lacessere, nec munitionis prærupta arduaque superare, tribum Juda denuntiato adorsi urgere prælio, cum justa referri cernerent, quod subditos sibi et tributarios perditum iri nequaquam verum et

[1] Judic. xv, 1, et seqq.

æquum atque ex usu videretur publico, pro alieno præsertim facinore: consulentes in medium, tradi sibi designatorem tanti flagitii postulaverunt, atque ita illis quod ab eo commissum, futurum sine noxa esset.

XX. Qua præscripta sibi conditione, viri de tribu Juda tria millia ex suis congregantes ascenderunt ad eum, et præfato quod essent subdititii Palæstinorum, quibus sibi necessitas obediendi non ex arbitrio, sed ex periculi formidine maneret; facti sui invidiam retorquebant in eos, qui jus cogendi habebant. Tum ille: Et quæ, inquit, justitiæ forma est, genus Abrahamidarum, ut circumscriptæ primo conjugis, deinde abductæ perniciosa mihi vindicta sit, et sine periculo domesticam injuriam non licuerit ulcisci? Tantum-ne inclinatis animos ad turpe vernularum obsequium; ut executores vos alienæ præbeatis insolentiæ, atque in vosmetipsos vertatis manus? Si pereundum est, quia dolorem habui liberum, juvat perire manibus Palæstinorum. Tentata domus, sollicitata uxor: si non licuit mihi vivere sine eorum fraude, saltem liceat mori sine meorum scelere. Retuli ego acceptam injuriam, non intuli? Vos æstimate an digna vicissitudo fuerit. Illi de damno fructuum queruntur, ego de conjugis amissione: conferte manipulos messis, et sociam thori. Dolorem meum ipsi probarunt, cujus injurias vindicaverunt. Videte quo vos ministerio dignos putant. A vobis eum in mortem affici volunt, quem ipsi ultione dignum de iis, qui læserant, judicaverunt, et qui vindictæ præbuere ministerium. Sed si adeo subdita superbis colla geritis, tradite me hostium manibus, vos nolite occidere. Non mortem abnuo, sed vestrum fugio contagium. Verum si formidine ceditis insolentibus, alligate vinculis manus: inermes licet, invenient sibi arma nodis solutæ. Certe conditioni impositæ satis futurum arbitrati sunt, si viventem in potestatem daretis.

XXI. Quibus illi auditis, quamvis tria millia virorum ascenderant, sacramentum dederunt quod a se vitæ ejus vis nulla irrogaretur; tantummodo patiens vinculorum esset, ut deditionem ejus patrarent, quo vacui fierent ejus, cujus arguebantur, facinoris.

XXII. Accepta itaque fide, spelæo egressus, deseruit petræ munitionem[1] : ac duobus innexus funibus, ubi appropinquare accitos ad suscipiendum Palæstinorum validos videt, infremuit spiritu, et universa dirupit vincula; atque arripiens maxillam asini jacentem, percussit mille viros, fugavit alios grandi virtutis spectaculo; cum inermi et uni cederent armatorum agmina, et qui cominus ausi fuerant congredi, facili negotio, nullo labore obtruncati; aliis fuga exitium dempsit. Unde hodieque Agon loco nomen est, quod ibi Samson gloriosum certamen virtute egregia consummaverit.

XXIII. Sed utinam quam fortis in hostem, tam moderatus in victoria fuisset. Verum quod facile usuvenit, insolens rerum secundarum animus, qui debuit eventum pugnæ divino favori et præsidio deferre, sibi arrogavit, dicens : « In maxilla asinæ delevi mille viros. » Nec aram statuit Deo, nec hostiam immolavit : sed negligens sacrificii, assumptor gloriæ, ut triumphum suum perpetuo consecraret nomine, vocavit locum Maxillæ interfectionem.

XXIV. Et mox siti graviter cœpit inardescere, et potus deerat, nec jam ferre ac tolerare poterat. Unde intelligens quod nihil tam facile esset humanæ opis, quod sine divino adjumento non difficile foret, exclamavit atque obsecravit, ne sibi Deus omnipotens in offensam verteret, quod imprudenter incauto sermone sibi aliquid assignavisset. Quinetiam illam victoriam Deo deputabat dicens : « Tu dedisti in manu servi tui salutem magnam hanc, et

[1] Judic. xv, 13, et seqq.

»nunc subveni; quia ecce morior siti, et in potestatem »eorum, de quibus tantum donasti triumphum, sitis ne»cessitate adjudicor[1]. »Quomodo Dei misericordia, cum projecisset ille maxillam, aperuit scissuram ejus, et fons erupit ex ea, et bibit Samson, et resumpsit spiritum, et vocavit locum Invocationem fontis; eo quod victoriæ jactantiam invocationis precibus emendasset : ita diversa judicia mature edita, quod et arrogantia cito offensam incurreret, et humilitas sine ulla offensione sese reconciliaret.

XXV. Verum ubi decursa serie bellum Palæstinorum composuit, et suorum declinans ignaviam, et hostilem despiciens manum, Gazam sese contulit, ea civitas erat in locis Palæstinorum, et habitabat illic in diversorio. Quod cognitum Gazæi haudquaquam dissimulatione prætererunt[2], sed festinantes circumdederunt diversorium ejus, et obsederunt universos aditus domus; ne fugam in nocte componeret. Itaque Samson cognito quid pararetur, compositas insidias noctis medio prævertens, columnas domus manibus amplexus, materiem totam et culminis molem cervice valida sustentans, in verticem montis altissimi transportavit, qui imminebat urbi Chebron, quæ populis Hebræis incolebatur.

XXVI. Sed cum libero et vago motu transgrederetur non solum regionis paternæ terminos, sed etiam morum limites, et majorum observatione præscriptos, eam sibi futuræ mox cladis pestem invenit. Namque parum fida expertus alienigenæ uxoris prima connubia, qui debuisset cavere vel postea, rursus Dalilæ mulieris fornicariæ copulam non declinavit; et cum eam diligeret impense, tentandi se causam dolis hostilibus præstitit. Ascendentes enim Palæstini ad eam, polliciti sunt pecuniam viritim daturos mille et centum denarios, si proderet eis in quo

[1] Judic. xv, 18, et seqq. — [2] Id. xvi, 1, et seqq.

ille fiduciam virtutis suæ constitutam haberet : quo cognito, circumveniri et capi posset.

XXVII. At illa quæ semel se pecuniæ prostituerat[1], astute satis et callide inter pocula et illecebras amoris quasi admirans fortitudinis ejus eminentiam, quærere hoc cœpit, quo tandem genere tantum præstaret reliquorum virtutibus; simul et quasi pavida atque sollicita orare, ut dilectæ suæ committeret, qui nexus astrictum alienæ potestati substerneret. Ille autem adhuc sobrius et fortis animi adversus delinimenta meretricia dolum dolo retulit, dicens quia si vitibus virentibus adhuc et non aridis alligaretur, infirmitate corporis adæquaret aliorum similitudinem. Quo Palæstini per Dalilam sibi comperto, cum vitea soporanti circumdedissent vincula, quasi de improviso excitum, haud degenerem offendere notæ et solitæ fortitudinis; cum solutis nexibus, virtus libera multis licet, resisteret ac repugnaret.

XXVIII. Sed ubi parum processit, rursus Dalila quasi derisa et conquerens repetere artes suas, et fidem amoris poscere non prætermittebat. Cui Samson validus adhuc consilii, dolum ridens, significavit ligatum se septem funibus, qui adhuc sine usu forent, venturum in potestatem hostium : sed et hoc frustra fuit. Tertio quoque tanquam de mysterio deprompsit, et jam lapsuro propior, si dissoluti essent crines septem capitis sui, et quasi in cubitum intexti, discederet ab eo virtus sua. Et hoc quoque lusit insidiarum fabricatores.

XXIX. At postremum cum illusum sibi toties procax mulier deploravisset, indignam se habitam dolens, cui committeretur arcanum dilecti, et id quod pro remedio quæreret, ad proditionem suspectari videret, lacrymis fidem coëgit : simul quia debebatur invictæ ad id tempus

[1] Judic. XVI, 6, et seqq.

fortitudinis viro, ut ærumnam incideret; saucius animi secretum aperit : prætendere in se virtutem Dei, et esse Domino sanctificatum, secundum ejus præceptum comam pascere, quæ si attonderetur, desineret Nazaræus esse, et propriæ virtutis usum amitteret. Palæstini per mulierem comperta infirmitate viri, sceleris mercedem afferunt; ut pretio abnoxia, dolum patraret.

XXX. At illa meretriciis delinimentis fessum amoris in soporem compulit, et tonsore adhibito, septem crines capitis ejus admota novacula abscidit, continuoque interdicti prævaricatione vires minutæ. Denique ex somno expergitus : « Faciam, inquit, sicut soleo, et excutiam » me super adversarios[1]; » sed nec animi sui alacritatem, nec virtutem agnovit : nec vigor erat, nec gratia manebat. Itaque reputans secum quod improvide se mulieribus credidisset, et calvi ratus tentare ulterius aliquid damnatum infirmitatis cæcitati oculos, vinculis manus præbuit; et compedibus innexus carcerem intravit multis sibi incognitum tempestatibus.

XXXI. Et jam processu temporis crescere ei coma cœperat[2] : itaque cum esset celebre convivium, Palæstinorum conventui producitur de carcere Samson, ac statuitur in populi conspectu. Erant tria millia ferme hominum virilis ac muliebris sexus; et gravibus eum insultabant conviciis, circumagebant ludibriis, quod durius et ultra ipsam captivitatis speciem viro ingenitæ virtutis conscio tolerabatur. Nam vivere et mori naturæ functio, ludibrio esse probro ducitur. Cupiens igitur tantam contumeliam vel ultione solari, vel morte in reliquum prævertere, simulato quod propter infirmitatem corporis et nodos compedum sustentare sese nequiret; poposcit a puero, qui dirigebat vias ejus, ut admoveret eum ad columnas proximas,

[1] Judic. XVI, 20, et seqq. — [2] Ibid. 22, et seqq.

quibus domus omnis suffulciebatur. Et admotus, utraque manu fulcra totius comprehendit ædificii, atque intentis ad festa sacrificii Palæstinis, quod Dagoni deo suo deferebant, per quem sibi adversarium suum datum in potestatem arbitrabantur, muliebris perfidiæ dolos beneficiis annumerantes cœlestibus, ad Dominum dicens : Domine, adhuc semel memor pueri tui esto, ut pro duobus oculis meis vindictam tribuas de nationibus ; ne dent gloriam suis diis, quod ipsis juvantibus, me in potestatem acceperint : nec vitam meam pluris facio. « Moriatur anima » mea cum Palæstinis ; » ut agnoscant sibi infirmitatem meam non minus quam virtutem exitialem fuisse.

XXXII. Concussit itaque columnas magna vi, ac dissolvit et comminuit eas : quas secuta ruina superioris culminis, et ipsum involvit, et universos, qui desuper aspectabant, præcipitavit. Ibi magna vis marium, fœminarumque promiscue exanimata, et triumphus quæsitus perempto et supra omnes superiores victorias haud quaquam degenere et decoloro exitu. Nam etsi inviolabilis ad id locorum et deinceps, atque incomparabilis in hac vita expertis belli fuerit viris; tamen in morte se ipsum vicit, et insuperabilem gessit animum, ut contemneret, et quasi pro nihilo haberet vitæ finem omnibus formidolosum.

XXXIII. Virtutis igitur fuit quod victoriarum numero diem clausit, nec captivum exitum, sed triumphalem invenit. Circumscriptum autem fuisse a muliere, naturæ potius quam personæ ascribendum ; quia humana conditio, quam culpa inferior; premitur enim et cedit illecebris flagitiorum. Itaque cum Scriptura ei testificetur quod plures in morte, quam in lumine vitæ istius positus occiderit; videtur ad adversariorum magis exitium captus, quam quo ipse dejectior fieret, aut minor esset : non est enim se expertus inferiorem, cujus sepultura præstantior, quam

potentia fuit. Denique non telis, sed cadaveribus hostium pressus et humatus est, proprio tectus triumpho, clarum insigne relinquens posteris; eo quod populum suum, quem captivum invenerat, viginti annis in libertate judicio suo rexit, et sepultus in patrio solo libertatis hæredem dimisit.

XXXIV. Hoc ergo exemplo liquet alienigenarum consortia refugienda (116); ne pro charitate conjugii proditionis insidiæ succedant. Vale et nos dilige; quia nos te diligimus.

EPISTOLA XX[1].

Narrat sorori quæ Mediolani per dies aliquot propter basilicam, quam Arriani petebant evenere: quomodo a Valentiniani ministris ipse fuerit compellatus, populus autem reclamaverit: deinde quomodo missis decanis ad basilicam invadendam, raptus fuerit a a populo Castulus Arrianus, cujus occasione, licet sua ipsius cura liberati variæ secutæ sunt condemnationes; post quæ iterum interpellatus imperatoris nomine sanctus Præsul magna constantia respondet. Addit postridie occupata basilica, milites se ad Catholicos transituros promisisse, nec populum de fortitudine quidquam remisisse: tentationes Job et maxime quas a muliere passus legitur, huic tempori accommodatas: interim liberatam basilicam, sed Notarium sibi dura nuntiasse, quibus neutiquam motus fuerit: postremo prophetiæ Jonæ ad res præsentes adaptationem, populi ob liberatam basilicam, et multam mercatoribus remissam gaudium, verba Valentiniani ad comites, et suum ad Calligoni minas responsum subdit.

I. Quoniam in omnibus fere epistolis sollicite quæris de Ecclesia[2], accipe quid agatur. Postridie quam accepi litteras tuas, quibus significaveras quod te exagitarent somnia tua, moles inquietudinum gravium cœpit moveri. Nec jam Portiana, hoc est, extramurana basilica pete-

[1] Scripta ann. 385. — [2] Vide D. Guillon, tom. IX, pag. 335-344.

batur : sed basilica nova, hoc est, intramurana quæ major est.

II. Convenerunt me primo principes virtutum viri, comites consistoriani, ut et basilicam traderem, et procurarem, ne quid populus turbarum moveret. Respondi quod erat ordinis, templum Dei a sacerdote tradi non posse.

III. Acclamatum est sequenti die in Ecclesia : etiam præfectus eo venit; cœpit suadere vel ut basilica Portiana cederemus. Populus reclamavit. Ita tunc discessum est, ut intimaturum se imperatori diceret.

IV. Sequenti die, erat autem Dominica, post lectiones atque tractatum, dimissis catechumenis, symbolum aliquibus competentibus in baptisteriis tradebam basilicæ. Illic nuntiatum est mihi comperto quod ad Portianam basilicam de palatio decanos misissent, et vela suspenderent, populi partem eo pergere. Ego tamen mansi in munere, missam facere cœpi (117).

V. Dum offero, raptum cognovi a populo Castulum quemdam, quem presbyterum dicerent Arriani. Hunc autem in platea offenderant transeuntes. Amarissime flere, et orare in ipsa oblatione Deum cœpi, ut subveniret, ne cujus sanguis in causa Ecclesiæ fieret : certe ut meus sanguis pro salute non solum populi, sed etiam pro ipsis impiis effunderetur. Quid multa? Missis presbyteris et diaconibus, eripui injuriæ virum.

VI. Condemnationes illico gravissimæ decernuntur : primo in corpus omne mercatorum. Itaque sanctis diebus hebdomadis ultimæ, quibus solebant debitorum laxari vincula, strident catenæ, imponuntur collo innocentium, exiguntur ducenta pondo auri infra totum triduum. Respondent aliud se tantum aut duplum, si peterentur, da-

turos, dummodo servarent fidem. Erant pleni carceres negotiatoribus.

VII. Palatina omnia officia, hoc est, memoriales (118), agentes in rebus, apparitores diversorum comitum temperare a processu jubentur, specie qua seditioni interesse prohibebantur : honoratis multa minabantur gravissima, nisi basilicam traderent. Fervebat persecutio : ac si aperuissent portam, prorupturi in omne facinus videbantur.

VIII. Convenior ipse a comitibus et tribunis, ut basilicæ fieret matura traditio, dicentibus imperatorem jure suo uti; eo quod in potestate ejus essent omnia. Respondi, si a me peteret, quod meum esset, id est, fundum meum, argentum meum, quidvis hujusmodi meum, me non refragaturum; quanquam omnia quæ mei sunt, essent pauperum : verum ea quæ sunt divina, imperatoriæ potestati non esse subjecta. Si patrimonium petitur, invadite : si corpus, occurram. Vultis in vincula rapere? vultis in mortem? voluptati est mihi. Non ego vallabor circumfusione populorum, nec altaria tenebo vitam obsecrans, sed pro altaribus gratius immolabor.

IX. Horrebam quippe animo, cum armatos ad basilicam Ecclesiæ occupandam missos cognoscerem; ne dum basilicam vindicant, aliqua strages fieret, quæ in perniciem totius vergeret civitatis. Orabam ne tantæ urbis vel totius Italiæ busto superviverem. Detestabar invidiam fundendi cruoris, offerebam jugulum meum. Aderant Gothi tribuni, adoriebar eos, dicens : Propterea vos possessio Romana suscepit, ut perturbationis publicæ vos præbeatis ministros? Quo transibitis, si hæc deleta fuerint?

X. Exigebatur a me, ut compescerem populum. Referebam in meo jure esse, ut non excitarem: in Dei manu, uti mitigaret. Postremo si me incentorem putaret, jam

in me vindicari oportere, vel abduci me in quas vellet terrarum solitudines. His dictis, illi abierunt : ego in basilica veteri totum exegi diem. Inde domum cubitum me recepi; ut si quis abducere vellet, inveniret paratum.

XI. Ante lucem ubi pedem limine extuli, circumfuso milite occupatur basilica. Idque a militibus Imperatori mandatum dicitur, ut si prodire vellet, haberet copiam ; se tamen præsto futuros, si viderent eum cum Catholicis convenire : alioquin se ad eum cœtum, quem Ambrosius cogeret, transituros.

XII. Prodire de Arrianis nullus audebat; quia nec quisquam de civibus erat, pauci de familia regia, nonnulli etiam Gothi (119). Quibus ut olim plaustra sedes erat, ita nunc plaustrum Ecclesia est. Quocumque fœmina ista processerit, secum suos omnes cœtus vehit.

XIII. Circumfusam basilicam esse gemitu populi intellexi : sed dum leguntur lectiones, intimatur mihi plenam populi esse basilicam etiam novam : majorem videri plebem, quam cum essent omnes liberi : lectorem efflagitari. Quid plura? Milites ipsi, qui videbantur occupasse basilicam, cognito quod præcepissem, ut abstinerentur a communionis consortio ; ad conventum hunc nostrum venire cœperunt. Quibus visis, turbantur mulierum animi, proripit se una. Ipsi tamen milites se ad orationem venisse, non ad prælium loquebantur. Clamavit aliqua populus. Quam moderate, quam constanter, quam fideliter poscebat, ut ad illam pergeremus basilicam ! In illa quoque basilica fertur quod populus præsentiam flagitabat meam.

XIV. Tunc ego hunc adorsus sermonem sum : Audistis, filii, librum Job legi, qui solemni munere est decursus et tempore. Scivit ex usu hunc librum etiam diabolus intimandum, quo virtus omnis suæ tentationis aperitur et proditur; et ideo se hodie motu majore concussit. Sed

gratias Deo nostro, qui vos ita firmavit fide atque patientia. Unum Job miraturus ascenderam, omnes Job quos mirarer, inveni. In singulis vobis Job revixit, in singulis Sancti illius patientia et virtus refulsit. Quid enim præsentius dici potuit a Christianis viris, quam id quod hodie in vobis Spiritus sanctus est locutus? Rogamus, Auguste, non pugnamus : non timemus, sed rogamus. Hoc Christianos decet; ut et tranquillitas pacis optetur, et fidei veritatisque constantia nec mortis revocetur periculo. Est enim præsul Dominus, qui salvos faciet sperantes in se[1].

XV. Sed veniamus ad propositas lectiones. Videtis diabolo tentandi licentiam dari, ut boni probentur. Invidet iniquus bonis profectibus, tentat diversis modis. Tentavit sanctum Job in patrimonio, tentavit in filiis, tentavit in dolore corporis[2]. Fortior in suo corpore tentatur, infirmior in alieno. Et mihi meas divitias, quas in vobis habeo, volebat auferre, et hoc tranquillitatis vestræ patrimonium dissipare cupiebat. Vos quoque ipsos mihi bonos filios gestiebat eripere, pro quibus ego quotidie instauro sacrificium : vos ruinis quibusdam publicæ perturbationis conabatur involvere. Duo igitur jam genera tentationis excepi. Et fortasse quia infirmiorem me Dominus Deus novit, adhuc in corpus meum non dedit potestatem. Etsi ipse cupiam, etsi offeram; adhuc me fortasse huic certamini imparem judicat, et diversis exercet laboribus. Nec Job ab isto cœpit certamine, sed in hoc consummavit.

XVI. Tentatus est autem Job nuntiis coacervatis malorum, tentatus est etiam per mulierem, quæ ait : « Dic » aliquod verbum in Deum, et morere[3]. » Videtis quanta subito moveantur, Gothi, arma, gentiles, mulcta mercatorum, pœna sanctorum. Advertitis quid jubeatur, cum

[1] Psal. xvi, 7. — [2] Job. i, 12. — [3] Id. ii, 9.

mandatur : Trade basilicam, hoc est : « Dic aliquod verbum in Deum, et morere. » Nec solum dic adversum Deum; sed etiam fac adversus Deum. Mandatur : Trade altaria Dei.

XVII. Urgemur igitur præceptis regalibus, sed confirmamur Scripturæ sermonibus, quæ respondit : « Tanquam una ex insipientibus locuta es[1]. » Non mediocris igitur ista tentatio; namque asperiores tentationes has esse cognovimus, quæ fiunt per mulieres. Denique per Evam etiam Adam supplantatus est[2]; eoque factum, ut a mandatis cœlestibus deviaret. Quo errore cognito, prævaricatricis conscientiæ reus latere cupiebat, sed latere non poterat; et ideo ait ei Deus : « Adam, ubi es[3] ? » hoc est, quid eras ante? ubi nunc esse cœpisti? ubi te constitueram? quo ipse transgressus es? Agnoscis esse te nudum, quia bonæ indumenta fidei perdidisti. Folia sunt ista, quibus nunc velare te quæris. Repudiasti fructum, sub foliis Legis latere cupis, sed proderis. Recedere a Domino Deo tuo propter unam mulierem desiderasti, propterea fugis, quem videre quærebas. Cum una muliere te abscondere maluisti, relinquere speculum mundi, incolatum paradisi, gratiam Christi.

XVIII. Quid dicam quod etiam Eliam Jezabel cruente persecuta est[4]? quod Joannem Baptistam Herodias fecit occidi[5]? Singulæ tamen singulos, mihi quo minora longe merita, eo tentamenta graviora. Virtus infirmior, sed plus periculi. Succedunt sibi mulierum vices, alternantur odia, commenta variantur, seniores conveniuntur, prætexitur regis injuria. Quæ ratio igitur est adversus hunc vermiculum gravioris tentationis, nisi quia non me, sed Ecclesiam persequuntur?

[1] Job. II, 10. — [2] Gen. III, 6. — [3] Ibid. 9. — [4] 3 Reg. XIX, 1, et seqq. — [5] Matth. XIV, 3, et seqq.

XIX. Mandatur denique : Trade basilicam. Respondeo : Nec mihi fas est tradere ; nec tibi accipere, Imperator, expedit. Domum privati nullo potes jure temerare, domum Dei existimas auferendam? Allegatur imperatori licere omnia, ipsius esse universa. Respondeo : Noli te gravare, Imperator, ut putes te in ea, quæ divina sunt, imperiale aliquod jus habere (120). Noli te extollere, sed si vis diutius imperare, esto Deo subditus. Scriptum est : « Quæ Dei » Deo, quæ Cæsaris Cæsari[1]. » Ad imperatorem palatia pertinent, ad sacerdotem Ecclesiæ. Publicorum tibi mœnium jus commissum est, non sacrorum. Iterum dicitur mandasse imperatorem : Debeo et ego unam basilicam habere. Respondi : Non tibi licet illam habere. Quid tibi cum adultera? Adultera est enim, quæ non est legitimo Christi conjugio copulata.

XX. Dum hæc tracto, suggestum est mihi cortinas regias esse collectas (121), refertam autem populo basilicam, præsentiam mei poscere ; statimque eo converti sermonem meum, dicens : Quam alta et profunda oracula sunt Spiritus sancti ! Matutinis horis lectum est, ut meministis, fratres, quod summo animi dolore respondemus : « Deus, » venerunt gentes in hæreditatem tuam[2]. » Et revera venerunt gentes, et plus etiam quam gentes venerunt ; venerunt enim Gothi, et diversarum nationum viri : venerunt cum armis, et circumfusi occupaverunt basilicam. Hoc nos ignari tuæ altitudinis dolebamus, sed nostra imprudentia aliud opinabatur.

XXI. Venerunt gentes, sed vere in hæreditatem tuam venerunt ; qui enim gentes venerunt, facti sunt Christiani. Qui ad invadendam hæreditatem venerunt, facti sunt cohæredes Dei. Defensores habeo, quos hostes putabam : socios teneo, quos adversarios æstimabam. Completum

[1] Matth. XXII, 21. — [2] Psal. LXXVIII, 1.

est illud quod de Domino Jesu David propheta cecinit, quia « Factus est in pace locus ejus, » et : « Ibi confregit » cornua arcuum, scutum, gladium, et bellum[1]. » Cujus enim hoc munus, cujus opus, nisi tuum, Domine Jesu? Videbas ad templum tuum armatos venire : hinc gemere populum, et frequentem adesse, ne basilicam Dei tradere videretur : inde vim militibus imperari. Mors ante oculos mihi; ne quid inter hæc furori liceret : inseruisti te, Domine, medium, et fecisti utraque unum[2]. Compescuisti armatos, dicens profecto : Si ad arma concurritur, si in templo meo clausi commoventur, « Quæ utilitas in san» guine meo[3]? » Gratias itaque tibi, Christe. Non legatus, neque nuntius, « Sed tu, Domine, salvum fecisti populum » tuum : conscidisti saccum meum, et præcinxisti me læ» titia[4]. »

XXII. Hæc ego dicebam, miratus imperatoris animum studio militum, obsecratione comitum, precatu populi posse mitescere. Interea nuntiatur mihi missum notarium, qui mandata deferret (122). Concessi paululum, mandatum intimat. Quid tibi visum est, inquit, ut contra placitum faceres? Respondi : Quod placitum sit ignoro, quidve temere factum dicatur, incertum habeo. Ait : Cur presbyteros ad basilicam destinasti? Si tyrannus es, scire volo; ut sciam quemadmodum me adversum te præparem. Retuli dicens me nihil in præjudicium fecisse Ecclesiæ : eo tempore quo audieram occupatam esse a militibus basilicam, gemitum tantummodo liberiorem habuisse; multisque adhortantibus ut eo pergerem, dixisse : Tradere basilicam non possum, sed pugnare non debeo. Postea vero quam cognoverim cortinas regias inde esse sublatas, cum me populus eo ire deposceret, direxisse presbyteros; me

[1] Psal LXXV, 3, 4. — [2] Ephes. II, 14. — [3] Deut. XXXII, 36. — [4] Psal. XXIX, 10 et 12.

tamen noluisse ire, sed dixisse : Credo in Christo quod ipse nobiscum faciet imperator.

XXIII. Si hæc tyrannidis videntur, habeo arma, sed in Christi nomine : habeo offerendi mei corporis potestatem. Quid moraretur ferire, si tyrannum putaret? Veteri jure a sacerdotibus donata imperia, non usurpata : et vulgo diciquod imperatores sacerdotium magis optaverint, quam imperium sacerdotes. Christus fugit, ne rex fieret[1]. Habemus tyrannidem nostram. Tyrannis sacerdotis, infirmitas est : « Cum infirmor, inquit, tunc potens sum[2]. » Cavere tamen ne ipse sibi tyrannum faceret, cui Deus adversarium non excitavit. Non hoc Maximum dicere, quod tyrannus ego sim Valentiniani, qui se meæ legationis objectu quæritur ad Italiam non potuisse transire. Addidi quia nunquam sacerdotes tyranni fuerunt, sed tyrannos sæpe sunt passi.

XXIV. Exactus est totus ille dies in mœrore nostro : scissæ tamen ab illudentibus pueris cortinæ regiæ. Ego domum redire non potui; quia circumfusi erant milites, qui basilicam custodiebant. Cum fratribus psalmos in Ecclesiæ basilica minore diximus.

XXV. Sequenti die lectus est de more liber Jonæ, quo completo, hunc sermonem adorsus sum : Liber lectus est, fratres, quo prophetatur quod peccatores in pœnitentiam revertantur. Acceptum est ita, ut speraretur in præsenti futurum. Addidi quod vir justus etiam offensam contrahere voluisset, ne vel spectaret, vel denuntiaret excidium civitati. Et quod lugubre esset illud dictum, contristatus quoque sit, quod aruisset cucurbita. Deum quoque dixisse ad Prophetam : «Si tristis es pro cucurbita?» Respondisse Jonam, « Tristis[3]. » Dixisse Dominum, si illud doleret quod exusta esset cucurbita, quanto magis sibi curæ esse

[1] Joan. VI, 15. — [2] 2 Cor. XII, 10. — [3] Jonæ. IV, 9.

oportere tantæ plebis salutem? Et ideo excidium, quod paratum toti urbi fuerat, removisse.

XXVI. Nec mora, nuntiatur imperatorem jussisse, ut recederent milites de basilica : negotiatoribus quoque, quod exacti de condemnatione fuerant, redderetur. Quæ tunc plebis totius lætitia fuit? qui totius populi plausus? quæ gratiæ? Erat autem dies quo sese Dominus pro nobis tradidit, quo in Ecclesia pœnitentia relaxatur. Certatim hoc nuntiare milites, irruentes in altaria, osculis significare pacis insigne. Tunc agnovi quod Deus vermem antelucanum percusserat, ut tota civitas servaretur.

XXVII. Hæc gesta sunt, atque utinam jam finita! sed graviores motus futuros plena commotionis imperialia verba indicant. Ego tyrannus appellor, et plus etiam quam tyrannus. Nam cum imperatorem comites obsecrarent, uti prodiret ad Ecclesiam; idque petitu militum facere se dicerent, respondit : Si vobis jusserit Ambrosius, vinctum me tradetis. Quid post hanc vocem supersit, considera. Quam vocem omnes cohorruerunt, sed habet a quibus exasperetur.

XXVIII. Denique etiam speciali expressione Calligonus præpositus cubiculi mandare mihi ausus est : Me vivo, tu contemnis Valentinianum? Caput tibi tollo. Respondi; Deus permittat tibi, ut impleas quod minaris; ego enim patiar quod episcopi, tu facies quod spadones. Atque utinam Deus avertat eos ab Ecclesia, in me omnia sua tela convertant, meo sanguine sitim suam expleant.

EPISTOLA XXI[1].

Excusat Ambrosius quod vocatus non venerit ad consistorium, asserens in causa fidei vel ecclesiastica judicare nisi sacerdotes neminem debere; nec se in eo contumacem, quod injuriam ordini suo non inurat. Addit Auxentium forte Judæos aut infideles electurum judicum loco, id est, Christi inimicissimos: nec recusare quominus in Ecclesia vel in Synodo de his disputaret: hæc demum se coram fuisse dicturum, nisi a coepiscopis et populo esset prohibitus.

Clementissimo imperatori, et beatissimo Augusto Valentiniano, Ambrosius episcopus.

I. Dalmatius me tribunus et notarius mandato, ut allegavit, clementiæ convenit tuæ, postulans ut et ipse judices legerem, sicut elegisset Auxentius. Nec tamen expressit eorum nomina, qui fuerant postulati: sed id addidit, quod in consistorio esset futura certatio, arbitro pietatis judicio tuæ.

II. Cui rei respondeo, ut arbitror, competenter. Nec quisquam contumacem judicare me debet, cum hoc asseram, quod augustæ memoriæ pater tuus non solum sermone respondit, sed etiam legibus suis sanxit: In causa fidei vel ecclesiastici alicujus ordinis eum judicare debere, qui nec munere impar sit, nec jure dissimilis; hæc enim verba rescripti sunt, hoc est, sacerdotes de sacerdotibus voluit judicare. Quinetiam si alias quoque argueretur

[1] Scripta ann. 386.

episcopus, et morum esset examinanda causa, etiam hæc voluit ad episcopale judicium pertinere.

III. Quis igitur contumaciter respondit clementiæ tuæ? Ille qui te patris similem esse desiderat, an qui vult esse dissimilem? Nisi forte vilis quibusdam tanti imperatoris æstimatur sententia, cujus et fides confessionis constantia comprobata est, et sapientia melioratæ reipublicæ profectibus prædicatur.

IV. Quando audisti, clementissime Imperator, in causa fidei laïcos de episcopo judicasse (124)? Ita ergo quadam adulatione curvamur, ut sacerdotalis juris simus immemores, et quod Deus donavit mihi, hoc ipse aliis putem esse credendum? Si docendus est episcopus a laïco, quid sequetur? Laïcus ergo disputet, et episcopus audiat: episcopus discat a laïco. At certe si vel Scripturarum seriem divinarum, vel vetera tempora retractemus, quis est qui abnuat in causa fidei, in causa, inquam, fidei episcopos solere de imperatoribus christianis, non imperatores de episcopis judicare.

V. Eris, Deo favente, etiam senectutis maturitate provectior, et tunc de hoc censebis, qualis ille episcopus sit, qui laïcis jus sacerdotale substernit. Pater tuus, Deo favente, vir maturioris ævi, dicebat: Non est meum judicare inter episcopos; tua nunc dicit clementia: Ego debeo judicare. Et ille baptizatus in Christo inhabilem se ponderi tanti putabat esse judicii: clementia tua, cui adhuc emerenda baptismatis sacramenta servantur, arrogat de fide judicium; cum fidei ipsius sacramenta non noverit?

VI. Quales autem elegerit judices, possumus existimationi relinquere, quando eorum nomina timet prodere. Veniant plane, si qui sunt, ad Ecclesiam: audiant cum populo, non ut quisquam judex resideat, sed ut unusquis-

que de suo affectu habeat examen, eligat quem sequatur. Agitur de istius Ecclesiæ sacerdote : si audierit illum populus, et putaverit melius disputare, sequatur fidem ejus : non invidebo.

VII. Omitto quia jam ipse populus judicavit : taceo quia eum, quem habet, de patre tuæ clementiæ postulavit : taceo quia pater pietatis tuæ quietem futuram spopondit, si electus susciperet sacerdotium. Hanc fidem secutus sum promissorum.

VIII. Quod si de aliquorum peregrinorum assentatione se jactat, ibi sit episcopus, unde sunt ii, qui eum episcopatus putant nomine esse donandum. Nam ego nec episcopum novi, nec unde sit scio.

IX. Ubi illud constituimus, Imperator, quod jam ipse tuum judicium declarasti; imo etiam dedisti leges, ne cui esset liberum aliud judicare? Quod cum præscripsisti aliis, præscriptisti et tibi : Leges enim imperator fert, quas primus ipse custodiat. Vis-ne igitur experiar, ut incipiant ii, qui judices eliguntur, aut adversus tuam venire sententiam, aut certe excusare quod imperatoris tam severo, et tam districto imperio non potuerint obviare?

X. Sed hoc contumacis, non modesti est sacerdotis. Ecce, Imperator, legem tuam jam ex parte rescindis : sed utinam non ex parte, sed in universum! legem enim tuam nollem esse supra Dei legem. Dei lex nos docuit quid sequamur, humanæ leges hoc docere non possunt. Extorquere solent timidis commutationem, fidem inspirare non possunt.

XI. Quis erit igitur ille, qui cum legat per tot provincias uno momento esse mandatum, ut quicumque obviaverit imperatori, feriatur gladio : quicumque Dei templum non tradiderit, protinus occidatur? quis, inquam, est qui possit vel unus, vel inter paucos dicere imperatori :

Lex tua mihi non probatur? Non permittitur hoc dicere sacerdotibus, permittitur laïcis? et judicabit de fide, qui aut gratiam sperat, aut metuit offensam?

XII. Deinde ipse committam, ut eligam judices laïcos, qui cum tenuerint fidei veritatem, aut proscribantur, aut necentur, quod lex de fide lata decernit? Ego igitur aut prævaricationi offeram homines, aut pœnæ?

XIII. Non tanti est Ambrosius, ut propter se dejiciat sacerdotium. Non tanti est unius vita, quanti est dignitas omnium sacerdotum, quorum de consilio ista dictavi, intimantibus ne forte etiam gentilis esset aliquis, aut Judæus, qui ab Auxentio esset electus, quibus traderemus de Christo triumphum, si de Christo judicium committeremus. Quid illos aliud, nisi Christi injuriam audire delectat? Quid illis aliud potest placere, nisi (quod absit) ut Christi divinitas denegetur? Cum iis plane bene convenit Arriano, qui creaturam Christum dicit, quod etiam gentiles ac Judæi promptissime confitentur.

XIV. Hoc scriptum est in Ariminensi synodo : meritoque concilium illud exhorreo, sequens tractatum concilii Nicæni, a quo me nec mors, nec gladius poterit separare. Quam fidem etiam parens clementiæ tuæ Theodosius beatissimus imperator et sequitur, et probavit. Hanc fidem Galliæ tenent, hanc Hispaniæ, et cum pia divini Spiritus confessione custodiunt.

XV. Si tractandum est, tractare in Ecclesia didici : quod majores fecerunt mei. Si conferendum de fide, sacerdotum debet esse ista collatio, sicut factum est sub Constantino augustæ memoriæ principe, qui nullas leges ante præmisit, sed liberum dedit judicium sacerdotibus. Factum est etiam sub Constantio augustæ memoriæ imperatore, paternæ dignitatis hærede : sed quod bene cœpit,

aliter consummatum est. Nam episcopi sinceram primo scripserant fidem : sed dum volunt quidam de fide intra palatium judicare, id egerunt, ut circumscriptionibus illa episcoporum judicia mutarentur. Qui tamen inflexam statim revocavere sententiam. Et certe major numerus Arimini Nicæni concilii fidem probavit, Arriana decreta damnavit.

XVI. Si ad Synodum provocat Auxentius, ut de fide disputet (licet non sit necesse propter unum tot episcopos fatigari, qui etiamsi Angelus de cœlo esset, paci Ecclesiarum non deberet præferri) cum audiero Synodum congregari, et ipse non deero. Tolle igitur legem, si vis esse certamen.

XVII. Venissem, Imperator, ad consistorium clementiæ tuæ, ut hæc coram suggererem; si me vel episcopi, vel populus permisissent, dicentes de fide in Ecclesia coram populo debere tractari.

XVIII. Atque utinam, Imperator, non denuntiasses (125) ut quo vellem pergerem. Quotidie prodibam, nemo me asservabat. Debuisti me, quo volueras, destinare, quem ipse omnibus offerebam. Nunc mihi a sacerdotibus dicitur : Non multum interest, utrum volens relinquas, an tradas altare Christi; cum enim reliqueris, trades.

XIX. Atque utinam liquido mihi pateret quod Arrianis Ecclesia minime traderetur, sponte me offerrem tuæ pietatis arbitrio. Sed si ego solus interstrepo, cur etiam de aliis omnibus invadendis Ecclesiis est præceptum? Utinam confirmetur, ut Ecclesiis nullus molestus sit! Opto ut de me, qualis videtur, sententia proferatur.

XX. Dignanter igitur, Imperator, accipe quod ad consistorium venire non potui (126). Ego in consistorio nisi

pro te stare non didici : et intra palatium certare non possum, qui palatii secreta nec quæro, nec novi.

XXI. Ego Ambrosius episcopus hunc libellum obtuli clementissimo imperatori, et beatissimo Augusto Valentiniano.

SERMO CONTRA AUXENTIUM

DE BASILICIS TRADENDIS.

Populi ob imperialem jussum sollicitudinem levaturus, responsum suum exponit, additque ad consistorium se non ivisse, quod basilicæ traditionem esset veritus. Tum adversariis ad disceptandum in Ecclesia provocatis, negat se armis exterreri : suoque de sacris vasis responso memorato, paratum se ad certamina esse testatur. Eludi non posse Dei decretum, nec præsidium ipsius superari, sed in servis suis pati eumdem velle. Cum ipse antea non fuerit captus, liquere quam inaniter hæretici tumultuentur. Deinde ubi Nabuthæ historiam, et Christi ingressum in Hierusalem rei præsenti accommodavit, Auxentii perstringit crudelem legem, solutisque Arrianorum objectionibus, libenter se coram populo disputaturum prædicat : Auxentium vero jam a paganis, quos in judices elegerat, damnatum, sicut et a Paulo et Christo ipso. Quod idem hæreticus ad Cæsarem provocaret, eum oblitum anni superioris : et Arrianos, dum servis Christi conflant invidiam, multo pejores esse Judæis; Ecclesiam enim non Cæsaris, sed Christi præferre imaginem. Sub quæ ubi pauca de suo responso et et hymnis adjecit, se non inobedientem, at imperatorem Ecclesiæ filium, et Auxentium plusquam Judæum esse declarat.

I. Video vos præter solitum subito esse turbatos[1],

[1] Vide D. Guillon, tom. IX, p. 344-354.

atque asservantes mei. Miror quid hoc sit, nisi forte quia per tribunos me vidistis aut audistis imperiali mandato esse conventum; ut quo vellem, abirem hinc : et si qui vellent, sequendi potestatem haberent. Metuistis ergo ne Ecclesiam desererem, et dum saluti meæ timeo, vos relinquerem? Sed quid et ipse mandaverim, potuistis advertere : deserendæ Ecclesiæ mihi voluntatem subesse non posse; quia plus Dominum mundi, quam sæculi hujus imperatorem timerem : sane si me vis aliqua abduceret ab Ecclesia, carnem meam exturbari posse, non mentem : paratum me esse, ut si ille faceret, quod solet esse regiæ potestatis; ego subirem, quod sacerdotis esse consuevit.

II. Quid ergo turbamini? Volens nunquam vos deseram, coactus repugnare non novi. Dolere potero, potero flere, potero gemere : adversus arma, milites, Gothos quoque lacrymæ meæ arma sunt; talia enim munimenta sunt sacerdotis. Aliter nec debeo, nec possum resistere : fugere autem et relinquere Ecclesiam non soleo; ne quis gravioris pœnæ metu factum interpretetur. Scitis et vos ipsi quod imperatoribus soleam deferre, non cedere : suppliciis me libenter offerre, nec metuere quæ parantur.

III. Utinam essem securus quod Ecclesia hæreticis minime traderetur! Ad palatium imperatoris irem libenter, si hoc congrueret sacerdotis officio; ut in palatio magis certarem, quam in Ecclesia. Sed in consistorio non reus solet Christus esse, sed judex. Causam fidei in Ecclesia agendam quis abnuat? Si quis confidit, huc veniat : inclinatum jam vel imperatoris judicium, quod lata lege patefecit, quod impugnat fidem : vel sperata ambientium quorumdam studia non requirat. Non committo, ut quisquam vendat injuriam Christi.

IV. Circumfusi milites, armorum crepitus, quibus vallata est Ecclesia, fidem non terrent meam : sed mentem

exagitant, ne dum me tenetis, perniciosum aliquid vestræ oboriatur saluti. Ego enim jam didici non timere : sed vobis timere plus cœpi. Sinite, quæso, vestrum sacerdotem congredi : habemus adversarium qui lacessit; «Adversarius enim noster diabolus, sicut leo rugiens circuit, »quærens quem devoret[1], » ut Apostolus dixit. Accepit sine dubio, accepit (non fallimur, sed admonemur) tentandi hujusmodi potestatem; ne forte corporis mei vulneribus possim a fidei intentione revocari. Legistis et vos quia multis his tentavit sanctum Job diabolus : ad postremum potestatem hujusmodi petiit, et accepit, ut tentaret corpus ejus, quod perfudit ulceribus.

V. Cum esset propositum ut Ecclesiæ vasa jam traderemus (127), hoc responsi reddidi : Me, si de meis aliquid posceretur, aut fundus, aut domus, aut aurum, aut argentum, id quod mei juris esset, libenter offerre : templo Dei nihil posse decerpere, nec tradere illud, quod custodiendum, non tradendum acceperim. Deinde consulere me etiam imperatoris saluti; quia nec mihi expediret tradere, nec illi accipere; accipiat enim vocem liberi sacerdotis, si vult sibi esse consultum, recedat a Christi injuria.

VI. Hæc plena humilitatis sunt, et ut arbitror, plena affectus ejus, quem imperatori debet sacerdos. Sed quia « Lucta nobis est non solum adversus carnem et sangui»nem; sed etiam, » quod gravius est, « Adversus spirita»lia nequitiæ, quæ sunt in cœlestibus[2], » tentator ille diabolus per ministros suos certamen auget, vulneribus corporis mei experiendum arbitratur. Scio, fratres, vulnera hæc, quæ pro Christo excipimus, non esse vulnera, quibus vita non amittitur, sed propagatur. Sinite, quæso, esse certamen : spectatores vos esse decet. Considerate

[1] 1 Petr. v, 8. — [2] Ephes. vi, 12.

quia si quidem habet civitas vel athletam, vel alterius nobilis artis peritum, optat offerre certamini. Cur in majoribus rebus repudiatis, quod vel in minoribus velle consuestis? Non metuit arma, non barbaros, qui mortem non timet, qui nulla carnis voluptate retinetur.

VII. Certe si Dominus huic nos certamini deputavit, frustra pervigiles tot noctibus et diebus custodias exhibuistis et excubias : implebitur Christi voluntas. Omnipotens enim noster est Dominus Jesus, hæc est fides nostra; et ideo quod fieri mandat, implebitur : nec convenit nos divinæ obviare sententiæ.

VIII. Audistis quod hodie lectum sit : Pullum sibi asinæ Salvator per Apostolos jussit adduci, mandavitque ut si quis resisteret, diceretur : « Dominus operam ejus » desiderat[1]. » Quid si et nunc pullum istum asinæ, hoc est, ejus animalis quod gravem sarcinam portare consuevit, sicut est humana conditio, cui dicitur : « Venite ad » me omnes qui laboratis, et onerati estis, et ego vos re» ficiam : tollite jugum meum, quia leve est[2]; » quid si inquam, pullum istum ad se modo jussit adduci, missis Apostolis illis, qui jam exuti corpore incomprehensibilem oculis nostris Angelorum speciem gerunt? Nonne si ab aliquo resistatur, dicent : « Dominus operam ejus desi» derat? » si resistat vel vitæ hujus cupiditas, si resistat caro et sanguis, si resistat conversatio corporalis; quia aliquibus forsitan grati videmur. Sed qui nos hîc diligit, multo amplius diliget, si sinat fieri hostiam Christi; quia « Dissolvi, et cum Christo esse multo melius : etsi manere » in carne magis necessarium propter vos[3]. » Nihil est ergo quod vereamini, fratres dilectissimi; scio enim quia quidquid passus fuero, pro Christo patiar. Et legi quod eos timere non debeam, qui possunt carnem occidere. Et

[1] Luc. XIX, 33. — [2] Matth. XI, 28. — [3] Philip. I, 23.

audivi dicentem : « Qui perdiderit animam suam propter » me, inveniet eam [1]. »

IX. Ergo si vult Dominus, certum est quod nullus obsistat. Quod si adhuc nostra differt certamina, quid veremini? Servum Christi non custodia corporalis, sed Domini providentia sepire consuevit.

X. Turbati estis quia apertas reperistis geminas fores, quas captus oculis quidam, dum hospitium proprium repetit, patefecisse memoratur. In quo cognoscite quod nihil suffragetur humana custodia. Ecce unus qui videndi munus amisit, solvit vestra universa munimina, et custodias lusit : Dominus autem suæ misericordiæ custodiam non amisit. Nonne ante biduum, ut meministis, etiam illud repertum est, quod a parte leva basilicæ ingressus quidam pervius fuit, quem putabatis clausum esse atque munitum? Sepserunt nempe armati basilicam, explorabant hos atque illos aditus : cæcitate perfusi sunt, ut quod apertum erat, videre non possent : itaque per plurimas noctes quod apertum fuerit, non ignoratis. Desinite ergo sollicitari; quia hoc erit, quod Christus jubet, et quod esse expedit.

XI. Denique exempla vobis Legis proferam. Eliseus quærebatur a rege Syriæ, missus erat exercitus qui eum caperet, circumvallatus erat undique : cœpit timere ejus servulus; quia servulus erat, hoc est, non erat liberæ mentis, et liberæ potestatis. Petivit aperiri ejus oculos sanctus Propheta, et ait : « Respice, et vide quanto plures » sint pro nobis, quam contra nos [2]. » Et respexit, et vidit Angelorum millia. Advertistis igitur quod servulos Christi ii magis custodiant, qui non videntur, quam qui videntur. Sed et illi si custodiunt, vestris custodiunt orationibus advocati : legistis nempe eos ipsos, qui Eliseum quære-

[1] Matth. x, 39. — [2] 4 Reg. vi. 16.

bant, ingressos esse Samariam ad eum ipsum, quem capere gestiebant : cui non solum non potuerunt nocere; sed ipsius, adversus quem venerant, intercessione servati sunt.

XII. Petrus quoque apostolus utriusque rei vobis edat exemplum. Nam ubi eum Herodes quæsivit et cepit, recepit in carcerem[1]; non enim recesserat Dei servulus, sed steterat timoris ignarus. Orabat pro eo Ecclesia, sed Apostolus in carcere quiescebat, quod est indicium non timentis. Missus est Angelus qui dormientem excitaret, per quem Petrus productus e carcere, mortem ad tempus evasit.

XIII. Idem Petrus postea, victo Simone, cum præcepta Dei populo seminaret, doceret castimoniam, excitavit animos gentilium : quibus eum quærentibus, christianæ animæ deprecatæ sunt, ut paulisper cederet. Et quamvis esset cupidus passionis, tamen contemplatione populi precantis inflexus est; rogabatur enim ut ad instituendum et confirmandum populum se reservaret. Quid multa? Nocte muros egredi cœpit, et videns sibi in porta Christum occurrere, urbemque ingredi, ait : Domine, quo vadis? Respondit Christus : Venio iterum crucifigi. Intellexit Petrus ad suam crucem divinum pertinere responsum; Christus enim non poterat iterum crucifigi, qui carnem passione susceptæ mortis exuerat : « Quod enim » mortuus est, peccato mortuus est semel : quod autem » vivit, vivit Deo[2]. » Intellexit ergo Petrus quod iterum Christus crucifigendus esset in servulo. Itaque sponte remeavit; interrogantibus Christianis responsum reddidit, statimque correptus, per crucem suam honorificavit Dominum Jesum.

XIV. Videtis igitur quod in servulis suis pati velit

[1] Act. XII, 4, et seqq. — [2] Rom. VI, 10.

Christus. Quid si et huic servulo dicit : « Illum volo manere, tu autem me sequere[1] ; » et de hac arbore gustare vult fructum ? Nam si illius cibus erat, ut faceret voluntatem Patris[2] : itidem cibus illius est, ut nostris passionibus epuletur. Nonne, ut de ipso Domino sumamus exemplum, quando voluit, passus est : et cum quæreretur, inventus est ? quando autem hora non venerat passionis, per medium quærentium transibat[3], et videntes eum tenere non poterant ? Quod utique evidenter ostendit quia quando Dominus vult, unusquisque invenitur et capitur : quod autem differt, etiamsi quærentium occurrat oculis, non tenetur.

XV. Ergo ipse non quotidie vel visitandi gratia prodibam, vel pergebam ad Martyres ? non regiam palatii prætexebam (128) eundo atque redeundo ? Et tamen nemo me tenuit, cum exturbandi me haberent, ut prodiderunt postea, voluntatem, dicentes : Exi de civitate, et vade quo vis. Expectabam, fateor, magnum aliquid, aut gladium pro Christi nomine, aut incendium : at illi delicias mihi pro passionibus obtulerunt ; sed athleta Christi non delicias, sed passiones suas exigit. Nemo ergo vos turbet, quod aut carrum præparaverunt, aut dura, ut videbatur sibi, Auxentii ipsius, qui se dicit episcopum, ore jactata.

XVI. Plerique narrabant percussores præmissos, pœnam mortis esse decretam : nec illa timeo, et ista non desero. Quo enim abibo, ubi non omnia plena gemitus sint, atque lacrymarum ; quando per Ecclesias jubentur ejici catholici sacerdotes, resistentes gladio feriri, curiales proscribi omnes (129), nisi mandatum impleverint ? Et hæc episcopi manu scripta, et ore dictata, qui se ut probaret doctissimum, vetus non omisit exemplum ; legimus enim in Propheta quod viderit falcem volantem[4] :

[1] Joan. XXI, 22. — [2] Id. IV, 34. — [3] Id. VII, 30. — [4] Zach. V, 1.

hanc imitatus Auxentius gladium volantem per omnes urbes direxit. Et Satanas transfigurat se in Angelum lucis[1], et in malum imitatur ejus potentiam.

XVII. Tu, Domine Jesu, uno momento mundum redemisti : Auxentius uno momento tot populos, quod in ipso est, trucidabit, alios gladio, alios sacrilegio? Meam Basilicam petit cruento ore, sanguinolentis manibus. Cui bene præsens respondit lectio : « Peccatori autem dixit »Deus : Quare tu enarras justitias meas[2]? » id est, non convenit paci et furori, non convenit Christo et Belial[3]. Meministis etiam quod lectum est hodie Nabuthe sanctum virum possessorem vineæ suæ, interpellatum petitione regia, ut vineam suam daret; ubi rex succisis vitibus, olus vile sereret, cumque respondisse : « Absit ut ego »patrum meorum tradam hæreditatem[4]; » regem contristatum esse, quod sibi esset alienum jus relatione justa negatum, sed muliebri consilio deceptum. Nabuthe vites suas vel proprio cruore defendit. Si ille vineam non tradidit suam, nos trademus Ecclesiam Christi?

XVIII. Quid igitur a me responsum est contumaciter? Dixi enim conventus : Absit a me ut tradam Christi hæreditatem. Si ille patrum hæreditatem non tradidit, ego tradam Christi hæreditatem? Sed et hoc addidi : « Absit »ut tradam hæreditatem patrum, » hoc est, hæreditatem Dionysii, qui in exilio in causa fidei defunctus est, hæreditatem Eustorgii confessoris, hæreditatem Myroclis (130), atque omnium retro fidelium episcoporum. Respondi ego, quod sacerdotis est : quod imperatoris est, faciat imperator. Prius est ut animam mihi, quam fidem auferat.

XIX. At cui tradam? Præsens lectio Evangelii docere nos debet, quid petatur, a quibus petatur. Audistis nempe

[1] 2 Cor. xi, 14. — [2] Psal. xlix, 16. — [3] 2 Cor. vi, 15. — [4] 3 Reg. xxi, 3.

legi, quod cum Christus super pullum asinæ sederet[1], clamabant pueruli, et moleste ferebant Judæi. Denique interpellaverunt Dominum Jesum, dicentes ut faceret eos tacere; respondit : « Si hi tacuerint, lapides clamabunt[2]. » Deinde ingressus templum, ejecit nummularios, et cathedras, et columbas vendentes in templo Dei. Lectio nempe ista nulla nostra dispositione recitata est, sed casu : quæ præsentibus bene aptatur temporibus. Semper ergo Christi laudes verbera perfidorum sunt. Et nunc cum laudatur Christus, dicunt hæretici quia seditio commovetur : dicunt hæretici quia his mors parabatur; et vere mortem habent in laudibus Christi. Quomodo enim laudes ejus ferre possunt, cujus infirmitatem prædicant? Itaque et hodie cum laudatur Christus, Arrianorum amentia verberatur.

XX. Geraseni præsentiam Christi ferre non poterant, isti pejores Gerasenis nec laudationem Christi sustinere possunt[3]. Vident pueros Christi gloriam concinentes; quia scriptum est : « Ex ore infantium et lactentium perfecisti » laudem[4]. » Irrident istam ætatulam fidei plenam, cum dicunt : « Ecce quid clamant? » Sed respondit iis Christus : « Si hi tacebunt, lapides clamabunt[5], » hoc est, fortiores clamabunt, clamabunt et juvenes, clamabunt et maturiores, clamabunt et senes : isti lapides ad illum jam solidati lapidem, de quo scriptum est : « Lapidem » quem reprobaverunt ædificantes, hic factus est in caput » anguli[6]. »

XXI. Ilis igitur laudationibus invitatus templum suum Christus ingreditur, et flagellum prehendit, et ejicit de templo nummularios[7]. Non patitur enim in suo templo pecuniæ esse vernaculos, non patitur in suo templo esse

[1] Luc. XIX, 35. — [2] Ibid. 40. — [3] Luc. VIII, 37. — [4] Psal. VIII, 3. — [5] Luc. XIX, 35. — [6] Psal. CXVII, 22. — [7] Joan. II, 15.

eos, qui vendant cathedras. Quid sunt cathedræ, nisi honores? Quid sunt columbæ. nisi simplices mentes, vel animæ fidem candidam et puram sequentes? Ego ergo inducam in templum, quem Christus excludit? Jubetur enim exire, qui dignitates vendit et honores : jubetur exire, qui vendere vult simplices mentes fidelium.

XXII. Ergo Auxentius ejicitur, Mercurinus excluditur. Unum portentum est, duo nomina. Etenim ne cognosceretur quis esset, mutavit sibi vocabulum; ut quia hic fuerat Auxentius episcopus Arrianus, ad decipiendam plebem, quam ille tenuerat, se vocaret Auxentium. Mutavit ergo vocabulum, sed perfidiam non mutavit : exuit lupum, sed induit lupum. Nihil prodest quod mutavit nomen : quid sit agnoscitur. Alius in Scythiæ partibus dicebatur, alius hic vocatur : nomina pro regionibus habet. Habet ergo jam duo nomina; et si hinc alio perrexerit, habebit et tertium. Quomodo enim patietur ut maneat ei vocabulum ad tanti sceleris indicium? Minora fecit in Scythia; et ita erubuit, ut mutaret vocabulum : sceleratiora hic ausus est; et volet, quocumque perrexerit, nomine suo prodi? Tantorum populorum sanguinem manu sua scribet, et poterit consistere animo?

XXIII. Paucos excludebat Dominus Jesus de templo suo, Auxentius nullum reliquit. De templo suo Jesus flagello ejicit, Auxentius gladio : Jesus flagello, Mercurinus securi. Pius Dominus flagello exturbat sacrilegos; nequam persequitur pios ferro. De quo bene dixistis hodie : Leges suas secum ferat. Feret, etiamsi nolit : feret conscientiam suam, etsi non fert chartulam : feret sanguine inscriptam animam suam, etsi atramento inscriptam epistolam non feret. Scripta est, Juda, culpa tua graphio ferreo et ungue adamantino[1], et scripta in pectore tuo, hoc est, ibi scripta, unde processit.

[1] Jerem. XVII, 1.

XXIV. Is mihi etiam audet mentionem facere tractandi, plenus sanguinis, plenus cruoris? Qui quos non potuerit sermone decipere, eos gladio putat esse feriendos, cruentas leges ore dictans, manu scribens, et putans quod lex fidem possit hominibus imperare. Non audivit et id quod hodie dictum est : « Quoniam non justificatur » homo ex operibus Legis; » aut, « Per Legem Legi mor» tuus sum, ut Deo vivam[1], » id est, per legem spiritalem interpretationi Legis est mortuus corporali. Et nos per legem Domini nostri Jesu Christi moriamur huic legi, quæ sancit decreta perfidiæ. Non lex Ecclesiam congregavit, sed fides Christi. Lex enim non est ex fide : « Jus» tus autem ex fide vivit[2]. » Justum ergo fides, non lex facit; quia non est per legem justitia, sed per fidem Christi Qui autem fidem repudiat, et legis jura præscribit, ipse se testatur injustum; quia « Justus ex fide vivit. »

XXV. Hanc ergo legem quisquam sequatur, qua firmatur Ariminense concilium, in quo creatura dictus est Christus? Sed aiunt : « Misit Deus Filium suum factum ex » muliere, factum sub Lege[3]. » Ergo, « Factum, » legunt, hoc est, creatum. Nonne hoc ipsum considerant, quod proposuerunt, quia factus dicitur Christus, sed « Ex muliere, » hoc est, secundum partum Virginis factus est, qui secundum divinam generationem ex Patre natus est? Legerunt et hodie, quia « Christus nos redemit » de maledicto Legis, factus pro nobis maledictum[4]. » Numquid maledictum Christus secundum divinitatem est? Sed quare maledictum dicatur, Apostolus te docet, dicens quia scriptum est : « Maledictus omnis, qui pendet » in ligno[5], » hoc est, qui in carne sua nostram carnem, in suo corpore nostras infirmitates et nostra maledicta

[1] Galat. II, 16 et 9. — [2] Id. III, 11. — [3] Id. IV, 4. — [4] Id. III, 13. — [5] Ibid. et Deut. XXVII, 26.

suscepit, ut crucifigeret; non enim ille maledictus, sed in te maledictus. Denique habes alibi : « Qui peccatum » non cognovit, sed pro nobis peccatum factus est; quia » nostra peccata suscepit, ut sacramento suæ passionis » aboleret[1]. »

XXVI. Hæc ego, fratres, coram ipso apud vos plenius disputarem : sed certus non ignaros vos esse fidei, vestrum refugit examen, et gentiles quosdam quatuor aut quinque ferme homines elegit cognitores sibi (151), si tamen aliquos elegit : quos vellem adesse in cœtu omnium, non ut de Christo judicent, sed ut majestatem audiant Christi. Tamen illi jam de Auxentio pronuntiaverunt, cui tractanti quotidie non crediderunt. Quæ major ejus condemnatio, quam quod sine adversario apud judices suos victus est? Ergo et ipsorum sententiam contra Auxentium jam tenemus.

XXVII. Et quod gentes elegit, jure damnandus est; quia Apostoli præcepta dimisit, cum Apostolus dicat : « Audet aliquis vestrum adversus alterum habens negotium, » judicari apud iniquos, et non apud sanctos? Aut nescitis quoniam sancti de hoc mundo judicabunt? » Et infra ait : « Sic non est inter vos sapiens quisquam, qui possit » judicare inter fratres : sed frater cum fratre judicio contendit, et hoc apud infideles[2]? » Vides quia quod ille obtulit, contra auctoritatem Apostoli sit. Vos eligite utrum Auxentium an Paulum sequi debeamus magistrum.

XXVIII. Sed quid dicam de Apostolo, cum ipse Dominus clamet per Prophetam : « Audite me, populus meus. » Qui scitis judicium, quorum in corde lex mea est[3]. » Deus dicit : « Audite me, populus meus. Qui scitis judicium; » Auxentius dicit : Nescitis judicium. Videtis quia jam Deum contemnit in vobis, qui sententiam cœlestis refutat ora-

[1] 2 Cor. v, 21. — [2] 1 Cor. vi, 1-6. — [3] Isaï. li, 7.

culi? « Audite me, inquit, populus meus, » dicit Dominus. Non dicit : Audite, gentes. Non dicit : Audite, Judæi. Jam enim populus Dei qui fuerat, populus erroris est factus : et qui populus erroris erat, populus Dei esse cœpit; quia in Christum credidit. Iste ergo populus judicat, cujus in corde lex divina est, non humana : lex non atramento scripta, sed spiritu Dei vivi[1] : non in charta exarata, sed in corde signata : lex gratiæ, non cruoris. Quis igitur vobis injuriam facit, qui recusat vestram, an qui eligit audientiam?

XXIX. Conclusus undique ad versutiam patrum suorum confugit. De imperatore vult invidiam commovere, dicens judicare debere adolescentem catechumenum, sacræ lectionis ignarum, et in consistorio judicare. Quasi vero superiore anno, quando ad palatium sum petitus, cum præsentibus primatibus ante consistorium tractaretur, cum imperator basilicam vellet eripere; ego tunc aulæ contemplatione regalis infractus sim, constantiam non tenuerim sacerdotis, aut imminuto jure discesserim? Nonne meminerunt quod ubi me cognovit populus palatium petisse, ita irruit, ut vim ejus ferre non possent; quando comiti militari cum expeditis ad fugandam multitudinem egresso obtulerunt omnes se neci pro fide Christi? Nonne tunc rogatus sum, ut populum multo sermone mulcerem? sponderem fidem, quod basilicam Ecclesiæ nullus invaderet? Et cum pro beneficio meum sit officium postulatum; tamen quod populus ad palatium venisset, mihi invidia commota est. In hanc igitur invidiam me redire desiderant.

XXX. Revocavi populum, et tamen invidiam non evasi : quam quidem invidiam ego temperandam arbitror, non timendam. Quid enim timeamus pro Christi nomine? Nisi

[1] 2 Cor. III, 3.

forte illud movere me debet, quod aiunt : Ergo non debet imperator unam basilicam accipere, ad quam procedat : et plus vult Ambrosius posse, quam imperator ; ut imperatori prodeundi facultatem neget? Quod cum dicunt, apprehendere sermones nostros gestiunt, sicut Judæi qui Christum versuto sermone tentabant dicentes : « Magister, » licet tributum dare Cæsari, aut non[1] ?» Semper-ne de Cæsare servulis Dei invidia commovetur? Et hoc ad calumniam sibi arcessit impietas, ut imperiale nomen obtendat? Et isti possunt dicere quod eorum non habeant sacrilegium, quorum imitantur magisterium?

XXXI. Et tamen videte quanto pejores Arriani sint, quam Judæi. Illi quærebant utrum solvendum putaret Cæsari jus tributi, isti imperatori volunt dare jus Ecclesiæ. Sed ut perfidi suum sequuntur auctorem; ita et nos quæ nos Dominus et auctor noster docuit, respondeamus. Considerans enim Jesus dolum Judæorum, dixit ad eos : « Quid me tentatis? Ostendite mihi denarium.» Et cum dedissent, dixit : « Cujus imaginem habet et inscriptio- » nem[2] ?» Respondentes dixerunt : « Cæsaris. » Et ait illis Jesus : « Reddite quæ sunt Cæsaris, Cæsari; et quæ sunt » Dei, Deo[3]. » Ergo et ego dico illis, qui mihi objiciunt : « Ostendite mihi denarium. » Jesus Cæsaris denarium vidit, et ait : « Reddite Cæsari, quæ Cæsaris sunt; et quæ » Dei sunt, Deo. » Numquid de Ecclesiæ basilicis occupandis possunt denarium offerre Cæsaris?

XXXII. Sed in Ecclesia unam imaginem novi, hoc est, imaginem Dei invisibilis, de qua dixit Deus : « Faciamus » hominem ad imaginem et similitudinem nostram[4] ; » illam imaginem, de qua scriptum est; quia Christus « Splendor gloriæ et imago substantiæ ejus[5]. » In ista

[1] Matth. XXII, 17. — [2] Ibid. 18. — [3] Ibid. 21. — [4] Gen. I, 26. — [5] Hebr. I, 3.

imagine Patrem cerno, sicut dixit ipse Dominus Jesus : « Qui me videt, videt et Patrem [1]. » Non enim hæc imago a Patre est separata, quæ unitatem me docuit Trinitatis, dicens : « Ego et Pater unum sumus [2]; » et infra : « Omnia » quæcumque habet Pater, mea sunt [3]. » Et de Spiritu sancto, dicens quia Spiritus Christi sit, et de Christo accepit, sicut scriptum est : « Ille de meo accipiet, et annuntiabit » vobis [4]. »

XXXIII. Quid igitur non humiliter responsum a nobis est? Si tributum petit, non negamus. Agri Ecclesiæ solvunt tributum : si agros desiderat imperator, potestatem habet vindicandorum; nemo nostrum intervenit. Potest pauperibus collatio populi redundare : non faciant de agris invidiam, tollant eos, si libitum est imperatori : non dono, sed non nego. Aurum quærunt, possum dicere : Argentum et aurum non quæro. Sed invidiam faciunt, quia aurum erogatur. Nec ego hanc invidiam perhorresco. Habeo ærarios (132) : ærarii mei pauperes Christi sunt, hunc novi congregare thesaurum. Utinam hoc mihi semper crimen ascribant, quia aurum pauperibus erogatur! Quod si objiciunt quod defensionem ab iis requiram, non nego, sed etiam ambio. Habeo defensionem, sed in orationibus pauperum. Cæci illi et claudi, debiles et senes robustis bellatoribus fortiores sunt. Denique munera pauperum Deum obligant; quia scriptum est : « Qui largitur pauperi, » Deo fœnerat [5]. » Præsidia bellatorum divinam sæpe gratiam non merentur.

XXXIV. Hymnorum quoque meorum carminibus deceptum populum ferunt. Plane nec hoc abnuo. Grande carmen istud est, quo nihil potentius. Quid enim potentius quam confessio Trinitatis, quæ quotidie totius populi

[1] Joan. XIV, 9. — [2] Id. X, 30. — [3] Id. XVI, 15. — [4] Ibid. 14. — [5] Prov. XIX, 17.

ore celebratur? Certatim omnes student fidem fateri, Patrem et Filium et Spiritum sanctum norunt versibus prædicare. Facti sunt igitur omnes magistri, qui vix poterant esse discipuli.

XXXV. Quid igitur obaudientius potest esse, quam ut Christi sequamur exemplum, qui «Specie inventus ut » homo, humiliavit semetipsum factus obediens usque ad » mortem[1]?» Denique omnes per obedientiam liberavit : «Sicut enim per inobedientiam unius hominis peccatores » constituti sunt plurimi, ita et per unius obedientiam justi » constituentur multi[2].» Si ergo ille obediens, accipiant obedientiæ magisterium, cui nos inhæremus, dicentes iis qui nobis de imperatore invidiam faciunt : Solvimus quæ sunt Cæsaris, Cæsari, et quæ sunt Dei, Deo[3]. Tributum Cæsaris est, non negatur : Ecclesia Dei est, Cæsari utique non debet addici; quia jus Cæsaris esse non potest Dei templum.

XXXVI. Quod cum honorificentia imperatoris dictum nemo potest negare. Quid enim honorificentius, quam ut imperator Ecclesiæ filius esse dicatur? Quod cum dicitur, sine peccato dicitur, cum gratia dicitur. Imperator enim intra Ecclesiam, non supra Ecclesiam est; bonus enim imperator quærit auxilium Ecclesiæ, non refutat. Hæc ut humiliter dicimus, ita constanter exponimus. Sed incendia aliqui, gladium, deportationem minantur. Didicimus Christi servuli non timere. Non timentibus nunquam est gravis terror. Denique scriptum est : «Sagittæ infantium factæ sunt plagæ » eorum[4].»

XXXVII. Satis igitur propositis responsum videtur. Nunc illos interrogo, quod Salvator interrogavit : «Baptis» mum Joannis de cœlo est, an ex hominibus[5]?» Et non

[1] Philip. II, 7, 8. — [2] Rom. V, 19. — [3] Matth. XXII, 21. — [4] Psal. LXIII, 8. — [5] Luc. XX, 4.

potuerunt respondere ei Judæi. Si baptismum Joannis non solverunt Judæi, Auxentius solvit baptismum Christi? Non enim istud ex hominibus est baptismum, sed de cælo, quod detulit nobis consilii magni Angelus[1], ut justificemur Deo. Cur igitur rebaptizandos Auxentius fideles populos putat, baptizatos in nomine Trinitatis; cum Apostolus dicat : « Una fides, unum baptisma[2] : » et se hominum dicat adversarium esse, non Christi; cum consilium Dei spernat, et condemnet baptismum, quod Christus nobis ad redimenda nostra peccata donavit[3].

[1] Isaï. IX, 6. — [2] Ephes. IV, 5. — [3] Luc. VII, 30.

EPISTOLA XXII[1].

Inventione corporum Gervasii ac Protasii martyrum nuntiata, refert se ad populum illa dixisse: Cœlos esse martyres, sicut et Apostolos: diem quoque fuisse illorum confessionem: eosdem a Domino humiliatos, ac deinde suscitatos de terra, idque eorum resurrectionem esse, cum tot miracula operati sint: gratias ob tantum præsidium Deo egisse, illudque amplificasse ex gestis Elisei: tandem reliquiarum descriptionem, ac translationis consilium populari plausu excepta. Subjungit sequentis diei sermonem, quo memorata Catholicorum lætitia, invidentiam Arrianorum exagitavit, ostendens eos, dum evidenti miraculo fidem negant, Judæorum similes esse, atque aliter credere; quam martyres crediderunt: dum vero Trinitatem quam dæmones confitebantur, non agnoscerent, ipsis dæmoniis esse pejores.

Dominæ sorori vitæ atque oculis præferendæ frater[2].

I. Quia nihil sanctitatem tuam soleo eorum præterire, quæ hic te geruntur absente; scias etiam sanctos martyres a nobis repertos. Nam cum ego basilicam dedicassem, multi tanquam uno ore interpellare cœperunt dicentes: Sicut Romanam basilicam dedices. Respondi: Faciam, si martyrum reliquias invenero. Statimque subiit veluti cujusdam ardor præsagii.

II. Quid multa? Dominus gratiam dedit: formidanti-

[1] Scripta ann. 386. — [2] Vide D. Guillon, tom. IX, p. 355-361.

bus etiam clericis jussi erudcrari terram eo loci, qui est ante cancellos sanctorum Felicis atque Naboris. Inveni signa convenientia: adhibitis etiam quibus per nos manus imponenda foret, sic sancti Martyres eminere cœperunt; ut adhuc nobis silentibus, arriperetur urna, et sterneretur prona ad locum sancti sepulcri. Invenimus miræ magnitudinis viros duos, ut prisca ætas ferebat. Ossa omnia integra, sanguinis plurimum. Ingens concursus populi per totum illud biduum. Quid multa? Condivimus integra ad ordinem, transtulimus vespere jam incumbente ad basilicam Faustæ: ibi vigiliæ tota nocte, manus impositio. Sequenti die transtulimus ea in basilicam, quam appellant Ambrosianam. Dum transferimus, cæcus sanatus est. Talis mihi ad populum fuit sermo.

III. Cum tam effusam, tamque inauditam considerarem conventus vestri celebritatem, et divinæ gratiæ munera, quæ in sanctis martyribus refulserunt, imparem me, fateor, huic muneri judicabam; nec fieri posse, ut sermone absolverem, quod vix possumus animo intendere, oculis comprehendere. Sed ubi sanctarum legi cœpit series Scripturatum, largitus est Spiritus sanctus, qui locutus est in Prophetis, quo dignum aliquid tanto cœtu et expectatione vestra, martyrumque sanctorum meritis proferamus.

IV. « Cœli, inquit, enarrant gloriam Dei[1]. » Cum legitur hic Psalmus, occurrit quod non tam elementa materialia, quam cœlestia merita dignum Deo præconium deferre videantur. Hodierno tamen fortuita lectione patuit qui cœli enarrant gloriam Dei. Aspicite ad dextram meam, aspicite ad sinistram reliquias sacrosanctas: videte cœlestis conversationis viros, spectate animi sublimis trophæa. Isti sunt cœli, qui enarrant gloriam Dei: hæc

[1] Psal. XVIII, 2.

opera manuum ejus, quæ annuntiat firmamentum. Non enim eos sæcularis illecebra, sed divini operis gratia ad firmamentum sacratissimæ passionis evexit : multoque ante morum virtutumque documentis annuntiavit in his martyrium, quod adversus lubricum sæculi hujus stabiles permanserunt.

V. Cœlum erat Paulus, qui ait : « Nostra conversatio »in cœlis est[1]. » Cœli erant Jacobus et Joannes : denique filii Tonitrui nuncupantur[2]; et ideo quasi cœlum Joannes Verbum apud Deum vidit[3]. Ipse Dominus Jesus perpetui luminis erat cœlum, cum enarraret Dei gloriam, sed eam quam nemo ante conspexerat. Et ideo dixit : « Deum »nemo vidit unquam, nisi unigenitus Filius, qui est in »sinu Patris, ipse enarravit[4]. » Opera quoque manuum Dei si quæris, audi Job dicentem : « Spiritus divinus, »qui fecit me[5]. » Et ideo adversus diaboli tentamenta firmatus, inoffensæ vestigium constantiæ servavit. Sed veniamus ad reliqua.

VI. « Dies, inquit, diei eructat verbum[6]. » Ecce veri dies, quos nulla caligo noctis interpolat. Ecce veri dies pleni luminis et fulgoris æterni, qui non perfunctorio sermone verbum Dei, sed intimo corde eructarunt in confessione constantes, in martyrio perseverantes.

VII. Alius Psalmus lectus dicit : « Quis sicut Dominus »Deus noster, qui in altis habitat, et humilia respicit in »cœlo et in terra[7]? » Respexit sane humilia Deus, qui latentes sub ignobili cespite reliquias sanctorum martyrum suæ Ecclesiæ revelavit, quorum anima in cœlo, corpus in terra : « Suscitans a terra inopem, et de stercore eri»gens pauperem[8]; » quos videtis ut eos cum principibus populi sui collocarit. Principes populi quos alios nisi

[1] Philip. III, 20. — [2] Marc. III, 17. — [3] Joan. I, 1. — [4] Ibid. 18. — [5] Job. XXXIII, 4. — [6] Psal. XVIII, 3. — [7] Id. CXII, 5. — [8] Ibid. 7.

sanctos martyres æstimare debemus, quorum jam in numerum diu ante ignorati Protasius Gervasiusque præferuntur, qui sterilem martyribus Ecclesiam Mediolanensem, jam plurimorum matrem filiorum lætari passionis propriæ fecerint et titulis et exemplis?

VIII. Nec hoc abhorreat a vera fide: « Dies diei eructat verbum, » anima animæ, vita vitæ, resurrectio resurrectioni. « Et nox nocti indicat scientiam[1], » hoc est, caro carni, quorum passio veram fidei scientiam omnibus indicavit. Bonæ noctes, noctes lucidæ, quæ habent stellas; « Sicut enim stella a stella differt in claritate, ita » et resurectio mortuorum[2]. »

IX. Non immerito autem plerique hanc martyrum resurrectionem appellant; videro tamen utrum sibi, nobis certe martyres resurrexerint. Cognovistis, imo vidistis ipsi multos a dæmoniis purgatos: plurimos etiam, ubi vestem sanctorum manibus contigerunt, iis quibus laborabant, debilitatibus absolutos: reparata vetusti temporis miracula, quo se per adventum Domini Jesu gratia terris major infuderat, umbra quadam sanctorum corporum plerosque sanatos cernitis. Quanta oraria jactitantur? quanta indumenta super reliquias sacratissimas et tactu ipso medicabilia reposcuntur? Gaudent omnes extrema linea contingere; et qui contigerit, salvus erit.

X. Gratias tibi, Domine Jesu, quod hoc tempore tales nobis sanctorum martyrum spiritus excitasti, quo Ecclesia tua præsidia majora desiderat. Cognoscant omnes quales ego propugnatores requiram, qui propugnare possint, impugnare non soleant. Hos ego acquisivi tibi, plebs sancta, qui prosint omnibus, nemini noceant. Tales ego ambio defensores, tales milites habeo: hoc est, non sæculi milites, sed milites Christi. Nullam de talibus in-

[1] Psal. XVIII, 2. — [2] 1 Cor. XV, 1.

vidiam timeo, quorum quo majora, eo tutiora patrocinia sunt. Horum etiam illis ipsis, qui mihi eos invident, opto præsidia. Veniant ergo et videant stipatores meos; talibus me armis ambiri non nego : « Hi in curribus, et hi in » equis : nos autem in nomine Domini Dei nostri magnifi- » cabimur[1]. »

XI. Eliseum Scripturæ divinæ series refert, cum ab exercitu Syrorum esset obsessus, dixisse timenti servulo, ne timeret : « Quia plures, inquit, pro nobis sunt, quam » contra nos[2]; » et ut hoc probaret, petisse ut oculi Giezi aperirentur : quibus ille apertis, innumeros adesse vidit Propheta exercitus Angelorum. Nos etsi eos videre non possumus, sentimus tamen. Erant clausi isti oculi, quandiu obruta sanctorum corpora delitescebant. Aperuit oculos nostros Dominus, vidimus auxilia, quibus sumus sæpe defensi. Non videbamus hæc, sed habebamus tamen. Itaque trepidantibus nobis quasi dixerit Dominus : Aspicite quantos vobis martyres dederim : ita reseratis oculis gloriam Domini speculamur, quæ est martyrum passione præterita, et operatione præsens. Evasimus, fratres, non mediocrem pudoris sarcinam : patronos habebamus, et nesciebamus. Invenimus unum hoc, quo videamur præstare majoribus. Sanctorum martyrum cognitionem, quam illi amiserunt, nos adepti sumus.

XII. Eruuntur nobiles reliquiæ e sepulcro ignobili, ostenduntur cœlo trophæa. Sanguine tumulus madet (133), apparent cruoris triumphalis notæ, inviolatæ reliquiæ loco suo et ordine repertæ, avulsum humeris caput. Nunc senes repetunt audisse se aliquando horum martyrum nomina, titulumque legisse. Perdiderat civitas suos martyres, quæ rapuit alienos. Etsi hoc Dei munus est; tamen gratiam quam temporibus sacerdotii mei Dominus

[1] Psal. XIX, 8. — [2] 4 Reg. VI, 16.

Jesus tribuit, negare non possum : et quia ipse martyr esse non mereor, hos vobis martyres acquisivi.

XIII. Succedant victimæ triumphales in locum, ubi Christus hostia est (134). Sed ille super altare, qui pro omnibus passus est : isti sub altari, qui illius redempti sunt passione. Hunc ego locum prædestinaveram mihi; dignum est enim ut ibi requiescat sacerdos, ubi offerre consuevit : sed cedo sacris victimis dexteram portionem; locus iste martyribus debebatur. Condamus ergo reliquias sacrosanctas et dignis ædibus invehamus, totumque diem fida devotione celebremus.

XIV. Acclamavit populus, ut in Dominicum differretur diem martyrum depositio : sed tandem obtentum, ut sequenti fieret die. Sequenti die talis mihi ad populum iterum sermo fuit.

XV. Hesterno tractavi versiculum : « Dies diei eructat » verbum[1], » prout nostri captus tulit ingenii : hodie mihi non solum superiore tempore, sed præsenti quoque prophetasse videtur Scriptura divina. Nam cum diebus ac noctibus continuatam videam sanctitatis vestræ celebritatem, istos esse prophetici carminis oracula declararunt, hesternum atque hodiernum, de quibus opportunissime dicitur : « Dies diei eructat verbum, » et istas noctes, de quibus aptissime disputatur, quia « Nox nocti indicat » scientiam. » Quid enim aliud hoc biduo, nisi verbum Dei intimo eructastis affectu, et scientiam vos habere fidei probavistis?

XVI. Cui tamen celebritati vestræ, qui solent, invident. Et quia celebritatem vestram invidis animis ferre non possunt, causam celebritatis oderunt : atque in tantum amentiæ prodeunt, ut negent martyrum merita, quorum opera etiam dæmones confitentur. Sed hoc non

[1] Psal. XVIII, 3.

mirum; siquidem tanta est incredulorum perfidia, ut tolerabilior sit diaboli plerumque confessio. Dicebat enim diabolus : « Jesu Fili Dei vivi, quid venisti ante tempus » torquere nos[1] ? » Et cum hæc audirent Judæi; ipsi tamen Dei Filium denegabant. Et nunc audistis clamantes dæmones, et confitentes martyribus quod pœnas ferre non possint, et dicentes : Quid venistis, ut nos tam graviter torqueatis? Et Arriani dicunt : Non sunt isti martyres, nec torquere diabolum possunt, nec aliquem liberare; cum tormenta dæmonum ipsorum voce probentur, et beneficia martyrum remediis sanatorum, et absolutorum indiciis declarentur.

XVII. Negant cæcum illuminatum, sed ille non negat se sanatum. Ille dicit : Video, qui non videbam. Ille dicit : Cæcus esse desivi; et probat facto. Isti beneficium negant, qui factum negare non possunt. Notus homo est (135), publicis cum valeret mancipatus obsequiis, Severus nomine, lanius ministerio. Deposuerat officium, postquam inciderat impedimentum. Vocat ad testimonium homines, quorum ante sustentabatur obsequiis : eos indices suæ visitationis arcessit, quos habebat testes et arbitros cæcitatis. Clamat quïa ut contigit fimbriam de veste martyrum, qua sacræ reliquiæ vestiuntur, redditum sibi lumen sit.

XVIII. Nonne simile istud est, atque illud quod in Evangelio legimus? Unius enim potentiam laudamus auctoris : nec interest utrum opus sit, an munus; cum et muneretur in opere, et operetur in munere. Quod enim aliis faciendum donaverit, hoc in aliorum opere nomen ejus operatur. Legimus ergo in Evangelio Judæos, cum viderent in illo cæco sanitatis remedium, requisisse parentum testimonium. Interrogabant: Quomodo videt filius vester? Cum ille diceret : « Cæcus cum essem, modo vi-

[1] Matth. VIII, 29.

» deo[1]. » Hoc et iste dicit : Cæcus fui, et modo video : Interrogate alios, si mihi non creditis, interrogate extraneos, ne astipulari mihi parentes putetis. Detestabilior istorum quam Judæorum pertinacia. Illi cum dubitarent, vel parentes interrogabant : isti occulte interrogant, palam negant, jam non operi increduli, sed auctori.

XIX. Sed quæro quid non credant, utrum a martyribus possint aliqui visitari ? Hoc est Christo non credere ; ipse enim dixit : « Et majora his facietis[2]. » An ab istis martyribus, quorum merita jam dudum vigent, corpora dudum reperta sunt ? Quæro hic utrum mihi, an sanctis martyribus invideant? Si mihi, numquid a me aliquæ virtutes fiunt ? numquid meo opere, meo nomine ? Cur igitur mihi invident, quod meum non est ? Si martyribus (restat enim, ut si mihi non invident, martyribus invidere videantur) ostendunt alterius fidei fuisse martyres, quam ipsi credunt. Neque enim aliter eorum operibus inviderent ; nisi fidem in his fuisse eam, quam isti non habent, judicarent. Fidem illam majorum traditione firmatam, quam dæmones ipsi negare non possunt ; sed Arriani negant.

XX. Audivimus hodie dicentes eos, quibus manus imponebatur, neminem posse esse salvum, nisi qui in Patrem et Filium et Spiritum sanctum credidisset : illum mortuum, illum funereum, qui Spiritum sanctum negaret, qui Trinitatis omnipotentem virtutem non crederet. Confitetur hoc diabolus, sed Arriani nolunt fateri. Dicit diabolus : Sic torqueatur, quemadmodum ipse a martyribus torquebatur, qui Spiritus sancti deitatem negaret.

XXI. Non accipio a diabolo testimonium, sed confessionem. Invitus dixit diabolus, sed exactus et tortus. Quod nequitia supprimit, extorquet injuria[3]. Cedit diabolus

[1] Joan. v, 35. — [2] Id. xiv, 12. — [3] *Extorquet injuria*, id est, cruciatus et dolor.

plagis, et adhuc cedere nesciunt Arriani. Quanta perpessi sunt, et quemadmodum Pharao, malis suis indurantur? Dicebat diabolus, ut scriptum legimus : « Scio te quis scis, » tu es Filius Dei vivi[1]. » Dicebrnt Judæi : « Nescimus quis » sit[2]. » Dicebant hodie et superiore die vel nocte dæmones : Scimus quia martyres estis. Et Arriani dicunt : Nescimus, nolumus intelligere, nolumus credere. Dicunt dæmones martyribus : Venistis perdere nos; Arriani dicunt : Non sunt dæmonum vera tormenta, sed ficta et composita ludibria. Audivi multa componi, hoc nemo unquam fingere potuit, ut dæmonem se esse simularet. Quid illud, quod ita exagitari eos videmus, quibus manus imponitur? Ubi hic locus fraudi est? ubi suspicio simulandi?

XXII. Sed non ego ad suffragium martyrum usurpo vocem dæmoniorum. Beneficiis suis sacra passio comprobetur. Habet judices, sed purgatos : habet testes, sed absolutos. Melior vox est, quam sanitas loquitur eorum, qui debiles advenerunt : melior vox est, quam sanguis emittit; habet enim sanguis vocem canoram, quæ de terris ad cœlum pervenit. Legistis dicente Deo : « Sanguis fratris tui » clamat ad me[3]. » Et hic sanguis clamat coloris indicio : sanguis clamat operationis præconio : sanguis clamat passionis triumpho. Satisfactum est petitioni vestræ, ut condendas hesterno in hodiernum diem differemus reliquias (136).

[1] Marc. I, 24. — [2] Joan. IX, 29. — [3] Gen. IV, 10.

EPISTOLA XXIII [1].

Definiendi paschalem diem difficultate ac simul necessitate propositis, licitam esse dierum observationem, dum superstitio absit, probat, suumque consilium aperit. Ad hoc quænam consideranda, quove pacto observanda Lex? Post quæ diem passionis ac diem resurrectionis distinguendos esse ubi demonstravit, difficultatesque diluit exemplo temporum superiorum; ad litteram nos non teneri declarat : et confirmata tota disputatione, virtutes celebrandæ Paschæ necessarias perstringit.

Dominis fratribus dilectissimis episcopis per Æmiliam constitutis Ambrosius episcopus.

I. Non mediocris esse sapientiæ diem celebritatis definire paschalis et Scriptura divina nos instruit, et traditio majorum : qui convenientes ad synodum Nicænam (137), inter illa fidei ut vera, ita admiranda decreta, etiam super celebritate memorata, congregatis peritissimis calculandi, decem et novem annorum collegere rationem, et quasi quemdam constituere circulum, ex quo exemplum in annos reliquos gigneretur. Hunc circulum enneadecaterida nuncuparunt, sequentes illud, quod non debeamus vana quadam opinione super celebritate hujusmodi fluctuare : sed vera ratione comperta, ita omnium concurrat affectio, ut una nocte ubique sacrificium pro resurrectione Domini deferatur.

[1] Scripta ann. 386.

II. Domini fratres dilectissimi, eo usque a vero nos deviare non convenit, nec vago ingenio discrepare, ut quædam necessitas celebritatis hujus omnibus sit imposita Christianis; quandoquidem ipse Dominus eum elegit diem, quo Pascha celebraret, qui cum observantiæ veræ ratione concurrit. Scriptum est enim : « Venit autem dies, in qua » necesse erat Pascha immolari, et misit Petrum et Joan- » nem, dicens : Euntes parate nobis Pascha, ut manduce- » mus. At illi dixerunt : Ubi vis paremus? Et dixit ad illos : » Ecce introeuntibus vobis in civitatem, occurret homo » amphoram aquæ portans, sequimini eum in domum, in » quam intrat, et dicetis patrifamilias : Dicit tibi Magister : » Ubi est diversorium, ubi Pascha cum Discipulis mandu- » cem? Ipse vobis ostendet in superioribus locum magnum : » ibi parate[1]. »

III. Advertimus igitur quod non ad terrena descendere, sed in superioribus locum magnum stratum quærere debeamus, ut Domini Pascha celebremus. Abluere etiam sensus nostros quadam spiritali aqua fontis æterni, et devotæ celebritatis tenere mensuram; nec opinione vulgari dies quosdam explorare lunares, cum Apostolus dicat : « Dies observatis, et menses, et tempora, et annos; ti- » meo ne sine causa laboraverim in vobis[2]; » nam incipit esse contrarium.

IV. Sed aliud est observare gentilitio more, ut qua luna quid adoriendum sit judices, ut puta quintam esse fugiendam (138), nihilque ea inchoandum : varios quoque cursus lunæ obeundis negotiis commendare, vel cavere quosdam dies, quemadmodum plerique posteros dies vel Ægyptiacos declinare consuerunt. Aliud vero est observantiam religiosæ mentis intendere in eum diem, de quo scriptum est : « Hic est Dies, quem fecit Dominus[3]. » Nam

[1] Luc. XXII, 7-12. — [2] Galat. IV, 10. — [3] Psal. CXVII, 24.

etsi scriptum sit quod Pascha Domini quarto decimo die mensis primi celebrari debeat, et vere quartam decimam lunam ad celebrandam dominicæ seriem passionis inquirere debeamus; tamen ex hoc possumus intelligere, quod ad hujusmodi solemnitatem vel Ecclesiæ perfectio, vel claræ fidei plenitudo quæratur, sicut dixit Propheta, cum loqueretur de Filio Dei, quia «Sedes ejus sicut sol in conspectu »meo, et sicut luna perfecta, in æternum manebit[1].»

V. Inde est quod et ipse Dominus, cum opera in terris miranda fecisset, quasi jam fundata humanarum mentium fide, tempus passionis esse memoravit dicens: «Pater, ve»nit hora, clarifica Filium tuum; ut Filius tuus clarificet »te[2].» Hanc enim celebrandæ passionis claritudinem quæsitam alibi docet dicens: «Ite, dicite illi vulpi: Ecce eji»cio dæmonia hodie, et cras sanitates perficio, et sequenti »consummor die[3].» His utique consummatur Jesus, qui incipiunt esse perfecti; ut plenitudinem Divinitatis et redemptionis ejus fide sua credant.

VI. Ergo et diem et horam exquirimus, ut Scriptura nos instruit. Propheta etiam David dicit: «Tempus faciendi, »Domine[4],» petens accipere sensum ad cognoscenda Domini testimonia. Et Ecclesiastes quoque ait: «Omni rei »tempus[5].» Hieremias clamat: «Turtur et hirundo, agri »passeres agnoverunt tempora introïtus sui[6].» Quid autem evidentius, quam de passione Domini dictum videri potest: «Agnovit bos possessorem suum, et asinus præsepe »domini sui[7]?» Agnoscamus ergo hoc præsepe Domini, in quo alimur, pascimur et reficimur.

VII. Hoc igitur tempus præcipue scire debemus, quo per universum orbem consona sacræ noctis fundatur oratio; quia et tempore commendantur preces, sicut scriptum

[1] Psal. LXXXVIII, 38. — [2] Joan. XVII, 1. — [3] Luc. XIII, 32. — [4] Psal. CXVIII, 126. — [5] Eccle. III, 1. — [6] Jerem. VIII, 7. — [7] Isaï. I, 3.

est : « Tempore accepto exaudivi te, et in die salutis ad» juvi te[1]. » Hoc est tempus de quo Apostolus dixit : « Ecce » nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis[2]. »

VIII. Unde necesse fuit, quia etiam post Ægyptiorum supputationes, et Alexandrinæ Ecclesiæ definitiones, episcopi quoque Romanæ Ecclesiæ (139), per litteras plerique meam adhuc expectant sententiam, quid existimem scribere de die Paschæ. Nam licet futuri diei Paschæ inciderit quæstio; tamen etiam in reliquum quid tenendum videatur, aperimus; si qua quæstio talis incurrerit.

IX. Duo autem sunt observanda in solemnitate Paschæ, quarta decima luna, et primus mensis, qui dicitur novorum. Itaque ne a Veteri Testamento videamur discedere, ipsum de Paschæ celebrandæ die capitulum recenseamus. Monet Moyses populum, dicens custodiendum mensem novorum, eum primum esse mensem prædicans; ait enim: « Hic mensis vobis principium mensium, primus erit in » mensibus anni : et facies Pascha Domino Deo tuo quarta » decima die mensis primi[3]. »

X. « Lex nempe per Moysen data est : gratia autem et » veritas per Jesum Christum facta est[4]. » Ipse ergo qui Legem locutus est, postea veniens per Virginem novissimis temporibus plenitudinem Legis consummavit; quia venit non Legem solvere, sed implere[5]; et celebravit Pascha hebdomade, in qua fuit quarta decima luna quinta feria. Denique ipsa die, sicut superiora docent, Pascha cum Discipulis manducavit : sequenti autem die, hoc est, sexta feria, crucifixus est, luna quinta decima. Sabbato quoque magno illo sexta decima fuit : ac per hoc septima decima luna resurrexit a mortuis.

XI. Unde hæc lex Paschæ nobis servanda est, ut non

[1] Isaï. XLIX, 8. — [2] 2 Cor. VI. — [3] Exod. XII, 1. — [4] Joan. I, 17 — [5] Matth. V, 17.

quartam decimam observemus in die resurrectionis, sed in die magis passionis, aut certe aliis proximis superioribus diebus; quia resurrectionis celebritas die Dominica celebratur: Dominica autem jejunare non possumus; quia Manichæos etiam ob istius diei jejunia jure damnamus. Hoc est enim in resurrectionem Christi non credere, si legem quis jejunii die resurrectionis indicat; cum Lex dicat Pascha edendum cum amaritudine[1], hoc est, cum dolore, quod tanto sacrilegio hominum auctor salutis sit interemptus: die autem Dominica exultandum Propheta docet, dicens: « Hic est dies, quem fecit Dominus; exultemus et lætemur in eo[2]. »

XII. Ergo non solum passionis diem, sed etiam resurrectionis observari oportet a nobis; ut habeamus et amaritudinis et lætitiæ diem: illo jejunemus, isto reficiamur. Unde si inciderit, sicut futurum est proxime, quarta decima luna mensis primi die Dominica; quia neque Dominica jejunare debemus, neque tertia decima luna die sabbati incidente jejunium solvere, quod maxime die passionis est exhibendum: in alteram hebdomadam celebritas Paschæ est differenda. Siquidem sequitur quinta decima luna, qua passus est Christus, et erit secunda feria: tertia quoque feria erit sexta decima luna, qua Domini caro in sepulcro quievit; cum quarta etiam feria septima decima luna futura sit, qua Dominus resurrexit.

XIII. Cum igitur triduum illud sacrum in hebdomadam proxime incurrat ultimam, intra quod triduum et passus est, et quievit, et resurrexit, de quo triduo ait: « Solvite hoc templum, et in triduo excitabo illud[3]; quid nobis potest molestiam dubitationis afferre? Nam si ea res scrupulum movet, quia quarta decima luna non celebramus ipsum diem vel passionis, vel resurrectionis;

[1] Exod. XII, 8. — [2] Psal. CXVII, 24. — [3] Joan. II, 14.

ipse Dominus non quarta decima luna passus est, sed quinta decima, et septima decima resurrexit. Quod si movet, quia quartam decimam lunam transeuntes, quæ die Dominica incidit, hoc est, quarto decimo Kalendas Maii, sequenti Dominica instaurandam celebritatem suademus; auctoritas extat hujusmodi.

XIV. Nam temporibus paulo superioribus, cum incidisset quarta decima luna mensis primi in Dominicam diem, sequenti altera Dominica celebrata solemnitas est. Octogesimo autem et nono anno ex die imperii Diocletiani, cum quarta decima luna esset nono Kalendas Aprilis, nos celebravimus Pascha pridie Kalendas Aprilis. Alexandrini quoque et Ægyptii, ut ipsi scripserunt, cum incidisset quarta decima luna vigesimo et octavo die Phamenoth mensis, celebraverunt Pascha quinta die Pharmuthi mensis, quæ est pridie Kalendas Aprilis, ac sic convenere nobiscum. Rursus nonagesimo et tertio anno a die imperii Diocletiani, cum incidisset quarta decima luna in quartum decimum diem Pharmuthi mensis, quæ est quinto Idus Aprilis, quæ erat Dominica die, celebratum est Pascha Dominica Pharmuthi vigesimo et primo die, qui fuit secundum nos sexto decimo Kalendas Maii. Unde cum et ratio sit et exemplum, nihil super hoc movere nos debet.

XV. Nunc illud est, quod enodandum videtur, quia plerique putant secundo mense nos celebraturos Pascha, cum scriptum sit: « Custodi primum mensem novorum[1]; quod non potest incidere, ut præter mensem novorum Pascha celebrent, nisi qui quartam decimam lunam ita observant secundum litteram, ut non alio nisi ipso celebrent die. Denique futurum Judæi duodecimo, non primo mense celebraturi sunt Pascha, hoc est, decimo tertio Kalendas Aprilis, secundum nos: secundum Ægyptios autem vigesimo quarto die Phamenoth mensis, qui est

[1] Deut. XVI, 1.

non primus mensis, sed duodecimus; primus enim mensis apud Ægyptios dicitur Pharmuthi, et incipit sexto Kalendas Aprilis, et finitur septimo Kalendas Maii. Ergo secundum Ægyptios primo mense celebraturi sumus Dominicam Paschæ, hoc est, septimo Kalendas Maii, qui est dies trigesimus Pharmuthi mensis.

XVI. Nec absurdum arbitror, ut inde observandi mensis trahamus exemplum, ubi primum Pascha celebratum est. Unde et majores nostri in tractatu concilii Nicæni, eumdem enneadecaterideın, si quis diligenter intendat, statuendum putarunt, et ipsum mensem novorum recte custodierunt; quia in Ægypto hoc primo mense nova secantur frumenta: hic autem mensis et primus est secundum Ægyptiorum proventus, et primus secundum Legem, et octavus secundum consuetudinem nostram; indictio enim Septembri mense incipit. Octavo igitur mense Kalendæ Aprilis sunt: incipit autem mensis non secundum vulgarem usum, sed secundum consuetudinem peritorum ab æquinoctio, qui dies est duodecimo Kalendas Aprilis, et finitur undecimo Kalendas Maii. Inde maxime intra hos triginta et unum dies sæpe celebrati Paschæ dies.

XVII. Sed cum ante sexennium celebraverimus Paschæ Dominicam undecimo Kalendas Maii, hoc est, trigesimo die mensis, secundum nostram scilicet calculationem, moveri non debemus, si et proxime trigesimo die Pharmuthi mensis celebraturi sumus Paschæ Dominicam. Verum si quis mensem secundum inde existimat, quia post triduum completi mensis, qui compleri videtur undecimo Kalendas Maii, Paschæ Dominica erit; illud consideret, quia quarta decima luna, quæ quæritur, quarto decimo Kalendas Maii erit, hoc est, intra præscriptum mensis numerum. Lex autem diem passionis exigit intra primum mensem novorum debere celebrari.

XVIII. Satisfactum est igitur secundum plenitudinem lunæ, cui ad complendum mensem supersunt tres alii dies. Non ergo in alterum mensem recidit, quando intra eumdem mensem, qui primus est, Pascha celebrabitur. Ad litteram autem nos teneri non oportere, licet consuetudo celebrandi Pascha ipsa nos instruat; tamen et Apostolus docet, qui ait : « Pascha nostrum immolatus est » Christus[1]. » Sed et proposita lectio docet litteram non sequendam; sic enim habes : « Et facies Pascha Domino » Deo tuo quarto decimo die mensis primi. » Diem pro luna dicet; unde peritissimi quoque secundum Legem lunari cursu computant mensem : et ideo cum a pluribus Nonis lunæ cursus incipiat, hoc est, dies primus; vides Nonas Maii adhuc ad mensem primum novorum computari posse. Ergo et juxta Legis sententiam primus hic mensis est. Denique μήνων lunam vocant Græci, μήνας græce dicunt menses; et naturalis usus nationum exterarum lunam pro diebus appellat.

XIX. Alium autem diem passionis, alium resurrectionis celebrandum Veteris quoque Testamenti series ostendit; sic enim habes : « Agnus sine macula, mundus, » consummatus, anniculus, masculus erit vobis, ab ovibus » et hædis sumetis, et erit vobis in observatione usque in » quartam decimam mensis hujus, et occidetis illum tota » multitudo Synagogæ filiorum Israël ad vesperum, et su» ment de sanguine ejus, et ponent super duos postes, et » super limen ostii domus, in qua manducabunt eum inter » semetipsos : manducabunt carnem hanc noctu igni as» satam ; « et infra : » Et edetis illum cum sollicitudine; Pas» cha est enim Domini et pertransibo in terram Ægyptio» rum in nocte illa, et percutiam omne primitivum in » Ægypto ab homine usque ad pecus, et in omni terra

[1] 1 Cor. v, 7.

» Ægypti faciam vindictam, ego Dominus. Et erit vobis » sanguis in signo in domibus, in quibus eritis ibi; et vi» debo sanguinem, et protegam vos, et non erit in vobis » plaga exterminii. Et conteram terram Ægypti, et erit » dies hic vobis memorabilis et solemnis, et diem festum » agetis eum Domino in progenies vestras, legitimum sem» piternum, diem festum agetis illum[1]. »

XX. Advertimus et passionis diem descriptum in jejunio, quia ad vesperum occidendus est agnus; licet ultimum tempus pro vespere possimus accipere secundum Joannem, qui ait : « Pueri, novissima hora est[2]. » Sed et juxta mysterium vespere diei constat occisum, quando tenebræ statim factæ sunt : et jejunium deferendum eo die verum est, quia ita edetis illum cum sollicitudine; jejunantibus enim sollicitudo adhæret. Resurrectionis autem die exultatio refectionis est atque lætitiæ, quo die videtur exisse populus ex Ægypto, primitivis Ægyptiorum necatis. Quod posteriora evidentius docent, in quibus ait Scriptura, quia postquam fecerunt Judæi Pascha, sicut præcepit Moyses, « Factum est circa mediam noctem, et » Dominus percussit omne primitivum in terra Ægypti, » a primitivo Pharaonis. Et vocavit Pharao Moysen et » Aaron nocte, et dixit illis : Surgite et exite de populo » meo, et vos et filii vestri : ite et servite Domino Deo » vestro[3], » Et urgebant Ægyptii populum, festinantes quam celerrime expellere. Denique sic profecti sunt Israëlitæ, ut non occurreret sibi azyma fermentare, ejecerunt enim eos Ægyptii, et non potuerunt sustinere, quem apparatum sibi fecerant in viam.

XXI. Reseratum est igitur diem resurrectionis observandum post diem passionis, qui dies resurrectionis non quarta decima luna debet esse, sed postea, ut Vetus lo-

[1] Exod. XII, 5-18. — [2] 1 Joan. II, 18. — [3] Exod. XII, 29-31.

quitur Testamentum; quia dies resurrectionis is, cum egrediens populus de Ægypto, in mari et in nube baptizatus, ut Apostolus dicit, mortem vicit, panem spiritalem accipiens, et potum de petra hauriens spiritalem [1]: nec passionem Domini die Dominica posse celebrari; et si quarta decima luna in Dominicam inciderit, adjungendam hebdomadam alteram, sicut et septuagesimo sexto anno ex die imperii Diocletiani factum est. Nam tunc vigesimo octavo die Pharmuthi mensis, qui est nono Kalendas Maii, Dominicam Paschæ celebravimus sine ulla dubitatione majorum. Simul etiam lunæ cursus et ratio suffragatur, quoniam vigesima prima luna proximum Pascha celebrandum est; nam usque ad vigesimam primam lunam consuevit extendi.

XXII. Ergo cum tot veritatis indicia concurrant, juxta majorum exempla festum publicæ salutis læti exultantesque celebremus, postes nostros ubi est ostium verbi, quod sibi Apostolus optat aperiri, fide passionis Dominicæ colorantes [2]. De hoc ostio dicit etiam David : « Pone, Domine, » custodiam ori meo, et ostium circuitus labiis meis [3]; ut nihil aliud nisi sanguinem Christi loquamur, quo mortem vicimus, quo redempti sumus. Flagret in nobis odor Christi. Ipsum audiamus, in illum et mentis et corporis oculos dirigamus, opera ejus mirantes, beneficia prædicantes : super limen ostii nostri sacræ redemptionis confessio resplendeat. Sumamus ferventi spiritu sacramentum in azymis sinceritatis et veritatis, pia doctrina gloriam Patris et Filii, et Spiritus majestatem individuam concinentes.

[1] 1 Cor. x, 2, et seqq. — [2] Coloss. iv, 3. — [3] Psal. cxl, 3.

EPISTOLA XXIV [1].

Exposito cur legationis suæ rationem reddat, quomodo in consistorium ingredi coactus, Maximi osculum recusaverit; et accusationes quibus hic ab eo se deceptum, et a Bautone immissos imperio barbaros criminabatur, in ipsum retorserit, narrat. Tum ubi retulit, qua libertate Valentiniani clementiam ejus crudelitati opposuerit, utque Gratiani corpus redderetur, institerit, nec non post exprobratam tyranno Vallionis cædem fuerit ejectus, suam non tam de periculo suo, quam de Hygini exilio sollicitudinem subdit.

Ambrosius Valentiniano imperatori.

I. Etsi superioris legationis meæ fides ita approbata sit tibi, ut ratio ejus a me non quæratur; satis enim claruit eo ipso quod aliquot dies retentus sum intra Gallias, me volentia Maximo non recepisse, neque iis astipulatum, quæ ad voluntatem ejus magis, quam ad pacem propenderent: denique non commisisses secundam legationem, nisi primam probasses. Sed quia regredienti mihi decernendi secum imposuit necessitatem, ideo hac epistola expositionem legationis meæ insinuandam putavi; ne cujusquam sermo veris prius vana intexeret, quam reditus meus integra, et sinceræ veritatis expressa signaculo manifestaret.

II. Cum pervenissem Treviros, postridie processi ad palatium. Egressus est ad me vir Gallicanus, præpositus

[1] Scripta ann. 386.

cubiculi, eunuchus regius. Poposci adeundi copiam; quæsivit num rescriptum haberem clementiæ tuæ. Respondi habere. Retulit non posse me, nisi in consistorio videri. Dixi non esse hunc morem sacerdotalem, certe esse aliqua de quibus serio deberem cum suo principe confabulari. Quid plura? Consuluit eum, sed eadem referenda credidit; ut liqueret etiam priora ex illius arbitrio deprompta. Dixi tamen alienum, id quidem a nostro munere, sed me recepto officio non defuturum; gratam mihi esse humilitatem in tuo præsertim, et quod verum est, fraternæ pietatis negotio.

III. Ubi sedit in consistorio, ingressus sum, assurrexit ut osculum daret. Ego inter consistorianos steti. Hortari cœperunt alii, ut ascenderem: vocare ille. Respondi ego: Quid oscularis eum, quem non agnoveris? Si enim me agnovisses, non hoc loco videres. Commotus es, inquit, episcope. Non, inquam, injuria sed verecundia, quod alieno consisto loco. Et prima, inquit, legatione ingressus es consistorium. Nec illud, inquam, mei erroris fuit: vocantis non ingredientis vitium est. Cur, inquit, ingressus es? Quia, inquam, tunc ut inferiori pacem petebam, nunc ut æquali. Cujus, inquit, beneficio æquali? Respondi: Omnipotentis Dei, qui Valentiniano regnum, quod dederat, reservavit.

IV. Ad postremum erupit, dicens: Quoniam me lusistis tu et ille Bauto (140), qui sibi regnum sub specie pueri vindicare voluit, qui etiam barbaros mihi immisit: quasi ego non habeam, quos possim adducere; cum mihi tot millia barbarorum militent, et annonas a me accipiant. Quod si ego temporis quando venisti, non fuissem retentus, quis mihi obstitisset et virtuti meæ.

V. Ad ego leniter: Non opus est, inquam, ut commovearis, cum causa nulla sit commotionis: sed patienter audias, quæ referantur istis. Propterea et ego veni, quia

prima legatione, dum mihi credis, per me deceptum te esse asserebas. Gloriosum mihi est et hoc pro salute pupilli imperatoris. Quos enim episcopi magis, quam pupillos debemus tueri? Scriptum est enim: « Judicate pupillo, » et justificate viduam, et eripite injuriam accipientem[1]; » et alibi: « Judices viduarum, et patres orphanorum[2]. »

VI. Tamen non exprobabo beneficium meum Valentiniano. Ut verum eloquar, ubi ego tuis legionibus obstiti, quominus influeres in Italiam? Quibus rupibus? qua acie? quibus numeris? An vero corpore meo clausi tibi Alpes? Utinam hoc meum esset! objectionem non timerem, non vererer criminationes tuas. Quibus promissis lusi te, ut paci acquiesceres? Nonne intra Gallias juxta urbem Moguntiacum comes Victor occurrit mihi, quem direxisti ut pacem rogaret. In quo ergo te fefellit Valentinianus, qui prius pacem a te rogatus est, quam postularet? In quo te fefellit Bauto, qui devotionem imperatori exhibuit suo? An quia principem suum non prodidit?

VII. In quo ego te circumscripsi? Qui ubi primum veni, cum diceres quod Valentinianus ad te quasi filius ad patrem venire deberet; responderim non esse æquum, ut aspero hyemis tempore puer cum matre vidua penetraret Alpes: sine matre autem tanto itineri dubiis rebus committeretur? De pace nobis legationem commissam, non de adventu ejus promissionem: spondere nos id non potuisse certum est, quod mandatum non erat: me certe nihil spopondisse, adeo ut diceres: Expectemus quid Victor responsi referat. Illum autem liquet, me retento, pervenisse Mediolanum; negatumque ei, quod postulabat. De pace tantum conspirare studia, non de adventu imperatoris, quem moveri non oporteret. Præsens eram, ubi Victor rediit. Quomodo ergo revocavi Valentinianum?

[1] Isaï. I, 17. — [2] Psal. LXVII, 6.

Legati iterum missi ad Gallias, qui ejus adventum negarent, apud Valentiam Gallorum me repererunt : milites utriusque partis, qui custodirent juga montium, offendi revertens. Quos ego tuos revocavi excercitus? quas de Italia reflexi aquilas? quos immisit barbaros Bauto comes?

VIII. Et quid mirum si hoc Bauto fecisset, Transrhenanus genere; cum tu miniteris imperio Romano barbarorum auxilia, et turmas translimitanas, quibus commeatus provincialium tributa solvebant? Vide autem quid intersit inter tuas minitationes, et Valentiniani augusti pueri mansuetudinem. Tu flagitabas quod barbarorum stipatus agminibus Italiæ te infunderes : Valentinianus Hunnos atque Alanos appropinquantes Galliæ per Alemanniæ terras reflexit. Quid habet invidiæ, si Bauto barbaros cum barbaris fecit decernere? Quoniam dum tu militem Romanum occupas, dum is adversum se utrinque prætendit, in medio Romani imperii sinu Juthungi populabantur Rhetias; et ideo adversus Juthungum Hunnus accitus est. Idem tamen quia de finitimo proterebat Alemanniam, et jam de vicinia mali urgebat Gallias; coactus est triumphos suos deserere, ne tu timeres. Confer utriusque factum. Tu fecisti insursari Rhetias, Valentinianus suo tibi auro pacem redemit.

IX. Aspice illum quoque, qui tibi ad dexteram assistit, quem Valentinianus, cum posset suum dolorem ulcisci, honoratum ad te redire fecit. Tenebat eum in suis terris, atque in ipso nuntio necis fraternæ frenavit impetus : nec tibi vicem etsi non parilis dignitatis, ejusdem tamen necessitudinis retulit. Confer ergo, te judice, utriusque factum. Ille tibi fratrem tuum viventem remisit, tu illi vel mortuum redde. Quid illi reliquias germani abnegas, qui tibi adversum se auxilia non negavit?

X. Sed vereris ne exuviarum reditu renovetur militi-

bus dolor; hoc enim allegas. Quem viventem deseruerunt, eum defendent peremptum? Quid eum mortuum times? quem occidisti, cum potes servare? Hostem, inquis, meum peremi. Non ille tuus hostis, sed tu illius. Ille jam non sentit defensionem, tu causam considera. Si quis adversum te hodie imperium in his partibus usurpandum putet, quæro utrum te hostem illius dicas, an illum tibi? Nisi fallor, usurpator bellum infert, imperator jus suum tuetur. Ergo quem non debueras occidere, ejus reliquias negas? Habeat Valentinianus imperator vel fratris exuvias pacis tuæ obsides. Et quomodo allegabas quod eum non mandaveris occidi, quem prohibes sepeliri? Poterit igitur credi quod ei non invideris vitam, cui etiam sepulturam invides?

XI. Sed ad me revertar. Audio te queri quod se ad Theodosium imperatorem potius contulerint, qui sunt cum Valentiniano imperatore. Quid igitur futurum sperabas, cum tu refugientes eos ad pœnam posceres, captos necares: Theodosius autem muneribus ditaret, donaret honoribus? Quos, inquit, occidi? Respondi ei: Vallionem. At quem virum? qualem bellatorem? Hæccine fuit justa causa exitii, quod imperatori suo fidem servavit? Non ego, inquit, eum jussi occidi. Respondi: Hoc audivimus, quod occidi jussus sit. Sed, inquit, si ipse sibi vim non intulisset, jusseram eum deduci Cabillonum, et ibi vivum exuri. Respondi: Ergo propterea et illud creditum est, quod eum occideris. Quis autem sibi parcendum putaret, cum occisus sit bellator strenuus, miles fidelis, comes utilis? Ita tum discessi, ut se tractaturum diceret.

XII. Postea cum videret me abstinere ab episcopis (141), qui communicabant ei, vel qui aliquos, devios licet a fide, ad necem petebant; commotus eis jussit me sine mora regredi. Ego vero libenter, etsi me plerique insidias evasurum non crederent, ingressus sum iter, hoc solo

dolore percitus, quod Hyginum episcopum senem in exilium duci comperi, cui nihil jam nisi extremus superesset spiritus. Cum de eo convenirem comites ejus, ne sine veste, sine plumario (142) paterentur extrudi senem, extrusus ipse sum.

XIII. Hæc est expositio legationis meæ. Vale, Imperator; et esto tutior adversus hominem pacis involucro bellum tegentem.

EPISTOLA XXV[1].

Studio num sibi in reos sententiam ferre liceret, consulenti respondet ipsi quidem usum gladii esse permissum, ut tamen utatur clementia, expedire. Quam in rem Christi adulteram mulierem absolventis exemplum promit; et cur communio judicibus capitalibus neganda non sit, explicat.

Ambrosius Studio.

I. Recognosco puræ affectum mentis, et fidei studium, et Domini nostri Jesu Christi timorem. De quo etiam ego vererer responsum referre: constrictus altero, quod est commissum vobis propter custodiam legum; altero autem propter misericordiam et gratiam, nisi de hoc Apostolicam haberes auctoritatem: « Quia non sine causa » gladium portat, qui judicat[2]; » Dei enim vindex est in eos, qui male agunt.

II. Quod tamen etsi cognitum tibi foret, non otiose sciscitandum putasti. Nam sunt, extra Ecclesiam tamen,

[1] Scripta post ann. 385. et ante ann. 387. — [2] Rom. xiii, 4.

qui eos in communionem non vocent sacramentorum cœlestium, qui in aliquos capitalem sententiam ferendam æstimaverunt. Plerique etiam sponte se abstinent : et laudantur quidem, nec ipsi eos possumus non prædicare : qui auctoritatem Apostoli eatenus observamus, ut iis communionem non audeamus negare.

III. Vides igitur quid auctoritas tribuat, quid suadeat misericordia. Excusationem habebis, si feceris; laudem, si non feceris. Sed si non potueris facere, nec tamen nocentes atterere squallore carceris, sed absolvere, plus quasi sacerdos probabo. Potest enim fieri ut causa cognita, recipiatur ad sententiam reus, qui postea aut indulgentiam sibi petat, aut certe sine gravi severitate, quod quidam ait, habitet in carcere. Scio tamen plerosque gentilium gloriari solitos, quod incruentam de administratione provinciali securim revexerint. Si hoc gentiles, quid Christiani facere debent?

IV. Ad omnia tamen accipe responsum Salvatoris. Nam cum adulteram reperissent Judæi[1], obtulerunt eam Salvatori, captantes ut si absolveret eam, videretur Legem solvere, qui dixerat : « Non veni Legem solvere, sed adimplere[2] : » si damnaret, videretur adversus finem venisse propositi sui. Hoc igitur prævidens Dominus Jesus, inclinato capite, scribebat in terra. Quid scribebat, nisi illud propheticum : « Terra, terra, scribe hos viros abdicatos[3]; » quod de Jechonia descriptum est in Hieremia propheta?

V. Cum Judæi interpellant, in terra scribuntur nomina Judæorum : cum adeunt Christiani, non scribuntur in terra fidelium nomina, sed in cœlo. In terra autem scribuntur abdicati a patre proprio, qui patrem tentant, et contumelias irrogant auctori salutis. Cum interpellant Judæi, inclinat caput Jesus; et quia non habet ubi recli-

[1] Joan. VIII, 3, et seqq. — [2] Matth. V, 17. — [3] Jerem. XXII, 29.

net caput suum, iterum erigit, quasi dicturus sententiam, et ait : « Qui sine peccato est, prior lapidet eam[1]. » Et iterum inclinato capite, scribebat in terra.

VI. Audientes illi exire cœperunt singuli, incipientes a senioribus : vel quod ipsi plura haberent crimina[2], qui diu vixerant : vel quia priores vim intellexerunt sententiæ, quasi prudentiores; et cœperunt sua magis peccata deflere, qui alieni criminis venerant accusatores.

VII. Recedentibus ergo illis, remansit solus Jesus, et elevans caput ad mulierem, ait : « Ubi sunt, qui te accu»sabant? Nemo te lapidavit? Et illa respondit : Nemo. » Dicit ei Jesus : Nec ego te damnabo. Vade, et vide amodo » ne pecces[3]. » Non damnat, quasi redemptio : corrigit, quasi vita : quasi fons, abluit. Et quia quando se inclinat Jesus, ideo inclinat, ut jacentes elevet; ideo ait remissio peccatorum : « Nec ego te damnabo. »

VIII. Habes quod sequaris; potest enim fieri, ut ille criminosus possit habere spem correctionis : si sine baptismo est, ut possit accipere remissionem : si baptisatus, ut pœnitentiam gerat, et corpus suum pro Christo offerat. Quantæ sunt ad salutem viæ!

X. Et ideo majores maluerunt indulgentiores esse circa judices; ut dum gladius eorum timetur, reprimeretur scelerum furor, et non incitaretur : quod si negaretur communio, videretur criminosorum vindicata pœna. Maluerunt igitur priores nostri, ut in voluntate magis abstinentis, quam in necessitate sit legis. Vale, et nos dilige; quia nos quoque te diligimus.

[1] Matth. VIII, 20. — Joan. VIII, 7. — [3] Ibid. 10, 11.

EPISTOLA XXVI.

Argumento superioris epistolæ repetito, ad Judæos adulteram Christo sistentes redit, quibus episcopos reorum mortem prosequentes comparat. Hinc locum ubi oblata fuit mulier, exponens, de remissione peccatorum multa disputat. Postremo singulas ejusdem historiæ partes ex Evangelio, recenset, atque enucleat.

Ambrosius Irenæo.

I. Etsi jam superiore epistola hanc, quam proposuisti, quæstiunculam absolverim; tamen aliquid plenius requirenti tibi, ut filio afferre atque exculpere non supersederim.

II. Ac semper quidem decantata quæstio, et celebris absolutio fuit mulieris ejus, quæ in libro Evangelii, quod secundum Joannem scribitur[1], adulterii rea oblata est Christo. Id enim Judæorum commentata est tergiversatio; ut si contra Legem absolveretur, contra Legem prolata Domini Jesu sententia teneretur : si autem damnata esset ex Lege, vacare Christi videretur gratia.

III. Sed vehementior facta est, posteaquam episcopi reos criminum gravissimorum in publicis judiciis accusare, alii et urgere usque ad gladium, supremamque mortem, alii accusationes hujusmodi, et cruentos sacerdotum triumphos probare cœperunt. Quid enim aliud isti dicunt, quam dicebant Judæi reos criminum legibus esse publicis puniendos; et ideo accusari eos etiam a sacer-

[1] Joan. VIII, 11.

dotibus in publicis judiciis oportuisse, quos asserunt secundum leges oportuisse puniri? Eadem causa est, sed numerus minor, hoc est, non dispar judicii quæstio, sed pœnæ dispar invidia. Unam Christus puniri ex Lege non passus est, isti minorem numerum asserunt esse punitum.

IV. At quo loci hoc judicat Christus? Nam plerumque secundum qualitates locorum in quibus docebat famulos suos, disputationes suas formare dignatus est; ut in porticu Salomonis, hoc est, sapientis, deambulans loquebatur : « Ego et Pater unum sumus[1] ; » ut in templo Dei dicebat : « Mea doctrina non est mea, sed ejus qui me » misit[2]. » Hoc quoque judicium in templo positus exercet, sicut scriptum est in posterioribus; sic enim habes : « Hæc verba locutus est Jesus in gazophilacio, docens in » templo; et nemo apprehendit eum[3]. Quid est gazophilacium? Collatio fidelium, sumptus pauperum, requies egenorum, juxta quod se lens Christus, ut habes secundum Lucam, duo æra mulieris viduæ divitum muneribus censuit præferenda[4], divino videlicet testimonio præferens opimæ præmiis largitatis sedulæ liberalitatis affectum.

V. Qui tale habebat judicium, videamus quid ipse juxta gazophylacium positus conferebat; non enim otiose viduam prætulit duo æra mittentem. Pretiosa ista paupertas est fidei opulenta mysterio. Ista sunt duo æra quæ Samaritanus ille evangelicus ad ejus curanda vulnera, qui incidit in latrones[5], stabulario dereliquit. Ergo et ista specie vidua, in typo Ecclesiæ, hoc gazophylacio sacro conferendum putavit, quo pauperum sanarentur vulnera, peregrinorum jejunia sedarentur.

VI. Unde et nunc quid Christus conferat, spiritaliter te oportet expendere; dividebat enim populis argentum

[1] Joan. x, 30. — [2] Id. vii, 16. — [3] Id. viii, 20. — [4] Luc. xxi, 2. — [5] Luc. x, 35.

igne examinatum[1] eloquiorum cœlestium, et imaginis regiæ pecuniam populorum annumerabat affectibus. Nemo plus misit, quam qui totum donavit. Satiabat esurientes, replebat inopes, illuminabat cæcos, redimebat captivos, paralyticos erigebat, mortuos resuscitabat, et quod est amplius, conferebat absolutiones reorum, peccata donabat. Hæc sunt duo æra, quæ misit Ecclesia, posteaquam accepit a Christo. Quid enim sunt duo æra, nisi pretium Novi et Veteris Testamenti? Pretium Scripturæ fides nostra est; nam quod legitur, pro intelligentis æstimatur arbitrio. Remissio igitur peccatorum utriusque pretium Testamenti est, quæ per agnum in typo annuntiata est, in veritate completa per Christum.

VII. Ideo habes neque septem dierum purgationem sine trium dierum esse purgatione[2]. Septem dierum purgatio secundum Legem[3], quæ in specie præsentis sabbati spiritale sabbatum annuntiavit : trium dierum purgatio secundum gratiam, quæ Evangelii testificatione signatur; quia tertio die Dominus resurrexit[4]. Ubi pœna præscribitur, debet esse pœnitentia peccatorum : ubi remissio donatur, gratia est. Præcedit pœnitentia, sequitur gratia. Neque pœnitentia ergo sine gratia, neque gratia sine pœnitentia; debet enim pœnitentia prius damnare peccatum, ut gratia possit abolere. Ideo typum Legis accipiens Joannes baptizavit in pœnitentiam, Christus ad gratiam[5].

VIII. Septimus ergo dies Legis mysterium signat, octavus resurrectionis, sicut habes in Ecclesiaste : « Da » partem illis septem, et illis octo[6]. Nam et in Propheta Osee legisti dictum ad eum : « Conduc tibi fornicariam » quindecim denariis[7]; » eo quod gemino ære Veteris et Novi Testamenti, hoc est, integro fidei pretio, mulier illa

[1] Psal. XI, 6. — [2] Exod. XII, 3. — [3] Levit. XII, 2. — [4] Luc. XXIV, 7. — [5] Matth. III, 11. — [6] Eccle. XI, 2. — [7] Osee. III, 1.

vago quodam et meretricio gentium convenarum comitatu fulta conducitur.

IX. « Et conduxi, inquit, eam gomor hordei, et semi- »gomor, et nevel vini[1]. » Per hordeum significat quia imperfectos vocaret ad fidem, ut perfectos redderet : per gomor intelligitur plena mensura, per semigomor semiplena mensura. Plena mensura in Evangelio est, semiplena in Lege, cujus plenitudo Novum est Testamentum. Siquidem ipse Dominus ait : « Non veni Legem solvere, sed »implere[2]. »

X. Nec otiose quindecim anabathmorum Psalmos Davidicos legimus, et quindecim gradibus ascendisse solem, cum Ezechias justus rex vitæ hujus acciperet commeatum[3]. Significabatur enim esse venturus Sol justitiæ[4], qui gradus quindecim Veteris et Novi Testamenti illuminaturus esset præsentiæ suæ lumine, quibus nostra fides ad vitam ascendit æternam. Unde et hoc quod hodie in Apostolo lectum est[5], mysticum reor; eo quod quindecim diebus apud Petrum manserit : videtur enim mihi quod Apostolis sanctis Scripturæ divinæ interpretationem sermone secum vario conferentibus pleni luminis refulserit claritudo, ignorantiæ umbra decesserit. Sed jam veniamus ad mulieris hujus adulteræ absolutionem.

XI. Oblata erat a Scribis et Pharisæis Domino Jesu adulterii rea, et hac oblata fraude, ut si eam absolveret, Legem solvere videretur[6] : sin vero damnaret, propositum sui mutaret adventus; quia peccata omnium remissurus advenit. Denique supra ait : « Ego non judico »quemquam[7]. » Offerentes ergo eam, dixerunt : « Hanc »mulierem invenimus publice mœchantem. Scriptum est

[1] Osee. III, 2. — [2] Matth. V, 17. — [3] Isaï. XXXVIII, 8. — [4] Malac. IV, 2. — [5] Galat. I, 18. — [6] Joan. VIII, 3, et seqq. — [7] Id. VIII, 15.

» enim in lege Moysis omnem mœcham lapidari[1]. Tu vero » quid dicis de ea? »

XII. Quæ cum dicerent, Jesus inclinato capite, digito scribebat in terra. Et cum expectarent, ut audirent eum, erigens caput dixit : « Qui sine peccato est, prior lapidet » eam. » Quid tam divinum, quam ista sententia; ut is peccata puniat, qui exors ipse peccati sit? Quomodo enim feras alieni ultorem, et proprii criminis defensorem? Nonne se magis ipse condemnat, qui in alio damnat, quod ipse committit.

XIII. Hoc autem dixit, et scribebat in terra. Quid? Utique dicens : « Festucam, quæ in oculo est fratris tui, » vides : trabem autem, quæ in oculo tuo est, non vides[2]. » Libido enim velut festuca est, cito accenditur, propere consumitur : sacrilegium perfidiæ, quo Judæi negabant propriæ salutis auctorem, sceleris magnitudinem personabat.

XIV. Scribebat autem in terra digito, quo Legem scripserat[3]. Peccatores in terra scribuntur[4], justi in cœlo, sicut habes dictum ad Discipulos : « Gaudete quia nomina » vestra scripta sunt in cœlis[5]. » Secundo autem scripsit, ut gemino Testamento Judæos scias esse damnatos.

XV. Audientes autem hoc verbum, exierunt foras unus post unum, incipientes a senioribus, et sedebant cogitantes de se[6]. Et remansit solus Jesus, et mulier in medio stans. Bene ait quod exierunt foras, qui nolebant esse cum Christo. Foris littera est, intus mysteria. Sequebantur enim divinarum lectionum quædam velut arborum folia, non fructum; qui vivebant in umbra Legis, et Solem justitiæ videre non poterant.

XVI. Denique discedentibus illis, remansit solus Jesus, et mulier in medio stans. Donaturus peccatum, solus re-

[1] Levit. xx, 10. — [2] Matth. vii, 3. — [3] Exod. xxxi, 18. — [4] Jerem. xvii, 13. — [5] Luc. x, 20. — [6] Joan. viii, 6.

manet Jesus, sicut ipse ait : « Ecce venit hora, et jam » venit, ut dispergamini unusquisque in sua, et me solum » relinquatis[1]; » non enim legatus, neque nuntius, sed ipse Dominus salvum fecit populum suum[2]. Solus remanet; quia non potest hoc cuiquam hominum cum Christo esse commune, ut peccata condonet. Solius hoc munus est Christi, qui tulit peccatum mundi[3]. Meruit et mulier absolvi, quæ recedentibus Judæis, remansit sola cum Jesu.

XVII. Elevans autem caput Jesus dixit mulieri : « Ubi sunt, qui te accusabant? Nemo te lapidavit? Et illa res» pondit : Nemo, Domine. Et ait ad illam Jesus : Nec ego » te damnabo; vade, et amodo vide ne pecces[4]. » Vide, lector, divina mysteria, et clementiam Christi. Cum accusatur mulier, caput Christus inclinat : elevat autem, ubi deficit accusator; ita nullum damnari vult, absolvi omnes.

XVIII. Breviter autem omnes hæreticorum interimit quæstiones, dicendo : « Nemo te lapidavit? » qui dicunt Christum diem nescire judicii, vel qui ait : « Sedere » autem ad dextram meam vel ad sinistram, non est meum » dare vobis[5]; » ecce et hic ait : « Nemo te lapidavit? » Quomodo utique interrogat, quod videbat? Sed interrogat nobis, ut cognosceremus non esse lapidatam. Est etiam humani affectus hæc consuetudo, ut interrogemus sæpissime, quod videmus. Et ideo mulier respondit : « Nemo, » Domine; » hoc est dicere : Quis potest lapidare, quam ipse non damnas? Quis potest alium sub tali sententiæ conditione punire?

XIX. Cui respondit Dominus : « Nec ego te damnabo. Adverte quomodo propriam sententiam temperavit; ut Judæi de absolutione mulieris calumniari nihil possent, sed in se magis calumniam retorquerent, si queri vellent :

[1] Joan XVI, 32. — [2] Isaï. LXIII, 8. — [3] Joan. I, 29. — [4] Id. VIII, 10, 11. — [5] Matth. XX, 23.

dimittitur enim mulier, non absolvitur; quia deerat accusator, non quia innocentia probabatur. Quid ergo quererentur, qui priores a persecutione criminis, et ab executione supplicii destiterunt?

XX. Addidit autem deviæ: « Vade, et amodo vide ne » pecces. » Emendavit ream, non crimen absolvit. Etenim severiore sententia culpa damnatur, si unusquisque crimen suum oderit, et in se incipiat condemnare delictum. Etenim cum reus occiditur, persona magis, quam culpa punitur: ubi vero culpa deponitur, absolutio personæ est pœna peccati. Quid est ergo: « Vade, et amodo vide ne » pecces? » hoc est: Ex quo te Christus redemit, corrigat gratia, quam pœna non emendaret, sed plecteret. Vale, fili, et nos dilige, ut filius; quia nos te, ut parentes diligimus.

EPISTOLA XXVII.[1]

Ægyptiorum abominationes Irenæum docet pecora esse: hinc intelligi pietatem atque virtutem improbis displicere; ac proinde viros bonos contrariis instare studiis oportere. Hoc illustratur exemplo uxorum Jacob ad fugiendum patrem sequendumque conjugem consensum præbentium: qua in allegoria quidnam præstare conveniat accedentes ad Ecclesiam declaratur.

Ambrosius Irenæo (143) salutem.

I. Moveri te significasti mihi, eo quod legeris : « Abominanda apud Ægyptios immolemus Deo[2]. » Sed habuisti quo istud solveres; quia in Genesi scriptum est quod Ægyptii pastorem pecorum abominabantur[3], non utique propter hominem, sed propter pecora. Illi enim aratro terram invertebant : Abraham autem, et Jacob, et postea Moyses et David pastores fuerunt, regalem quamdam in hoc munere disciplinam induentes.

II. Oderant ergo Ægyptii immolata sacrificia, id est, perfecta studia virtutum, et plena disciplinæ. Quod ergo vitiosi oderunt, hoc apud bonos sincerum ac pium est. Opus virtutis detestatur luxuriosus, helluo refugit. Ægyptium itaque corpus, quod illecebras diligit, aversatur animæ virtutes, abominatur imperium, refugit virtutum disciplinas, et omnia opera, quæ hujusmodi sunt.

[1] Scripta circa ann. 387. — [2] Exod. VIII, 26. — [3] Gen. XLVI, 34.

III. Quæ ergo Ægyptius refugit, Ægyptius ille et non homo, hæc tu amplectere, qui habes humanitatis scientiam. Illa autem declina, quæ illi sequuntur atque eligunt; quoniam duo sibi istà congruere non possunt, prudentia et insipientia. Itaque sicut iis quæ in quodam censu imprudentiæ atque intemperantiæ sunt, abdicat se prudentia, abdicat continentia : ita eorum exors omnis insipiens est atque incontinens, quæ in bonis atque in hæreditate sapientis viri sunt et continentis.

IV. Denique sanctæ illæ tali conjugio Lia et Rachel[1], una laboriosa, altera aspiratio fortis, refugientes non generis necessitudinem, sed morum discrepantiam; cum viri exerciti Jacob sermone edoctæ essent, quod vellet discedere, ut Laban et filiorum ejus invidiam declinaret atque ignaviam, responderunt : « Numquid est nobis portio aut hæreditas in domo patris nostri? Nonne sicut alienæ æstimamur ei? Vendidit enim nos, et devoravit pretium nostrum[2]. » Ecce primum, quia ignavus et invidus laboriosam et disciplinæ tenacem alienat a se ac defugit, seseque cupit separare; quoniam eas oneri esse cernit sibi, putat se lucrum fecisse, quod alienavit eas, et hoc esse suum pretium judicat, eumque fructum voluptatis suæ.

V. Nunc audiamus quomodo quæ habet virtus, non habeat ignavia; aiunt enim : « Omnes divitiæ et gloria, quam tulit Deus patri nostro, nobis erit, et filiis nostris[3]. » Merito, Deo arbitro, dicunt esse sublata, quia ipse est auctor bonorum, cujus gratia ignavi exuuntur; quia decorem hæreditatis divinæ capere improbi atque infirmi non queunt: succedit autem intentus, et spiritum in se fortis habens. Quis autem fortis nisi solus Deus, qui omnia coërcet et regit?

[1] Gen. XXIX, 28. — [2] Id. XXXI, 14, 15. — [3] Ibid. 16.

VI. His ergo debetur hæreditas Dei. Unde et Esaïas dicit: « Est hæreditas credentibus in Domino[1]. » Et pulchre ait: « Est hæreditas; » ipsa enim sola hæreditas est, alia non est. Neque enim cæcus thesaurus hæreditas est, neque caduca omnia hæreditatis habent commodum : sola est illa hæreditas, in quibus est portio Deus. Unde sanctus Domini dicit : « Portio mea Dominus; » et alibi : « Hæres factus » sum testimoniorum tuorum[2]. » Vides quæ possideat justus, mandata Dei oracula ejus, præcepta ejus. In his dives est, in his pascitur, in his delectatur, quasi in omnibus divitiis.

VII. Hæc ergo possidentes Lia et Rachel, opes patrias, non requirebant, in quibus erat pecunia adultera, irrationabilis species, et spiritalis expers vigoris. Denique quasi divites et liberæ non eum divitem, sed egentem arbitrabantur. Omnis enim bonarum et liberalium consors disciplinarum neminem insipientium divitem putat, sed inopem atque egenum, abjectum quoque; etsi regalibus divitiis affluat, et superbus auro suam jactet potentiam.

VIII. Fugienda est igitur talium societas, etiamsi qua generis copulentur necessitudine : Noxiæ sunt enim conversationes cum insipientibus, et inficiunt sobriam mentem ac decolorant; quia sicut adhærens sancto sanctus eris, ita cum perverso perversus eris[3]. Frequenter enim accidit, ut quis contra propositum suum intemperantem audiens, cum velit ipse continentiæ disciplinam tenere, fuco insipientiæ coloretur, meritoque contrariæ sibi sunt et repugnantes disciplina atque insolentia.

IX. Unde cum vir exercitatus earum sententiam quæreret, vocem emittunt probatæ jam diuturno exercitio virtutis : « Numquid est nobis portio aut hæreditas in domo

[1] Isaï. LIV, 17. — [2] Psal. CLXXXVIII, 57, et III. — [3] Id. XVII, 26, 27.

» patris nostri[1]? » id est, consulis nos utrum velimus ab eo recedere? Quasi vero non cognoveris quod nullam habeamus cupiditatem ejus societatis, neque nos dulcis pluribus sæcularium divitiarum cupiditas teneat, aut luxuriæ lætitia? Hæc sunt quæ nos misera, ac nobis aliena duximus : hæc sunt quæ plena inopiæ atque egestatis arbitramur.

X. Adjiciunt etiam causam secessionis, quia veram gloriam, et boni thesauri copias amisit Laban, in quibus nascimur. Vigor datus est mentis, et bona moneta imaginis Dei et similitudinis; quia spiritalis moneta. Amisit, quia splendida magis sæculi elegit, quam vera et utilia vitæ suæ : quorum decor expertem divinorum bonorum præterit; quoniam ille quæ putat pulchra, in iis se fallit ipsum et decipit. Unde audi ejus verba, et judica.

XI. Secutus sanctum Jacob et filias suas; ne forte apud eas suorum vitiorum reperiret aliquid, et revocandi ad se haberet auctoritatem, coarguens justum, cum ratione esset redargutus, et nihil respondere ac referre posset, quo eum deberet tenere : « Si annuntiasses, inquit, mihi, » emisissem te[2]. » In quo prodidit quid justus fugerit, ne eum prosequeretur, ne deduceret, ne tali comitatu stipatus procederet. Primum quod multorum dominorum mancipio se subjicere non debuit; ut ab eo tanquam servulus dimitteretur. Deinde quia vir exercitio intentus et quærens veram viam ad virtutem persequi, non hominem deductorem, sed oracula quæsivit cœlestia. Quæ me, inquit, hinc præceperunt abire, et nunc comitantur viantem.

XII. Sed quomodo me dimisisses? An cum lætitia tua, quæ plena est mœstitudinis, cum tympanis scilicet atque organis immoderata modulantibus, et sonis tibiarum suavibus insuavia resultantibus, sonis dissonis, crepitibus discrepantibus, vocibus mutis, cymbalis animam ferientibus?

[1] Gen. xxxi, 14. — [2] Ibid. 27.

His me delectari posse credidisti? his revocari? Hæc sunt quæ ego fugi: nec vereor verborum tuorum invidiam. Fugi, ne me talia sequerentur, ne quid de tuis accipiens abirem.

XIII. Non enim talibus deductoribus ad Ecclesiam Christi pervenitur, ad quam tendebat Jacob; ut eo deduceret populorum copias, inveheret nationum divitias, posteritatem infunderet, fugiens umbras inanium rerum, præferens insensibilibus simulacris virtutum spirantem decorem, plausibilibus præponens seria. Vides enim quemadmodum convivia gentiles adornant, festa annuntient: sed ea piis mentibus infestiora sunt; quia iis plerique decipiuntur, dulcibus capiuntur epulis, capiuntur saltantium choris: dum jejunia nostra fugiunt, dum ea sibi aspera putant, dum corpori noxia et molesta arbitrantur.

XIV. An opinatus es quia aurum tuum desiderarem? Sed non habes aurum igne examinatum, quo justi probantur[1]. An quia argentum cuperem? Sed non habes argentum, qui non habes splendorem alloquii cœlestis. Sed fortasse speravi quod adjiceres mihi ad obsequium servulos tuos? Ego vero liberos quæro, fugio servos peccati. Sed forte comites itineris, et duces viarum necessarii fuerunt? Utinam sequi possent! ego illis monstrarem Domini vias. Sed qui Deum nescitis, vias ejus quomodo novistis? Vias ejus ingrediuntur electi Domino: non quicumque intrant eas, sed tamen nemo excluditur.

XV. Sequatur qui paratus est, ingrediatur viam, quæ ducit ad Mesopotamiam; ut qui eam petit, per aquas transeat, aquas Tigris atque Euphratæ, fortitudinis atque justitiæ, per lacrymas pœnitentiæ, baptismum gratiæ. In ea est via exercitus Dei; omnes enim qui sunt in Ecclesia, Deo militant. In ea est grex ille insignis diversarum virtutum, quem Jacob sibi elegit; omnis enim sine signo anima,

[1] Psal. xi, 7.

indocta et inerudita est, disciplinarum nescia : quæ autem insignita, eadem dives operum, et gratiarum opima.

XVI. Ad eam qui venit, iratum fratrem reconciliet prius. Ad eam qui venit, Sichimam pretiosam illam et actuosam inhabitet virtutum officinam, ubi læsæ castitatis gravis est ultio. Ad eam qui venit, luctetur cum Deo; ut ad imitationem ejus se exerceat, ad humilitatem Christi et passiones ejus congrediatur. Tollat crucem suam, et Christum sequatur[1]. Denique bonus congressor non æmulatur, non inflatur; imo etiam benedicit congredientem sibi tali munere.

XVII. Sequamur ergo sanctum Jacob, et vias ejus; ut perveniamus ad eas passiones, ad eas congressiones, perveniamus ad humerum, perveniamus ad patientiam matrem fidelium, et ad patrem Isaac, id est, jucunditatis capacem, lætitiæ redundantem. Ubi jam patientia, ibi lætitia; quia post tribulationes patientia, patientia autem probationem operatur, in qua est spes, de qua non confundimur[2]; quoniam qui non fuerit confusus crucem Christi, nec Christus confundetur in eo. Vale, fili, et non erubescas patrem interrogare, qui non erubescis in passionibus Christi gloriari.

[1] Matth. XVI, 24. — [2] Rom. V, 3.

EPISTOLA XXVIII[1].

Pythagoricum adagium, communem viam esse declinandam, petitum fuisse ex sacris paginis, indeque colligi a plebeia vita abhorrere debere sacerdotalem. Hinc Ambrosius Irenæum ut populares opiniones et cupiditates fugiat, ingrediatur Domini portas, et viam arctam, atque ducentem ad superiora, calcet, excitat.

Ambrosius Irenæo salutem.

I. Pythagoricum mandatum in aliquorum scriptis prædicari invenimus, quod ille discipulos suos communem atque usitatam populo prohibuerit ingredi viam. Sed hoc unde assumpserit, non est incognitum. Nam cum ex populo Judæorum, ut plerique arbitrantur, genus duxerit, ex ejus disciplina derivavit etiam magisterii præcepta : meritoque magnus apud philosophos habitus; æqualem, ut aiunt, vix reperit. Legerat itaque in Exodo Moysi divino præceptum esse oraculo : « Solve calceamentum pedum » tuorum[2]. » Id etiam præceptum Jesu Nave[3], videlicet ut detritæ et popularis viæ deponerint pulverem, qui viam Domini ambulare desiderarent. Legerat præceptum eidem Moysi, ut montem cum sacerdotibus ascenderet[4], populus autem seorsum staret. Separavit igitur sacerdotes a populo, et postea ipsum Moysen intra nubem introire præcepit.

[1] Scripta circa ann. 387.— [2] Exod. III, 15.— [3] Josuë. V, 16. — [4] Exod. XXIV, 13, 14.

II. Vides divisiones? Nihil in sacerdotibus plebeium requiri, nihil populare, nihil commune cum studio atque usu et moribus inconditæ multitudinis? Sobriam a turbis gravitatem, seriam vitam, singulare pondus dignitas sibi vindicat sacerdotalis. Quomodo enim potest observari a populo, qui nihil habet secretum a populo, dispar a multitudine? Quid enim in te miretur, si sua in te recognoscat, si nihil in te aspiciat, quod ultra se inveniat, si quæ in se erubescit, in te quem reverendum arbitratur offendat?

III. Supergrediamur igitur plebeias opiniones, et strata quædam gregalis conversationis, ac detritæ viæ orbitas declinemus, ac vulgaris semitæ solum, quam currit ille, cujus vita levior cursore, de quo dicitur: « Transivit, et » non vidit[1]. » Sed quæramus nobis viam inaccessam sermonibus insolentium, inviam operibus imperitorum, quam nullus maculosus deterat, maculosus scilicet ignaviæ suæ sordidus, et fumo iniquitatis oblitus, tenebrisque et parietinis quibusdam animæ ruinosus, qui nullam virtutis suavitatem gustaverit, aut certe limis eam spectandam magis quam directo affectu, et aperto sinu mentis suscipiendam arbitratus sit: et (quod plerique amant, qui sibi faceti atque urbani videntur, pulchritudinem sapientiæ in dedecus versutiæ transfigurantes) veram non intuens gratiam, tanquam in nocte positus, non credit in die viventibus; quia de numero Themanorum et Sabæorum est deficientium et avertentium se a veritate, de quibus dicit Job: « Videte vias Themanorum, et semitas Sabæorum; » quia confusionem incident, qui in civitatibus et divitiis » spem habent. Ita et vos insurrexistis in me sine miseri- » cordia; unde viso vulnere meo, timete[2]. »

IV. Has igitur devias semitas declinantium, et illum deficientium pulverem, qui propter suam appetentiam

[1] Job. IX, 25. — [2] Id. VI, 19, et seqq.

ceciderunt sæpe in deserto, derelinquamus. Convertamur autem, et sequamur sapientiæ viam, quam non calcaverunt filii glorificantium se et jactantium, quam interitio ignorat, mors nescit; quia Deus direxit eam : « Abyssus » dixit : Non est in me; mare dixit : Non est mecum[1]. » Sed si quæris viam sapientiæ et disciplinæ; colere Deum, atque ei subditum esse sapientia est : abstinere autem a peccatis, disciplina est.

V. Quid igitur nobis cum istius sæculi via, in qua est tentatio; imo ipsa vita hominis tentatio est, et exilior quam sermo fabularum, habitare in luteis domibus, dies et noctes in lucris ponere, et de lucris semper cogitare, et sicut mercenarios diurnam mercedem quærere, atque, ut cicadas aiunt, aura quadam pasci cupiditatum? Vere sicut cicadas, quia de die in diem vivunt, questu rumpuntur suo. Quid enim aliud sunt homines nullius ponderis, nullius disciplinæ; nisi ut videantur sicut cicadæ, ad mortem nati diurnam, strepentes magis quam loquentes? Qui sub ardore ferventium cupiditatum se mulceant cantu sibi noxio, statimque occidant, nullum fructum ferentes, nihil habentes gratiæ. Horum igitur viæ noxiæ tortuosæque serpentium, qui venenato lapsu corporis sese trahunt, atque in spiram nequitiæ sese colligunt, et erigere non queunt ad cœlestia.

VI. Ingrediamur autem portas Domini, portas justitiæ[2], quas justus qui fuerit ingressus, confitetur Domino. Sed hæc paucorum ingressio, unde Dominus ait, quia « Angusta porta, et arcta est via, quæ ducit ad vitam; et pauci » sunt, qui inveniunt eam[3]. » Lata autem porta et spatiosa via, qua multi gradiuntur, ad mortem dirigit, et viatores suos eo ducit.

VII. Sit ergo via nostra angustior, virtus exuberantior,

[1] Job. XXVIII, 14. — [2] Psal. CXVII, 19. — [3] Matth. VII, 14.

trames pressior, fides sublimior, callis arctior, vigor mentis exundans, semitæ rectæ; quia inflexibilia sunt virtutum vestigia. Unde Salomon : « O qui dereliquerunt semitas » rectas[1] ! »

VIII. Sit gressus ad superiora; quia melius est ascendere. Denique, sicut lectum est hodie : « Væ iis, qui » descendunt in Ægyptum[2] ! » Non utique transire in Ægyptum criminosum est : sed transire in mores Ægyptiorum, transire in eorum perfidiæ sævitatem, et luxuriæ deformitatem. Qui eo transit, descendit : qui descendit, cadit. Declinemus itaque Ægyptium hominem, et non Deum. Vitiis enim suis etiam ipse rex Ægyptiorum in potestatem est datus, cujus comparatione Moyses Deus æstimatus est, imperans regnis, subjiciens sibi potestates. Unde ei dictum legimus : « Faciam te in Deum regi » Pharaoni[3]. » Vale, et nos, ut facis, quasi filius dilige.

[1] Prov. II, 13. — [2] Isaï. XXXI, 1. — [3] Exod. VII, 1.

EPISTOLA XXIX [1].

Pulchritudinem summi boni quærendam suadet, fore ut illa recreetur oculus noster, atque anima nutriatur spondens; eo quod hic animæ cibus sit, cujus cognitionem sanctis Deus revelat, quemque David cupide indagavit. Hoc bonum diligenter tenendum esse; quando idem ipsum sit, quod annuntiaverunt Evangelistæ, scilicet Christum. Hoc bonum qui cum desiderio hauserit, eum ad mysteriorum scientiam perventurum, et jam neglecturum quæ sunt corporis, ad quod Apostolus nos adhortatur. Elevandam igitur animam ab affectibus, ut feratur ad bonum illud, in quo fons vitæ est, et quo non nisi virtute perducimur. Verum perseverantiam ad id opus esse et constantiam.

Ambrosius Irenæo salutem.

I. Inter legendum, cum paululum requievissem animo, quia lucubratione destiteram, versiculum illum cœpi mecum volvere, quo vesperi in vigiliis (144) usi fueramus: Ὡραῖος κάλλει παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων. Ὡς ὡραῖοι οἱ πόδες τῶν εὐαγγελιζομένων αὐτόν [2]. Et vere nihil speciosius illo summo bono, cujus etiam prædicatio speciosa est nimis, et maxime perseverantis sermonis processus, et quædam apostolicæ prædicationis vestigia. Sed illa qui possunt? Quibus donavit Deus, non solum ut Christum annuntiarent, sed etiam pro illo paterentur.

II. Nos quantum possumus, intendamus illo animum,

[1] Scripta circa ann. 387. — [2] Psal. XLIV, 3, et Rom. V, 5.

et in illo simus, illud animo teneamus, quod est pulchrum, decorum, bonum; ut fiat illuminatione ejus, et fulgore speciosa anima nostra, et mens dilucida. Nam si oculi nostri cum aliqua obducuntur caligine, pascuntur agrorum viriditate, et specie nemoris, vel collis herbosi omnem inæqualitatem ægrescentis obtutus repellunt, et quadam salubri specie pupillæ ipsæ, atque orbes colorari videntur; quanto magis hic mentis oculus cum illud summum intuetur bonum, et in eo versatur, atque eo pascitur, splendescit, atque enitet, ut fiat illud quod scriptum est: « Tanquam adipe et pinguedine repleatur » anima mea[1]? » Denique qui scienter agnoscit animas gregis sui, curam adhibet herbis campestribus, ut sint ei pascua plurima; herbis enim suavioribus et agni pinguiores fiunt, et succus lactis salubrior. Quibus pascuis usi sunt divites illi, qui « Maducaverunt et adoraverunt[2]; » sunt enim bona fidei pascua in quibus collocatur Sanctus Dei.

III. Est ergo et fœnum, quo aluntur greges ovium, qui emittunt vellera sapientiæ, et dant amictum prudentiæ. Et fortasse hoc est fœnum montanum, in quod verba descendunt Prophetæ: « Sicut nix super fœnum[3]; » et quod diligenter colligit sapiens[4], ut sint ei oves ad vestitum, spiritalis utique velaminis. Habet ergo cibum suum et amictum anima, quæ illi summo bono adhæret, quod est divinum: quod apostolus Petrus suadet quærendum; ut per ejus cognitionis acquisitionem divinæ simus consortes naturæ[5].

IV. Hujus cognitionem aperit sanctis suis Deus bonus, et donat hoc de thesauro suo bono, sicut testificatur Lex sacra, dicens: « Quia juravit Dominus patribus tuis dare » tibi et aperire thesaurum suum bonum[6]: » de quo the-

[1] Psal. XXI, 21. — [2] Id. XXII, 1. — [3] Deut. XXXII, 2. — [4] Prov. XXVII, 25. — [5] 2 Petr. I, 4. — [6] Deut. XXVIII, 11 et 12.

sauro cœlesti dat pluviam terræ suæ, benedicere omnia opera manuum tuarum. Hæc est pluvia eloquium Legis[1], quod irrorat animam illam fœcundam et fertilem bonorum operum, ut habeat humorem gratiæ.

V. Hujus boni cognitionem quærebat David, sicut ipse significat, dicens : « Unam petivi a Domino, hanc requiram, ut inhabitem in domo Domini omnes dies vitæ meæ, » et videam delectationes Domini, et considerem templum » ejus[2]. » Denique hoc esse summum bonum subtexuit statim in eodem Psalmo : « Credo videre bona Domini in » terra viventium[3]. » Hic enim quæritur, illic facie ad faciem plene videbitur. Hoc bonum in domo Dei est, in illo secreto ejus ac recessu. Unde iterum ait : « Replebi» mur in bonis domus tuæ[4]. » Alibi quoque hanc summam esse benedictionis expressit, dicens : « Benedicat te Do» minus ex Sion, et videas quæ bona sunt Hierusalem[5]. » Ideo beatus qui illic habitat in ingressu fidei, hospitioque mentis, devotionis habitaculo, conversatione virtutis.

VI. In illo igitur simus, atque in eo maneamus, de quo et Esaïas dicit : « Quam speciosi pedes evangelizantium » pacem, evangelizantium bona[6] ! » Qui sunt qui evangelizant, nisi Petrus, nisi Paulus, nisi omnes Apostoli? Quid evangelizant nobis, nisi Dominum Jesum[7] ? Hic est pax nostra, hic est bonum illud summum; quia ipse bonus ex bono, ex arbore enim bona bonus fructus legitur[8]. Denique et spiritus ejus bonus, qui ex ipso accipit, et deducit Dei servulos in viam rectam[9]. Quis autem habens Spiritum Dei in se, neget bonum, cum ipse dicat : « An » oculus tuus nequam est, quia ego bonus sum[10] ? » Hoc bonum veniat in animam nostram, in nostræ mentis vis-

[1] Deut. xxxii, 2. — [2] Psal. xxvi, 4. — [3] Ibid. 13. — [4] Id. lxiv, 5. — [5] Id. cxxvii, 5. — [6] Isaï. lii, 7. — [7] 1 Cor. i, 1. — [8] Matth. vii, 18. — [9] Psal. cxlii, 10. — [10] Matth. x, 15.

cera, quod propitius Deus dat petentibus se. Hic est thesaurus noster, hic est via nostra, hic est sapientia nostra, justitia nostra, pastor noster, et pastor bonus, hic est vita nostra. Vides quanta bona in uno bono?

VII. Hæc bona nobis prædicant Evangelistæ. Hæc bona requirens David, ait : « Quis ostendit nobis bona[1] ? » Et ostendit ipsum esse bona, subjiciens : « Signatum est in » nobis lumen vultus tui[2]. » Quis autem lumen vultus Patris, nisi splendor gloriæ, et imago invisibilis Dei[3], in quo et videtur et clarificatur Pater, sicut ipse clarificat Filium suum[4] ?

VIII. Ipse est ergo Dominus Jesus summum bonum, quod nobis annuntiatum a Prophetis, prædicatum ab Angelis, promissum a Patre, evangelizatum est ab Apostolis[5]. Qui nobis tanquam maturitas advenit : nec solum tanquam maturitas, sed tanquam maturitas in montibus adest; ut nihil acerbum, nihil immaturum in nostris consiliis sit, nihil immite, nihil asperum in operibus, ac moribus, qui primus evangelizans bona affuit. Unde et ait : « Ipse qui loquebar, adsum, » id est, qui loquebar in Prophetis, adsum in corpore, quod suscepi ex Virgine : adsum interior imago Dei, character substantiæ[6] ; et adsum ut homo. Sed quis cognoscit me? Hominem enim viderunt, sed operibus supra hominem crediderunt. An non ut homo, cum Lazarum fleret[7] ; et rursus supra hominem, cum eum resuscitaret? An non ut homo, cum vapularet; et rursus supra hominem, cum totius mundi peccatum tolleret[8] ?

IX. Ad illud igitur properemus, in quo summum est bonum ; quoniam ipse bonitas, ipse patientia Israël, qui ad pœnitentiam te vocat ; ne venias in judicium, sed acci-

[1] Psal. IV, 6. — [2] Ibid. 7.— [3] Hebr. I, 3.— [4] Joan. XVII, 5.— [5] I Tim. II, 16. — [6] Hebr. I, 1. — [7] Joan. XI, 35. — [8] Id. I, 29.

pias remissionem peccatorum. « Agite, inquit, pœniten-»tiam[1]. » Ipse est de quo clamat Amos propheta : « Ex-»quirite bonum[2]. » Ipse est summum bonum, qui nullius indiget, et abundat omnibus. Facile abundat, in quo plenitudo Divinitatis habitat corporaliter. Facile abundat, de cujus plenitudine omnes accepimus[3], et in illo repleti sumus, ut dicit Evangelista[4].

X. Hoc igitur verum et summum bonum, si illo concupiscibili suo et delectabili anima gustaverit, et duabus his hauserit affectionibus, excludens dolorem et formidinem, incredibiliter exæstuat. Osculata enim Verbum Dei, modum non capit, nec expletur, dicens : « Suavis es, »Domine, et in jucunditate tua doce me justificationes »tuas[5]. » Osculata Dei Verbum, concupiscit super omnem decorem, diligit super omnem lætitiam, delectatur super omnia aromata, cupit frequenter videre, sæpe intendere, cupit attrahi, ut sequi possit. « Unguentum, inquit, exi-»nanitum est nomen tuum[6]; » propterea te diligimus adolescentulæ, propterea certamus, sed comprehendere te non possumus. Attrahe nos, ut possimus currere, ut odore unguentorum tuorum accipiamus virtutem sequendi.

XI. Festinat etiam interna mysteria videre, ipsam requiem Verbi, ipsam boni illius summi habitationem, et lucem ejus, et claritatem. In illo sinu ac recessu patrio festinat audire sermones ejus; et cum audierit, super omnem suavitatem accipit. Doceat te Propheta, qui gustavit, et ait : « Quam dulcia faucibus meis verba tua, super mel »et favum ori meo[7]! » Quid enim aliud desiderat anima mea, quæ semel suavitatem Verbi gustaverit, quæ semel claritatem ejus viderit? Moyses in monte positus quadraginta diebus Legem accipiens, cibum corporis non requi-

[1] Matth. IV, 17. — [2] Amos. V, 14. — [3] Coloss. II, 9. — [4] Joan. I, 9. — [5] Psal. CXVIII, 68. — [6] Cant. I, 2. — [7] Psal. CXVIII, 113.

rebat[1] : Elias ad illam festinans requiem, rogabat ut acciperetur a se anima sua[2] : Petrus aspiciens et ipse in monte Dominicæ resurrectionis gloriam, nolebat descendere, dicens : « Domine, bonum est nos hic esse[3]. » Quanta igitur illa divinæ substantiæ gloria, quanta Verbi bona, in quæ concupiscunt et Angeli prospicere[4] ?

XII. Anima igitur quæ illud videt, corpus hoc non requirit, minimamque sibi familiaritatem cum eo esse debere intelligit, renuntiat sæculo, abducit se a vinculis carnis, exuit omnibus voluptatum istarum nexibus. Denique Stephanus Jesum videbat, et lapidari non formidabat[5]; imo cum lapidaretur, non pro se, sed pro illis a quibus perimebatur, rogabat. Paulus quoque raptus usque ad tertium cœlum, cum corpore esset, an sine corpore, nesciebat[6] : raptus, inquam, in paradisum, usum proprii jam non sentiebat corporis; et audiens verba Dei, quomodo ad corporis infirmitates descenderet, erubescebat.

XIII. Itaque sciens quid vidisset in paradiso, vel quid audisset, clamabat dicens : « Quid adhuc velut videntes » de hoc mundo decernitis? Ne tetigeritis, ne attaminave» ritis, ne gustaveritis quæ sunt omnia ad corruptelam ipso » usu[7]. » Volebat enim vos in figura esse istius mundi (145), non in possessione atque usu; ut ita utamur hoc mundo tanquam non utamur, tanquam prætereuntes, non tanquam residentes : ambulantes tanquam in imagine sæculi, non in cupiditate, ut velocissima disputatione ipsam imaginem hujus mundi transeamus. Denique ipse fide ambulans, non specie, peregrinabatur a corpore, aderat Domino; et cum esset in terris, non in terrenis, sed in cœlestibus conversabatur.

XIV. Ergo anima nostra, quæ Deo vult apropinquare, elevet se a corpore, semper illi summo adhæreat, illi bono

[1] Exod. xxxiv, 28. — [2] 3 Reg. xix, 4. — [3] Matth. xvii, 4 — [4] 1 Petr. 1, 12. — [5] Act. vii, 55, et seqq. — [6] 2 Cor. xii, 2. — [7] Coloss. ii, 20, et seqq.

quod est divinum, quod est semper, et quod erat ab initio, et quod erat apud Deum, hoc est, Dei Verbum. Ipsum est illud divinum, « In quo vivimus, et sumus, et movemur[1]. » Ipsum est quod erat in principio[2], ipsum est quod est: « Dei enim Filius Jesus Christus in vobis, inquit, est: » in quo non fuit, est et non; sed est in illo fuit[3]. » Ipse dixit Moysi, ut diceret: « Qui est, misit me[4]. »

XV. Cum hoc igitur anima nostra sit, et sit (si fieri potest) semper; ut et nostrum possit quis dicere: « Anima mea in manibus meis semper[5]. » Erit autem, si non in carne sit, sed in spiritu erit, si se terrenis non misceat. Cum enim ad carnalia reflectitur, tunc ei illecebra obrepit corporis, tunc ira et indignatione exæstuat, tunc mœstitia afficitur, tunc supinatur per arrogantiam[6], tunc dolore affligitur.

XVI. Hæ sunt ægritudines animæ graves, quibus plerumque ad mortem cogitur; dum oculi ejus cæcantur, ut non videant veræ lumen gloriæ, et divitias æternæ hæreditatis. Quod si eos ad Deum semper intendat, accipiet a Christo fulgorem sapientiæ; ut illuminatum in agnitione Dei habeat obtutum, videat illam spem nostræ vocationis, aspiciat illud quod est bonum, et placitum, et perfectum. Quod enim bonum, complacitum Patri: quod complacitum, perfectum; sicut habes in Evangelio, ubi dicit Dominus: « Diligite inimicos vestros, ut imitemini Patrem, » qui pluit super justos et injustos[7]; » quod est utique bonitatis. Et postea concludit, dicens: « Estote perfecti sicut » Pater vester, qui in cœlis est, perfectus est[8]. » Charitas enim perfecta est: denique plenitudo Legis est. Quid au-

[1] Act. XVII, 28. — [2] Joan. I, 1. — [3] 2 Cor. I, 19. — [4] Exod. III, 14. — [5] Psal. CXVIII, 109. — [6] Describit vultum superbi, qui os sublime in cœlum erigit: contrarius est demissus, qui vultum in terram dejicit. Ita Nannius. — [7] Matth. V, 44, et seqq. — [8] Rom. XIII, 10.

tem tam bonum quam charitas, quæ malum non cogitat?

XVII. Et ideo terras fugito, in quibus invidia est, ubi ambitio, ubi contentio. Boni ergo illius capacem se anima tua præbeat; ut supra nubes volet, sicut aquila renovetur, sicut aquila pennas emittat; ut renovatis alarum remigiis, alta petere non reformidet, hanc habitationem relinquat: terrenum enim habitaculum gravat animam[1]. Exuat vetera, abjiciat erroris desideria, abluat oculos suos; ut videat illum fontem veræ sapientiæ, illum fontem vitæ æternæ, qui affluit, atque exundat omnibus, nullius indigens. Quis enim dedit illi, cum « Ex ipso, et per ipsum, et in ipso » omnia sint[2]? »

XVIII. Vitæ igitur fons est summum illud bonum, ex quo vivendi substantia ministratur omnibus, ipsum autem in se habet vitam manentem. A nullo quasi inops accipit: largitur bona aliis, non aliunde assumit sibi; neque enim nostri indiget. Unde et ait ex persona hominis: « Quoniam » bonorum meorum non indiges[3]. » Quid ergo pulchrius, quam ei appropinquare, ei adhærere? quæ major voluptas est? Quod is qui viderit, et de fonte aquæ vivæ gratis gustaverit, quid potest aliud desiderare? quæ regna? quas potestates? quam pecuniam? cum advertat quam miseræ etiam hic regum conditiones sint, quam mutabiles imperii status, quam exigua vitæ hujus spatia, quanta in ipso imperio servitia; cum ad aliorum, non ad usum vivant arbitrium.

XIX. Quis autem peculiatus ad vitam æternam transit, nisi virtutum fultus peculio, quod receptum omnibus, solis divitibus impossibile pronuntiatur[4]? Non ergo his uti beatum est, sed illud videre, quo ista despicias, et vana veri refellas, atque inania et cassa judices, illam nudæ

[1] Sap. IX, 15. — [2] Rom. XI, 35. — [3] Psal. XV, 2. — [4] Matth. XIX, 26.

veritatis pulchritudinem diligas, quæ has sæculi fucosissimas vanitates redarguat.

XX. Erige igitur oculos, anima, tuos; illos oculos, de quibus tibi Verbum Dei dicit: « Corde nos cepisti, soror » mea sponsa, corde nos cepisti uno ab oculis tuis[1]. » Ascende in palmam, vince sæculum, ut teneas Verbi altitudinem. Imaginem istam mundi foris relinque, foris malitiam: introduc autem bonitatem mentis, quæ habet gratiam in ligno vitæ; si laverit stolam suam, et ingrediatur in civitatem, quæ vera est gratia Sanctorum, in qua est Dei tabernaculum, circa quod Scribæ Domini prætendunt (146), ubi non dies, aut sol, aut luna lumen ministrant[2]: sed ipse Dominus lumen est, totam illam civitatem illuminans; est enim lux mundi[3]: non utique lux visibilis, sed animarum, quæ in hoc mundo sunt, intelligibilis claritudo, quibus se splendenti lumine rationabilis infundit prudentiæ, prædicatur in Evangelio[4], incorporeæ virtutis inflammans vapore secreta mentium, animorumque penetralia.

XXI. Si quis igitur incola esse cœperit illius civitatis supernæ, incola videlicet conversatione ac moribus, non discedat ab ea, non exeat, non reflectat vestigium, non corporis dico, sed mentis vestigium, non revertatur retro. Retro luxuria, retro impuritas est. Denique ascendens ad montem Lot, retro reliquit Sodomitana flagitia[5]; quæ autem respexit retro, non potuit ad superiora evadere. Non ergo pedes tui retro, sed mores non revertantur. Non fiant manus tuæ remissæ, et devotionis tuæ ac fidei genua dissoluta. Non fiat voluntatis tuæ recidiva infirmitas, non ullus intercursus criminum. Sed ingressus es, mane: pervenisti, consiste: « Salvans salva animam tuam[6]. »

XXII. Ascendens directum attolle gradum, nullus inde

[1] Cant. IV, 9. — [2] Apoc. XXI, 23. — [3] Joan. VIII, 12. — [4] Luc. XXIV, 32. — [5] Gen. XIX, 30. — [6] Ibid. 17.

tuto redit. Hinc via, inde ruina est. Hinc ascensus, inde præcipitium. Ascendendi quidem labor, sed descendendi periculum : sed potens est Dominus, qui te fundatum illic custodiat septum propheticis muris, et apostolicis turribus. Ideo tibi dicit Dominus : « Intrate, calcate, quia assistit » vindemia[1]. » Intus, non foris simus. Et in Evangelio Dei Filius dicit : « Qui est in tecto, non descendat vasa sua » tollere[2]. » Non utique de hoc tecto dicit, sed de illo : « Extendit cœlum sicut cameram[3]. »

XXIII. Intus ergo esto, intra Hierusalem, intra animam tuam pacificam, mitem atque tranquillam. Non exeas de ea, neque descendas vas tuum istud, aut honoribus, aut divitiis, aut arrogantia attollere. Intus esto, ut per te alienigenæ non transeant, peccata animam tuam non transeant, vanæ operationes et cogitationes inanes : non transibunt autem, si sanctificaveris bellum pro devotionis et fidei certamine, pro veritatis studio adversus passionum illecebras, et sumpseris arma Dei adversum spiritales nequitias, et astutiam diaboli, qui pertentat sensus nostros fraude ac dolo; quem mansuetus bellator facile proterit, qui non serat jurgia, sed sicut decet servum Domini, cum modestia fidem doceat, et eos qui adversantur, redarguat. De hoc dicit Scriptura : « Qui mansuetus est » bellator exurgat[4], » et infirmus dicat : « Omnia possum in » eo, qui me confortat[5]. »

XXIV. Hac fide fretus etiam qui infirmus est, prævalebit, et erit sancta anima ejus, et stillabunt ei montes prophetici[6], vel apostolici dulcedinem, et colles fluent lac: qualis ille collis, qui lactis potum Corinthiis dabat[7]; et fluent aquæ de suis vasis, et de puteorum suorum fontibus : vel de ventre ejus aquæ vivæ, spiritales videlicet

[1] Joël. III, 13. — [2] Luc. XVII, 31. — [3] 4 Esdr. XVI, 60.— [4] Joël. III, 9. — [5] Philip. IV, 13. — [6] Joël. III, 18. — [7] 1 Cor. III, 2.

quas fidelibus suis Spiritus sanctus ministrat, qui etiam animam tuam dignetur rigare, ut abundet in te fons aquæ salientis in vitam æternam[1]. Vale, et nos ut filius dilige, quia nos te ut parentes diligimus.

EPISTOLA XXX[2].

Docet non habitandum in locis depressis more luxuriosorum, sed sanctorum instar in editioribus, ubi ædificandum est templum Domino, scilicet in propriis mentibus a luxuriosis non ædificari hoc templum, cujus fastigium æquitatis ope metimur. Quinam sepulcra negantur sibi condere, et ascendere in domum Dei; quove pacto ad struendam eam qua minis, qua promissis excitantur?

Ambrosius Irenæo salutem.

I. Ubi superiorem absolvi epistolam, et perferendam tibi tradidi, venit in mentem illud quod Dominus in manu Aggæi prophetæ locutus est dicens: « Si tempus vobis est, » ut habitetis in domibus cælatis[3]?» Quid ergo istud est, nisi in superioribus habitandum, non in vallestribus et subterraneis habitaculis? Qui enim infra terram habitant, non possunt ædificare templum Dei, et dicunt: «Non venit » tempus ut ædificetur domus Domini[4];» simul quia luxuriosorum est hypogæa quærere (147), captantium frigus æstivum, eo quod resoluti deliciis æstus aliter ferre ac tolerare non queant, et ideo requirant umbrosa penetralia, vel quod desidiosi ignavia sub terris agant otia: deinde

[1] Joan. IV, 14. — [2] Scripta circa ann. 387. — [3] Aggæ. I, 4. — [4] Ibid. 2.

quod tenebrosa illos et opaca delectent magis, quibus operiri flagitia sua credant, secundum illud : « Tenebræ » circumdant me et parietes, quem vereor[1] ? » Sed frustra hoc sperant, cum profunda abyssi et abscondita Deus cernat, et omnia deprehendat, antequam fiant[2].

II. At non Elias in hypogæis, non Elisæus habitabant. Denique alter mortuum viduæ filium tulit ad superiora[3], in quibus consueverat sedere, et ibi eum resuscitavit : alteri quoque Sunamitis illa magna mulier, ut Scriptura testificatur[4], in superioribus hospitium paravit, et ibi concipiendæ sobolis, quia non habebat, meruit prærogativam, ejusdemque resuscitati pignoris vidit miracula. Quid de Petro dicam, qui ad horam sextam ascendens in superiora[5], baptizandarum gentium cognovit mysteria ? At vero parricida Abessalon in valle Regis sibi titulum statuit[6], et in fossam projectus est, cum esset peremptus. Ergo sancti ascendunt ad Dominum, flagitiosi ad vitia descendunt : sancti in montibus, criminosi in vallibus; « Deus enim montium est, et non Deus vallium[7]. »

III. Qui ergo illic, id est, in domibus habitabant vallestribus, in quibus non habitat Deus; domum Dei in se habere non poterant; hanc enim Dominus quærebat ab illis domum, ut semetipsos ædificarent, atque intra se Dei templum vivis fidei lapidibus attollerent. Neque enim terrenorum parietum constructiones, et sylvestrium ligna culminum desiderabat, quæ cum fuissent, manus dirueret hostilis : sed illud templum quærebat, quod in hominum conderetur mentibus, quibus dicendum foret : « Vos estis » templum Dei[8]; in quo habitaret Dominus Jesus, et unde ad redemptionem universorum procederet; ut in utero

[1] Eccli. XXIII, 26. — [2] Sap. VIII, 8. — [3] 3 Reg. XVII, 22. — [4] 4 Reg. IV, 16, et seqq. — [5] Act. X, 9, et seqq. — [6] 2 Reg. XVIII, 17. — [7] 3 Reg. XX, 20. — [8] 1 Cor. III, 16.

Virginis sacra reperiretur aula, in qua Rex habitaret cœlestium, et corpus humanum Dei templum fieret; quod etiam, cum solutum esset, in triduo resuscitaretur.

IV. Sed hanc domum luxuriosi non ædificant, qui cælatas inhabitant domos[1], et cælato argento delectantur; sordet enim illis purum argentum, ita et istis sordet simplicis habitationis locus. Sinuant spatia domorum, et adjiciendo adjiciunt, conjungentes domum ad domum, et villam ad villam, effodiunt terram[2]; ut elementum quoque eorum cedat habitaculis, et quasi terræ filii intra ejus recondantur uterum, et abscondantur alvo. Isti plane sunt, de quibus dicit Hieremias: « Ô qui ædificant domum suam » non cum justitia[3]! » Qui enim cum justitia ædificat, non in terrenis ædificat, sed in cœlestibus.

V. « Ædificasti, inquit, domum, metire superiora ejus, » perflatilia distincta fenestris, et contignata cedro, et illita » minio[4]. » Metitur autem superiora, qui contemplatus judicium Dei, judicat judicium humilis, et judicium pauperis. Qui autem in avaritiam intendit, et in sanguinem innocentis, non ædificat superiora cum judicio, nec mensuram tenet; quia non habet Christum: nec aspirare sibi divinæ flatus explorat gratiæ, nec pleni luminis splendorem requirit: nec illita minio habet cœnacula, cui non potest dici: « Sicut resticula coccinea labia tua[5]. »

VI. « Non sepelietur, inquit, hujusmodi[6]; qui enim vivum se sub terram infodit, et tanquam in sepulcro sepelivit, eripuit sibi mortuo requiem sepulturæ. Depositus itaque in valle corporalium delectationum, non invenit sepulcrum, de quo possit resurgere. Hujusmodi ergo vir, nec templum Deo ædificat; quia non novit tempus correctionis suæ. Quomodo enim possunt tales homines

[1] Agg. I, 4. — [2] Isaï. v, 8. — [3] Jerem. XXII, 13. — [4] Ibid. 14. — [5] Cant. IV, 3. — [6] Jerem. XXII, 19.

templum ædificare, qui quasi feræ ac bestiæ in spelæa ferarum et bestiarum latibula sese receptant, atque in foveas se serpentium more demergunt, et consuetudine fraudulentæ vulpis infodiunt?

VII. Sed nec sepulcrum sibi condit, qui ante tempus moritur; vivens enim mortuus est[1] : nec audit vocem Aggæi, id est, epulantis, ut interpretatio declarat; quoniam non ingreditur tabernaculum Dei, « In voce exultationis et confessionis, sonus epulantis[2]. » Quomodo enim vocem ejus audit, qui opera ejus non videt? Nam si videret, audiret verbum, quod in ejus manu factum est, delectatus ejus actibus, quibus pulsavit, et apertum est ei, et descendit in ejus animam; ut epuletur in eo sinceritatis et veritatis cibos[3].

VIII. Ergo quia non audivit, fit iterum in manu Aggæi verbum, et dicit : Surgite de cælatis et depressis malitia domibus, et ascendite in montem Scripturarum cœlestium, et cædite lignum sapientiæ, lignum vitæ, lignum cognitionis[4] : et dirigite vias vestras, ordinate actus vestros; ut habeant ordinem suum debitum, qui necessarius et utilis est ad ædificandam Domini domum.

IX. Nam si non feceritis, « Nec cœlum dabit rorem » suum[5], » id est, sermo cœlestis, qui sicut ros descendit super fœnum, non temperabit fervidos corporalium motus passionum; nec ignita restinguet diversarum spicula cupiditatum : « Nec terra ejus, » id est, anima, « fructus » dabit; » eo quod arescat, nisi repleatur irriguo verbi Dei, et perfundatur rore cœlesti, spiritalis ubertate gratiæ.

X. Et quia sciebat desides esse habitantes in hypogæis, et voluptatum gurgustiis : « Excitabo, inquit, illis spiri» tum Zorobabel de tribu Juda, et Jesum Josedech sacer-

[1] I Tim. v, 6. — [2] Psal. XLI, 5. — [3] I Cor. v, 8. — [4] Agg. I, 8. — [5] Ibid. 10.

» dotem magnum[1]; » ut incitentur ad ædificationem divinæ domus. « Nisi enim Dominus ædificaverit sibi domum, in » vanum laboraverunt, qui ædificant eam[2]. » Ipse est Zorobabel jugis redundantia, utpote fons vitæ, et Verbum Dei, « Per quod omnia, et ex quo omnia, et omnia » in ipso[3]. » Hæc dicit redundantia : « Si quis sitit, veniat » ad me, et bibat[4], » hoc est, profluvium indeficientis meatus. Profluvium quoque nocturnum legimus Zabulon, quod est propheticum : sed jam et ipsum hujus fluenti infusione resplenduit, per quod evanuit illud profluvium vanitatis in Jezabel, quæ inimica veritati, et adversaria Prophetarum eloquiis, ita dilacerata est canum morsibus[5]; ut nullum ejus superesset vestigium, sed toto corpore suo cum omnibus posteritatis suæ insignibus extingueretur. Ipse igitur Zorobabel ex tribu Juda, ipse Jesus magnus sacerdos, et tribu designatus et nomine : duo significari videntur, et unus exprimitur; quia idem quasi potens natus ex potente, quasi redemptor ortus ex virgine, in utriusque idem naturæ diversitate dividuæ, unius Filii Dei veritatem gigas salutaris implevit.

XI. Excitaturus itaque a mortuis Zorobabel sanctum, ait : « Adhuc semel ego movebo cœlum, et terram, et » maria, et desertum[6]. » Moverat ante hæc, cum de Ægypto liberaret populum suum, quando in cœlo columna erat ignis[7], terra inter fluctus, murus in mari, via in aqua, in deserto messis quotidiana frugum cœlestium multiplicabatur, petra solvebatur in fontes aquarum[8] : sed movit et postea in passione Domini Jesu, quando cœlum tenebris obductum, sol refugit, petræ scissæ, tumuli aperti, mortui resuscitati[9], draco victus in fluctibus suis vidit piscatores

[1] Agg. I, 24. — [2] Psal. CXXVI, 1. — [3] Coloss. I, 16, 17. — [4] Joan. VII, 37. — [5] 4 Reg. IX, 33, et seqq. — [6] Agg. II, 22. — [7] Exod. XIV, 22, et seqq. — [8] Exod. XIII, 21. — [9] Luc. XXIII, 44.

hominum, non solum navigantes in mari, sed etiam ambulantes sine periculo.

XII. Desertum quoque motum, quando infructuosus nationum populus messe cœpit devotionis et fidei flavescere; et eo usque deserti, et gentium commotio facta est, ut Apostolorum quos direxit ad gentes vocandas, tanta esset et tam vehemens prædicatio; « Ut in omnem terram » exiret sonus eorum, et in fines orbis terræ verba eorum[1]. » Tanta, inquam, commotio deserti, ut plures filii fierent desertæ, quam ejus quæ habebat virum[2]; et floreret desertum, ut lilium[3] : introirent electa gentium ad residuos populi; quo reliquiæ salvæ fierent per electionem gratiæ[4].

XIII. « Et replebo, inquit, domum hanc[5] » argento meo et auro; eloquiis cœlestibus, quæ sunt sicut argentum igne examinatum[6], et veri claritate luminis, sicut auro spiritali in sanctorum occultis mentibus refulgente. Has divitias confert Ecclesiæ suæ, quibus intelligibiles thesauri replentur, et gloria augetur domus super priorem gloriam, quam populus habuit electus.

XIV. Pax enim et tranquillitas animæ super omnem domus gloriam est[7]; quia pax superat omnem sensum[8]. Hæc est pax super pacem, quæ dabitur post tertiam commotionem cœli, maris, terræ, deserti; quando destruet omnes Potestates et Principatus. « Cœlum enim et terra » transibunt[9], » et omnis istius mundi figura : et unusquisque in romphæa insurget ad fratrem suum, id est, verbo penetrante medullas animæ[10]; ut destruatur quidquid est contrarium, currus ex Ephræm, et equus ex Hierusalem, ut Zacharias dixit[11]. Et sic erit pax per omnia nullis obsistentibus corporis passionibus, aut incredulæ

[1] Psal. xviii, 5. — [2] Isaï. liv, 1. — [3] Id. xxxv, 1. — [4] Rom. xi, 6. — [5] Agg. ii, 8. — [6] Psal. xi, 7. — [7] Agg. ii, 10. — [8] Philip. iv, 7. — [9] Matth. xxiv, 35. — [10] Hebr. iv, 12. — [11] Zach. ix, 10.

mentis impedimentis; ut fiat in omnibus omnia Christus, subdita Patri exhibens corda universorum[1].

XV. Unde et ad ipsum solum mystice dicitur : « Sumam te, Zorobabel, et ponam te sicut signaculum; quia te elegi[2]. » Etenim cum fuerit anima nostra pacifica, ut dicatur ei : « Convertere, convertere, Sunamitis[3] : » quod pacificam significat, et ut tuo nomine utar εἰρηνικήν; tunc accipiet in se sicut signaculum Christum, id est, imaginem Dei, ut sit ad imaginem; quoniam « Qualis cœlestis, tales et cœlestes[4]. » Et oportet nos portare imaginem cœlestis, id est, pacem.

XVI. Atque ut sciamus verum esse, habes in Canticis, in ultimo jam perfectæ animæ dici, quod et tibi dicat Dominus Jesus : « Pone me ut signaculum in brachium tuum[5]; » ut luceat pax in corde tuo, et in operibus tuis Christus, et formetur in te sapientia, et justitia, et redemptio. Vale, fili, et nos dilige, quia nos te diligimus.

[1] 1 Cor. xv, 28. — [2] Agg. II, 24. — [3] Cant. VI, 12. — [4] 1 Cor. xv, 48. — [5] Cant. VIII, 6.

EPISTOLA XXXI[1].

Quærenti Irenæo num eos qui statim a pueritia, et eos qui jam ætate provectiores crediderint, diversa charitate Deus diligat; respondet sanctus Præsul in Scriptura Deum Synagogæ, quæ prius fidelis fuerat, lapsum doluisse; postea tamen charitatem suam transtulisse ad Ecclesiam, ut per duas uxores David, nec non Moysis de muliere captiva locum significatur.

Ambrosius Irenæo salutem.

I. Differentia charitatis utrum sit aliqua apud Deum, eorum qui a pueritia crediderint, et eorum qui juventutis, aut posterioris ætatis processu, prudenter requirendum putasti; nam hoc quoque Scriptura divina non prætermisit, neque intactum reliquit. Siquidem Dominus Deus noster ad Joël prophetam non otiose ait : « Lamentare ad » me super Sponsam præcinctam sacco in virum ejus vir» ginalem[2], » dolens Synagogam, quæ antea virginitate sua desponsata Dei Verbo foret, vel animam certe quæ de bonis meritis decidisset; ita offendiculum incidisse peccatorum flagitiis, ut odia contraheret, et inquinamento impietatis, ac perfidiæ obsoleta sordibus, miserabili esset despectui, longe mutata ab illius Sponsæ gratia, quæ ante meruerat audire : « Sponsabo te mihi in fide et justitia et » misericordia[3]. »

II. Nec immerito lamentabilis pronuntiatur, quæ tan-

[1] Scripta circa ann. 387. — [2] Joël. I, 9. — [3] Osee. II, 19.

torum munerum amiserat pretium, et virtutum dotalium tam grave subierat dispendium, ut ei virginalis Sponsus eriperetur. Nostris enim meritis Verbum Dei nobis aut vivit, aut moritur; nam si bona studia atque opera nostra sint, vivit atque operatur in nobis Dei Verbum : si tenebrosæ cogitationes operationesque nostræ sint, occidit nobis Sol justitiæ[1]. Et ideo lamentandum præcepit pro ea anima. Nam sicut illis gratulandum et epulandum est, cum quibus Sponsus est; ita illi animæ lugendum, cui Sponsus fuerit ereptus, sicut de Apostolis scriptum est in Evangelio : quoniam « Cum auferetur ab eis Sponsus, » tunc jejunabunt in illis diebus[2]. »

III. Ergo et hæc anima habebat ante lætitiam et exultationem, cum haberet παρθενικὸν λόγον. Et ideo non jejunabat, quia dies erant epularum et refectionis; cum adesset Sponsus, invehens quibus aderat, ubertatis affluentias, cœlestis alimenti copias, vini rigatus, quo corda hominum lætificantur[3] : sed posteaquam Sponsum factis suis amisit, jubetur in cilicio agere pœnitentiam peccatorum suorum, et deflere semetipsam; quia mortuus est et crucifixus pro ea Christus, qui est παρθενικὸς λόγος.

IV. Si a prima ætate convenit, nec alterius anima hæc videtur experta copulam; sed a principio virginalem fidei suæ florem Christo dicavit, atque ipsi primis fœderata pietatis mysteriis sacros juvencula cultus recepit; ipsa est Israëlitica anima veteris prosapiæ ex genere Patriarcharum, quæ si inoffensum fidei servasset curriculum, magni meriti foret Sponsa Verbi virginalis, tanquam illa quæ apprehendit justitiam, et obviavit illi quasi mater, et quasi mulier a virginitate suscipiet illam[4].

V. Altera quoque est acquisita ex gentibus, et utraque Sponsa unius Verbi, quod est magnum mysterium. Idque

[1] Malach. IV, 2. — [2] Matth. IX, 15. — [3] Psal. CIII, 15. — [4] Eccli. XV, 2.

tibi demonstratur in libro Regnorum; siquidem David duas uxores habuit Achinaam Jezrahelitem, et Abigæam acquisitam sibi postea[1] : illam rigidiorem, istam misericordiæ plenam et gratiæ, hospitalem ac liberalem animam, quæ revelata facie Patrem vidit, speculata ejus gloriam; quæ suscepit divinum illum paternæ gratiæ rorem, ut habet nominis interpretatio. Quid autem ros Patris, nisi Dei Verbum, quod humore fidei atque justitiæ infudit corda universorum?

VI. Pulchre igitur huic animæ verus dicit David, quod illi Abigææ dictum est : « Benedictus Dominus Deus Israël, » qui misit te hodie huc obviam mihi, et benedicti mores » tui[2]. » Et iterum dicit ei : « Ascende in pace in domum » tuam. Vide, jam audivi vocem tuam, et reveritus sum » faciem tuam[3]. » Denique in Canticis etiam hæc verba sunt Sponsi ad Sponsam : « Ostende mihi faciem tuam, et in» sinua mihi vocem tuam[4]. »

VII. Et tunc quidem dimissa est, quoniam alterum habebat virum, qui dicebatur hebraïce Nabal, latine insipiens, durus, inhospitalis, inhumanus, ingratus qui officia nesciret referre : sed posteaquam defunctus est vir ejus, solutam a lege viri accepit eam sibi in uxorem propheta David. Per cujus copulam Ecclesiæ crediture ex gentibus significantur mysteria, quæ amisso viro, cui ante juncta fuerat, transivit ad Christum, censu pio dives, humilitatis et fidei, misericordiæ quoque dotata patrimonio.

VIII. Sed hoc loco non ista deploratur, sed illa Achinaam, quæ fuit male fortis in fratrem; et ideo illi frater factus est in commotionem. Unde ex persona eorum dictum est : « Posuisti nos in parabolam in gentibus, commo» tionem capitis in populis[5]. » Quam nutantem inveniens

[1] 1 Reg. xxv, 39. — [2] Ibid. 32, et seqq. — [3] Ibid. — [4] Cant. II, 14. — [5] Psal. XLIII, 15.

diabolus, sicut leo diruit, et jucunditatem ejus abstulit: vineam ejus et ficum evertit[1], sub quibus solebat ante requiescere, et arescere fecit fructus ejus.

IX. Quos aridos miseratus, atque albentes siccitate nimia, dicit ad Prophetam Deus: «Lamentare ad me super »Sponsam præcinctam cilicio, et super virum ejus virgi»nalem[2], id est, super animæ hujusmodi vel Synagogæ virum mortuum. Cui loco alio expostulans dicit, eo quod oblita propositi sui, oblita charitatis, immemor gratiæ, devia disciplinæ, superiorem uxoris affectum amiserit[3]. Meritoque suis eam sermonibus redarguit, memorans et retexens ejusdem blanditias, et pietatis vocabula: Non sicut domesticum me vocabas, et patrem et initiatorem virginitatis tuæ.

X. Ergo huic animæ cui per intemperantiam ejus mortuum est Dei Verbum, et ille παρθενικὸς λόγος occidit, luctum incidit, intercessorem adhibet; ut vocetur ad pœnitentiam, quo possit mereri misericordiam. Illa autem quæ bona intellectu, et decora in aspectu valde, sicut Abigæa acquisita sibi erat in prælio[4]; devictis adversariis, et mortuo viro, qui vallatus nequitiis spiritalibus repugnabat ac resistebat, ne sibi speciosa uxor adimeretur: quasi victor et diligens Sponsus jucunditatem confert et gratiam, emundans eam ab omnibus pulchritudinis ejus impedimentis, et exuens vestimentis captivitatis; ut depositis omnibus capitis sui capillis, id est, peccatorum criniculis, qui quasi superflui in nostro corpore videntur: « Quoniam si »vir comam nutriat, ignominia est illi[5];» in unitate fidei, in virum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi studeat occurrere[6]; ut omnem deponat animi per-

[1] Mich. IV, 4. — [2] Joël. I, 9. — [3] Osee. IV, 6. — [4] I Reg. XXV, 30. — [5] I Cor. XI, 14. — [6] Ephes. IV, 13.

turbationem, et charitate fundata augeatur in Domino Jesu, et universo acquirat incrementum corpori.

XI. Hæc est anima illa, quam Lex demonstrat tibi in specie mulieris bonæ, quam si videris in præda, et concupieris accipere in uxorem tibi: « Induces, inquit, eam » in domum tuam[1]; » ut tota ei committas interiora domus tuæ, omnium tuorum viscerum possessionem, auferas ejus superflua, tondeas lapsus; et novacula non satis acuta, ne faciat dolum, tuarum exuvias passionum, atque inanes sensus recidas. Ideo ait: « Rades ejus caput; » quo nulla obstacula patiantur oculi sapientis, qui sunt in capite ejus. « Et sedebit, inquit, triginta diebus in domo tua[2], » peccata propriæ deplorans nativitatis, et commenta nequissimi patris diaboli, qui vult congregare, quæ non generavit[3]; ut hujus mystici numeri purificatione mundata, conjugii claves adipiscatur.

XII. Et pulchre ait: « Postea intrabis ad eam; » ut totus ingrediaris in animam tuam, atque intra ipsam te colligas, et in ea habites, apud eam commoreris, in ipsa tibi sit omnis conversatio; ut sis non in carne, sed in spiritu, et proponas adjungere eam tibi ad consortium vitæ, sciens quoniam communicabit tecum de bonis; et perfunctus ejus gratia dicas: « Puer autem eram ingeniosus, » et sortitus sum animam bonam[4]. » Et illa tibi respondeat: « Assumam te, et inducam te in domum matris meæ, et » in secretum ejus, quæ me concepit[5]. » Bona mater animarum Hierusalem illa, quæ in cœlo est.

XIII. Erit ergo uxor tua, et inveniens te osculabitur te. « Et si postea displicuerit tibi[6]; » quod castiget corpus suum, et servituti redigat, non patieris eam servire, id est, voluptatibus corporis, nec subjicies eam carni, sed

[1] Deut. XXI, 11, et seqq. — [2] Eccle. II, 14. — [3] Jerem. XVII, 11. — [4] Sap. VIII, 19. — [5] Cant. III, 4. — [6] Deut. XXI, 14.

liberam permanere patieris : nec alienabis eam, hoc est enim vendere : nec contemnes eam, sed permittes servire eam Deo suo in castitate fidei, et bonorum operum sobrietate. Vale, et nos dilige, quia nos te diligimus.

EPISTOLA XXXII[1].

Perdicis fallacia et libidine adumbrari Satanam tradit. Quomodo hic clamando sibi congregaverit populos, et eos Christus etiam clamando ad se revocaverit? quonamve pacto id cum perdicis natura conveniat? Sub quæ colligit non incessum Christum clamasse, ac postquam diabolus omnino spoliatus fuerit, tunc stultum illum, quem Deus elegit, salvum futurum.

Ambrosius Irenæo salutem.

I. « Clamavit perdrix, congregavit quæ non peperit[2].» Licet enim mihi de superioris fine epistolæ, sequentis mutuari exordium. Celeberrima quæstio ; et ideo ut possimus eam absolvere, quid de natura avis istius habeat historia, consideremus. Nam et hoc considerare non mediocris prudentiæ est, siquidem et Salomon cognovit naturas animalium, et locutus est de pecoribus, et volatilibus, et de reptilibus, et de piscibus[3].

II. Dicitur itaque avis ista plena esse doli, fraudis, fallaciæ, quæ decipiendi venatoris vias calleat, atque artes noverit, ut eum a pullis avertat suis; omniaque tentamenta versutiæ non prætermittere, quo possit venantem

[1] Scripta circa ann. 387. — [2] Jerem. XVII, 11. — [3] 3 Reg. IV, 33.

abducere a nido et cubilibus suis. Certe si insistere adverterit, tandiu illudit, quandiu soboli fugiendi signum tribuat et potestatem. Quam ubi evasisse senserit, tunc se et ipsa subtrahit, et lubrica arte deceptum insidiantem relinquit.

III. Fertur etiam promiscuæ esse permixtionis, ut in fœminas cum summo certamine mares irruant, et vaga calescant libidine. Unde impurum et malevolum et fraudulentum animal adversario et circumscriptori generis humani, fallacissimoque, et impuritatis auctori conferendum putatur.

IV. Clamavit ergo perdix (148), qui a perdendo nomen accepit, Satanas ille, qui latine contrarius dicitur. Clamavit in Eva primum, clamavit in Caïn[1], clamavit in Pharao[2], Dathan, Abiron, Core[3]. Clamavit in Judæis, quando petierunt sibi fieri deos, cum Moïses Legem acciperet[4]. Clamavit iterum, quando de Salvatore dixerunt : «Crucifigatur, crucifigatur;» et, «Sanguis ejus super nos, »et super filios nostros[5].» Clamavit, quando sibi regem fieri postulaverunt[6]; ut recederent a Domino Deo rege. Clamavit in omni vano et perfido.

V. His vocibus congregavit sibi populos, quos non creaverat; Deus enim hominem ad imaginem et similitudinem suam ferit[7], et diabolus sibi hominem vocis suæ fraude sociaverat. Congregavit sibi nationum populos, faciens divitias non cum judicio. Unde in proverbio est de divite avaro, quia perdix iste congregat divitias non cum judicio. At vero meus Jesus quasi judex bonus cum judicio omnia agit qui venit, sicut scriptum est, dicens : « Ego loquor justitiam et judicium salutis[8]. »

[1] Gen. III, 4, 5. — [2] Exod. V, 2. — [3] Num. XVI, 2. — [4] Exod. XXXII, 1. — [5] Matth. XXVII, 23-25. — [6] 1 Reg. VIII, 5. — [7] Gen. I, 27. — [8] Isaï. LXIII, 1.

VI. Ea igitur gratia deprædatus est perdicem illum diabolum, abstulit ei male congregatas divitias multitudinis, revocavit ab errore animas gentium, mentesque nationum deviantium. Et quia diaboli voce deceptos sciebat, et ipse ut vincula nexusque veteris erroris solveret, clamavit primum in Abel, cujus clamavit vox sanguinis[1]. Clamavit in Moïse, cui dixit : « Quid clamas ad me[2] ? » Clamavit in Jesu Nave[3]. Clamavit in David, qui ait : « Clamavi ad » te, salva me[4]. » Clamavit et in omnibus Prophetis. Unde et ad Esaïam dicit : Clama; et ille ait : « Quid clama- » bo[5] ? » Clamavit in Salomone, convocans cum altissima prædicatione sapientia : « Venite, edite de meis panibus, » et bibite vinum quod miscui vobis[6]. » Clamavit etiam in corpore suo, sicut scarabæus in ligno[7]. Clamavit ut insidiatorem falleret et circumveniret, dicens : « Deus, Deus » meus, quare me dereliquisti[8]. » Clamavit ut dispoliaret, respondens latroni : « Amen, amen dico tibi, hodie me- » cum eris in paradiso[9]. » Itaque ubi clamavit Jesus, continuo perdix ille a congregatis in dimidio dierum suorum derelictus est.

VII. Unde et quidam naturæ perdicis etiam istud aptandum putarunt, eo quod aliena diripiat ova, et foveat suo corpore, atque hac sua fraude partus alienos studeat acquirere. Sed (quod aiunt[10] cornici oculum; habent enim et volatilia suas artes) ubi istud adverterit, cujus aut singula ova direpta, aut cubile fuerit invasum, aut sollicitata soboles errore similitudinis, speciei simulatione decepta,

[1] Gen. IV, 10. — [2] Exod. XIV, 15. — [3] Josuë. I, 1. — [4] Psal. CXVIII, 146. — [5] Isaï. XL, 6. — [6] Prov. IX, 5. — [7] Habac. II, 11. — [8] Matth. XXVII, 46. — [9] Luc. XXIII, 43. — [10] Videtur Ambrosius proverbium græcum, de quo Macrobius lib. VII. *Saturn.* meminit, innuere; scilicet cornix cornici oculum effodit, id est, callidus callidi artem, qua sibi fraudem facere moliebatur, astutiori arte deludit.

etsi infirmior viribus, induit se atque armat versutia; et cum labor omnis impensus nutrimentorum educantem exhauserit, atque adolescere pulli cœperint, tunc vocem emittit, et quadam pietatis tuba prolem advocat. Quæ naturali quodam auditu excitata agnoscit parentem, et simulantem deserit. Ita cum vult congregare quæ non peperit, amittit quos nutriendos putavit.

VIII. Non superfluo igitur et Jesus clamavit, ut quia totius mundi populus voce perdicis, blanditiis, arte, specie deceptus, ab auctore proprio deviaverat, lubricas artes secutus, veri parentis voce revocatus fallacem relinqueret, atque in dimidio dierum ejus fraudulentum desereret, id est, ante hujus finem sæculi, cui nos eripuit Dominus Jesus, et ad vitam æternam vocavit. Itaque nunc mortui mundo vivimus Deo[1].

IX. Cum igitur perdix iste penitus a falsis filiis derelictus fuerit, tunc erit stultus ille, quem elegit Deus, et sapientem confudit, salvus; quoniam quæ stulta sunt mundi, elegit Deus[2]. Ideoque si quis videtur sapiens esse in hoc sæculo, stultus fiat, ut sit sapiens. Vale fili, et nos dilige, ut facis; quoniam nos te diligimus.

[1] Rom. vi, 8. — [2] 1 Cor. i, 27.

EPISTOLA XXXIII [1].

Irenæo vereri se ne quis ex loco Scripturæ de duabus uxoribus duas in eodem homine animas esse arbitretur, significanti; scribit varias ibidem indicari animæ qualitates; in amabili enim animam voluptati deditam adumbrari, in odibili vero severiores virtutes consectantem: hujus autem unius primogenitos esse cum ex altero loco, tum ex eo etiam qui fuit propositus, intelligi.

Ambrosius Irenæo salutem.

I. Superiore epistola scripsimus liberandam ab adversariis animam nostram, et cum ea indissociabilis vitæ subeundum consortium. Et quia sermo iste nobis de Deuteronomio exemplum assumpsit assertionis suæ [2], quo loci subjectum est de viro, qui duas uxores habebat, unam odibilem, alteram amabilem, non perfunctorie motus videris, ne forte duas animas istum sibi ascivisse aliquis intelligat : quod fieri nequaquam potest.

II. Verum ipse non ignoras quod interdum Scriptura cum allegoriam dicit, alia ad speciem Synagogæ, alia ad Ecclesiæ refert : alia ad animam, alia ad Verbi mysterium : alia ad diversas species et qualitates animarum : quæ discernit, qui dijudicat spiritu. Unde sequenti capitulo Legis non duas animas, sed diversas qualitates unius animæ comprehensas esse arbitror. Est enim amabilis

[1] Scripta circa ann. 387. — [2] Deut. xxi, 16.

animæ species, quæ concupiscit voluptaria, quæ laborem fugit, compunctionem declinat, judicium Dei negligit. Ideo amabilis, quia dulcis et suavis ad tempus videtur, quæ mentem non afficiat, sed oblectet. At illa altera tristior, quæ zelo Dei conficiatur, sicut uxor severa scortari comparem suum nolit, non patiatur, non sinat, nihil indulgeat corpori, nihil voluptati et delectationi relaxet, abdicet occulta dedecoris, dura laborum sequatur, gravia periculorum.

III. Si igitur pepererint ei ambæ, non poterit, inquit, primitivum filium amabilis in hæreditatis institutione præponere primitivo filio odibilis[1]; cum sciat odibilis filium primitivum esse. In quo non tam prælationem simpliciter signficari puto, quasi inter primitivos duos, quam expressionem solum odibilis filium primitivi habere prærogativam. Primitivus enim primogenitus est, sancti autem primogeniti sunt; quia « Omnis masculus adaperiens vul» vam, sanctus Domino vocabitur[2]. » Non tamen omnis primogenitus sanctus; non enim sanctus Esaü, qui utique primogenitus.

IV. Sancti autem primogeniti sunt; denique habes in Numeris : « Ecce tuli Levitas de medio filiorum Israël pro » omni primogenito, qui aperit vulvam, a filiis Israël. Mihi » enim in quo die percussionem primogenitum Ægypti, » sanctificavi omne primogenitum Israël[3]. » Ergo Levitas pro primogenitis accepit, quasi sanctos; sanctos enim primogenitos esse cognoscimus ex Epistola ad Hebræos scripta, in qua habemus: « Sed appropinquastis Sion monti, » et civitati Hierusalem, et decem millibus Angelorum, » et Ecclesiæ primitivarum[4]. » Ergo sicut primogeniti Ecclesiæ sancti, sic et Levitæ; quoniam ipsi quoque primo-

[1] Deut. XXI, 16, 17. — [2] Exod. XIII, 2 et Luc. II, 23. — [3] Num. III, 12. — [4] Hebr. XII, 22.

geniti. Non enim nascendi ordine sancti, sed sanctificationis munere; Levi enim tertius filius fuit Liæ [1], non primus utique.

V. Qui autem sanctificatur, ipse aperit vulvam. Quam vulvam? Audi dicentem : « Erraverunt peccatores ab » utero [2]. » Quia intellexisti primogenitum qui aperit vulvam, intellige uterum bonæ matris, a quo non errant sancti, sed peccatores. Levitæ autem auferuntur de medio Israël; quia nihil habent commune cum populo, cujus primogenita sæcularia destruuntur. Primogenita enim sæculi alterius matris sunt, a cujus utero segregatus Paulus est, cum ad gratiam vocaretur Dei [3]. Et ideo de medio populi segregatus, Verbum recepit, quod est medium in corde nostro. Unde et illud dictum est: « Medius autem vestrum » stat, quem vos non videtis [4]. »

VI. Non otiosus itaque nobis a Lege in Legem excursus fuit, ut primogenitum non esse amabilis illius, id est, remissioris et voluptariæ filium doceremus; quamvis propositi capituli verba hoc exprimant, dicente Scriptura : Non poterit filium amabilis primitivum præponere, cum sciat filium odibilis primitivum esse [5]. Ille est vere primitivus, qui sanctæ matris sanctus est partus; sicut illa vera mater, a cujus utero non errant veri filii, sed peccatores. Ergo ille non veræ matris filius, non primitivus verus, sed quasi primitivus juvatur sumptu, ne egeat; non ut dives sit, honoratur : hic autem dupla ex omnibus accepit, ut abundet; sicut etiam in Genesi habes Patriarchas a fratre suo Joseph geminæ singulos stolæ donatos munere [6], cum remitterentur ad patrem, ut significarent Patri repertum Joseph, quem defunctum esse crediderat pater.

[1] Gen. XXIX, 34. — [2] Psal. LVII, 4. — [3] Galat. I, 15. — [4] Joan. I, 26. — [5] Deut XXI, 17. — [6] Gen. XLV, 22.

VII. Primogenitus itaque hæreditatis accepit prærogativam, dicente Scriptura : « Hic est initium filiorum ejus, » et huic debentur primogenitalia [1]. » A primogenito igitur Dei Filio primogeniti sancti, et ab illo initio (quia ipse est initium et finis [2],) initium sanctus nuncupatur, initium filius, cui debetur primitiarum prærogativa, secundum illud ad Abraham dictum : « Ejice ancillam, et » filium ejus; non enim hæres erit filius ancillæ cum filio » meo Isaac [3]. »

VIII. Quod magis ad hæreditatem virtutum, quam pecuniæ spectare divino oraculo docetur dicente Domino : « Omnia quæcumque tibi dixerit Sarra, audi vocem ejus ; » quoniam in Isaac vocabitur tibi semen [4]. » Quæ erat alia in Isaac, nisi sanctitatis hæreditas, quæ nobilitaret patrem? Et filium quidem ancillæ super nationes præfecit, quasi simpla conferens patrimonii : filio autem Sarræ dupla dedit, cui non solum temporalia, sed etiam superna et perpetua collata sunt. Vale, et nos dilige, quia nos te diligimus.

[1] Deut. XXI, 18. — [2] Apoc. I, 8. — [3] Gen. XXI, 10. — [4] Ibid. 12.

EPISTOLA XXXIV [1].

Horontianum an anima, de qua prave sentiunt philosophi, cœlestis substantiæ sit, quærentem primo remittit ad libros Esdræ; tum dignitatem ejus ostendens Pauli testimonio, qua ratione ibidem omnis creatura ingemiscere, ac rursus liberanda esse dicatur explicat.

Ambrosius Horontiano salutem.

I. Quæsisti a me utrum anima cœlestis esse videatur substantiæ; non enim aut sanguinem (149), aut ignem, aut nervorum harmoniam animam putas, ut vulgus philosophorum interpretatur: aut, ut illa patricia quædam eorum prosapia Platonis disputat, quod ipsum se movet, et non movetur ab alio, ipsa tibi anima videtur: vel certe ut Aristoteles acri ingenio quintum quoddam elementi genus induxit, probasti, id est ἐντελέχειαν, ex quo componeres et velut fingeres animæ substantiam.

II. De quo tibi Esdræ librum [2] legendum suadeo, qui et illas philosophorum nugas despexerit; et abditiore prudentia, quam collegerat ex revelatione, perstrinxerit eas substantiæ esse superioris.

III. Apostolus quoque etsi non expresse, tamen intelligendum nobis reliquit, quasi bonus magister, et spiritalis agricola, occultis doctrinæ seminibus excitans discipulorum ingenia, quod animæ nostræ potioris creaturæ sint, et cujusdam præstantissimæ naturæ. Cum enim dicit, quia

[1] Scripta circa ann. 387. — [2] Hoc loco indicatur liber quartus Esdræ.

« vanitati creatura subjecta est non sponte, sed propter » eum qui subjecit in spe; quoniam et ipsa creatura libe» rabitur a servitute corruptionis in libertatem gloriæ fi» liorum Dei [1]; » ostendit non mediocrem animarum esse gratiam, quarum vigore et virtute in adoptionem filiorum Dei assurgit humanum genus, habens in se quod ad similitudinem et imaginem Dei tributum est sibi. Animæ enim neque tactu aliquo comprehenduntur, neque visu corporeo videntur; et ideo præferunt illius incorporeæ et invisibilis naturæ similitudinem, et supergrediuntur substantia sua corpoream et sensibilem qualitatem. Quæ enim videntur, temporalia sunt, temporalia significant, temporalibus agglutinantur: illa autem quæ non videntur, æterno illi et summo adhærent bono, atque in ipso vivunt, et sunt, et moventur [2]; nec ab eo, si boni consulunt, se patiuntur separari ac dividi.

IV. Unaquæque ergo anima videns se corporeo isto clausam gurgustio, quæ tamen terrenæ hujus habitationis consortio non degeneraverit, ingemiscit gravata corporis hujus conjunctione; quia corruptibile corpus gravat animam, et inclinat terrenum habitaculum mentem multarum cogitationum [3]: simulque cognoscens quia per fidem ambulat, non per speciem [4], peregrinari vult de corpore, et adesse ad Dominum.

V. Advertamus igitur quomodo vanitati creatura subjecta sit [5], non ex voluntate sua, sed ex divino arbitrio, quo dispositum est animas corporibus conjungi oportere propter spem earum; ut dum sperant bona, dignas se præstent cœlesti remuneratione: « Omnes enim nos oportet adesse » ad tribunal Christi; ut referat unusquisque propria » corporis [6]. » Ideo uniuscujusque anima prævideat re-

[1] Rom. VIII, 20, et seqq. — [2] Act. XVII, 18. — [3] 2 Cor. V, 4, et Sap. IX, 15. — [4] 2 Cor. V, 7. — [5] Rom. VIII, 20. — [6] 2 Cor. V, 10.

pendenda sibi merita conversationis suæ. Et pulchre ait : « Propria corporis, » id est, quod suscepit regendum; ut si bene rexit, præmium referat, propter quod in spe subjecta est : et si male, supplicium; quia non speravit in Deum, nec ad illam adoptionem filiorum, et ad veræ libertatem affectavit gloriæ.

VI. Docuit igitur Apostolus quod humani generis creatura subjecta vanitati sit. Quid enim tam homo, quam anima ejus? De consortibus ejus dicit : « Cum sumus in » corpore isto, ingemiscimus gravati[1]. » Sed et David dicit : « Homo vanitati similis factus est[2]; » et, « Universa » vanitas omnis homo vivens[3]. » Vita itaque hominis in hoc sæculo vanitas est. Huic vanitati subjecta est anima. Itaque sanctus cum facit quæ sunt corporis, non sponte facit, non volens, sed « Propter eum qui subjecit in spe[4], » facit ut ei pareat. Ab hoc igitur exemplo animæ progrediamur ad creaturas reliquas.

VII. Propone tibi solem, lunam, et stellas, quæ cœli lumina etsi præclaro fulgent nitore, creaturæ sunt tamen, et ad quotidianum ministerium vel surgunt, vel occidunt, servientes dispositioni Creatoris æterni, ministrantes splendorem, quo vestiuntur, atque die nocteque emicant. Quoties sol iste obtexitur nubibus? quoties objectu aufertur terræ, vel cum e regione ejus luminis sui radius fuerit repercussus, oriuntur eclipses, et, ut ait Scriptura : « Luna novit occasus suos[5]? » Novit quando pleno orbe suo luceat, quando exinanito. Stellæ quoque nebulis obductæ vanescunt, quæ sustinent ministerii hujus mundani usus, non sponte utique, sed in spe; quia sperant etiam hujus laboris gratiam ab eo, qui subjecit eas (150). Ideoque propter eum sustinent, id est, propter ejus voluntatem.

[1] 2 Cor. v, 4. — [2] Psal. CXLIII, 4. — [3] Id. XXXVIII, 6. — [4] Rom. VIII, 20. — [5] Psal. CIII, 19.

VIII. Nec mirum si patienter sustinent, cum sciant Dominum suum, et Creatorem omnium sive quæ in cœlo, sive quæ in terra sunt, suscepisse nostri corporis fragilitatem, nostræ conditionis servitutem. Cur ergo illa servitutem corruptionis suæ non patienter sustineant; cum Dominus omnium pro toto mundo se humiliaverit usque ad mortem, servi formam susceperit[1], peccatum mundi, maledictum etiam pro nobis factus sit[2]? Illius ergo imitantes bonitatem cœlestes creaturæ licet ingemiscant, quod mundi hujus vanitati subjectæ sint, consolantur se tamen quod liberabuntur a servitute corruptionis, in libertatem gloriæ; cum filiorum Dei adoptio venerit, quæ est universorum redemptio: « Cum enim intraverit pleni» tudo gentium, tunc omnis Israël salvus erit[3]. » Cui enim non ignoscet populo, qui ignoscit etiam illi persecutori suo, qui dixit: « Crucifige, crucifige eum[4]; » et, « Sanguis » ejus super nos, et super filios nostros[5]? » Sed quia vanitati etiam cœlestis subjecta creatura est[6], licet istud in spe, etiam horum perfidiam et temulentiam, vanitate hujus mundi lapsam, pertinere ad veniam patietur veritatis pietas, et redemptio universitatis.

IX. Ergo ut concludamus, et ille tantus ac talis sol, et illa luna quam noctis tenebræ non operiunt, et illæ stellæ quæ sunt ornamenta cœli, servitutem corruptionis nunc sustinent; quia corruptibile omne corpus: siquidem et cœli peribunt, et cœlum et terra præteribunt[7]. Postea autem et sol et luna et cætera stellarum lumina requiescent in gloria filiorum Dei; quando « Erit Deus omnia in » omnibus[8]: » qui et in te et in nobis sit per suam plenitudinem et misericordiam.

[1] Philip. II, 7. — [2] Galat. III, 13. — [3] Rom. XI, 25. — [4] Joan. XIX, 6. — [5] Matth. XXVII, 25. — [6] Rom. VIII, 20. — [7] Matth. XXIV, 35. — [8] I Cor. XV, 28.

X. An ipsos quoque Angelos, qui in istius mundi laboribus diversa sustinent ministeria, sicut in Apocalypsi legimus Joannis, non ingemiscere credimus[1]; cum adhibentur pœnarum et excidiorum ministri (151)? Qui habentes vitam beatam, mallent utique eam in illo superiore tranquillitatis suæ statu recurrere, quam nostrorum peccatorum pœnis ultricibus interpolari. Etenim qui gaudent unius peccatoris redemptione[2], utique tantorum peccatorum ærumnis ingemiscunt.

XI. Si igitur etiam cœlestes creaturæ et Potestates servitutem corruptionis sustinent, sed in spe, ut pro nobis postea et nobiscum lætentur; etiam nos passiones hujus temporis futuræ spe et expectatione consolemur gloriæ. Vale, fili, et nos dilige; quia nos te diligimus.

EPISTOLA XXXV[3].

In hac epistola quæritur primo, cur cum in verbis Apostoli non omnis creatura dicatur corruptioni obnoxia, congemiscere tamen omnis dicatur : postea ex iis quæ ibidem sequuntur, de Spiritu adoptionis, de magnitudine præmiorum cœlestium, de sanctorum gemitu, primitiis Spiritus, adoptione filiorum, ac spe salvante disseritur.

Ambrosius Horontiano.

I. SUPERIOR epistola tuæ inquisitioni respondit; hæc meæ responsionis portio est, quæ non solvat, sed impleat

[1] Apoc. III, 1, et seqq. — [2] Luc. XV, 10. — [3] Scripta circa ann. 387.

superiorem. Nam dum ulteriora recenseo, movit me, fateor, quia addidit: « Scimus enim quod omnis creatura » ingemiscit; » cum in priori capitulo sine adjectione dixerit: « Quia creatura vanitati subjecta est[1]. » Non enim omnem creaturam, sed creaturam subjectam dixit. Et iterum ait: « Quoniam et ipsa creatura liberabitur a ser» vitute corruptionis[2]. » Tertio autem addidit quod omnis creatura congemiscat[3].

II. Quid sibi igitur vult ista adjectio; nisi forte quia non omnis creatura subjecta vanitati est: et quia non omnis vanitati subjecta est, non omnis a servitute corruptionis liberabitur? Quid enim liberetur, quæ a subjectione vanitatis et a servitute corruptionis ejus expers atque immunis sit? Omnis autem congemiscat non in suo, sed in nostro labore, et comparturiat illum fortasse spiritum salutis, spiritum jucunditatis, expectans adoptionem filiorum Dei; ut communem de redemptione humani generis consequatur lætitiam et exultationem. Aut propter charitatem igitur suam omnis ingemiscit nostrum laborem, aut propter membrum sui corporis, cujus caput Christus est. Sed sive ita ut diximus, sive simpliciter subjectam creaturam omnem dixerit congemiscere et comparturire, ut voles intellige.

III. Nunc illud consideremus quod adjecit: « Non so» lum autem illa, sed etiam nos primitias spiritus haben» tes, ipsi intra nos ingemiscimus, adoptionem filiorum » expectantes, redemptionem corporis nostri[4]. » Quid sit adoptio filiorum superior pagina docet; et ideo exponendi sensus gratia ad superiorem recurrendum est paginam.

IV. Qui spiritu, inquit, facta carnis mortificat, vivet[5]. Nec mirum si vivat, cum filius Dei fiat, qui habet Spi-

[1] Rom. VIII, 20. — [2] Ibid. 21. — [3] Ibid. 22. — [4] Rom. VIII, 23. — [5] Ibid. 13.

ritum Dei. Adeo est filius Dei, ut non accipiat spiritum servitutis, sed spiritum adoptionis filiorum; eo usque ut testimonium spiritui nostro sanctus Spiritus reddat quod sumus filii Dei. Testimonium autem hoc est Spiritus sancti, quod ipse est qui clamat in cordibus nostris : « Abba pater[1], » sicut ad Galatas scriptum est. Sed et illud grande testimonium quod filii sumus Dei; quia sumus hæredes Dei, cohæredes autem Christi[2] : cohæres autem est ejus qui conglorificatur ei : conglorificatur vero illi, qui patiendo pro ipso, compatitur ei.

V. Et ut nos hortetur ad passionem, adjungit quia omnia quæ patimur, minora sunt et indigna quorum pro laboribus tanta rependatur futurorum merces bonorum, quæ revelabitur in nobis; cum ad Dei imaginem reformati gloriam ejus facie ad faciem aspicere meruerimus[3].

VI. Et ut magnitudinem revelationis futuræ extolleret, addidit quod et creatura hanc revelationem expectet filiorum Dei, quæ nunc vanitati subjecta est non sponte, sed in spe; quia sperat de Christo gratiam ministerii sui: vel quia et ipsa liberabitur a servitute corruptionis; ut assumatur in libertatem gloriæ filiorum Dei, ut sit una libertas creaturæ, et filiorum Dei, cum revelata fuerit eorum gloria. Verum nunc dum revelatio procrastinatur, congemiscit omnis creatura expectans adoptionis et redemptionis nostræ gloriam, parturiens jam illum spiritum salutis, et volens liberari a vanitatis servitio.

VII. Cui conjunxit Apostolus etiam sanctorum gemitum, qui habent primitias Spiritus; nam et ipsi ingemiscunt. Quamvis enim de suo merito securi sint, tamen quia futura est adhuc redemptio totius corporis Ecclesiæ, compatiuntur. Cum enim adhuc membra patiuntur corporis

[1] Galat. IV, 6. — [2] Rom. VIII, 16, et seqq. — [3] Ibid. 18.

sui, quomodo alia membra, licet superiora, non compatiuntur membris unius corporis laborantibus?

VIII. Unde puto dixisse Apostolum quia tunc et ipse Filius subjectus erit, qui ei subjecit omnia[1]: qui enim adhuc laborant, nondum subjecti sunt, in quibus fortasse adhuc sitit Christus, adhuc esurit, in quibus nudus est; eo quod non impleant verbum Dei, non induant Christum, qui est indumentum credentium, amictus fidelium. Sed et illi in quibus æger est, adhuc medicina indigent; et ideo nondum subditi; subjectio enim ista virtutis est, non infirmitatis: denique in fortibus et facientibus mandatum Dei, subjectus est Dei Filius. Nunc autem magis in iis laborat, qui non subveniunt laborantibus, quam in illis, qui sibi postulant subveniri. Hæc est pia interpretatio et vera subjectionis Domini Jesu, qui ideo se subjiciet, ut sit Deus omnia in omnibus.

IX. Sensum Apostolicum percurrimus: nunc consideremus qui sunt primitias Spiritus habentes[2]. Et ideo Legem interrogemus quid sit quod primitiarum vel initii nomine declaraverit. «Initia, inquit, areæ et lacus tui non »fraudabis[3]; » et infra: « Initia primitiarum tuarum infe»res in domum Domini Dei tui[4]. » Aliæ sunt primitiæ, aliæ decimæ: primitiæ majoris gratiæ, sanctificationis observantissimæ. Ideo placuit Abel, quia non est suum munus moratus, qui de primitivis ovium obtulit[5]. Licet aliqui distantiam velint esse inter primitias et primogenita, id est, quæ primo nascuntur; eo quod collectis seminibus, quasi ex omnibus initia offerantur areæ; tamen de messe quod primum tollitur, id offertur Domino, sed de hoc alias. Sanctificari autem videtur primitiarum munere tota areæ messis, sed ipsæ sanctiores primitiæ sunt.

[1] I Cor. xv, 28. — [2] Rom. viii, 13. — [3] Exod. xxii, 29. — [4] Id. xxxiv, 26. — [5] Gen. iv, 4.

X. Similiter sancti primitiæ sunt Domini, præcipue Apostoli; primum enim Deus posuit in Ecclesia Apostolos[1], qui et pleraque prophetarunt, et evangelizarunt Dominum Jesum; quia primi receperunt eum. Recepit eum Symeon propheta[2], Zacharias propheta, Joannes filius ejus, Nathanael, in quo dolus non erat[3]; et ideo sub ficu requiescebat: Joseph, qui dicebatur Justus, qui sepelivit eum[4]. Isti sunt primitiæ fidei nostræ; sed tamen eadem cæterorum natura seminum, quæ primitiarum, licet in aliquibus minor gratia: « Potens est enim Deus ex lapidi- » bus filios Abrahæ excitare[5]. »

XI. En tibi exemplum de ipso Domino Jesu. In resurrectione mortuorum primogenitus ex mortuis dicitur[6]. Eumdem ipse Apostolus primitias significavit dicens: « In » Christo omnes vivificantur, unusquisque autem in suo » ordine: primitiæ Christus, deinde ii qui sunt Christi, qui » in adventum ejus crediderunt[7]. » Eadem in illo corporis veritas, quæ in nobis: sed tamen et primogenitus ex mortuis dicitur, quia primus resurrexit: et primitiæ, quia sanctior omnibus fructibus, qui etiam cæteros consortii sui fructus sanctificavit. Ipse etiam initium eorum qui ad imaginem, quasi imago invisibilis Dei, in quo secundum divinitatem nihil corporeum, nihil temporale[8], quia splendor est gloriæ paternæ, et imago substantiæ ejus[9]. Produximus sermonem epistolarem, dum volumus quid sint primitiæ significare.

XII. Primitiæ ergo nostræ Apostoli, electi ex omnibus præsentis scilicet tunc temporis fructibus, quibus dictum est: « Et majora his facietis[10]; » fudit enim se in eos gratia Dei. Isti, inquam, ingemiscebant, expectantes redemptio-

[1] 1 Cor. XII, 28. — [2] Luc. II, 28. — [3] Joan. I, 47. — [4] Luc. XXIII, 53. — [5] Matth. III, 9. — [6] Coloss. I, 18. — [7] 1 Cor. XV, 22. — [8] Coloss. I, 15. — [9] Hebr. I, 3. — [10] Joan. XIV, 12.

nem totius corporis, et adhuc ingemiscunt; quia multorum est labor, qui adhuc fluctuant. Ut si aliquis ad superiora se littoris subsistat et adhuc medio corpore cædatur fluctibus, ingemiscit et comparturit, donec totus evadat. Ingemiscit utique, qui adhuc nobis dicit : « Quis infirmatur, » et ego non infirmor[1] ? »

XIII. Non ergo nos moveat, quod ita scriptum est : « Qui primitias Spiritus habentes, ipsi intra nos ingemis» cimus, adoptionem filiorum expectantes, redemptionem » corporis nostri[2] ; » sensus enim apertus est, eo quod primitias Spiritus habentes ingemiscunt, adoptionem filiorum expectantes : quæ adoptio filiorum, redemptio totius corporis est, quando facie ad faciem quasi Dei filius per adoptionem videbit illud divinum et æternum bonum; est enim adoptio filiorum in Ecclesia Domini, quando clamat Spiritus : « Abba pater[3] ; » sicut habes ad Galatas. Sed illa erit perfecta, quando resurgent omnes in incorruptione, honore, gloria, qui mereantur Dei faciem videre; tunc enim vere redemptam se humana judicabit conditio. Unde Apostolus gloriatur dicens : « Quia spe salvi facti sumus[4]. » Salvat enim spes, sicut et fides, de qua dicitur : « Fides » tua te salvum fecit[5]. »

XIV. Ergo creatura quæ non sponte, sed in spe vanitati subjecta est[6], spe salvatur, sicut et Paulus, cum sciret lucrum sibi esse mori, ut cum Christo esset solutus corpore, permanebat in carne propter eos quos Christo acquireret[7]. Spes autem quid est, nisi futurorum expectatio? Unde ait : « Spes autem quæ videtur, non est spes. Non » enim quæ videntur, sed quæ non videntur, æterna sunt. » Nam quod videt quis, quid sperat[8] ? » Videmur enim tenere ea, quæ videmus : quomodo ergo quæ tenemus,

[1] 2 Cor. xi, 29. — [2] Rom. viii, 23. — [3] Galat. iv, 6. — [4] Rom. viii, 24. — [5] Luc. xviii, 42. — [6] Rom. viii, 20. — [7] Philip. i, 21. — [8] Rom. viii, 24.

speramus? Nihil igitur eorum quæ sperantur, videtur: « Oculus enim non vidit, nec auris audivit, quæ præparavit » Deus diligentibus eum[1]. »

XV. Ergo si sperari non potest quod videtur, non bene habent aliqui: « Nam quod videt quis quid, et sperat. » nisi forte sic: « Nam quod videt quis, quid et sperat, » vel quid expectat? Quia illud verum est, quia id speramus, quod non videmus; et ideo quamvis abesse videatur a nobis, expectamus illud per patientiam: « Expectans » enim expectavi Dominum, et respexit me[2]. » Ideo ergo expectamus patienter, quia « Bonus est Dominus sustinen- » tibus eum[3]. » Et videtur convenire, quia reddidit per patientiam: Expectamus quæ speramus, et non videmus. Multum enim facit, qui sperat ea et expectat, quæ non videntur; et propterea quod intendat mentem ad illud omne quod est, sustinet.

XVI. Pulchre autem dicitur: « Spes autem quæ vide- » tur, non est spes[4]; » de potestatibus istius sæculi, de dignitatibus, de divitiis. Vides nescio quem fascibus præeminentem et curribus, nihil habet spei in curribus, qui videntur. Nec in ipso cœli elemento spes est, sed in Domino cœli. Nec Chaldæus in stellis spem habet, quas observat; nec dives in possessionibus, nec avarus in usuris: sed ille spem habet, qui in eum spem suam ponit, quem non videt, id est, in Domino Jesu, qui medius nostrum stat[5], et non videtur. Denique « Oculus non vidit, nec auris » audivit, quæ præparavit Dominus diligentibus eum[6]. »

[1] 1 Cor. II, 9. — [2] Psal. XXXIX, 2. — [3] Thren. III, 25. — [4] Rom. VIII, 24. — [5] Joan. I, 26. — [6] 1 Cor. II, 9.

EPISTOLA XXXVI[1].

Roganti quemnam spiritum Paulus scripserit postulare pro nobis gemitibus inenarrabilibus, *respondetur non alium denotari nisi Spiritum sanctum, qui et orationes nostras dirigit, et gemit pro delictis nostris, gemitu inenarrabili, hoc est, cœlesti.*

Ambrosius Horontiano.

I. CONCATENANTUR sibi epistolæ nostræ, ut tanquam inter præsentes videamur sermonem cædere; ita ego ex tua interrogatione, tuque ex mea explanatione epistolis scribendis materiam damus.

II. Moveri enim te indicasti de quo spiritu dictum sit : « Quia postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus[2]. » Superiora igitur repetamus, ut lectio manifestet, quod quærimus : « Similiter, inquit, et Spiritus adjuvat infir- » mitatem nostræ orationis[3]. » Nonne tibi videtur Spiritus sanctus, quia adjutor nobis est, sicut ille cui dicitur : « Adjutor meus es tu, ne derelinquas me, neque despicias » me, Deus salutaris meus[4]. »

III. Quis enim alius spiritus, qui possit docere Paulum quid oraret? Docet autem Spiritus Christi, sicut et Christus, orare discipulos suos[5]. Quis autem post Christum doceret, nisi Spiritus ejus, quem ipse misit, ut doceret, et dirigeret nostras orationes : « Oramus enim Spiritu,

[1] Scripta circa ann. 387. — [2] Rom. VIII, 26. — [3] Ibid. — [4] Psal. XXVI, 9. — [5] Luc. XI, 1.

» oramus et mente[1]. » Ut bene mens possit orare, præcedit Spiritus, et deducit eam in viam rectam[2]; ne obrepant carnalia, ne minora, ne etiam majora viribus : « Unicui» que enim datur manifestatio Spiritus ad utilitatem[3]. » Denique scriptum est : « Petite magna, et parva adjicientur » vobis : Petite cœlestia, et terrena adjicientur[4]. »

IV. Ergo vult nos majora petere, non in terrenis morari. Ille autem scit quid tribuat, « Dividens singulis prout » vult[5]. » Dicit enim interdum, sciens mensuram, quam nos ignoramus : Non potestis hæc modo accipere. Peto mihi passionem martyrii, Spiritus sanctus promptus est[6] : sed videns infirmum carnis meæ, ne dum majora cupio, minora amittam, dicit : Non potes hæc accipere. Quales occasiones habui : et de ipso prope fine revocatus sum? Novit enim bonus medicus quæ esca cui apta sit infirmitati, et cui tempori ad profectum valetudinis. Interdum opportunitas escæ sanitatem reddit : quod si importune aliquis accipiat, aut non convenientem, implicatur periculo.

V. Ergo quia nos nescimus quid oremus, et quomodo oporteat, postulat pro nobis Spiritus sanctus; est enim Spiritus advocati nostri Jesu : et postulat gemitibus ineffabilibus[7]; dolet enim pro nobis[8] et Christus. Et Deus Pater dicit : « Ventrem meum doleo[9]. » Et frequenter indignantem eum legimus et dolentem. Gemit autem, ut auferat peccata nostra, doceat nos agere pœnitentiam. Est enim pius gemitus, et plenus auctoritatis, de quo dicit Propheta : « Et gemitus meus non est absconditus a te[10]. » Non enim latebat ut Adam, sed dicebat : « Ecce ego pastor, » et grex iste quid deliquit? Ego peccavi, in me vindica[11]. »

VI. Ex hoc igitur gemitus Spiritus Dei; et ille Pro-

[1] I Cor. XIV, 15. — [2] Psal. CXLII, 11. — [3] I Cor. XII, 7. — [4] Matth. VI, 33. — [5] I Cor. XII, 11. — [6] Matth. XXVI, 41. — [7] Rom. VIII, 26. — [8] Isai. LIII, 4. — [9] Jerem. IV, 19. — [10] Psal. XXXVII, 10. — [11] I Paral. XXI, 17.

phetæ gemitus, bene ineffabilis, quia cœlestis. Ea enim quæ in cœlo audivit Paulus, ineffabilia audivit[1], ut fari ea homines non debeant : sed quæ occulta hominibus, Deo nota sunt. Novit enim omnia, qui scrutator est cordis[2] : sed illa scrutatur, quæ mundavit Spiritus. Novit ergo Deus quid postulet Spiritus, et quæ Spiritus sapientia sit; quæ interpellat pro sanctis, sicut habes : « Quia et Spiritus in» terpellat pro nobis[3]; » pro quibus enim Christus passus est, et quos sanguine mundavit suo, pro iis interpellat et Spiritus. Vale, et nos ut filius dilige; quia nos te diligimus.

[1] 2 Cor. XII, 4. — [2] Rom. VIII, 27. — [3] Ibid.

EPISTOLA XXXVII [1].

Cum Simplicianus Ambrosio testatus esset eum utiliter facturum, si quid ex Apostolo dissereret apud populum, ipsius voluntati se hoc daturum spondet sanctus vir, maxime cum amicum in eo judicem sibi futurum noscat. Itaque mittit ad eum, quod eodem absente disputaverat, scilicet libertatem nostram in sapientia positam esse : quam sententiam a philosophis ambitiose jactatam dicit. Hanc tamen a Patribus proditam cum ex Salomone astruit, tum exemplis Jacobi ac Josephi. Ex his ostendit non venditione servum, at sapientia liberum quemque fieri. Hinc demonstrato quis liber, an secus, eum solum definit sui juris esse, qui non cogitur, unde colligit servire cum libertate interdum jungi. Sub hæc sequuntur vere liberorum quædam exempla et descriptiones, quibus subditur libertate hunc demum frui, qui vivat ex legibus. Deinde nonnullis contra philosophos disputatis, eorum heroïbus Christianos opponit. Ac tandem ubi confirmavit eos, qui pravis affectibus serviunt, liberos non esse; quomodo membra nostra justitiæ serviant, docet.

Ambrosius Simpliciano salutem.

I. Proxime cum veteris amoris usu familiaris inter nos sermo cæderetur [2], delectari te insinuasti mihi, cum aliquid de Pauli apostoli scriptis coram populo ad disputan-

[1] Scripta circa ann. 387. — [2] Vide D. Guillon, tom. IX, p. 385.

dum assumerem; quod ejus profundum in consiliis vix comprehendatur, sublime in sententiis audientem erigat, disputantem accendat: tum quia in plerisque ita se ipse suis exponat sermonibus, ut is qui tractat, nihil inveniat quod adjiciat suum; ac si velit aliquid dicere, grammatici magis quam disputatoris fungatur munere.

II. In eo tamen quoniam et veteris affectum amicitiæ, et quod plus est, paternæ gratiæ amorem recognosco (nam vetustas habet aliquid cum pluribus consociabile, patrius amor non habet) tum quia non jejune me fecisse jam, quod postulas, arbitratus es, parebo voluntati tuæ, admonitus præsertim, et provocatus exemplo meo, quod mihi non difficillimum; quia non magnum aliquem, sed me ipsum imitabor, cum in meos non magnos aliquos usus revertor.

III. Et de consiliis quidem, cum beatæ vitæ imago atque effigies nostro sermone exprimeretur, putamus eam factam complexionem, ut pluribus fortasse aliis, tibi certe amanti nostri non improbemur; licet difficilius sit tuo judicio, quam plurium non displicere: sed judicii pondus affectu ablevas, eoque mihi blandior.

IV. Hæc autem epistola, quoniam te absentem offendit, de sententiis Pauli est apostoli, qui nos a servitute in libertatem vocat dicens: « Pretio empti estis, nolite fieri » servi hominum[1], » ostendens libertatem nostram in cognitione esse sapientiæ. Quæ sententia magno a philosophis fluctuata atque jactata est disputationis molimine, dicentibus quia omnis sapiens liber, omnis autem insipiens serviat.

V. Sed multo hoc prius David filius dixit, qui ait: « Stultus sicut luna mutatur[2]. » Sapiens enim non metu frangitur, non potestate mutatur, non attollitur prosperis,

[1] 1 Cor. VII, 23. — [2] Eccli. XXVII, 12.

non tristibus mergitur; ubi enim sapientia, ibi virtus animi, ibi constantia et fortitudo. Sapiens ergo idem est animo, non minuitur, non augetur rerum mutationibus : nec ut parvulus fluctuat, ut cirumferatur omni vento doctrinæ, sed manet perfectus in Christo, fundatus charitate, radicatus fide. Sapiens ergo defectus rerum ignorat, et varios animi casus nescit : sed fulgebit sicut Sol justitiæ, qui in regno Patris sui fulget[1].

VI. Unde tamen hoc plenius hauserit Philosophia, de qua Patrum disciplina et prudentia, consideremus. Nonne primus Noë, cum advertisset quia insipienter filius suus Cham riserat nudatum patrem, maledixit ei, dicens : « Maledictus Cham, servus domesticus erit fratribus suis[2];» et præposuit ei fratres ejus dominos, qui sapienter patris senectutem honorandam putarunt?

VII. Nonne etiam fons ille disciplinarum omnium Jacob[3], ubertatem disputationis hujus omnium pectoribus infudit, qui sapientiæ merito prælatus est fratri seniori? Denique pater pius, qui inter duos filios affectu certaret paterno, sed discreparet judicio (affectus enim necessitudine defertur, meritis autem judicia formantur) cum divideret alteri gratiam, alteri misericordiam : sapienti gratiam, insipienti misericordiam; quia ad virtutem se propriis viribus erigere non poterat, nec spontaneum gressum attollere, benedixit eum, ut serviret fratri suo, et esset ipsius servus, ostendens ita deteriorem esse servitute insipientiam, ut remedio ei servitus sit; quia stultus regere se non potest, et nisi moderatorem habeat, præcipitatur propriis voluntatibus.

VIII. Diligens ergo pater et consulens, servum eum fratris sui fecit, ut ejus regeretur consilio. Ideo inconsultis populis sapientes quique adhibentur rectores, qui

[1] Matth. XIII, 43. — [2] Gen. IX, 25. — [3] Id. XXVII, 29.

plebeiam insipientiam vigore proprio regant; ut potentiæ specie dominentur, quo vel invitos auctoritate potestatis subjiciant ad obediendum prudentioribus, et obsequendum legibus. Imposuit igitur insipienti velut indomito jugum, et cui in gladio suo vivendum dixerat, libertatem negavit; ne temeritate laberetur, præfecit ei fratrem, cujus auctoritate et moderatione subjectus proficeret ad conversionem. Et quia servitus habet discretionem (est enim necessitatis infirmior, voluntatis fortior; quia pulchrius est bonum, quod non ex necessitate fit, sed ex voluntate) ideo ei primo jugum imposuit necessitatis, postea benedictionem ei voluntariæ subjectionis impertivit.

IX. Non igitur natura servum facit, sed insipientia: nec manumissio liberum, sed disciplina. Denique Esaü liber natus est, et servus factus est: Joseph venditus in servitutem est, et electus est ad potestatem; ut suis emptoribus imperaret[1]. Non dedignabatur tamen obsequium sedulitatis, sed tenebat virtutis fastigium, conservabat libertatem innocentiæ, integritatis auctoritatem. Unde pulchre Psalmista ait: « In servum venumdatus est » Joseph: humiliaverunt in compedibus pedes ejus[2]. In » servum, inquit, venumdatus est, » non servus factus. « Humiliaverunt pedes ejus, » non animam ejus.

X. Quomodo enim humiliata est anima, de qua dicit: « Ferrum pertransivit anima ejus? » Nam cum aliorum animas peccatum transeat (ferrum enim peccatum est, quod est penetrabile) Joseph sancti anima ita non patuit peccato, ut magis peccatum ipsa penetraret. Denique nec herilis illecebræ flexus est delinimento, nec immerito flammas non sensit libidinis; quia majore divinæ flagrabat ardore gratiæ. Unde et hoc pulchre de eo dictum est:

[1] Gen. XXXVII, 28, et XLI, 41. — [2] Psal. CIV, 18.

« Quia eloquium Domini ussit eum[1]; » quo restinxit ignitas diaboli sagittas.

XI. Quomodo hic servus, qui erudivit principes populi in illa frumentaria dispensatione; ut futuræ inopiæ consulerent et providerent? Aut quomodo servus, qui totam terram acquisivit, et universum populum Ægyptiorum in servitutem redegit[2]? Non ut conditionem servitii ignobilis irrogaret, sed ut tributum constitueret, præter possessionem tamen sacerdotalem, quam a tributis immunem reservavit; ut apud Ægyptios quoque inviolabilis haberetur religio sacerdotalis.

XII. Non fecit igitur eum servum venditio; nam utique negotiatoribus erat venditus: verum si pretium spectes, multos invenies qui emerunt sibi puellulas formæ elegantioris, quarum amore capti, turpi servitio sese dederunt. Videbatur Apeme concubina Darii regis sedens ad dexteram ejus, auferens de capite ejus diadema, et suo imponens vertici, palmis faciem ejus sinistra manu verberans: quam rex aperto ore intuebatur, gaudens si quando arrideret ei mulier[3]: quod si ea indignaretur, miserum se atque afflictum putaret; ut potestate submissa blanditias obtexeret, et conciliari sibi eam deprecaretur.

XIII. Sed quid ista magno allegamus ambitu? Non videmus plerumque in potestatem piraticam vel immanium barbarorum redactos, parentes a filiis redimi pecunia? Numquid leges pecuniæ potiores, quam leges naturæ? Numquid in servitute accersitur pietas? Plerique emptores leonum sunt, et tamen non dominantur leonibus: sed ita subjiciuntur versa vice, ut si exasperatos eos excutere cervice totos viderint, fugiant et delitescant. Nihil ergo præjudicat pecunia, quæ plerumque sibi dominos emit: nihil tabulæ auctionales, quibus emptor frequenter adju-

[1] Psal. CIV, 19. — [2] Gen. XLVII, 20. — [3] 3 Esdr. IV, 29, 30, et seqq.

dicatur atque addicitur. Contractus non mutat genus, nec sapientiæ libertatem adimit. Denique famulo sapienti multi, ut scriptum est, serviunt liberi[1] : et est servus intelligens, qui regat dominos stultos.

XIV. Quem ergo magis liberum censes? Sola est sapientia libera, quæ divitibus pauperes præficit, et quæ servos propriis fœnerare dominis facit : fœnerare non pecuniam, sed intellectum : fœnerare talentum illius Dominici æternique thesauri, qui nunquam corrumpitur, cujus et usura pretiosa est : fœnerare illud intelligibile eloquiorum argentum cœlestium, de quo Lex dicit : « Fœnerabis » gentibus, tu autem non mutuaberis[2]. » Quod Hebræus fœneravit gentibus, ipse autem non accepit a populis doctrinam, sed tradidit : cui aperuit Dominus thesaurum suum, ut gentes pluvia sermonis sui faceret humescere, et fieret princeps gentium, ipse autem supra se principem nullum haberet.

XV. Liber est ergo qui sapiens est, pretio emptus oraculorum cœlestium, illo auro, illo argento sermonis divini : pretio emptus sanguinis (non enim minimum est emptorem agnoscere) pretio emptus gratiæ, qui audivit et intellexit dicentem : « Qui sititis, ite ad aquam ; et qui» cumque non habetis argentum, ite, emite, et bibite, et » manducate[3]. »

XVI. Liber est ille, qui progrediens in bellum, si viderit mulierem bonam aspectu[4], et deprædatus opes inimicorum suorum, repertam illic concupierit eam, demptis superfluis, et indumento captivitatis detracto, in uxorem sibi copulaverit, jam non servam, sed liberam ; intelligit enim famulatui prudentiam et disciplinam non subjacere. Ideoque Lex dicit : « Non venumdabitur pecu-

[1] Prov. XVII, 2. — [2] Deut. XV, 6. — [3] Isaï. LV, 1, et Eccli. LI, 33. — [4] Deut. XI, 10, 11.

» nia[1]; » omne enim pretiosum non est ea dignum. Et Job dicit : « Attrahe sapientiam in interiora[2]. Non illi comparabitur Æthiopiæ topazion, quod auro habetur argentoque pretiosius.

XVII. Sed non ille solum liber, qui dominum licitatorem non pertulit, aut tollentem digitum non vidit : sed ille magis liber, qui intra se liber est, qui legibus naturæ liber est, legem sciens naturæ præscriptam esse moribus, non conditionibus ; et mensuram officiorum consentaneam non hominis arbitrio, sed naturæ disciplinis. Utrum igitur iste liber tibi tantummodo, an quidam censor videtur, et præfectus moribus? Unde vere ait Scriptura quia pauperes divitum præpositi erunt[3], et privati utique administrantium.

XVIII. An tibi liber videtur, qui pecunia suffragium sibi emit? qui plausum populi magis, quam judicium requirit prudentium? Ille ergo liber est, qui popularibus auris movetur; ille qui reformidat sibilum vulgi? Sed non ista libertas, quam manumissus accipit, et palma lictoris donatus acquirit (152). Non enim munificentiam, sed virtutem libertatem esse arbitror : quæ non suffragiis defertur alienis, sed magnanimitate propria vindicatur ac possidetur. Sapiens enim semper liber est, semper honoratus, semper is qui præsit legibus. Denique justo non est posita lex; sed injusto; justus enim ipse sibi lex est, non habens necesse longius sibi accersere formam virtutis, quam corde inclusam gerat, scriptum habens opus legis in tabulis cordis sui[4], cui dictum sit : « Bibe aquam de » tuis vasis, et de puteorum tuorum fontibus[5]. » Quid enim nobis tam proximum, quam Dei verbum? Hoc est verbum

[1] Deut. xxi, 14.— [2] Job. xxviii, 18. — [3] Prov. xxii, 7.— [4] 1 Tim. i, 9. — [5] Prov. v, 15.

in corde nostro, et in ore nostro, quod non videmus et tenemus.

XIX. Sapiens ergo liber, quoniam qui ea facit, quæ vult, liber est. Sed non omnis bona voluntas, sed sapientis est omnia quæ bona sunt velle; odit enim malum, quia quod bonum est, elegit. Ergo si quod bonum est elegit, arbiter electionis, et eligens operationis liber est; quia quod vult facit: liber ergo sapiens. Sapiens omnia quæ facit, bene facit. Qui autem bene facit omnia, recte facit omnia: qui vero recte facit omnia, utique inoffense, et irreprehensibiliter, et sine damno et commotione sui facit omnia. Cui igitur hoc subest, ut inoffense faciat omnia, faciat irreprehensibiliter, faciat sine commotione sui, sine damno; nihil insipienter facit, sed sapienter omnia. Qui autem sapienter facit, nihil habet quod metuat; metus enim in peccato est. Ubi autem nulla formido, ibi libertas: ubi libertas, ibi potestas faciendi quod vult: solus ergo sapiens liber est.

XX. Etenim qui neque cogi potest, neque prohiberi, is nequaquam servus: sapientis autem est neque cogi, neque prohiberi: non est igitur servus sapiens. Prohibetur enim, qui non fungitur iis, quæ desiderat: quæ autem desiderat sapiens, nisi ea quæ virtutis et disciplinæ sunt, sine quibus esse non potest? In ipso enim sunt, nec divelluntur ab eo. Quod si divelluntur, jam non sapiens, qui sit sine virtutis usu ac disciplina, quibus ipse se fraudet, si non sit voluntarius virtutis interpres. Quod si cogitur, manifestum est quod invitus faciat. In omnibus autem factis aut a virtute correctiones sunt, aut a malitia prolapsiones, aut media, aut indifferentia. Virtutis non coactus, sed voluntarius executor est sapiens; quoniam omnia quæ placent, agit malitiæ fugitans, nec somnium ejus admittit. Indifferentibus ita non movetur, ut nullis

momentis sicut vulgus hominum huc atque illuc inclinetur, sed tanquam in statera mens ejus æqua lance pendeat; ut neque ad voluptaria propendeat, neque omnino ad ea, quæ sunt aversanda, vel leviter studium inclinet suum, sed immobilis maneat affectu. Unde liquet quia nihil invitus facit sapiens, neque cogitur; quia si servus esset, cogeretur: liber igitur est sapiens.

XXI. Apostolus quoque sic definit dicens: « Non sum » ego liber, non sum Apostolus[1]? » Sed adeo liber, ut cum subintrassent quidam tentare libertatem ejus, nec ad horam, ut ipse ait, cederet subjectioni, ut veritas Evangelii prædicaretur[2]. Qui ergo non cessit, volens prædicavit. Ubi voluntas, ibi merces voluntatis: ubi necessitas, ibi obsequium necessitatis. Melior ergo voluntas quam necessitas. Velle ergo sapientis est, parere et servire insipientis.

XXII. Hæc etiam est Apostoli definitio dicentis: « Si » enim volens hoc ago, mercedem habebo: si autem in- » vitus, dispensatio mihi credita est[3]. » Sapienti igitur merces defertur, sapiens autem ex voluntate facit: liber itaque secundum Apostolum sapiens. Unde et ipse clamat: « Vos enim in libertatem vocati estis, tantum ne liberta- » tem in occasionem carnis detis[4]. » Sequestrat a lege Christianum, ne invitus videatur legi succumbere: vocat in Evangelium, quod volentes et prædicant et operantur. Judæus sub Lege, Christianus per Evangelium: in Lege servitus, in Evangelio libertas, ubi cognitio sapientiæ. Omnis ergo qui Christum recipit, sapiens: qui autem sapiens, liber: omnis igitur Christianus et liber et sapiens.

XXIII. Docuit me tamen Apostolus quod ultra ipsam libertatem sit, ut servire libertas sit: « Cum liber, inquit, » essem, omnium me servum feci; ut plures lucriface-

[1] I Cor. IX, 1. — [2] Galat. II, 5. — [3] [illegible]. — [4] Galat. V, 13.

» rem[1]. » Quid est ultra libertatem, nisi habere Spiritum gratiæ, habere charitatem? Libertas enim liberum facit hominibus, charitas amicum Deo. Unde ait Christus: « Vos autem dixi amicos[2]. » Bona charitas, de qua dicitur: « Per charitatem Spiritus servite invicem[3]. » Servivit et Christus, ut omnes liberos faceret. « Manus ejus in » cophino servierunt[4]: » qui non rapinam est arbitratus esse se æqualem Deo, formam servi accepit[5]; et omnia omnibus factus est, ut omnibus salutem afferret[6]. Cujus imitator Paulus, et quasi sub Lege erat, et quasi sine Lege vivebat pro eorum utilitate, quos cupiebat lucrari: et infirmis volens fiebat infirmus, ut eos confirmaret: et currebat, ut comprehenderet: et corpus suum castigabat, ut potestates aëreas in Christo triumpharet.

XXIV. Est ergo sapienti et servire libertas. Unde colligitur quia stulto et imperare servitus est; et quod pejus est, cum paucioribus præsit, pluribus dominis et gravioribus servit. Servit enim propriis passionibus, servit cupiditatibus suis, quarum dominatum nec nocte potest fugere, nec die; quia intra se dominos habet, intra se servitium patitur intolerabile, Gemina enim servitus est, altera corporis, animarum altera: domini autem corporis quidem homines, animarum autem malitiæ et passiones, a quibus sola animi libertas sapientem vindicat; ut servitio ei liceat exire.

XXV. Quæramus igitur illum vere sapientem, vere liberum, qui quamvis sub plurimorum dominatu degat, libere dicit: « Quis est, qui mecum judicio contendat? Tu » solus manum tuam a me abstine, a cujus conspectu non » potero me abscondere; et timor tuus non me percellat[7]. »

XXVI. Quem secutus David rex ait: « Tibi soli pec-

[1] 1 Cor. IX, 19. — [2] Joan. XV, 15. — [3] Galat. V, 13. — [4] Psal. LXXX, 7. — [5] Philip. II, 6. — [6] 1 Cor. IX, 21, 22. — [7] Job. XIII, 19, et seqq.

»cavi[1].» Regali enim subnixus fastigio, quasi legum Dominus legibus reus non erat, soli Deo obnoxius tenebatur, qui Dominus est potestatum.

XXVII. Alium audi liberum : « Mihi autem pro minimo » est, ut a vobis dijudicer, aut ab humano die : sed neque » me ipsum dijudico; nihil enim mihi sum conscius.... qui » autem dijudicat me, Dominus est[2]. » Vera libertas hominis spiritalis, quia dijudicat omnia, ipse autem a nemine dijudicatur, nec a quocumque creaturæ participe, sed soli Deo se subditum novit[3], qui solus sine peccato est, de quo dicit Job : « Vivit Dominus, qui sic me judicat[4]; » solus enim ille potest judicare justum, cujus in conspectu cœlum non est mundum, nec stellarum pura et clara lumina.

XXVIII. Quis est qui Sophoclea (153) in medium ferat carmina dicentia : Jupiter mihi præest, nullus autem hominum? Quanto antiquior Job, quanto vetustior David? Agnoscant ergo de nostris se habere, quæcumque præstantiora locuti sunt.

XXIX. Quis igitur sapiens, nisi qui ad ipsa pervenit divinitatis secreta, et manifestata sibi cognovit occulta sapientiæ? Solus igitur sapiens, qui duce Deo usus est ad cognoscenda veritatis cubilia, et mortalis homo immortalis Dei hæres et successor est factus per gratiam, et quidam jucunditatis particeps, sicut scriptum est : « Propterea » unxit te Deus, Deus tuus oleo lætitiæ præ consortibus » tuis[5]. »

XXX. Si quis igitur propius ea introspiciat rerum negotia, cognoscet quanta sapienti adjumenta, et quanta in ipsis insipienti refragia sint; quod huic adjumento libertas, illi impedimento servitus sit. Insurgit enim sapiens

[1] Psal. L, 6. — [2] I Cor. IV, 3, 4. — [3] Id. II, 15. — [4] Job. XXVII, 2. — [5] Psal. XLIV, 8.

quasi victor debellatis a se ac triumphatis libidine, timore ignavia, mœstitudine, cæterisque vitiis; donec ea de possessione suæ mentis eliminet, et omnibus terminis finibusque suis propulset atque arceat: quoniam dux cautior novit excursus cavere latrocinantium, et quædam furta belli (154), quæ iniquissimi animæ nostræ adversarii ignitis sæpe pertentant spiculis; sunt enim nobis quædam et in pace prælia, et in bello pax. Unde et ille ait: « Foris » pugnæ, intus timores. Sed in his omnibus superamus » propter eum, qui dilexit nos[1]. » Dicit quia neque angustiis, neque persecutionibus, neque fame, periculo, morte terretur[2].

XXXI. Qui vero hæc timet, qui mortem reformidat, quomodo non servus? Servit profecto, et miseram quidem servitutem; nihil enim sic animam ad omnem servitutem dejicit, quomodo formido mortis. Quomodo enim se erigat abjectus et vilis sensus atque ignobilis, demersus in omnem infirmitatis voraginem vitæ hujus cupiditate? Vide quam servus: « Abscondam me, inquit, et ero gemens et » tremens super terram; et erit, omnis qui invenerit me, » occidet me[3]. » Itaque quasi servus signum accepit, nec sic tamen necem potuit evadere. Servit igitur peccator formidini, servit etiam cupiditati, servit avaritiæ, servit libidini, servit malitiæ, servit iracundiæ, et videtur hujusmodi sibi liber: sed magis servit, quam si sub tyrannis positus.

XXXII. Illi autem liberi sunt, qui legibus vivunt. Lex autem vera sermo rectus, lex vera non insculpta tabulis, nec ære incisa, sed impressa mentibus, atque infixa sensibus; quando sapiens non sub lege, sed ipse sibi lex est[4], opus legis in corde suo continens, naturali sibi stylo et

[1] 2 Cor. VII, 5. — [2] Rom. VIII, 37. — [3] Gen. IV, 14. — [4] Rom. II, 14 et 15.

quadam inscriptione formatum. Tantumne igitur cæcitatis est, ut non videamus manifestas rerum expressiones, et virtutum imagines? Et quam indignum, ut populi integri obediant humanis legibus, quo sint libertatis participes: sapientes autem veram legem naturæ expressam ad imaginem Dei, veramque rationem signiferam libertatis negligant et derelinquant; cum in ea tanta libertas sit, ut parvuli servire vitiis nesciamus, alieni ab ira, exortes avaritiæ, ignari libidinis? Quam miserum igitur, ut qui nascimur in libertate, moriamur in servitute!

XXXIII. Sed hoc fit levitate animi, atque infirmitate morum; quia curas inanes volvimus, et operamur supervacua: sapientis autem cor, actumque et opus radicatum esse decet atque immobile. Hoc docuit Moyses, quando manus ei graviores fiebant, ita ut vix sustineret eas Jesus Nave[1]. Ideoque vincebat populus quando non perfunctoria gerebantur opera, sed plena ponderis atque virtutis, non nutantis animi, nec titubantis affectu, sed fundatæ mentis stabilitate. Ergo sapiens extendit manus suas, stultus autem contrahit, sicut scriptum est: « Quia stultus complexus » est manus suas, et voravit viscera sua[2], » carnalia magis cogitans quam spiritalia. At non filia Juda, quæ expandens manus, clamavit ad Dominum: « Tu scis quia falsum tes- » timonium adversus me dicunt[3]. » Melius est arbitrata non peccare, sed et incidere in calumnias accusantium, quam peccatum subire sub impunitatis velamine. Ea ergo contemptu mortis servavit innocentiam. Sed nec filia Jephthe[4], quæ votum patris de immolatione sua proprio atque hortatorio firmavit assensu.

XXXIV. Non enim ego de contemptu mortis libros philosophorum depromo, aut gymnosophistas Indorum, quorum præ cæteris Calani laudatur responsum Alexan-

[1] Exod. XVII, 12. — [2] Eccle. IV, 5. — [3] Dan. XIII, 43. — [4] Judic. XI, 36.

dro, cum eum juberet sequi : Qua me, inquit, laude dignum Græciam petere poscis, si possum cogi facere quod nolo? Et vere plenus auctoritatis sermo, sed magis mens plena libertatis. Denique et epistolam scripsit :

Calanus Alexandro.

XXXV. « Amici persuadent tibi manus et necessitatem inferre Indorum philosophis, nec in somnis quidem videntes nostra opera. Corpora enim transferes de loco ad locum : animas non coges facere, quod nolunt, non magis quam saxa et ligna vocem emittere. Maximus ignis viventibus corporibus dolorem inurit, et gignit corruptionem : super hunc nos sumus ; viventes enim exurimur. Non est rex, neque princeps, qui extorqueat nobis facere, quod non proposuimus. Nec similes sumus Græciæ philosophorum, qui verba pro rebus meditati sunt ad opinionis celebritatem : nobis res sociæ verbis, et verba rebus : res celeres, et sermones breves : in virtute nobis libertas beata est. »

XXXVI. Præclara verba, sed verba : præclara constantia, sed viri : præclara epistola, sed philosophi. Apud nos autem et puellæ de mortis appetentia sublimes usque ad cœlum erexere virtutum gradus. Quid Theclam, quid Agnem, quid Pelagiam loquar, quæ tanquam nobilia vitulamina pullulantes, ad mortem quasi ad immortalitatem festinaverunt? Inter leones virgo exultavit, et rugientes bestias spectavit intrepida. Et ut nostra cum Indorum gymnosophistis conferamus, quod ille verbis gloriatus est, sanctus Laurentius factis probavit ; ut vivus exureretur, et flammis superstes diceret : Versa, manduca. Haud degener Abrahamidarum, et Machabæorum concertatus puerorum, quorum alii super flammas canebant : alii cum

exurerentur, non rogabant, ut parceretur[1] : sed invehebantur, ut amplius persecutor inflammaretur. Liber igitur sapiens.

XXXVIII. Quid autem sublimius sancta Pelagia, quæ vallata persecutoribus; priusquam tamen in eorum conspectum veniret, aiebat : Volens morior, nemo me continget manu, nemo oculo protervo violabit virginem, mecum feram pudorem, mecum incolumem verecundiam : nullum prædones lucrum suæ capient insolentiæ. Pelagia Christum sequetur, libertatem nemo auferet, nemo captivam videbit liberam fidem, insignemque pudicitiam, et prosapiam prudentiæ. Quod servum est, hic manebit, nullos in usus debitum. Magna igitur piæ virginitatis libertas, quæ septa agminibus persecutorum, inter maxima pericula integritatis et vitæ nequaquam inclinata est.

XXXIX. At non ille cui dominatur ira, subjicitur enim jugo peccati; homo etiam iracundus peccatum effodit[2] : « Qui autem peccatum facit, servus est peccati[3]. » At non ille liber, qui servit avaritiæ; non potest enim possidere vas suum. Non ille liber, qui serviens desideriis et voluptatibus, vago fluitat errore. Non ille liber qui curvatur ambitu; servit enim alieno imperio. Sed ille liber, qui potest dicere : « Omnia mihi licent, sed non omnia mihi » utilia; omnia mihi licent, sed ego sub nullius redigar » potestate. Esca ventri, et venter escis. » Ille liber qui ait : « Quid enim libertas nostra judicatur ab infideli con» scientia[4] ? »

XL. Libertas igitur sapienti, non insipienti convenit; quoniam qui deligat lapidem in fundibalo, similis est ei, qui dat imprudenti claritatem[5] : se ipsum vulnerat, sibique potius, dum intorquet jaculum, affert periculum.

[1] 2 Mach. VII, per totum. — [2] Prov. XXIX, 22. — [3] Joan. VIII, 34. — [4] 1 Cor. VI, 12, 13. — [5] Prov. XXVI, 8.

Certe sicut tormento acerbatur, et geminatur malum saxi ruina, sic insipientis in libertate ruina vehementior est. Recidenda igitur insipienti potestas, non adjicienda libertas est; servitus enim ei convenit. Ideoque addidit: « Spinæ nascuntur in manu ebriosi, « Servitus autem in manu imprudentis[1]; » quia sicut ille suis vulneratur poculis, ita insipiens suis factis. Ille bibendo se peccato inserit, iste operando se culpæ adjudicat, et factis suis trahitur in servitutem. Videbat se Paulus in captivitatem trahi a lege peccati[2]; et ideo ut liberaretur, confugit ad libertatis gratiam.

XLI. Non sunt igitur liberi insipientes, quibus dicitur: « Nolite fieri sicut equus et mulus, quibus non est intel- » lectus. In freno et chamo maxillas eorum constringe, » Qui non appropinquent tibi. Multa flagella peccatorum[3]; » quia multis flagellis opus est, ut eorum imprudentia coërceatur. Disciplina hoc exigit, non inclementia. Denique « qui parcit baculo suo, odit filium suum[4]: » simul Quia unusquisque gravius suis peccatis flagellatur. Gravia enim delictorum pondera, gravia criminum verbera, sicut onus gravantur, grave, et infligunt animæ cicatrices, et putrescere faciunt mentis ulcera[5].

XLII. Deponamus igitur tam gravem servitutis sarcinam, renuntiemus luxuriæ ac deliciis, quæ nos quibusdam astringunt nexibus cupiditatum, et vinculis ligant. Nihil enim prosunt deliciæ stulto: et quicumque a pueritia dederit se deliciis, manebit in servitute; ut vivens mortuus sit. Recidatur ergo luxuries, deliciæ recesentur: et si quis fuit luxuriosus, valedicat superioribus. Recisa enim vinea fructum affert, semiputata frondescit, neglecta luxuriat. Ideoque scriptum est: « Tanquam agricultura homo

[1] Prov. xxvi, 9. — [2] Rom. vii, 23. — [3] Psal. xxxi, 9, et seqq. — [4] Prov xiii, 24. — [5] Psal. xxxvii, 5, 6.

»imprudens, et tanquam vinea homo egens sensu; si reli»queris eum, desertus erit[1]. » Colamus ergo corpus hoc nostrum, castigemus illud, redigamus in servitutem, non illud despiciamus.

XLIII. Sunt enim membra nostra arma justitiæ, sunt et arma peccati. Si elevantur, arma justitiæ sunt, ut peccatum in his non dominetur: si mortuum fuerit corpus nostrum peccato, non regnabit in eo culpa, et erunt membra nostra a peccato libera. Non obediamus igitur cupiditatibus ejus, neque exhibeamus membra nostra arma iniquitatis peccato. Si videris mulierem ad concupiscendum eam, membra tua arma peccati sunt. Si locutus es ad sollicitandam eam lingua tua et os tuum membra peccati sunt. Si abstulisti terminos a patribus positos, membra tua arma peccati sunt. Si festinasti velocioribus pedibus ad effundendum innocentium sanguinem membra tua arma iniquitatis sunt.

XLIV. Contra, si vidisti egenum, et induxisti in domum tuam, membra tua arma justitiæ sunt. Si eripuisti injuriam accipientem, vel eum qui ducebatur ad mortem, si scidisti chirographum debitoris, membra tua arma justitiæ sunt. Si confessus es Christum (arma enim intellectus labiæ sapientiæ[2]) labia tua membra justitiæ sunt. Qui potest dicere: « Oculus eram cæcorum, pes claudorum, pa»ter infirmorum[3], » membra ejus membra justitiæ sunt.

XLV. Ergo liberati a peccato, quasi pretio empti sanguinis Christi, non subjiciamur servituti hominum vel passionum. Non erubescamus peccatum nostrum fateri, Vide quam liber, qui poterat dicere: « Non reveritus sum »multitudinem populi; ut non annuntiarem in conspectu »omnium peccatum meum[4]. » Qui enim confitetur Domino, exuitur a servitute; « Justus enim accusator est sui in

[1] Prov. XXIV, 30. — [2] Id. XIV, 7. — [3] Job. XXIX, 15. — [4] Id. XXXI, 33.

»principio sermonis[1]. »Non solum liber, sed etiam justus: sed justitia in libertate est, et libertas in confessione; simul enim ac confessus quis fuerit, absolvitur. Denique «Dixi, »pronuntiabo adversum me injustitiam meam Domino, »et tu remisisti impietatem cordis mei[2]. »Mora ergo absolutionis in confitendo est, confessionem sequitur peccatorum remissio. Sapiens est igitur, qui confitetur: liber, cui peccatum dimissum est, nulla jam contrahens æra peccati. Vale, et nos dilige, ut facis; quia et ego te diligo.

[1] Prov. XVIII, 17. — [2] Psal. XXXI, 5.

FINIS TOMI SEXAGESIMI PRIMI.

ANNOTATIONES.

ANNOTATIO (1) pag. 3.

Omnes edit. ac mss. nonnulli habent, *dominum et fratrem:* alii mss. plures et potiores *domnum et fratrem*. Observat autem Menardus noster in cap, 70. *Regulæ S. Bened.* vocem *Dominum* regiam et imperatoriam esse, nec ea salutari voluisse Augustum Cæsarem : postea autem a Scriptoribus, ut humiliori vocabulo uterentur, ex τοῦ *dominus* factam esse vocem *domnus* per syncopen. Quod ubi exemplis e Sev. Sulpitio, et aliunde petitis probavit, addit apud Græcos idem contigisse in dictione κύριος ex qua κύρος facta est a recentioribus. Vide Hephten in eamdem Regul. Cangium in Glossar. etc.

ANNOTATIO (1 *bis*) pag. 4.

Nannius variis significationibus quibus *vita* modo pro anima, modo pro victu, modo pro vivendi spatio, modo pro moribus usurpatur, in medium allatis, hoc ultimo sensu eam vocem hîc ab Ambrosio positam dicit. Nihilominus licet hoc non omnino a nobis respuatur, simplicius tamen pro salute æternaque vita sumi putamus.

ANNOTATIO (2) pag. 9.

Quam antiquus ac frequens in Ecclesia votorum usus existat, et quam efficax tam depellendis periculis, quam

beneficiis a Deo impetrandis sanctorum patrocinium, locupletissimus testis est Ambrosius. Confer cum hoc loco alium quam simillimum in *Exhort. Virgin.*, cap. 3, num. 15. Quibus addesis etiam quæ de invocatione eorumdem sanctorum, lib. *de Viduis*, cap. 9, traduntur a beato Doctore.

ANNOTATIO (3) pag. 10.

In hunc locum observat Nannius Ambrosium hîc decertare cum Virgilii luctu, et in prosa ipsa superare carminis gratiam. Quod autem addit eumdem sanctum non secutum hîc esse errores gentilium, qui ex Pythagorica metempsychosi morientis animam exceptabant hianti ore, quasi ejus spiritu posthac victuri; nihil sane verius illa Nannii opinione, cum alias causas Ambrosius confestim subdat. Virgiliana vero carmina, quæ ille refert, sequentia sunt, Æneid. lib. IV, vers 684:

— *Et extremus si quis super halitus erat,*
Ore legam.

Subjungit et alios Statii versus e lib. II, *Sylvar.* sed eamdem sententiam plane efferentes. Si quis autem alios veterum ritus cira amorientes avet cognoscere, adeat Jos. Laurentii *Polymathiam*, lib. III. *Synopsi* 9, sicut et auctores ab eodem illic citatos.

ANNOTATIO (4) pag. 11.

Quod præmittitur de fabricis Ecclesiæ, de constructione intelligendum est illius basilicæ, quam Vir sanctus Mediolani construxit, et eamdem esse ad epistolam XXII, annotarunt Maurini, cujus ab eo ibidem fit mentio ad n. 2. Ejus etiam

meminit Gregorius Turonensis, lib. I, *de Gloria Martyr.* cap. 47, sicut et Ughellus, tomo IV, *Ital. sacræ*, pag. 34. Neque officit, quod hac in Oratione Ambrosius testatur curam rerum temporalium a fratre Satyro susceptam esse; quidquid enim ad Ecclesiæ decus pertinet, ab episcopali officio non esse alienum ipsemet profitetur lib. II, *Officior*, cap. 21.

ANNOTATIO (5) pag. 12.

Ideo efficaces, id est, ad agendum acres atque habiles, innocentibus ac simplicibus hîc opponuntur, quia cum illis plus insit sanguinis et caloris facilius affectibus cupiditatis aut odii abripiuntur, quam alii.

ANNOTATIO (6) pag. 17.

Ab antiquis petita fuit ea consuetudo, qua morientium oculi conjunctissimorum manibus claudebantur. Ejus meminit ac rationem reddit Plinius, lib. XI, cap. 37, et alii multi mentionem faciunt.

ANNOTATIO (7) ibid.

Hoc etiam in usu positum apud Romanos, ut cadavera parentum a filiis, cognatorum a consanguineis, imperatorum a principibus senatus efferrentur ad rogum vel ad tumulum. Sic posterioribus quoque sæculis divum Ludovicum Philippi filii ac successoris cervice portatum ad majorum sepulcra cognoscimus. Sed hæc obvia.

ANNOTATIO (8) pag. 20.

Orarium quid sit, Nannius exponit in hunc modum :

Orarium hîc idem genus vestis cum eo, quod nunc in sacrificali cultu stola dicitur, apud veteres infula nominatur: cujus extremitates vittæ dicuntur, et etiam nunc in baptismo pueris initiandis imponitur. Insigne illud et hostiarum, et sacerdotum est, credo ideo Christianis solemne fuisse, quod sanctus Petrus genus Christianorum et regium et sacerdotale appellat. Ita ille. Sed præterquam quod multa confundit, quæ sunt inter se distinctissima, extra dubium est ab eo alienam huic loco orarii significationem afferri. Namque orarium hîc idem plane est, atque infra Epist. XXII, num. 9, nempe sudarium, strophium, seu linteum abstergendæ faciei destinatum, quo sensu apud ejusdem ætatis scriptores crebro invenitur.

ANNOTATIO (9) pag. 24.

Studia, id est, favor ac benevolentia. Nam alioqui satis usitatum erat, ut defunctis provinciæ administratione præfectis detraherent provinciales; imo sæpe etiam eos accusarent repetundarum.

ANNOTATIO (10) pag. 26.

Incubatorem hîc eum dici, qui prædia Satyri atque Ambrosii occupabat, observat Nannius; addens insuper Dionysium Siculæ incubatorem aulæ a Macrobio vocitatum.

ANNOTATIO (11) pag. 32.

Cognati demortuo ter *vale* ideo conclamabant, ut non modo testarentur affectum suum, sed præterea ut si forte spiritus, qui putabatur exclusus, adhuc in eo delitesceret,

istis vocibus excitaretur. Insuper et ex dictis patet apertam fuisse Satyri cadaveris faciem, quam facile inspicere poterat populus flebiliter astans.

ANNOTATIO (12) pag. 37.

Herodotus, quem Cicero in *Consolatione* de filiæ obitu laudat, populos apud quos obtinebat ea consuetudo, memorat, lib. v, cui licet adjicias Val. Maximum, lib. II, cap. 6. Solinum, Pomp. Melam, et alios. Vide similiter Tullium sub finem primæ *Tusc. Quæst.* ubi eamdem illius rei causam, quæ ab Ambrosio hîc subjicitur, ex Euripidis versibus promit.

ANNOTATIO (12 *bis*) ibid.

Natales dies defunctorum, intellige non tantum martyrum, de quibus Cyprianus *Epist. paræn.* et alii plurimi meminerunt; sed etiam aliorum Christianorum, quorum obitus quotannis precibus atque sacrificiis celebrari consueverat, ut discere est ex Tertulliano, lib. *de Monog.* cap. 10. Denique natales dies ac natalitia præterquam quod martyribus accommodabantur, quo sensu in Paulini carminibus de sancto Felice non semel posita sunt, aptabantur etiam aliis rebus. Sic Ambrosius, lib. VIII, *in Luc.,* num. 75, et epist. IV, *ad Felicem Com.*, num. 2, sacerdotii initi natalem dicit.

ANNOTATIO (13) pag. 38.

Cicero, lib. III *Tuscul. Quæst.* illam mulierum in luctibus intemperantiam vocat *varia, et detestabilia genera*

lugendi, pædores, muliebres lacerationes, genuorum, pectoris, feminum, capitis percussiones, et his similia describens et condemnans. At vix quisquam in turpitudinem illam gravius aut vehementius invectus est, quam Chrysostomus, *Hom.* 61, in cap. 11, *Joannis, Hom.* 4, in cap. 2, *ad Hebræos*, et *Hom.* 3 in cap. 1, *ad Philippenses*. Atqui nihildum tale viderant aut audierant, quale in regionum haud pridem detectarum Relationibus memoratur, nimirum barbaras Narsingani regni fœminas cum mariti cadavere turmatim aut vivas humari, aut cremari pro dignitate conjugis.

ANNOTATIO (14) pag. 44.

Nobis posterior; potest communis lectionis hic sensus esse, ut Salomon qui dicitur profanis sapientibus antiquior, idem tamen multis nostrorum posterior sit, ut puta Job, Moyse et aliis. Quod autem ad auctorem cui ab ethnicis memorata sententia tribuitur, Aristoteles, Plutarcho teste, eam *in Eudemo*, sive lib. *de Anima*, Sileno adjudicat. Idem quoque tradit Cicero, lib. 1, *Tusc. Quæst.*, et in lib. *de Consolatione*. Vide quoque Theognidis in hanc rem epigramma, Sophoclem in *Ædip. Colon.* Lactantium, lib. III, cap. 18, et Ausonium Ecloga *de Vita humana*.

ANNOTATIO (15) pag. 46.

Cicero *Tusc. Quæst.*, sententiam hanc Platoni acceptam refert, et revera in hujus *Phædone* illa reperias, quæ in Tusculana citantur ab Oratore. Attamen non primum auctorem istius effati Platonem esse, sed Pythagoram discimus ex Hieronymi *Apologia adv. Rufin.*, lib. III.

ANNOTATIO (16) pag. 49.

Nannius in eorum numerum, qui vitæ suæ turpitudinem honesta morte velaverunt, Catonis filium et Othonem imperatorem refert : de quorum etiam posteriore Ausonii versus, ac Suetonii testimonium promit. Sed alios addere potuisset haud paucos, qui sibi, ut Ambrosius indicat, famam facili sanguine redemerunt, quosque passim in litterarum monimentis offendas. Quod autem subjicitur de populis unius morte liberatis, adire licet, *Exposit. in Luc.*, lib. VI, num. 108, et nostram ad eum locum notationem (37), tom. LVIII, pag. 479.

ANNOTATIO (17) pag. 50.

Alludere videtur ad fabulam Tithoni, quem cum ei Tethyos beneficio concessum esset immortalitatis donum, vitæ tantum fastidium cepit, ut mallet in vile animalculum transformari, quam diutius humanis molestiis, atque ærumnis esse obnoxium.

ANNOTATIO (18) pag. 55.

Non existimandum est Ambrosium *quæ apud auctores vel ethnicos vel certe Ecclesiasticos de Phœnice legerat, ea Scripturis sacris imputare*, quemadmodum cavillatur Dallæus, lib. II, *de usu Patrum*, cap. 5. Nam cum lib. V, *Hexaem,*, cap. 23, num. 79. Phœnicem declarans figuram esse resurrectionis, de Scriptura nihil plane dicat; quod tamen apud Christianos, quibus scribebat, maximum habuisset momentum hîc ubi agit adversus ethnicos, cur Scripturæ divinæ mentionem faceret apud

eos nullam auctoritatem habituræ? *Scripturarum* igitur vocem adhibet, ut auctorum sive profanorum, sive Ecclesiasticorum designet scripta, eaque cum *relatione crebra*, id est, vocali sermocinatione componat. Neque vero mirum videri debet, si Phœnicis exemplo ad probandam corporum resurrectionem usi fuerint veteres Patres. Tertullianus, lib. *de Resurr.*, cap. 13. Cyrillus Hier. Catech. 18. Clemens Rom. *Epist.* 1, *ad Corinth.* Basilius *Hom.* 8, *in Hexaem.* Epiphanius *in Ancorat.*, num. 85, et in Physiolog., cap. 11, pluresque alii; nam cum de eadem ave, ut poëtas omittamus, historici catervatim scripserint, ut puta Herodotus *in Euterpe*, Corn. Tacitus, *Annal.*, lib. VI. Plinius, lib. II. *Nat. Hist.*, cap. 2, et alii, quorum nonnulli visam etiam signato tempore et loco esse testati sunt; prudenter sane pii illi viri ad explicandam asserendamque resurrectionem, rem captu imprimis difficilem, communi persuasione uti voluerunt. Cæterum jam in fabularum numerum Phœnix reponitur, ut videre est apud recentiores scriptores Ornithologiæ. Sed illud apud eos a debita sanctis Patribus veneratione plane alienum, quod eos qui credant Phœnicem existere, contra Scripturæ auctoritatem sentire pronuntiant.

ANNOTATIO (19) pag. 55.

Eodem sensu hic loqui videtur Ambrosius noster, quo scripsit Augustinus, lib. XX, *de Civit. Dei*, cap. 7, *aut certe mille annos pro annis omnibus hujus sæculi posui; ut perfecto numero notaretur ipsa temporis plenitudo.* Favet quidem huic expositioni, quod infra num. 63, subjicitur : *Mundi tempora annus unus est*, etc. Si quis tamen malit in opinione Chiliastarum hæc dicta esse,

adeat quæ nos annotavimus in tomo Auctoris nostri tertio pag. 490, annot. 19.

ANNOTATIO (20) pag. 57.

Duo sunt quam diversissima immortalitatem animarum credere, et corporum resurrectionem. Primam partem multi philosophi tenuerunt, quorum omnium ducem extitisse Phericidem, a quo eam sententiam Pythagoras, Plato, aliique hauserint, litteris prodidere Tullius, lib. I, *Tusc. Quæst.*, non longe ab initio, Lactantius, lib. VII, *de Vita beata*, num. 8. Augustinus, epist. CXXXVII, *ad Volus.*, num. 11, et multi alii. Quod autem ad secundam veritatem, cum illam ii soli haberent cognitam, qui verum Deum non ignorabant, ethnici philosophi de animæ a corporeis vinculis absolutæ statu gravissime inter se dissidebant. Celeberrima eorum fuit opinio, qui e corporibus in alia corpora demigrare animas existimabant. Hanc edoctum ab Ægyptiis Pythagoram fuisse auctor est Herodotus *in Euterpe* : Platonem vero eidem quoque amentiæ nomen dedisse Ambrosius hoc libro, et Augustinus, lib. X, *de Civit. Dei*, cap. 30, testificantur. Multi tamen nobiliorem animæ post solutionem corporis conditionem attribuerunt, qua de re consule Ciceronem, lib. *de Somnio Scip.* atque alibi, Plutarchum, lib. V, *de Placitis Philosoph.*, cap. 7, imo Platonem ipsum in *Phædone*, et alibi.

ANNOTATIO (21) pag. 59.

Visceribus carnem significari alibi jam diximus, quo sensu eadem vox hîc et infra semel atque iterum usurpatur.

ANNOTATIO (22) pag. 59.

Non obscura allusio est ad hæc Virg. carmina ex lib. II, Georg. vers 140, 141 et 142.

Hæc loca non tauri spirantes naribus ignem
Invertere, satis immanis dentibus hydri,
Nec galeis, densisque virum seges horruit hastis.

Innuit porro Ambrosius ea quæ a poëtis memorantur de Cadmo Thebarum conditore, de quo adisis Ovid., lib. III, *Metamorph.*, fab. I, et Nat. Comitem, lib. VIII, *Mythol.*, cap. 23, et lib. IX, cap. 14. Paria quoque de Jasone canit Ovidius, lib. VII, fab. I, et alii, a quibus actum est de Argonautis, quibus additur Nat. Comet, lib. VI, cap. 8.

ANNOTATIO (23) pag. 63.

Institæ hoc loco fasciæ sepulcrales sunt, quæ dicuntur a Joanne κειρίαι, aut melius κηρίαι a nomine κὴρ, mors sive fatum. Ad eas a Davide allusum Nannius putat, ubi legimus : *Prævenerunt me laquei mortis : funes inferi circumdederunt me;* his enim cadavera unguentis delibuta, ne corruptione solverentur, Judæi obligabant. Attamen per institas etiam communes fasciæ intelliguntur; imo et genus quoque vestis muliebris hujusmodi fascia seu limbo prætextum, sicuti observat idem Nannius, nec non Vossius ad eamdem vocem.

ANNOTATIO (24) pag. 74.

Tuba Romani utebantur in militia, quemadmodum tympanis ac tibiis barbari : qua de re consule Just. Lipsium *de Mil. Rom.*, lib. II, dial. 10.

ANNOTATIO (25) pag. 83.

Per naturæ finem intellige compositi naturalis dissolutionem, non autem ambarum quibus constat, partium interitum; quandoquidem in eos philosophos disputat, a quibus animæ immortalitas admittebatur: hoc est, in Platonicos. Sed maxime ad Ciceronem videtur respicere, qui *Tusc. Quæst.* I, explosis poëtarum de suppliciis inferorum commentis, mortem timendam esse nemini hoc dilemmate colligit : *Quomodo igitur, aut cur mortem malum tibi videri dicis, quæ aut beatos nos efficiet animis manentibus, aut non miseros sensu carentes?*

ANNOTATIO (26) pag. 85.

Per Cygneas fabulas indicat Cygni propter Phaëthontis consanguinei sui casum dolore confecti conversionem in avem sui nominis, de qua vide Ovidii, lib. II, *Metamorph.*, fab. 4, non secus ac de Icari casu, lib. VIII, ejusdem Operis, fab. 3.

ANNOTATIO (27) pag. 88.

Hîc Virgiliana est imitatio e lib. VI, Æneid., ubi sic habes, vers. 872 et 873 :

Quántos ille virum magnam Mavortis ad urbem
Campus egit gemitus?

Ex iis autem quæ narrat Ambrosius, intelligitur Valentinianum e Galliis nondum excessisse, cum extinctus est; imo in ipsa civitate Vienna, ubi eum moratum in hac Oratione testatur Sanctus noster, hanc mortem contigisse

communiter affirmant historici. Quod vero ad mortis genus iidem inter se dissentiunt. Rufinus, lib. II, *Histor.*, cap. 31, et Sozomenus, lib. VII, cap. 22, edit. Vales. litteris produnt alios esse, qui hunc principem dolo Arbogastis necatum scribant, alios qui ipsum propria manu sibi laqueum nexuisse asserant. Sed et Augustinus etiam libro V, *de Civit. Dei*, cap. 26, utramque opinionem incertus refert: quarum ultimam solam proponit Prosper in Chronico, et alii. Verumtamen ab iis, qui sic sentiunt, hanc Orationem nunquam fuisse lectam manifestum est. Nam præter alia, ubi dissidium inter Valentinianum atque Arbogastem exortum narrat, ita rem exponit, ut aperte intelligamus imperatoris mortem comitis sceleri attribuendam esse. Ut cætera vero deessent argumenta, quod ubique Ambrosius noster de salute Valentiniani tanquam de re omnino certa loqui non dubitat, satis ostendit eum principem non a se ipso vim passum esse. Inde est quod non solum Hieronymus, Aurel. Victor in Epitoma, et multi Catholici hujus principis exitum Arbogasti perfidiæ acceptum ferunt, sed etiam Arriani, ut Philostorgius, lib. XI, cap. 1, et idololatræ, ut Zozimus, lib. IV. Cum vero iidem significent nefarium illum comitem, quo invidiam hujusce facinoris abs se amoliretur, operam dedisse, ut cadaver nexo ad guttur linteo reperiretur, atque ita in Valentiniano desperationis præberet suspicionem; credibile est eumdem etiam haud alio consilio, ut extincti corpus referretur in Italiam, veniam dedisse. Quod autem ad inimicitiæ causas pertinet, in animum facile nobis inducimus Arbogastem, cum duram admodum in principem suum exerceret tyrannidem, futurum prævidisse, ut si in Italiam imperator trajiceret, eum amicorum ope, et maxime Theodosii acceptarum injuriarum pœnas repetiturum, quod antevertendum ipse putavit.

ANNOTATIO (28) pag. 88.

In ipso flore adolescentiæ necatum fuisse Valentinianum passim testatur Ambrosius, et idem quoque de Gratiano significat non uno loco. Et certe priorem illum anno ætatis 20, extinctum esse auctores conveniunt, hujus autem etsi Fulg. Victor interitum referat ad annum ætatis 38, ibi tamen legendum 28, contendit Baronius; imo etiam non desunt, qui eumdem, cum occubuit, anno 24, majorem fuisse negent, Vide Socratem, lib. v, cap. 11. Sozomenum, lib. VII, cap. 13, et alios.

ANNOTATIO (29) pag. 90.

Barbam ipsam intelligit, ait Nannius, quæ est perfectæ ætatis insigne; unde postea barbæ Aaronis mentionem facit.

ANNOTATIO (30) pag. 92.

Non ex hoc solo loco, sed ex aliis pluribus cognoscere est Ambrosium varias Scripturæ versiones consulere solitum. Certe quidem habetur tantum apud LXX. Ἄγαθον ἀνδρὶ ὅταν ἄρῃ ζυγὸν, etc., sed vocem *grave* admittunt vulgo Patres Latini, ut puta Hilarius *Enarr.*, in Psal. 118, litt. *Beth.*, et Cassiodorus in eumdem Psal., vers. 147, quod videtur imitatus ab Ambrosio, Serm. IX, in hunc Psal. ubi eadem habet. Nobilius distinctionem inter propheticum illud jugum atque Evangelicum ab Ambrosio hîc propositam referens : *Quomodo jugum grave..... dixerit Dominus : jugum meum suave*, etc? subjungit : *interpres Theodoret. quia tollit super se ipsum jugum grave.*

ANNOTATIO (31) pag. 94.

Ex hoc loco deprehenditur Philostorgii adversus hunc principem iniquus animus; is enim de illo agens, lib. xi, ita loquitur : *Cum ursis ac leonibus uteretur, annum agens vicesimum, vita simul imperio, et ferarum venationibus privatus est.* Sed quod evidentius signum emendationis edere potuit Valentinianus, quam quod solemnioribus etiam diebus hujusmodi abstinuerit spectaculis, et feras ipsas, quas ex Africa remotioribusque regionibus adduci consuevisse in lib. ii, *Officiorum*, cap. 21, num. 109, observatum est, interfici jusserit.

ANNOTATIO (32) pag. 95.

Duobus diversis temporibus Gentiles religionum suarum restitutionem a Valentiniano juniore postulaverunt, anno scilicet 384, quo præfectus Romæ Symmachus erat, cujus Relationi Ambrosius epistola xvii et xviii respondit. Cum autem tum temporis nihil impetrassent, occasionem, ut autumabant, commodiorem nacti, reduce nimirum Constantinopolim Theodosio, et Valentiniano in Galliis ab Arbogaste in servitutem propemodum redacto, priorem suum conatum, sed effectu irrito, iteraverunt. De hac ultima petitione loquitur hoc loco sanctus Præsul, quam paulo ante obitum hujus principis ei oblatam infra significat. Utramque autem egregie distinguit epist. lvii *ad Eugenium*, unde Paulini error detegitur ad legationem Cæsari in Gallias missam duos Ambrosianos libellos referentis, ut ad eamdem epistolam observavimus. Quod vero priorem relationem hîc silentio Ambrosius præterit, et modestiæ causa facit; ne se ipse laudare videretur, et honoris in Valenti-

nianum, ad quem secundæ repulsionis gloria redibat universa.

ANNOTATIO (33) pag. 97.

Ad id quod hîc legimus, *rescriptum accipio*, referenda sunt illa ex epistola LIII, n. 2, *ut a me baptismate initiaretur, scribendum arbitratus est*; unde haud mediocriter probabile est non de rescripto proprie dicto intelligendum, sed de litteris ipsa Valentiniani manu exaratis, cujusmodi epistolam a Gratiano se accepisse Ambrosius testatur epist. I, num. 3. In epistola porro LIII nulla causa cur sancti viri adventum imperator expeteret, affertur, præterquam illius baptizandi : at in hoc epicedio præmittitur altera, nimirum ut vadem ageret Ambrosius pro imperatore apud Arbogastem. Certe occultæ illius offensiones in professas inimicitias erupcrant, ut Gregorius Turon. ex Sev. Alexandro scriptore synchrono tradit lib. II *Histor.* cap. 10. Zozimus lib. IV et Philostorgius lib. XI, cap. 1. Nullum autem ad reconciliandos Cæsaris et Comitis animos Præsule nostro magis idoneum esse potuisse ex iis patet, quibus quanto in pretio apud eumdem Comitem Ambrosius esset, in hujus Vita narrat Paulinus.

ANNOTATIO (34) ibid.

Multæ leges quæ ad Silentiarios pertinent, in Codice Theod. extant tit. *de Decurion. et Silent.* Horum officium erat, dum imperator in consistorio esset, aut cum suis exterisve consilium haberet, ad fores excubare. Sed ex eorum schola nonnunquam deligebantur, qui principis ferrent imperata, ut cum ex hoc loco, tum ex Philostorgii lib. VII, cap. 7 cognoscere est. De iisdem agit Bulengerus lib. III *de Imperat. Rom.* cap. 10.

ANNOTATIO (35) pag. 98.

Non alius forsitan e Catholicis Patribus absolutam accipiendi baptismatis necessitatem magis astruit quam Ambrosius variis locis, sed potissimum lib. II *de Abraham*, cap. 11, num. 84. Serm. 3 *in Psal.* CXVIII, num. 14, et lib. *de Mysteriis*, cap. 4, num. 20. Verum omnia illa testimonia sic accipi debere, ut baptismus, quem dicunt in voto, cum baptismus in aqua haberi nequit, ad salutem sufficere minime negetur, planum faciunt quæ hîc et infra de eodem baptismi voto traduntur. Innocentius III Pont. Max. epistola Cremonensi episcopo scripta sincerum ejusdem sacramenti desiderium, cum ipsum in re accipere non licet, salutem afferre Doctoris nostri testimonio confirmat: quam opinionem tum ejusdem Ambrosii tum Augustini auctoritate amplecti se dicit Bernardus *Tractatu ad Hugonem Victorinum.* Denique hunc ipsum Orationis hujusce locum in memoratæ sententiæ confirmationem communiter citant Hugo Victor. *de Sacram. Baptism.* cap. 5. Beatus Thomas 3 p., q. 68, a. 2. Magister Sent. in 4, dist. 4, § *Sunt et alii*, et post eos vulgus scholasticorum.

ANNOTATIO (36) pag. 101.

Valentiniano sorores tres fuisse reperiuntur, *Justa*, *Grata et Galla.* Cum autem hæc ultima, quæ nupserat Theodosio, jam defuncta esset, relinquitur priores tantum duas huic orationi interfuisse, quas perpetuæ virginitatis servasse propositum ad epist. LIII annotavimus.

ANNOTATIO (37) pag. 102.

Supplicii feralis, id est, funebris, inquit Nannius.

Feralis hîc non a fera dicitur, sed a feriis, id est, inferiis mortuorum. Est autem hîc feralis hæreditas, idem quod exequialis, quæcumque enim ad mortuos pertinent, feralia dicuntur. Ita ille.

ANNOTATIO (38) pag. 103.

Penicillus etsi proprie ex peniculis, hoc est, caudis animalium constet, quibus pictores inducendis coloribus utuntur; non tamen infrequens est eos pro spongiis usurpari, quomodo in *Eunucho* Terent. act. 4, sc. 7. Sic. P. Nannius.

ANNOTATIO (39) ibid.

Alluditur ad solemnem acclamationis formulam, de qua Tertullianus in *Apologet.* :

De nostris annis tibi Jupiter augeat annos.

ANNOTATIO (40) pag. 104.

Quam paucissimis verbis absolutam Valentiniani laudem complexus est sanctus Ambrosius, neque tamen eam in ullam adulationis suspicionem fas est adducere, cum de virtutibus ejusdem principis eadem testentur et alii multi. Videsis Sozomenum lib. VII, cap. 22, Nicephorum lib. XII, cap. 38 et alios.

ANNOTATIO (41) pag. 107.

Idem sensus fuit totius christianæ antiquitatis circa Martyres solo suo sanguine baptizatos. Et certe ne Ambrosius videatur hîc loqui ad gratiam, vide quæ tradit *Serm.*

3 in *Psalm.* CXVIII, num. 14. Sed ei præiverat Tertullianus lib. *de baptism.* cap. 16. Cyprianus epist. 73 *ad Jubaïan.* et alii, sicut eosdem Augustinus posterioresque in hoc secuti sunt.

ANNOTATIO (42) pag. 107.

Legimus apud Socratem lib. I *Histor.* cap. 1. Valentinianum nostri parentem, cum sub Juliano desertore tribunus esset, jussum idolis sacrificare, cingulum militare abjecisse, ne religionem Christi abjuraret. Scribit vero Sozomenus lib. VI, cap. 6 eumdem Valentinianum, cum imperatorem in fanum quoddam ingredientem comitatus a sacerdote aqua lustrali aspersus esset, vidente Cæsare, tinctam illam chlamydis partem statim abscidisse, et conviciis invectum esse in sacerdotem, cui etiam ab eodem pugnum impactum narrat Theodoretus lib. III, cap. 16. Quod autem ab ipso sublata non esse templorum jura significantur, de hoc abunde diximus ad Relationem Symmachi, et epist. XVII, ac XVIII.

ANNOTATIO (43) ibid.

Animas ubi de corporibus egressæ essent, si bonæ crederentur, Lares: si malæ, Lemures; sin vero ambiguum foret utri ordini jungendæ essent, Manes vocatas esse observat Nannius. Verum hanc differentiam deletam brevi fuisse idem adjicit, cunctisque animabus, imo etiam infernis diis hoc nomen attributum. Sed plura de Manibus reperies apud Vossium in *Etymol.* ad eamdem vocem. Præterea tamen Nannius monet hic forte imitationem esse horum verborum e Virgilio: *Manibus date lilia plenis*;

hoc est, non a voce *manes*, sed a voce *manus* dictionem *manibus* hîc ductam esse.

ANNOTATIO (44) pag. 108.

Neque dubites legitimam esse hanc lectionem; quod enim de floribus subjungitur, plane demonstrat Ambrosium ad Virgilii versus alludere, qui lib. VI Æneid. vers. 884 et 885 citatum supra hemistichium continuo sequuntur in hæc verba :

Purpureos spargam flores, animamque nepotis
His saltem accumulem donis, etc.

Mos quippe erat charissimorum tumulis flores aspergere, ut præter alios multos Hieronymus epist. 26 *ad Pammach.* indicat.

ANNOTATIO (45) ibid.

Revera tam servi, quam milites olim notis quibusdam inurebantur : primi, ne alienus eos pro suis vindicaret; secundi, ne militiam deserere ipsis liceret. Hinc Pauli verba ex Epist. ad Galatas, cap. VI : *Ego enim stigmata Domini Jesu in corpore meo porto*, ad priorem inscriptionem Erasmus refert, eadem vero ad posteriorum notas alludere censet Grotius. De militum inustione adi Lipsium lib. I, dial. 9; de servorum consule Jos. Laurentium lib. I, *Polymath.* dissert. 9 Porro non possumus nobis hîc temperare, quin Dallæi adversus Ambrosium insimulemus malignitatem. Qua enim sinceritate lib. II *de Usu Patrum*, asserit Scripturam ad lusus adhiberi ab Ambrosio, cumque his quæ de Christo et Ecclesia dicuntur in sacris Canticis, Gratiano et Valentiniano ea licentia accommo-

dare, qua poëtæ utuntur? Sed quis non videat, eum qui prætermisso quanta cautione ac veneratione vir sanctus hanc adaptationem præmollierit, ita loquatur, non tam ad veri investigationem, quam Patrum suggillationem scribere? Cæterum qui seriem orationis attentius paulo expenderit, facile agnoscet a Doctore nostro hos textus Valentiniano tanquam Christi imitatori solum aptari.

ANNOTATIO (46) pag. 111.

Inter præmia, quibus victores milites donabantur, fuisse etiam torques proditum reperies apud J. Lipsium lib. v *de Milit. Rom.* dial. 17.

ANNOTATIO (47) pag. 114.

Hîc spondet sanctus Præsul non solum interdiu, verum etiam noctu pro Valentiniani quiete oraturum. Cum porro tot sint loci et in libris *de Excessu Satyri*, et in hac sequentique Oratione, quibus precum ac sacrificiorum pro vita functis institutorum usus asseratur, ut tamen alii abessent, hic unus sufficeret astruendæ eidem veritati. Sed non solus Ambrosius illam testatur : alii quoque Patres eo concurrunt tanta frequentia, ut heterodoxi antiquitatem ejusdem usus agnoscere coacti, tantummodo effectum ac finem ipsius obscurare variisque strophis implicare conati sint. Respondebant hi quidem olim communi ac sui temporis opinioni Patres cessisse; verum cum a fide videretur omnino alienum, ut illi viri tam claris Christianæ religionis luminibus illustrati, tantoque illius ab omni labe ac macula vindicandæ desiderio inflammati, hunc errorem, si quidem error hic esset, non deprehendissent, aut deprehensum ignava et turpi prævaricatione

non tam dissimulassent, quam confirmassent; a recentioribus deserta fuit ea responsio. Itaque Angli editores Operum Cypriani, ut hujus sancti auctoritatem hac in re eluderent, multum sed in vanum laboraverunt. Locus est ex epist. I illorum edit. ubi vir sanctus hoc modo scribit: *Quod episcopi antecessores nostri censuerunt, ne quis frater ad tutelam vel curam clericum nominaret : ac si quis hoc fecisset, non offerretur pro eo, nec sacrificium pro dormitione ejus celebraretur.* Ex his autem verbis clarum est a Cypriano, ejusque decessoribus locum aliquem, in quo animæ vivorum precibus juvarentur, admissum esse. Quid ad hoc editores? Concedunt quidem orationes oblationesque in fidei, spei et charitatis tesseram mortuorum ergo fieri solitas, negant vero easdem in illorum subsidium, aut ab ardoribus purgatorii ignis refrigerium fuisse institutas. Verum ut eorum responsionem mente sanctorum Patrum plane abhorrere demonstraremus, quamvis abunde esset si lectores vacuo animo, et ab omnibus præjudiciis expedito indicatos Ambrosii locos expendere tantum juberemus, nihilominus tamen duos e Patribus græcæ latinæque Ecclesiæ adducere juvat, quorum sententiam opinioni Anglorum opponamus. Primus erit Epiphanius, qui *Hær.* 75, num. 3. Aërii errores enumerans, hujus hæretici verba sic refert : *Pergit deinde; et quæ ratio est, inquit, post obitum mortuorum appellare nomina? Nam ut vivus oret, aut in pauperes bona sua dispenset, quid ex hoc tandem ad mortuum redit?* etc. En opinionem Protestantium inter hæreses relatam ab Epiphanio. Sed parum esset, nisi catholicam sententiam constitueret; unde ut precum pro mortuis fructus declaret, illa subjunxit : *Nam et justorum pariter et peccatorum mentionem facimus : peccatorum quidem, ut iis a Domino misericordiam imploremus : justorum autem...*

ut Dominum Jesum Christum singulari quodam honore prosequentes, ad cæterorum hominum ordine segregemus, etc. Habetis doctrinam orthodoxam clare atque distincte expositam. Attamen adhuc apertius illam Augustinus explicat cap. 110 *Enchir.* num. 29, ubi postquam asseruit negandum non esse *defunctorum animas pietate suorum viventium relevari, cum pro illis sacrificium mediatoris offertur, vel eleemosynæ in Ecclesia fiunt* quinam illi sint quibus ea profutura credantur, docet. Mortuis igitur in tres classes distinctis, quarum prima est valde bonorum, ultima valde malorum, quibus utrisque preces et orationes prodesse negat, addit medium quemdam ordinem esse nec valde bonorum, neque rursus valde malorum, quibus vivorum pietas prodest : oblationes igitur et eleemosynas *pro valde bonis esse gratiarum actiones, pro non valde malis propitiationes, pro valde malis qualescumque vivorum consolationes*. Neque dixeris Ambrosium nostrum de Valentiniano tanquam jam beato hîc passim loqui ; non enim aut de hujus, aut de Satyri Theodosiive beatitate aliter venit intelligendus, nisi quasi qui pia quadam credulitate ductus loquatur; cui *remunerationem præsumo*, inquit num. 47. Quæ quidem pia persuasio quominus etiam nunc pro bene multis demortuorum preces offeramus, nihil prohibet.

ANNOTATIO (48) pag. 117.

Marcellinus in Chronico auctor est, profligato Eugenio terram continuis motibus a mense Septembri ad Novembrem usque in quibusdam Europæ regionibus quassatam fuisse Arcadio II, et Honorio III coss. hoc est, anno 394. qui Theodosii mortem antecessit.

ANNOTATIO (49) pag. 118.

Theodosius cum iis ignovisset, qui Eugenii partes amplexi erant, illos in perpetuum et sibi et filiis suis devinxit. Hoc fateri coactus fuit Zozimus lib. IV *Hist.* et Claudianus, quem ethnicum etiam Orosius facit, eamdem rem in *Panegyr. de* IV *consul. Honor.* testificatur in ea verba, quibus nihil potest esse congruentius cum Ambrosio; sic enim ille :

Hinc amor, hinc validum, devoto milite robur:
Hinc natis mansura fides, etc.

ANNOTATIO (50) ibid.

Gratianus legit, *Israël septem diebus.* Quam quidem lectionem licet non modo cunctis cod. Ambrosianis, verum et LXX Interpr. atque Vulg. contrariam esse decreti correctores agnoscant, defendi tamen posse contendunt, tum quod in omnibus Gratiani cod. etiam reperiatur, tum quod eodem cap. Gen. Joseph et cæteri filii Israël implevisse septem dies commemorantur. Verum prima ratio id unum probat, Gratianum Ambrosiano exemplari minus integro usum fuisse : quod porro ad secundam, extra dubium est locum, ubi constanter in Bibliis legitur *septuaginta diebus* hic allegari ab Ambrosio, non autem eum, qui a correctoribus indicatur.

ANNOTATIO (51) pag. 119.

Extra controversiam est Maximum atque Eugenium tyrannos hoc loco designari : quod vero dicitur Theodosius abscondisse *simulacra gentium*, id referendum esse

ad leg. XII *de Paganis*, qua omnia sacrificia deorumque cultus prohibentur, Godofredus autumat. Verum cum ea lex VI Idus Novembres anno 392 data fuerit, hoc est, Eugenio post necatum Idibus Maiis Valentinianum solium occupante, Ambrosii verba non ad illam tantum, sed etiam ad omnia quæ mortem ejusdem tyranni insecuta sunt, referri oportere non dubitamus. Etenim simulacra omnia, et universa victimarum genera post victoriam a Theodosio sublata esse non solum testantur Augustinus lib. V *de Civit. Dei*, cap. 26. Theodoretus *Hist.* lib. V, cap. 21 atque alii Christiani auctores, verumetiam Zozimus lib. IV *Histor.* hanc eamdem rem fuse describit.

ANNOTATIO (52) pag. 119.

Vidimus jam supra ex ipsius Zozimi testimonio iis pepercisse Theodosium, qui steterant ab Eugenio. Hoc ipsum Claudianus quoque in *Panegyr.* IV *consul. Honor.* celebrat istis versibus :

Post acies, odiis idem qui terminus armis
Profuit hoc vincente capi, etc.

Sed Orosius distinctius exponit lib. VII, cap. 35, præter Eugenium, qui captus fuit atque interfectus, et Arbogastem, qui proprium gladium in se convertit, neminem e victis occisum esse. Augustinus quoque lib. V *de Civit. Dei*, cap. 26, laudata Theodosii erga eorum qui in acie ceciderant, filios clementia, subjungit eum non permisisse, ut post victoriam privatæ cujusquam valerent inimicitiæ. Verumtamen ex hoc Ambrosii loco intelligimus datam ab imperatore indulgentiam, ne ad aliquos perveniret, quorumdam interpellatione prohibitam. Et certe non omnibus statim veniam concessam fuisse testis est ipse-

met sanctus Antistes epistola LXI et LXII, quibus clementiam imperatoris in nonnullorum gratiam orat atque obsecrat : testis etiam Paulinus in ejus Vita, ubi plurimos Ambrosii precibus ab imperatore venia donatos tradit. Sed hoc pii præsulis modestia silentio voluit prætermissum.

ANNOTATIO (53) pag. 119.

Theodosius Arcadium XIV Kal. Febr. anni 393 augustum creavit, ut auctores sunt Socrates, Sozomenus et Marcellinus : Honorium vero post profligatum Eugenium IV Idus Januar. ejusdem anni declaraverat imperatorem, ut ex Idatio, Prospero et aliis intelligimus.

ANNOTATIO (54) ibid.

Omnes edit. ac plures mss. habent *quam quod immane quantis :* Gill. in var. lect. *quam quod immani quantitate:* Reg. cod. unus, *quam quod in annis :* qui cum uno aut alio cod. pro *dum moratur*, legit *dum moritur*, non malo sensu. In priore autem parte ex uno cod. Vat. restituimus, *quam quod in aliquantis*, nimirum in frumento, vino, oleo, vel similibus; annona enim in speciebus exigebatur, ut constat e plurimis legibus cod. tit. *de Annona et Trib.* Fusius quoque de Annona disputat Bulengerus lib. VI *de Imp. Rom.* c. 1 et seq. Cæterum quod quæ hoc loco dicuntur, ad vectigal Tatiani referenda nonnulli putant, id quidem videtur satis obscurum : illud vero credibilius, Honorium paternæ voluntati satisfecisse, nec de alia re intelligendos hosce Claudiani versus in IV *Cons. Honor.*

Impia continui cessant augmenta tributi :
Non infelices tabulæ, non hasta refixas
Vendit opes avidis, emptor non voce citatur,
Nec tua privatis crescunt æraria damnis.

ANNOTATIO (55) pag. 119.

Non defuit qui voces, *præsenti commendaret parenti* de Ambrosio ipso dictas crederet, propter illa scilicet Paulini verba : *Nec diu clem. mem. Theodosius imperator susceptis filiis in Ecclesia, et traditi Sacerdoti, in hac luce fuit.* Atque verisimilius est Stiliconem illic designari, quippe quem Theodosius Honorii non modo tutorem instituerit, ut testificatur Zozimus lib. IV *Histor.*; verumetiam ejusdem principis socerum destinaverit, Maria Stiliconis filia huic ipsi Honorio desponsata, quemadmodum in utriusque epithalamio canit Claudianus. Quamvis autem Rufinum Arcadii tutorem a Theodosio declaratum affirment historici; nihil tamen vetat, quin Theodosius utrumque filium Stiliconis fidei commendaret, ut Ambrosius hoc loco dicit, in quo etiam illi suffragatur Poëta citatus lib. II *in Rufinum* hisce versibus :

Jamque tuis, Stilico, Romana potentia curis,
Et rerum commissus apex : tibi credita fratrum
Utraque majestas, etc.

ANNOTATIO (56) pag. 120.

Qua pietate se ad hoc bellum Theodosius paraverit, qua fide in ipso certamine ad opem divinam confugerit, quanta denique a Deo impetraverit prodigia, Rufinus luculentissime, et maxime ad Ambrosii sensum explicat lib. II *Histor.* cap. 32. Eumdem eventum diligenter quoque describunt Socrates lib. v, cap. 25; Sozomenus lib. VII, cap. 24; P. Orosius lib. VII, cap. 35.

ANNOTATIO (57) pag. 130.

Scriptores omnes, qui splendidam illam Theodosii in subeunda publica pœnitentia humilitatem non sine meritissimis laudibus posteritati transmisere, cum eis quæ hîc dicuntur ab Ambrosio, plane congruunt. Vide, si vacat, Paulinum in sancti Antistitis Vita, Rufinum lib. II *Hist.* cap. 18; Augustinum lib. V *de Civit. Dei*, cap. 26; Sozomenum lib. VII *Hist.*; Theodoretum lib. V, cap. 18 et alios, quibuscum etiam Ambrosii nostri epistolam LI jungere licet, ut qua ratione imperatorem ad pœnitendum sanctus Præsul præparaverit, intelligas.

ANNOTATIO (58) ibid.

Hæc Theodosii post Eugenium devictum a sacrorum communione abstinentia ad solam ipsius erga divina mysteria venerationem, aut forte ad Ambrosii quoque exhortationem referri potest. Etenim quoniam *occidere in bello adversarios est justum et laude dignum*, ut *epist. ad Ammon. Monach.* tradit Athanasius; *nec cædes in bellis factas Patres pro cædibus reputavere*, ut docet Basilius *epist. ad Amphil.* can. 13, relinquitur ut hîc etiam locum habeat, quod Ambrosius epist. XXV de causarum capitalium judicibus scribit: *Maluerunt Patres nostri, ut in voluntate magis abstinentis, quam in necessitate sit legis.* Nam quod citata Basilii epistola, *ut qui sunt manibus non puris, sola trium annorum communione abstineant*, sunt; hunc quidem usum in Ecclesia receptum non fuisse Balsamon auctor est. Quod de Theodosii filiorum adventu hic ait sanctus Præsul, non mediocrem patitur difficultatem. Etenim qui volunt Arcadium, cum pater

spiritum redderet, interfuisse, præter Ambrosiana verba, et Paulini testimonium, quo commendatos a Theodosio filios Ambrosius in Ecclesia excepisse narratur, niti etiam possunt auctoritate Theodoreti lib. v, cap. 25, et chronici Alexandrini, quo Arcadii ab Honorio discessus aperte traditur. Contra vero qui solum Honorium Constantinopoli a patre accitum esse contendunt, pro se Rufinum lib. II, cap. 34; Philostorgium lib. XI, num. 2; Socratem lib. v, cap. 26; et Claudianum de CXI *Consul. Honorii* tantummodo hujus principis adventum in Occidentem commemorantes, citare possunt; quibus accedit quod Arcadium huic orationi præsentem non fuisse manifestum est. Attamen qui primam opinionem defendunt, respondere in promptu habent Rufinum et Philostorgium solius Honorii mentionem propterea fecisse, quod ei Occidentis imperium pater attribuerat, Claudianum vero cum loco citato panegyricum Honorii scriberet, Arcadii adventum celebrandum non putavisse : cæterum verba Paulini commendatos Ambrosio filios affirmantis aperta esse ; imovero ipsius Claudiani carmina, quæ supra ex lib. *de Laudibus Stiliconis* exhibuimus, idem ostendere, sed et lib. etiam de CXI *Consul. Honorii*, sic eum Theodosii verbis alloqui Stiliconem :

Tu curis succede meis, tu pignora solus
Nostra fove, geminos dextra tu protege fratres, etc.

Verum negantis opinionis propugnatores reponent ista nullo negotio dissolvi posse ; commendatos enim Stiliconi a Theodosio filios, licet eorum alter abesset : ad Ambrosii vero auctoritatem ea forsitan indicari una cum Honorio etiam venisse sororem Placidiam : quod ad Socratem et chronicon Alexandrinum, ab eis hoc loco erratum esse. Sed difficultatem hîc indicasse nobis sufficiat.

ANNOTATIO (59) pag. 133.

Habemus hoc loco venerationis, qua prisci Christiani sacras reliquias prosequebantur, et piæ fiduciæ quam in earum præsidio reponebant, insigne testimonium. Sed quorsum, inquies, in Theodosii laudatione hujusmodi excursio in crucis inventionem? Respondemus satis Ambrosio familiare esse a proposita materia digredi, cum pia quæpiam invitat occasio, qualis fuit mentio Constantini, qui primus Cæsarum in bellis crucis vexillum præferri voluit : qua in re ipsum Theodosius in bello adversus Eugenium imitatus est, quemadmodum ex Theodoreti lib. v, cap. 24; et Orosii lib. VII, cap. 36 cognoscas licet.

ANNOTATIO (60) ibid.

Stabulariam Ambrosius Helenam dicit, quod ex patre qui publico diversorio hospites excipiebat, nata crederetur. Neque tamen sumus nescii Baronium ad annum 306, scribere matrem Constantini filiam unius e regulis Britanniæ nomine Coël extitisse, idque ab antiquis gentis historicis esse proditum. Atqui cum omnes Romanarum rerum scriptores Helenam Constantii concubinam dicant, et Constantinum ex imparibus nuptiis natum asserant, hanc a Baronio commemoratam opinionem pro fabula habendam credibile est. Vide, si lubet, chronica Eusebii et Cassiodori; Historias Orosii lib. VII, cap. 16; Eutropii lib. X; Zozimi lib. II; Nicephori lib. VII, cap. 18; et inter recentiores Morini lib. II *de Liberat. Eccles.*, cap. 6.

ANNOTATIO (61) pag. 135.

Quod a sancto Præsule hîc memoratur Domini crucem

a latronum patibulis titulo suo discretam esse, id quidem videtur discrepare ab aliorum scriptorum sententiis; alii quippe mortuum ad vitam revocatum, alii nobilem fœminam a morbo liberatam, alii denique utrumque miraculum indicio fuisse tradunt, quo e tribus crucibus quæ Dominica esset dignosceretur. Attamen illud historicis nequaquam est insolens, ut eamdem rem memoria prodentes, alii alia ejus adjuncta commemorent, aut prætermittant. Cæterum tot scriptorum testimoniis inventio salutiferæ crucis asseritur, ut vix quidquam habeat historiæ magis compertum. Vide Cyrillum Hier. *Epist. ad Constant.*, et *Catechesim* IV; Paulinum *Epist. ad Sever.* novæ edit. 31; Sev. Sulpitium lib. II *Histor.*, cap. 48; Rufinum lib. II, cap. 7 et 8; Socratem lib. I, cap. 17 et alios. Neque vero objiciendum Eusebii Pamphili silentium; nam præter quam quod quæ ille lib. III *de Vita Constant.* variis locis tradit de sepulcri Dominici inventione, supponere videntur crucis inventionem, unius omissio tot aliorum assertioni cedat necesse est.

ANNOTATIO (62) pag. 135.

Hieronymus in hunc locum Zachariæ istam interpretationem ita rejicit: *Audivi a quodam rem sensu quidem pio dictam, sed ridiculam, clavos Dominicæ crucis e quibus Constantinus augustus frenos equo suo fecerit, sanctum Domini appellari.* Quibus verbis Ambrosium ab eo tacite vellicari non ambigimus. Verum hac censura nihil obstante, multi deinceps Ambrosianam explicationem amplexati sunt, ut Cyrillus Alex. in eadem Zachariæ verba, Sozomenus, Theodoretus, Paulinus Aquil. citatis locis, et Gregorius Turon. *de Gloria Martyrum*, cap. 6. Sed exegesim quoque moralem, quam sequi maluit Hic-

ronymus, ab Ambrosio etiam hîc propositam videmus hisce verbis : *Sed quæro quare sanctum super frenum* etc.

ANNOTATIO (63) pag. 137.

Quidnam Neroni sanctum aut intactum esse potuisset, qui, ut Suetonius ac Tacitus produnt, illustribus fœminis complebat lupanaria ; quique, eodem Suetonio teste, super ingenuorum pædagogia, et nuptarum concubinatus, vestalibus etiam vim inferebat. Quod vero ad Caligulam, non mirum videbitur a nobilium matronarum adulteriis, cum non sibi temperasse, cum sorores suas omnes nefario incestu vitiaverit, ut auctor est citatus Suetonius.

ANNOTATIO (6) pag. 138.

Comitem Theodosium Theodosii imperatoris patrem, cum Firmum acie victum ad mortem compulisset, resque maximas gessisset in Africa, Valentinianus senior calumniæ aures accommodans, gladio feriri jussit, ut accurate describit P. Orosius lib. VII, cap. 33. Non est autem dubium ullum, quin Theodosius filius adhuc, ut Ammianus lib. XXIX, cap. 6 refert admodum juvenis, ab inimicis patris exagitatus etiam fuerit. Credibile ergo est eum in Hispaniam recessisse, ut illorum odiis locum daret, quemadmodum Theodoretus lib. V, cap. 5 memorat. Quam vero periculosis temporibus ad imperii societatem allectus sit, ex *Orat.* 16; Themistii, ex lib. IV Zozimi et aliis cognoscere est.

ANNOTATIO (65) pag. 176.

Hoc est, non illud ad negandam Christi divinitatem vertens, quod naturam meam ab eodem susceptam credo.

ANNOTATIO (66) pag. 177.

Ex hoc loco publicas preces pro imperatoribus in expeditionem profectis episcoporum jussu fieri consuevisse non sine causa colligi potest. Baronius quidem ad ann. 379, Ambrosium non solum fuisse, qui Gratiani arma publicis orationibus Deo commendaverit, hinc demonstrari sibi persuadet, quod in oratione Ausonii de suo consulatu anno citato eidem imperatori oblata sic legamus : *Forum et basilica olim negotiis plena, nunc votis votisque pro tua salute susceptis; nam de sua cui non, te imperante, securitas?* Verum non satis advertit magnus Cardinalis vocem *basilica* non pro æde sacra hîc positam esse, quo sensu apud Hieronymum, Ambrosium nostrum aliosque auctores ecclesiasticos frequens occurrit; sed pro amplo quodam loco, ubi consilia et judicia, convivia, ludi et similia fiebant, ut a Cicerone aliisque usurpata est. Hoc intelligas non solum ex eo quod foro conjuncta est ab Ausonio, sed etiam quia ibidem de utroque juxta dicitur, *olim negotiis plena.* Quod autem additur publicam securitatem in salute principis esse positam; id pulchre convenit cum superioribus illis Ambrosianis : *Et hæc quidem cum pro tua salute*, etc.

ANNOTATIO (67) pag. 191.

Quæ urbs Forum Cornelii olim nuncupabatur, eadem nunc dicitur *Imola;* sicuti discimus ex P. Varnefrido lib. II *de Gestis Langob.*, cap. 18, quem geographi posteriores secuti sunt. Ea metropolitæ Ravennati hodie paret. Fuit hoc eodem tempore Constantius alius, qui simul cum Arausicano subscripsit Aquileiensi Concilio, episcopus

Scissiensis. Verum cum Scissiam novi geographi eamdem esse velint ac Segestam, quæ sita est in Pannonia, nec etiam ad hunc Constantium destinari potuit hæc epistola. Cum igitur ejusdem nominis præter hos duos nullus Antistes, qui floruerit illa ætate, nobis occurrat; nostri hujus sedem ingenue fatemur nobis ignotam.

ANNOTATIO (68) pag. 191.

Non alia clades procul dubio hîc indicatur, nisi qua, Valente Arriano imperatore profligato atque combusto, illæ provinciæ a Gothis victoribus dirum in modum pervastatæ sunt.

ANNOTATIO (69) pag. 192.

Forte legendum foret *notas ægritudinis*, ut designetur statim atque deprehensa sunt prima ægritudinis indicia, medicinam non adhiberi : nempe secundum Hippocratis pronuntiatum, Πέπονα φαρμακεύειν, καὶ κινέειν, μὴ ὠμά. Quod pulchre convenit cum verbis Ambrosii infra positis, *aut crudior*, ægritudo scilicet, *medicinam respuat*. Verumtamen per *notas ægritudines* intelligere etiam possumus consuetos et non immodicos morbos; cum in extremis atque insolitis, quando periculum in mora est, actutum curatio sit necessaria. Quapropter in lectione omnium mss. et edit. nihil mutandum.

ANNOTATIO (70) pag. 193.

Amentata sententia metaphorice dicitur ab amentata hasta, id est, vinculo quodam quod amentum dicitur, illigata; ut certius validiusque intorqueretur. De quo vide Junium *Adagiorum* Cent. III, prov. 12.

ANNOTATIO (71) pag. 194.

Pulegium et pulcium eadem herba est; legimus enim in *Glossis Philoxeni* pulcium βλήχων sive γλήχων. Est etiam herba polium dicta παρὰ τῆς πολιότητος e canitie. De quarum ambarum virtutibus consule Dioscoridem atque alios.

ANNOTATIO (72) pag. 195.

Quemadmodum hic per arcam Testamenti sanctorum Evangeliorum liber designatur, ita per dolium aureum manna refertum significatur sacra illa pyxis, in qua servabatur adoranda eucharistia.

ANNOTATIO (73) pag. 197.

Intellige Veronenses ob judicium episcopi sui non servata forma legitima contra Indiciam virginem sacram latum graviter offensos Ambrosium convenisse, ut eadem causa ab eo tanquam metropolitano ad examen revocaretur. Quod quidem sanctus Præsul vocatis ad Concilium vicinis episcopis præstitit anno, ut censent Ughellus et Baluzius, 80 post 300.

ANNOTATIO (74) pag. 200.

Si cujus interfuerit plura de hac re et explicatiora discere, illum ad archiatros, hoc est, principes in medendi arte remittimus. Interim observabimus non solum e Patribus Ambrosium quam incerta sit turpis illa integritatis exploratio, docuisse; sed etiam Cyprianum, epist. ad Pomponium, ubi legimus : *Cum et manus obstetricum et oculus*

sæpe fallantur. Imovero periculosam etiam esse Augustinus satis indicat, cum lib. I, *de Civit. Dei*, cap. 18, ita loquitur : *Obstetrix virginis cujusdam integritatem manu velut explorans, sive malevolentia, sive inscitia, sive casu, dum inspicit, perdidit.*

ANNOTATIO (75) pag. 204.

Testes auditionis ii sunt qui rem auditu solum et ex rumore acceptam, non autem propriis oculis conspectam asseverant; cum tamen, ut Plautus ait :

Pluris sit oculatus testis unus, quam auriti decem :
Qui audiunt, audita dicunt : qui vident, plane sciunt.

ANNOTATIO (76) pag. 205.

Si monasterium hoc Veronæ institutum fœminarum erat, quod maxime videtur verisimile, inde cognoscas illic e sanctimonialibus alias fuisse, quæ in communi Parthenone degerent, alias quæ in suis aut parentum ædibus; privatim enim Indicia habitavisse liquido ex multis hujus epistolæ locis intelligitur. Sed idem observatum quoque aliis locis, uti non semel ante designatum est.

ANNOTATIO (77) pag. 208.

Quæ sequuntur, non omnia quidem reperiuntur in sacris codicibus; attamen leguntur apud Josephum, lib. v. *Antiq. Judaïc.*, cap. 2.

ANNOTATIO (78) ibid.

Claves remisit. Hoc petitum est ex jure Romanorum,

quorum si quis uxorem dimitteret *suas sibi res habere* vel *curare* illam jubebat, simulque claves eidem adimebat, quemadmodum ex Ciceronis, *Philip.* 2, ostendit Sigonius, lib. 1, *de antiq. Jure civ. Rom.*, cap 9, et alii.

ANNOTATIO (79) pag. 209.

Hic dicitur per ellipsin *omnia tolerabiliores*, non secus ac apud Horatium *cætera lætus*, et similia.

ANNOTATIO (80) pag. 216.

Didrachmum apud Hebræos pondere idem erat ac siclus. Itaque ut duplex siclus fuit, alius profanus qui duas drachmas seu decem obolos continebat; alius ecclesiasticus qui drachmas quatuor, sive obolos viginti : sic geminum etiam didrachmum amittendum est, vulgare quod decem obolis, et sacrum quod viginti constabat. Eamobrem quod Ambrosius *didrachmi dimidiam partem*, hoc Versio Vulg. transfert, *dimidium sicli;* et quod ille, *viginti obolis didrachmam*, hoc eadem Vulg. *Siclus viginti obolos habet.* Plura de hisce ponderibus tradunt Munsterus, Fagius et Vatablus in eumdem locum : itemque Gualperius in Matth. 17.

ANNOTATIO (81) pag. 218.

Gomor mensura est trium chenicum Atticarum, teste Hieronymo. Josephus inquit, eam habere τρεῖς ἡμισυχοτύλους: cotyla autem et hemina idem est, teste Fannio. Continet ergo heminam et ejus dimidium. Ita Nannius, a quo Fagius in Exodi 16, non discrepat.

ANNOTATIO (82) pag. 220.

Stater nomen erat nummi Dorici, quem ejusdem pretii fuisse ac siclum sive majus didrachmum non ex hac tantum Ambrosii epistola, verumetiam ex collatione, cap. 30. Exodi translationis LXX. Interp. cum Versione Vulg. ejusdem cap. Unde cum Origenes in Matthæi 17, dicit : *Præcipit Salvator dari staterem, in quo erant duo didrachma*, intelligendus videtur non de didrachmis templi, sed de communibus. Itaque minus recte a Nannio in Scholiis ad hancce epistolam reprehenditur Budeus, quod staterem quatuor drachmas valere docuerit; si enim de minoribus drachmis loqui voluit, a vero pretio non aberravit. Ipsum consule.

ANNOTATIO (83) pag. 224.

An drachma et denarius pretio inter se conveniant, dissentiunt inter se, ut Nannius in Scholiis observat, Budeus, Alciatus, atque Rod. Agricola, ad quos hujusmodi studiosos eruditionis remittimus, sicut et ad Villapandum, Brerewodum ac Valtonum.

ANNOTATIO (84) pag. 225.

Veri admodum simile est, cum Ambrosius extremis ultimæ epistolæ verbis Justo potestatem fecisset denuo circa Scripturas, si quid videretur, interrogandi; hunc ab eo sciscitatum fuisse, quidnam de stylo et dicendi charactere, quem Fœderis utriusque scriptores secuti sunt, sentiret : illumque hac responsione ejusdem interrogatio satisfecisse.

ANNOTATIO (85) pag. 225.

Quod negabatur a plerisque ex artis præceptis scripta composuisse sacros auctores, nemini mirum videri debet. Nam de Veteri quidem Testamento, licet partim a Moyso in Ægyptiorum sapientia peritissimo exaratum sit, partim ab aliis quorum non paucos multi jugi doctrina excultos constat; tamen quia ob raram primigenii eorumdem librorum sermonis cognitionem, fere non nisi in versionibus, iisque de verbo prope redditis, legebantur, illos necesse erat parum præ se ferre elegantiæ, utpote nativa sua perinde ac peregrina destitutos. Quod autem ad novas Tabulas, cum earum scriptores rustici ac imperiti fuerint, si modo Lucam, et Paulum, qui tamen humanæ sapientiæ lenociis usum se negat, excipias; quomodo consentaneum arbitraremur, ut scripta quæsito et ascititio nitore perpoliturí essent? Cum igitur *nostros secundum artem scripsisse* a plerisque negari tradit Ambrosius, hoc non de solis exteris et infidelibus accipiendum est, a quibus frequens jactabatur isthæc accusatio : verumetiam de Christianis ipsis, qui objectionis agnoverunt veritatem. Namque, ut omittamus alios plures : Origines, lib. I. *Cont. Celsum* de Apostolis ita loquitur : *Non enim*, inquit, *ulla his inerat ex arte dicendi vis, sive pronuntiandi : vel pro Græcorum artificio dialectico quodam aut rhetorico ordo aliquis aut modus, quo auditores allicerent.* Arnobius quoque, lib. I. *Adv. Gentes* non diffitetur *ab indoctis hominibus et rudibus* condita esse sacra volumina, quorum sermonem non modo *trivialem et sordidum* appellat, sed nec clamitantibus res nostras *barbarismis ac solœcismis* obsitas esse refragatur, barbariem illam in Christianæ causæ utilitatem transtulisse contentus, quod etiam ab

Origene libro citato factitatum est. Quid ergo, inquies, an contra tantorum virorum auctoritatem sacros Codices ad grammaticales canones exactos, vel rhetoricis flosculis et calamistris comptos asserit Doctor noster? Minime sane; hoc enim unum contendit, auctores sacros quæ ad cujusque rei cognitionem præcipue exponenda sunt, ita expressisse, ut posteris formam, ex cujus observatione ars confici posset, relinquerent: quod quidem cum styli simplicitate aut etiam barbarie neutiquam pugnat.

ANNOTATIO (86) pag. 225.

Hæc et pleraque alia hujus epistolæ ex Philonis libro *de Profugis* hausit Ambrosius. Ut autem ea minori negotio capias, adverte Philonem agere eo loci de scientiarum adeptione: ubi, postquam exposuit quadruplicis generis hominum affectus atque conatus erga scientiam, secundi generis, nempe eorum qui et quærerent illam, et invenirent, figuram fuisse in Josepho atque Isaacio docet. Ut autem eam rem demonstret de Isaacio, quam apte idem causas dubii sui interrogando aperuerit, quamque absolutam a patre tulerit responsionem, ostendit.

ANNOTATIO (87) pag. 228.

Eadem habet Ambrosius lib. *de Isaac*, cap. 8, sed paulo fusius explicata. Hæc sunt imitatio quædam Philoniani lib. *de Profugis*. Adjici potest Judæum illum ibi docere typum atque imaginem eorum, qui scientiam non laboriosa inquisitione, sed vi et sagacitate ingenii, invenirent, in Jacobo patriarcha nobis proponi: et hoc inde probari ab eodem Philone, quod Isaac admiranti filii celeritatem, is causam illius statim reddiderit voluntatem

divinam; ex qua ingeniorum oritur diversitas. Per ὅρους vero de quibus infra, non tantum accuratæ definitiones intelligendæ, sed etiam formulæ ac modi omnes, quibus quidpiam clare exponitur.

ANNOTATIO (88) pag. 229.

Aquileia ubi habita fuit ea Synodus, Carnorum, ut observat Binius, metropolis erat, et ab aquis legendis sic dicebatur: de qua idem pluscula addit in notis suis ad hanc Synodum. Ughellus vero ex Strabone etiam ab aquila Rom. sic dictam tradit. Hoc autem coactum Concilium fuit adversus Palladium et Secundianum Arrianæ impietatis assertores. Constat quidem eos episcopos fuisse in Dacia et Moësia, ut Patres sua ad imperatores epistola significant: cujus diœcesis incertum est.

ANNOTATIO (89) pag. 252.

Valerianus qui semper in hoc Concilio primus nominatur, et in duobus Romanis altero, anni 370, altero 382, post Damasum Papam memoratur, in Aquileiensi episcopatu Fortunatiano successisse creditur, Arriano catholicus. Ejus hæc laus præcipua est, quod clerum suum optime instituerit, ut inde quasi e sacro seminario quam plurimi episcopi asciti postea fuerint. Illic se ad pietatem formari voluit Hieronymus: Rufinus vero ibidem in monasterio educatum se esse narrat. Eidem etiam Valeriano rescriptum imperatoris destinatum fuisse existimat Hermannus; et causam, cur hic ponatur ante Ambrosium hanc esse putat, vel quod revera Dalmatiæ metropolita esset, vel certe quod Itali episcopi ad eum, dum sedes Mediolanensis ab Auxentio occuparetur, tanquam ad metropolitanum

recurrerent : quo quidem honore ipsum maxime in Ecclesia propria spoliare noluerit Ambrosius. Porro de dignitate ejusdem Ecclesiæ plura apud Ughellum reperies.

ANNOTATIO (90) pag. 252.

Anemius post mortem Germinii qui Sirmiensem invaserat Ecclesiam, illic ab Ambrosio, Justina quæ modis omnibus Arrianum eligi satagebat, invita, ordinatus fuit : in qua ordinatione miraculum insigne factum Paulinus in Ambrosii vita commemorat. Quod autem Sirmium Illyrici caput supra nominavit idem Anemius, id vel de occidentali Illyrico intelligendum est; vel si etiam de Orientali, dicendum erit sedem Thessalonicensem necdum a Damaso in metropolis dignitatem evectam fuisse, ut idem Hermannus in Ambrosii Vita prudenter observat.

ANNOTATIO (91) pag. 253.

Nihil obstare sane credimus, quin hic Eusebius idem ipse sit, qui lib. *de Virginit.*, cap, 20, num. 129. ab Ambrosio dicitur *piscator Ecclesiæ Bononiensis, aptus ad hoc piscandi genus*, id est, ad persuadendum puellis sacræ virginitatis propositum : et sub quo florentissima Bononiæ fuerunt sanctimonalium contubernia, quæ ab eodem Ambrosio laudantur, lib. 1, *de Virgin.*, cap. 2, num. 60.

ANNOTATIO (92) ibid.

Sabinus hic, seu Savinus, non alius videtur ab eo Sabino, ad quem haud paucæ Ambrosii extant epistolæ : de quo proinde rursus occurret dicendi locus.

ANNOTATIO (93) pag. 254.

Urbem Emonam Geographia sacra locat in provincia Istria sub metropoli Aquileiensi: Valesius autem eam esse existimat, quæ ab Herodiano Ema dicitur, ac prima Italiæ urbium ponitur.

ANNOTATIO (94) ibid.

Philaster ingenii sui monumentum reliquit libellum *de Hæresibus*, at multo clariorem sanctitatis suæ memoriam in dypticis Ecclesiasticis, in quibus ad xv, Kal. Augusti renuntiatur.

ANNOTATIO (95) ibid.

Constantius hic a Scíscia, quæ urbs in finibus Pannoniæ sita est, dicitur Sciscicnsis. Et hinc colligas neque etiam hunc esse, ad quem superior epistola *ad Constantium* exarata fuit; cum ab Imola, quæ proxima Ecclesiæ hujus Constantii dicitur, nimio intervallo distet Sciscia.

ANNOTATIO (96) ibid.

Heliodori doctrinam ac pietatem aliquot Hieronymi epistolis consignatam habemus: ejus vero nomen in sanctorum albo scriptum legitur III Non. Julii.

ANNOTATIO (97) ibid.

Felicis Jadertini sive Jadrensis sedes episcopalis erat Jadera urbs Dalmatiæ, hodie *Zara Vecchia*.

ANNOTATIO (98) pag. 259.

Evagrius cujus nationis legatus ad Synodum venerit, non exprimitur: forte cujuspiam privati episcopi; nam cum nationum suffragia colligerentur, conticuit.

ANNOTATIO (99) pag. 260.

Chromatius, de quo hic agitur, ille ipsi est, qui postea episcopus Aquileiensis fuit.

ANNOTATIO (100) pag. 264.

Hic minime confundendus videtur cum Valente Mursiano Ursacii collega, quem verisimile est ante hunc annum vivere desiisse: at junior alius potius fuit, qui Patavione in Pannonia intrusus ab Arrianis in sedem Marci pii et catholici episcopi adhuc superstitis; hoc enim signat *superpositus*. inde brevi post ejectus, in Italiam fugit, et illic eas turbas excitavit, quæ in hac atque in ultima hujus Concilii epistola memorantur.

ANNOTATIO (101) pag. 266.

Ursinus hic sive Ursicinus, qui presbyter a Liberio factus, basilicæ Juliæ ministerio addictus erat, ab iis qui adhæserant eidem Liberio, electus fuit in pontificem, ut Damaso qui Felicis partibus studuerat, et ministrabat in Laurentiana, opponeretur. Hoc dissidium quam plurimas inter fideles pugnas ac cædes intulit, quarum causam in Damasum quidem refundere conantur Marcellinus atque

Faustinus schismatici, quibus etiam subsidio venit Ammianus religionis christianæ apertus hostis : verum quanti facere oporteat hujusmodi hominum testimonia, nemo non videt. Certe Damasum abunde a culpa liberant cum Joventii ac Prætextati præfectorum Urbis, tum Valentiniani ipsius sententiæ Ursinum Roma expellentium; maxime vero Conciliorum Romanorum et hujus Aquileiensis judicia, elogia sanctorum Ambrosii atque Hieronymi : ac demum Rufini, Socratis aliorumque historicorum testimonia.

ANNOTATIO (102) pag. 274.

Gregorium non vero *Nectarium* legendum esse Valesius et post eum Hermannus arbitratur. Et sane historica ratio pulchre convenit. Nam cum Gregorium Meletius aliique Patres Constantinopolitanæ synodi eidem Ecclesiæ præfecissent, ubi e vivis excessit idem Meletius, Gregorio sponte loco cedenti Nectarium Præsules suffecere. Attamen vix credibile sit Nectarium irrepsisse in omnes cod. pro Gregorio. Nam primo certum est præcipue agi de Nectario hac tota epistola, neque Maximo nisi respectu Nectarii convenire, quod infra dicitur, *is reddatur Constantinopoli, qui prior electus est:* deinde hanc Nectarii destitutionem eo referre licet, quod Theodosio Nectarium necdum baptismo initiatum eligenti plures episcopi, si tamen Sozomeno, lib. VII, cap. 8, id asserenti credendum est, initio reluctati sunt: tertio demum hæc etiam potuit esse Maximi impostura, quam ille ut efficacius Latinos in partes suas pertraheret, commentus fuerit.

ANNOTATIO (103) pag. 281.

Melotis nihil aliud est quam pellis ovina ; quippe quod

ovis græce μῆλον dicatur. Quamvis autem hoc loco præcipue ad Eliæ pallium, quod LXX μηλώτην vocant, Ambrosius alludat, nihil tamen prohibet, quin illum ea voce propterea etiam usum putemus, ut significaret Acholium in episcopatu quoque retinuisse vestem monasticam. Etenim non solum Athanasius Antonium eo indumenti genere usum scribit : sed illud etiam commune Ægyptiis monachis fuisse ex Cassiano, Palladio, Socrate atque aliis cognoscere est.

ANNOTATIO (104) pag. 290.

Cum Valentinianus adhuc tantum esset catechumenus, nec ei missæ fidelium adesse liceret, hæc munera non possunt intelligi de iis muneribus ac donis, quæ iidem fideles ut ex illis a sacerdote consecratis communicarent, offerebant : sed accipienda sunt de variis illis donariis, quæ ad templorum ornamenta, victum ministrorum aliosque similes usus christiani jam inde a priscis temporibus conferebant. Unde Marcellinus calumniandi Romanos pontifices ansam arripiens, mirum esse negat, si pontificatus ab ipsis ambiatur : *Cum id adepti*, inquit, *futuri sint ita securi, ut ditentur oblationibus matronarum*, etc. Cæterum quis non miretur nonmodo quam Ambrosius præ se fert, verumetiam quam in antistitibus aliis præfulsisse testatur episcopalem fortitudinem? Felicia tempora, quæ tales sacerdotes edidere !

ANNOTATIO (105) pag. 291.

Baronius ad ann. 371 hæc verba magis rhetorico impetu ad deliniendum Valentiniani pueri animum, quam ex veritate dicta existimat, Seniorem enim illa ignorare non

potuisse : nec sane mirum, si dissimularit, cum leges promulgaverit etiam pro libertate ethnicæ religionis. Sed pace tanti viri, nequaquam videtur prudentiæ, qua erat Ambrosius, illa dixisse, quorum falsitate non nesciret fore ab adversario quam facillime revincendam. Et sane ut eidem principi ignorare non licuerit hanc illam aram in curia positam fuisse, maxime tamen credibile est de sacrificiis, quibus ibidem interesse adigebantur Christiani, deque juramentis quæ ab his exigere solebant infideles, ad eum nihil delatum esse.

ANNOTATIO (105 *bis*) pag. 295.

Deficientium nomine illos appellat, quorum vita senectutis oneri cedit, quos Ambrosius *defectos* vocare solet; maxime enim obsignantur ab hujusmodi testamenta.

ANNOTATIO (106) pag. 297.

Quod ait Numinum suorum religionibus servatum Valentiniani senioris imperium, hoc eo sensu intelligendum est, non quod illas secutus fuerit, sed quod non aboleverit, sicut a Symmacho supra dictum est. Hanc etiam ob rem eumdem principem commendat ethnicus Marcellinus lib. XXX, c. 9. Quinimo idem Valentinianus libertatem cuique sequendæ religionis, quam elegisset, a se relictam lege IX *de Maleficiis* testificatur. Et hoc ipsum est cur de Valentiniano juniori Ambrosius in funebri ejusdem laudatione : *Quod patri defuerat*, inquit, *adjunxit : quod frater constituit, custodivit.*

ANNOTATIO (106 *bis*) pag. 299.

Annibalem Carthaginensium ducem Romano populo

infensissimum nemo nescit in summum periculum res Romanorum adduxisse: qui tandem Apuliæ deliciis emollitus, et Fabii cunctatione debilitatus, Italia recedere coactus fuit, ac postmodum a Scipione Africano debellatus. Senones vero cum e Celtica Gallia in Italiam transissent, Urbem ipsam armis ceperunt, ac Capitolium delusa canum custodia occupaturi, anserum gingritu detecti sunt, et a Manlio de Tarpeia rupe dejecti.

ANNOTATIO (107) pag. 300.

Attilius Regulus a Carthaginensibus, a quibus captus in bello fuerat, ad senatum de permutandis captivis missus, cum eam permutationem efficaciter dissuasisset, Carthaginem ad certissimam et crudelissimam mortem rediit.

ANNOTATIO (108) ibid.

Galbam, Othonem, Vitellium intelligit, quorum Galba septimo imperii mense occisus est, Otho nonagesimo quinto die, Vitellius octavo mense: tres certe annos trini principes in imperio non impleverunt, quod eleganti carmine comprehensum est ab Ausonio:

Galba senex, Otho lascive, famose Vitelli,
Tertia vos Latio regnantes nesciit æstas.

Nisi hoc potius referri velimus ad Æl. Pertinacem, qui duobus mensibus et diebus 25. et ad Didium, qui duobus mensibus et quinque diebus in imperio fuere: quod certius convenit cum spatio Ambrosiano. Ita Nannius.

ANNOTATIO (109) ibid.

Idem Nannius ad hæc verba: Id haud dubie, inquit,

de Lic. Valeriano, et filio ejus Gallieno intelligendum, quorum pater captus a rege Persarum Sapore, cui ascensuro cervicem pro scabello subjiciebat, in miserabile servitute consenuit : alter orbem terrarum luxu et nequitia perdidit : adeo ut triginta tyranni provincias occupaverint, et fœminæ quoque contra eum diadema sumpserint.

ANNOTATIO (110) pag. 304.

Hic mss. et edit. inter se conveniunt, excepto quod in illorum nonnullis dictio *glande* prætermittitur : sed tamen ulcus his verbis inest minime obscurum. Nam præter quam quod Ambrosium respexisse liquet ad versum illum ex I. Georg.

Chaoniam pingui glandem mutavit arista ;

vox *Chaoniam* ducitur a regione Epiri, in qua Dodone urbs condita erat. Non longe autem ab hac surgebat sylva Jovi sacra, et tota quercina ; unde Symmachus in *Relatione*, et Ambrosius infra quercus *Dodoneas arbores* vocant.

ANNOTATIO (111) pag. 305.

Quemadmodum Roma per antonomasiam Urbs, ita et Romanos sacerdotes hoc loco Urbicos vocat Ambrosius.

ANNOTATIO (112) pag. 308.

Est Almo, ut Nannius observat, fluvius Romæ in prima regione, apud quem olim Romani sacra Cybelis faciebant eodem ritu, quo Galli sacerdotes in Phrygia. Tum subjectis de eodem fluvio nonnullis Ovidii ac Juvenalis versiculis, idem adjungit : Ad cujus similitudinem cum alibi sacra fiunt, proximum fluvium Almonem esse fingunt ; si

quidem mos est, utque in sacris haberi nequeant simulentur : quod perinde accipitur, ac si vera essent. Virg. Æneid. IV, vers. 512.

Sparserat et latices simulatos fontis averni.

Hæc Nannius. Porro de sacris peregrinis, quæ Romæ adoptata tradit Ambrosius, eleganter quoque Leo Pont. Rom. serm. I. *de Apostolis : Cum pene omnibus*, inquit, *dominaretur gentibus, omnium gentium serviebat erroribus* etc. Verumtamen facta sæpius edicta de pellendis ex Urbe religionibus peregrinis non ignoramus.

ANNOTATIO (113) pag. 309.

Pompeium, amissa Pharsalica pugna, ad regem Ægypti perfugientem, cum e navi sua in Ægyptiam ingressus esset, Achillas regius eunuchus nefarie trucidavit, ut Plutarchus in illius Vita, Suetonius in Vita Julii Cæsaris, atque alii commemorant. Canopeum autem spadonem vocat a Canopo Ægypti urbe, quæ ab Alexandria CXX stadiis dissita erat.

De Cyro Persarum rege, qui devictum Crœsum perhumaniter planeque regie tractaverat, a Thomyri capto et obtruncato scripsit Herodotus lib. I. Histor. Justinus lib. etiam I. atque alii.

ANNOTATIO (114) pag. 311.

Vigilius ad quem data est hæc epistola, non alius est a Vigilio Tridenti episcopo, nec hac in re quisquam dissenserit. Ejus porro mortem *Rom. Martyrol.* VII. Kal. Julias (26 Junii) annuntians, eum a paganis cum idololatriæ reliquias excindere conaretur, lapidibus obrutum tradit, in quo illi concinnunt collectio Usuardi, et Acta in Mabillonii

Præfat. in x. suum sæculum memorata. Unde in promptu est, cur a permittendis fidelium atque ethnicorum inter se connubiis Vigilium tantopere de hortatus fuerit Ambrosius.

ANNOTATIO (115) pag. 313.

Nihil magis omnibus notum, quam fœminas apud ethnicos caput crocei coloris velamine, dum ad maritum ducebantur, obnubere consuevisse. Hoc etiam apud Christianos a primis temporibus usu receptum esse discimus a scriptoribus ecclesiasticis : sed ejus rei originem Tertullianus *de Velandis Virg.* cap. 11. atque Ambrosius lib 1. *de Abraham*, cap. 9, referunt ad Rebeccæ imitationem, quæ conspecto marito, ad quem contendebat, extemplo velavit sese, quemadmodum Scripturæ divinæ memorant. Hac autem velatione significatum docet Ambrosius nuptiis præire debere verecundiam. Isidorus autem lib. II. *De Ecclesiast. Offic.* cap. 19. subjectionem uxoris erga maritum signatam tradit. Porro quod Ambrosius utitur his verbis *velamine sacerdotali*, videtur indicare illud velamen a sacerdote ipso imponi solitum, quod non facile apud alium auctorem invenias. Quod vero ad benedictionem non modo illius usum in prima Ecclesia viguisse ostendunt Innocentius I. *epist. ad Victric.* Synodus IV. Carthag. can. 13. Isidorus lib. 2. *de Eccles. Offic.* cap. 19 et alii; sed etiam ante hos Tertullianus lib. II. *ad Uxorem*, cap. 9. Syricius *epist.* 1. *ad Himerium*, cap. 4, ubi sic loquitur : *Illa benedictio, quam nupturæ sacerdos imponit apud fideles cujusdam sacrilegii instar est, si ulla transgressione violetur*; Tertullianus autem benedictioni oblationem jungit : nec sane mirum, cum apud plerosque infideles conjugium sine sacrificio non celebraretur.

ANNOTATIO (116) pag. 325.

Non hac tantum epistola conjugia Christianorum cum alterius sectæ personis proscribuntur ab Ambrosio, verumetiam variis priorum voluminum locis, nimirum lib. II, *de Abraham*, cap. 9 num. 84. *Exposit. in Psal.* 118, serm. 20, num 48 et lib. VIII, *in Luc*, num. 2. Magna vero controversia est inter veteres novosque scholasticos, utrum ea cultus, ut vocant, disparitate matrimonium non modo contrahendum impediri, sed etiam dirimi dissolvique contractum censeat Doctor noster. Affirmantem defendunt opinionem Gratianus P. Lombardus, atque alii : a negante autem stat Bellarminus, Estius, et cætera turba recentiorum. Hi porro potissimum ducuntur ea ratione, quod hæreticos quoque in eamdem classem cum ethnicis ac Judæis cogat Ambrosius : atque adeo impedimentum illud usu potius et tacito consensu quam ulla lege dirimens factum esse iidem contendunt. Fatemur quidem non tam perspicue locutum hac de re Ambrosium, ut nullus supersit dubii locus : attamen si testimonia ipsius jam indicata penitius introspicias, omnia ejusmodi connubiorum genera ab eo sic prohiberi comperies, ut pro nullis habenda esse satis significet. Quod vero ad principum constitutiones, Theodosii legem habemus an. 388, datam, qua Christianis ac Judæis inter se matrimonio coeuntibus adulterii pœnam, hoc est, capitalem, indixit. Cæterum ante illa tempora in eadem re varias variis locis consuetudines observari consuevisse credibile est.

ANNOTATIO (117) pag. 327.

Missam facere cœpi non de missione competentium,

sed de sacrificio ipso dictum videtur. Nam alioqui verbo *cœpi*, cum jam catechumenos dimisisset, admodum improprie usus fuisset.

ANNOTATIO (118) pag. 328.

Omnia officia, id est, plurima, nimirum quæ hîc significantur; licet etiam nonnulla forte reticuerit. Sunt autem *memoriales*, qui scrinio memoriæ præsunt, de quibus Buleng., lib. IV, *de Imperio Rom.*, cap. 13. *De agentibus in rebus* Titulus est in *Cod. Justin.*, lib. XII, multa etiam mentio in *Cod. Theod.* præsertim, lib. VI. Sunt qui generale nomen putent in eos relatum, qui res Cæsaris agunt, ut aut procuratores sint principis : aut commissarii per diversas provincias ad legatos, aucto imperio, dispersos; unde in libris posterioribus ducenarii quidam, alii centenarii leguntur. Ita Nannius ex Alciato, quam tamen sententiam refellens, ait divinare se agentes in rebus eos esse qui ordinem ducunt, hoc est, militares magistratus; idque ex legibus Theodosii ac Justiniani, ubi palatinæ militiæ iidem opponuntur, probari putat. *Apparitores* ii dicebantur, qui variis parebant magistratibus. De quibus Bulengerus, lib. cit., cap. 17. *De Comitibus* autem idem auctor tot locis agit, ut longius esset eos vel recensere. Præstat igitur eodem lectorem remittere sicut et ad Godefr. De *honoratis* tandem jam nonnihil dictum est ad lib. II, *de Officiis*, cap. 29, num. 150, quibus tantum addimus illos ab Alciato lib. *Prœterm.* 1, definiri, *qui palatinam dignitatem habent, administratione autem abstinent* : et a Nannio pro iisdem haberi, qui Romæ senatores, in municipiis decuriones vocabantur; quod ut ostendat, ex lib. XVI. Tit. 4, leg. 44. Theodosii citat. Adi etiam Godefridum ad legem *de officio jud. civil.*

ANNOTATIO (119) pag. 329.

Gotthi Scythica gens creditur, qui in curribus degunt, ἀμαξόβιοι, et ἀμαξοβῖται appellantur. Gotthorum sedes tum Orientalium, hoc est, *Oostgoethen*, vulgo *Ostragothen;* tum Occidentalium, hoc est, *Vuestgoethen*, vulgo *Visigotthen*, in mari Baltheo ad Suediam demonstrantur. Arbitror illis nomen inditum a bonitate, hoc est *goeth*, ut altera gens se a malitia, hoc est, *quaeth*, appellaverunt Quados : ut Franci dicti sunt *urii anchen*, hoc est, juvenes cælibes, nondum mariti. Ita Nannius. Innuitur ergo ab Ambrosio synaxes Arrianorum fuisse ambulatorias.

ANNOTATIO (120) pag. 332.

Imperatoribus in Ecclesiam resque divinas nullum jus esse jam supra dixerat sanctus Doetor, et infra quoque in suo ad Valentinianum libello denuo repetit. Hanc veritatem plurimi ac sanctissimi viri laboribus innumeris, et quandoque etiam sanguine proprio tutati sunt. Alii vero eam libris editis invicte propugnarunt, quos inter Facundus contra libr. Justin. Cæsaris *adversus tria capitula* de magnanimitate, qua Ecclesiæ jura ab episcopis defendenda sunt, validissimis disputat argumentis, sed præcipue lib. XII, quem consule.

ANNOTATIO (121) ibid.

Cortinæ regiæ vela quædam erant, quæ alicubi suspendebantur, ut locus in fisco principis esse indicaretur.

ANNOTATIO (122) pag. 333.

Tria erant officiorum genera, quibus ad perferenda se-

creta mandata utebantur imperatores, scilicet notarii, tribuni et comites. Verumtamen illæ dignitates nonnunquam in uno homine coalescebant : cujus rei plurima suggerit exempla Godefridus ad leg. 1, *de Mandatis principum*, et nos infra unum in Ambrosiilibello reperiemus. Agit de notario Bulengerus, lib. vi, cap. 5.

ANNOTATIO (123) pag. 333.

In antiquo fœdere a Samuele Saül et David uncti fuere, ac Salomon a propheta Nathan. Reges vero Saül et Ozias, cum sacerdotale munus usurpassent, in gravem Dei offensam inciderunt.

ANNOTATIO (124) pag. 337.

Sozomenus lib. vi, cap. 7, refert episcopis Hellesponti ac Bithyniæ a Valentiniano postulantibus, *ut ad corrigendam fidei doctrinam convenire permitterentur*, imperatorem sic respondisse : *Mihi quidem in laïcorum ordine constituto fas non est hujusmodi negotia curiosius scrutari : sacerdotes vero, quibus id curæ est, seorsum ubicumque voluerint, conveniant.* Quæ sane cum Ambrosii verbis pulchre concinunt. Sed his addere etiam liceret, quæ memorantur a Theodoreto, lib. iv, cap. 6; nec non quæ Marca, lib. ii. *Concordiæ*, cap. 6, et quæ super Ambrosii ordinatione disputat. Quod autem ad leges hic designatas, Baronius ad an. 369, censet indicatam esse ab Ambrosio Valentiniani legem xx. *Quorum appellationes.* Sed a Godefrido in eamdem legem refellitur. Verisimilius ergo putamus legem, de qua hic Ambrosius, jam non extare. Alia vero habetur anno 376, data Gratiani nomine, nempe xxiii, qua jubetur, *ut si qua sunt ex qui-*

busdam dissentionibus, levibusque delictis ad religionis observantiam pertinentia locis suis; et a suæ diœceseos synodis audiantur. Vide Godefridum in eamdem legem.

ANNOTATIO (125) pag. 340.

Videtur imperator Ambrosio hanc optionem proposuisse per Dalmatium, ut vel in consistorium veniret ad defendendam adversus Auxentium suam dignitatem, vel eadem simul ac civitate ultro cederet : sed hoc utroque sanctum Præsulem ab episcopis et plebe catholica fuisse prohibitum.

ANNOTATIO (126) ibid.

Ad hunc locum ita Nannius : Tacite, inquit, illi objicit, quod pro eo ad Maximum legatus bis coactus sit contra decus episcopale in consistorio stare : semel eo destinatus pro pace, semel ut Gratiani fratris reliquias reportaret. Est autem consistorium tribunal imperatoris, ubi jus dicit. Hæc ille; verum in eo falsus est vir doctus, quod utramque Ambrosii legationem existimavit anteriorem huic epistolæ, cum tamen de prima sola id dici possit.

ANNOTATIO (127) pag. 344.

Erant in Ecclesiis duo vasorum genera, inauguratorum scilicet, quæ sacris mysteriis inserviebant, et eorum quæ propter pretium aut artem suam inter ornamenta numerabantur. Sed hæc fusius ad lib. II. Offic., cap. 28, num. 136, explicata sunt.

ANNOTATIO (128) pag. 348.

Prætexebam, id est, non pertransibam, inquit Nannius,

regiam palatii in itu atque reditu? Ut intelligatur illum diverticula non quæsiisse, aut obliquasse iter, dum ad Martyres tenderet, ne Regiam præteriret.

ANNOTATIO (129) pag. 348.

Curiales dicebantur hi, qui magistratibus atque officiis municipalibus fungebantur. De quibus vide Bulengerum *de Imp. Rom.* lib. VII, c. 3 et 5, et Godefr. Cæterum in ferenda lege pro Ariminensi Concilio, quam ab Auxentio ipso dictatam, et scriptam esse affirmat Ambrosius, id contigisse testificantur Rufinus Hist. lib. II, cap. 16; Gaudentius *Præfat. in Serm.* Sozomenus, lib. 7, *Hist. Eccl.*, cap. 13, nimirum Benevolum Memoriæ scriniis præfectum, cum illam dictare ac subscribere jussus fuisset, magna constantia recusasse, ac propterea ejectum esse in exilium a Justina.

ANNOTATIO (130) pag. 349.

In codicibus varie scribuntur nomina horum episcoporum; nam in quibusdam *Extorgi*, et *Euxtorgi*, pro *Eustorgii*, sicut et *Metrocli*, ac *Merocli*, pro *Myroclis* habetur. Fuit autem Myrocles, si credendum Ughello, octavus Mediolanensis episcopus, sin vero sequamur vetustissimum catalogum in *Musæo Italico*, pag. 110, vulgatum, septimus a sancto Barnaba, qui recentissima manu exemplari ascriptus traditur. Eustorgius et apud Ughellum et apud Mabillonium decimus numeratur. At vero Dionysius, qui tantum tertio decimo loco in *Italia sacra* ponitur, Eustorgium in citato *Musæo* pone sequitur. Hunc eo quod Athanasium in synodo Mediol. damnare detrectasset, a Constantio ejectum in exilium, in illo diem obiisse tradit

Rufinus, lib. 1; *Hist.* cap. 17; Socrates, lib. 2, cap. 36, atque alii.

ANNOTATIO (131) pag. 353.

Cognitor sæpe ipse judex est, qui causam cognoscit : sæpe procurator litis, cui apud judicem præsenti a præsente litigatore causa committitur : sæpe etiam is est, qui alios de statu suo disceptantes agnoscere se dicit, et eorum natalia, patriamque docet. Cic. in Verrem : Civem Romanum qui cognitores homines honestos daret, sublatum esse in crucem. Ita Nannius.

ANNOTATIO (132) pag. 356.

Ærarius, inquit Nannius, fieri dicebatur, qui plebeius a censoribus in Ceritum tabulas referebatur, ac per hoc ex albo centuriæ suæ expunctus, amplius æra mereri non poterat. Quod cum per imperatorem fieret, ære diruti nominabantur. Livius dec. tertiæ l. 9, inter nomina eorum, quos ærarios relinquebat, dedit collegæ nomen. Sed et ærarii aliquando milites dicebantur contrario sensu, qui æra accipiebant, qui μιστοφόροι dicebantur. Cicero ad Atticum, Milites non tam ærarii, quam ut appellantur ærati. Atque ita hic capitur : nam pauperes qui de stipendio Ecclesiæ vivebant, ærarios Christi appellavit.

ANNOTATIO (133) pag, 363.

Gregorius Turon. lib. 1, *Mirac.*, cap. 47, rem narrat, quam in historia SS. Gervasii ac Protasii proditam negat, sed sibi ait cujusdam narratione cognitam; nimirum cum inter sacra e camera decidens tabula in capita Martyrum

illisa esset, tandiu sanguinem indo fluxisse, quoad omnia linteamina et vela Ecclesiastica affatim eo tingerentur.

ANNOTATIO (134) pag. 364.

Quid hoc loco expressius ad veram et corporalem Christi in altari sacro præsentiam probandam dici possit, sane non videmus. Omnia illius verba perpendant sectarii, et si quid eis insit sinceritatis ac bonæ fidei, rem fatebuntur.

ANNOTATIO (135) pag. 365.

Nihil hoc miraculo certius aut magis testatum, non modo propter gravissimam Ambrosii auctoritatem, et adjuncta illius universis Mediolanensibus, quos alloquebatur hic idem Præsul, compertissima; verumetiam propter Augustini oculatum, sit verbo venia, testimonium, quod lib. XXII, *de Civitate Dei*, cap. 8 et expressius adhuc *Serm. in Natali mart. Gerv. et Prot.* legere est. Idem etiam miraculum simul cum aliis, quæ memorantur in hac epistola, narrat, qui similiter oculatus testis esse potuit, Paulinus in Ambrosii Vita. Mirum igitur tantam fuisse Arrianorum pervicaciam, ut miracula tam evidentia pro commentitiis, imo etiam, ut Paulinus auctor est, pretio simulatis habuerint. Verumtamen ex iisdem Augustino atque Paulino cognoscimus perfidiam hæreticorum ea Martyrum manifestatione, sin minus fractam, saltem debilitatam fuisse, ac deferbuisse persecutionem. Et hinc sane magis miramur inter nostri temporis heterodoxos, qui vix majorem in alium ullum e Patribus, quam in Ambrosium nostrum venerationem præ se ferunt; inventum tamen, qui veterem Arrianorum calumniam, licet sub quibusdam dicteriorum involucris, renovaret.

ANNOTATIO (136) pag. 367.

Hæc translatio sacrarum reliquiarum sic in *M*artyrologio Romano refertur XIII Kalendas Julii (19 Junii) : *Mediolani, sanctorum Martyrum Gervasi et Protasi fratrum; ex quibus priorem tandiu jussit Astasius judex plumbatis cædi, quousque spiritum exhalaret; sequentem vero fustibus cæsum capite truncari. Horum corpora, Domino revelante, beatus Ambrosius sanguine conspersa, et ita incorrupta reperit, ac si eo die fuissent interempti : in quorum translatione cæcus feretri tactu lumen recepit, et plurimi vexati a dæmonibus liberati sunt.*

ANNOTATIO (137) pag. 368.

Bedam aliosque nonnullos, qui non concilio Nicæno, sed Eusebio Cæsariensi decemnovalem Cyclum attribuunt, Baronius ad annum 325, reprehendit Ambrosiani hujusce loci auctoritate, cui etiam Dionysii Exigui testimonium ex prima ejus epistola jungere potuisset. Verumtamen erroris Dionysium arguit Bucherius : Ambrosium autem in hac epistola minus clare locutum ex eo probat, quod infra circulum enneadecaterides non dicit aperte constitutum, sed his verbis utitur : *Si quis diligenter intendat, statuendum putarent.* Nos quidem Bucherio non assentimur in eo, quod ut Ambrosium quæ hîc super Paschæ celebratione tradit, a Theophilo probet mutuatum fuisse, hanc epistolam, an. 381, post Pascha, *secundo post editum a Theophilo Alex. Laterculum paschalem anno* scriptam affirmat; cum nobis probabilius videatur hanc ipsam eodem laterculo paschali antiquiorem esse. Quod

vero ad enneadecateridem, cujus mentionem aliquam in Nicæna synodo factam non negat ipsemet Bucherius, eam non ita definite decretam ac stabilitam putamus, ut plana fieret de celebrando Paschate controversia. In quam quidem opinionem non solum propter Ambrosii verba supra laudata adducimur, verumetiam propter eas difficultates, quas cum ex hac ipsa epistola, tum ex Cyrillo, Leone Magno atque aliis etiam postea emersisse certum est. Credimus igitur definitum a Concilio, ut Pascha resurrectionis Græci ac Latini eodem die celebrarent; deinde ut ad Judæorum differentiam ea dies esset Dominica XIV, lunæ Martii mensis proxime sequens; tertio ut circuli decemnovalis usus admitteretur : sed quædam tamen ad eumdem usum necessaria non satis explicata fuisse, unde postea natæ difficultates. Adi hac de re Franc. Balbi notas in hanc epistolam inter opuscula Nic. Fabri editas.

ANNOTATIO (138) pag. 369.

De gentilium superstitionibus in quarti diei observatione tractavit Ambrosius lib IV. *Hexaem*, cap. 9. Quod autem hoc loco dicit de luna quinta, id dubio procul referendum est ad illud Virg. ex I Æneidos :

Ipsa dies alios alio dedit ordine luna
Felices operum : quintam fuge, etc.

Quod sequitur de posteris diebus ita explicat Bucherius: *Posteri dies*, inquit, *qui postridie Kal. Non. vel Idus erant, Romanis infausti habebantur. Gellius, lib.* V, *cap.* 17. Quod ad Ægyptios pertinet, eorum Augustinus quoque in Apostoli verba, quæ supra citantur ab Ambrosio, mentionem facit, sed quinam fuerint, non aperit. Cangius ad verbum *dies* varias recentiorum de iisdem

diebus opiniones referens, singulis mensibus duos fuisse tradit aggrediendis rebus inauspicatos. Vide etiam Abulensem in Exod. 12.

ANNOTATIO (139) pag. 371.

Utrum vox *episcopi* cum adjectivo *plerique* et verbo *expectant* conveniat, an vero posita sit in gignendi casu et ad τὸ *definitiones* referatur, ambigi potest. Attamen ultimum nobis verisimilius est, cum et adverbii *quoque* proprium sit antecedenti orationi sequentem connectere, nec satis recte dici videatur plerosque episcopos Ecclesiæ Romanæ Ambrosianam adhuc expectare sententiam; nisi quis malit *Ecclesiæ Romanæ* hoc loco poni pro metropoleos Romanæ. Sed præterquam quod inusitatior est ea locutio, quæ causa esset, cur potius Mediolanensis quam Romani metropolitæ sententiam quærerent iidem antistites? Itaque vocem *episcopi* accipimus indefinite pro episcoporum; cum a plerisque pontificibus Romanis constitutiones de paschali festo ante illud tempus editas constet. Quinimo eamdem difficultatem, quæ Ambrosium nostrum ad scribendum hac de re compulerat, etiam postea rediisse ex epistola sancti Leonis ad Marcianum imperatorem cognoscere est. Utramque epistolam compara, et affinitatem inter illas non mediocrem comperies.

ANNOTATIO (140) pag. 379.

Bautonis comitis iterum sanctus noster meminit epistola ad Theodosium. Ejus filiam Arcadio imperatori nupsisse tradit Philostorgius, lib. XI, *Histor.* Zozimus vero tam prolixa voluntate eumdem laudat, ut fere suspicionem injiciat, quod idolorum superstitioni addictus fuerit.

Hunc ipsum quoque non alium esse arbitrabantur ab eo Bautone, qui tum temporis consulatum gerebat, cum ipsi panegyricam orationem Mediolani Augustinus pronuntiavit, ut ipse scripsit. lib. III, *advers. Litt. Petil*, cap. 25.

ANNOTATIO (141) pag. 382.

Quod Ambrosius asserit se abstinuisse a communione episcoporum, qui cum Maximo sacrorum societatem conservabant, nihil miramur; quando ipsum quoque Maximum a communione, ut narrat Paulinus in ejus Vita, rescidit; divina ultione, nisi eum pœniteret, gravissimis verbis denuntiata. Quod autem ad alios episcopos, quos hic indicat, haud dubie Ithacium, Idacium eorumque fautores intelligit qui Priscillianum, devium a fide scilicet, usque ad capitale supplicium persecuti sunt; quemadmodum rursus epistola XXVI significatur.

ANNOTATIO (142) pag. 383.

Plumarium, id est, plumacea culcitra, ut paulo mollius fracta boni illius senis membra cubitarent. Cæterum suspicatur Baronius ad an. 387, hunc Hyginum eumdem esse atque Adiginum Cordubensem episcopum, a quo primum antistites adversus Petilianum concitatos narrat Severus, lib. II, *Histor.* Verumtamen cum ex eodem historico, Adiginus ille seu Iginus, ut in sequentibus appellatur, Priscilianistas admiserit in communionem, id cum Hygini nostri generositate non cohæret; nisi forte is exilii propositi asperitate deterritus, priorem constantiam abjecerit, quod Ambrosio adhuc in reditus itinere posito innotescere nequaquam potuerit.

ANNOTATIO (143) pag. 393.

Irenæus ille, ad quem tot Ambrosii epistolæ extant, quisnam fuerit, ambiguum est. Attamen eum diaconum, aut potius secundi ordinis sacerdotem fuisse conjicimus, tum quod epistola sequenti ei sacerdotalis vitæ præcepta tradit sanctus noster, tum quod ipsum de Scripturæ difficultatibus consultum ex epistola XXXIII, deprehendimus. Quod autem Ambrosius eumdem in epistolarum calce filium salutat, nec non propter persecutiones ob Christi gloriam constanti animo toleratas laudat; hinc forte non sine ratione colligatur eumdem inter clericos Mediolanenses tempore concitatæ a Justina persecutionis vitam degisse.

ANNOTATIO (144) pag. 403.

De primis vigiliis quæ statim prima noctis hora persolvebantur, hic locus est. De iisdem etiam loquitur Hieronymus, epist. VII, *ad Lætam* hisce verbis, *accensaque lucerna reddere sacrificium vesperinum*, supple, *assuescat*. A lucerna autem dicebatur lucernarium, de quo Epiphan. in *Anaceph.* Basil., *de Spiritu sancto*, cap. 29, et Chrysost., Hom. 29, *ad Antioch.* Porro de aliis duabus vigiliis quæ et media nocte, et sub ortum solis agebantur, clare loquitur Ambrosius, lib. I, *de Abraham*, cap. 9, lib., *de Elia et jejunio*, cap. 15, in Psal. 36, vers. 25, et in 118, Serm. 19.

ANNOTATIO (145) pag. 408.

Subobscurus sermo, inquit Nannius : sensum hunc

opinor. Volebat nos versari in mundo, quasi in re imaginaria, et quæ nulla soliditate subsisteret. Puto enim illum allusisse ad illud primæ ad Corinth., cap. 7, *Præterit enim figura hujus mundi;* nam postea addit: *Ambulantes tanquam in imagine sæculi.* Ita ille.

ANNOTATIO (146) pag. 411.

Prætendunt, id est, ante alios tentoria sua figunt, et eos custodiis suis cingunt, ut scite annotavit Nannius.

ANNOTATIO (147) pag. 413.

Hypogæa, inquit Nannius, loca subterrestria, ubi caupones et meretrices stabulari solent, quæ ob similitudinem cubilium ferarum lustra Romanis appellantur. Meretrix certe χαμαιτύπη et χαμαιταίρις nominatur.

ANNOTATIO (148) pag. 426.

Hanc perdicis etymologiam a recentioribus confictam dicit Aldrovandus; unde intelligas eum in hunc Ambrosii locum non incidisse. Quod autem illam ridiculam esse idem contendit, non refragamur; cum ad Ambrosii propositum satis fuerit eam ipsius ætate receptam esse. Dalechampius in Plinium dictam ait a verbo πέρδειν, et alii alias ejusdem vocis origines excogitarunt.

ANNOTATIO (149) pag. 433.

Congerit Ambrosius fere omnium philosophorum opiniones de anima. Siquidem Xenocrati anima mens est nullo corpore, Zenoni ignis, Aristoteli quinta quædam

essentia, quam entelechiam nominat, Aristoxeno corporis intentio quædam, Empedocli cordi affusus sanguis, Euripidi Deus, Pythagoræ numeri, Dicæarcho nomen inane, Democrito atomi. Hæc P. Nannius; quibus etiam præmisit relatam a sancto Præsule Platonis sententiam ex lib. v, *de Legibus*, petitam esse. Adisis quoque, lib. *de Noë et Arca*, cap. 25, num. 92, et Ciceronem, lib. I, *Quæst. Tuscul.*

ANNOTATIO (150) pag. 435.

Hic locus præbuit nonnullis occasionem, ut Ambrosium cœlo et sideribus rationales animas secundum Origenis opinionem attribuere existimarent. Qua de re consuli potest Dion. Petavius, lib. I, *de Opificio sex dier.*, cap. 12, et Dan. Huetius, lib. II, *Origen. quæst.* 8. Verum præterquam quod respondetur ab aliquibus hîc a sancto Doctore quamdam fieri prosopœiam, advertere operæ pretium est non paucos illis temporibus extitisse, qui rationali anima præditos esse globos cœlestes arbitrarentur, in quorum hypothesi et sententia, quæ nondum ab Ecclesia damnata erat, hoc loco loquitur Ambrosius : at eidem hanc opinionem non pro vera et certa habitam esse hinc intelligas, quod sequenti epistola alias proponit, et Horontiano, ut quam potissimam censuerit, sequatur, liberum relinquit. Non possumus autem quæ fuerit sancti Præsulis hac de re sententia, melius aliunde, colligere quam ex lib. II, *Hexaem.*, cap. 4, num. 17, ubi distincte negat cœlos ac firmamentum tanquam spirituales quasdam virtutes Deum laudare, sed tantummodo quasi opera mundi. Locum expende, et cum simili apud Basilium, *Homil.* 3, in Hexaem. compara.

ANNOTATIO (151) pag. 437.

Quamvis reprobos Angelos ad exigendas criminum pœnas Deus potissimum adhibeat, quasi justitiæ suæ lictores ac satellites, unde legimus Psal. 77, vers. 49, *immissiones per Angelos malos;* bonis tamen quandoque ad hoc ministerium utitur, ut non solum ex variis locis Apocalypsis intelligimus, verumetiam e lib. IV. Regum, cap. 19, et Daniel., cap. 10. Quod autem testatur Ambrosius eosdem Angelos ingemiscere, id eo sensu accipiendum est, quo sequenti epistola significat hos ipsos corpori Ecclesiæ compati, tanquam membra superiora inferioribus membris laborantibus. Hac autem compassione illorum non impediri felicitatem Augustinus cum alibi non semel, tum in lib. *de Civit. Dei* pluribus locis docet, ac post eum agmen theologorum.

ANNOTATIO (152) pag. 453.

Putat Nannius palmam lictoris idem esse ac prætoris vindictam apud Horatium. Erat autem vindicta, sive, ut alii vocant, festuca, quædam virga cujus extremo, sive prætor, sive jussu ejusdem lictor, caput illius, qui asserebatur in libertatem, tangebat; malumus tamen palma significari domini seu lictoris manum, qua illi alapam manumittendo infligebant: de quo Vide, lib. II, Phœdri, fab. 36.

ANNOTATIO (153) pag. 457.

Hoc Sophoclei versus exemplum ex Philone cum aliis plurimis mutuatus videtur Ambrosius; at inter utrumque

illud occurrit discriminis, quod Judæus ille profana exempla plura commemoret, quam sacra; et eadem illa tanquam ad veram virtutem pertinentia laudet atque amplificet: Ambrosius autem cum in profanis referendis multo parcior sit, tum etiam illa semper deprimat, ut eis Judæorum aut Christianorum facta dictave anteponat. Ita hoc loco Sophoclem, quem Olympiade tantum 92, vixisse constat, beato Job, quem multi censent scriptorum omnium antiquissimum, posteriorem dicit, ut illum ex hoc accepisse ostendat.

ANNOTATIO (154) pag. 458.

Stratagemata intellige, quæ furta belli vocitat, imitatus Sallustium atque Virgilium pluribus locis.

CONCORDANTIA

BIBLIOTHECÆ LATINÆ CUM GALLICA.

BIBLIOTHECA LATINA.	BIBLIOTHECA GALLICA.
De excessu fratris sui Satyri, lib. I, p. 3.	Ejusdem analysis et fragmenta, tom. IX, p. 388-416.
De fide resurrectionis, lib. II, p. 34.	Ejusdem analysis et excerpta, tom. IX, p. 417-420.
De obitu Valentiniani consolatio, p. 87.	Ejusdem analysis et fragmenta, tom. IX, p. 421-435.
De obitu Theodosii oratio, p. 117.	Ejusdem analysis et fragmenta, tom. IX, p. 335-445.

EPISTOLÆ S. AMBROSII.

Epistola I ad Gratianum imperatorem, p. 176.	Ejusdem analysis, tom. IX, p. 354-355.
Gesta concilii Aquileiensis et condemnatio Palladii, p. 229-260.	Eorumdem analysis, tom. IX, p. 492 et 493.
Epistola XVII ad Valentinianum imperatorem, p. 286.	Ejusdem analysis et fragmenta, tom. IX, p. 318-325.
Epistola XVIII ad Valentinianum imperatorem, p. 298.	Ejusdem analysis et fragmenta, tom. IX, p. 325-335.
Epistola XIX ad Vigilium, p. 311.	Ejusdem analysis, tom. IX, p. 383-385.
Epistola XX ad sororem Marcellinam, p. 326.	Ejusdem analysis et fragmenta, tom. IX, p. 335-344.
Sermo contra Auxentium de Basilicis tradendis, p. 342.	Ejusdem analysis et fragmenta, tom. IX, p. 344-354.

Epistola XXII ad sororem suam, p. 359.	Ejusdem analysis et fragmenta, tom. IX, p. 355-361.
Epistola XXV ad Studium, p. 383.	Ejusdem analysis, tom. IX, p. 375.
Epistola XXXVII ad Simplicianum, p. 447.	Ejusdem analysis, tom. IX, p. 385.

INDEX

TOMI SEXAGESIMI PRIMI.

EXPLICIT INDEX.